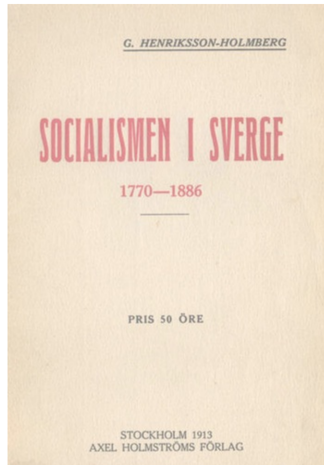

SOCIALISMEN I SVERIGE

1770-1886

BIDRAG TILL SOCIALISMENS SVENSKA HISTORIA
I
FYRA FRISTÅENDE AVDELNINGAR

1. Samhällsutopi. - 2. Politisk socialism. -
3. Ekonomisk socialism. - 4. Vår enda
socialistiska teoretiker och tänkare med
eget system Nils Herman Quiding.

AV
G. HENRIKSSON-HOLMBERG

STOCKHOLM 1913
AXEL HOLMSTRÖMS FÖRLAG.

A. J. Lindgrens Boktryckeri, Falköping, 1913.

Förord till den elektroniska utgåvan

Boken har scannats av SAC-Syndikalisterna och anpassats för Projekt Runeberg i augusti 2012 av Bert H.

Upplysningsvis nämnes att vi här tagit socialism i ordets vidsträcktaste betydelse av en samhällenas

nydaningsteori. De i täxten anförda sociala författarna äro icke alla socialister, men de som icke äro det ådagalägga en viss tendens därtill eller ock är deras samhällskritik rent socialistisk. Kärnan i all värklig socialism är den privata egendomens upphävande och övergång till mer eller mindre fullständig kollektivegendom samt proletariatets frigörelse från det nuvarande kapitalistiska lönesystemet, under vilket arbetaren får icke hela avkastningen av sitt arbete och han tidvis eller för beständigt tvingas under en konstlad arbetslöshet. Att vi i övrigt delat vårt ämne i politisk och ekonomisk socialism är gjort för att därigenom ge det en större överskådlighet och innebär intet annat än socialismen betraktad från övervägande politiska synpunkter och från övervägande ekonomiska synpunkter. Som Quiding är vår enda socialistiska systembyggare, har han naturligen behandlats mer ingående i en avdelning för sig. Denna avdelning bör betraktas som ett supplement till den förut av mig utgivna monografin över Quiding. Fantasiskildringarna över fingerade samhällen bilda osökt sin egen avdelning. Nämnda skildringar utgöra föreliggande arbetes kronologiskt betingade första del, liksom avdelningen om Quiding utgör dess sista eller fjärde del. Sverges första samhällsutopi utkom nämligen år 1770. Och med Quidings död 1886 avslutas den svenska socialismens första skede.

Såsom varande ett historiskt arbete denna lilla bok, ligger det i sakens natur att olika meningar och åskådningar här komma fram och bryta sig mot varandra. Genom sin egenskap av historia utesluter arbetet även all plädering för någon viss riktning. Att så göra, hade ju varit ett brott mot all historieskrivning. Vad vi ha för specialåskådning hör fördenskull alls icke hit. Vi äro — anse vi oss dock ega rätt att framhålla — emellertid fullt övertygade om att historien om den äldre svenska socialismen bör vara den nuvarande svenska socialismen till utomordentligt gagn samt ägnad att stärka tron på och liva hoppet om socialismens möjlighet och framtid. Huru det socialistiska samhället till sist kommer att gestalta sig är ingen dödlig förunnat att på förhand säga. Nog att blicken är vänd mot målet.

Stockholm, våren 1913.

G. H. H.

*

A. J. Lindgrens Boktryckeri, Falköping, 1913.

Inledning.

Såsom Marx, Engels, Lassalle, Kautsky anföras i dag hos oss inom och utom socialistiska kretsar, i press och i litteratur, så nämndes Fourier, Saint Simon, Cabet, Louis Blanc, Proudhon av våra äldre socialt intresserade författare kring mitten av det senast förflutna århundradet samt i den tidens press. Proudhon finner sin tolk och bearbetare i *C. V. Bergman,* som utlägger vetenskapligt hans egendomsteori i en “inledande granskning av principerna för nationalekonomi och rätt“ samt i populariserad form i en social roman “Clara Winqvist”. Han förebådar även ankomsten av ett socialdemokratiskt arbetarparti. Kring Cabet samlas en grupp av lärjungar under hägn av *P. Götrek;* en eldsjäl, som gör jämte överstelöjtnant *Gustaf Hjerta* saint simonisterna bekant i landet; som agiterar för Cabets kommunistiska läror; som översätter Marx’ kommunistiska manifest samma år det utkommer; som är strax till hands varhälst det gäller att slå ett slag för proletariatet och dess livsintressen; som skriver en broschyr om det modärna proletariatets uppkomst samt maskinteknikens andel däri så som ingen nutidens marxist skulle kunna göra det bättre och sannare. *C. J. L. Almquist,* den store diktaren samt liberal socialpolitiker, lägger på det arvsteoretiska området i dagen saint simonistiska strävanden. Sina förslag angående förhållandet mellan man och kvinna samt barnförsäkring betraktar han vara av så grundläggande natur, att han tror sig därmed ha trängt djupare än “något hittills i Frankrike, England eller Tyskland publicerat system, även det mäst socialistiska”. *G. Swederus,* en utomordentligt produktiv författare, är de fattiges specielle sakförare. Han beskrifver i ett omfattande värk fattigdomens väsen, stående här icke efter vare sig Engels i hans

framställning av den engelska arbetarklassens belägenhet vid ifrågavarande tidpunkt eller Buret i hans framställning av de arbetande klasserna i Frankrike och England — Burets arbete utkom 1840, Engels' 1845, Swederus' 1847. Han förklarar i likhet med den franska socialismen, som då var tongivande i Europa och som Swederus fullständigt behärskar, arbetets frigörelse vara "tidens egentliga fråga".

Man läser och studerar den franska socialismen uppenbarligen i original, i första hand, omedelbart i de franska socialisternas egna arbeten, vilka bli rätt utförligt refererade även av en frihandelsliberal professor i Lund, *Lundell,* i ett av honom 1846 utgivet arbete "Hantverksskrån, näringsfrihet och arbetets organisation". Något senare blir ävenledes Proudhons statslära föremål för granskning av en annan Lunda-professor *A. Nyblaeus* i hans 1864 utgivna arbete "Om statsmaktens grund och väsende", som särskilt å titelbladet anges som en "historisk-kritisk betraktelse med anledning av Proudhons skrift Les Confessions d'un révolutionnaire". En svensk professor, som befattar sig med Proudhon, den snillrike självlärde förre typografen! Är det inte något oerhört?

Vår inhemska press, både den liberala och den

konservativa, den demokratiska och den socialistiska pressen — vi hade värkligen redan denna tid några socialistiska eller åtminstone socialistiskt färgade tidningar — fylldes ett långt stycke in på 1800-talet av artiklar vanligen direkt hämtade ur den franska revolutionära och demokratiska pressen. Denna pressens sysselsättning med utlandets socialistiska strömningar och litteratur hade till följd att socialistiska uttryck och termer småningom vunno insteg i språket. Men det torde vara fruktlöst att ge någon viss tidning eller person äran som deras speciella introdusör. Proletariat och bourgeois såväl som folket bli som begrepp efter hand fixerade. När man vill översätta bourgeois med borgare, förklarar "Folkets Röst" detta för oriktigt. "Bourgeois betyder", säger tidningen (för den 23 febr. 1850), "ingalunda borgare i den mening detta ord här har. Det kan på vårt språk blott översättas med pänningemänniska, d. v. s. en person som lever och tager frukten av andras arbete antingen direkt i egenskap av husbonde eller patron eller indirekt genom att draga ränta på sina kapitaler". "Bourgeois har blivit", säger en annan tidning "Demokraten" (för den 12 okt. 1850), "en allmän benämning på alla som ega kapital; folket är den stora massan som eger intet annat än sin arbetskraft och som följaktligen beror av den förra klassen". Götrek har sin definition på proletariat och Swederus sin.

Under 1840-talet spirar upp en första ansats till en arbetareopinion eller, om man så vill, opposition — någon arbetarrörelse kan av lätt insedda skäl då ännu icke vara tal om — men som med de speciellt så benämnda arbetarföreningarnas uppkomst i början av 50-talet får något mer vind i seglen. Det är enskilda hantvärksgesäller, av

vilka en del under sina gesällvandringar i utlandet lärt känna de socialistiska strömningarna och några av deras ledare, såsom Cabet, vilka här föra arbetarklassens talan och som i föredrag i s. k. bildningscirklar och andra föreningar av överklasspersoner bildade föreningar ge överklassen en inblick i arbetarklassens tänkesätt och synpunkter.

Under 60-talet inträder stillestånd i den litterära socialistiska produktionen. Pressen tystnar över hela linjen; den har upphört att syssla med utlandets socialistiska rörelser. *Bergman* dör 1857. Under de sista sex åren av sin levnad upptagen med utgivandet av sin farbroder, överste von Schinkels vidlyftiga historiska anteckningar, fullföljer han icke sin från början uppgjorda plan till behandling av den sociala frågan. *Götrek* lämnar Stockholm 1851 eller 1852 och bosätter sig som privatlärare i Karlskrona. *Swederus,* som dör först 1888, avbryter likaledes sina sociala skriftställarplaner. Det finns påtagligen ingen resonans mera hos den läsande allmänheten, som nog aldrig hade varit stor. Och för övrigt var världsteatern icke uppfylld av så märkliga dramatiska händelser som under 1830- och 40-talens Europa. En liten tidning "Reform" utvecklar ännu den 10 jan. 1850 socialismens grundsatser och betydelse.

"Man hör nu ofta tvistas om", skrifver tidningen, "detta tankedigra ordet socialism. Under det ena partiet förkättrar allt som därmed sammanhänger och däri skådar djupet och den hemliga syftningen av alla vår tids

onda rörelser, så är det andra partiet av hjärtat intaget för detta system och tror därpå såsom på civilisationens räddare . . . Vad man kallar socialism är den praktiska delen, utövningen av mänsklighetens religion. Denna åter är ämnad att i framtiden efterträda kristendomen, judendomen, hedendomen m. m. och bli en ny religionslära för hela släktet . . . Vi äro nu blott i första perioden av denna läras utbredande över jorden . . . med en naturkrafts oemotståndlighet skall den bana sig väg fram och erövra allt större rymder av den

gamla förfallna världen . . . De som söka att undertrycka eller utrota den äro vår tids fariseer och skriftlärde. De äro av ödet bestämda att genom sitt oförstånd befordra utvecklingen och utspridningen av det nya världshistoriska livet och ljuset . . .“

Kommunismen, sådan den av Cabet framställes, blir in på 50-talet även ännu föremål för föredrag och diskussioner i Stockholms arbetarförening. Men under 60-talet blir det alldeles tyst om allt vad socialism heter.

Med de nya stora händelserna i början av 70-talet — fransk-tyska kriget, Paris-kommunens fall, arbetar-internationalens upplösning o. s. v. blir allmänheten åter påmind om socialismen.

Man tror sig ha upptäckt att arbetar-internationalen haft försänkningar i landet och mottagit direkt understöd härifrån, att det således skulle ha funnits i Sverge en sektion av denna arbetarnas internationella organisation; arbetsinställningar, som då enstaka förekommo här, sättas i förbindelse därmed. *K. Fr. Bergstedt,* under olika perioder av sin levnad språkforskare, universitetslärare, redaktör för Aftonbladet, även betitlad brukspatron, hade 1871 börjat utgiva en litterär och politisk veckoskrift “Samtiden”, som med stort intresse ägnar tidens sociala rörelser sin uppmärksamhet, för att icke säga bevågenhet. I tidskriftens två första årgångar 1871 och 72 lämnar Bergstedt, vilken säges ha varit tidskriftens ende skribent, en utförlig framställning av Internationalen, dess organisering, kongresser och kongressbeslut. Marx, som nämnes, så vitt vi kunnat finna, för första gången i svensk litteratur år 1848 av Bergman i hans samma år utgivna ekonomiska skrift i den sociala frågan, men blott i förbigående och på ett enda ställe, blir av Bergstedt föremål för ett ingående sympatiskt omnämnande

i tidskriftens andra årgång. Bergstedt känner icke Marx direkt genom hans skrifter; han beklagar att han icke lyckats komma över någon av dem, vilka han sålunda “tills vidare endast känner av utdrag och citationer hos andra författare”. Han framhåller Marx’ överlägsna ande och hans obevekliga logik, “så att om man en gång erkänner hans premisser, blir man nödgad att ingå på de yttersta följder som han av dem drager”. Men dessa premisser vill eller kan Bergstedt icke erkänna. Ej socialist — hans ekonomiska åskådning är den borgerligt liberala — bemödar han sig dock om att opartiskt bedöma socialismen. I ifrågavarande uppsats “Karl Marx och hans statsekonomiska teorier” yttrar han bl. a.:

“Vill man taga socialismen och Internationalen endast såsom en gudlöshet, ett band av upprorsstiftare, rövare och mördare, så kommer man aldrig till rätta med dem och det har därför även länge förefallit oss att de lagstiftningsåtgärder somliga regeringar beslutit eller äro i begrepp att besluta för att hindra sektens spridning och lärornas utbredande endast skola förvärra det onda i stället för att bota det.”

Det är ju rätt mycket sagt året efter Pariskommunens fall. Bergstedt blev med åren dock alltmer konservativ och hans i broschyrform utgivna föredrag i slöjdskolan i Stockholm 1872 om “arbetet och dess villkor” är en för övrigt skickligt gjord sammanfattning av hans tids liberala borgar-ekonomers arbets- och egendomsteorier. Engels’ arbete om arbetarklassens belägenhet i England (1845) blir åberopat och citerat särskilt av Bergman.

Såsom det i dag debatteras mellan socialdemokrater och statskyrkopräster om huruvida “en socialdemokrat kan vara kristen“, så dryftades det under 1840-talet på möten och i pressen om kommunismens och kristendomens inbördes ställning.

Fru Kata Dalströms roll utfördes av *C. D. Forssell,* då skräddargesäll, men sedermera först sin egen skräddarmästare samt sedan boktryckare och tidningsutgivare i Karlstad, och komminister D. Grankvists’ roll av komministern i Katarina församling i Stockholm *N. Ignell.* Och såsom det i dag står strid mellan reformister och revolutionärer, på samma sätt stod denna tid kamp mellan “reformvänner” och “revolutionärer”.

Oberoende av dagens strömningar och meningar behandlar *Richard Kleen,* folkrättslärare och diplomat, i sitt stort anlagda och lika stort utförda jätteverk “Försök till framställning i naturrätt“ (1883—85) den franska socialismen och dess huvudrepresentanter i alla möjliga kombinationer hela värket igenom, analytiskt kritiserande dem från ideologiska och naturrättsliga synpunkter, och lämnar även en sammanfattning av de olika lärorna från den av honom intagna filosofiska ståndpunkten*Kleen,* Naturrätt och rättsliga förbegrepp, Förra avd., del 1: 1191 ff. s. samt Senare avd., del 1: 535 ff.. Fourier benämner Kleen “den modärna socialismens egentliga grundläggare, i kombineringsförmåga lärans främsta man, hennes största snille”Förra avd., del 1: 1193.. Tugan-Baranowsky, förf. till “Den modärna socialismen i dess historiska utveckling”, skulle icke kunnat uttrycka sig mer lovordande om Fourier.

Den tyska socialismen eller marxismen ingår icke i Kleens undersökningar. Han torde häller icke ha ägnat den några särskilda studier. Han säger på ett ställe att “den nutida kommunismen har alltför oklart formulerat sina syften för att behöva göras till föremål för rättslig granskning, undersökning och behandling av hans grundsatser . . . i saknad av den vetenskapliga systematisering som i allt fall utmärkte Cabet, S:t Simon, Owen och Proudhon”Förra avd., del 1: 1206.. Ovisst vad Kleen därmed menar. Marxismen hade, då Kleen skrev, icke det stadgade anseende som nu. Den historiska materialismen, bland vars representanter Kleen nämner Saint Simon, behandlas dock av honom bland de deterministiska och fatalistiska nödvändighetsteoriernaDito, dito 1: 685..

Omedelbart efter den stora franska revolutionen 1789—1793, vars grundsatser vunno livlig anklang även i vårt land, uppstod debatt om patriotismen med tydligt framträdande antipatriotiska tendenser såväl i politiskt som i socialekonomiskt hänseende. Voltaire åberopas. Federalismen och de federalistiska politiska principerna få likaledes förespråkare, grundsatsenligt hävdade från kommunistisk ståndpunkt av *Quiding,* från liberal ståndpunkt av *Bergstedt* samt från internationalistisk ståndpunkt av *Kleen.*

Vår första utopi förskriver sig från 1700-talet. Liksom också de socialistiska idériktningar, vilka framträdde i Frankrike under den stora franska revolutionen, funno redan då även hos oss efterföljare. Egendomsrätten blir sålunda 1792 socialistiskt angripen och kritiserad i en av de samtida veckotidningarna “Patrioten”. Professor Ljungberg har fördenskull utan överdrift kunnat beteckna nämnda tidning, som utkom i Stockholm under åren 1792—94, såsom “härolden för en radikalism, som icke skyggade tillbaka för t. o. m. kommunistiska slutföljder“. (Sv. Vitterheten, II: 65).

Franska revolutionsidéernas återvärkan på tänkesättet i Sverge skola vi emellertid reservera för inledningen till nästa avdelning, då politisk socialism skall bli föremål för vår framställning. Här ha vi inledningsvis blott velat ge en hastig överblick över samtliga avdelningarnas huvudsakliga innehåll.

*

I.

SAMHÄLLS-UTOPI

OCH

OM UTOPISM I ALLMÄNHET

Tre svenska samhällsutopier

och

En svensk äktenskapsutopi.

Bergeström: Indianska brev 1770. — *Rådberg:* Friedland 1819—1839. — *Quiding:* Platos stat i korrigerad bild 1826—1876. — *Rosén:* Den fria kärleken, en framtidsroman 1840.

*

Philippinien — Petrea.

1. *Brevens utgivande.* — Anonymt utkom i Karlskrona år 1770 “Indianiske bref”, vilka enligt bokens undertitel utgöra en “utförlig beskrivning över tvänne obekanta rikens moraliska, politiska och ekonomiska beskaffenhet“. Brevens författare uppdagades sedermera vara som prost i Hälsingborg 1784 avlidne teologie doktorn *Hans Bergeström.*

Brevskrivaren till de indianska breven föres av havets vågor först till ett åt laster och vanstyre hemfallet land, Philippinien, samt 20 år senare till ett land Petrea, som är Philippiniens raka motsats, där under en mild allenastyrande konung lika stor lycka och sällhet är rådande som förtryck och elände i Philippinien under en självrådig plutokrati.

Båda dessa lands motsatta samhällsförhållanden skildras i 24 brev, vilka alla äro skrivna från Petreas huvudstad Adria till författarens vän Aristippe. Breven äro icke blott många; de äro även långa, ty sammanförda i bok upptaga de icke mindre än 400 sidor. Osannolikt är icke att brevskrivaren med dem velat lägga fram för sin svenska samtid partitidevarvets politiska ogärningar och alla de följder, som med nödvändighet måste komma av slik landsstyrelse; ett tidevarv, varunder röster köptes, valmän och domare mutades; riksdagsfullmäktige sålde sina övertygelser åt mästbjudande; partibelöningar utdelades i form av platser, pängar och befordringar; ämbeten gjordes till lukrativa inkomstkällor för dem som makten hade att ge eller utdela ämbeten, varom *Fryxell* har så mycket att förtälja i sina “Berättelser ur svenska historien”.

Författaren till breven visar sig emellertid högst angelägen om att avvärja varje misstanke att mena sitt eget land. Han säger nämligen:

“Är någon så okunnig att han tror mig med dessa brevs utgivande hava något speciellt syftemål på mitt fosterland, så är det alldeles stridande både mot min övertygelse och avsikt. En som har eftertanke ser ju att vårt rike varken är så oskyldigt som Petrea, häller så brottsligt som Philippinien och att författningarna i bägge äro olika våra. Skulle likväl vissa målningar träffa in, så härrör det endast därav att lasten är sig alltid lik och man igenkänner den även så snart i Ryssland, i Turkiet, i Frankrike, i England, i Tyskland, ja i vad rike det hälst vara må som hos oss ... Vad Sverge är veta vi, men vad det kan bliva veta vi icke.“

Man kan ju inte undgå att tycka det förf. med denna bekännelse darrar väl mycket, som ordspråket säger, på manschetten. Det är i företalet till andra delen som förf. avlägger denna sin tro- och huldhetsed. Denna del följde omedelbart på den första delen, vars mottagande förf. “med

glädje” konstaterar ha tillvunnit sig allmänhetens bifall. Man kommer som sagt att en smula betvivla författarens uppriktighet särskilt i betraktande av den ovilja för partier och partiväsen som genomgår breven. Han utropar på ett ställe: “Jag hatar av själ och hjärta allt vad partier heter.” Såsom partitidevarvets ”hattar” och “mössor” slogos

med varandra om makten, så slåss i Philippinien “slaghökar” och “rapphöns” om sina partiintressen, under det att i Petrea allt vad partibildningar heter upphäfts. För övrigt låg det i utopiernas karaktär denna tid att säga “sanningar”, som skulle medfört straff att direkt uttala, varför brevskrivarens blottade försiktighet har kunnat dikteras även därav.

2. *Philippiniens invånare.* — Den 20 juni 1701 rycktes de båda vännerna, brevskrivaren och Aristippe, från varandra vid Pensylvaniens strand. Brevskrivaren “flög med en stormande vind“ från vännens åsyn och kastades upp från sin bräckliga farkost jämte andra passagerare på stranden av ett okänt land, beläget nordväst från Grönland vid pass 75° och som av invånarna kallades Philippinien. Han uppfångades av en skara beväpnade män med ett besynnerligt utseende: “hälvten människor och hälvten osjäliga djur“, och föres till landets huvudstad Heraclea, varest han blir ställd inför stadens “föreståndare”, som tillkännager att han och hans följe aldrig mer få tänka på att återvända till sitt fädernesland. Efter landets lagar får ingen främling, som kommer till detta land, någonsin lämna det, ty, förklarar stadens överhuvud, “vi frukta för åvärkan av andra riken och vilja utan krig och oroligheter leva under våra egna lagars skydd“. Skeppet, med vilket de skeppsbrutne anlände, brändes upp enligt landets lagar, vilka ej tillåta något skepp att där vara större än som fordras till fiske vid kusterna.

Vår man blir emellertid på allt sätt väl upptagen i huvudstadens förnämliga kretsar, om de ock “stundom roade sig åt hans människofötter, som de sade “voro så ärbara”, och kommer i beröring med en något till åren kommen samt som en vanlig människa skapad man vid namn Anaxagoras, vilken för honom förtäljer landets seder och bruk, styrelsesätt och institutioner, uppfostran och läroanstalter, religion och gudsförakt. Sin “nationella vanskaplighet” hade människorna i Philippinien fått till straff för sina nationella synder, sina vilda och onda böjelser, ty från början hade folket i detta land ej varit så vanskapligt. Såsom deras lynne var, så var deras skepnad: den grymme och blodtörstige liknar tigern; den falske och i löndom argsinte liknar räven; den grove och dumme liknar oxen. Dock, dessa människors skepnad kunde undergå förvandling. “Den som så vill arbeta på en rätt kristendom att han blir förnyad till sitt hjärta och böjelser förändras efter hand och får omsider en fullkommen människoskepnad.” Det förklarar varför en sådan man som Anaxagoras kunde finnas i landet och andra som voro honom lik, ty han var en rättskaffens man, som undgått eller genomgått förvandlingen.

En vacker dag, 20 år senare, gingo vår man, Anaxagoras, och några till hemligen ombord på en av landets små fiskebåtar, som de i hemlighet hade köpt. Efter många vedervärdigheter hade de under en nådig försyns hägn slutligen landat i Petrea, vars samhällsförhållanden brevskrivaren finner i motsats till Philippiniens vara på alla sätt mönstergilla. Han är nu i tillfälle att uppdraga en jämförelse mellan “det olyckligaste och det lyckligaste landet i hela världen”; deras författningar, lagar, folk och leverne.

3. *Samhällsförhållandena i Philippinien.* — I Philippinien dyrkas pänningen. Vinnings- och maktlystnaden veta här inga gränser. Rättvisan är fal och massan av befolkningen försmäktar under de få makthavandes tyranni och utpressningar.

“En köpanda har bemästrat nationen. Allt köpes och allt säljes, själva tänkesätten äro en viss taxa underkastade ... En ärlig domare är i Philippinien även så rar som en ärlig tullbetjänt på Salomons öar ... Där är liv, ära, egendom, ämbete och alla timliga förmåner icke under lagen utan under domaren ... Vill han att en ärlig karl skall bli ärelös, så sker det, vill han att den som stulit mycket skall berömmas och befordras, så sker det, likväl låter han gärna vid sådana tillfällen någon liten tjuv offras, liksom rädd att den eljes kunde, innan han dog, även lära att stjäla fint, då han själv torde bliva lidande. Under vrånga och snåla domare är folkets olycka beredd och deras högsta önskan döden”.

Men prästerna äro ej häller ett grand bättre.

“Man ser ock sällan nu för tiden någon präst, som icke även har antingen klor, tassar eller klövar“ ... de äro landets “väktare endast för att bevara deras centaurer eller fänadslika människor att de icke måtte störas eller väckas ur deras s. k. lyckliga lugn ...“

“Varför fällas i världen så många orättvisa domar? Månne icke för pänningar? Varför gå så många ämbeten i oförtjänta händer? Må jag icke säga för pänningar? Varför äro så många hårda och obarmhärtiga? För pänningar. Varför göras så många brottsliga författningar? För pänningar. Varför blir den torftigas beta så dyr? För pänningar. Varför fika människor om varannan uti lyckans mörka och nedrigaste vägar efter sysslor och ämbeten? För pänningar. Varför ljuger och meddelar man falska

vittnesbörder? För pänningar. Varför störtas otaliga människohopar i avgrunden? Är icke det även ofta för pänningar, för obarmhärtighet och för girighet skull ...”

“Där ingen rättvisa är, där äro inga ämbetsmän. Där finnas allenast blodiglar och våldsvärkare, allenast rövare, som utan billighet iklätt sig de dyra namnen av domare, föreståndare och styresmän ... Olyckligt det folk, där lagen är gjord till en sköka, som dagligen kränkes genom nedrigas vrånghet och ondska ... Där trampas rätten, där tryckes dygden och äran blir lika fal med sanningen och billigheten . .. För att rikta några vissa, för att underhålla deras överflöd och yppighet, hörer man större delen i landet sucka. Fattigdom och en allmän nöd, som förföljer och plågar de arbetande, ser ingen lindring. De rika äro de enda, som skola ännu mera riktas. Stor sak fast hundrade ärliga försmäkta, allenast några få mäktiga icke förlora i deras olagliga och oskäliga vinning ... Man synes genom en sådan gudlös författning vilja göra alla ringare invånare till slavar under de rikare och mäktigare. De äro det ock i själva värket, då de ej leva utan på dessas nåd. En oerhörd dyrhet trycker landet, de arbetande svälta och leva i elände endast för att göda några trevna lättingar. Dessa bliva väldiga, de underhållas, de födas, de riktas, jag vet icke varför, om ej för det de vilja göra samhället den äran att vara till. En allmän feghet har gjutit en olycklig köld i folkets hjärtan. De som värkligen lida nöd töras icke öppna deras munnar. Men om de mäktige, som hava både hjärta och styrka att köpa orättvisa, sakna någon minskning uti deras oskäliga inkomster, så höres en röst, som kan förskräcka världen. Om tidens olycka stillas och allmänna eländet börjar allenast så mycket försvinna att den fattige arbetaren kan täcka sin låga boning, där han tillförne varit ett rof för ovädren, så frukta våldsvärkarna att hopen skall bliva för mäktig. När en fattig genom sin svett och möda vunnit utväg att allenast lyfta huvudet ur det stoft vari han legat nertrampad, så måste han ånyo kuvas. Brödet, den uslas enda uppehälle, måste göras dyrt, dyrt endast för honom; för honom, som skall köpa det av den förmögne ...

Dessa samhällets missfoster, dessa mänsklighetens förödare, dessa orättvisans och obarmhärtighetens älskare göra sig till herrar över folket, nog förmätna att vilja heta gudar av de varelser de utarmat; nog djärva att vilja älskas och vördas av dem de förkrossa; nog blinda att tro sig ega folkets kärlek, när det drar förtrycket med tålamod, ej besinnandes att i de tysta hjärtan ofta bor det djupaste förakt, den bittraste avsky och det starkaste hat. Ho kan vörda självsvåldingen? Ho kan älska blodsugaren? Ho kan tillbedia tyrannen?”

“En namnkunnig filosof kallade naturens tillstånd ett allas krig mot alla. Men vårt borgerliga tillstånd bär med största skäl detta namnet. Det är en öken, ett vilddjurs tillhåll; liksom höken äter duvan och vargen fåret, så äter människan människan.”

4. *Samhällsskick.* Petrea är Philippiniens motsats. I Philippinien liknar regeringen i mycket den engelska; den “har i smått dess förmåner, men i stort dess fel“. Dock har man här i stället för kung en “föreståndare” samt ett parlament, som vart annat år väljes och utgör den lagstiftande makten. Om Philippiniens val- och riksdagsmän uttalas det omdömet, att “när de samlas till parlamentet, förekomma de som örnar då de fara till ett obekant rov“, och “när de väljas är det som när man i Turkiet köper slavar till utförandet av någon missgärning”.

“En borgare, som kanhända genom ingen annan utväg än att skinna sina landsmän förvärvat sig efter flera års förlopp miljoners rikedomar, kan icke vara nöjd med mindre heder än ett säte i parlamentet, och för att vinna det, nyttjar han det företräde han genom sina pänningar eger. Via ordinaria eller det allmänna sättet är: man utlånar efter hand sina pänningar till fattiga medborgare, varför man tager deras egendomar i underpant, man gör sig på detta

sättet hela provinsen eller staden skattskyldiga och efter att genom interesset (räntan) hava ätit sig tjock och druckit sig stinn på deras bekostnad, säger man dem äntligen vid existerande val av parlamentsman att man vill

bliva vald ...”

I Petrea råder monarki. Lagskipande makten består av ett högsta kollegium, varest kungen regerar, biträdd av ett råd. Under detta kollegium lyda alla andra kollegier och domstolar. Lagen, som är “själen, varefter alla handla”, stiftas av folket genom sina deputerade, vilka samlas vart fjärde år i huvudstaden Adria till en riksförsamling. Parlamentet är uppdelat i sex deputationer, nämligen lagdeputationen, ecklesiastik-deputationen, krigsdeputationen, uppfostringsdeputationen, handelsdeputationen samt politi- och hushållsdeputationen. De äro inrymda i vart sitt “ämbetshus” eller palats under de sex veckor riksmötet varar. Deputeradena ha även där sin bostad, som de vid livsstraff under hela mötet icke få lämna; ej häller få de mottaga besök; inte ens tala med personer, vilka icke höra till deputationen, eller annars motta någon skrift med mindre den först uppläses i förmaket och visas för vakten och folket, varefter den av en vaktmästare instickes genom en lucka i allas åsyn till deputationen. Kring varje deputations hus står vakt, och eger vem som vill av allmänheten frihet att tjänstgöra som sådan. Husen förses innan mötets början med allt som fordras till deputationens underhåll och bekvämlighet, så att ingen av all dess betjäning icke häller behöver eller får gå ut.

Första dagen är plenum plenorum eller “klassernas plenum” i ett därför särskilt uppfört palats, då talmän och parlamentets deputationer väljas, varefter varje deputation inträder i sitt bestämda hus eller palats, och något mer plenum hålles ej.

Allmänna val förekomma alltså icke. Befolkningen är uppdelad i fem klasser eller stånd; nämligen adelsmän, till vilka räknas alla civila och militära som ej höra till någon av de andra klasserna; prästmän, till vilka räknas alla präster i riket; köpmän, till vilka räknas alla som i något avseende ha med handel att göra; hantvärkare, till vilka räknas alla både konstnärer och “ringare” arbetare; samt bönder, till vilka räknas alla som ha sin utkomst av jordbruket, även sådana som ej ha något ämbete. Över alla familjerna inom de olika klasserna föres register. Varje familj inom resp. klasser står det fritt att sända deputerad till riksmötet, som i så fall alltid är den äldste inom familjen, så framt han ej är över 70 eller under 30 år, eller att låta bli. Det är bland dessa familjefäder, som parlamentet värkställer sina val. På det att ingen mannamån må förekomma, avgöras val av deputationernas talmän och ledamöter icke genom votering utan medelst lottkastning. Varje klass är fördenskull uppdelad i sex avdelningar eller så många som deputationer i parlamentet. Alla som ha utmärkt sig i någon särskild tjänst eller vetenskap höra dock självskrivet till den deputation, varest hans insikter kunna mäst gagna. De som sålunda genom utgivna arbeten eller praktisk värksamhet visat sig skickliga i lagfarenhet höra till lagdeputationen, i uppfostran till uppfostringsdeputationen o. s. v. Om alla de övriga, vilka sålunda icke utmärkt sig, kastas lott medelst ett slags tombola, en för varje klass, efter noga angivna regler för valens gång samt till förekommande av fusk eller mannamån. Innan dragningen sker, kan valhjulet öppnas för “allt folket”; och eger var och en frihet att detsamma granska och med egen hand omröra numren. Namnsedlarna uttagas “i allas närvaro” av ett barn.

Kollegiernas ledamöter, regementschefer och högsta förmän, till vilket stånd de än må höra, få ej bevista riksmötena, dem likväl obetaget att skriftligen inge sina tankar och påminnelser. Soldater, gesäller, arbetskarlar, drängar och betjänte, vilka alla räknas till “den sämre hopen”, ega desslikes icke tillträde till desamma, men ega frihet att där skriftligen genom någon fullmäktig, som ej häller eger säte och stämma, avgiva sina meningar. — “En författning ej mycket olik med den som Antipater fastställde i Athen att inga andra borde från allmänna omröstningar utestängas än de som ej hade 2,000 drackmers egendom, varigenom endast den sämre hopen blev borta”.

Partier, “dessa ett lands totala förödelser”, äro i Petrea okända. Oavsättliga domare eller särskilt domarämbete finnes inte häller där, vilket prisas som en stor lycka. “Här dömes, men egentligen att tala finnas inga domare, åtminstone inga, vilkas ämbete det ensamt är.“ — “Lagarna äro enfaldiga och tydliga, ja så enkla och enfaldiga att var ärlig man, ringare eller högre, kan domarämbetet förrätta och detta så mycket mer som genom visa och grundliga uppfostringsförfattningar här icke finnas några alldeles olärda och sällan någon som ej väl känner den naturliga lagen”. Domaren väljes sista dagen i månaden genom lottkastning (såsom i det forna Athen) för en månad i sänder ur de olika klasserna, “den sämsta hopen” likväl alltid undantagen. Magistrater eller

magistratspersoner känner man således icke till i Petrea, utan domaren i staden är “nu en hantvärkare, nu en köpman, nu en officer, nu en präst, nu en skolbetjänte o. s. v.” På landet förrättas sysslan alltid av en hederlig bonde, dock får ingen varken i stad eller på landet till domare antagas som icke är över 40, men under 70 år. Den som känner

sig till uppdraget oskicklig får genast avsäga sig det, men detta anses som en stor skam; och den får “aldrig mer komma i ljuset som en gång förklarat sig oskicklig”.

De ekonomiska förhållandena i Petrea bli blott i förbigående antydda av brevskrivaren. Men så var tidens ekonomiska bildning häller icke stor. Den jämlikhet, som är rådande vid tillsättandet av även de högsta ämbeten, sträcker sig emellertid även till jordegendomen. Ingen får ha mer än så mycket jord som kan ge 50 tunnor säd. “Var och en som födes i ett land, födes ju naturligen till egandet av så mycket jord som kan ge honom brödet. Och i följe härav är allt fikande efter mera jord ej annat än en åvärkan på medborgares rätt.” Besittningen av jorden är fördenskull ställd under allmän kontroll och uppteckning, såsom ock invånarnas egendom i övrigt. “Så snart någon blir borgare eller får ett ämbete, blir alltid hans egendom upptecknad tillika med dess då varande inkomster och utvägar att förvärva. Tio år därefter upptecknas åter en sådan mans egendom, vid vilket tillfälle en var som åstundar har frihet att över dess uppgift göra anmärkningar, och den som kan upptäcka något förtegat antingen i ett eller annat avseende blir alltid därav själv egare”. Alltså ett slags självdeklarering. Förkovrar någon mellan de vart tionde år återkommande taxeringarna sin egendom för mycket eller han densamma förminskat, så måste han i bägge dessa fallen göra “fullkomlig reda“. Han måste visa de olyckor, varigenom hans egendom försvunnit eller den näring och de utvägar, varigenom den tillväxt. — “Ingen skall ha varken i löst eller fast tillfälle att leva yppigt på medborgares bekostnad.”

Friedland.

1. *Friedlands författning.* — Friedland är förlagt till Söderhavet, varest ett komplex av mindre ö-riken — tio till antalet — bilda ett Friedlands-förbund. Samtliga ö-staterna, av vilka tre bära svenska namn, nämligen Nya Sverge, Gottland och Norrland; de övrigas namn äro: Nya Palestina, Nya Grekland, Österland, Hesperien, Atlantis samt Grönland äro konstitutionella furstendömen med storfurstendömet Friedland som ö-gruppens medelpunkt och efter vilket förbundet också uppkallats.

En gång om året sammankommer under 8 dagar furstarna eller ministrarna som deras ställföreträdare i någondera av förbundsstaternas huvudstad, då allt som angår deras gemensamma bästa kommer till behandling. Furstendömena ha alla städer samt egen huvudstad. Då de alla äro konstitutionella, faller det av sig självt att deras styrelsesätt är konstitutionelt, d. v. s. fursten innehar i enlighet med “den av folket givna grundlagen eller Chartan“ den värkställande makten, medan en nationalrepresentation utövar den lagstiftande. Riksdagen eller, som den här benämnes, statstinget, samlat under en månad vart år, arbetar på två kammare. Storfurstendömet Friedlands representation består av 200 ledamöter, av vilka storfursten väljer 25, prästerskapet 9; självskrivna äro Friedlands 10 äldsta lagmän, biskopen samt universitetsprofessorerna i filosofi, historia, juridik, statsekonomi och estetik, fem till antalet. De övriga 150, motsvarande en representant för vart fullt 2000-tal invånare, väljas av “alla självständiga medborgare vid allmänt representantval“, men valbara äro endast sådana medborgare, vilka avlagt examen i “grundlagens, moralens,

statsrättens samt allmänna lagens huvudprinciper”. 50 av de sålunda valda nationalrepresentanterna väljas av nationalrepresentationen själv vid varje statstings början för att utgöra “övra kammaren”. Vardera kammaren väljer sedan talman och sekreterare. Storfursten tager under första hälvten av månaden i alla frågor initiativet. Under månadens senare hälvt eger varje representant rätt att väcka motioner. I allt som rör administration ingår representationen icke i detaljfrågor utan yttrar sig endast i allmänhet huruvida de bestämda styrelse- och samhällsprinciperna följts eller icke.

Friedlands grundlagar äro nio till antalet. I administrativt hänseende äro furstendömena indelade i ett visst antal guvernement, landskap, lagmannadömen, prosterier och socknar eller kommuner.

2. *Invånarna.* — Såsom de indianska brevens författare, hade även skildraren av det friedländska samhället blivit kastad av havsvågorna upp på en okänd kust. Men här upptages den skeppsbrutne av bildade och ädelsinnade människor med europeiskt utseende och språk. (I Philippinien talades "bruten latin"). Han vaknar i en villa i en av Friedlands städer Friedburg hos en läkare av svensk härkomst vid namn Breda. Genom hans och hans förtjusande dotters omsorger hade han räddats åt livet. Av dem infördes han i sällskapslivet och genomreser tillsammans med d:r Breda största delen av det på naturtillgångar och naturscenerier överflödande 100 kv.-mil vidsträckta furstendömet, vars klimat och växtlighet äro tropiska. Resan mellan Friedburg och öns huvudstad Manheim företages i en landå, tillkopplad en ångpostvagn, som hade ytterligare tillkopplat 8 likadana med alla möjliga bekvämligheter utrustade vagnar. Denna "järnväg" gjorde den "obeskrivligt" hastiga

farten av 6 svenska mil i timmen. Vägen går än genom doftande pomeransskogar, än genom palmlunder, än genom vilda romantiska trakter, utför vilkas skyhöga klippor vattenfall nedstörta; än förbi rika sädesfält och prunkande lustgårdar, smyckade med sköna marmorstatyer och rosenlundar. D:r B. är den lycklige egaren av en sådan till hans villa hörande lustgård.

Friedlandsbefolkningen är ett skönhetsdyrkande folk, som älskar glada, österländska färger, skön konst, olympiska spel och tjusande linjer. Klädedräkten är av österländsk färgrikedom samt valfri med undantag för de olika korporationerna och ämbetsinnehavarna, vilka bära var sin officiella dräkt eller uniform: hovet sin, nationalrepresentationen sin, domarkåren sin, akademistaten sin o. s. v., allt minutiöst beskrivet. Men för friedländaren äro färg och former "aldrig betydelselösa, aldrig en blott lyx utan uppenbara särskilda nyanser av en själ, ett liv, ett värksamhetsbegär, ett mer eller mindre utbildat skönhetssinne . . . om några lagstiftare för modet finnas, så är det artisterna; och detta gäller ej blott klädseln utan även bordservis och möblering". Hemmen äro konstnärligt inredda, d. v. s. hos dem, vilka därtill ha råd. Icke mindre än fem lärare äro anställda i de sköna konsterna vid Manheims universitet.

Sällskapslivet rör sig i alltigenom förädlade former såsom ett så skönhetsdyrkande folk ägnar och anstår. Friedländaren är "varken drinkare eller gurmand". Friedlands viner äro de bästa på jorden, men de brukas "ganska måttligt, ehuru de kosta föga". Kl. 12 middag intager friedländaren sin frukost — lunch skulle vi säga — kl. 5 e. m. sin diné; té samt något frukt utgör hans supé. Efter middagen förekommer intet egentligt arbete utan den återstående delen av dagen ägnas

åt umgängeslivet och själsbildande nöjen. Tilltalsordet är du utan avseende på stånd och villkor. Som en avgjord sak gäller det i Friedland att "icke yrket utan bildningsgraden och karaktären bestämma sällskapskretsen och att vad man kallar rangskillnad gör sig endast gällande i ämbetsutövning, men aldrig i sällskapslivet". Olympiska spel idkas med passion. Stora allmänna fäster hållas årligen t. ex. vid promovering av doktorer vid universiteten; vid avtäckandet av förtjänta medborgares monument o. s. v. Även eger årligen en kvinnofäst rum, då 10 flickor som mönster av kvinnliga dygder, valda av Manheims kvinnor, offentligen bekransas och varvid även pris utdelas åt dem som mäst utmärkt sig för kvinnoslöjd. Teater, dans, karnevaler och maskerader räknas likaledes till de förnämsta nöjena. Friedlands kvinnor äro "outsägligt" sköna och fulla av charme. Bland landets seder hör även de allmänna baden, där gossar och flickor bada gemensamt. Dem renom är allt rent. "Det är icke det nakna", förklarar Rådberg, "utan det halvt beslöjade, som värkar orena begär, liksom det icke är det s. k. plumpa utan det tvetydiga, som närer fantasins villor och förnedring."

Friedlands befolkning har uppstått genom en sammansmältning av öns urinvånare, kallade minonajas efter öns forna namn Minona, och från Europa utflyttade huvudsakligen tyska familjer, men även svenskar, greker, ryssar, fransmän o. s. v., vilka av politiska och religiösa skäl hade lämnat sina hemorter för att grunda ett friare samhälle på främmande jord. Som tyskan blev det förhärskande språket, fick ön det nya tyska namnet Friedland. De som då bosatte sig i landet uppgingo till 10,000 människor. Men efter ett halvt århundrade hade folkmängden fyradubblats. Snabbt försiggick

även den infödda stammens förvandling till “ett folk av kristna åkerbrukare och hantvärkare”, det var gjort på 20 à 30 år, men dessförinnan hade det utkämpats några hårda strider med infödingarna, vilka dock insågo att kolonisterna ville dem väl och därför uppgåvo striden. De voro av fromsint natur och fördenskull lätta att vinna. En brorson till öns hövding, bärande som denne namnet Minona, upptogs som fosterson av storfurst Carl August och blev hans adjutant och handsekreterare efter slutade studier vid Manheims universitet. Carl August var av sachsisk härkomst och förmäld med en grekinna Sapho. Men hans moder var en svensk grevinna, med vilken den föregående storfursten hade varit förmäld. Svenskarna intogo genom sin bildning och sina kunskaper en framstående ställning i landet.

Efter hand som Friedland blev känt, hade de omkringliggande öarna, vilka ligga på olika avstånd: 50, 100 mil o. s. v. från Friedland, börjat att befolkas av folk av vitt skilda nationaliteter, vilket slutligen ledde till bildandet av Friedlandsförbundet.

3. *Samhällsskicket.* — Rang- och ståndsskillnad är bibehållet i Friedland, grundad på bildning. “Bildningsklassen“ och “näringsklassen” äro “egentligen” de två klasserna. Adelskapet är personligt och icke ärvtligt. Det finnes både grevar, friherrar och riddersmän. Den högsta vetenskapliga bildning är villkor för tillträde till de högsta ämbetena; i enlighet därmed är universitet och högre läroanstalter inrättade för ämbetsmannabildning. För kvinnorna finnas tre högre bildningsskolor. De som ägna sig åt undervisning genomgå ofta en kurs vid universitetet samt åtnjuta understöd av staten. Ynglingar, som visa utmärkta anlag för prästeståndet men äro fattiga,

uppfostras även på statens bekostnad. Av 300 studerande vid universitetet i Manheim åtnjuter en tredjedel underhåll av staten. Prästutbildningen tager 8 år i anspråk och ingår däri “insikt i de sköna konsterna, kemins och fysikens lagar”. Före 30 år får präst ej tillträda befattning. Vid sede- och religionsdomstolar undersökes tid efter annan deras vandel m. m. Opinionens straffande vitsord är nog för deras avlägsnande från ämbetet, men den som bättrar sig kan återinsättas. Blotta ryktet om girighet och vinningslystnad eller lösaktigt leverne är tillräckligt att beröva dem hoppet om befordran. Varje studerande, som vill ingå i statens tjänst som präst, domare, officer, advokat, läkare eller lärare måste kreera till magister, innan han kan ägna sig åt det egentliga yrket, som därefter praktiskt inhämtas hos yrkesutövande lärare. Men icke endast de som ägna sig åt statens tjänst besöka universitetet utan även en stor, ja större delen av dem, vilka välja produktiva yrken och de sköna konsterna: lantbrukare, köpmän, hantvärkare, fabrikanter, artister tillbringa flera eller färre år där. För att vara kvalificerad till riksdagsman fordras dessutom vitsordad insikt i historia, statsekonomi, politik, grundlagarna, religion, moral och allmän lagfarenhet.

Flertalet av näringsidkarna ägna sig åt jordbruk och hantvärk; de “större” bland hantvärkarna höra till artistklassen. “Vad som skulle motsvara våra bönder är en bildad folkklass med ett rent och ädelt språk.“ För hantvärkarklassen äro vid universitetet anställda fem artister med professors namn, heder och värdighet, vilka meddela några dagar i veckan undervisning i de sköna konsternas praxis. Industrin är i blomstring, men “arbetspersonalen“ vid fabrikerna är obetydlig på grund av att maskiner kommit till allmän användning.

Tjänarklassen är bibehållen. Men det är “ingenting ovanligt att tjänaren småningom genom sitt uppförande förvandlas till vän och jämlike, att tjänaren och tjänarinnan t. o. m. genom äktenskap inom familjen därvid fästes för alltid, ja att hustjänaren, om han är det värd, efter förändrad ställning i samhället intar sin plats som medlem i den societet han förut betjänat”. Inga tiggare finnas, men fattiga.

“Att efter yttersta förmåga understödja fattigare, även avlägsnare släktingar, anser den bemedlade och bildade friedlandaren för hederssak, för något som han ej utan vanära och beskyllning för gudlöshet kan undandraga sig. Fattiga, som ej ha släktingar, understödjas genom frivilliga sammanskott, dem ingen bemedlad undandrager sig. I värsta fallet finnes i varje stad och församling utom ett arbetshus ett hospital, där fri förtäring och fri bostad erhålles. Vården om fattiga och lidande likar anser friedländaren för en av sina heligaste och viktigaste samhällsplikter.“

Friedlands försörjningsväsen är sålunda ej annat än filantropisk fattigvård, sådan vår tid består sig med.

Arbetstiden är kort, sex å sju timmars arbete. Även för jordbrukaren är denna arbetsdag i allmänhet tillräcklig för att försäkra honom hans utkomst. Övriga delen av dagen ägnas åt sällskapsliv och själsbildande nöjen, såsom läsning, musik m. m., samt åt sport. Såvitt möjligt bedrives allt genom “bolag” såväl för produktiva som för vetenskapliga och artistiska ändamål. Men bolagen synas likna vår tids ekonomiska bolag samt föreningar och samfund för religiösa, sedliga och vetenskapliga ändamål. Visserligen nämnas “bolag” med *gemensamt* hushåll och “oinskränkt tillgång till varandras kassa och förråder”, men de äro familjebolag på 3 à 4 ”ädla” familjer, grundade på inbördes sympati, vänskap och andlig frändskap överhuvudtaget. Dessa ha sålunda icke med produktionen att göra.

På det rättsliga området är infört jury i kriminalmål som första instans; i civila mål en s. k. municipalkommun eller förlikningsdomstol i varje församling eller kommun. Från kommundomstol och jury gå målen till en andra instans, lagmans-domstolen. Den som ej är nöjd med lagmannens dom vädjar till furste-domstolen eller tribunalet, bestående av fursten, statsministern, ett statsråd, två justitieråd samt i sådant som rör välfärden även av två lagmän. Fängelse med cellsystem tillämpas; landsflykt och mörkt rum äro högsta straff. Vittnes- och värjemålsed är förbjudet. “Av hederliga medborgare är det skam att fordra ed och i avseende på vanhederliga ger eden ingen säkerhet”; dödsstraff vore detsamma som “samhällets upphävande av sig självt”.

Krigsmakten utgöres av stam och beväring. Av 4,000 man beväring i Grönlands ö-stat äro 1,000 “frivilliga kvinnor”.

Äktenskap ingås med kyrklig vigsel och får skilsmässa ske i vissa fall. Likbränning är införd och barndop sed. I Friedland utges 10 periodiska skrifter, varav 5 i Manheim, nämligen två dagliga politiska tidningar, en litterär, en artistisk, en rent vetenskaplig och filosofisk. Deras utgivare stå högt i anseende. Dessutom utges 10 statsunderstödda månadsskrifter, som var och en av de tio professorerna vid universitetet är förbunden att redigera i var sin vetenskap. Staten bekostar även utgivandet av godkända författares arbeten. Sällskaper av allehanda slag för konst, vetenskap, läsning etc. ega stor utbredning.

4. *Författaren.* — Liksom de indianska breven är Friedlands diktade framtidsland författad av en prästman, nämligen *Fredrik Rådberg,* vilken avled som komminister i sin födelsestad Vänersborg 1853

efter att en tid ha varit bl. a. rektor vid Nya elementarskolan i Stockholm. Under det att *Bergeström* framför allt hävdar etikens krav och i tidens smak predikar ett rätt leverne, lämnar Rådberg egentligen endast ett slags reseskildring ungefär som en turist skildrar det främmande land han besöker och studerar. Författaren presenterar sig som landsflykting från Sverge, där han “som kättare förföljdes på det häftigaste av en annars ädelsinnad biskop”. Efter många irrfärder och äventyr till lands och vatten hamnar han på sätt förut nämnts i Friedland, varest han finner sitt samhällsideal, som “kunde vara mer värkligt, om människorna voro mera — människor“. Men ack! En kyss “så ljuv, så tjusande himmelsk” av den ädla furstinnan i Manheim försätter honom åter i värkligheten. Hans drömbild viker från honom, och han är åter i sitt fattiga komministertjäll i Vänersborg. “Jag drömde fast det icke allt var dröm” är mottot på hans bok, hämtat från Byron. Men för att av drömbilden göra ett stycke värklighet har han, berättar han i sitt förord till sin samhällsfantasi, “ej tvekat att däri inlägga allt vad som utan fara för missförstånd och förkättring låter sig framställas av mina vakna samhällsidéer”. Även har han tagit värkliga personer till modell utan att han “trott sig böra närmare karaktärisera” dem. Osannolikt är det därför icke att den för sin storartade värksamhet för negerslaveriets bekämpande i senare hälvten av 1700-talet världsbekante f. överdirektören *C. B. Wadström* i ett och annat givit Rådberg impulser. Wadström, som i sällskap med de bekanta naturforskarna Sparrman och K. A. Arrhenius hade företagit resor till Afrikas kust för att utse och undersöka lämpliga platser för sina koloniseringsplatser, enligt vilka negrerna skulle fästas vid jorden som fria jordbrukare och

såmedelst deras försäljning och utskeppning till andra länder som slavar förhindras, hade därute av en slavhandlare friköpt en ung slav Panah, son till negerkonungen av Mezurado, vilken han själv uppfostrade för att förvissa sig om negrernas anlag för kunskapsförvärv och bildningSe *B. von Beskows* vackra minnesteckning av

Wadström i Sv. akademiens Handlingar, 1861, del 33.. Slavegarna bestredo naturligtvis dem alla anlag därför. Denna Panah erinrar hos Rådberg osökt om Minona, som upptas vid hovet i Friedland, liksom stamhövdingarna, med vilka Wadström kommer i beröring därute i Afrika, påminna om stamhövdingarna i Friedland under "bosättningskriget". Wadström hade även blivit förevigad på duk i London av en svensk målare vid namn Breda — duken återger Wadström undervisande den unge prinsen av Mezurado. I Friedlands-boken omtalas likaledes en historiemålare Breda, fader till den d:r Breda, i vars hem resenären upptagits som skeppsbruten. Sin dröm hade Rådberg haft under en febersjukdom redan 1819. Den förföljde honom sedan, så att han slutligen måste nedskriva den. Och Friedland såg dagen.

5. *Kritiska anmärkningar.* — Det finnes ingenting som tyder på en socialistisk samhällsordning i den friedländska ö-staten. Fattigdomsproblemet är också olöst i Friedlands idealland. Det associationsväsen, som Rådberg i för övrigt mycket dunkla ordalag hoppas av framtiden, är som nämnt våra dagars bolagsbildningar och föreningsväsen. Det eger ej ens drag av vår tids uppfattning av kooperationen, som i sin mäst radikala form ju åstundar arbetsklassens frigörelse genom att arbetarna bli sina egna arbetsgivare och husbönder.

Rådberg är till hela sin samhällsåskådning frimuraren. Friedlands statsförbund önskar han fördenskull så småningom omdanat till en "Friedlandsorden", som skall vara Friedlandsförbundets högsta andliga ledare och överhet ungefär som katolska kyrkans överherrskap nu över den romerska staten. Endast "mästarnas" lilla utvalda klass lever i egendomsgemenskap som "en följd av medlemmarnas utvecklingsgrad, åsikter och bildning", på sätt och vis alltså en variation på de två högre stånden i Platos idealstat, varest de styrande och krigarna såsom stånd bo gemensamt samt med gemensamt hushåll, under det att det tredje "närande" eller "förvärvsidkande" privata ståndet, "näringsklassen", folkets stora massa, ägnar sig åt förvärvsvärksamhet under ständigt förmynderskap av överheten.

I Rådbergs samhällsutopi är all samhällskritik uteslutet, medan samhällskritiken hos *Bergeström* däremot intar ett stort rum; och förfar Bergeström i denna sin kritik rent socialistiskt. Kan "den kapitalistiska utsugningen" överhuvudtaget utsättas för en strängare kritik än den vi nyss sett Bergeström prestera? Rådberg går nästan helt och hållet upp i beskrivning av konst och vetenskap samt i skildringar av "bildningsklassens" societetsliv i Friedland. Om "näringsklassen" — Friedlands andra stora samhällsklass — få vi helt summariskt veta icke stort mera än att tjänarna i Friedland komma i åtnjutande av en human behandling samt att ingen behöver "gå under slavoket", tack vare en högt utvecklad maskinteknik i industrin och odlingsmetodernas ständiga förbättring i jordbruket. "Allt jordbrukande och dagsvärkande, som ej påkallas av nöden, upphör med middagsmåltiden."

Bergeström åsyftade tydligen med sin

samhällsutopi att ge en bild av ett land, där Sällheten och Lyckan ha sitt ständiga hemvist, i motsats till landet, där Förtrycket och Utsugningen intaga högsätet. Utgivandet av breven bör, säger deras utgivare i 20:e brevet, "ej bli utan nytta", åtminstone böra de "kunna tjäna som fabler, varav de tänkande kunna leda en gagnelig moral".

Rådberg åstundar synbarligen att ge bilden av en frimurarstat i enlighet med frimurarordens ritual, brödrakärlek, laglydnad och religiositet. "Friedlandsorden" är "Friedlandsförbundets" andliga myndighet. Ur ordens högre grader rekryteras uttryckligen statstjänarna för Friedlandsförbundets högre, ecklesiastika, militära och civila ämbeten.

I en sju år tidigare eller 1832 utgiven liten skrift "Försök till populär framställning av Kristuspanteismen" uppdrar Rådberg redan "grundritningen till Friedlandsorden". Här förklaras ordens högsta grad eller mästargraden icke vilja "omskapa eller revolutionära samhället, endast bringa det medvetande av sig själv, av näringarnas, handelns, industrins, lagens och administrationens, vetenskapens och konstens sanna betydelse och inbördes sammanhang". Man kan, om man så vill, här spåra ett saint simonistiskt drag.

Gent emot saint-simonismen, som vid denna tid vunnit ett visst gehör, både för och mot, i Stockholms-pressen, undanber dock Rådberg i starka uttryck att hans Friedlandsorden "icke må kallas för saint simonism", ty, tillägger han, "man bevisar därigenom blott ännu mera sin egen ytlighet i uppfattning av allt annat än nyheterna

för dagen". Rådberg hade från motståndarhåll i pressen blivit häftigt angripen för förment saint simonism. Saint simonismen vill *enligt* Rådberg "omstöpa samhällslivets yttre liv, omstörta

eganderätten och införa en communio bonorum och feminarum", d. v. s. egendoms- och kvinnogemenskap. Rådberg förklarar sig uttryckligen vilja varken "ingripa i det yttre samhällets aktuella organism" eller "upphäva den nuvarande äktenskapsformen". Styrelseformen vill han icke förändra. Hans avsikt är icke att rubba bestående samhällsordning. Som samhällsutopi ha vi dock ansett Rådbergs Friedland här böra refereras.

Platos stat i korrigerad bild.

Framlidne rådman *N. H. Quidings* framtidsland utan namn tager ävenledes först gestalt i en dröm. Nils Nilsson arbetskarl, såsom Quiding benämner sig som samhällslärare, var då 18 år gammal och inträffar händelsen år 1826. Han lyssnar i halvvaket tillstånd till ett samtal mellan två "andar", av vilka den ene i livstiden varit en "hos ett visst parti berömd statsman", konungens vän och stöd, under det att den andre är representant för det nya samhälle, som skildras under deras färd genom detsamma. Samtalet stannade sedan för alltid kvar i ynglingens minne och med ledning av sitt minne upptecknar han som gammal man det "ord för ord".

När samtalet eger rum har en tid av 150 år förflutit, som för den förre varit en lugn sömn, ur vilken han blivit uppväckt och nu till livet återkommen. Andligen stärkt, vandrar han genom det nya samhället med den nya tidens representant som ciceron. Denne berättar och förklarar. Vad han berättar, väcker hans följeslagares förvåning; en förvåning, som stundom övergår till hänryckning över vad han får uppleva.

All klass-, stånds- och rangskillnad mellan människor är undanröjd. Egendomen har blivit

samhällets gemensamma egendom. Barnen äro samhällets. Försörjningsplikten har fördenskull övergått från den enskilda familjen till kretsen, såsom kommunen av Quiding benämnes. Alla ha de i kommunen lika andel i arbetets resultat; alla sålunda besjälade av samma intresse; eller drabbas de alla lika av samma lott, om de försumma sig eller vårdslösa gemensam egendom. Man och kvinna äro fullkomligt politiskt och socialt likställda både med avseende på könslivets reglering och som samhällsmedlemmar. Alla äro de "ämbetsmän", d. v. s. de ha var sin bestämda samhällstjänst att fylla. Industri och jordbruk bedrivas gemensamt. Arbetet är gemensamt; och gemensamt är även hushållningen. Skillnad mellan stad och land har utplånats. Pängar som präglat mynt äro avskaffade och ersatta med "representativer", anvisningar på jordvärdena inom de olika kommunerna. Jorden omtaxeras vart femte år. Det nya samhället eger ett ordnat bankväsen, men som följer andra principer än nutidens kapitalistiska och profitberäknande grundsatser. All svindel, allt grövre och finare ocker och procenteri, allt jobb, allt börsspel, all oredlighet i handel och vandel är därmed bragt ur världen. Teknikens allt vidare utveckling och fullkomning är industrisamhällenas ständiga strävan. Äktenskapet har förlorat sin forna betydelse av arvsinstitution för privategendomens bestånd. Privaträtten har övergått till att vara samhällsrätt. Arv och släktband äro upplösta. Tvångsäktenskapet har ursprungligen givit upphov till släkt- och familjeväsendet. Med äktenskapets upphörande försvinna även de enskilda hushållen såväl som tjänstehjonsklassen. Tjänarna äro nu samhällsfunktionärer.

Samhällsangelägenheterna handhavas av ett råd och en nämnd, vilka utgöra de respektive

samhällenas styrelse samt en hövding, vilken är ledare av förvaltningen. De äro alla årligen valda av varje till myndig ålder kommen välfräjdad man och kvinna. Parlamentet har såsom ett värk av liberalismen fyllt sin uppgift; det har upphört att finnas. Rådet utgör nu regeringen; och nämnden representationen. Hela det gamla statsmaskineriet är slopat, men utgår nu samhällsmakten från kommunerna. De äro var för sig fristående samhällen med sin egen självständiga styrelse och sin egen självständiga förvaltning. Men de äro alla sinsemellan förenade till allt större samhällen — icke stater — och slutligen sammanbundna över hela Europa till en högsta enhet, benämnd stat, varigenom såväl alla enskilda intressen äro sammansmälta som krig mellan folken omöjliggjorda. Gränserna mellan samhällena och folken ha fördenskull också blivit andra eller rättare de ha blivit

upphävda som skrankor. Rikena ha förlorat sin forna betydelse; de finnas ännu, men blott som mellanlänk mellan småsamhällena eller kommunerna och staten såsom högsta enhet i Europas samhällsförbund. Domarämbetet ligger i samhällsmedlemmarnas egen hand, men utövas av en person, kretshövdingen, vilken står under årligt val, resp. omval. Strafflagar äro som en kvarleva från barbariska tidsåldrar fullständigt avskaffade. Brottslingarna, om och när de finnas, vårdas som abnorma eller moraliskt defekta varelser. Lagbrott i övrigt ega endast tjänstefels natur. I stället för fängelser äro upprättade räddningsanstalter, som tillika äro uppfostringsanstalter för de samhällsvådliga. Den allmänna uppfostran är lika för alla; och yrkesutbildningen såväl som den vetenskapliga utbildningen regleras efter individuell håg och fallenhet, fri från allt nutidens ceremoniväsen, examensväsen och klassmärken. Som det ej finnes någon

sanktionerad religion, så finnes det ej häller kyrkor uppförda för samhällenas räkning. Religionen är en privat- eller samfundsangelägenhet. Kyrkor och prästerskap som samhällsinstitutioner höra till en förgången tid. Konst och vetenskap hållas utomordentligt högt i ära. Och nöjena äro en lika så viktig förutsättning för människornas välbefinnande och trevnad som arbetet.

Liksom Plato icke givit sin idealstat något namn, så har ej häller Quidings mönstersamhälle fått något. Quiding säger endast att det är “Platos stat i korrigerad bild“, ett rätt missvisande sätt att uttrycka sig, om man icke vet vad Quiding därmed innerst menade. Han har med detta uttryck framför allt velat ge Plato, idealismens filosof, ett tacksamhetsoffer som tänkare; en beundran, som Quiding har gemensamt med alla de äldre generationerna, vilka uppfostrats i den klassiska bildningens atmosfär. Plato är, såvitt man känner, den förste, vilken tecknat ett fantasisamhälle, försåvitt icke pytagoréernas filosofstat bör anses som sådant. Det av Quiding-Nils Nilsson arbetskarl tecknade samhällsidealet är lika litet som den engelske statsmannen Thomas Mores “Utopia“ någon kopia efter Plato. Det är på sin höjd, vad Quiding säger, en korrigerad bild därav, så förstått att Quiding, såsom andra, upptagit några av Platos idéer, dem Plato för rästen i sin tur lånade av sin föregående tids andar och filosofi. Sålunda hade Plato tagit ett mäktigt intryck av filosofen Pytagoras’ kommunism.

Begagnar Quiding den platonska filosofins abstrakta uttryckssätt, liksom Marx den hegelska filosofins, så använder han å andra sidan sig även av den historiska iakttagelsen samt drager ur det historiskt funna och givna logiska slutsatser om det blivande, varför Quiding gott kan säga om

sig själv, att han “både som kritiker och lagstiftare står på säkrare grund än idealisterna i allmänhet“ *Quiding,* Slutliqvid med Sveriges lag, kvartuppl., 1886, s. 484.. Quiding börjar som realist, som den vilken studerar värkligheten och räknar med den, men slutar som den praktiskt anlagda idealisten, vilken diktar ett samhälle, om vilket man ingenting bestämt kan veta, men på vilket han eger en vacker idealistisk tro.

“Den fria kärlekens koloni.“

Utom de tre svenska samhällsutopier, för vilka vi nu redogjort, utkom 1840 en samhällsroman, som slog ned på äktenskapet som social tvångsinstitution samt ställde som motsats till äktenskapet i det nuvarande samhället det fria, otvungna förhållandet mellan man och kvinna i ett litet utopiskt samhälle av en kolonis storlek. Året förut hade *C. J. L. Almquist,* en av Sverges största diktare och folklivsskildrare, utgivit sin lilla äktenskapsnovell “Det går an“, varest ett dylikt fritt, men ansvarsmedvetet äktenskapligt förhållande förordas. Makarna behöva ej nödvändigtvis bo tillsammans eller hålla hushåll, ej häller besegla sitt äkta förbund vare sig genom kyrklig vigsel eller inför någon offentlig civil myndighet. Bandet mellan makarna skall vara å ena sidan en på sympati grundad kärlek och å den andra sidan ansvaret inför de barn som de tillsammans få, tills de själva kunna reda sig. Därav följer då också att äktenskapet icke behöver vara ingånget på livstid. Denna för Sverge nya tendens framkallade ett fruktansvärt både personligt och litterärt angrepp på Almquist, som väl är ett av de skamligaste

bladen i Sverges litteraturhistoria, så mycket skamligare som Almquists motståndare utan undantag svängde den litterära färlan i skydd av den fega anonymitetenSjälv uttalar Almquist i en av sina skrifter sin förundran över att

“en berättelse av så litet omfång som ’Det går an’, skildringen av en händelse som upptager föga mer än en resa från Stockholm till Lidköping och mellan två så ringa personer som en sergeant och en glasmästardotter kunnat på allmänheten göra ett sådant intryck.” Stormen, som skriften väckte, betraktar han emellertid som “ett gott tidens tecken” och det, som han säger, av två skäl: “först och främst tillkännagiver det att människornas själar och sinnen hava en instinkt om denna frågas omätliga vikt för civilisationen, för det andra visar det en allmän ömtålighet för vad man anser sedligt i denna väg; en ömtålighet, som onekligen häntyder på moralitet i känslan, själva nuvarande sedebegreppet må för övrigt vara hurudant som hälst.”.

Under pågående pennfäjd utkastas så en ny äktenskapsroman med den demonstrativt utmanande titeln “Den fria kärleken, en framtidsroman“, som hade till förf. *J. M. Rosén,* f. d. kammarskrivare i krigskollegiet, sedermera litteratör och några år redaktör för Stockholms Dagblad, men som gömde sig under författaresignaturen Guido. Romanen, 358 sidor i duodesformat, gör sig till målsman för samma åsikter som Almquist samt ger som avslutning en drömbild av ett litet samhälle utan äkenskapstvång — “den fria kärlekens koloni”, som visserligen kunde vara fastare tecknad, ty konturerna av det lilla samhället äro rätt dunkla, men på dess grundprincip kan ingen misstaga sig.

Äktenskapsfrågan var i övrigt ett spörsmål, som under 1830- och 40-talens radikala Sverge upprörde sinnena mer än någon annan politisk eller social fråga. Man stod under inflytande såväl av de liberala franska revolutionsidéerna som av den

franska socialismen och de skönlitterära strömningarna både i Frankrike och i Tyskland. Feminismens mäst lysande kvinnliga stjärna i Frankrike var George Sand. I Tyskland uppträdde för kvinnans frigörelse som könsvarelse en rad författare: Göthe, Gutzkow, Heinse, den sistnämnde känd som förf. till den starkt sensualistiska utopin “Ardinghello och lycksalighetsöarna”, varav den första upplagan utkom 1787 och en ny upplagts 120 år senare eller 1907.

Fourier, saint simonisternas samtida, gick djupast i frågans behandling, ty kvinnans frigörelse var för honom först och främst en ekonomisk frigörelse, utan denna komme kvinnan att förbli allt fortfarande slavinnan. *Almquist* är en lika varm förespråkare för kvinnans frigörelse sexuellt och ekonomiskt som Fourier och saint simonisterna. Genom kvinnans försättande i en mera oberoende ekonomisk ställning inom samhället än nu är fallet, skulle hon “aldrig behöva blott för sin utkomst och yttre bärgning kasta sig i armarna på vilken man som hälst”*Almquist,* Europeiska missnöjets grunder, Bergska edit., s. 230.. Ej blott all vigsel skall avlysas utan allt som därmed har analogi, allt slags “så beskaffat kontrakt att tredje man — en auktoritet av vad namn som hälst — eger att upprätthålla dess kraft”. Det *civila* äktenskapet medför i det närmaste samma följder som det med övlig, *kyrklig* vigsel avslutade äktenskapet, nämligen att tvinga personer till fortfarande samliv, hur det än må gestalta sig, d. v. s. “ett slags inför myndighet beseglat kontrakt kvarstår”. Därmed är, säger Almquist, “alldeles ingenting vunnet”. Han finner det s. k. civiläktenskapet — från sin skarpt markerade religiösa ståndpunkt — “till och med vara

så till vida sämre som ännu mindre av religion däruti ingår*Almquist,* Europeiska missnöjets grunder, Bergska edit., s. 228—230.. Till det ekonomiska säkerställandet måste även komma en god uppfostran för kvinnan, om hon skall kunna hålla sig uppe som könsvarelse.

Almquist vänder sig med motvilja bort från särskilt de tyska köns- och äktenskapsteoretikerna, dem han påstår helt och hållet predika köttets evangelium, “sinnesrusets religion, filosofi och estetik”. En hans samtida och anhängare, förut nämnde *K. V. Bergman,* finner hans omdöme härutinnan vara i det stora hela alltför omilt och orättvist*Bergman,* Den sociala frågan, s. 63.. Liksom Almquist, utdömer Bergman både den borgerliga och kyrkliga vigseln samt varje äktenskap, som icke är grundat på ömsesidig fysisk och andlig sympati och som icke är fritt från allt slags kalla ekonomiska beräkningar.

“Vem skall”, säger han, “ej få gifta sig som av hjärtans grund det vill? Så försvinner åter den snökalla sedlighet, som träder opp i avhållsamheten, tidigt skola de bekomma varandra som älska; och flickorna skola ej behöva

hysa misstroende till männen mer än rimligt, ty framför allt skall man lära sig inse att blott kärlek är kärlek ... Ej så utomordentligt avlägsen och utopisk bör den tid förefalla oss, då vi kunna få vara trogna mot oss själva, då det kan tillåtas oss att älska själar och kroppar i ett i stället för såsom nu är fallet antingen ensamt en kropp eller ensamt en själ. (Soc. frågan, s. 94).

Ingen har emellertid hos oss radikalare och följdriktigare samt i ett ädlare och på samma gång realistiskt språk analyserat äktenskapets och kärlekens psykologi än *Quiding,* den även sig kallande arbetskarlen *Nils Nilsson.*

Rosén har förlagt sin miljö-skildring till landet, till en lant- och bruksegendom i Värmland. Genom sin sånglärare Alexis har en av godsets unga damer Celestine satts i tillfälle att läsa tidens modärna litteratur i äktenskapsfrågan:

Heine, Gutzkow, Mundt, madame Dudevant m. fl. samt av dem lärt sjunga "den fria kärlekens lov". Hennes mor var av hela släkten förskjuten på grund av att hon stått i ett "brottsligt" förhållande till en ofrälse och obemedlad ung man, av vilket förhållande Celestine hade blivit det synliga beviset. Sedan hon ett par år efteråt dött av grämelse över den skymf den kära släkten hade låtit henne vederfaras, tillföll hennes förmögenhet hennes syster, överstinnan Leyonsköld, godsets allenarådande härskarinna, som hade namn om sig att vara ett mönster av dygd. I "sin sublima dygd" hade hon då tagit den lilla värnlösa Celestine till sig som fosterdotter och lät henne uppfostras tillsammans med hennes egen dotter Nanna. Jämte Alexis, vilken undervisade de bägge flickorna i musik, uppehöll sig även en lärare i målning, Albert, som var Alexis' vän och studentkamrat. Naturligtvis hade flickorna var sitt tycke. Nanna svärmade för målaren och Celestine för musikern, och svärmeriet besvaras i all ärbarhet. Nanna lyckas modern sedermera övertala, att gifta sig med ortens rika fideikommissarie, baron Stjernfeldt. Giftermålet slutar trots lyx och rikedom olyckligt, men de hade under det äktenskapet varade drägligt fördragit varandra. Men när "modern" även ville gifta bort Celestine med en annan av ortens rika brukspatroner, möttes hon av ett resolut nej från Celestines sida. När Celestine får veta att hon endast är den rasande överstinnans fosterdotter undfaller henne ett glatt "gud ske lov". De bägge artisterna hade fortsatt sina studier i utlandet och blivit båda europeiska ryktbarheter på vart sitt område. Vid en konsert i Dresden, som Alexis där gav, sammanträffa de båda vännerna samt deras förra elever. Nanna reste med sin man och hade tagit Celestine med som ressällskap. Celestine och Alexis bli här på allvar kära, gifta sig och inträda som medlemmar i "den fria kärlekens koloni", belägen vid Lac Lemans (Geneversjöns) stränder. En vacker dag infinner sig även Albert ogift vid kolonin och sluter sig till den. Nanna lever frånskild kvar i Värmland på Sättraholm, sitt barndomshem.

Kolonins medlemmar utgöras av konstnärer, vetenskapsmän och vittra författare, vilka leva tillsammans ett enkelt men lyckligt och värksamt liv. Alexis och Celestine äro lyckliga i sin "fria" kärlek.

Boken slutar med en dröm. Ej långt från stranden av en sjö ser författaren en stad, omgiven av bördiga fält och blomstrande trädgårdar. Under ett lummigt träd sitter en man läsande i en bok, som vid närmare efterseende han finner vara "tryckt år 1900". Författaren har nalkats mannen för att få veta vilken stad det var han såg i drömmen och får då veta, att det var "den fria kärlekens koloni". Mannen redogör för såväl kolonins samhällsprinciper som dess öden. Ett halvt århundrade hade förflutit sedan kolonin anlagts. Den hade till att börja med att kämpa med tusende vidrigheter; den förföljdes av regeringarna såsom "en plantskola för de fria idéerna" och i "alla ömma skrifter" sökte man framställa kolonins invånare som sedeslösa. Men kolonins rika andliga och materiella utveckling hade kommit förtalet att tystna. Ändock man givit äktenskapet "en friare form", hade det lilla samhället icke råkat i förfall eller upplösning. Tvärtom. Kolonin var en fristad för ekonomisk blomstring och harmoniskt samliv. Barnen uppfostras gemensamt på kolonins bekostnad; och det lilla samhället kan göra det så mycket lättare som det är medlemmarnas enda arvtagare. Enskilda arv är förkastat såsom demoraliserande. De förskott som barnen kräva för sin uppfostran återbetalas sedan till kolonin medelst amortering. Var och en gör rätt för sig som vuxen och arbetsduglig, men till kolonins och därmed även till medlemmarnas eget bästa. Sällhet och lycka härskar över lag inom kolonin.

Förf. vaknar vid ett gällt skrik från kammaren

intill hans rum. Städerskan, som kommer in, svarar på hans fråga vad det var:

“Det är bara grannen därinne som slår sin hustru.“

Det var blott i drömmens land, som “den fria kärlekens koloni“ ännu fanns till.

*

Om utopierna i allmänhet

och

Ny värdesättning av speciellt den franska utopismen.

1. *Om utopierna i allmänhet.* — Utopismen är en gren av den sociala litteraturen, som odlats rätt mycket allt sedan den engelske statskansläen *Thomas More* 1516 utgav sin som klassisk ansedda “Utopia“På franska har i Paris utkommit ett värk på icke mindre än 39 band, upptagande allehanda imaginära resor och besök i obefintliga länder, allegoriska berättelser, robinsonader, d. v. s. Robinson Crusoe-historier m. m. (Jfr Stammhammer, Bibliographie des Socialismus etc., II: 342). Härom året gick på en bokauktion i Wien en samlares kollektion av utopier, omfattande c:a 1,850 nummer, däri dock inbegripet även sagor, flygmaskinsromaner m. m. av utopisk karaktär.. Vår egen tid odlar genren icke minst, varom raden av endast svenska översättningar sedan 70-talet bär ett tydligt vittnesbördLämnande alldeles å sido de svamligt religiösa om det tusenåriga rikets ankomst, anföra vi här en förteckning på nämnda översättningar samt deras utgivningsår:

Bulwer, Ett kommande släkte, 1871. — *Souvestre,* Om tusen år! Framtidsskildring, 1873. — *Bebel,* Kvinnan i forntiden, nutiden och framtiden, 1885, 1903 o. 1913. — *Bellamy,* En återblick, sociala iakttagelser efter ett uppvaknande år 2000, 1889 o. 1906. — *Donnelly,* Världens undergång. En roman från det 20:e århundradet, 1891. — *Hellenbach,* Den hemliga ön, 1892. — *Morris,* Nytt från en ny värld, 1892. — *Richet,* Om hundra år. Sannolikhetsberäkningar om nationernas framtida utveckling, 1893. — *Kautsky,* Thomas More och hans utopi, 1893. — *Hertzka,* En resa till Friland, 1895. — *van Eeden,* En lycklig värld, 1906. — *Kautsky,* Den sociala revolutionen, 1906. — *Kropotkin,* Erövringen av brödet, 1908, en tidigare övers. under titeln Kampen för brödet, 1899. — *Sinclaire,* Industrirepubliken eller Amerika om tio år, 1909. — *Wells,* Nya världar i stället för de gamla, 1910. — *Mackay,* Anarkisterna, 1910. — Samtliga av växlande värde allt efter som de tjäna vetenskapliga och sociala ändamål eller endast äro romaner för uteslutande nöjesläsning.

Utom Quidings “Platos stat i korrigerad bild“, ha vi av inhemsk produktion:

Lundin, Oxygen och Aromasia. Bilder från år 2378, 1878, *Olle Odling,* Paradisets portnyckel. Vi skola skapa ett livsglädjens himmelrike på jorden, 1908 (uppsluppet studentikos); *Hedén,* Socialdemokratins framtidsmål, 1908 samt *Sandgren,* Samhällsproblemet och dess lösning, 1912.

Före *H. Bergeström* hade under 1700-talet utkommit i översättningar: *Swift,* Kapten Gullivers resor, 1745, tre övers. till ha sedan utkommit, senast 1872. — *Holberg,* Nicolai Klimii resa uti den underjordiska verlden, 1746. — *Tallemant,* Kärlekens ö, 1754, på nytt upplagd, 1782. — *Defoe,* Robinson Crusoe, 1752, varav sedan en mängd upplagor utgivits, senast 1902. — *Schütz,* Den lycksaligaste ö i hela världen eller Nöjsamhetens land, 1744, ny uppl. 1767. — *Voltaires* “astronomiska reseroman“ Micromegas översattes 1762.

Av dessa voro *Holbergs* Nils Klims underjordiska resa och *Swifts* Kapten Gullivers resor tvivelsutan Bergeström bekanta och ha säkerligen tjänat honom till förebild, vilket för övrigt danske litteraturhistorikern *J. Palludan*

redan 1878 påpekat i sin stora bok “Om Holbergs Niels Klim med særligt hensyn til fremmede satirer etc.“ Liksom människor uppträda som talande träd och djur hos både Holberg och Swift, så framställer Bergeström människorna i vidunderliga djurskepnader. Hos Holbergs Niels Klim talas om lejon som sättas till regenter för deras medfödda ädelmodighet; elefanter, som förordnas till medlemmar av det stora rådet för deras skarpsinnighet; kameleonter fungera som hovbetjänter, emedan “de äro så ombytliga och kunna vända kåpan på bägge axlar“; träna bli merändels domare för deras naturliga långsamhet; gäss sättas till advokater vid de högre rätterna, men skator till prokuratorer vid underrätterna; rävar tagas till sändebud, gesanter, konsuler, agenter och legationssekreterare; korparna utses till förmyndare och stärbhusförvaltare o. s. v..

Ordet härleder sig från nämnda Thomas More, vilken bildade det av grekiska u, icke och topos, land. Utopia har sålunda kommit att betyda å ena sidan landet Ingenstädes och a den andra

sidan en samhällsordning, som ännu ingenstädes existerar och alltså är blott en produkt av tanken och fantasin. Man har, såsom t. ex. Plato, utgått från en (filosofisk) idé; det godas eller ock rättvisans idé. Eller drager man slutledningar av givna, faktiskt rådande missförhållanden, såsom More, Quiding och andra nutidens realister. På basis av dessa förhållanden har man uttänkt en samhällsordning i syfte att få det onda hävt eller att skapa nya lyckliga förhållanden för människorna i allmänhet och icke endast för ett mindre tal bland dem. Av idén blev idealet. Och ur missförhållandena växte fram hoppet om att förvärkliga frid på jorden och människorna en god vilja, om idealets förvärkligande genom att rikta det sociala arbetet på ett bestämt mål. Det är utopin i sin högsta form, sådan den tagit gestalt hos More i det 16:e århundradet och hos vår tids produktivaste utopist *H. G. Wells* — ingen talar så eftertryckligt om den goda viljan och hennes förmåga att främja en ny samhällsordning som just Wells i sina “Nya världar“. Bägge äro de engelsmän och mellan dem står hela filen av franska, tyska, italienska, spanska, svenska, danska, amerikanska “utopiska“ författare med olika mål och syften och skildringssätt.

Samhällsutopin är ofta uppblandad med samhällssatir och tvärtom. Samhällssatiren, som åsyftar

att vara samhällskarrikatyr eller en avspegling av samhällslytena i förstorad bild, är, skulle man kunna säga, samhällsutopins frånsida. Kapten Gullivers resor är sålunda en samhällssatir med en smula samhällsutopi uti. *Bergeströms* “Philippinien och Petrea” är till hälvten samhällsutopi och till hälvten samhällssatir. Däremot är en av honom året efter “Indianska brev“ utgiven broschyr “NahkhanahamahkaDylika tillkrånglade namn är vanligt i äldre utopier av detta slag. I Gullivers resor förekommer liknande namn, såsom Houyhnhnm, namn på ett av de land Gulliver besöker. Det skall väl vara indianspråk e. d. — Bergeströms ifrågavarande satir följde Karlskrona Veckoblad som följetong och är enligt Eichhorn, Sv. studier, 1: 121, den äldsta följetongen i vårt land. eller dumhetens och dårskapens land“, varest istermagarna äro de styrande och huvudena de förtryckta, enbart samhällssatir; ett motstycke till Voltaires till svenskan 1762 översatta skämt Micromegas — jätten på planeten Sirius men ändock en “Lill-Masse“, som tillsammans med dvärgen och “akademins” sekreterare på Saturnus, bereser planeterna, varunder karaktyrmässiga “vetenskapliga” problem dryftas och kalfatras. Båda gissla de den mänskliga pösigheten i samhälls- och umgängesliv: Voltaire förlöjligar speciellt sin tids vetenskapliga magnater och den dem behärskande storhetsmanin.

Mången äldre utopi har havt intoleransen att tacka för sin tillkomst. Så är fallet med Thomas More, vilken skrev sin “Utopia” under intrycket av den statens och korporationers intolerans, som i anledning av hans samhällskritik kunde vänta honom. I en utopis förklädnad kunde han ock förskaffa sina idéer lättare ingång i det allmänna föreställningssättet.

Han låter läsaren tro att han under ett uppehåll i Holland, varest han tillfälligtvis vistades för utförande av ett av engelska staten honom lämnat officiellt uppdrag, träffat samman i Antwerpen med en vittberest sjöman Raphael Hythlodaeus. Denne beskriver för More ön “Utopia”, som ej annat är än det fingerade namnet för Mores hemland England, huru där var före och efter införandet av ett republikanskt-kommunistiskt samhällsskick. Allt vad More ville ha sagt, lägger han i sjömannens mun: sin kritik av sitt lands hushållningssystem, den hemskt rådande fattigdomen bland befolkningens stora massa under jordadelns hänsynslösa framfart och det olidliga trycket av statens skattebördor, under det More själv åtager sig rollen av gendrivare av Hythlodaeus’ påståenden. “Är det

rättvist”, frågar denne, “att adelsmannen, ockraren, guldsmeden (den tidens bankir), vilka leva i sysslolöshet och ingenting producera, skola njuta allt möjligt överflöd, medan jordens brukare, arbetaren och hantvärkaren lida nöd och knappast förtjäna tillräckligt för att kunna livnära sig under ett överdrivet stort antal arbetstimmar.”

Kritiken i Mores “Utopia“ är den modärna socialismens, varför han även blivit benämnd (av Kautsky) “den första modärna socialisten”. More såg på förhållandena som en socialist. Redan som yngling fängslad av Platos kommunistiska idéer, söker han här efter sitt huvud i tankarna omsätta dem på ön “Utopia“, d. v. s. i engelsk jordmån i furst Utopas person, som erövrar landet och ger det en kommunistisk samhällsordning, sådan den nu är.

Antingen man ger bilden av ett detaljerat idealsamhälle eller uppdrager en planritning till ett nytt samhälle värt att eftersträva, inneslutande sålunda ett samhällsprogram, har samhällsutopin framställts antingen i dialogens form (Plato, More, Quiding) eller i brevets form (Bergeström) eller i romanens form (Morris, Bellamy, Hertzka) eller

som en ren objektiv, mer eller mindre vetenskaplig framtidsmålning (Donnelly, Kautsky, Bebel, Quiding).

2. *Äldre och nyare värdesättning av utopismen.* — Hur man än tänker om värdet av det utopiska framställningssättet och konstruktionerna för framtiden, säkert är att nationalekonomer och samhällsförfattare i allmänhet, vilka sysselsatt sig med den utopiska samhällslitteraturens studium, ha gjort gällande deras påtagliga inflytande på tankar och reformsträvanden, även då de tagit t. o. m. en fantastisk gestalt. Det har sålunda sagts om den äldre utopismen, att framstegen i statsinstitutionernas humanisering, den ökade insikten om betydelsen av allmän uppfostran, aktning för arbetet och arbetarna i väsentlig grad vunnits genom påvärkan av utopisk litteratur. Hela det modärna föreningsväsendet har genom den fått en kraftig impuls. Owens “utopiska” industriella och pedagogiska experiment gåvo fart åt skyddslagstiftning. Mores “Utopia” skall ha gjort ett så starkt intryck på Henrik den åttonde att han ansåg sig nödsakad att avlyfta en del bördor från det skattetyngda folket och påstås t. o. m. ha övergivit sin erövringspolitik*Kautsky,* Thomas More etc., övers., 1893, s. 147.. *Bergeström* utgick, såsom vi sett (s. 39), från att hans indianska brev tjänade ett gott syfte. Mores “Utopia” och Morris’ “Nytt från en ny värld“ stegra våra krav på den sociala framtiden, har en deras landsman, prof. *Marshall* sagt, “och äro” — säger han vidare — “så vackra i sig själva att de skola förbli en glädje för alla tider”Citerat hos *Steffen,* England och demokratismen, 1909, s. 170.. Synbarligen stående under Wells’ omedelbara

påvärkan säger även en svensk författare, prof. *Gustaf F. Steffen,* att “en djupare socialpsykologisk insikt berättigar oss ingalunda att förkasta varje slags utopism”. Tvärtom “måste vi vara utopister, så tillvida att vi räkna med våra egna sociala önskningar och strävanden såsom mäktiga, ehuru icke allsmäktiga faktorer i den pågående och framtida samhällsutvecklingen”Anf. arb. s. 135.; ord, som gå igen i hans senare utkomna “Sociala studier”.

Tugan-Baranowsky, rysk universitetsprofessor och marxist, uttalar som sin mening att Bellamys bok En återblick efter ett uppvaknande år 2000 “har mer än någon annan under de sista 20 åren bidragit till propagandan för de socialistiska idéerna bland de breda folklagren” samt “till den socialistiska rörelsens utbredning över hela världen”*Tugan-Baranowsky,* Der moderne Sozialismus in seiner geschichtlichen Entwicklung, 1908, sidd. 118 o. 122..

Jaurés, de förenade franska socialisternas partichef, skrev ännu 1898: “När socialisterna vägra att i detalj beskriva det nya samhället, förebrår man dem för krumbukter; de respektera helt enkelt utvecklingens fria gång och livets utvecklingsmöjligheter.” 1903 säger han däremot i ett politiskt tal: ”I haven rätt att av en djärv idé (socialismen) få veta, genom vilken rad av juridiska och ekonomiska former den säkerställer övergången från den bestående ordningen till den nya”Citerat efter en uppsats av *Hitier* i Revue d’économie politique, 1906, s. 221..

Anton Menger, den österrikiske rättsfilosofen och folkpolitikern, anser desslikes en “utopisk” framställning av ett framtidens samhällstillstånd vara icke blott fullt vetenskapligt utan även ett oeftergivligt villkor, försåvitt den

socialistiska rörelsen skall komma fram till sina mål, om ock blott

delvis. “En ovetenskaplig utopi är blott tillfinnandes, då man vid teckningen av framtidens sociala ordning utgår från den åsikten att människorna ledas av väsentligen andra drivfjädrar efter införandet av den nya samhällsordningen eller att en annan förbindning kommer att ega rum av orsak och värkan än i nu bestående samhällsskick... Folken skola aldrig besluta sig för ett genomgripande socialt experiment, om icke förut är frambragt en uteslutande av erfarenhetsmässiga synpunkter vägledd socialistisk statslära”. Nationerna måste med avseende på samhällsordningens omgestaltning därför “ha en klar, från all översvinlighet fri bild av det framtida samhällstillståndet”. Följderna av att underlåta detta lämnar bl. a. 1848 års franska revolution, som var av social natur, ett varnande exempel*Menger,* Recht auf den vollen Arbeitsertrag etc., 1:a uppl., sidd. 106, 108 o. 111.. Menger har som bekant i en “socialistisk statslära” gjort ett utkast till vad han kallar “den demokratiska arbetsstaten“, som skall avlösa den nuvarande “maktstaten”.

Både i sin bok om franska revolutionen 1789—1793 och i sina “minnen” framhåller *Kropotkin,* att proletariatets motgångar under nämnda revolution såväl som Paris-kommunens misslyckande 1871 till stor del ha berott därpå att det icke hade haft någon bestämd social plan att följa. Hade folket varit under pågående revolution lika medvetet om medel och mål som det tredje ståndet eller bourgeoisin, skulle resultatet ha blivit ett annat även för proletariatet. “Det var en olycka”, säger han, “att de kommunistiska idéerna icke funno någon bland tidskiftets bildade män, som kunde ge dem åskådlig form och förskaffa dem gehör”. Marat skulle ha kunnat göra det, anser

Kropotkin, om han hade levat, men i juli 1793 var han icke mer*Kropotkin,* La grande révolution 1789—1793, 2:a uppl., 1909, s. 644 samt En anarkists minnen, övers.. 1900, s. 270..

Och anbefaller icke *Quiding* revolutionärerna “en ny metod”, om den sociala revolutionen skall bli annat än ett blodbad*Holmberg,* Nils Herman Quiding etc., 1909, s. 198.! Såsom vi förut nämnt, vill även *G. F. Steffen* på förhand veta ”huru vi måste tänka oss den sociala revolutionens annalkande och genomförande”. Dagen efter revolutionen, om den någonsin kommer, vad Steffen för sin del drar i tvivelsmål, är det för sent att planera och kontrarevolutionen är överhängande*Steffen,* Sociala studier, 7:e hft, sidd. 160, 204..

Dühring, tysk tänkare och vetenskapsman, bland socialister mäst känd till namnet genom Engels’ bekanta men högst försåtliga stridsskrift, vanligen gående under namnet “Anti-Dühring”, framhåller vikten av att underkasta utopismen kritik såväl till uttryck som till innehåll. Man måste göra skillnad mellan fantastisk och kritisk utopism. “I ordets kritiska betydelse är utopi icke blott något som är berättigat utan även en logisk nödvändighet ... Att förakta och vilja avfärda den kritiska utopismen, ville säga så mycket som att ge idealet på båten och frånsäga sig framtiden ... De fantastiska utopierna äro blott hjälplösa förelöpare till de kritiska. De förstnämnda gjorde konstruktioner med olämpligt material; med en rovvärlds material ville de åstadkomma något värkligt harmoniskt och råkade därigenom i uppenbar motsägelse med sakförhållandenas logik”*Dühring,* Sociale Rettung durch wirkliches Recht etc., 1907, s. 91—92.

3. *Utopismen berättigad, även vetenskapligt sett.* — Utopismen förklaras av vetenskapligt

kompetenta författare sålunda berättigad, må så vara med vissa förbehåll; förbehåll som äro helt naturliga för en så vetenskapligt bildad tid som den nuvarande.

Genom *Fr. Engels,* Marx’ medarbetare, vilken givit flera av Marx’ satser en icke alltid så lyckad skarpare form än Marx själv gav dem och som bl. a. är upphovsmannen till den ekonomiska historieuppfattningens benämning av “materialistisk historieuppfattning” och “historisk materialism”, råkade den franska och engelska utopismen länge i misskredit bland marxisterna i allmänhet. Den tog ingen hänsyn till utvecklingsläran, sades det. I stället för att låta utvecklingens egna inneboende krafter leda utvecklingen, sökte man på experimentell väg få en ny samhällsordning till stånd. Den franska och engelska utopismen var ovetenskaplig; den dvaldes i det blå och eger fördenskull intet annat intresse än kuriositetsintresse. Man är emellertid i dag bland marxisterna icke lika positiv i sina påståenden som Engels på sin tid.

Av Marx själv ha marxisterna inga andra uttalanden att åberopa sig på än ett yttrande i förbigående i ett av företalen till första delen av hans "Das Kapital" samt ett brev han skrev 1869 till sin vän, den engelske positivisten prof. Beesly, där han betecknar "den som reaktionär som uppställer ett program för framtiden" i anledning av en artikel Beesly hade skrivit om arbetarklassens framtidJfr *Sorel,* Réflexions sur la violence, 2:a uppl., s. 185.. Eljes anser man hans egna skrifter vara tillräckligt vittnesbörd.

Det finns naturligtvis socialister och socialistiska vetenskapsmän, vilka fortfara att bestrida varje möjlighet att gå framtiden i förväg; och finnas t. o. m. de, vilka anse det helt och hållet

förkastligt att göra ens de svagaste ansatser därtill.

C. Sorel, kanske den skrupulösaste av alla nutidens marxister i hävdandet av Marx' ursprungliga revolutionslära och vars anfall på sina landsmän utopisterna äro lika vanliga som på hans landsmän politikerna, ser med ogillande att "socialisterna uppmuntra samtidens utopister" genom att tala välvilligt om de gamla: "förtjäna Fourier och Cabe läsas, varför skulle då inte Jaurés och Fournière räknas bland framtidens välmenta uttydare"Introduction à l'économie moderne, 1903, s. 373.. Efter hans förmenande är "den gamla revolutionära socialismen oändligt mer genomträngd av filosofisk anda och med vetenskapen befryndad än den hyper-juridiska socialismen hos våra docteurs en haute politique réformiste" (våra akademiker i reformistisk storpolitik)Samma arbete, s. 377.. Han förklarar emellertid att det är på det tekniska framsteget, på vetenskapen och på rätten som det nya samhället konstituerasLa Décomposition du marxisme, 1908, s. 47.. Men om framtiden kunna vi ingenting veta och fördenskull ej häller på förhand ställa samhällets horoskop. "Övergången från kapitalismen till socialismen måste fattas som en katastrof, vars förlopp undgår varje beskrivning"Réflexions etc., s. 202.. Han stödjer sig härvidlag lika mycket på *Bergson,* den nya franska filosof på modet, vilken även nått vårt land i en rad översättningar, och dennes teori om "den skapande utvecklingen". Bergson förnekar såväl möjligheten att kunna avläsa framtiden i nuet som att i förväg uppställa ett mål för livet. Värkligheten är ett vardande utan ända. "Man kan kasta", säger han, "ett öga på den en gång tillryggalagda vägen, ange och beskriva dess riktning ... och tala om den som om det gällt att fullfölja ett mål ... men om den väg som skulle tillryggaläggas har människans ande intet att säga, ty den vägen skapades i samma mån som vandringens akt"*Bergson,* Den skapande utvecklingen, övers., 1913, s. 52.. Sorel säger åter: "vad man på sin höjd

kan hoppas finna i egen nutid är partiella blivningar (devenirs partiels), spår av rörelser bitvis"*Sorel,* Introduction etc., s. 373.. Kapitalismen har slagit in på den väg, som för "det nuvarande samhället till framtidens portar"; och "på nästan mekaniskt sätt" har den skapat "allt som är nödvändigt för att en ny tid skall kunna uppenbara sig"Reflexions etc. 103—04.. Socialisternas enda funktion är därför att sysselsätta sig med proletariatet och för det förklara storheten av den revolutionära roll som tillfaller detsammaReflexions etc. 103—04..

Tugan-Baranowsky, vilken underkastat den äldre, av Owen, Fourier, S:t Simon, Cabet, Proudhon m. fl. representerade fransk-engelska socialismen en ny undersökning, har genom denna kommit att ge den franska, engelska och belgiska s. k. utopismen en långt sannare framställning än man sedan Engels' dagar blivit vand. Han gör noga skillnad mellan dess teoretiska undersökningar och dess förslag till taktik till socialismens förvärkligande, sålunda noga skiljande den s. k. utopiska socialismen som vetenskapligt system och som en praktisk riktning, mellan m. a. o. dess teori och praktik.

"Den så vanliga indelningen av socialismen i en utopisk och i en vetenskaplig socialism eger icke alls tillämpning på den kritiska och teoretiska delen av det socialistiska systemet", säger sålunda Tugan-Baranowsky, själv marxist. "De så kallade utopiska socialisterna ha beträffande kritiken av den kapitalistiska ordningen, men även beträffande konstrueringen av ett framtidsideal skapat det mästa av vad som nu utgör den vetenskapliga socialismen"*Tugan-Baranowsky,* Anf. arb., s. 159.. Han ställer den av Marx och Engels som utopisk betecknade äldre socialismen från förra hälvten av föregående sekel som vetenskapligt system lika högt som marxismen och

anser t. o. m. den "i många hänseenden för mer vetenskaplig än marxismen"*Tugan-Baranowsky,* Förordet o. s. 180.. Fourier benämndes av sina anhängare, såsom nu Marx av marxisterna, "den vetenskapliga socialismens

fader"S. 65—66.. "Ingen social tänkare och forskare har till den grad som Fourier förmått läsa i framtidens bok", anser Tugan-Baranowsky. "I sin skissering av världshistoriens filosofi visar han hur varje följande fas i världshistorien alstras genom utvecklingen av de i de föregående faserna skapade krafterna. Civilisationen, den nuvarande härskande samhällsordningen, är underkastad samma utvecklingslag. Under inflytande av de av den alstrade sociala krafter måste den oundvikligt förvandlas i en annan samhällsordning"S. 182-184.. På "civilisationen" (= Marx' kapitalistiska samhällsordning) skulle en socialpolitisk period följa, den han kallade garantismens period, under vilket utvecklingsskede de förtryckta och arbetande klasserna medelst en räcka sociala lagreformer skulle varda garanterade inom den kapitalistiska samhällsordningens gränser en tryggare existens, tillika som den skulle förmedla och underlätta övergången från den kapitalistiska till den socialistiska samhällsordningen. Nutidens sociala lagstiftning är just denna de garanterade socialpolitiska reformernas epok, som Fourier förutsåg ett sekel i förväg.

Men med sin egen som Fourier trodde världshistoriska upptäckt — den *opolitiska* kooperativa falangstären eller kommunen, den han ansåg vara socialismens slutmål — kunde den hittillsvarande naturliga och lagenliga utvecklingen av civilisationen utan vidare avbrytas. Och det var enligt Tugan-Baranowsky hans stora taktiska misstag.

Saint simonisterna — den andra stora gruppen av 19:e århundradets så benämnda utopister — ha enligt Tugan-Baranowsky behandlat den i Marx' system så viktiga ekonomiska utsugningsläran "mycket systematiskt" och "med högsta grad av klarhet" samt "övertygande bevisat arbetets utsugning inom den kapitalistiska hushållsordningen"*Tugan-Baranowsky,* Sidd. 35, 43, 58.. Likaså har S:t Simon och hans skola givit läran om klasskampen såsom genomgående historien en klar och tydlig formulering. Men genom sitt nya lärosystem trodde saint simonisterna att de hade gjort den överflödig. Och det var enligt Tugan-Baranowsky saint simonisternas stora taktiska misstag.

Det är med andra ord taktiken men icke vetenskapen som skiljer den äldre franska socialismen från den nya tyska socialismen eller marxismen.

"Den utopiska socialismen — vars förtjänster på den socialistiska teorins område äro ofantliga (unermesslich) — har visat sig oduglig att skapa en i någon mån ändamålsenlig socialistisk taktik"S. 177.. Det är Marx' ovanskliga förtjänst att ha lagt grunden till en sådan. Genom den skapades "den makt, som tillfaller den avgörande rollen i kampen för socialismen"; genom den blev "den socialistiska rörelsen en arbetarrörelse"; genom den rågränsen uppdragen mellan "den för-marxistiska och efter-marxistiska socialismen". Tack vare denna nya taktik har "socialismen blivit vad den nu är: vår tids största politiska makt". Tugan-Baranowsky anser emellertid att Marx' kommunistiska manifest "i många och just i sina inflytelserikaste delar" är "en reproduktion av den fourierska läran". Åtta av dess 10 politiska programpunkter (se manifestets sv. övers., s. 30) äro en reproduktion av de franska socialisternas krav på 40-talet och de två övriga härstamma från den engelska arbetarrörelsen*Tugan-Baranowsky,* Sidd. 65 o. 192..

Nutidens socialistiska taktik är den öppna politiska klasskampen och öppen klassmedveten nationell och internationell klassorganisering. De s. k. utopisterna hade i saknad av en socialistisk rörelse var sin taktik. Under den stora franska revolutionen såväl som under 1830- och 40-talen hade man haft hemliga och tillfälliga sammanslutningar i syfte att på sammansvärjningens väg vinna sina företrädesvis politiska mål. Eller sammanfördes folk av skilda klasser och samhällsställningar med motsatta intressen. Man drev i senare fallet en fredlig propaganda bland alla befolkningsklasser; och man ville på övertygelsens väg vinna dem för samhällets socialistiska omgestaltning. Eller hänvände man sig i stället för till folkmassorna endast till lagstiftarna, som man hoppades kunna övertyga och med deras hjälp få den nya ordningen genomförd, de voro de egentliga demokraterna. Eller ville man slutligen på experimentell väg, medelst försöks- eller jordbrukskolonier visa socialismens genomförbarhet. Lyckades dessa, skulle allt flera uppstå och samhället sålunda varda så småningom omdanat. De voro de egentliga "associalisterna" eller kooperatörerna. Genom Marx skapades i stället en för arbetarklassen över hela världen gemensam taktik. "Arbetare i alla länder, förenen eder!" blev den paroll,

under vilken de skulle samlas, medan lystringsordet förut löd: “alla människor äro bröder”*Andler,* Le Manifeste communiste, II. Introduction historique et commentaire, 1910, s. 42. Idén till Marx’ paroll var dock icke alldeles nyRedan 1843 hade *Flora Tristan,* fackföreningsidéns stora förkämpe i Frankrike, vilken en längre tid hade studerat klasskampen i England, utgivit en broschyr “L’unité ouvrière”, varest hon uppkastar planen till en organisation, som icke gör “någon skillnad mellan nationer och arbetare eller på arbetare tillhörande en betydelsefullare nation; arbetarunionen bör upprättas i Englands, Tysklands, Italiens förnämsta städer, med ett ord i alla Europas huvudstäder böra korrespondensbyråer inrättas”. — En engelsk socialist *Patrick Howell* hade därförut eller 1839 gjort det första försöket till en internationell sammanslutning till de arbetande klassernas befrielse. (*Hervé,* L’internationalisme, 1910, s. 11—12). Först 1864 kunde idén slå rot i och med första arbetarinternationalens konstituering i London under förutnämnde prof. Beeslys presidium.

I varje fullständigt socialistiskt system ingår enligt Tugan-Baranowsky som delar: 1. kritik av rådande samhällsordning; 2. en bestämd föreställning om den framtida samhällsordningen samt 3. överläggningar angående medlen och vägarna till dess förvärkligande*Tugan-Baranowsky,* Anf. arb., s. 159.. På förhand utarbetade mer eller mindre detaljerade planer för den socialistiska samhällsordningen skulle sålunda vara en nödvändig beståndsdel i alla socialistiska system. Det är efter Tugan-Baranowskys förmenande genom dessa planer som marxismen kan räknas till de socialistiska strömningarna i vår tidS. 102..

“Socialismen är icke blott vetenskap utan även ett ideal, icke blott analys av den rådande sociala samhällsordningen utan även en appell till det sociala skapandet, icke blott grå teori utan även en levande praxis ... socialismen är som lära framför allt en lära om ett nytt socialt ideal ... socialismen har att förvärkliga alla de rättigheter som teoretiskt nu av alla erkännes som människans oförytterliga goda“Sidd. 9, 13, 46..

Sammaledes säger *Wells,* då han anger socialismen som “en organiserad plan till samhällets omgestaltning” eller som “en i utveckling stadd lära“*Wells,* Nya världar etc., övers., 1910, sidd. 178, 217 m. fl. ställen..

Att som *Sombart* bestrida marxismen praktisk idealism är tvivelsutan icke riktigt*Sombart,* Socialism etc., övers. 1911, s. 94.. Den finns redan i proletariatets uppgift att som “exekutor av samhällets fordran” förvärkliga den nya ordningenJfr en akademisk avhandling “Social teleologi i marxismen” av Uppsala-filosofen, prof. *Hägerström* i Uppsala universitets årsskrift för 1909 — även utkommen i särtryck s. å. — där Sombarts påstående i detta stycke vederlägges på ett efter vårt förmenande lyckligt sätt.. I sina sällsamma, ofta framträdande självmotsägelser har *Marx* förklarat proletariatet icke ha några ideal att förvärkliga. Men detta bör skrivas dels på hans motvilja för sin samtids “ideologiska” fraseologi, dels ock på hans ensidiga framhävande av produktionens allbetvingande makt till samhällsordningarnas omgestaltning. När han lämnar sina abstrakta undersökningar beträffande den kapitalistiska produktionen och dess eget undergrävande förlopp och i sina skrifter mera direkt sysselsätter sig med proletariatets uppgift i den historiska samhällsutvecklingen, bli de rent ideella faktorerna hos honom även mera synbara.

Marx var själv “utopist” både när han t. ex. förespår den kapitalistiska samhällsordningens plötsliga sammanstörtande och när han i “Kommunistiska manifestet” hävdar att samhällets utvecklingslinje går i riktning mot socialism, den han tänker förvärkligad i en “association” utan klasser, utan stat och utan politik. Bäst uttalar han denna tanke i “Das Elend der Philosophie“, som utkom året före hans manifest, i den av Engels utgivna tyska upplagan 1885. Här säger han, att “den arbetande klassen skall under utvecklingens lopp sätta i stället för det gamla borgerliga samhället en association, som utesluter klasserna och deras motsats, det skall ej häller mer finnas någon egentlig

politisk makt just emedan den politiska makten är det officiella uttrycket för klassmotsatsen inom det borgerliga samhället” (s. 182). Diehl, som i sitt nyligen till svenskan översatta arbete “Socialismen etc.” lämnat en lyckad exposé av Marx’ historieuppfattning, har också kunnat säga, att “det marxistiska systemet är icke mindre utopi ... än alla övriga socialistiska och kommunistiska system” (s. 76).

På Marx' idé om en enda stor nationell association har Bellamy byggt sin "utopi". Det hela nationen omfattande samhället är där organiserat i ett enda stort syndikat. Manifestets "association" är för övrigt en upprepning av saint simonisternas "allmänna samhällsförening" och av Babeufs "nationella samhällighet".

Om Marx' originalitet icke är så stor som man på grund av uraktlåtenhet att ställa honom i historiskt förhållande till sina närmaste föregångare hittills ansett den vara, så har hans betydelse för socialismen därigenom på intet vis lidit något avbräck. Den kan jämföras t. ex. med den betydelse Plato haft för »den idealistiskt-filosofiska åskådningen. Hans idealism har fortlevat genom tiderna nu i över två tusen år med samma oförminskade livskraft. Om Plato säger *Pontus Wikner* — vem skulle känna honom bättre än denna vår blide filosof! — att han "ingenting annat gjort än samlat tillhopa elementer, lånade från allehanda före hans tid givna helleniska bildningsformer ... men är platonismen alltför mycket ett organiskt helt för att kunna betraktas såsom produkten av en mekanisk sammansättning"*Wikner,* Platon, Populära föredrag, 1888, s. 178—79.. Marx har av sina föregångares teorier även bildat ett organiskt helt, vars frukt är marxismen, liksom

frukten av Platos värk blev platonismen. Sen må de lärde tvista om huruvida socialismen kan "vetenskapligt bevisas" eller icke.

Till Quiding som "utopist" skola vi i sista avdelningen återkomma, då han skall skärskådas från andra synpunkter än förut anförda. Här ha vi ansett nödvändigt att ge en allmän föreställning om utopismen och vad som därom blivit sagt; så mycket nödvändigare som i den svenska litteraturen saknas en sådan överblick.

*

Tre svenska samhällsutopier

och

En svensk äktenskapsutopi.

Bergeström: Indianska brev 1770. — *Rådberg:* Friedland 1819—1839. — *Quiding:* Platos stat i korrigerad bild 1826—1876. — *Rosén:* Den fria kärleken, en framtidsroman 1840.

*

Philippinien — Petrea.

1. *Brevens utgivande.* — Anonymt utkom i Karlskrona år 1770 "Indianiske bref", vilka enligt bokens undertitel utgöra en "utförlig beskrivning över tvänne obekanta rikens moraliska, politiska och ekonomiska beskaffenhet". Brevens författare uppdagades sedermera vara som prost i Hälsingborg 1784 avlidne teologie doktorn *Hans Bergeström.*

Brevskrivaren till de indianska breven föres av havets vågor först till ett åt laster och vanstyre hemfallet land, Philippinien, samt 20 år senare till ett land Petrea, som är Philippiniens raka motsats, där under en mild allenastyrande konung lika stor lycka och sällhet är rådande som förtryck och elände i Philippinien under en självrådig plutokrati.

Båda dessa lands motsatta samhällsförhållanden skildras i 24 brev, vilka alla äro skrivna från Petreas huvudstad Adria till författarens vän Aristippe. Breven äro icke blott många; de äro även långa, ty sammanförda i bok upptaga de icke mindre än 400 sidor. Osannolikt är icke att brevskrivaren med dem velat lägga fram för sin

svenska samtid partitidevarvets politiska ogärningar och alla de följder, som med nödvändighet måste komma av slik landsstyrelse; ett tidevarv, varunder röster köptes, valmän och domare mutades; riksdagsfullmäktige sålde sina övertygelser åt mästbjudande; partibelöningar utdelades i form av platser, pängar och befordringar; ämbeten gjordes till lukrativa inkomstkällor för dem som makten hade att ge eller utdela ämbeten, varom *Fryxell* har så mycket att förtälja i sina "Berättelser ur svenska historien".

Författaren till breven visar sig emellertid högst angelägen om att avvärja varje misstanke att mena sitt eget land. Han säger nämligen:

"Är någon så okunnig att han tror mig med dessa brevs utgivande hava något speciellt syftemål på mitt fosterland, så är det alldeles stridande både mot min övertygelse och avsikt. En som har eftertanke ser ju att vårt rike varken är så oskyldigt som Petrea, häller så brottsligt som Philippinien och att författningarna i bägge äro olika våra. Skulle likväl vissa målningar träffa in, så härrör det endast därav att lasten är sig alltid lik och man igenkänner den även så snart i Ryssland, i Turkiet, i Frankrike, i England, i Tyskland, ja i vad rike det hälst vara må som hos oss ... Vad Sverge är veta vi, men vad det kan bliva veta vi icke."

Man kan ju inte undgå att tycka det förf. med denna bekännelse darrar väl mycket, som ordspråket säger, på manschetten. Det är i företalet till andra delen som förf. avlägger denna sin tro- och huldhetsed. Denna del följde omedelbart på den första delen, vars mottagande förf. "med

glädje" konstaterar ha tillvunnit sig allmänhetens bifall. Man kommer som sagt att en smula betvivla författarens uppriktighet särskilt i betraktande av den ovilja för partier och partiväsen som genomgår breven. Han utropar på ett ställe: "Jag hatar av själ och hjärta allt vad partier heter." Såsom partitidevarvets "hattar" och "mössor" slogos med varandra om makten, så slåss i Philippinien "slaghökar" och "rapphöns" om sina partiintressen, under det att i Petrea allt vad partibildningar heter upphäfts. För övrigt låg det i utopiernas karaktär denna tid att säga "sanningar", som skulle medfört straff att direkt uttala, varför brevskrivarens blottade försiktighet har kunnat dikteras även därav.

2. *Philippiniens invånare.* — Den 20 juni 1701 rycktes de båda vännerna, brevskrivaren och Aristippe, från varandra vid Pensylvaniens strand. Brevskrivaren "flög med en stormande vind" från vännens åsyn och kastades upp från sin bräckliga farkost jämte andra passagerare på stranden av ett okänt land, beläget nordväst från Grönland vid pass 75° och som av invånarna kallades Philippinien. Han uppfångades av en skara beväpnade män med ett besynnerligt utseende: "hälvten människor och hälvten osjäliga djur", och föres till landets huvudstad Heraclea, varest han blir ställd inför stadens "föreståndare", som tillkännager att han och hans följe aldrig mer få tänka på att återvända till sitt fädernesland. Efter landets lagar får ingen främling, som kommer till detta land, någonsin lämna det, ty, förklarar stadens överhuvud, "vi frukta för åvärkan av andra riken och vilja utan krig och oroligheter leva under våra egna lagars skydd". Skeppet, med vilket de skeppsbrutne anlände, brändes upp enligt landets lagar, vilka ej tillåta något skepp att där vara större än som fordras till fiske vid kusterna.

Vår man blir emellertid på allt sätt väl upptagen i huvudstadens förnämliga kretsar, om de ock "stundom roade sig åt hans människofötter, som de sade "voro så ärbara", och kommer i beröring med en något till åren kommen samt som en vanlig människa skapad man vid namn Anaxagoras, vilken för honom förtäljer landets seder och bruk, styrelsesätt och institutioner, uppfostran och läroanstalter, religion och gudsförakt. Sin "nationella vanskaplighet" hade människorna i Philippinien fått till straff för sina nationella synder, sina vilda och onda böjelser, ty från början hade folket i detta land ej varit så vanskapligt. Såsom deras lynne var, så var deras skepnad: den grymme och blodtörstige liknar tigern; den falske och i löndom argsinte liknar räven; den grove och dumme liknar oxen. Dock, dessa människors skepnad kunde undergå förvandling. "Den som så vill arbeta på en rätt kristendom att han blir förnyad till sitt hjärta och böjelser förändras efter hand och får omsider en fullkommen människoskepnad." Det förklarar varför en sådan man som Anaxagoras kunde finnas i landet och andra som voro honom lik, ty han var en rättskaffens man, som undgått eller genomgått förvandlingen.

En vacker dag, 20 år senare, gingo vår man, Anaxagoras, och några till hemligen ombord på en av landets små

fiskebåtar, som de i hemlighet hade köpt. Efter många vedervärdigheter hade de under en nådig försyns hägn slutligen landat i Petrea, vars samhällsförhållanden brevskrivaren finner i motsats till Philippiniens vara på alla sätt mönstergilla. Han är nu i tillfälle att uppdraga en jämförelse mellan “det olyckligaste och det

lyckligaste landet i hela världen”; deras författningar, lagar, folk och leverne.

3. *Samhällsförhållandena i Philippinien.* — I Philippinien dyrkas pänningen. Vinnings- och maktlystnaden veta här inga gränser. Rättvisan är fal och massan av befolkningen försmäktar under de få makthavandes tyranni och utpressningar.

“En köpanda har bemästrat nationen. Allt köpes och allt säljes, själva tänkesätten äro en viss taxa underkastade ... En ärlig domare är i Philippinien även så rar som en ärlig tullbetjänt på Salomons öar ... Där är liv, ära, egendom, ämbete och alla timliga förmåner icke under lagen utan under domaren ... Vill han att en ärlig karl skall bli ärelös, så sker det, vill han att den som stulit mycket skall berömmas och befordras, så sker det, likväl låter han gärna vid sådana tillfällen någon liten tjuv offras, liksom rädd att den eljes kunde, innan han dog, även lära att stjäla fint, då han själv torde bliva lidande. Under vrånga och snåla domare är folkets olycka beredd och deras högsta önskan döden”.

Men prästerna äro ej häller ett grand bättre.

“Man ser ock sällan nu för tiden någon präst, som icke även har antingen klor, tassar eller klövar“ ... de äro landets “väktare endast för att bevara deras centaurer eller fänadslika människor att de icke måtte störas eller väckas ur deras s. k. lyckliga lugn ...“

“Varför fällas i världen så många orättvisa domar? Månne icke för pänningar? Varför gå så många ämbeten i oförtjänta händer? Må jag icke säga för pänningar? Varför äro så många hårda och obarmhärtiga? För pänningar. Varför göras så många brottsliga författningar? För pänningar. Varför blir den torftigas beta så dyr? För pänningar. Varför fika människor om varannan uti lyckans mörka och nedrigaste vägar efter sysslor och ämbeten? För pänningar. Varför ljuger och meddelar man falska

vittnesbörder? För pänningar. Varför störtas otaliga människohopar i avgrunden? Är icke det även ofta för pänningar, för obarmhärtighet och för girighet skull ...”

“Där ingen rättvisa är, där äro inga ämbetsmän. Där finnas allenast blodiglar och våldsvärkare, allenast rövare, som utan billighet iklätt sig de dyra namnen av domare, föreståndare och styresmän ... Olyckligt det folk, där lagen är gjord till en sköka, som dagligen kränkes genom nedrigas vrånghet och ondska ... Där trampas rätten, där tryckes dygden och äran blir lika fal med sanningen och billigheten . .. För att rikta några vissa, för att underhålla deras överflöd och yppighet, hörer man större delen i landet sucka. Fattigdom och en allmän nöd, som förföljer och plågar de arbetande, ser ingen lindring. De rika äro de enda, som skola ännu mera riktas. Stor sak fast hundrade ärliga försmäkta, allenast några få mäktiga icke förlora i deras olagliga och oskäliga vinning ... Man synes genom en sådan gudlös författning vilja göra alla ringare invånare till slavar under de rikare och mäktigare. De äro det ock i själva värket, då de ej leva utan på dessas nåd. En oerhörd dyrhet trycker landet, de arbetande svälta och leva i elände endast för att göda några trevna lättingar. Dessa bliva väldiga, de underhållas, de födas, de riktas, jag vet icke varför, om ej för det de vilja göra samhället den äran att vara till. En allmän feghet har gjutit en olycklig köld i folkets hjärtan. De som värkligen lida nöd töras icke öppna deras munnar. Men om de mäktige, som hava både hjärta och styrka att köpa orättvisa, sakna någon minskning uti deras oskäliga inkomster, så höres en röst, som kan förskräcka världen. Om tidens olycka stillas och allmänna eländet börjar allenast så mycket försvinna att den fattige arbetaren kan täcka sin låga boning, där han tillförne varit ett rof för ovädren, så frukta våldsvärkarna att hopen skall bliva för mäktig. När en fattig genom sin svett och möda vunnit utväg att allenast lyfta huvudet ur det stoft vari han legat nertrampad, så måste han ånyo kuvas. Brödet, den uslas enda uppehälle, måste göras dyrt, dyrt endast för honom; för honom, som skall köpa det av den förmögne ...

Dessa samhällets missfoster, dessa mänsklighetens förödare, dessa orättvisans och obarmhärtighetens älskare

göra sig till herrar över folket, nog förmätna att vilja heta gudar av de varelser de utarmat; nog djärva att vilja älskas och vördas av dem de förkrossa; nog blinda att tro sig ega folkets kärlek, när det drar förtrycket med tålamod, ej besinnandes att i de tysta hjärtan ofta bor det djupaste förakt, den bittraste avsky och det starkaste hat. Ho kan vörda självsvåldingen? Ho kan älska blodsugaren? Ho kan tillbedia tyrannen?"

"En namnkunnig filosof kallade naturens tillstånd ett allas krig mot alla. Men vårt borgerliga tillstånd bär med största skäl detta namnet. Det är en öken, ett vilddjurs tillhåll; liksom höken äter duvan och vargen fåret, så äter människan människan."

4. *Samhällsskick.* Petrea är Philippiniens motsats. I Philippinien liknar regeringen i mycket den engelska; den "har i smått dess förmåner, men i stort dess fel". Dock har man här i stället för kung en "föreståndare" samt ett parlament, som vart annat år väljes och utgör den lagstiftande makten. Om Philippiniens val- och riksdagsmän uttalas det omdömet, att "när de samlas till parlamentet, förekomma de som örnar då de fara till ett obekant rov", och "när de väljas är det som när man i Turkiet köper slavar till utförandet av någon missgärning".

"En borgare, som kanhända genom ingen annan utväg än att skinna sina landsmän förvärvat sig efter flera års förlopp miljoners rikedomar, kan icke vara nöjd med mindre heder än ett säte i parlamentet, och för att vinna det, nyttjar han det företräde han genom sina pänningar eger. Via ordinaria eller det allmänna sättet är: man utlånar efter hand sina pänningar till fattiga medborgare, varför man tager deras egendomar i underpant, man gör sig på detta

sättet hela provinsen eller staden skattskyldiga och efter att genom interesset (räntan) hava ätit sig tjock och druckit sig stinn på deras bekostnad, säger man dem äntligen vid existerande val av parlamentsman att man vill bliva vald ..."

I Petrea råder monarki. Lagskipande makten består av ett högsta kollegium, varest kungen regerar, biträdd av ett råd. Under detta kollegium lyda alla andra kollegier och domstolar. Lagen, som är "själen, varefter alla handla", stiftas av folket genom sina deputerade, vilka samlas vart fjärde år i huvudstaden Adria till en riksförsamling. Parlamentet är uppdelat i sex deputationer, nämligen lagdeputationen, ecklesiastik-deputationen, krigsdeputationen, uppfostringsdeputationen, handelsdeputationen samt politi- och hushållsdeputationen. De äro inrymda i vart sitt "ämbetshus" eller palats under de sex veckor riksmötet varar. Deputeradena ha även där sin bostad, som de vid livsstraff under hela mötet icke få lämna; ej häller få de mottaga besök; inte ens tala med personer, vilka icke höra till deputationen, eller annars motta någon skrift med mindre den först uppläses i förmaket och visas för vakten och folket, varefter den av en vaktmästare instickes genom en lucka i allas åsyn till deputationen. Kring varje deputations hus står vakt, och eger vem som vill av allmänheten frihet att tjänstgöra som sådan. Husen förses innan mötets början med allt som fordras till deputationens underhåll och bekvämlighet, så att ingen av all dess betjäning icke häller behöver eller får gå ut.

Första dagen är plenum plenorum eller "klassernas plenum" i ett därför särskilt uppfört palats, då talmän och parlamentets deputationer väljas, varefter varje deputation inträder i sitt bestämda hus eller palats, och något mer plenum hålles ej.

Allmänna val förekomma alltså icke. Befolkningen är uppdelad i fem klasser eller stånd; nämligen adelsmän, till vilka räknas alla civila och militära som ej höra till någon av de andra klasserna; prästmän, till vilka räknas alla präster i riket; köpmän, till vilka räknas alla som i något avseende ha med handel att göra; hantvärkare, till vilka räknas alla både konstnärer och "ringare" arbetare; samt bönder, till vilka räknas alla som ha sin utkomst av jordbruket, även sådana som ej ha något ämbete. Över alla familjerna inom de olika klasserna föres register. Varje familj inom resp. klasser står det fritt att sända deputerad till riksmötet, som i så fall alltid är den äldste inom familjen, så framt han ej är över 70 eller under 30 år, eller att låta bli. Det är bland dessa familjefäder, som parlamentet värkställer sina val. På det att ingen mannamån må förekomma, avgöras val av deputationernas talmän och ledamöter icke genom votering utan medelst lottkastning. Varje klass är fördenskull uppdelad i sex avdelningar eller så många som deputationer i parlamentet. Alla som ha utmärkt sig i någon särskild tjänst eller vetenskap höra dock självskrivet till den deputation, varest hans insikter kunna mäst gagna. De som sålunda

genom utgivna arbeten eller praktisk värksamhet visat sig skickliga i lagfarenhet höra till lagdeputationen, i uppfostran till uppfostringsdeputationen o. s. v. Om alla de övriga, vilka sålunda icke utmärkt sig, kastas lott medelst ett slags tombola, en för varje klass, efter noga angivna regler för valens gång samt till förekommande av fusk eller mannamån. Innan dragningen sker, kan valhjulet öppnas för “allt folket”; och eger var och en frihet att detsamma granska och med egen hand omröra numren. Namnsedlarna uttagas “i allas närvaro” av ett barn.

Kollegiernas ledamöter, regementschefer och högsta förmän, till vilket stånd de än må höra, få ej bevista riksmötena, dem likväl obetaget att skriftligen inge sina tankar och påminnelser. Soldater, gesäller, arbetskarlar, drängar och betjänte, vilka alla räknas till “den sämre hopen”, ega desslikes icke tillträde till desamma, men ega frihet att där skriftligen genom någon fullmäktig, som ej häller eger säte och stämma, avgiva sina meningar. — “En författning ej mycket olik med den som Antipater fastställde i Athen att inga andra borde från allmänna omröstningar utestängas än de som ej hade 2,000 drackmers egendom, varigenom endast den sämre hopen blev borta”.

Partier, “dessa ett lands totala förödelser”, äro i Petrea okända. Oavsättliga domare eller särskilt domarämbete finnes inte häller där, vilket prisas som en stor lycka. “Här dömes, men egentligen att tala finnas inga domare, åtminstone inga, vilkas ämbete det ensamt är.“ — “Lagarna äro enfaldiga och tydliga, ja så enkla och enfaldiga att var ärlig man, ringare eller högre, kan domarämbetet förrätta och detta så mycket mer som genom visa och grundliga uppfostringsförfattningar här icke finnas några alldeles olärda och sällan någon som ej väl känner den naturliga lagen”. Domaren väljes sista dagen i månaden genom lottkastning (såsom i det forna Athen) för en månad i sänder ur de olika klasserna, “den sämsta hopen” likväl alltid undantagen. Magistrater eller magistratspersoner känner man således icke till i Petrea, utan domaren i staden är “nu en hantvärkare, nu en köpman, nu en officer, nu en präst, nu en skolbetjänte o. s. v.” På landet förrättas sysslan alltid av en hederlig bonde, dock får ingen varken i stad eller på landet till domare antagas som icke är över 40, men under 70 år. Den som känner

sig till uppdraget oskicklig får genast avsäga sig det, men detta anses som en stor skam; och den får “aldrig mer komma i ljuset som en gång förklarat sig oskicklig”.

De ekonomiska förhållandena i Petrea bli blott i förbigående antydda av brevskrivaren. Men så var tidens ekonomiska bildning häller icke stor. Den jämlikhet, som är rådande vid tillsättandet av även de högsta ämbeten, sträcker sig emellertid även till jordegendomen. Ingen får ha mer än så mycket jord som kan ge 50 tunnor säd. “Var och en som födes i ett land, födes ju naturligen till egandet av så mycket jord som kan ge honom brödet. Och i följe härav är allt fikande efter mera jord ej annat än en åvärkan på medborgares rätt.” Besittningen av jorden är fördenskull ställd under allmän kontroll och uppteckning, såsom ock invånarnas egendom i övrigt. “Så snart någon blir borgare eller får ett ämbete, blir alltid hans egendom upptecknad tillika med dess då varande inkomster och utvägar att förvärva. Tio år därefter upptecknas åter en sådan mans egendom, vid vilket tillfälle en var som åstundar har frihet att över dess uppgift göra anmärkningar, och den som kan upptäcka något förtegat antingen i ett eller annat avseende blir alltid därav själv egare”. Alltså ett slags självdeklarering. Förkovrar någon mellan de vart tionde år återkommande taxeringarna sin egendom för mycket eller han densamma förminskat, så måste han i bägge dessa fallen göra “fullkomlig reda“. Han måste visa de olyckor, varigenom hans egendom försvunnit eller den näring och de utvägar, varigenom den tillväxt. — “Ingen skall ha varken i löst eller fast tillfälle att leva yppigt på medborgares bekostnad.”

Friedland.

1. *Friedlands författning.* — Friedland är förlagt till Söderhavet, varest ett komplex av mindre ö-riken — tio till antalet — bilda ett Friedlands-förbund. Samtliga ö-staterna, av vilka tre bära svenska namn, nämligen Nya Sverge, Gottland och Norrland; de övrigas namn äro: Nya Palestina, Nya Grekland, Österland, Hesperien, Atlantis samt Grönland äro konstitutionella furstendömen med storfurstendömet Friedland som ö-gruppens

medelpunkt och efter vilket förbundet också uppkallats.

En gång om året sammankommer under 8 dagar furstarna eller ministrarna som deras ställföreträdare i någondera av förbundsstaternas huvudstad, då allt som angår deras gemensamma bästa kommer till behandling. Furstendömena ha alla städer samt egen huvudstad. Då de alla äro konstitutionella, faller det av sig självt att deras styrelsesätt är konstitutionelt, d. v. s. fursten innehar i enlighet med “den av folket givna grundlagen eller Chartan“ den värkställande makten, medan en nationalrepresentation utövar den lagstiftande. Riksdagen eller, som den här benämnes, statstinget, samlat under en månad vart år, arbetar på två kammare. Storfurstendömet Friedlands representation består av 200 ledamöter, av vilka storfursten väljer 25, prästerskapet 9; självskrivna äro Friedlands 10 äldsta lagmän, biskopen samt universitetsprofessorerna i filosofi, historia, juridik, statsekonomi och estetik, fem till antalet. De övriga 150, motsvarande en representant för vart fullt 2000-tal invånare, väljas av “alla självständiga medborgare vid allmänt representantval“, men valbara äro endast sådana medborgare, vilka avlagt examen i “grundlagens, moralens,

statsrättens samt allmänna lagens huvudprinciper”. 50 av de sålunda valda nationalrepresentanterna väljas av nationalrepresentationen själv vid varje statstings början för att utgöra “övra kammaren”. Vardera kammaren väljer sedan talman och sekreterare. Storfursten tager under första hälvten av månaden i alla frågor initiativet. Under månadens senare hälvt eger varje representant rätt att väcka motioner. I allt som rör administration ingår representationen icke i detaljfrågor utan yttrar sig endast i allmänhet huruvida de bestämda styrelse- och samhällsprinciperna följts eller icke.

Friedlands grundlagar äro nio till antalet. I administrativt hänseende äro furstendömena indelade i ett visst antal guvernement, landskap, lagmannadömen, prosterier och socknar eller kommuner.

2. *Invånarna.* — Såsom de indianska brevens författare, hade även skildraren av det friedländska samhället blivit kastad av havsvågorna upp på en okänd kust. Men här upptages den skeppsbrutne av bildade och ädelsinnade människor med europeiskt utseende och språk. (I Philippinien talades “bruten latin”). Han vaknar i en villa i en av Friedlands städer Friedburg hos en läkare av svensk härkomst vid namn Breda. Genom hans och hans förtjusande dotters omsorger hade han räddats åt livet. Av dem infördes han i sällskapslivet och genomreser tillsammans med d:r Breda största delen av det på naturtillgångar och naturscenerier överflödande 100 kv.-mil vidsträckta furstendömet, vars klimat och växtlighet äro tropiska. Resan mellan Friedburg och öns huvudstad Manheim företages i en landå, tillkopplad en ångpostvagn, som hade ytterligare tillkopplat 8 likadana med alla möjliga bekvämligheter utrustade vagnar. Denna “järnväg” gjorde den “obeskrivligt” hastiga

farten av 6 svenska mil i timmen. Vägen går än genom doftande pomeransskogar, än genom palmlunder, än genom vilda romantiska trakter, utför vilkas skyhöga klippor vattenfall nedstörta; än förbi rika sädesfält och prunkande lustgårdar, smyckade med sköna marmorstatyer och rosenlundar. D:r B. är den lycklige egaren av en sådan till hans villa hörande lustgård.

Friedlandsbefolkningen är ett skönhetsdyrkande folk, som älskar glada, österländska färger, skön konst, olympiska spel och tjusande linjer. Klädedräkten är av österländsk färgrikedom samt valfri med undantag för de olika korporationerna och ämbetsinnehavarna, vilka bära var sin officiella dräkt eller uniform: hovet sin, nationalrepresentationen sin, domarkåren sin, akademistaten sin o. s. v., allt minutiöst beskrivet. Men för friedländaren äro färg och former “aldrig betydelselösa, aldrig en blott lyx utan uppenbara särskilda nyanser av en själ, ett liv, ett värksamhetsbegär, ett mer eller mindre utbildat skönhetssinne . . . om några lagstiftare för modet finnas, så är det artisterna; och detta gäller ej blott klädseln utan även bordservis och möblering”. Hemmen äro konstnärligt inredda, d. v. s. hos dem, vilka därtill ha råd. Icke mindre än fem lärare äro anställda i de sköna konsterna vid Manheims universitet.

Sällskapslivet rör sig i alltigenom förädlade former såsom ett så skönhetsdyrkande folk ägnar och anstår. Friedländaren är “varken drinkare eller gurmand”. Friedlands viner äro de bästa på jorden, men de brukas “ganska måttligt, ehuru de kosta föga“. Kl. 12 middag intager friedländaren sin frukost — lunch skulle vi säga — kl. 5 e. m. sin diné; té samt något frukt utgör hans supé. Efter middagen förekommer intet egentligt arbete

utan den återstående delen av dagen ägnas

åt umgängeslivet och själsbildande nöjen. Tilltalsordet är du utan avseende på stånd och villkor. Som en avgjord sak gäller det i Friedland att “icke yrket utan bildningsgraden och karaktären bestämma sällskapskretsen och att vad man kallar rangskillnad gör sig endast gällande i ämbetsutövning, men aldrig i sällskapslivet”. Olympiska spel idkas med passion. Stora allmänna fäster hållas årligen t. ex. vid promovering av doktorer vid universiteten; vid avtäckandet av förtjänta medborgares monument o. s. v. Även eger årligen en kvinnofäst rum, då 10 flickor som mönster av kvinnliga dygder, valda av Manheims kvinnor, offentligen bekransas och varvid även pris utdelas åt dem som mäst utmärkt sig för kvinnoslöjd. Teater, dans, karnevaler och maskerader räknas likaledes till de förnämsta nöjena. Friedlands kvinnor äro “outsägligt” sköna och fulla av charme. Bland landets seder hör även de allmänna baden, där gossar och flickor bada gemensamt. Dem renom är allt rent. “Det är icke det nakna”, förklarar Rådberg, “utan det halvt beslöjade, som värkar orena begär, liksom det icke är det s. k. plumpa utan det tvetydiga, som närer fantasins villor och förnedring.”

Friedlands befolkning har uppstått genom en sammansmältning av öns urinvånare, kallade minonajas efter öns forna namn Minona, och från Europa utflyttade huvudsakligen tyska familjer, men även svenskar, greker, ryssar, fransmän o. s. v., vilka av politiska och religiösa skäl hade lämnat sina hemorter för att grunda ett friare samhälle på främmande jord. Som tyskan blev det förhärskande språket, fick ön det nya tyska namnet Friedland. De som då bosatte sig i landet uppgingo till 10,000 människor. Men efter ett halvt århundrade hade folkmängden fyradubblats. Snabbt försiggick

även den infödda stammens förvandling till “ett folk av kristna åkerbrukare och hantvärkare”, det var gjort på 20 à 30 år, men dessförinnan hade det utkämpats några hårda strider med infödingarna, vilka dock insågo att kolonisterna ville dem väl och därför uppgåvo striden. De voro av fromsint natur och fördenskull lätta att vinna. En brorson till öns hövding, bärande som denne namnet Minona, upptogs som fosterson av storfurst Carl August och blev hans adjutant och handsekreterare efter slutade studier vid Manheims universitet. Carl August var av sachsisk härkomst och förmäld med en grekinna Sapho. Men hans moder var en svensk grevinna, med vilken den föregående storfursten hade varit förmäld. Svenskarna intogo genom sin bildning och sina kunskaper en framstående ställning i landet.

Efter hand som Friedland blev känt, hade de omkringliggande öarna, vilka ligga på olika avstånd: 50, 100 mil o. s. v. från Friedland, börjat att befolkas av folk av vitt skilda nationaliteter, vilket slutligen ledde till bildandet av Friedlandsförbundet.

3. *Samhällsskicket.* — Rang- och ståndsskillnad är bibehållet i Friedland, grundad på bildning. “Bildningsklassen“ och “näringsklassen” äro “egentligen” de två klasserna. Adelskapet är personligt och icke ärvtligt. Det finnes både grevar, friherrar och riddersmän. Den högsta vetenskapliga bildning är villkor för tillträde till de högsta ämbetena; i enlighet därmed är universitet och högre läroanstalter inrättade för ämbetsmannabildning. För kvinnorna finnas tre högre bildningsskolor. De som ägna sig åt undervisning genomgå ofta en kurs vid universitetet samt åtnjuta understöd av staten. Ynglingar, som visa utmärkta anlag för prästeståndet men äro fattiga,

uppfostras även på statens bekostnad. Av 300 studerande vid universitetet i Manheim åtnjuter en tredjedel underhåll av staten. Prästutbildningen tager 8 år i anspråk och ingår däri “insikt i de sköna konsterna, kemins och fysikens lagar”. Före 30 år får präst ej tillträda befattning. Vid sede- och religionsdomstolar undersökes tid efter annan deras vandel m. m. Opinionens straffande vitsord är nog för deras avlägsnande från ämbetet, men den som bättrar sig kan återinsättas. Blotta ryktet om girighet och vinningslystnad eller lösaktigt leverne är tillräckligt att beröva dem hoppet om befordran. Varje studerande, som vill ingå i statens tjänst som präst, domare, officer, advokat, läkare eller lärare måste kreera till magister, innan han kan ägna sig åt det egentliga yrket, som därefter praktiskt inhämtas hos yrkesutövande lärare. Men icke endast de som ägna sig åt statens tjänst besöka universitetet utan även en stor, ja större delen av dem, vilka välja produktiva yrken och de sköna konsterna: lantbrukare, köpmän, hantvärkare, fabrikanter, artister tillbringa flera eller färre år där. För att vara kvalificerad

till riksdagsman fordras dessutom vitsordad insikt i historia, statsekonomi, politik, grundlagarna, religion, moral och allmän lagfarenhet.

Flertalet av näringsidkarna ägna sig åt jordbruk och hantvärk; de “större” bland hantvärkarna höra till artistklassen. “Vad som skulle motsvara våra bönder är en bildad folkklass med ett rent och ädelt språk.“ För hantvärkarklassen äro vid universitetet anställda fem artister med professors namn, heder och värdighet, vilka meddela några dagar i veckan undervisning i de sköna konsternas praxis. Industrin är i blomstring, men “arbetspersonalen“ vid fabrikerna är obetydlig på grund av att maskiner kommit till allmän användning.

Tjänarklassen är bibehållen. Men det är “ingenting ovanligt att tjänaren småningom genom sitt uppförande förvandlas till vän och jämlike, att tjänaren och tjänarinnan t. o. m. genom äktenskap inom familjen därvid fästes för alltid, ja att hustjänaren, om han är det värd, efter förändrad ställning i samhället intar sin plats som medlem i den societet han förut betjänat”. Inga tiggare finnas, men fattiga.

“Att efter yttersta förmåga understödja fattigare, även avlägsnare släktingar, anser den bemedlade och bildade friedlandaren för hederssak, för något som han ej utan vanära och beskyllning för gudlöshet kan undandraga sig. Fattiga, som ej ha släktingar, understödjas genom frivilliga sammanskott, dem ingen bemedlad undandrager sig. I värsta fallet finnes i varje stad och församling utom ett arbetshus ett hospital, där fri förtäring och fri bostad erhålles. Vården om fattiga och lidande likar anser friedländaren för en av sina heligaste och viktigaste samhällsplikter.“

Friedlands försörjningsväsen är sålunda ej annat än filantropisk fattigvård, sådan vår tid består sig med.

Arbetstiden är kort, sex å sju timmars arbete. Även för jordbrukaren är denna arbetsdag i allmänhet tillräcklig för att försäkra honom hans utkomst. Övriga delen av dagen ägnas åt sällskapsliv och självbildande nöjen, såsom läsning, musik m. m., samt åt sport. Såvitt möjligt bedrives allt genom “bolag” såväl för produktiva som för vetenskapliga och artistiska ändamål. Men bolagen synas likna vår tids ekonomiska bolag samt föreningar och samfund för religiösa, sedliga och vetenskapliga ändamål. Visserligen nämnas “bolag” med *gemensamt* hushåll och “oinskränkt tillgång till varandras kassa och förråder”, men de äro familjebolag på 3 à 4 ”ädla” familjer, grundade på inbördes sympati, vänskap och andlig frändskap överhuvudtaget. Dessa ha sålunda icke med produktionen att göra.

På det rättsliga området är infört jury i kriminalmål som första instans; i civila mål en s. k. municipalkommun eller förlikningsdomstol i varje församling eller kommun. Från kommundomstol och jury gå målen till en andra instans, lagmans-domstolen. Den som ej är nöjd med lagmannens dom vädjar till furste-domstolen eller tribunalet, bestående av fursten, statsministern, ett statsråd, två justitieråd samt i sådant som rör välfärden även av två lagmän. Fängelse med cellsystem tillämpas; landsflykt och mörkt rum äro högsta straff. Vittnes- och värjemålsed är förbjudet. “Av hederliga medborgare är det skam att fordra ed och i avseende på vanhederliga ger eden ingen säkerhet”; dödsstraff vore detsamma som “samhällets upphävande av sig självt”.

Krigsmakten utgöres av stam och beväring. Av 4,000 man beväring i Grönlands ö-stat äro 1,000 “frivilliga kvinnor”.

Äktenskap ingås med kyrklig vigsel och får skilsmässa ske i vissa fall. Likbränning är införd och barndop sed. I Friedland utges 10 periodiska skrifter, varav 5 i Manheim, nämligen två dagliga politiska tidningar, en litterär, en artistisk, en rent vetenskaplig och filosofisk. Deras utgivare stå högt i anseende. Dessutom utges 10 statsunderstödda månadsskrifter, som var och en av de tio professorerna vid universitetet är förbunden att redigera i var sin vetenskap. Staten bekostar även utgivandet av godkända författares arbeten. Sällskaper av allehanda slag för konst, vetenskap, läsning etc. ega stor utbredning.

4. *Författaren.* — Liksom de indianska breven är Friedlands diktade framtidsland författad av en prästman, nämligen *Fredrik Rådberg,* vilken avled som komminister i sin födelsestad Vänersborg 1853

efter att en tid ha varit bl. a. rektor vid Nya elementarskolan i Stockholm. Under det att *Bergeström* framför allt

hävdar etikens krav och i tidens smak predikar ett rätt leverne, lämnar Rådberg egentligen endast ett slags reseskildring ungefär som en turist skildrar det främmande land han besöker och studerar. Författaren presenterar sig som landsflykting från Sverge, där han "som kättare förföljdes på det häftigaste av en annars ädelsinnad biskop". Efter många irrfärder och äventyr till lands och vatten hamnar han på sätt förut nämnts i Friedland, varest han finner sitt samhällsideal, som "kunde vara mer värkligt, om människorna voro mera — människor". Men ack! En kyss "så ljuv, så tjusande himmelsk" av den ädla furstinnan i Manheim försätter honom åter i värkligheten. Hans drömbild viker från honom, och han är åter i sitt fattiga komministertjäll i Vänersborg. "Jag drömde fast det icke allt var dröm" är mottot på hans bok, hämtat från Byron. Men för att av drömbilden göra ett stycke värklighet har han, berättar han i sitt förord till sin samhällsfantasi, "ej tvekat att däri inlägga allt vad som utan fara för missförstånd och förkättring låter sig framställas av mina vakna samhällsidéer". Även har han tagit värkliga personer till modell utan att han "trott sig böra närmare karaktärisera" dem. Osannolikt är det därför icke att den för sin storartade värksamhet för negerslaveriets bekämpande i senare hälvten av 1700-talet världsbekante f. överdirektören *C. B. Wadström* i ett och annat givit Rådberg impulser. Wadström, som i sällskap med de bekanta naturforskarna Sparrman och K. A. Arrhenius hade företagit resor till Afrikas kust för att utse och undersöka lämpliga platser för sina koloniseringsplatser, enligt vilka negrerna skulle fästas vid jorden som fria jordbrukare och

såmedelst deras försäljning och utskeppning till andra länder som slavar förhindras, hade därute av en slavhandlare friköpt en ung slav Panah, son till negerkonungen av Mezurado, vilken han själv uppfostrade för att förvissa sig om negrernas anlag för kunskapsförvärv och bildningSe *B. von Beskows* vackra minnesteckning av Wadström i Sv. akademiens Handlingar, 1861, del 33.. Slavegarna bestredo naturligtvis dem alla anlag därför. Denna Panah erinrar hos Rådberg osökt om Minona, som upptas vid hovet i Friedland, liksom stamhövdingarna, med vilka Wadström kommer i beröring därute i Afrika, påminna om stamhövdingarna i Friedland under "bosättningskriget". Wadström hade även blivit förevigad på duk i London av en svensk målare vid namn Breda — duken återger Wadström undervisande den unge prinsen av Mezurado. I Friedlands-boken omtalas likaledes en historiemålare Breda, fader till den d:r Breda, i vars hem resenären upptagits som skeppsbruten. Sin dröm hade Rådberg haft under en febersjukdom redan 1819. Den förföljde honom sedan, så att han slutligen måste nedskriva den. Och Friedland såg dagen.

5. *Kritiska anmärkningar.* — Det finnes ingenting som tyder på en socialistisk samhällsordning i den friedländska ö-staten. Fattigdomsproblemet är också olöst i Friedlands idealland. Det associationsväsen, som Rådberg i för övrigt mycket dunkla ordalag hoppas av framtiden, är som nämnt våra dagars bolagsbildningar och föreningsväsen. Det eger ej ens drag av vår tids uppfattning av kooperationen, som i sin mäst radikala form ju åstundar arbetsklassens frigörelse genom att arbetarna bli sina egna arbetsgivare och husbönder.

Rådberg är till hela sin samhällsåskådning frimuraren. Friedlands statsförbund önskar han fördenskull så småningom omdanat till en "Friedlandsorden", som skall vara Friedlandsförbundets högsta andliga ledare och överhet ungefär som katolska kyrkans överherrskap nu över den romerska staten. Endast "mästarnas" lilla utvalda klass lever i egendomsgemenskap som "en följd av medlemmarnas utvecklingsgrad, åsikter och bildning", på sätt och vis alltså en variation på de två högre stånden i Platos idealstat, varest de styrande och krigarna såsom stånd bo gemensamt samt med gemensamt hushåll, under det att det tredje "närande" eller "förvärvsidkande" privata ståndet, "näringsklassen", folkets stora massa, ägnar sig åt förvärvsvärksamhet under ständigt förmynderskap av överheten.

I Rådbergs samhällsutopi är all samhällskritik uteslutet, medan samhällskritiken hos*Bergeström* däremot intar ett stort rum; och förfar Bergeström i denna sin kritik rent socialistiskt. Kan "den kapitalistiska utsugningen" överhuvudtaget utsättas för en strängare kritik än den vi nyss sett Bergeström prestera? Rådberg går nästan helt och hållet upp i beskrivning av konst och vetenskap samt i skildringar av "bildningsklassens" societetsliv i Friedland. Om "näringsklassen" — Friedlands andra stora samhällsklass — få vi helt summariskt veta icke stort mera än att tjänarna i Friedland komma i åtnjutande av en human behandling samt att ingen behöver "gå under

slavoket“, tack vare en högt utvecklad maskinteknik i industrin och odlingsmetodernas ständiga förbättring i jordbruket. “Allt jordbrukande och dagsvärkande, som ej påkallas av nöden, upphör med middagsmåltiden.“

Bergeström åsyftade tydligen med sin

samhällsutopi att ge en bild av ett land, där Sällheten och Lyckan ha sitt ständiga hemvist, i motsats till landet, där Förtrycket och Utsugningen intaga högsätet. Utgivandet av breven bör, säger deras utgivare i 20:e brevet, “ej bli utan nytta“, åtminstone böra de “kunna tjäna som fabler, varav de tänkande kunna leda en gagnelig moral“.

Rådberg åstundar synbarligen att ge bilden av en frimurarstat i enlighet med frimurarordens ritual, brödrakärlek, laglydnad och religiositet. “Friedlandsorden“ är “Friedlandsförbundets“ andliga myndighet. Ur ordens högre grader rekryteras uttryckligen statstjänarna för Friedlandsförbundets högre, ecklesiastika, militära och civila ämbeten.

I en sju år tidigare eller 1832 utgiven liten skrift “Försök till populär framställning av Kristuspanteismen“ uppdrar Rådberg redan “grundritningen till Friedlandsorden“. Här förklaras ordens högsta grad eller mästargraden icke vilja “omskapa eller revolutionära samhället, endast bringa det medvetande av sig själv, av näringarnas, handelns, industrins, lagens och administrationens, vetenskapens och konstens sanna betydelse och inbördes sammanhang“. Man kan, om man så vill, här spåra ett saint simonistiskt drag.

Gent emot saint-simonismen, som vid denna tid vunnit ett visst gehör, både för och mot, i Stockholms-pressen, undanber dock Rådberg i starka uttryck att hans Friedlandsorden “icke må kallas för saint simonism“, ty, tillägger han, “man bevisar därigenom blott ännu mera sin egen ytlighet i uppfattning av allt annat än nyheterna för dagen“. Rådberg hade från motståndarhåll i pressen blivit häftigt angripen för förment saint simonism. Saint simonismen vill *enligt* Rådberg “omstöpa samhällslivets yttre liv, omstörta

eganderätten och införa en communio bonorum och feminarum“, d. v. s. egendoms- och kvinnogemenskap. Rådberg förklarar sig uttryckligen vilja varken “ingripa i det yttre samhällets aktuella organism“ eller “upphäva den nuvarande äktenskapsformen“. Styrelseformen vill han icke förändra. Hans avsikt är icke att rubba bestående samhällsordning. Som samhällsutopi ha vi dock ansett Rådbergs Friedland här böra refereras.

Platos stat i korrigerad bild.

Framlidne rådman *N. H. Quidings* framtidsland utan namn tager ävenledes först gestalt i en dröm. Nils Nilsson arbetskarl, såsom Quiding benämner sig som samhällslärare, var då 18 år gammal och inträffar händelsen år 1826. Han lyssnar i halvvaket tillstånd till ett samtal mellan två “andar“, av vilka den ene i livstiden varit en “hos ett visst parti berömd statsman“, konungens vän och stöd, under det att den andre är representant för det nya samhälle, som skildras under deras färd genom detsamma. Samtalet stannade sedan för alltid kvar i ynglingens minne och med ledning av sitt minne upptecknar han som gammal man det “ord för ord“.

När samtalet eger rum har en tid av 150 år förflutit, som för den förre varit en lugn sömn, ur vilken han blivit uppväckt och nu till livet återkommen. Andligen stärkt, vandrar han genom det nya samhället med den nya tidens representant som ciceron. Denne berättar och förklarar. Vad han berättar, väcker hans följeslagares förvåning; en förvåning, som stundom övergår till hänryckning över vad han får uppleva.

All klass-, stånds- och rangskillnad mellan människor är undanröjd. Egendomen har blivit

samhällets gemensamma egendom. Barnen äro samhällets. Försörjningsplikten har fördenskull övergått från den enskilda familjen till kretsen, såsom kommunen av Quiding benämnes. Alla ha de i kommunen lika andel i arbetets resultat; alla sålunda besjälade av samma intresse; eller drabbas de alla lika av samma lott, om de försumma sig eller vårdslösa gemensam egendom. Man och kvinna äro fullkomligt politiskt och socialt likställda både med avseende på könslivets reglering och som samhällsmedlemmar. Alla äro de “ämbetsmän“, d. v. s. de ha var sin bestämda samhällstjänst att fylla. Industri och jordbruk bedrivas gemensamt. Arbetet är gemensamt; och

gemensamt är även hushållningen. Skillnad mellan stad och land har utplånats. Pängar som präglat mynt äro avskaffade och ersatta med “representativer“, anvisningar på jordvärdena inom de olika kommunerna. Jorden omtaxeras vart femte år. Det nya samhället eger ett ordnat bankväsen, men som följer andra principer än nutidens kapitalistiska och profitberäknande grundsatser. All svindel, allt grövre och finare ocker och procenteri, allt jobb, allt börsspel, all oredlighet i handel och vandel är därmed bragt ur världen. Teknikens allt vidare utveckling och fullkomning är industrisamhällenas ständiga strävan. Äktenskapet har förlorat sin forna betydelse av arvsinstitution för privategendomens bestånd. Privaträtten har övergått till att vara samhällsrätt. Arv och släktband äro upplösta. Tvångsäktenskapet har ursprungligen givit upphov till släkt- och familjeväsendet. Med äktenskapets upphörande försvinna även de enskilda hushållen såväl som tjänstehjonsklassen. Tjänarna äro nu samhällsfunktionärer.

Samhällsangelägenheterna handhavas av ett råd och en nämnd, vilka utgöra de respektive

samhällenas styrelse samt en hövding, vilken är ledare av förvaltningen. De äro alla årligen valda av varje till myndig ålder kommen välfräjdad man och kvinna. Parlamentet har såsom ett värk av liberalismen fyllt sin uppgift; det har upphört att finnas. Rådet utgör nu regeringen; och nämnden representationen. Hela det gamla statsmaskineriet är slopat, men utgår nu samhällsmakten från kommunerna. De äro var för sig fristående samhällen med sin egen självständiga styrelse och sin egen självständiga förvaltning. Men de äro alla sinsemellan förenade till allt större samhällen — icke stater — och slutligen sammanbundna över hela Europa till en högsta enhet, benämnd stat, varigenom såväl alla enskilda intressen äro sammansmälta som krig mellan folken omöjliggjorda. Gränserna mellan samhällena och folken ha fördenskull också blivit andra eller rättare de ha blivit upphävda som skrankor. Rikena ha förlorat sin forna betydelse; de finnas ännu, men blott som mellanlänk mellan småsamhällena eller kommunerna och staten såsom högsta enhet i Europas samhällsförbund. Domarämbetet ligger i samhällsmedlemmarnas egen hand, men utövas av en person, kretshövdingen, vilken står under årligt val, resp. omval. Strafflagar äro som en kvarleva från barbariska tidsåldrar fullständigt avskaffade. Brottslingarna, om och när de finnas, vårdas som abnorma eller moraliskt defekta varelser. Lagbrott i övrigt ega endast tjänstefels natur. I stället för fängelser äro upprättade räddningsanstalter, som tillika äro uppfostringsanstalter för de samhällsvådliga. Den allmänna uppfostran är lika för alla; och yrkesutbildningen såväl som den vetenskapliga utbildningen regleras efter individuell håg och fallenhet, fri från allt nutidens ceremoniväsen, examensväsen och klassmärken. Som det ej finnes någon

sanktionerad religion, så finnes det ej häller kyrkor uppförda för samhällenas räkning. Religionen är en privat- eller samfundsangelägenhet. Kyrkor och prästerskap som samhällsinstitutioner höra till en förgången tid. Konst och vetenskap hållas utomordentligt högt i ära. Och nöjena äro en lika så viktig förutsättning för människornas välbefinnande och trevnad som arbetet.

Liksom Plato icke givit sin idealstat något namn, så har ej häller Quidings mönstersamhälle fått något. Quiding säger endast att det är “Platos stat i korrigerad bild“, ett rätt missvisande sätt att uttrycka sig, om man icke vet vad Quiding därmed innerst menade. Han har med detta uttryck framför allt velat ge Plato, idealismens filosof, ett tacksamhetsoffer som tänkare; en beundran, som Quiding har gemensamt med alla de äldre generationerna, vilka uppfostrats i den klassiska bildningens atmosfär. Plato är, såvitt man känner, den förste, vilken tecknat ett fantasisamhälle, försåvitt icke pytagoréernas filosofstat bör anses som sådant. Det av Quiding-Nils Nilsson arbetskarl tecknade samhällsidealet är lika litet som den engelske statsmannen Thomas Mores “Utopia“ någon kopia efter Plato. Det är på sin höjd, vad Quiding säger, en korrigerad bild därav, så förstått att Quiding, såsom andra, upptagit några av Platos idéer, dem Plato för rästen i sin tur lånade av sin föregående tids andar och filosofi. Sålunda hade Plato tagit ett mäktigt intryck av filosofen Pytagoras’ kommunism.

Begagnar Quiding den platonska filosofins abstrakta uttryckssätt, liksom Marx den hegelska filosofins, så använder han å andra sidan sig även av den historiska iakttagelsen samt drager ur det historiskt funna och givna logiska slutsatser om det blivande, varför Quiding gott kan säga om

sig själv, att han “både som kritiker och lagstiftare står på säkrare grund än idealisterna i allmänhet“ *Quiding,*

Slutliqvid med Sveriges lag, kvartuppl., 1886, s. 484.. Quiding börjar som realist, som den vilken studerar värkligheten och räknar med den, men slutar som den praktiskt anlagda idealisten, vilken diktar ett samhälle, om vilket man ingenting bestämt kan veta, men på vilket han eger en vacker idealistisk tro.

"Den fria kärlekens koloni."

Utom de tre svenska samhällsutopier, för vilka vi nu redogjort, utkom 1840 en samhällsroman, som slog ned på äktenskapet som social tvångsinstitution samt ställde som motsats till äktenskapet i det nuvarande samhället det fria, otvungna förhållandet mellan man och kvinna i ett litet utopiskt samhälle av en kolonis storlek. Året förut hade *C. J. L. Almquist,* en av Sverges största diktare och folklivsskildrare, utgivit sin lilla äktenskapsnovell "Det går an", varest ett dylikt fritt, men ansvarsmedvetet äktenskapligt förhållande förordas. Makarna behöva ej nödvändigtvis bo tillsammans eller hålla hushåll, ej häller besegla sitt äkta förbund vare sig genom kyrklig vigsel eller inför någon offentlig civil myndighet. Bandet mellan makarna skall vara å ena sidan en på sympati grundad kärlek och å den andra sidan ansvaret inför de barn som de tillsammans få, tills de själva kunna reda sig. Därav följer då också att äktenskapet icke behöver vara ingånget på livstid. Denna för Sverge nya tendens framkallade ett fruktansvärt både personligt och litterärt angrepp på Almquist, som väl är ett av de skamligaste

bladen i Sverges litteraturhistoria, så mycket skamligare som Almquists motståndare utan undantag svängde den litterära färlan i skydd av den fega anonymitetenSjälv uttalar Almquist i en av sina skrifter sin förundran över att "en berättelse av så litet omfång som 'Det går an', skildringen av en händelse som upptager föga mer än en resa från Stockholm till Lidköping och mellan två så ringa personer som en sergeant och en glasmästardotter kunnat på allmänheten göra ett sådant intryck." Stormen, som skriften väckte, betraktar han emellertid som "ett gott tidens tecken" och det, som han säger, av två skäl: "först och främst tillkännagiver det att människornas själar och sinnen hava en instinkt om denna frågas omätliga vikt för civilisationen, för det andra visar det en allmän ömtålighet för vad man anser sedligt i denna väg; en ömtålighet, som onekligen häntyder på moralitet i känslan, själva nuvarande sedebegreppet må för övrigt vara hurudant som hälst.".

Under pågående pennfäjd utkastas så en ny äktenskapsroman med den demonstrativt utmanande titeln "Den fria kärleken, en framtidsroman", som hade till förf. *J. M. Rosén,* f. d. kammarskrivare i krigskollegiet, sedermera litteratör och några år redaktör för Stockholms Dagblad, men som gömde sig under författaresignaturen Guido. Romanen, 358 sidor i duodesformat, gör sig till målsman för samma åsikter som Almquist samt ger som avslutning en drömbild av ett litet samhälle utan äkenskapstvång — "den fria kärlekens koloni", som visserligen kunde vara fastare tecknad, ty konturerna av det lilla samhället äro rätt dunkla, men på dess grundprincip kan ingen misstaga sig.

Äktenskapsfrågan var i övrigt ett spörsmål, som under 1830- och 40-talens radikala Sverge upprörde sinnena mer än någon annan politisk eller social fråga. Man stod under inflytande såväl av de liberala franska revolutionsidéerna som av den

franska socialismen och de skönlitterära strömningarna både i Frankrike och i Tyskland. Feminismens mäst lysande kvinnliga stjärna i Frankrike var George Sand. I Tyskland uppträdde för kvinnans frigörelse som könsvarelse en rad författare: Göthe, Gutzkow, Heinse, den sistnämnde känd som förf. till den starkt sensualistiska utopin "Ardinghello och lycksalighetsöarna", varav den första upplagan utkom 1787 och en ny upplagts 120 år senare eller 1907.

Fourier, saint simonisternas samtida, gick djupast i frågans behandling, ty kvinnans frigörelse var för honom först och främst en ekonomisk frigörelse, utan denna komme kvinnan att förbli allt fortfarande slavinnan. *Almquist* är en lika varm förespråkare för kvinnans frigörelse sexuellt och ekonomiskt som Fourier och saint simonisterna. Genom kvinnans försättande i en mera oberoende ekonomisk ställning inom samhället än nu är fallet, skulle hon "aldrig behöva blott för sin utkomst och yttre bärgning kasta sig i armarna på vilken man som

hälst”*Almquist,* Europeiska missnöjets grunder, Bergska edit., s. 230.. Ej blott all vigsel skall avlysas utan allt som därmed har analogi, allt slags “så beskaffat kontrakt att tredje man — en auktoritet av vad namn som hälst — eger att upprätthålla dess kraft”. Det *civila* äktenskapet medför i det närmaste samma följder som det med övlig, *kyrklig* vigsel avslutade äktenskapet, nämligen att tvinga personer till fortfarande samliv, hur det än må gestalta sig, d. v. s. “ett slags inför myndighet beseglat kontrakt kvarstår”. Därmed är, säger Almquist, “alldeles ingenting vunnet”. Han finner det s. k. civiläktenskapet — från sin skarpt markerade religiösa ståndpunkt — “till och med vara

så till vida sämre som ännu mindre av religion däruti ingår*Almquist,* Europeiska missnöjets grunder, Bergska edit., s. 228—230.. Till det ekonomiska säkerställandet måste även komma en god uppfostran för kvinnan, om hon skall kunna hålla sig uppe som könsvarelse.

Almquist vänder sig med motvilja bort från särskilt de tyska köns- och äktenskapsteoretikerna, dem han påstår helt och hållet predika köttets evangelium, “sinnesrusets religion, filosofi och estetik”. En hans samtida och anhängare, förut nämnde *K. V. Bergman,* finner hans omdöme härutinnan vara i det stora hela alltför omilt och orättvist*Bergman,* Den sociala frågan, s. 63.. Liksom Almquist, utdömer Bergman både den borgerliga och kyrkliga vigseln samt varje äktenskap, som icke är grundat på ömsesidig fysisk och andlig sympati och som icke är fritt från allt slags kalla ekonomiska beräkningar.

“Vem skall”, säger han, “ej få gifta sig som av hjärtans grund det vill? Så försvinner åter den snökalla sedlighet, som träder opp i avhållsamheten, tidigt skola de bekomma varandra som älska; och flickorna skola ej behöva hysa misstroende till männen mer än rimligt, ty framför allt skall man lära sig inse att blott kärlek är kärlek ... Ej så utomordentligt avlägsen och utopisk bör den tid förefalla oss, då vi kunna få vara trogna mot oss själva, då det kan tillåtas oss att älska själar och kroppar i ett i stället för såsom nu är fallet antingen ensamt en kropp eller ensamt en själ. (Soc. frågan, s. 94).

Ingen har emellertid hos oss radikalare och följdriktigare samt i ett ädlare och på samma gång realistiskt språk analyserat äktenskapets och kärlekens psykologi än *Quiding,* den även sig kallande arbetskarlen *Nils Nilsson.*

Rosén har förlagt sin miljö-skildring till landet, till en lant- och bruksegendom i Värmland. Genom sin sånglärare Alexis har en av godsets unga damer Celestine satts i tillfälle att läsa tidens modärna litteratur i äktenskapsfrågan:

Heine, Gutzkow, Mundt, madame Dudevant m. fl. samt av dem lärt sjunga “den fria kärlekens lov“. Hennes mor var av hela släkten förskjuten på grund av att hon stått i ett “brottsligt” förhållande till en ofrälse och obemedlad ung man, av vilket förhållande Celestine hade blivit det synliga beviset. Sedan hon ett par år efteråt dött av grämelse över den skymf den kära släkten hade låtit henne vederfaras, tillföll hennes förmögenhet hennes syster, överstinnan Leyonsköld, godsets allenarådande härskarinna, som hade namn om sig att vara ett mönster av dygd. I “sin sublima dygd“ hade hon då tagit den lilla värnlösa Celestine till sig som fosterdotter och lät henne uppfostras tillsammans med hennes egen dotter Nanna. Jämte Alexis, vilken undervisade de bägge flickorna i musik, uppehöll sig även en lärare i målning, Albert, som var Alexis’ vän och studentkamrat. Naturligtvis hade flickorna var sitt tycke. Nanna svärmade för målaren och Celestine för musikern, och svärmeriet besvaras i all ärbarhet. Nanna lyckas modern sedermera övertala, att gifta sig med ortens rika fideikommissarie, baron Stjernfeldt. Giftermålet slutar trots lyx och rikedom olyckligt, men de hade under det äktenskapet varade drägligt fördragit varandra. Men när “modern” även ville gifta bort Celestine med en annan av ortens rika brukspatroner, möttes hon av ett resolut nej från Celestines sida. När Celestine får veta att hon endast är den rasande överstinnans fosterdotter undfaller henne ett glatt “gud ske lov”. De bägge artisterna hade fortsatt sina studier i utlandet och blivit båda europeiska ryktbarheter på vart sitt område. Vid en konsert i Dresden, som Alexis där gav, sammanträffa de båda vännerna samt deras förra elever. Nanna reste med sin man och hade tagit Celestine med som ressällskap. Celestine och Alexis bli här på allvar kära, gifta sig och inträda som medlemmar i “den fria kärlekens koloni”, belägen vid Lac Lemans (Geneversjöns) stränder. En vacker dag infinner sig även Albert ogift

vid kolonin och sluter sig till den. Nanna lever frånskild kvar i Värmland på Sättraholm, sitt barndomshem.

Kolonins medlemmar utgöras av konstnärer, vetenskapsmän och vittra författare, vilka leva tillsammans ett enkelt men lyckligt och värksamt liv. Alexis och Celestine äro lyckliga i sin “fria“ kärlek.

Boken slutar med en dröm. Ej långt från stranden av en sjö ser författaren en stad, omgiven av bördiga fält och blomstrande trädgårdar. Under ett lummigt träd sitter en man läsande i en bok, som vid närmare efterseende han finner vara “tryckt år 1900“. Författaren har nalkats mannen för att få veta vilken stad det var han såg i drömmen och får då veta, att det var “den fria kärlekens koloni”. Mannen redogör för såväl kolonins samhällsprinciper som dess öden. Ett halvt århundrade hade förflutit sedan kolonin anlagts. Den hade till att börja med att kämpa med tusende vidrigheter; den förföljdes av regeringarna såsom “en plantskola för de fria idéerna” och i “alla ömma skrifter” sökte man framställa kolonins invånare som sedeslösa. Men kolonins rika andliga och materiella utveckling hade kommit förtalet att tystna. Ändock man givit äktenskapet “en friare form“, hade det lilla samhället icke råkat i förfall eller upplösning. Tvärtom. Kolonin var en fristad för ekonomisk blomstring och harmoniskt samliv. Barnen uppfostras gemensamt på kolonins bekostnad; och det lilla samhället kan göra det så mycket lättare som det är medlemmarnas enda arvtagare. Enskilda arv är förkastat såsom demoraliserande. De förskott som barnen kräva för sin uppfostran återbetalas sedan till kolonin medelst amortering. Var och en gör rätt för sig som vuxen och arbetsduglig, men till kolonins och därmed även till medlemmarnas eget bästa. Sällhet och lycka härskar över lag inom kolonin.

Förf. vaknar vid ett gällt skrik från kammaren

intill hans rum. Städerskan, som kommer in, svarar på hans fråga vad det var:

“Det är bara grannen därinne som slår sin hustru.“

Det var blott i drömmens land, som “den fria kärlekens koloni“ ännu fanns till.

*

Tre svenska samhällsutopier

och

En svensk äktenskapsutopi.

Bergeström: Indianska brev 1770. — *Rådberg:* Friedland 1819—1839. — *Quiding:* Platos stat i korrigerad bild 1826—1876. — *Rosén:* Den fria kärleken, en framtidsroman 1840.

*

Philippinien — Petrea.

1. *Brevens utgivande.* — Anonymt utkom i Karlskrona år 1770 “Indianiske bref”, vilka enligt bokens undertitel utgöra en “utförlig beskrivning över tvänne obekanta rikens moraliska, politiska och ekonomiska beskaffenhet“. Brevens författare uppdagades sedermera vara som prost i Hälsingborg 1784 avlidne teologie doktorn *Hans Bergeström.*

Brevskrivaren till de indianska breven föres av havets vågor först till ett åt laster och vanstyre hemfallet land, Philippinien, samt 20 år senare till ett land Petrea, som är Philippiniens raka motsats, där under en mild allenastyrande konung lika stor lycka och sällhet är rådande som förtryck och elände i Philippinien under en

självrådig plutokrati.

Båda dessa lands motsatta samhällsförhållanden skildras i 24 brev, vilka alla äro skrivna från Petreas huvudstad Adria till författarens vän Aristippe. Breven äro icke blott många; de äro även långa, ty sammanförda i bok upptaga de icke mindre än 400 sidor. Osannolikt är icke att brevskrivaren med dem velat lägga fram för sin svenska samtid partitidevarvets politiska ogärningar och alla de följder, som med nödvändighet måste komma av slik landsstyrelse; ett tidevarv, varunder röster köptes, valmän och domare mutades; riksdagsfullmäktige sålde sina övertygelser åt mästbjudande; partibelöningar utdelades i form av platser, pängar och befordringar; ämbeten gjordes till lukrativa inkomstkällor för dem som makten hade att ge eller utdela ämbeten, varom *Fryxell* har så mycket att förtälja i sina “Berättelser ur svenska historien”.

Författaren till breven visar sig emellertid högst angelägen om att avvärja varje misstanke att mena sitt eget land. Han säger nämligen:

“Är någon så okunnig att han tror mig med dessa brevs utgivande hava något speciellt syftemål på mitt fosterland, så är det alldeles stridande både mot min övertygelse och avsikt. En som har eftertanke ser ju att vårt rike varken är så oskyldigt som Petrea, häller så brottsligt som Philippinien och att författningarna i bägge äro olika våra. Skulle likväl vissa målningar träffa in, så härrör det endast därav att lasten är sig alltid lik och man igenkänner den även så snart i Ryssland, i Turkiet, i Frankrike, i England, i Tyskland, ja i vad rike det hälst vara må som hos oss ... Vad Sverge är veta vi, men vad det kan bliva veta vi icke.“

Man kan ju inte undgå att tycka det förf. med denna bekännelse darrar väl mycket, som ordspråket säger, på manschetten. Det är i företalet till andra delen som förf. avlägger denna sin tro- och huldhetsed. Denna del följde omedelbart på den första delen, vars mottagande förf. “med glädje” konstaterar ha tillvunnit sig allmänhetens bifall. Man kommer som sagt att en smula betvivla författarens uppriktighet särskilt i betraktande av den ovilja för partier och partiväsen som genomgår breven. Han utropar på ett ställe: “Jag hatar av själ och hjärta allt vad partier heter.” Såsom partitidevarvets ”hattar” och “mössor” slogos med varandra om makten, så slåss i Philippinien “slaghökar” och “rapphöns” om sina partiintressen, under det att i Petrea allt vad partibildningar heter upphäfts. För övrigt låg det i utopiernas karaktär denna tid att säga “sanningar”, som skulle medfört straff att direkt uttala, varför brevskrivarens blottade försiktighet har kunnat dikteras även därav.

2. *Philippiniens invånare.* — Den 20 juni 1701 rycktes de båda vännerna, brevskrivaren och Aristippe, från varandra vid Pensylvaniens strand. Brevskrivaren “flög med en stormande vind“ från vännens åsyn och kastades upp från sin bräckliga farkost jämte andra passagerare på stranden av ett okänt land, beläget nordväst från Grönland vid pass 75° och som av invånarna kallades Philippinien. Han uppfångades av en skara beväpnade män med ett besynnerligt utseende: “hälvten människor och hälvten osjäliga djur“, och föres till landets huvudstad Heraclea, varest han blir ställd inför stadens “föreståndare”, som tillkännager att han och hans följe aldrig mer få tänka på att återvända till sitt fädernesland. Efter landets lagar får ingen främling, som kommer till detta land, någonsin lämna det, ty, förklarar stadens överhuvud, “vi frukta för åvärkan av andra riken och vilja utan krig och oroligheter leva under våra egna lagars skydd“. Skeppet, med vilket de skeppsbrutne anlände, brändes upp enligt landets lagar, vilka ej tillåta något skepp att där vara större än som fordras till fiske vid kusterna.

Vår man blir emellertid på allt sätt väl upptagen i huvudstadens förnämliga kretsar, om de ock “stundom roade sig åt hans människofötter, som de sade “voro så ärbara”, och kommer i beröring med en något till åren kommen samt som en vanlig människa skapad man vid namn Anaxagoras, vilken för honom förtäljer landets seder och bruk, styrelsesätt och institutioner, uppfostran och läroanstalter, religion och gudsförakt. Sin “nationella vanskaplighet” hade människorna i Philippinien fått till straff för sina nationella synder, sina vilda och onda böjelser, ty från början hade folket i detta land ej varit så vanskapligt. Såsom deras lynne var, så var deras skepnad: den grymme och blodtörstige liknar tigern; den falske och i löndom argsinte liknar räven; den grove och dumme liknar oxen. Dock, dessa människors skepnad kunde undergå förvandling. “Den som så vill arbeta på

en rätt kristendom att han blir förnyad till sitt hjärta och böjelser förändras efter hand och får omsider en fullkommen människoskepnad.” Det förklarar varför en sådan man som Anaxagoras kunde finnas i landet och andra som voro honom lik, ty han var en rättskaffens man, som undgått eller genomgått förvandlingen.

En vacker dag, 20 år senare, gingo vår man, Anaxagoras, och några till hemligen ombord på en av landets små fiskebåtar, som de i hemlighet hade köpt. Efter många vedervärdigheter hade de under en nådig försyns hägn slutligen landat i Petrea, vars samhällsförhållanden brevskrivaren finner i motsats till Philippiniens vara på alla sätt mönstergilla. Han är nu i tillfälle att uppdraga en jämförelse mellan “det olyckligaste och det

lyckligaste landet i hela världen”; deras författningar, lagar, folk och leverne.

3. *Samhällsförhållandena i Philippinien.* — I Philippinien dyrkas pänningen. Vinnings- och maktlystnaden veta här inga gränser. Rättvisan är fal och massan av befolkningen försmäktar under de få makthavandes tyranni och utpressningar.

“En köpanda har bemästrat nationen. Allt köpes och allt säljes, själva tänkesätten äro en viss taxa underkastade ... En ärlig domare är i Philippinien även så rar som en ärlig tullbetjänt på Salomons öar ... Där är liv, ära, egendom, ämbete och alla timliga förmåner icke under lagen utan under domaren ... Vill han att en ärlig karl skall bli ärelös, så sker det, vill han att den som stulit mycket skall berömmas och befordras, så sker det, likväl låter han gärna vid sådana tillfällen någon liten tjuv offras, liksom rädd att den eljes kunde, innan han dog, även lära att stjäla fint, då han själv torde bliva lidande. Under vrånga och snåla domare är folkets olycka beredd och deras högsta önskan döden”.

Men prästerna äro ej häller ett grand bättre.

“Man ser ock sällan nu för tiden någon präst, som icke även har antingen klor, tassar eller klövar“ ... de äro landets “väktare endast för att bevara deras centaurer eller fänadslika människor att de icke måtte störas eller väckas ur deras s. k. lyckliga lugn ...“

“Varför fällas i världen så många orättvisa domar? Månne icke för pänningar? Varför gå så många ämbeten i oförtjänta händer? Må jag icke säga för pänningar? Varför äro så många hårda och obarmhärtiga? För pänningar. Varför göras så många brottsliga författningar? För pänningar. Varför blir den torftigas beta så dyr? För pänningar. Varför fika människor om varannan uti lyckans mörka och nedrigaste vägar efter sysslor och ämbeten? För pänningar. Varför ljuger och meddelar man falska

vittnesbörder? För pänningar. Varför störtas otaliga människohopar i avgrunden? Är icke det även ofta för pänningar, för obarmhärtighet och för girighet skull ...”

“Där ingen rättvisa är, där äro inga ämbetsmän. Där finnas allenast blodiglar och våldsvärkare, allenast rövare, som utan billighet iklätt sig de dyra namnen av domare, föreståndare och styresmän ... Olyckligt det folk, där lagen är gjord till en sköka, som dagligen kränkes genom nedrigas vrånghet och ondska ... Där trampas rätten, där tryckes dygden och äran blir lika fal med sanningen och billigheten . .. För att rikta några vissa, för att underhålla deras överflöd och yppighet, hörer man större delen i landet sucka. Fattigdom och en allmän nöd, som förföljer och plågar de arbetande, ser ingen lindring. De rika äro de enda, som skola ännu mera riktas. Stor sak fast hundrade ärliga försmäkta, allenast några få mäktiga icke förlora i deras olagliga och oskäliga vinning ... Man synes genom en sådan gudlös författning vilja göra alla ringare invånare till slavar under de rikare och mäktigare. De äro det ock i själva värket, då de ej leva utan på dessas nåd. En oerhörd dyrhet trycker landet, de arbetande svälta och leva i elände endast för att göda några trevna lättingar. Dessa bliva väldiga, de underhållas, de födas, de riktas, jag vet icke varför, om ej för det de vilja göra samhället den äran att vara till. En allmän feghet har gjutit en olycklig köld i folkets hjärtan. De som värkligen lida nöd töras icke öppna deras munnar. Men om de mäktige, som hava både hjärta och styrka att köpa orättvisa, sakna någon minskning uti deras oskäliga inkomster, så höres en röst, som kan förskräcka världen. Om tidens olycka stillas och allmänna eländet börjar allenast så mycket försvinna att den fattige arbetaren kan täcka sin låga boning, där han tillförne varit ett rof för ovädren, så frukta våldsvärkarna att hopen skall bliva för mäktig. När en fattig genom sin svett och möda

vunnit utväg att allenast lyfta huvudet ur det stoft vari han legat nertrampad, så måste han ånyo kuvas. Brödet, den uslas enda uppehälle, måste göras dyrt, dyrt endast för honom; för honom, som skall köpa det av den förmögne ...

Dessa samhällets missfoster, dessa mänsklighetens förödare, dessa orättvisans och obarmhärtighetens älskare göra sig till herrar över folket, nog förmätna att vilja heta gudar av de varelser de utarmat; nog djärva att vilja älskas och vördas av dem de förkrossa; nog blinda att tro sig ega folkets kärlek, när det drar förtrycket med tålamod, ej besinnandes att i de tysta hjärtan ofta bor det djupaste förakt, den bittraste avsky och det starkaste hat. Ho kan vörda självsvåldingen? Ho kan älska blodsugaren? Ho kan tillbedia tyrannen?"

"En namnkunnig filosof kallade naturens tillstånd ett allas krig mot alla. Men vårt borgerliga tillstånd bär med största skäl detta namnet. Det är en öken, ett vilddjurs tillhåll; liksom höken äter duvan och vargen fåret, så äter människan människan."

4. *Samhällsskick.* Petrea är Philippiniens motsats. I Philippinien liknar regeringen i mycket den engelska; den "har i smått dess förmåner, men i stort dess fel". Dock har man här i stället för kung en "föreståndare" samt ett parlament, som vart annat år väljes och utgör den lagstiftande makten. Om Philippiniens val- och riksdagsmän uttalas det omdömet, att "när de samlas till parlamentet, förekomma de som örnar då de fara till ett obekant rov", och "när de väljas är det som när man i Turkiet köper slavar till utförandet av någon missgärning".

"En borgare, som kanhända genom ingen annan utväg än att skinna sina landsmän förvärvat sig efter flera års förlopp miljoners rikedomar, kan icke vara nöjd med mindre heder än ett säte i parlamentet, och för att vinna det, nyttjar han det företräde han genom sina pänningar eger. Via ordinaria eller det allmänna sättet är: man utlånar efter hand sina pänningar till fattiga medborgare, varför man tager deras egendomar i underpant, man gör sig på detta

sättet hela provinsen eller staden skattskyldiga och efter att genom interesset (räntan) hava ätit sig tjock och druckit sig stinn på deras bekostnad, säger man dem äntligen vid existerande val av parlamentsman att man vill bliva vald ..."

I Petrea råder monarki. Lagskipande makten består av ett högsta kollegium, varest kungen regerar, biträdd av ett råd. Under detta kollegium lyda alla andra kollegier och domstolar. Lagen, som är "själen, varefter alla handla", stiftas av folket genom sina deputerade, vilka samlas vart fjärde år i huvudstaden Adria till en riksförsamling. Parlamentet är uppdelat i sex deputationer, nämligen lagdeputationen, ecklesiastik-deputationen, krigsdeputationen, uppfostringsdeputationen, handelsdeputationen samt politi- och hushållsdeputationen. De äro inrymda i vart sitt "ämbetshus" eller palats under de sex veckor riksmötet varar. Deputeradena ha även där sin bostad, som de vid livsstraff under hela mötet icke få lämna; ej häller få de mottaga besök; inte ens tala med personer, vilka icke höra till deputationen, eller annars motta någon skrift med mindre den först uppläses i förmaket och visas för vakten och folket, varefter den av en vaktmästare instickes genom en lucka i allas åsyn till deputationen. Kring varje deputations hus står vakt, och eger vem som vill av allmänheten frihet att tjänstgöra som sådan. Husen förses innan mötets början med allt som fordras till deputationens underhåll och bekvämlighet, så att ingen av all dess betjäning icke häller behöver eller får gå ut.

Första dagen är plenum plenorum eller "klassernas plenum" i ett därför särskilt uppfört palats, då talmän och parlamentets deputationer väljas, varefter varje deputation inträder i sitt bestämda hus eller palats, och något mer plenum hålles ej.

Allmänna val förekomma alltså icke. Befolkningen är uppdelad i fem klasser eller stånd; nämligen adelsmän, till vilka räknas alla civila och militära som ej höra till någon av de andra klasserna; prästmän, till vilka räknas alla präster i riket; köpmän, till vilka räknas alla som i något avseende ha med handel att göra; hantvärkare, till vilka räknas alla både konstnärer och "ringare" arbetare; samt bönder, till vilka räknas alla som ha sin utkomst av jordbruket, även sådana som ej ha något ämbete. Över alla familjerna inom de olika klasserna föres register. Varje familj inom resp. klasser står det fritt att sända deputerad till riksmötet, som i så fall alltid är den äldste

inom familjen, så framt han ej är över 70 eller under 30 år, eller att låta bli. Det är bland dessa familjefäder, som parlamentet värkställer sina val. På det att ingen mannamån må förekomma, avgöras val av deputationernas talmän och ledamöter icke genom votering utan medelst lottkastning. Varje klass är fördenskull uppdelad i sex avdelningar eller så många som deputationer i parlamentet. Alla som ha utmärkt sig i någon särskild tjänst eller vetenskap höra dock självskrivet till den deputation, varest hans insikter kunna mäst gagna. De som sålunda genom utgivna arbeten eller praktisk värksamhet visat sig skickliga i lagfarenhet höra till lagdeputationen, i uppfostran till uppfostringsdeputationen o. s. v. Om alla de övriga, vilka sålunda icke utmärkt sig, kastas lott medelst ett slags tombola, en för varje klass, efter noga angivna regler för valens gång samt till förekommande av fusk eller mannamån. Innan dragningen sker, kan valhjulet öppnas för "allt folket"; och eger var och en frihet att detsamma granska och med egen hand omröra numren. Namnsedlarna uttagas "i allas närvaro" av ett barn.

Kollegiernas ledamöter, regementschefer och högsta förmän, till vilket stånd de än må höra, få ej bevista riksmötena, dem likväl obetaget att skriftligen inge sina tankar och påminnelser. Soldater, gesäller, arbetskarlar, drängar och betjänte, vilka alla räknas till "den sämre hopen", ega desslikes icke tillträde till desamma, men ega frihet att där skriftligen genom någon fullmäktig, som ej häller eger säte och stämma, avgiva sina meningar. — "En författning ej mycket olik med den som Antipater fastställde i Athen att inga andra borde från allmänna omröstningar utestängas än de som ej hade 2,000 drackmers egendom, varigenom endast den sämre hopen blev borta".

Partier, "dessa ett lands totala förödelser", äro i Petrea okända. Oavsättliga domare eller särskilt domarämbete finnes inte häller där, vilket prisas som en stor lycka. "Här dömes, men egentligen att tala finnas inga domare, åtminstone inga, vilkas ämbete det ensamt är." — "Lagarna äro enfaldiga och tydliga, ja så enkla och enfaldiga att var ärlig man, ringare eller högre, kan domarämbetet förrätta och detta så mycket mer som genom visa och grundliga uppfostringsförfattningar här icke finnas några alldeles olärda och sällan någon som ej väl känner den naturliga lagen". Domaren väljes sista dagen i månaden genom lottkastning (såsom i det forna Athen) för en månad i sänder ur de olika klasserna, "den sämsta hopen" likväl alltid undantagen. Magistrater eller magistratspersoner känner man således icke till i Petrea, utan domaren i staden är "nu en hantvärkare, nu en köpman, nu en officer, nu en präst, nu en skolbetjänte o. s. v." På landet förrättas sysslan alltid av en hederlig bonde, dock får ingen varken i stad eller på landet till domare antagas som icke är över 40, men under 70 år. Den som känner

sig till uppdraget oskicklig får genast avsäga sig det, men detta anses som en stor skam; och den får "aldrig mer komma i ljuset som en gång förklarat sig oskicklig".

De ekonomiska förhållandena i Petrea bli blott i förbigående antydda av brevskrivaren. Men så var tidens ekonomiska bildning häller icke stor. Den jämlikhet, som är rådande vid tillsättandet av även de högsta ämbeten, sträcker sig emellertid även till jordegendomen. Ingen får ha mer än så mycket jord som kan ge 50 tunnor säd. "Var och en som föds i ett land, föds ju naturligen till egandet av så mycket jord som kan ge honom brödet. Och i följe härav är allt fikande efter mera jord ej annat än en åvärkan på medborgares rätt." Besittningen av jorden är fördenskull ställd under allmän kontroll och uppteckning, såsom ock invånarnas egendom i övrigt. "Så snart någon blir borgare eller får ett ämbete, blir alltid hans egendom upptecknad tillika med dess då varande inkomster och utvägar att förvärva. Tio år därefter upptecknas åter en sådan mans egendom, vid vilket tillfälle en var som åstundar har frihet att över dess uppgift göra anmärkningar, och den som kan upptäcka något förtegat antingen i ett eller annat avseende blir alltid därav själv egare". Alltså ett slags självdeklarering. Förkovrar någon mellan de vart tionde år återkommande taxeringarna sin egendom för mycket eller han densamma förminskat, så måste han i bägge dessa fallen göra "fullkomlig reda". Han måste visa de olyckor, varigenom hans egendom försvunnit eller den näring och de utvägar, varigenom den tillväxt. — "Ingen skall ha varken i löst eller fast tillfälle att leva yppigt på medborgares bekostnad."

Friedland.

1. *Friedlands författning.* — Friedland är förlagt till Söderhavet, varest ett komplex av mindre ö-riken — tio till antalet — bilda ett Friedlands-förbund. Samtliga ö-staterna, av vilka tre bära svenska namn, nämligen Nya Sverge, Gottland och Norrland; de övrigas namn äro: Nya Palestina, Nya Grekland, Österland, Hesperien, Atlantis samt Grönland äro konstitutionella furstendömen med storfurstendömet Friedland som ö-gruppens medelpunkt och efter vilket förbundet också uppkallats.

En gång om året sammankommer under 8 dagar furstarna eller ministrarna som deras ställföreträdare i någondera av förbundsstaternas huvudstad, då allt som angår deras gemensamma bästa kommer till behandling. Furstendömena ha alla städer samt egen huvudstad. Då de alla äro konstitutionella, faller det av sig självt att deras styrelsesätt är konstitutionelt, d. v. s. fursten innehar i enlighet med "den av folket givna grundlagen eller Chartan" den värkställande makten, medan en nationalrepresentation utövar den lagstiftande. Riksdagen eller, som den här benämnes, statstinget, samlat under en månad vart år, arbetar på två kammare. Storfurstendömet Friedlands representation består av 200 ledamöter, av vilka storfursten väljer 25, prästerskapet 9; självskrivna äro Friedlands 10 äldsta lagmän, biskopen samt universitetsprofessorerna i filosofi, historia, juridik, statsekonomi och estetik, fem till antalet. De övriga 150, motsvarande en representant för vart fullt 2000-tal invånare, väljas av "alla självständiga medborgare vid allmänt representantval", men valbara äro endast sådana medborgare, vilka avlagt examen i "grundlagens, moralens,

statsrättens samt allmänna lagens huvudprinciper". 50 av de sålunda valda nationalrepresentanterna väljas av nationalrepresentationen själv vid varje statstings början för att utgöra "övra kammaren". Vardera kammaren väljer sedan talman och sekreterare. Storfursten tager under första hälvten av månaden i alla frågor initiativet. Under månadens senare hälvt eger varje representant rätt att väcka motioner. I allt som rör administration ingår representationen icke i detaljfrågor utan yttrar sig endast i allmänhet huruvida de bestämda styrelse- och samhällsprinciperna följts eller icke.

Friedlands grundlagar äro nio till antalet. I administrativt hänseende äro furstendömena indelade i ett visst antal guvernement, landskap, lagmannadömen, prosterier och socknar eller kommuner.

2. *Invånarna.* — Såsom de indianska brevens författare, hade även skildraren av det friedländska samhället blivit kastad av havsvågorna upp på en okänd kust. Men här upptages den skeppsbrutne av bildade och ädelsinnade människor med europeiskt utseende och språk. (I Philippinien talades "bruten latin"). Han vaknar i en villa i en av Friedlands städer Friedburg hos en läkare av svensk härkomst vid namn Breda. Genom hans och hans förtjusande dotters omsorger hade han räddats åt livet. Av dem infördes han i sällskapslivet och genomreser tillsammans med d:r Breda största delen av det på naturtillgångar och naturscenerier överflödande 100 kv.-mil vidsträckta furstendömet, vars klimat och växtlighet äro tropiska. Resan mellan Friedburg och öns huvudstad Manheim företages i en landå, tillkopplad en ångpostvagn, som hade ytterligare tillkopplat 8 likadana med alla möjliga bekvämligheter utrustade vagnar. Denna "järnväg" gjorde den "obeskrivligt" hastiga

farten av 6 svenska mil i timmen. Vägen går än genom doftande pomeransskogar, än genom palmlunder, än genom vilda romantiska trakter, utför vilkas skyhöga klippor vattenfall nedstörta; än förbi rika sädesfält och prunkande lustgårdar, smyckade med sköna marmorstatyer och rosenlundar. D:r B. är den lycklige egaren av en sådan till hans villa hörande lustgård.

Friedlandsbefolkningen är ett skönhetsdyrkande folk, som älskar glada, österländska färger, skön konst, olympiska spel och tjusande linjer. Klädedräkten är av österländsk färgrikedom samt valfri med undantag för de olika korporationerna och ämbetsinnehavarna, vilka bära var sin officiella dräkt eller uniform: hovet sin, nationalrepresentationen sin, domarkåren sin, akademistaten sin o. s. v., allt minutiöst beskrivet. Men för friedländaren äro färg och former "aldrig betydelselösa, aldrig en blott lyx utan uppenbara särskilda nyanser av en själ, ett liv, ett värksamhetsbegär, ett mer eller mindre utbildat skönhetssinne . . . om några lagstiftare för modet finnas, så är det artisterna; och detta gäller ej blott klädseln utan även bordservis och möblering". Hemmen äro konstnärligt inredda, d. v. s. hos dem, vilka därtill ha råd. Icke mindre än fem lärare äro anställda i

de sköna konsterna vid Manheims universitet.

Sällskapslivet rör sig i alltigenom förädlade former såsom ett så skönhetsdyrkande folk ägnar och anstår. Friedländaren är “varken drinkare eller gurmand”. Friedlands viner äro de bästa på jorden, men de brukas “ganska måttligt, ehuru de kosta föga“. Kl. 12 middag intager friedländaren sin frukost — lunch skulle vi säga — kl. 5 e. m. sin diné; té samt något frukt utgör hans supé. Efter middagen förekommer intet egentligt arbete utan den återstående delen av dagen ägnas

åt umgängeslivet och själsbildande nöjen. Tilltalsordet är du utan avseende på stånd och villkor. Som en avgjord sak gäller det i Friedland att “icke yrket utan bildningsgraden och karaktären bestämma sällskapskretsen och att vad man kallar rangskillnad gör sig endast gällande i ämbetsutövning, men aldrig i sällskapslivet”. Olympiska spel idkas med passion. Stora allmänna fäster hållas årligen t. ex. vid promovering av doktorer vid universiteten; vid avtäckandet av förtjänta medborgares monument o. s. v. Även eger årligen en kvinnofäst rum, då 10 flickor som mönster av kvinnliga dygder, valda av Manheims kvinnor, offentligen bekransas och varvid även pris utdelas åt dem som mäst utmärkt sig för kvinnoslöjd. Teater, dans, karnevaler och maskerader räknas likaledes till de förnämsta nöjena. Friedlands kvinnor äro “outsägligt” sköna och fulla av charme. Bland landets seder hör även de allmänna baden, där gossar och flickor bada gemensamt. Dem renom är allt rent. “Det är icke det nakna”, förklarar Rådberg, “utan det halvt beslöjade, som värkar orena begär, liksom det icke är det s. k. plumpa utan det tvetydiga, som närer fantasins villor och förnedring.”

Friedlands befolkning har uppstått genom en sammansmältning av öns urinvånare, kallade minonajas efter öns forna namn Minona, och från Europa utflyttade huvudsakligen tyska familjer, men även svenskar, greker, ryssar, fransmän o. s. v., vilka av politiska och religiösa skäl hade lämnat sina hemorter för att grunda ett friare samhälle på främmande jord. Som tyskan blev det förhärskande språket, fick ön det nya tyska namnet Friedland. De som då bosatte sig i landet uppgingo till 10,000 människor. Men efter ett halvt århundrade hade folkmängden fyradubblats. Snabbt försiggick

även den infödda stammens förvandling till “ett folk av kristna åkerbrukare och hantvärkare”, det var gjort på 20 à 30 år, men dessförinnan hade det utkämpats några hårda strider med infödingarna, vilka dock inságo att kolonisterna ville dem väl och därför uppgåvo striden. De voro av fromsint natur och fördenskull lätta att vinna. En brorson till öns hövding, bärande som denne namnet Minona, upptogs som fosterson av storfurst Carl August och blev hans adjutant och handsekreterare efter slutade studier vid Manheims universitet. Carl August var av sachsisk härkomst och förmäld med en grekinna Sapho. Men hans moder var en svensk grevinna, med vilken den föregående storfursten hade varit förmäld. Svenskarna intogo genom sin bildning och sina kunskaper en framstående ställning i landet.

Efter hand som Friedland blev känt, hade de omkringliggande öarna, vilka ligga på olika avstånd: 50, 100 mil o. s. v. från Friedland, börjat att befolkas av folk av vitt skilda nationaliteter, vilket slutligen ledde till bildandet av Friedlandsförbundet.

3. *Samhällsskicket.* — Rang- och ståndsskillnad är bibehållet i Friedland, grundad på bildning. “Bildningsklassen“ och “näringsklassen” äro “egentligen” de två klasserna. Adelskapet är personligt och icke ärvtligt. Det finnes både grevar, friherrar och riddersmän. Den högsta vetenskapliga bildning är villkor för tillträde till de högsta ämbetena; i enlighet därmed är universitet och högre läroanstalter inrättade för ämbetsmannabildning. För kvinnorna finnas tre högre bildningsskolor. De som ägna sig åt undervisning genomgå ofta en kurs vid universitetet samt åtnjuta understöd av staten. Ynglingar, som visa utmärkta anlag för prästeståndet men äro fattiga,

uppfostras även på statens bekostnad. Av 300 studerande vid universitetet i Manheim åtnjuter en tredjedel underhåll av staten. Prästutbildningen tager 8 år i anspråk och ingår däri “insikt i de sköna konsterna, kemins och fysikens lagar”. Före 30 år får präst ej tillträda befattning. Vid sede- och religionsdomstolar undersökes tid efter annan deras vandel m. m. Opinionens straffande vitsord är nog för deras avlägsnande från ämbetet, men den som bättrar sig kan återinsättas. Blotta ryktet om girighet och vinningslystnad eller lösaktigt leverne är tillräckligt att

beröva dem hoppet om befordran. Varje studerande, som vill ingå i statens tjänst som präst, domare, officer, advokat, läkare eller lärare måste kreera till magister, innan han kan ägna sig åt det egentliga yrket, som därefter praktiskt inhämtas hos yrkesutövande lärare. Men icke endast de som ägna sig åt statens tjänst besöka universitetet utan även en stor, ja större delen av dem, vilka välja produktiva yrken och de sköna konsterna: lantbrukare, köpmän, hantvärkare, fabrikanter, artister tillbringa flera eller färre år där. För att vara kvalificerad till riksdagsman fordras dessutom vitsordad insikt i historia, statsekonomi, politik, grundlagarna, religion, moral och allmän lagfarenhet.

Flertalet av näringsidkarna ägna sig åt jordbruk och hantvärk; de "större" bland hantvärkarna höra till artistklassen. "Vad som skulle motsvara våra bönder är en bildad folkklass med ett rent och ädelt språk." För hantvärkarklassen äro vid universitetet anställda fem artister med professors namn, heder och värdighet, vilka meddela några dagar i veckan undervisning i de sköna konsternas praxis. Industrin är i blomstring, men "arbetspersonalen" vid fabrikerna är obetydlig på grund av att maskiner kommit till allmän användning.

Tjänarklassen är bibehållen. Men det är "ingenting ovanligt att tjänaren småningom genom sitt uppförande förvandlas till vän och jämlike, att tjänaren och tjänarinnan t. o. m. genom äktenskap inom familjen därvid fästes för alltid, ja att hustjänaren, om han är det värd, efter förändrad ställning i samhället intar sin plats som medlem i den societet han förut betjänat". Inga tiggare finnas, men fattiga.

"Att efter yttersta förmåga understödja fattigare, även avlägsnare släktingar, anser den bemedlade och bildade friedlandaren för hederssak, för något som han ej utan vanära och beskyllning för gudlöshet kan undandraga sig. Fattiga, som ej ha släktingar, understödjas genom frivilliga sammanskott, dem ingen bemedlad undandrager sig. I värsta fallet finnes i varje stad och församling utom ett arbetshus ett hospital, där fri förtäring och fri bostad erhålles. Vården om fattiga och lidande likar anser friedländaren för en av sina heligaste och viktigaste samhällsplikter."

Friedlands försörjningsväsen är sålunda ej annat än filantropisk fattigvård, sådan vår tid består sig med.

Arbetstiden är kort, sex å sju timmars arbete. Även för jordbrukaren är denna arbetsdag i allmänhet tillräcklig för att försäkra honom hans utkomst. Övriga delen av dagen ägnas åt sällskapsliv och själsbildande nöjen, såsom läsning, musik m. m., samt åt sport. Såvitt möjligt bedrives allt genom "bolag" såväl för produktiva som för vetenskapliga och artistiska ändamål. Men bolagen synas likna vår tids ekonomiska bolag samt föreningar och samfund för religiösa, sedliga och vetenskapliga ändamål. Visserligen nämnas "bolag" med *gemensamt* hushåll och "oinskränkt tillgång till varandras kassa och förråder", men de äro familjebolag på 3 à 4 ”ädla" familjer, grundade på inbördes sympati, vänskap och andlig frändskap överhuvudtaget. Dessa ha sålunda icke med produktionen att göra.

På det rättsliga området är infört jury i kriminalmål som första instans; i civila mål en s. k. municipalkommun eller förlikningsdomstol i varje församling eller kommun. Från kommundomstol och jury gå målen till en andra instans, lagmans-domstolen. Den som ej är nöjd med lagmannens dom vädjar till furste-domstolen eller tribunalet, bestående av fursten, statsministern, ett statsråd, två justitieråd samt i sådant som rör välfärden även av två lagmän. Fängelse med cellsystem tillämpas; landsflykt och mörkt rum äro högsta straff. Vittnes- och värjemålsed är förbjudet. "Av hederliga medborgare är det skam att fordra ed och i avseende på vanhederliga ger eden ingen säkerhet"; dödsstraff vore detsamma som "samhällets upphävande av sig självt".

Krigsmakten utgöres av stam och beväring. Av 4,000 man beväring i Grönlands ö-stat äro 1,000 "frivilliga kvinnor".

Äktenskap ingås med kyrklig vigsel och får skilsmässa ske i vissa fall. Likbränning är införd och barndop sed. I Friedland utges 10 periodiska skrifter, varav 5 i Manheim, nämligen två dagliga politiska tidningar, en litterär, en artistisk, en rent vetenskaplig och filosofisk. Deras utgivare stå högt i anseende. Dessutom utges 10 statsunderstödda månadsskrifter, som var och en av de tio professorerna vid universitetet är förbunden att redigera i var sin vetenskap. Staten bekostar även utgivandet av godkända författares arbeten. Sällskaper av

allehanda slag för konst, vetenskap, läsning etc. ega stor utbredning.

4. *Författaren.* — Liksom de indianska breven är Friedlands diktade framtidsland författad av en prästman, nämligen *Fredrik Rådberg,* vilken avled som komminister i sin födelsestad Vänersborg 1853

efter att en tid ha varit bl. a. rektor vid Nya elementarskolan i Stockholm. Under det att *Bergeström* framför allt hävdar etikens krav och i tidens smak predikar ett rätt leverne, lämnar Rådberg egentligen endast ett slags reseskildring ungefär som en turist skildrar det främmande land han besöker och studerar. Författaren presenterar sig som landsflykting från Sverge, där han "som kättare förföljdes på det häftigaste av en annars ädelsinnad biskop". Efter många irrfärder och äventyr till lands och vatten hamnar han på sätt förut nämnts i Friedland, varest han finner sitt samhällsideal, som "kunde vara mer värkligt, om människorna voro mera — människor". Men ack! En kyss "så ljuv, så tjusande himmelsk" av den ädla furstinnan i Manheim försätter honom åter i värkligheten. Hans drömbild viker från honom, och han är åter i sitt fattiga komministertjäll i Vänersborg. "Jag drömde fast det icke allt var dröm" är mottot på hans bok, hämtat från Byron. Men för att av drömbilden göra ett stycke värklighet har han, berättar han i sitt förord till sin samhällsfantasi, "ej tvekat att däri inlägga allt vad som utan fara för missförstånd och förkättring låter sig framställas av mina vakna samhällsidéer". Även har han tagit värkliga personer till modell utan att han "trott sig böra närmare karaktärisera" dem. Osannolikt är det därför icke att den för sin storartade värksamhet för negerslaveriets bekämpande i senare hälvten av 1700-talet världsbekante f. överdirektören *C. B. Wadström* i ett och annat givit Rådberg impulser. Wadström, som i sällskap med de bekanta naturforskarna Sparrman och K. A. Arrhenius hade företagit resor till Afrikas kust för att utse och undersöka lämpliga platser för sina koloniseringsplatser, enligt vilka negrerna skulle fästas vid jorden som fria jordbrukare och

såmedelst deras försäljning och utskeppning till andra länder som slavar förhindras, hade därute av en slavhandlare friköpt en ung slav Panah, son till negerkonungen av Mezurado, vilken han själv uppfostrade för att förvissa sig om negrernas anlag för kunskapsförvärv och bildningSe *B. von Beskows* vackra minnesteckning av Wadström i Sv. akademiens Handlingar, 1861, del 33.. Slavegarna bestredo naturligtvis dem alla anlag därför. Denna Panah erinrar hos Rådberg osökt om Minona, som upptas vid hovet i Friedland, liksom stamhövdingarna, med vilka Wadström kommer i beröring därute i Afrika, påminna om stamhövdingarna i Friedland under "bosättningskriget". Wadström hade även blivit förevigad på duk i London av en svensk målare vid namn Breda — duken återger Wadström undervisande den unge prinsen av Mezurado. I Friedlands-boken omtalas likaledes en historiemålare Breda, fader till den d:r Breda, i vars hem resenären upptagits som skeppsbruten. Sin dröm hade Rådberg haft under en febersjukdom redan 1819. Den förföljde honom sedan, så att han slutligen måste nedskriva den. Och Friedland såg dagen.

5. *Kritiska anmärkningar.* — Det finnes ingenting som tyder på en socialistisk samhällsordning i den friedländska ö-staten. Fattigdomsproblemet är också olöst i Friedlands idealland. Det associationsväsen, som Rådberg i för övrigt mycket dunkla ordalag hoppas av framtiden, är som nämnt våra dagars bolagsbildningar och föreningsväsen. Det eger ej ens drag av vår tids uppfattning av kooperationen, som i sin mäst radikala form ju åstundar arbetsklassens frigörelse genom att arbetarna bli sina egna arbetsgivare och husbönder.

Rådberg är till hela sin samhällsåskådning frimuraren. Friedlands statsförbund önskar han fördenskull så småningom omdanat till en "Friedlandsorden", som skall vara Friedlandsförbundets högsta andliga ledare och överhet ungefär som katolska kyrkans överherrskap nu över den romerska staten. Endast "mästarnas" lilla utvalda klass lever i egendomsgemenskap som "en följd av medlemmarnas utvecklingsgrad, åsikter och bildning", på sätt och vis alltså en variation på de två högre stånden i Platos idealstat, varest de styrande och krigarna såsom stånd bo gemensamt samt med gemensamt hushåll, under det att det tredje "närande" eller "förvärvsidkande" privata ståndet, "näringsklassen", folkets stora massa, ägnar sig åt förvärvsvärksamhet under ständigt förmynderskap av överheten.

I Rådbergs samhällsutopi är all samhällskritik uteslutet, medan samhällskritiken hos *Bergeström* däremot intar ett

stort rum; och förfar Bergeström i denna sin kritik rent socialistiskt. Kan “den kapitalistiska utsugningen“ överhuvudtaget utsättas för en strängare kritik än den vi nyss sett Bergeström prestera? Rådberg går nästan helt och hållet upp i beskrivning av konst och vetenskap samt i skildringar av “bildningsklassens“ societetsliv i Friedland. Om “näringsklassen“ — Friedlands andra stora samhällsklass — få vi helt summariskt veta icke stort mera än att tjänarna i Friedland komma i åtnjutande av en human behandling samt att ingen behöver “gå under slavoket“, tack vare en högt utvecklad maskinteknik i industrin och odlingsmetodernas ständiga förbättring i jordbruket. “Allt jordbrukande och dagsvärkande, som ej påkallas av nöden, upphör med middagsmåltiden.“

Bergeström åsyftade tydligen med sin

samhällsutopi att ge en bild av ett land, där Sällheten och Lyckan ha sitt ständiga hemvist, i motsats till landet, där Förtrycket och Utsugningen intaga högsätet. Utgivandet av breven bör, säger deras utgivare i 20:e brevet, “ej bli utan nytta“, åtminstone böra de “kunna tjäna som fabler, varav de tänkande kunna leda en gagnelig moral“.

Rådberg åstundar synbarligen att ge bilden av en frimurarstat i enlighet med frimurarordens ritual, brödrakärlek, laglydnad och religiositet. “Friedlandsorden“ är “Friedlandsförbundets“ andliga myndighet. Ur ordens högre grader rekryteras uttryckligen statstjänarna för Friedlandsförbundets högre, ecklesiastika, militära och civila ämbeten.

I en sju år tidigare eller 1832 utgiven liten skrift “Försök till populär framställning av Kristuspanteismen“ uppdrar Rådberg redan “grundritningen till Friedlandsorden“. Här förklaras ordens högsta grad eller mästargraden icke vilja “omskapa eller revolutionära samhället, endast bringa det medvetande av sig själv, av näringarnas, handelns, industrins, lagens och administrationens, vetenskapens och konstens sanna betydelse och inbördes sammanhang“. Man kan, om man så vill, här spåra ett saint simonistiskt drag.

Gent emot saint-simonismen, som vid denna tid vunnit ett visst gehör, både för och mot, i Stockholms-pressen, undanber dock Rådberg i starka uttryck att hans Friedlandsorden “icke må kallas för saint simonism“, ty, tillägger han, “man bevisar därigenom blott ännu mera sin egen ytlighet i uppfattning av allt annat än nyheterna för dagen“. Rådberg hade från motståndarhåll i pressen blivit häftigt angripen för förment saint simonism. Saint simonismen vill *enligt* Rådberg “omstöpa samhällslivets yttre liv, omstörta

eganderätten och införa en communio bonorum och feminarum“, d. v. s. egendoms- och kvinnogemenskap. Rådberg förklarar sig uttryckligen vilja varken “ingripa i det yttre samhällets aktuella organism“ eller “upphäva den nuvarande äktenskapsformen“. Styrelseformen vill han icke förändra. Hans avsikt är icke att rubba bestående samhällsordning. Som samhällsutopi ha vi dock ansett Rådbergs Friedland här böra refereras.

Platos stat i korrigerad bild.

Framlidne rådman *N. H. Quidings* framtidsland utan namn tager ävenledes först gestalt i en dröm. Nils Nilsson arbetskarl, såsom Quiding benämner sig som samhällslärare, var då 18 år gammal och inträffar händelsen år 1826. Han lyssnar i halvvaket tillstånd till ett samtal mellan två “andar“, av vilka den ene i livstiden varit en “hos ett visst parti berömd statsman“, konungens vän och stöd, under det att den andre är representant för det nya samhälle, som skildras under deras färd genom detsamma. Samtalet stannade sedan för alltid kvar i ynglingens minne och med ledning av sitt minne upptecknar han som gammal man det “ord för ord“.

När samtalet eger rum har en tid av 150 år förflutit, som för den förre varit en lugn sömn, ur vilken han blivit uppväckt och nu till livet återkommen. Andligen stärkt, vandrar han genom det nya samhället med den nya tidens representant som ciceron. Denne berättar och förklarar. Vad han berättar, väcker hans följeslagares förvåning; en förvåning, som stundom övergår till hänryckning över vad han får uppleva.

All klass-, stånds- och rangskillnad mellan människor är undanröjd. Egendomen har blivit

eganderätten och införa en communio bonorum och feminarum“, d. v. s. egendoms- och kvinnogemenskap.

Rådberg förklarar sig uttryckligen vilja varken “ingripa i det yttre samhällets aktuella organism“ eller “upphäva den nuvarande äktenskapsformen“. Styrelseformen vill han icke förändra. Hans avsikt är icke att rubba bestående samhällsordning. Som samhällsutopi ha vi dock ansett Rådbergs Friedland här böra refereras.

Platos stat i korrigerad bild.

Framlidne rådman *N. H. Quidings* framtidsland utan namn tager ävenledes först gestalt i en dröm. Nils Nilsson arbetskarl, såsom Quiding benämner sig som samhällslärare, var då 18 år gammal och inträffar händelsen år 1826. Han lyssnar i halvvaket tillstånd till ett samtal mellan två “andar“, av vilka den ene i livstiden varit en “hos ett visst parti berömd statsman“, konungens vän och stöd, under det att den andre är representant för det nya samhälle, som skildras under deras färd genom detsamma. Samtalet stannade sedan för alltid kvar i ynglingens minne och med ledning av sitt minne upptecknar han som gammal man det “ord för ord“.

När samtalet eger rum har en tid av 150 år förflutit, som för den förre varit en lugn sömn, ur vilken han blivit uppväckt och nu till livet återkommen. Andligen stärkt, vandrar han genom det nya samhället med den nya tidens representant som ciceron. Denne berättar och förklarar. Vad han berättar, väcker hans följeslagares förvåning; en förvåning, som stundom övergår till hänryckning över vad han får uppleva.

All klass-, stånds- och rangskillnad mellan människor är undanröjd. Egendomen har blivit

samhällets gemensamma egendom. Barnen äro samhällets. Försörjningsplikten har fördenskull övergått från den enskilda familjen till kretsen, såsom kommunen av Quiding benämnes. Alla ha de i kommunen lika andel i arbetets resultat; alla sålunda besjälade av samma intresse; eller drabbas de alla lika av samma lott, om de försumma sig eller vårdslösa gemensam egendom. Man och kvinna äro fullkomligt politiskt och socialt likställda både med avseende på könslivets reglering och som samhällsmedlemmar. Alla äro de “ämbetsmän“, d. v. s. de ha var sin bestämda samhällstjänst att fylla. Industri och jordbruk bedrivas gemensamt. Arbetet är gemensamt; och gemensamt är även hushållningen. Skillnad mellan stad och land har utplånats. Pängar som präglat mynt äro avskaffade och ersatta med “representativer“, anvisningar på jordvärdena inom de olika kommunerna. Jorden omtaxeras vart femte år. Det nya samhället eger ett ordnat bankväsen, men som följer andra principer än nutidens kapitalistiska och profitberäknande grundsatser. All svindel, allt grövre och finare ocker och procenteri, allt jobb, allt börsspel, all oredlighet i handel och vandel är därmed bragt ur världen. Teknikens allt vidare utveckling och fullkomning är industrisamhällenas ständiga strävan. Äktenskapet har förlorat sin forna betydelse av arvsinstitution för privategendomens bestånd. Privaträtten har övergått till att vara samhällsrätt. Arv och släktband äro upplösta. Tvångsäktenskapet har ursprungligen givit upphov till släkt- och familjeväsendet. Med äktenskapets upphörande försvinna även de enskilda hushållen såväl som tjänstehjonsklassen. Tjänarna äro nu samhällsfunktionärer.

Samhällsangelägenheterna handhavas av ett råd och en nämnd, vilka utgöra de respektive

samhällenas styrelse samt en hövding, vilken är ledare av förvaltningen. De äro alla årligen valda av varje till myndig ålder kommen välfräjdad man och kvinna. Parlamentet har såsom ett värk av liberalismen fyllt sin uppgift; det har upphört att finnas. Rådet utgör nu regeringen; och nämnden representationen. Hela det gamla statsmaskineriet är slopat, men utgår nu samhällsmakten från kommunerna. De äro var för sig fristående samhällen med sin egen självständiga styrelse och sin egen självständiga förvaltning. Men de äro alla sinsemellan förenade till allt större samhällen — icke stater — och slutligen sammanbundna över hela Europa till en högsta enhet, benämnd stat, varigenom såväl alla enskilda intressen äro sammansmälta som krig mellan folken omöjliggjorda. Gränserna mellan samhällena och folken ha fördenskull också blivit andra eller rättare de ha blivit upphävda som skrankor. Rikena ha förlorat sin forna betydelse; de finnas ännu, men blott som mellanlänk mellan småsamhällena eller kommunerna och staten såsom högsta enhet i Europas samhällsförbund. Domarämbetet ligger i samhällsmedlemmarnas egen hand, men utövas av en person, kretshövdingen, vilken står under årligt val,

resp. omval. Strafflagar äro som en kvarleva från barbariska tidsåldrar fullständigt avskaffade. Brottslingarna, om och när de finnas, vårdas som abnorma eller moraliskt defekta varelser. Lagbrott i övrigt ega endast tjänstefels natur. I stället för fängelser äro upprättade räddningsanstalter, som tillika äro uppfostringsanstalter för de samhällsvådliga. Den allmänna uppfostran är lika för alla; och yrkesutbildningen såväl som den vetenskapliga utbildningen regleras efter individuell håg och fallenhet, fri från allt nutidens ceremoniväsen, examensväsen och klassmärken. Som det ej finnes någon

sanktionerad religion, så finnes det ej häller kyrkor uppförda för samhällenas räkning. Religionen är en privat- eller samfundsangelägenhet. Kyrkor och prästerskap som samhällsinstitutioner höra till en förgången tid. Konst och vetenskap hållas utomordentligt högt i ära. Och nöjena äro en lika så viktig förutsättning för människornas välbefinnande och trevnad som arbetet.

Liksom Plato icke givit sin idealstat något namn, så har ej häller Quidings mönstersamhälle fått något. Quiding säger endast att det är “Platos stat i korrigerad bild“, ett rätt missvisande sätt att uttrycka sig, om man icke vet vad Quiding därmed innerst menade. Han har med detta uttryck framför allt velat ge Plato, idealismens filosof, ett tacksamhetsoffer som tänkare; en beundran, som Quiding har gemensamt med alla de äldre generationerna, vilka uppfostrats i den klassiska bildningens atmosfär. Plato är, såvitt man känner, den förste, vilken tecknat ett fantasisamhälle, försåvitt icke pytagoréernas filosofstat bör anses som sådant. Det av Quiding-Nils Nilsson arbetskarl tecknade samhällsidealet är lika litet som den engelske statsmannen Thomas Mores “Utopia“ någon kopia efter Plato. Det är på sin höjd, vad Quiding säger, en korrigerad bild därav, så förstått att Quiding, såsom andra, upptagit några av Platos idéer, dem Plato för rästen i sin tur lånade av sin föregående tids andar och filosofi. Sålunda hade Plato tagit ett mäktigt intryck av filosofen Pytagoras’ kommunism.

Begagnar Quiding den platonska filosofins abstrakta uttryckssätt, liksom Marx den hegelska filosofins, så använder han å andra sidan sig även av den historiska iakttagelsen samt drager ur det historiskt funna och givna logiska slutsatser om det blivande, varför Quiding gott kan säga om

sig själv, att han “både som kritiker och lagstiftare står på säkrare grund än idealisterna i allmänhet“ *Quiding,* Slutliqvid med Sveriges lag, kvartuppl., 1886, s. 484.. Quiding börjar som realist, som den vilken studerar värkligheten och räknar med den, men slutar som den praktiskt anlagda idealisten, vilken diktar ett samhälle, om vilket man ingenting bestämt kan veta, men på vilket han eger en vacker idealistisk tro.

“Den fria kärlekens koloni.“

Utom de tre svenska samhällsutopier, för vilka vi nu redogjort, utkom 1840 en samhällsroman, som slog ned på äktenskapet som social tvångsinstitution samt ställde som motsats till äktenskapet i det nuvarande samhället det fria, otvungna förhållandet mellan man och kvinna i ett litet utopiskt samhälle av en kolonis storlek. Året förut hade *C. J. L. Almquist,* en av Sverges största diktare och folklivsskildrare, utgivit sin lilla äktenskapsnovell “Det går an“, varest ett dylikt fritt, men ansvarsmedvetet äktenskapligt förhållande förordas. Makarna behöva ej nödvändigtvis bo tillsammans eller hålla hushåll, ej häller besegla sitt äkta förbund vare sig genom kyrklig vigsel eller inför någon offentlig civil myndighet. Bandet mellan makarna skall vara å ena sidan en på sympati grundad kärlek och å den andra sidan ansvaret inför de barn som de tillsammans få, tills de själva kunna reda sig. Därav följer då också att äktenskapet icke behöver vara ingånget på livstid. Denna för Sverge nya tendens framkallade ett fruktansvärt både personligt och litterärt angrepp på Almquist, som väl är ett av de skamligaste

sig själv, att han “både som kritiker och lagstiftare står på säkrare grund än idealisterna i allmänhet“ *Quiding,* Slutliqvid med Sveriges lag, kvartuppl., 1886, s. 484.. Quiding börjar som realist, som den vilken studerar värkligheten och räknar med den, men slutar som den praktiskt anlagda idealisten, vilken diktar ett samhälle, om vilket man ingenting bestämt kan veta, men på vilket han eger en vacker idealistisk tro.

“Den fria kärlekens koloni.“

Utom de tre svenska samhällsutopier, för vilka vi nu redogjort, utkom 1840 en samhällsroman, som slog ned på äktenskapet som social tvångsinstitution samt ställde som motsats till äktenskapet i det nuvarande samhället det fria, otvungna förhållandet mellan man och kvinna i ett litet utopiskt samhälle av en kolonis storlek. Året förut hade *C. J. L. Almquist,* en av Sverges största diktare och folklivsskildrare, utgivit sin lilla äktenskapsnovell “Det går an“, varest ett dylikt fritt, men ansvarsmedvetet äktenskapligt förhållande förordas. Makarna behöva ej nödvändigtvis bo tillsammans eller hålla hushåll, ej häller besegla sitt äkta förbund vare sig genom kyrklig vigsel eller inför någon offentlig civil myndighet. Bandet mellan makarna skall vara å ena sidan en på sympati grundad kärlek och å den andra sidan ansvaret inför de barn som de tillsammans få, tills de själva kunna reda sig. Därav följer då också att äktenskapet icke behöver vara ingånget på livstid. Denna för Sverge nya tendens framkallade ett fruktansvärt både personligt och litterärt angrepp på Almquist, som väl är ett av de skamligaste

bladen i Sverges litteraturhistoria, så mycket skamligare som Almquists motståndare utan undantag svängde den litterära färlan i skydd av den fega anonymitetenSjälv uttalar Almquist i en av sina skrifter sin förundran över att “en berättelse av så litet omfång som ’Det går an’, skildringen av en händelse som upptager föga mer än en resa från Stockholm till Lidköping och mellan två så ringa personer som en sergeant och en glasmästardotter kunnat på allmänheten göra ett sådant intryck.” Stormen, som skriften väckte, betraktar han emellertid som “ett gott tidens tecken” och det, som han säger, av två skäl: “först och främst tillkännagiver det att människornas själar och sinnen hava en instinkt om denna frågas omätliga vikt för civilisationen, för det andra visar det en allmän ömtålighet för vad man anser sedligt i denna väg; en ömtålighet, som onekligen häntyder på moralitet i känslan, själva nuvarande sedebegreppet må för övrigt vara hurudant som hälst.”.

Under pågående pennfäjd utkastas så en ny äktenskapsroman med den demonstrativt utmanande titeln “Den fria kärleken, en framtidsroman“, som hade till förf. *J. M. Rosén,* f. d. kammarskrivare i krigskollegiet, sedermera litteratör och några år redaktör för Stockholms Dagblad, men som gömde sig under författaresignaturen Guido. Romanen, 358 sidor i duodesformat, gör sig till målsman för samma åsikter som Almquist samt ger som avslutning en drömbild av ett litet samhälle utan äkenskapstvång — “den fria kärlekens koloni”, som visserligen kunde vara fastare tecknad, ty konturerna av det lilla samhället äro rätt dunkla, men på dess grundprincip kan ingen misstaga sig.

Äktenskapsfrågan var i övrigt ett spörsmål, som under 1830- och 40-talens radikala Sverge upprörde sinnena mer än någon annan politisk eller social fråga. Man stod under inflytande såväl av de liberala franska revolutionsidéerna som av den

franska socialismen och de skönlitterära strömningarna både i Frankrike och i Tyskland. Feminismens mäst lysande kvinnliga stjärna i Frankrike var George Sand. I Tyskland uppträdde för kvinnans frigörelse som könsvarelse en rad författare: Göthe, Gutzkow, Heinse, den sistnämnde känd som förf. till den starkt sensualistiska utopin “Ardinghello och lycksalighetsöarna”, varav den första upplagan utkom 1787 och en ny upplagts 120 år senare eller 1907.

Fourier, saint simonisternas samtida, gick djupast i frågans behandling, ty kvinnans frigörelse var för honom först och främst en ekonomisk frigörelse, utan denna komme kvinnan att förbli allt fortfarande slavinnan. *Almquist* är en lika varm förespråkare för kvinnans frigörelse sexuellt och ekonomiskt som Fourier och saint simonisterna. Genom kvinnans försättande i en mera oberoende ekonomisk ställning inom samhället än nu är fallet, skulle hon “aldrig behöva blott för sin utkomst och yttre bärgning kasta sig i armarna på vilken man som hälst”*Almquist,* Europeiska missnöjets grunder, Bergska edit., s. 230.. Ej blott all vigsel skall avlysas utan allt som därmed har analogi, allt slags “så beskaffat kontrakt att tredje man — en auktoritet av vad namn som hälst — eger att upprätthålla dess kraft”. Det *civila* äktenskapet medför i det närmaste samma följder som det med övlig, *kyrklig* vigsel avslutade äktenskapet, nämligen att tvinga personer till fortfarande samliv, hur det än må

gestalta sig, d. v. s. “ett slags inför myndighet beseglat kontrakt kvarstår”. Därmed är, säger Almquist, “alldeles ingenting vunnet”. Han finner det s. k. civiläktenskapet — från sin skarpt markerade religiösa ståndpunkt — “till och med vara

så till vida sämre som ännu mindre av religion däruti ingår*Almquist,* Europeiska missnöjets grunder, Bergska edit., s. 228—230.. Till det ekonomiska säkerställandet måste även komma en god uppfostran för kvinnan, om hon skall kunna hålla sig uppe som könsvarelse.

Almquist vänder sig med motvilja bort från särskilt de tyska köns- och äktenskapsteoretikerna, dem han påstår helt och hållet predika köttets evangelium, “sinnesrusets religion, filosofi och estetik”. En hans samtida och anhängare, förut nämnde *K. V. Bergman,* finner hans omdöme härutinnan vara i det stora hela alltför omilt och orättvist*Bergman,* Den sociala frågan, s. 63.. Liksom Almquist, utdömer Bergman både den borgerliga och kyrkliga vigseln samt varje äktenskap, som icke är grundat på ömsesidig fysisk och andlig sympati och som icke är fritt från allt slags kalla ekonomiska beräkningar.

“Vem skall”, säger han, “ej få gifta sig som av hjärtans grund det vill? Så försvinner åter den snökalla sedlighet, som träder opp i avhållsamheten, tidigt skola de bekomma varandra som älska; och flickorna skola ej behöva hysa misstroende till männen mer än rimligt, ty framför allt skall man lära sig inse att blott kärlek är kärlek ... Ej så utomordentligt avlägsen och utopisk bör den tid förefalla oss, då vi kunna få vara trogna mot oss själva, då det kan tillåtas oss att älska själar och kroppar i ett i stället för såsom nu är fallet antingen ensamt en kropp eller ensamt en själ. (Soc. frågan, s. 94).

Ingen har emellertid hos oss radikalare och följdriktigare samt i ett ädlare och på samma gång realistiskt språk analyserat äktenskapets och kärlekens psykologi än *Quiding,* den även sig kallande arbetskarlen *Nils Nilsson.*

Rosén har förlagt sin miljö-skildring till landet, till en lant- och bruksegendom i Värmland. Genom sin sånglärare Alexis har en av godsets unga damer Celestine satts i tillfälle att läsa tidens modärna litteratur i äktenskapsfrågan:

Heine, Gutzkow, Mundt, madame Dudevant m. fl. samt av dem lärt sjunga “den fria kärlekens lov“. Hennes mor var av hela släkten förskjuten på grund av att hon stått i ett “brottsligt” förhållande till en ofrälse och obemedlad ung man, av vilket förhållande Celestine hade blivit det synliga beviset. Sedan hon ett par år efteråt dött av grämelse över den skymf den kära släkten hade låtit henne vederfaras, tillföll hennes förmögenhet hennes syster, överstinnan Leyonsköld, godsets allenarådande härskarinna, som hade namn om sig att vara ett mönster av dygd. I “sin sublima dygd“ hade hon då tagit den lilla värnlösa Celestine till sig som fosterdotter och lät henne uppfostras tillsammans med hennes egen dotter Nanna. Jämte Alexis, vilken undervisade de bägge flickorna i musik, uppehöll sig även en lärare i målning, Albert, som var Alexis’ vän och studentkamrat. Naturligtvis hade flickorna var sitt tycke. Nanna svärmade för målaren och Celestine för musikern, och svärmeriet besvaras i all ärbarhet. Nanna lyckas modern sedermera övertala, att gifta sig med ortens rika fideikommissarie, baron Stjernfeldt. Giftermålet slutar trots lyx och rikedom olyckligt, men de hade under det äktenskapet varade drägligt fördragit varandra. Men när “modern” även ville gifta bort Celestine med en annan av ortens rika brukspatroner, möttes hon av ett resolut nej från Celestines sida. När Celestine får veta att hon endast är den rasande överstinnans fosterdotter undfaller henne ett glatt “gud ske lov”. De bägge artisterna hade fortsatt sina studier i utlandet och blivit båda europeiska ryktbarheter på vart sitt område. Vid en konsert i Dresden, som Alexis där gav, sammanträffa de båda vännerna samt deras förra elever. Nanna reste med sin man och hade tagit Celestine med som ressällskap. Celestine och Alexis bli här på allvar kära, gifta sig och inträda som medlemmar i “den fria kärlekens koloni”, belägen vid Lac Lemans (Geneversjöns) stränder. En vacker dag infinner sig även Albert ogift vid kolonin och sluter sig till den. Nanna lever frånskild kvar i Värmland på Sättraholm, sitt barndomshem.

Kolonins medlemmar utgöras av konstnärer, vetenskapsmän och vittra författare, vilka leva tillsammans ett enkelt men lyckligt och värksamt liv. Alexis och Celestine äro lyckliga i sin “fria“ kärlek.

Boken slutar med en dröm. Ej långt från stranden av en sjö ser författaren en stad, omgiven av bördiga fält och

blomstrande trädgårdar. Under ett lummigt träd sitter en man läsande i en bok, som vid närmare efterseende han finner vara “tryckt år 1900“. Författaren har nalkats mannen för att få veta vilken stad det var han såg i drömmen och får då veta, att det var “den fria kärlekens koloni”. Mannen redogör för såväl kolonins samhällsprinciper som dess öden. Ett halvt århundrade hade förflutit sedan kolonin anlagts. Den hade till att börja med att kämpa med tusende vidrigheter; den förföljdes av regeringarna såsom “en plantskola för de fria idéerna” och i “alla ömma skrifter” sökte man framställa kolonins invånare som sedeslösa. Men kolonins rika andliga och materiella utveckling hade kommit förtalet att tystna. Ändock man givit äktenskapet “en friare form“, hade det lilla samhället icke råkat i förfall eller upplösning. Tvärtom. Kolonin var en fristad för ekonomisk blomstring och harmoniskt samliv. Barnen uppfostras gemensamt på kolonins bekostnad; och det lilla samhället kan göra det så mycket lättare som det är medlemmarnas enda arvtagare. Enskilda arv är förkastat såsom demoraliserande. De förskott som barnen kräva för sin uppfostran återbetalas sedan till kolonin medelst amortering. Var och en gör rätt för sig som vuxen och arbetsduglig, men till kolonins och därmed även till medlemmarnas eget bästa. Sällhet och lycka härskar över lag inom kolonin.

Förf. vaknar vid ett gällt skrik från kammaren

intill hans rum. Städerskan, som kommer in, svarar på hans fråga vad det var:

“Det är bara grannen därinne som slår sin hustru.“

Det var blott i drömmens land, som “den fria kärlekens koloni“ ännu fanns till.

*

Om utopierna i allmänhet

och

Ny värdesättning av speciellt den franska utopismen.

1. *Om utopierna i allmänhet.* — Utopismen är en gren av den sociala litteraturen, som odlats rätt mycket allt sedan den engelske statskanslären *Thomas More* 1516 utgav sin som klassisk ansedda “Utopia“På franska har i Paris utkommit ett värk på icke mindre än 39 band, upptagande allehanda imaginära resor och besök i obefintliga länder, allegoriska berättelser, robinsonader, d. v. s. Robinson Crusoe-historier m. m. (Jfr Stammhammer, Bibliographie des Socialismus etc., II: 342). Härom året gick på en bokauktion i Wien en samlares kollektion av utopier, omfattande c:a 1,850 nummer, däri dock inbegripet även sagor, flygmaskinsromaner m. m. av utopisk karaktär.. Vår egen tid odlar genren icke minst, varom raden av endast svenska översättningar sedan 70-talet bär ett tydligt vittnesbördLämnande alldeles å sido de svamligt religiösa om det tusenåriga rikets ankomst, anföra vi här en förteckning på nämnda översättningar samt deras utgivningsår:

Bulwer, Ett kommande släkte, 1871. — *Souvestre,* Om tusen år! Framtidsskildring, 1873. — *Bebel,* Kvinnan i forntiden, nutiden och framtiden, 1885, 1903 o. 1913. — *Bellamy,* En återblick, sociala iakttagelser efter ett uppvaknande år 2000, 1889 o. 1906. — *Donnelly,* Världens undergång. En roman från det 20:e århundradet, 1891. — *Hellenbach,* Den hemliga ön, 1892. — *Morris,* Nytt från en ny värld, 1892. — *Richet,* Om hundra år. Sannolikhetsberäkningar om nationernas framtida utveckling, 1893. — *Kautsky,* Thomas More och hans utopi, 1893. — *Hertzka,* En resa till Friland, 1895. — *van Eeden,* En lycklig värld, 1906. — *Kautsky,* Den sociala revolutionen, 1906. — *Kropotkin,* Erövringen av brödet, 1908, en tidigare övers. under titeln Kampen för brödet, 1899. — *Sinclaire,* Industrirepubliken eller Amerika om tio år, 1909. — *Wells,* Nya världar i stället för de gamla, 1910. — *Mackay,* Anarkisterna, 1910. — Samtliga av växlande värde allt efter som de tjäna vetenskapliga och

sociala ändamål eller endast äro romaner för uteslutande nöjesläsning.

Utom Quidings “Platos stat i korrigerad bild“, ha vi av inhemsk produktion:

Lundin, Oxygen och Aromasia. Bilder från år 2378, 1878, *Olle Odling,* Paradisets portnyckel. Vi skola skapa ett livsglädjens himmelrike på jorden, 1908 (uppsluppet studentikos); *Hedén,* Socialdemokratins framtidsmål, 1908 samt *Sandgren,* Samhällsproblemet och dess lösning, 1912.

Före *H. Bergeström* hade under 1700-talet utkommit i översättningar: *Swift,* Kapten Gullivers resor, 1745, tre övers. till ha sedan utkommit, senast 1872. — *Holberg,* Nicolai Klimii resa uti den underjordiska verlden, 1746. — *Tallemant,* Kärlekens ö, 1754, på nytt upplagd, 1782. — *Defoe,* Robinson Crusoe, 1752, varav sedan en mängd upplagor utgivits, senast 1902. — *Schütz,* Den lycksaligaste ö i hela världen eller Nöjsamhetens land, 1744, ny uppl. 1767. — *Voltaires* “astronomiska reseroman“ Micromegas översattes 1762.

Av dessa voro *Holbergs* Nils Klims underjordiska resa och *Swifts* Kapten Gullivers resor tvivelsutan Bergeström bekanta och ha säkerligen tjänat honom till förebild, vilket för övrigt danske litteraturhistorikern *J. Palludan* redan 1878 påpekat i sin stora bok “Om Holbergs Niels Klim med særligt hensyn til fremmede satirer etc.“ Liksom människor uppträda som talande träd och djur hos både Holberg och Swift, så framställer Bergeström människorna i vidunderliga djurskepnader. Hos Holbergs Niels Klim talas om lejon som sättas till regenter för deras medfödda ädelmodighet; elefanter, som förordnas till medlemmar av det stora rådet för deras skarpsinnighet; kameleonter fungera som hovbetjänter, emedan “de äro så ombytliga och kunna vända kåpan på bägge axlar“; träna bli merändels domare för deras naturliga långsamhet; gäss sättas till advokater vid de högre rätterna, men skator till prokuratorer vid underrätterna; rävar tagas till sändebud, gesanter, konsuler, agenter och legationssekreterare; korparna utses till förmyndare och stärbhusförvaltare o. s. v..

Ordet härleder sig från nämnda Thomas More, vilken bildade det av grekiska u, icke och topos, land. Utopia har sålunda kommit att betyda å ena sidan landet Ingenstädes och a den andra

sidan en samhällsordning, som ännu ingenstädes existerar och alltså är blott en produkt av tanken och fantasin. Man har, såsom t. ex. Plato, utgått från en (filosofisk) idé; det godas eller ock rättvisans idé. Eller drager man slutledningar av givna, faktiskt rådande missförhållanden, såsom More, Quiding och andra nutidens realister. På basis av dessa förhållanden har man uttänkt en samhällsordning i syfte att få det onda hävt eller att skapa nya lyckliga förhållanden för människorna i allmänhet och icke endast för ett mindre tal bland dem. Av idén blev idealet. Och ur missförhållandena växte fram hoppet om att förvärkliga frid på jorden och människorna en god vilja, om idealets förvärkligande genom att rikta det sociala arbetet på ett bestämt mål. Det är utopin i sin högsta form, sådan den tagit gestalt hos More i det 16:e århundradet och hos vår tids produktivaste utopist *H. G. Wells* — ingen talar så eftertryckligt om den goda viljan och hennes förmåga att främja en ny samhällsordning som just Wells i sina “Nya världar“. Bägge äro de engelsmän och mellan dem står hela filen av franska, tyska, italienska, spanska, svenska, danska, amerikanska “utopiska“ författare med olika mål och syften och skildringssätt.

Samhällsutopin är ofta uppblandad med samhällssatir och tvärtom. Samhällssatiren, som åsyftar

att vara samhällskarrikatyr eller en avspegling av samhällslytena i förstorad bild, är, skulle man kunna säga, samhällsutopins frånsida. Kapten Gullivers resor är sålunda en samhällssatir med en smula samhällsutopi uti. *Bergeströms* “Philippinien och Petrea” är till hälvten samhällsutopi och till hälvten samhällssatir. Däremot är en av honom året efter “Indianska brev“ utgiven broschyr “NahkhanahamahkaDylika tillkrånglade namn är vanligt i äldre utopier av detta slag. I Gullivers resor förekommer liknande namn, såsom Houyhnhnm, namn på ett av de land Gulliver besöker. Det skall väl vara indianspråk e. d. — Bergeströms ifrågavarande satir följde Karlskrona Veckoblad som följetong och är enligt Eichhorn, Sv. studier, 1: 121, den äldsta följetongen i vårt land. eller dumhetens och dårskapens land“, varest istermagarna äro de styrande och huvudena de förtryckta, enbart samhällssatir; ett motstycke till Voltaires till svenskan 1762 översatta skämt Micromegas — jätten på planeten Sirius men ändock en “Lill-Masse“, som tillsammans med dvärgen och “akademins” sekreterare på Saturnus,

bereser planeterna, varunder karaktyrmässiga “vetenskapliga” problem dryftas och kalfatras. Båda gissla de den mänskliga pösigheten i samhälls- och umgängesliv: Voltaire förlöjligar speciellt sin tids vetenskapliga magnater och den dem behärskande storhetsmanin.

Mången äldre utopi har havt intoleransen att tacka för sin tillkomst. Så är fallet med Thomas More, vilken skrev sin “Utopia” under intrycket av den statens och korporationers intolerans, som i anledning av hans samhällskritik kunde vänta honom. I en utopis förklädnad kunde han ock förskaffa sina idéer lättare ingång i det allmänna föreställningssättet.

Han låter läsaren tro att han under ett uppehåll i Holland, varest han tillfälligtvis vistades för utförande av ett av engelska staten honom lämnat officiellt uppdrag, träffat samman i Antwerpen med en vittberest sjöman Raphael Hythlodaeus. Denne beskriver för More ön “Utopia”, som ej annat är än det fingerade namnet för Mores hemland England, huru där var före och efter införandet av ett republikanskt-kommunistiskt samhällsskick. Allt vad More ville ha sagt, lägger han i sjömannens mun: sin kritik av sitt lands hushållningssystem, den hemskt rådande fattigdomen bland befolkningens stora massa under jordadelns hänsynslösa framfart och det olidliga trycket av statens skattebördor, under det More själv åtager sig rollen av gendrivare av Hythlodaeus’ påståenden. “Är det rättvist”, frågar denne, “att adelsmannen, ockraren, guldsmeden (den tidens bankir), vilka leva i sysslolöshet och ingenting producera, skola njuta allt möjligt överflöd, medan jordens brukare, arbetaren och hantvärkaren lida nöd och knappast förtjäna tillräckligt för att kunna livnära sig under ett överdrivet stort antal arbetstimmar.”

Kritiken i Mores “Utopia“ är den modärna socialismens, varför han även blivit benämnd (av Kautsky) “den första modärna socialisten”. More såg på förhållandena som en socialist. Redan som yngling fängslad av Platos kommunistiska idéer, söker han här efter sitt huvud i tankarna omsätta dem på ön “Utopia“, d. v. s. i engelsk jordmån i furst Utopas person, som erövrar landet och ger det en kommunistisk samhällsordning, sådan den nu är.

Antingen man ger bilden av ett detaljerat idealsamhälle eller uppdrager en planritning till ett nytt samhälle värt att eftersträva, inneslutande sålunda ett samhällsprogram, har samhällsutopin framställts antingen i dialogens form (Plato, More, Quiding) eller i brevets form (Bergeström) eller i romanens form (Morris, Bellamy, Hertzka) eller

som en ren objektiv, mer eller mindre vetenskaplig framtidsmålning (Donnelly, Kautsky, Bebel, Quiding).

2. *Äldre och nyare värdesättning av utopismen.* — Hur man än tänker om värdet av det utopiska framställningssättet och konstruktionerna för framtiden, säkert är att nationalekonomer och samhällsförfattare i allmänhet, vilka sysselsatt sig med den utopiska samhällslitteraturens studium, ha gjort gällande deras påtagliga inflytande på tankar och reformsträvanden, även då de tagit t. o. m. en fantastisk gestalt. Det har sålunda sagts om den äldre utopismen, att framstegen i statsinstitutionernas humanisering, den ökade insikten om betydelsen av allmän uppfostran, aktning för arbetet och arbetarna i väsentlig grad vunnits genom påvärkan av utopisk litteratur. Hela det modärna föreningsväsendet har genom den fått en kraftig impuls. Owens “utopiska” industriella och pedagogiska experiment gåvo fart åt skyddslagstiftning. Mores “Utopia” skall ha gjort ett så starkt intryck på Henrik den åttonde att han ansåg sig nödsakad att avlyfta en del bördor från det skattetyngda folket och påstås t. o. m. ha övergivit sin erövringspolitik*Kautsky,* Thomas More etc., övers., 1893, s. 147.. *Bergeström* utgick, såsom vi sett (s. 39), från att hans indianska brev tjänade ett gott syfte. Mores “Utopia” och Morris’ “Nytt från en ny värld“ stegra våra krav på den sociala framtiden, har en deras landsman, prof. *Marshall* sagt, “och äro” — säger han vidare — “så vackra i sig själva att de skola förbli en glädje för alla tider”Citerat hos *Steffen,* England och demokratismen, 1909, s. 170.. Synbarligen stående under Wells’ omedelbara

påvärkan säger även en svensk författare, prof. *Gustaf F. Steffen,* att “en djupare socialpsykologisk insikt berättigar oss ingalunda att förkasta varje slags utopism”. Tvärtom “måste vi vara utopister, så tillvida att vi räkna med våra egna sociala önskningar och strävanden såsom mäktiga, ehuru icke allsmäktiga faktorer i den pågående och framtida samhällsutvecklingen”Anf. arb. s. 135.; ord, som gå igen i hans senare utkomna “Sociala

studier".

Tugan-Baranowsky, rysk universitetsprofessor och marxist, uttalar som sin mening att Bellamys bok En återblick efter ett uppvaknande år 2000 "har mer än någon annan under de sista 20 åren bidragit till propagandan för de socialistiska idéerna bland de breda folklagren" samt "till den socialistiska rörelsens utbredning över hela världen"*Tugan-Baranowsky,* Der moderne Sozialismus in seiner geschichtlichen Entwicklung, 1908, sidd. 118 o. 122..

Jaurés, de förenade franska socialisternas partichef, skrev ännu 1898: "När socialisterna vägra att i detalj beskriva det nya samhället, förebrår man dem för krumbukter; de respektera helt enkelt utvecklingens fria gång och livets utvecklingsmöjligheter." 1903 säger han däremot i ett politiskt tal: "I haven rätt att av en djärv idé (socialismen) få veta, genom vilken rad av juridiska och ekonomiska former den säkerställer övergången från den bestående ordningen till den nya"Citerat efter en uppsats av *Hitier* i Revue d'économie politique, 1906, s. 221..

Anton Menger, den österrikiske rättsfilosofen och folkpolitikern, anser desslikes en "utopisk" framställning av ett framtidens samhällstillstånd vara icke blott fullt vetenskapligt utan även ett oeftergivligt villkor, försåvitt den socialistiska rörelsen skall komma fram till sina mål, om ock blott

delvis. "En ovetenskaplig utopi är blott tillfinnandes, då man vid teckningen av framtidens sociala ordning utgår från den åsikten att människorna ledas av väsentligen andra drivfjädrar efter införandet av den nya samhällsordningen eller att en annan förbindning kommer att ega rum av orsak och värkan än i nu bestående samhällsskick... Folken skola aldrig besluta sig för ett genomgripande socialt experiment, om icke förut är frambragt en uteslutande av erfarenhetsmässiga synpunkter vägledd socialistisk statslära". Nationerna måste med avseende på samhällsordningens omgestaltning därför "ha en klar, från all översvinlighet fri bild av det framtida samhällstillståndet". Följderna av att underlåta detta lämnar bl. a. 1848 års franska revolution, som var av social natur, ett varnande exempel*Menger,* Recht auf den vollen Arbeitsertrag etc., 1:a uppl., sidd. 106, 108 o. 111.. Menger har som bekant i en "socialistisk statslära" gjort ett utkast till vad han kallar "den demokratiska arbetsstaten", som skall avlösa den nuvarande "maktstaten".

Både i sin bok om franska revolutionen 1789—1793 och i sina "minnen" framhåller *Kropotkin,* att proletariatets motgångar under nämnda revolution såväl som Paris-kommunens misslyckande 1871 till stor del ha berott därpå att det icke hade haft någon bestämd social plan att följa. Hade folket varit under pågående revolution lika medvetet om medel och mål som det tredje ståndet eller bourgeoisin, skulle resultatet ha blivit ett annat även för proletariatet. "Det var en olycka", säger han, "att de kommunistiska idéerna icke funno någon bland tidskiftets bildade män, som kunde ge dem åskådlig form och förskaffa dem gehör". Marat skulle ha kunnat göra det, anser

Kropotkin, om han hade levat, men i juli 1793 var han icke mer*Kropotkin,* La grande révolution 1789—1793, 2:a uppl., 1909, s. 644 samt En anarkists minnen, övers.. 1900, s. 270..

Och anbefaller icke *Quiding* revolutionärerna "en ny metod", om den sociala revolutionen skall bli annat än ett blodbad*Holmberg,* Nils Herman Quiding etc., 1909, s. 198.! Såsom vi förut nämnt, vill även *G. F. Steffen* på förhand veta "huru vi måste tänka oss den sociala revolutionens annalkande och genomförande". Dagen efter revolutionen, om den någonsin kommer, vad Steffen för sin del drar i tvivelsmål, är det för sent att planera och kontrarevolutionen är överhängande*Steffen,* Sociala studier, 7:e hft, sidd. 160, 204..

Dühring, tysk tänkare och vetenskapsman, bland socialister mäst känd till namnet genom Engels' bekanta men högst försåtliga stridsskrift, vanligen gående under namnet "Anti-Dühring", framhåller vikten av att underkasta utopismen kritik såväl till uttryck som till innehåll. Man måste göra skillnad mellan fantastisk och kritisk utopism. "I ordets kritiska betydelse är utopi icke blott något som är berättigat utan även en logisk nödvändighet ... Att förakta och vilja avfärda den kritiska utopismen, ville säga så mycket som att ge idealet på båten och frånsäga sig framtiden ... De fantastiska utopierna äro blott hjälplösa förelöpare till de kritiska. De förstnämnda gjorde konstruktioner med olämpligt material; med en rovvärlds material ville de åstadkomma något värkligt

harmoniskt och råkade därigenom i uppenbar motsägelse med sakförhållandenas logik”*Dühring,* Sociale Rettung durch wirkliches Recht etc., 1907, s. 91—92.

3. *Utopismen berättigad, även vetenskapligt sett.* — Utopismen förklaras av vetenskapligt

kompetenta författare sålunda berättigad, må så vara med vissa förbehåll; förbehåll som äro helt naturliga för en så vetenskapligt bildad tid som den nuvarande.

Genom *Fr. Engels,* Marx’ medarbetare, vilken givit flera av Marx’ satser en icke alltid så lyckad skarpare form än Marx själv gav dem och som bl. a. är upphovsmannen till den ekonomiska historieuppfattningens benämning av “materialistisk historieuppfattning” och “historisk materialism”, råkade den franska och engelska utopismen länge i misskredit bland marxisterna i allmänhet. Den tog ingen hänsyn till utvecklingsläran, sades det. I stället för att låta utvecklingens egna inneboende krafter leda utvecklingen, sökte man på experimentell väg få en ny samhällsordning till stånd. Den franska och engelska utopismen var ovetenskaplig; den dvaldes i det blå och eger fördenskull intet annat intresse än kuriositetsintresse. Man är emellertid i dag bland marxisterna icke lika positiv i sina påståenden som Engels på sin tid.

Av Marx själv ha marxisterna inga andra uttalanden att åberopa sig på än ett yttrande i förbigående i ett av företalen till första delen av hans “Das Kapital” samt ett brev han skrev 1869 till sin vän, den engelske positivisten prof. Beesly, där han betecknar “den som reaktionär som uppställer ett program för framtiden” i anledning av en artikel Beesly hade skrivit om arbetarklassens framtidJfr *Sorel,* Réflexions sur la violence, 2:a uppl., s. 185.. Eljes anser man hans egna skrifter vara tillräckligt vittnesbörd.

Det finns naturligtvis socialister och socialistiska vetenskapsmän, vilka fortfara att bestrida varje möjlighet att gå framtiden i förväg; och finnas t. o. m. de, vilka anse det helt och hållet

förkastligt att göra ens de svagaste ansatser därtill.

C. Sorel, kanske den skrupulösaste av alla nutidens marxister i hävdandet av Marx’ ursprungliga revolutionslära och vars anfall på sina landsmän utopisterna äro lika vanliga som på hans landsmän politikerna, ser med ogillande att “socialisterna uppmuntra samtidens utopister” genom att tala välvilligt om de gamla: “förtjäna Fourier och Cabe läsas, varför skulle då inte Jaurés och Fournière räknas bland framtidens välmenta uttydare“Introduction à l’économie moderne, 1903, s. 373.. Efter hans förmenande är “den gamla revolutionära socialismen oändligt mer genomträngd av filosofisk anda och med vetenskapen befryndad än den hyper-juridiska socialismen hos våra docteurs en haute politique réformiste” (våra akademiker i reformistisk storpolitik)Samma arbete, s. 377.. Han förklarar emellertid att det är på det tekniska framsteget, på vetenskapen och på rätten som det nya samhället konstituerasLa Décomposition du marxisme, 1908, s. 47.. Men om framtiden kunna vi ingenting veta och fördenskull ej häller på förhand ställa samhällets horoskop. “Övergången från kapitalismen till socialismen måste fattas som en katastrof, vars förlopp undgår varje beskrivning”Réflexions etc., s. 202.. Han stödjer sig härvidlag lika mycket på *Bergson,* den nya franska filosof på modet, vilken även nått vårt land i en rad översättningar, och dennes teori om “den skapande utvecklingen”. Bergson förnekar såväl möjligheten att kunna avläsa framtiden i nuet som att i förväg uppställa ett mål för livet. Värkligheten är ett vardande utan ända. “Man kan kasta”, säger han, “ett öga på den en gång tillryggalagda vägen, ange och beskriva dess riktning ... och tala om den som om det gällt att fullfölja ett mål ... men om den väg som skulle tillryggaläggas har människans ande intet att säga, ty den vägen skapades i samma mån som vandringens akt”*Bergson,* Den skapande utvecklingen, övers., 1913, s. 52.. Sorel säger åter: “vad man på sin höjd

kan hoppas finna i egen nutid är partiella blivningar (devenirs partiels), spår av rörelser bitvis”*Sorel,* Introduction etc., s. 373.. Kapitalismen har slagit in på den väg, som för “det nuvarande samhället till framtidens portar”; och “på nästan mekaniskt sätt” har den skapat “allt som är nödvändigt för att en ny tid skall kunna uppenbara sig”Reflexions etc. 103—04.. Socialisternas enda funktion är därför att sysselsätta sig med proletariatet och för det förklara storheten av den revolutionära roll som tillfaller detsammaReflexions etc. 103—04..

Tugan-Baranowsky, vilken underkastat den äldre, av Owen, Fourier, S:t Simon, Cabet, Proudhon m. fl. representerade fransk-engelska socialismen en ny undersökning, har genom denna kommit att ge den franska, engelska och belgiska s. k. utopismen en långt sannare framställning än man sedan Engels' dagar blivit vand. Han gör noga skillnad mellan dess teoretiska undersökningar och dess förslag till taktik till socialismens förvärkligande, sålunda noga skiljande den s. k. utopiska socialismen som vetenskapligt system och som en praktisk riktning, mellan m. a. o. dess teori och praktik.

"Den så vanliga indelningen av socialismen i en utopisk och i en vetenskaplig socialism eger icke alls tillämpning på den kritiska och teoretiska delen av det socialistiska systemet", säger sålunda Tugan-Baranowsky, själv marxist. "De så kallade utopiska socialisterna ha beträffande kritiken av den kapitalistiska ordningen, men även beträffande konstrueringen av ett framtidsideal skapat det mästa av vad som nu utgör den vetenskapliga socialismen"*Tugan-Baranowsky,* Anf. arb., s. 159.. Han ställer den av Marx och Engels som utopisk betecknade äldre socialismen från förra hälvten av föregående sekel som vetenskapligt system lika högt som marxismen och anser t. o. m. den "i många hänseenden för mer vetenskaplig än marxismen"*Tugan-Baranowsky,* Förordet o. s. 180.. Fourier benämndes av sina anhängare, såsom nu Marx av marxisterna, "den vetenskapliga socialismens fader"S. 65—66.. "Ingen social tänkare och forskare har till den grad som Fourier förmått läsa i framtidens bok", anser Tugan-Baranowsky. "I sin skissering av världshistoriens filosofi visar han hur varje följande fas i världshistorien alstras genom utvecklingen av de i de föregående faserna skapade krafterna. Civilisationen, den nuvarande härskande samhällsordningen, är underkastad samma utvecklingslag. Under inflytande av de av den alstrade sociala krafter måste den oundvikligt förvandlas i en annan samhällsordning"S. 182-184.. På "civilisationen" (= Marx' kapitalistiska samhällsordning) skulle en socialpolitisk period följa, den han kallade garantismens period, under vilket utvecklingsskede de förtryckta och arbetande klasserna medelst en räcka sociala lagreformer skulle varda garanterade inom den kapitalistiska samhällsordningens gränser en tryggare existens, tillika som den skulle förmedla och underlätta övergången från den kapitalistiska till den socialistiska samhällsordningen. Nutidens sociala lagstiftning är just denna de garanterade socialpolitiska reformernas epok, som Fourier förutsåg ett sekel i förväg.

Men med sin egen som Fourier trodde världshistoriska upptäckt — den *opolitiska* kooperativa falangstären eller kommunen, den han ansåg vara socialismens slutmål — kunde den hittillsvarande naturliga och lagenliga utvecklingen av civilisationen utan vidare avbrytas. Och det var enligt Tugan-Baranowsky hans stora taktiska misstag.

Saint simonisterna — den andra stora gruppen av 19:e århundradets så benämnda utopister — ha enligt Tugan-Baranowsky behandlat den i Marx' system så viktiga ekonomiska utsugningsläran "mycket systematiskt" och "med högsta grad av klarhet" samt "övertygande bevisat arbetets utsugning inom den kapitalistiska hushållsordningen"*Tugan-Baranowsky,* Sidd. 35, 43, 58.. Likaså har S:t Simon och hans skola givit läran om klasskampen såsom genomgående historien en klar och tydlig formulering. Men genom sitt nya lärosystem trodde saint simonisterna att de hade gjort den överflödig. Och det var enligt Tugan-Baranowsky saint simonisternas stora taktiska misstag.

Det är med andra ord taktiken men icke vetenskapen som skiljer den äldre franska socialismen från den nya tyska socialismen eller marxismen.

"Den utopiska socialismen — vars förtjänster på den socialistiska teorins område äro ofantliga (unermesslich) — har visat sig oduglig att skapa en i någon mån ändamålsenlig socialistisk taktik"S. 177.. Det är Marx' ovanskliga förtjänst att ha lagt grunden till en sådan. Genom den skapades "den makt, som tillfaller den avgörande rollen i kampen för socialismen"; genom den blev "den socialistiska rörelsen en arbetarrörelse"; genom den rågränsen uppdragen mellan "den för-marxistiska och efter-marxistiska socialismen". Tack vare denna nya taktik har "socialismen blivit vad den nu är: vår tids största politiska makt". Tugan-Baranowsky anser emellertid att Marx' kommunistiska manifest "i många och just i sina inflytelserikaste delar" är "en reproduktion av den fourierska

läran“. Åtta av dess 10 politiska programpunkter (se manifestets sv. övers., s. 30) äro en reproduktion av de franska socialisternas krav på 40-talet och de två övriga härstamma från den engelska arbetarrörelsen*Tugan-Baranowsky,* Sidd. 65 o. 192..

Nutidens socialistiska taktik är den öppna politiska klasskampen och öppen klassmedveten nationell och internationell klassorganisering. De s. k. utopisterna hade i saknad av en socialistisk rörelse var sin taktik. Under den stora franska revolutionen såväl som under 1830- och 40-talen hade man haft hemliga och tillfälliga sammanslutningar i syfte att på sammansvärjningens väg vinna sina företrädesvis politiska mål. Eller sammanfördes folk av skilda klasser och samhällsställningar med motsatta intressen. Man drev i senare fallet en fredlig propaganda bland alla befolkningsklasser; och man ville på övertygelsens väg vinna dem för samhällets socialistiska omgestaltning. Eller hänvände man sig i stället för till folkmassorna endast till lagstiftarna, som man hoppades kunna övertyga och med deras hjälp få den nya ordningen genomförd, de voro de egentliga demokraterna. Eller ville man slutligen på experimentell väg, medelst försöks- eller jordbrukskolonier visa socialismens genomförbarhet. Lyckades dessa, skulle allt flera uppstå och samhället sålunda varda så småningom omdanat. De voro de egentliga “associalisterna“ eller kooperatörerna. Genom Marx skapades i stället en för arbetarklassen över hela världen gemensam taktik. “Arbetare i alla länder, förenen eder!“ blev den paroll, under vilken de skulle samlas, medan lystringsordet förut löd: “alla människor äro bröder”*Andler,* Le Manifeste communiste, II. Introduction historique et commentaire, 1910, s. 42. Idén till Marx’ paroll var dock icke alldeles nyRedan 1843 hade *Flora Tristan,* fackföreningsidéns stora förkämpe i Frankrike, vilken en längre tid hade studerat klasskampen i England, utgivit en broschyr “L’unité ouvrière”, varest hon uppkastar planen till en organisation, som icke gör “någon skillnad mellan nationer och arbetare eller på arbetare tillhörande en betydelsefullare nation; arbetarunionen bör upprättas i Englands, Tysklands, Italiens förnämsta städer, med ett ord i alla Europas huvudstäder böra korrespondensbyråer inrättas”. — En engelsk socialist *Patrick Howell* hade därförut eller 1839 gjort det första försöket till en internationell sammanslutning till de arbetande klassernas befrielse. (*Hervé,* L’internationalisme, 1910, s. 11—12). Först 1864 kunde idén slå rot i och med första arbetarinternationalens konstituering i London under förutnämnde prof. Beeslys presidium.

I varje fullständigt socialistiskt system ingår enligt Tugan-Baranowsky som delar: 1. kritik av rådande samhällsordning; 2. en bestämd föreställning om den framtida samhällsordningen samt 3. överläggningar angående medlen och vägarna till dess förvärkligande*Tugan-Baranowsky,* Anf. arb., s. 159.. På förhand utarbetade mer eller mindre detaljerade planer för den socialistiska samhällsordningen skulle sålunda vara en nödvändig beståndsdel i alla socialistiska system. Det är efter Tugan-Baranowskys förmenande genom dessa planer som marxismen kan räknas till de socialistiska strömningarna i vår tidS. 102..

“Socialismen är icke blott vetenskap utan även ett ideal, icke blott analys av den rådande sociala samhällsordningen utan även en appell till det sociala skapandet, icke blott grå teori utan även en levande praxis ... socialismen är som lära framför allt en lära om ett nytt socialt ideal ... socialismen har att förvärkliga alla de rättigheter som teoretiskt nu av alla erkännes som människans oförytterliga goda“Sidd. 9, 13, 46..

Sammaledes säger *Wells,* då han anger socialismen som “en organiserad plan till samhällets omgestaltning” eller som “en i utveckling stadd lära“*Wells,* Nya världar etc., övers., 1910, sidd. 178, 217 m. fl. ställen..

Att som *Sombart* bestrida marxismen praktisk idealism är tvivelsutan icke riktigt*Sombart,* Socialism etc., övers. 1911, s. 94.. Den finns redan i proletariatets uppgift att som “exekutor av samhällets fordran” förvärkliga den nya ordningenJfr en akademisk avhandling “Social teleologi i marxismen” av Uppsala-filosofen, prof. *Hägerström* i Uppsala universitets årsskrift för 1909 — även utkommen i särtryck s. å. — där Sombarts påstående i detta stycke vederlägges på ett efter vårt förmenande lyckligt sätt.. I sina sällsamma, ofta framträdande självmotsägelser har *Marx* förklarat proletariatet icke ha några ideal att förvärkliga. Men detta bör skrivas dels på hans motvilja för sin samtids “ideologiska” fraseologi, dels ock på hans ensidiga framhävande av produktionens allbetvingande makt till samhällsordningarnas omgestaltning. När han lämnar sina abstrakta undersökningar

beträffande den kapitalistiska produktionen och dess eget undergrävande förlopp och i sina skrifter mera direkt sysselsätter sig med proletariatets uppgift i den historiska samhällsutvecklingen, bli de rent ideella faktorerna hos honom även mera synbara.

Marx var själv “utopist” både när han t. ex. förespår den kapitalistiska samhällsordningens plötsliga sammanstörtande och när han i “Kommunistiska manifestet” hävdar att samhällets utvecklingslinje går i riktning mot socialism, den han tänker förvärkligad i en “association” utan klasser, utan stat och utan politik. Bäst uttalar han denna tanke i “Das Elend der Philosophie“, som utkom året före hans manifest, i den av Engels utgivna tyska upplagan 1885. Här säger han, att “den arbetande klassen skall under utvecklingens lopp sätta i stället för det gamla borgerliga samhället en association, som utesluter klasserna och deras motsats, det skall ej häller mer finnas någon egentlig

politisk makt just emedan den politiska makten är det officiella uttrycket för klassmotsatsen inom det borgerliga samhället” (s. 182). Diehl, som i sitt nyligen till svenskan översatta arbete “Socialismen etc.” lämnat en lyckad exposé av Marx’ historieuppfattning, har också kunnat säga, att “det marxistiska systemet är icke mindre utopi ... än alla övriga socialistiska och kommunistiska system” (s. 76).

På Marx’ idé om en enda stor nationell association har Bellamy byggt sin “utopi”. Det hela nationen omfattande samhället är där organiserat i ett enda stort syndikat. Manifestets “association” är för övrigt en upprepning av saint simonisternas “allmänna samhällsförening” och av Babeufs “nationella samhällighet“.

Om Marx’ originalitet icke är så stor som man på grund av uraktlåtenhet att ställa honom i historiskt förhållande till sina närmaste föregångare hittills ansett den vara, så har hans betydelse för socialismen därigenom på intet vis lidit något avbräck. Den kan jämföras t. ex. med den betydelse Plato haft för »den idealistiskt-filosofiska åskådningen. Hans idealism har fortlevat genom tiderna nu i över två tusen år med samma oförminskade livskraft. Om Plato säger *Pontus Wikner* — vem skulle känna honom bättre än denna vår blide filosof! — att han “ingenting annat gjort än samlat tillhopa elementer, lånade från allehanda före hans tid givna helleniska bildningsformer ... men är platonismen alltför mycket ett organiskt helt för att kunna betraktas såsom produkten av en mekanisk sammansättning”*Wikner,* Platon, Populära föredrag, 1888, s. 178—79.. Marx har av sina föregångares teorier även bildat ett organiskt helt, vars frukt är marxismen, liksom

frukten av Platos värk blev platonismen. Sen må de lärde tvista om huruvida socialismen kan “vetenskapligt bevisas“ eller icke.

Till Quiding som “utopist“ skola vi i sista avdelningen återkomma, då han skall skärskådas från andra synpunkter än förut anförda. Här ha vi ansett nödvändigt att ge en allmän föreställning om utopismen och vad som därom blivit sagt; så mycket nödvändigare som i den svenska litteraturen saknas en sådan överblick.

*

II.

POLITISK SOCIALISM

———

Inledning. — Förebud till ett socialdemokratiskt parti. —
En socialistisk kritik av gällande samhälls- och rättsordning. —
Patriotismen under debatt. — Federalism. — Reformism och revolutionism.

————

Inledning.

1. *Den modärna socialismens utgångspunkt.* — All nutida socialism leder omedelbart sitt ursprung från 1789 års stora franska revolution, som i världshistorisk betydelse står utan motstycke. Den rättsdeklaration, som det då tillbakasatta franska tredje ståndet, såsom konstituerande nationalförsamling, nämnda år antog, har blivit rättsnormen för den sociala pånyttfödelsen. Rättighetsförklaringen ifråga var en principförklaring rörande rättigheterna, vilka böra vara självskrivna människan som människa och som samhällsmedlem och sålunda henne oavytterliga. Gillad som urkund för de människan medfödda såväl som förvärvade rättigheter, vilka äro henne oskiljaktiga som förnuftig varelse och samhällsnyttig individ samt i denna mening ett för alla tider i huvudsak giltigt frihetsmanifest, upptogs den som ledande norm för Frankrikes första grundlag efter det första utbrottet av ifrågavarande borgerliga revolution.

Som förebild till denna rättsdeklaration hade tjänat den amerikanska rättighetsförklaringen, som uppsattes, då nordamerikanerna 1776 proklamerade sin oavhängighet av England som moderland, ytterligare bekräftad då konstitutionen för Norra Amerikas förenta stater blev 1787 å kongress

antagen. Rättsdeklarationen inleder både den franska och den amerikanska statsförfattningen, av vilka den sålunda utgör en beståndsdel, ja mer än så då den är de nämnda författningarnas grundval och alltså icke blott och bart ett fristående aktstycke, som utan vidare skulle kunna läggas å sido.

“Alla människor födas”, förklarar den amerikanska rättsdeklarationen, “lika fria och självständiga samt ega naturliga rättigheter, oskiljaktiga från deras personer, dem de icke kunna genom vad överenskommelse som hälst beröva eller taga ifrån deras efterkommande. Sådana rättigheter äro livet och friheten att med alla medel förvärva och besitta egendom, att söka och njuta sällhet och säkerhet“. Människorna förklaras alltså vara födda jämlika och till deras “oförytterliga“ rättigheter höra frihet, liv, gods, säkerhet och sällhet.

Den franska deklarationens motsvarande punkter lyda: “Människorna födas och förbliva fria och jämlika i rättigheter; social åtskillnad kan endast motiveras med omtanken för det allmännas bästa“. — “Varje politisk sammanslutnings ändamål är upprätthållandet av människans naturliga och oförytterliga rättigheter. Dessa äro frihet, egendom, säkerhet och rätt till motstånd mot förtryck.” Utom den naturliga rättigheten att födas, leva och dö fri samt i övrigt jämlikhet i rättigheter, betonas här rätt till motstånd mot enskildas, klassers och statens förtryck.

Som “okunnighet om, försummelse av och förakt för människorättigheterna äro de enda orsakerna till offentliga olyckor och korruption i regeringen, ha det franska folkets representanter, organiserade i nationalförsamling, beslutat” — heter det dessutom i ingressen till rättsförklaringen — “att i en högtidlig förklaring kungöra de naturliga,

oförytterliga och heliga människorättigheterna, på det att, då denna förklaring ständigt är inför alla samhällsmedlemmars ögon, en var må utan avbrott vara medveten om sina rättigheter och sina plikter ...”

Den stora franska revolutionen kom icke att fylla dessa mänsklighetskrav. Den blev blott en revolution rörande politiska rättigheter. Men ej häller i det avseendet blev dess värk fullföljt. Ty de politiska rättigheterna kommo icke alla medborgare till godo, endast en klass av samhällsmedlemmar, nämligen den, vilken går under den hävdvunna gemensamma benämningen bourgeoisin, sådan den blivit definierad i förra avdelningen sidan 7. Före revolutionen var tredje ståndet intet, efter densamma förklarade det sig vara som bekant allt. Den tog makten för sin räkning och blev pänningens representant och självskrivna maktinnehavare.

Vad den stora franska revolutionen sagt sig vilja, hade den icke infriat av hänsyn till den nya, till makten komna klassens, storborgardömets klassintressen. Som tolk för den svikna massans åsidosättande och hjälplöshet framträder då *Babeuf,* vilken på goda grunder betecknats som den första praktiska socialisten och initiativtagaren

till hela den modärna proletärrörelsenJfr t. ex. *Andler,* Le Manifeste communiste etc., 1910, II: 6 m. fl. st.). Han utfärdar å de egendomslösas vägnar år 1795 en ny rättsdeklaration, men olik den borgerliga revolutionens genom dess sociala innebörd och hävdande av ekonomisk likställighet, men icke blott likställighet inför lagen.

I ett “ekonomiskt dekret” utvecklas de allmänna grunderna, efter vilka all enskild, stiftelsers och

kommunal egendom småningom skall övergå i statens, i “den nationella samhällighetens“ eller det nationella gemensamhetssamhällets ego. Profetiskt förklaras i ett manifest, som skall ha haft till författare en anhängare till Babeuf *Sylvain Maréchal* (icke Babeuf, jfr *Diehl,* Socialismen, sv. övers., 1913, s. 49) den franska revolutionen vara blott “förelöparen till en mycket större, mycket allvarligare revolution som skall vara den sista“. För egen del trodde Babeuf sig kunna genomföra den sociala revolutionen lika lätt som den nyss förut genomförda politiska och sålunda fullständiga denna med den sociala revolutionen. Han hade i spetsen för sitt parti, “de jämlika” eller egalitärerna, vilka snart räknade 16,000 (enligt annan uppgift 12,000) förklarade anhängare och bland vilka funnos medlemmar av de upplösta klubbarna, jakobinerklubben m. fl., demokratiska republikaner, militärer o. s. v., vidtagit åtgärder därför, men förekoms av direktoriet, som fann bekvämast att skicka honom till schavotten. Han avrättades 37 år gammal i maj 1796, dömd efter en av Robespierre genomdriven lagparagraf, enligt vilken egendomen som privategendom var oantastlig.

Babeufs brännmärkning av den stora franska frihetsrevolutionens ofullbordade värk samt förutsägelserna om en ny slutlig social revolution gå sedan igen även hos sociala och historiska författare här hemma samt i en och annan svensk folklig tidning från 1800-talets mitt. “1848 års revolution är en fortsättning av revolutionen 1789, ja, man kan säga att den endast är en fortsättning av den 9 Thermidor, då den genom bärgpartiets störtande våldsamt avbröts”, skriver veckotidningen “Reform“ i sitt första nummer eller för den 17 dec. 1849 samt tillägger, att Napoleons uppträdande, 1815 års restauration och Ludvig Filips

tronbestigning 1830 voro i grunden ingenting annat än “ett intermesso i den franska revolutionens gång“.

Samma uppfattning om människorättigheternas allt fortfarande ofullbordade revolution träffa vi på även hos en så betänksam svensk historieskrivare som framlidne prof. *Svedelius,* vilken spörjer huruvida franska revolutionen är slutad.

“Det är så i dessa stora samhällsrörelser att de ej äro lika våldsamma alltigenom. Där bliver en stiltje i rörelsen emellanåt, det synes för den ovana blicken såsom vore saken avgjord, låt åren gå, så varder den villan nog skingrad . . .” Den födslovånda som började 1789 pågår ännu ... ”Frihet, allas likas lika rätt och mänsklighetens broderskap äro dock eviga tankar, om de ock mången gång på ett vänsterhänt sätt tillämpas.” (Inledn. till Europas och Amerikas statskunskap, 1876, II: 174 o. 179).

Ett par andra förf. *C. Fr. Bergstedt* och *G. Swederus* se: den förre i Paris-kommunen 1871 och den senare i kommunismen en fortsättning på den borgerliga revolutionen 1789Samtiden, årg. 1871, s. 339. — *Swederus,* Om fattigväsendet, 1847, s. 319.).

2. *Den franska revolutionspolitikens återvärkan på svensk revolutionspolitik samt pressen.* — Den nya värld, som den franska upplysningsfilosofin och den stora franska revolutionen samfällt rullade upp för mänskligheten, fann i Sverge en rik jordmån. Under inflytande av Voltaire, Rousseau och Montesquieu, vilka allmänt lästes inom de bildade klasserna, samt av Frankrikes tätt på varandra följande revolutioner 1789, 1792, 1830 och 1848 utvecklade sig hos oss i slutet av det 18:e och förra hälvten av det 19:e århundradet efter hand en radikalism i tänkesätt och uppslag, som näppeligen överträffats av en senare tid. De långt gående

läror, förslag och idéer, som nu förkunnas, finna vi lika öppet och i många hänseenden lika bra och sina gånger bättre utvecklade än med den socialistiska bildning som vi nu ega i landet. Arbetarklassens egen talan kom visserligen icke till sin rätt, “småfolket” beskrevs och betraktades som “en sämre hop“ som saknade förutsättningar och förmåga att taga egna angelägenheter i egen hand. Men det var ett tidslyte, om man överhuvud så kan säga, som delades av utlandets samhällsteoretiker av även socialistisk riktning: allt för

arbetarna, knappast någonting genom arbetarna; ovanifrån icke nedifrån skulle hjälpen komma, allt ordnas och allt uttänkas; en tidsuppfattning som är lätt förklarlig. Idén om proletariatets organisering och organisationsförmåga var då icke uttalad så klart som i vår marxistiska tid.

Sverges egna inre förhållanden voro politiskt även särskilt gynnsamma för de franska revolutionsidéernas hastiga insteg i landet. Enväldet florerade, trycktvång och tidningscensur hängde munlås för det fria ordet och det adliga godsegar- och ämbetsmannaväldet var tillräckligt stort och omfattande för att sticka folk i ögonen. När republiken under dramatiska former proklamerades i Frankrike 1792, började man även här bli republikansk. “Halva nationen blev jakobin“, påstår *Malmström,* en av den svenska vitterhetens många historieskrivare. Men tillägger han på ett annat ställe för att bryta udden av den svåra anklagelsen: “man skulle mycket bedraga sig om man föreställer sig att dessa svenska jakobiner hade synnerligen mycket gemensamt med de samtidiga franska”. Om de större städernas proletariat frånräknades, bestod, enligt Malmström, “pluraliteten av Sverges folk alltför mycket av ett slags jordbrukande aristokrati för att någonsin bli

sansculotter eller kommunister”. (Sv. vitterhetens historia, IV: 8 o. 44—45).

Den franska andan, sådan den tager sig uttryck i den politiska visan, i kritiken av patriotismen och i hoppet om nationernas förbrödring och sammansmältning, återfinna vi även hos oss. Den politiska visan, ett slags revolutionär strövärs, odlas efter franskt mönster av överklassungdom, av unge män “i värken”, av ämbets- och tjänstemän, “magistrar” och officerare i och ur tjänst. Man går skarpt och gisslande till rätta med “ljusets fiender”, kungadömet, skrivardömet, riksdags- och regeringspolitik, adelshögfärd och pänningvälde, även med det sociala eländet. Och fortsättes därmed in i det följande århundradet till slutet av 30-talet, då den tyckes utsina med överstelöjtnant Gustaf Hjertas bekanta “Tryckfrihetsharpan” (1838), som var ägnad Carl Johan och hans godtyckliga regeringssystem.

A. G. Silverstolpe, känd som skald och politiker samt en av de män, som införde den nya konstitutionella författningen efter Gustaf den fjärde Adolfs avsättning, skriver år 1800 i en av hans samtids mäst lästa tidskrifter “Läsning i blandade ämnen“ en uppsats om patriotismen, hållen i Voltaires antipatriotiska anda. Kommer man icke i åtnjutande av frihet och säkerhet i det land man kallar sitt fosterland kan man icke älska det, vill han säga. Man är då utan ett sådant, ty mitt fosterland är där, varest jag finner mig väl och eger mina mänskliga rättigheter. Hans antipatriotism är sålunda taget i relativ mening. Men han framhäver även hembygdskänslan såsom en mäktigare känsla än fosterlandskänslan, ja, den är egentligen den enda äkta fosterlandskärleken.

Mäst kändes trycket av osäkerheten att i skrift få uttala sina tankar under de båda Gustavernas

och Carl Johans regeringar. Utgivaren av “Patrioten”, *L. M. Philipson,* läkare till yrket, blev på befallning av justitiekanslärsämbetet samma år Gustaf den tredje på en operamaskerad blev skjuten av en gardeskapten åtalad för högförräderi, för det han infört i sin tidning den amerikanska statsförfattningens rättsdeklaration, där kungadömets ärvtlighet i Sverge ansågs hotad. Högförräderimålet i fråga, som utförligt refereras i tidningen, torde vara i sitt slag unikt i Sverges brottmålsannaler beträffande både ämne i och för sig och själva handläggningen av målet i Svea hovrätt. Han gick omsider fri, men tidningsnumret förklarades konfiskerat för all tid. Av likadan anledning träffades även en annan tidning från samma tid, “Medborgaren”, som utgavs av protokollssekreteraren vid utrikes statsexpeditionen *C. Fr. Nordenskiöld.* Tidningen hade i 6:e numret för den 23 jan. 1790 infört i sammandrag och med kommentarier den franska rättsdeklarationen rörande “människans rättigheter”. För denna sin publicistiska dristighet blev tidningen av myndigheterna indragen från det 10:e numret för den 6 febr. s. å. Men lämnas två och ett halft år senare på nytt tillstånd att utgivas eller från den 6 okt. 1792. Hon tillkännager då i en offentlig förklaring “Till det allmänna”, att hon är “av intet stånd, intet parti, ingen sekt“; “hela världen är hennes fädernesland”. Hon begär “ingen högre titel” än att vara människovän och medborgare. Brottet att återge den franska statsförfattningens rättsförklaring blev visserligen icke fastställt som högmålsbrott, men att tidningen hindrades utkomma i över 2 1/2 år tyder ju på att hon var för vederbörande misshaglig, för att icke säga något annat. Hon upphörde för alltid 1793.

Sedan författningsfrågan fått sin relativa lösning

genom 1809 års författning, samlades intresset huvudsakligen kring representationsfrågan, ståndsväldets upphävande och ersättande med alternativt ett enkammar- eller tvåkammarsystem. Man agiterade för rösträtt åt kvinnor, vilka man på motståndarhåll artigt betitlade “elektoralpigor”, liksom underklass-männen hedrades med epitetet “elektoraldrängar“. *Almquist,* diktaren och allmogedyrkaren, ivrade i skrift t. o. m. för politisk rösträtt åt den av alla klasser mäst ringaktade och föraktade klassen, tjänstehjonets talrika klass. 50 år gick det emellertid om innan riksdagen med fyra stånd blev utbytt mot en riksdag på två kammare. Och åter står man i våra dagar inför en ny författningsrevision, vars ståndpunkt är precis densamma som 40-talets radikala. Längre har man inte hunnit på politikens vädjobana.

Liksom Frankrike hade sin Patriote français, La Réforme, Voix du peuple o. s. v., så fick Stockholm efter hand Medborgaren, varav två utkommo på 1700-talet och en på 1830-talet, Patrioten, Reform, Folkets Röst, Demokraten o. s. v.

Den av Nordenskiöld utgivna “Medborgaren” (1788—90, 1792—93) åberopar sig på Rousseau och Montesquieu samt är demokratisk. “Patrioten” (1792—94) är utpräglat republikansk och avsätter genom en av sina medarbetare *F. W. Lejonanker* en socialistisk frukt, som gav prof. Ljungberg, som vi sågo, anledning att benämna den för “härolden för en radikalism, som icke skyggade tillbaka för t. o. m. kommunistiska slutföljder“. “Werlds-Borgaren” (1792) säger sig skola föra kosmopolitismens talan, men varav dock ingenting förmärkes — annat än skildringar om “upplysningsfilosoferna” på Europas troner m. m. dyl.

Marseljäsen, den allbekanta franska patriotiska

krigssången, översättes redan 1792 och införes sagda år i “Extra Posten” för den 12 dec.

Man hade i Frankrike blivit patriot av glädje över revolutionens löften, men även av med fruktan uppblandad harm över de europeiska furstarnas sammansvärjning mot revolutionen och republiken. Vid sidan om denna de nya förhållandenas patriotism stryka kosmopolitiska tendenser genom tiden, varav spår märkas även hos oss, hos Nordenskiöld, som vi nyss sågo, och senare hos K. V. Bergman och andra. I sin huvudsakligen åt Proudhon ägnade sociala roman “Clara Winqvist” (1849) låter *Bergman* en av personerna utropa: “Nationernas tid är förbi, nationens börjar (mänsklighetens)”. I en recension av denna roman i den litterära tidskriften “Frey”, för vilken Bergstedt denna tid var redaktör, vinner satsen dennes synbara gillande. (Frey, 1849). Hjertas “Medborgaren” har för den 3 april 1832 inne en anmälan av “Bulletin universel”, organ för det franska sällskapet för vetenskapernas och industrins befrämjande, varest bl. a. läses: “redan äro de skrankor, som åtskilde nationerna, fallna och instörta med varje dag ännu mera. Nationalfiendskapen skingras alltmer för att giva rum åt strävandet till en allmän förening.”

Före Babeuf och hans partis kommunistiska statsmanifest hade de socialistiska och kommunistiska idéerna gjort sig märkbara i den praktiska politiken under den egentliga revolutionsperioden 1789—1793 och sålunda icke enbart i litteraturen före och under revolutionen, såsom Jaurés, Kropotkin, Lichtenberger m. fl. i sina arbeten om franska revolutionen ådagalagtHistoire socialiste. Sous la direction de Jaurés, u. å. — *Kropotkine,* La grande révolution 1789—1793, 2:a uppl. 1909. — *Lichtenberger,* Le Socialisme au 18:e siecle etc., 1895 samt Le Socialisme utopique etc. 1898.. Jord-

och arvsfrågorna voro de huvudfrågor, som då förnämligast upptogo sinnena i 1789 och 91 års nationalförsamlingar samt bland folkledarna utom riksdagen. Jorden skulle vara nationens. Röster höjdes även för industrins, livsmedlens och handelns socialisering samt för arvrättens begränsning eller avskaffande.

I vad mån *Lejonanker* i sin kritik av franska revolutionen och dess resultat i “Patrioten” för den 24 dec. 1792 påvärkats av revolutionsperiodens socialistiska rörelser kan ej fixeras. Men nog tyder den märkliga artikelns ton och hållning på att han stått under deras omedelbara inflytande med pressen i utlandet som förmedlare. Man följde uppmärksamt den franska pressen redan nu här hemma, varom Gustaf den tredjes och fjärde Adolfs försök

att genom administrativa förbud söka förhindra återgivandet av händelserna i Frankrike i svenska tidningar talar sitt tydliga språkHuruvida nämnda Lejonanker är identisk med den F. W. Leijonancker som Anrep upptar i sin adelsmatrikel (II: 623) lämnas därhän. Själv undertecknade han sin artikel F. W. Lejonanker (utan både i och c). I tidningsregistret i sista årgången av "Patrioten" står Leyonanker, som kan bero på tryckfel eller brist på typer. "Leyonankar" är under alla omständigheter felaktigt. Wrangels, Anreps och Stiernmans matriklar samt Hofbergs biograflexikon, del 7 ha ett par namn Lejonankar (med och utan i eller c), men av de personerna är den ene död 1668 och den andre 1756. — Låta vi Anrep gälla, avancerade nämnda artikelförf. småningom från löjtnant vid sjöförsvaret till kontre-amiral samt dog 1801..

Vid tal om den stora franska revolutionen 1789—1793 har man alltid att skilja mellan dess rent politiska karaktär och dess sociala eller socialpolitiska tendenser och riktningar. Egendomen upptogs visserligen i rättsförklaringen som en bland människans och medborgarens naturliga och

omistliga rättigheter. Men man gav egendomsbegreppet endast betydelse av individuell eller privat egendom. Men äro människorna födda "jämlika i rättigheter", så borde som följd därav de ju även vara födda jämlika i egendom, d. v. s. födda egendomsbesittare. Men så ville man icke tyda saken. Om egendomen kommo fördenskull de motsatta intressena att grupperas.

Å den ena sidan var det det politiska förtrycket, som skulle bekämpas. För de s. k. upplysningsfilosoferna (Voltaire och andra) var den politiska nydaningen, störtandet av det absoluta kungadömet och det därmed sammanhängande präst- och feodalväldet huvudmålet. Det grundväsentliga i ett samhällstillstånd, samhällsekonomin och dess organisering, blev förgätet för politiken, som sin natur likmätigt endast kan skapa de formella rättigheterna rörande frihet, jämlikhet och broderskap utan något faktiskt underlag delvis stöpta i förordningarnas, lagarnas och författningarnas former.

Å den motsatta sidan framhölls revolutionens ekonomiskt-sociala uppgift, som det ävenledes var statens plikt att taga hand om. Revolutionen var, så länge denna försummades, med den nyss timade 1789—93 års liberala revolution därför icke fullbordad, lödo *Babeufs* hotfulla ord under direktoriets regering, ty allt fortfarande "suga de rika åt sig allt livets goda och äro ensamma härskande, medan de fattiga arbeta som slavar, täras bort i elände och intet betyda i staten". Staten gjordes liktydigt med folket. Man förklarade sig som anhängare av centraliserad socialism eller statskommunism.

Förebud till ett socialdemokratiskt parti.

K. V. Bergman är hos oss den förste, vilken varslar om ankomsten av ett socialdemokratiskt parti i sin 1848 utgivna skrift "Den sociala frågan". De liberala och konservativa partierna ha varit, säger han, de enda partier, vilka uppburits av och lett den allmänna meningen. Under medvärkan av en ömsom liberal, ömsom konservativ regering ha de styrt det svenska statsskeppet "genom tidsnödens och de sig utvecklande sociala vedervärdigheternas och förtrasslingarnas bränningar". Liberalerna hade likväl synbarligen kommit till en beständigt avgjordare seger över de konservativa, vilka allt mera förlorat marken under fötterna. Deras ställning uppehölls ännu blott eller företrädesvis genom det inflytande tradition och parlamentarisk makt förlänade dem.

Men även liberalerna hade stannat i "ett i liberaliteten utdanat status quo". På grund såväl därav som av tidsandan utformas vid sidan av de båda äldre partierna ett nytt tredje parti, vilket Bergman benämner "socialisternas". Detta partis strävan skall enligt Bergman vara att bilda medelpunkten för den nya rörelse, som följdriktigt utvecklas ur de båda äldre partiernas söndring, vara m. a. o. deras "enhet" — syntes skulle en nutidens

marxist ha sagt — ävensom att åstadkomma "den sanning och harmoni" som de mot varandra söndrade partierna icke hade kunnat åvägabringa.

Liberalismen blir, förklaras det vidare, i längden oskicklig att bestämma och ge riktning åt regeringens

åtgöranden till införande av en sund, harmonisk statsorganisation. Som bevis för denna dess oskicklighet anföres de sociala missförhållandena i de industriellt mera utvecklade stora länderna såväl som i de i detta hänseende mindre utvecklade små länderna.

Det modärna proletariatet och pauperismen äro, säger han, frukter av civilisationen. Proletariatet är en företeelse, som tillhör helt och hållet våra modärna samhällen och som aldrig i någon tid förut blivit spord som sådan i mänsklighetens historiska utveckling. Fattigdom har visserligen i alla tider existerat och kanhända i enskilda fall varit “avskyvärdare ju längre vi gå tillbaka i tiden“. Men detta till trots erbjuder sig “en så stor åtskillnad mellan fattigdomen i forna tider och i dag att den senare måste sättas såsom ett egendomligt världshistoriskt fenomen, vilket står där såsom det enda i sitt slag“. Den modärna fattigdomen är en produkt av hela den historiska utvecklingen, som leder därjämte sitt upphov från den ställning arbetet intagit till kapitalet i den modärna industrin. Arbetet uppskattas, förklaras det, ”uteslutande på ett mekaniskt sätt som ett ting och som en marknadsvara, vars värde bestämmes efter döda, helt mekaniska lagar ... Arbetskrafterna utbytas till pänningvinst för en särskild klass i samhället och alltsom denna klass’ intresse fordrar, tagas de i anspråk eller överlämnas skoningslöst åt förhungrandet ... Det modärna proletariatet är ett civilisationens resultat, som genom en *objektiv* nödvändighet störtar massan i nöden”.

Bergman synes det viktigt att de politiska idéerna angående rösträtt och folkrepresentation realiseras, ty “man skall av erfarenheten bäst lära sig huru mycket de betyda i grunden”. Han framhåller med hänsyn härtill förhållandena i Frankrike. Den stora franska revolutionen förintade den privilegierade jordegendomen, befriade lantbefolkningen och brakte genom indragning av prästerskapets (kyrkans) samt emigranternas — de till utlandet flyktande ädlingarnas — egendom en oerhörd massa jordegendom i cirkulation. Men revolutionen bröt blott adelns makt för att sätta ett nytt privilegium i dess ställe.

“Nu är det“ — erinrar han om för sin tid — “200,000 familjer med egendom, i vilkas händer herraväldet är koncentrerat. Dessa stifta lagarna, rådslå över budgeten, bestämma skatternas fördelning, förfoga alltså över landets krafter, och erfarenheten visar att de just icke göra det till sin egen skada. Det är i Frankrike därhän att intet mått och steg av allmänt intresse mer kan företagas, om det kolliderar med den stora fabrikantens intresse ... förnekas kan nu ej häller det i de lägre samhällsklasserna, särdeles i Frankrike och England avtagande intresset för den blott politiska friheten: det ser nästan så ut som väntade man numera ej av densamma några så utomordentliga förmåner för den fria saken“Allt går igen. Samma resonnemang för i dag syndikalismen. — Jfr uttalandena sidan 96..

Författningsfrågan och den därmed sammanhängande representationsfrågans lösning kan dock ha sin betydelse som en genomgångspunkt för den sociala pånyttfödelsen, särdeles i samhällen, varest de politiska fri- och rättigheterna äro lika ojämt som orättvist fördelade eller undertryckta. Bergman skiljer på social statskonst och politisk statskonst samt uttalar att införandet av fri författning och allmän rösträtt bör vara ägnat “att göra den blott politiska statskonsten mera

överflödig och föra oss den sociala statskonsten närmare”. 1848 års franska revolution, medelst vilken social lagstiftning för första gången kom till praktiskt, om ock misslyckat utförande, har ådagalagt att de sociala missförhållandena “icke kunna hjälpas genom blott politiska recepter“. Honom synes det klart att Europas nationer sträva mot republik; samt önskar han en återgång till den klassiska forntidens, från “tidsbristens tillfälligheter” renade politiska visdom, då t. ex. domare- och krigsmakten var lagd i “folkets hand“.

Statssocialism.

En socialistisk kritik av gällande samhälls-och rättsordning.

1. *Socialismen i pressen.* — Inom pressen uppträder som försvarare av den politiska socialismen under de första två, tre åren av sin tillvaro “Folkets Röst“, som har hovrättsnotarien *Franz Sjöberg* till förläggare och redaktör samt utges från Stockholm. Proudhons socialekonomiska läror voro då här kända genom Bergman samt saint simonismen och Cabets kommunism — den s. k. ikariska kommunismen eller “dygdekommunismen“ — genom P. Götrek och Gustaf Hjerta.

I sin korta anmälan i första numret för den 6 oktober 1849 säger tidningen i avseende på sin blivande tendens sig “endast böra förklara att den skall vara att bekämpa maktens missbruk och vindicera även de arbetande och medellösa folkklassernas mänskliga och medborgerliga rättigheter”. Tidningen har dock inne i samma nummer sin “trosbekännelse”. Den lyder i huvudsak sålunda:

“Vi äro kort och gott socialister. Då vi avlägga denna förklaring, känna vi fullkomligt de farhågor mången även uppriktig vän av frihet och mänsklighet hyser för socialismen.

Makten och de nu lyckliga samhällsklasserna ha städse framställt socialismens bekännare såsom värkliga Catalinar utan annat strävande än att omintetgöra ordningen, familjen och eganderätten, utan annat mål än förstörelse, plundring och brand — egennyttan å ena, förskräckelsen och en fullkomlig obekantskap med socialismens värkliga karaktär och syften å den andra sidan ha givit en rik skörd åt detta lögnens och människohatets utsäde.

Men långt ifrån att dessa farhågor skulle avskräcka oss att öppet angiva det mål, vartill vi sträva, se vi tvärtom däri en ökad anledning att framlägga våra politiska läror. Socialismen, lika som alla nya sanningar, har blivit missförstådd och beljugen. Att rätta villfarelserna och avkläda tillvitelserna har oftast varit nog för att göra dem till ett evangelium för mänskligheten.”

“För att bekämpa socialismen åberopar man nu ordningen, familjen och eganderätten.

Men vad är det då väl för ordning, som står tillsamman med allt det elände som omger oss, med så många prostitutioner, svek, stölder och mord, med överfyllda fängelser, med spöslitningar och dödsstraff, dem man icke vågar avskaffa? Vad är det för en ordning som för samhällena från kris till kris, från emöt (uppror) till revolution, från revolution till inbördes krig, som suspenderar lagarna, slår tankarna i bojor, häktar, proskriberar och nedgör tusentals människor, som kungör belägringstillstånd över städer och land och som utsuger nationerna för att underhålla härar till deras slaktande? Eller är det kanske ordning denna fattigdom som blygs över sina försakelser; denna smärta som kväver sina suckar; detta hat som konspirerar; denna nya revolution som Europa snart går till möte? Himmelske gud! vilken oordning är då jämförlig med denna ordning?

Men månne det då förhåller sig bättre med

familjen? Nej, visst icke. Och tvivlar man på våra ord, må man då kasta en blick i domstolarnas arkiver. Och vilka hemska dramer möter man icke där? Se t. ex. denna hustru som förgiftat sin man för att med hans besparingar köpa en äventyrares kärlek; dessa bröder som knappt återkomna från faderns grav redan träta om arvet; dessa skandaler mellan äkta makar som kalla hela allmänheten till vittne över deras husliga olevnad; dessa späda varelser som dagligen mördas eller utkastas; denna far som inövar sin son i stölder och missgärningar; denna mor som ockrar på sin dotters vanära! Och vilken obetydlig del är likväl icke detta av alla de ännu mera upprörande tilldragelser, varöver slöjan aldrig blir lyftad! Men i en tid, då begäret efter pänningar fört de lyckligare samhällsklasserna ända därhän att de betrakta äktenskapet blott som ett medel att förvärva egendom; då den naturliga böjelsen aldrig mera rådfrågas utan äktenskapet i stället för en förening mellan tvänne hjärtan, hänförda av kärlek och tillgivenhet, övergått till en handelsspekulation och då, såsom språkbruket ganska träffande uttrycker, man numera icke gifter sig med en kvinna som man älskar utan till 20,000, 40,000 rdr — huru kan det också då vara annorlunda? Att älska sin maka är ju också överflödigt för den rike. Arbetsklassens nöd är honom en säker borgen att för sin hustrus hemgift kunna köpa huru många älskarinnor som hälst. Och medan familjen är sådan inom de högre samhällsklasserna, vad kan då väntas av de fattiga?

Nedtryckta under kapitalets tyranni kunna arbetarna knappast förtjäna sitt dagliga bröd än mindre avsätta en

besparing för sina nakna och hungrande barns uppfostran. Och när därför varje beta bröd som räcks åt barnet blir en hård försakelse för

föräldrarna, huru kan man då begära att kärleken skall kunna nedtysta hungern? Eller vad är väl naturligare än att dessa barn, vilkas hjärtan aldrig blivit värmda vid ömhetens barm, som aldrig funnit annan vedergällning för dygden än försakelse, omsider duka under för lastens lockelser och sluta sin kamp med eländet och nöden, sonen på fästning och dottern på bordellen?

Det återstår att kasta en blick även på eganderätten och dess natur.

Om vi därvid åberopa ett offentligt yttrande av socialismens häftigaste motståndare, hr Thiers, “att själva grundvalen för all eganderätt är arbetet”, så böra vi väl få hoppas att man icke skall kunna tillvita oss ensidighet. Men månne denna princip även är den gällande? Eller låtsar man sig kanske icke känna dessa tusentals människor, som nu arbeta utan hopp att någonsin få ega någonting? Eller vem tillhör väl detta ståtliga hus: dem som byggt det? Nej, visst icke! de äro kanske husvilla. Vem dessa granna tyger? kanske dem som tillvärkat dem? Nej, de äro höljda i trasor. Eller åt vem tillredes dessa läckra måltider? Åt dem som hämta skördarna ur jordens sköte? Nej, de ega kanske icke bröd att stilla sin hunger. Och emellertid lär ju hr Thiers även förklarat att eganderätten är “en väsentlig del av mänskliga naturen”. Har hr Thiers rätt häri och vem bland våra motståndare vill jäva honom? Vad är det väl för slags varelser alla dessa arbetare, dessa proletärer som aldrig egt och aldrig kunna hoppas att ega något alls? De skulle ju således icke häller vara människor? Nog har väl ändock försynen tänkt sig dem såsom sådana, ehuru samhället visserligen uppbjudit sin förmåga för att omintetgöra dess värk.

Och efter allt detta, hurudan är då den ordning som våra motståndare åberopa? Jo, styrkans och

våldets, det är m. a. o. en evig oordning, alstrad av en himmelskriande orättvisa, som, i det den skänker samhällets alla fördelar åt några få individer, gör de övriga till en samhällsordnings naturliga fiender. Hurudan den familj som de påstå sig beskydda? Jo, ett privilegium för några få att leva i lättja, vällust och överflöd, medan den stora mängden trälar, hungrar och försakar.

Och huru ha däremot vi uppfattat ordningen, familjen och eganderätten? Jo, vi vilja en ordning som icke behöver försvaras varken med styrkan eller våldet utan som vilar på den säkra grundvalen att förbinda allas intresse med allas rätt. Vi vilja en familj, där kärleken ersätter egennyttan, där icke nöden vägrar någon att älska och vårda sina barn och icke hungern driver mannen till brott eller kvinnan till prostitutionen. Vi vilja slutligen en eganderätt, som icke mera gör arbetet till slav under kapitalet, som icke hopar och underhåller överflöd hos vissa individer och familjer samt därigenom för andra kränker en “väsentlig del av den mänskliga naturen” och som slutligen återgår till vad den rätteligen bör vara: arbetets lön.

Att visa mänskligheten vägen till detta mål är socialismens och det 19:e seklets uppgift. Och är detta att vilja omintetgöra ordningen, familjen och eganderätten, var ha väl dessa då sina sanna försvarare? Men huru också nå detta mål?

Vi svara härtill med Voltaire: att allt det onda som är en naturlig följd av egendomens alltför ojämna fördelning visst icke har sin grund i själva eganderätten utan i lagarna och lika litet som vi tro på möjligheten av den samhällsordning, som nu består genom den starkares rätt, lika litet önska vi därför också att den sociala frågan löses på annan väg än genom lagarna. För detta

ändamål måste dock en politisk reform föregå samt genom den suveräniteten och lagstiftningen återgivas åt folket, som det enligt själva naturen av allt samhälle också ostridigt tillhöra ... Med handen på hjärtat förklara vi att vi anse socialismen i trots av varje motstånd och varje hinder en gång skall utbreda sina läror över hela världen ... den utgör alla lidandes och förtryckta hopp om hjälp och förlossning — och världen har nu ledsnat vid eländet.”

*

Socialismen skall dock snart komma att förblekna i tidningen för att till sist alldeles utplånas. I en ny

pressdeklaration “Vad vill Folkets Röst?” för den 8 dec. 1852 talas endast om politik och folkets politiska rättslöshet utan att ordet socialism ens nämnes. Tidningens hållning blir allt mattare och slutligen färglös. Även jordgloben i tidningens vignett, som hade intagits från och med det andra numret av tidningens första årgång och som bar som devis “Upplysning, Frihet och Bröd“ försvinner i och med dess sjunde årgång. När den för alltid upphör den 16 mars 1861, tillkännager redaktionen att “den hällre avträder från den publicistiska arenan än att kämpa med vapen som den ogillar”. Den hade icke haft fria händer.

2. *Andra pressröster.* — Även i landsorten framträder ett och annat pressorgan, vilka under intrycket av tidens revolutionära händelser begagna ett språk, som ifråga om kraft och must överträffar även huvudstadens radikalaste press.

Från Landskrona utges “Nya Korrespondenten”, som har till utgivare och boktryckare stadsmäklaren och fabrikören *J. W. Boldt.* Dess

provnummer utkom i dec. 1845. Tidningen kallar sig då blott “Correspondenten“. Men från okt. 1846 ändras tidningens titel till ”Nya Korrespondenten” samt kommer från och med 1847 ut 2 gånger i veckan efter att förut ha utkommit en gång i veckan. I tidningens anmälan för 1847, för 1848 och för 1849 förklaras hennes spalter stå öppna för insända artiklar som avse sak men icke person och vilka äro avfattade i “ett hyvsat språk”. Redaktionen för sin del ger i anmälan för 1848 uttryckligen till känna att den “omfattar och söker understödja de demokratiska idéer, som inom laglighetens område kunna göra sig gällande, då de bilda yttringen av en samlad folkvilja”, samt för 1849 att den, såvitt dess förmåga medger, värkar “för folkets sak på allt möjligt vis“. Det är också under dessa båda år som tidningen anslår en skarpare politisk ton, som 1849 stiger till sin höjdpunkt i en artikel för den 30 oktober “Kampen i vårt århundrade”.

”Om folken” — skriver nu “Nya Korrespondenten” — ”hade medvetande av att de genom att förjaga sina tyranner, genom att ändra sina statsformer, genom att proklamera republiken, skulle erhålla den frihet, varefter de sträva, så hade vi redan för lång tid sedan ingen furste på Europas jord, utan skulle sedan länge hava sett demokratin härska i folkens statsliv. Ty mot den allmänna folkövertygelsens makt skydda inga bajonetter och inga kanoner, intet belägringstillstånd och ingen ståndsrätt. Men ett sådant medvetande hava icke folken och kunna ej hava det“; förhållandena i Frankrike — “denna världshistoriens barometer” — hade visat detta alltför väl. “Vem har gjort“, frågar tidningen, “de sista årens revolutioner? Vem har kämpat på barrikaderna? Proletariatet. Vilka äro revolutionens avsvurnaste fiender, mot vilkas förräderi, mot vilkas seghet hava alla dessa storartade resningar bland de europeiska nationerna strandat? Ej vansinniga despoters trots, ej furstliga

bajonetters tvångmakt har förintat våra revolutioner, det var bourgeoisin som gjorde dem onyttiga. Vem ar det som i Frankrike, varest revolutionen hade tillkämpat sig en demokratisk statsform, förstörde och förtryckte denna demokrati...? Det var bourgeoisin, som åt sin gud, pänningpåsen, offrade ära, frihet, allt och befästade sin skändliga seger med de ädlaste fosterlandssöners blod. Dessa båda elementer, proletariatet, civilisationens misshandlade parias, och bourgeoisin, forpästade pänningmänniskors trångbröstade krämarsjälar, kämpa en förstörelsens kamp mellan förnuft och vansinne, mellan likhet och privilegium... De två sista årens historia är en oavbruten kedja av fegt förräderi å denna bourgeoisis sida...”

“Likväl är det ej blott pänningmännen, som begripa karaktären av våra revolutioner, även folket vet varom frågan är. Folket har fått den övertygelsen och genom Frankrikes varnande och sorgliga exempel har det medvetandet genomträngt detsamma att ingen statsförfattning vare sig monarkisk eller republikansk kan garantera möjligheten av frihet och jämlikhet. Folket vet nu att det är lika möjligt i republiken som i monarkin att undertrycka dess förnuftiga vilja genom en väpnad minoritet. Därför har folket ej mera någon lust att utgjuta sitt blod för en revolution som endast gäckat den sanna friheten. Därav den indifferentism som överallt gjort sig gällande och vars andemening är: proletariatet är trött att för pänningväldets tyranni kämpa mot bajonetternas och med sitt blod trygga bourgeoisins makt. Folket inser att det ej har att vända sina vapen mot furstarnas bajonetter utan mot bourgeoisins pänningpåsar.

Med detta medvetande är allt vunnet och vi glädja oss över denna folkets likgiltighet mot den politiska reaktionen, om ock vansinnets ögonblickliga seger över det sunda förnuftet skulle uppröra oss. Den är det säkraste tecknet att nästa revolution ej blint och utan högre principer skall vända sig mot det yttre skenbara tyranniet utan att den skall angripa och tillintetgöra den djupare och enda sanna grunden till olikheten människorna emellan, den olika fördelningen av förmögenheten.

“Vad gagnar det folket att statsförfattningen tillerkänner alla rätter vara fria, att den proklamerar likhet inför lagen för alla? Får genom denna tillerkända rätt den fattige proletären, som natt och dag måste arbeta i de osundaste värkstäder för att kunna förtjäna så mycket att han med sin familj ej svälter ihjäl, möjligheten given att vara fri, d. v. s. att med alla de anlag som i honom slumra, med alla de böjelser som röra sig inom honom utveckla sig som människa? Är det en människa, denna bleka, usla gestalt, som är dömd att framsläpa hela sitt liv under de smutsigaste sysselsättningar som oxen under oket? Finns här det minsta spår av den förnuftiga utveckling, av den levnadsnjutning, vartill alla människor äro bestämda?

“Så visst som — slutar artikeln som är osignerad, såsom tidens sed då vanligen var — att alla människor till sitt väsende äro lika, enär alla äro människor, så visst hava alla lika rätt till njutningen av livet och denna jordens goda. Allt vad som finns tillhör alla. Har den enskilde tillägnat sig en del av detta goda för sig allena, så är detta ett rov från samhället, det är tjuveri, ty blott alla hava rätt till jordens goda. Således måste dessa tillhörigheter förvaltas av alla, av totaliteten av människor; och var och en måste få det vartill han har rätt, d. v. s. det som han behöver för sin utveckling som människa. Det måste vara var och en beskärt att kunna naturenligt utveckla sina anlag och böjelser. Då först kan man tala om frihet och jämlikhet.”

Något i samma anda träffar man även på i en av major *A. Öhman* från Stockholm utgiven politisk tidskrift “Oden“, en fortsättning på tidningen “Oden“, varav endast 12 nummer utkommo (1848). Arbetarfrågan behandlas i en artikel med denna som rubrik, varest juli-monarkins eller Ludvig Filips “vrångvisa statskonst” förklaras ha tillintetgjort frukterna av 1789 års revolution. Konungen utpekas som “den förste kapitalisten och procentaren”; och då kunde ej annat än

“kapitalets välde“ bli det politiska och sociala systemets uteslutande föremål. Detta var orsaken, säger artikelförf., “till pänningmännens eller den s. k. bourgeoisins förtryckande av de arbetande klasserna och då detta förtryck nått sin höjd, även till arbetarens väpnade reaktion däremot”.

Till arbetsklassen räknar tidskriften icke endast “den ringa procent individer, vilka uteslutande tillhöra särskilda hantvärksföreningar och andra yrken, förnämligast de mäst underordnade däribland, såsom gesäller, lärlingar, fabriksarbetare o. dyl.“ utan alla som äro beroende av sina händers arbete. Nio tiondedelar av svenska folket bli därigenom räknade till den arbetande klassen. Dessa 99/100:delar av befolkningen (eller 3 miljoner människor) befinna sig “genom en orättvis och fåvisk lagstiftning brakta i torvtighet och vad ännu svårare är i ett nästan slaviskt beroende av en vrångvis samhällsmakt”. (Oden, första häftet 1848).

Patriotismen under debatt.

1. *Patriotismen debatterad från politisk ståndpunkt.* — I Adlersparres bekanta tidskrift “Läsning i blandade ämnen” skriver *A. G. Silverstolpe* vid sekelskiftet mellan det 18:e och 19:e århundradet eller år 1800, anonymt en artikel, den han ger till rubrik “Försök om patriotismen” och som inledes med följande satser av Voltaire:Uppgiften att Silverstolpe är förf. till ifrågavarande artikel ha vi hämtat från *Malmström,* Sv. vitterhetens historia, IV: 112. *Hildebrand,* Sverges historia, IX: 42 lämnar samma uppgift.

Har en jude ett fädernesland? Om han är född i Coimbra, så är det mitt ibland en skara av okunniga och orimliga, som argumentera mot honom och åt vilka han skulle ge orimliga svar, om han vågade svara. Han är bevakad av inkvisitörer, som låta bränna honom, om de få veta att han icke äter fläsk. Och all hans egendom tillhör då dem. Är hans fädernesland i Coimbra? Är Jerusalem hans fädernesland ? Han har hört omtalas att hans förfäder

fordom bebott detta steniga och ofruktbara gebit, omgivet av en faslig ödemark och att turkarna nu äro herrar över detta lilla land, varav de erhålla nästan ingenting. Jerusalem är ej hans fädernesland. Han har ej något, han har på jorden ej en kvadratfot som tillhör honom. GuebernGueber, namn på perser som hylla Zoroasters filosofi., äldre och hundrade gånger vördnadsvärdare än juden, slav under turkarna eller perserna eller Stora Mogol, — kan han räkna för sitt

fädernesland några pyréerPyréer = små tempel., som han i hemlighet uppför på bärgen? BanjanenBanjan = indisk köpman. och armeniern, vilka tillbringa sin levnad att genomlöpa hela Orienten i egenskap av mäklare, kunna de säga: mitt kära fädernesland, mitt kära fädernesland? De ha ej något annat än sin pung och sin räkning.

Om vi föra tanken på våra europeiska nationer, ha alla dessa mördare, vilka hyra ut sina tjänster och sälja sitt blod åt den första kung, som vill betala dem, ha de ett fädernesland? De ha det mycket mindre än en rovfågel som alla aftnar återkommer till hålan av den klippa, där dess moder byggt sitt näste. Skulle munkarna våga säga att de ha ett fädernesland? Det är i himmeln, säga de. Väl! Men här på jorden känner jag ej något för dem.

Vad är då fäderneslandet? Skulle det ej händelsevis vara ett skönt fält, vars egare, bekvämt boende i en väl underhållen byggnad, kunde säga: detta fält som jag odlar, detta hus som jag byggt tillhöra mig, jag lever där under hägn av lagar, dem ingen tyrann kan våldföra. När de, vilka liksom jag ega fält och hus, samlas för sina gemensamma intressen, så har jag min röst i denna samling, jag är en del av det hela, en del av det allmänna, en del av makten. Se där mitt fädernesland. Allt vad som ej är denna boning av människor, är det ej understundom ett stall av hästar under en stallmästare, som efter behag ger dem pisksmällar? Man har ett fädernesland under en god regent, man har ej något under en elak.

Vad är det för ett ord jag tecknat? frågar *Silverstolpe.* Vet detta tidevarv mer vad det betyder? Har det en bemärkelse för trälen? Har det en för anarkisten? (Som man finner, begagnades ordet anarkist redan nu i svenska språket av svenska män! G. H. H.)... Ehuru vältaliga uppmaningar man än må göra att älska fosterlandet, älskar ändå ingen, om ej av ädelmod eller vana, ett land, som han ej har intresse att älska. Orsaken igenfinnes lätt i den lovliga självkärlek som är ofrånskiljelig från människans natur. Det gives ingen annan grund för ett samhälle än ett förbund. Ett förbund är icke förbund, om det ej är frivilligt. Ingen förbinder sig frivilligt mot sitt intresse; ingen gör uppoffringar utan mot förmåner, dem han lika eller högre värderar.

En enstaka varelse, en varelse, stadd utan förbindelse med andra, är svag- och värnlös. Varför ingår han då i samfund, om ej för att få en ökning i sin styrka; ett hägn för sina rättigheter; ett befrämjande för det fria bruket av sina förmögenheter? Sådan är hans fordran. Han förbinder sig att offra sin tanke och sin möda, att i nödfall blottställa sitt liv för andra och gemensamt med andra. Men det sker ej egentligen för deras skull; det sker för hans egen; det sker därför att han på samma gång gör dessa uppoffringar för sig själv och att alla förbundna göra desamma för honom.

När man i den frasen kärlek till fäderneslandet nämner ordet fäderneslandet, menar man alltså ej nödvändigt det land, där man är född eller uppfostrad eller där ens förfäder levat, lyst och gagnat eller deras ben vila. Det kan vara detta land man älskar, men då är det ock där man njuter eller förväntar den sällhet, vartill man såsom samfundsvarelse är berättigad. Utan njutningen och utan hoppet därav är det ej sitt födelseland man älskar. Det är blott de få individer där, som utgöra ens anhöriga, vänner, välgörare; det är de få ställen, vilkas åsyn eller åtanka bibringa hågkomster efter barnaålderns lyckliga eller ynglingaålderns obekymrade dagar. Jag ville våga allt till försvar av den inskränkta jordrymd, där vart steg jag gör påminner mig om min första oskulds och min sällhets stunder; av den begravningsplats, där — ej mina förfäder, likgiltiga i fall de varit oförtjänta — men mina föräldrar, dem jag själv älskat, vila; av de ömma anhöriga och vänner, som danat eller vårdat mig; av de välgörare, vilkas armar lyftat mig ur nöden, vilkas lyckligare villkor lättat mina; av den maka, vars omsorger bidragit till mitt välstånd och min sinnesfrid, vars dygder framlockat eller bekraftigat mina, vars trohet delat lika villigt mina vidriga som mina glada öden...

Men omgives denna jordrymd av en omätlig sträcka, där jag ej upptäcker något kärt för min syn eller mitt minne, icke något lockande för min inbillning, icke ens någon hugnande förmodan om andras sällhet; går jag utom

denna lilla krets

av människor icke ett steg utan att möta antingen miljoner blinda, kalla, lidande, vanmäktiga varelser utan kunskap om ett samband med mig och utan håg därtill eller egenmäktiga förtryckare, behandlande alla underhavande såsom blotta värktyg, befallande med viljor i stället för med skäl, hämnande i stället för straffande, inkräktande på samhällsförbundet i stället för att vörda det, egande begrepp blott om maktens värde, icke om människans, icke om min oavhändliga rätt till säkerhet och frihet; för denna omätliga landsträcka, för dessa fåkunniga och kalla miljoner, för dessa förtryckare offrar jag ej, om ej av ädelmod eller fruktan, det ringaste av min tid, min tanke, min möda eller mitt blod; de utgöra ej mitt fädernesland; det är ej dem jag älskar, jag har ej skäl därtill; det är ej en gemensam jord, där en familj för gemensamma intressen samlas, där densamma gör frivilliga överenskommelser, där de bäst betrodda värkställa dem; det är lindrigast liknat en öppen plats, där en mängd vildar av olika peuplader mötas, söka att bedraga varandra på byteshandel, använda armstyrkan, där listen ej lyckas, och åtskiljas med lika stridiga intressen som de ditkommo. Nej, jag upprepar det, det är ej detta land, dessa människor jag älskar...”

På samma gång artikelförfattaren i Adlersparres tidskrift framhåller kärleken till hembygden och den naturliga hembygdskänslan samt intressenas föreningsband, går hans kritik av patriotismen å andra sidan ut från synpunkten av en ofullgången statsförfattnings medvetna orättfärdighet.

“Orimligt utan tvivel vore“, säger han som ett slags ursäkt, “det påståendet att i något land under vad lagar, vad styrelse som hälst, var medlem av staten skulle kunna njuta en jämn och full lycksalighet. Inga fullkomliga lagar ha hittills funnits... Men ett folk begär värkligen föga för att finna sig lyckligt. Det är ej ömtåligt på detaljerna av sin lagstiftning.” Det begär “blott riktigheten i grunderna, blott frihet för sina naturliga förmögenheter, hägn för sina gemensamma rättigheter... de flesta lagstiftare ha ej insett detta. De ha främst tänkt på statens makt och

självständighet, sedan på dess inbyggares säkerhet och frihet; främst på statens förhållande till andra stater, sedan på individernas till varandra; främst på jordens försvar, sedan på människornas sällhet... Gör ett folk först lyckligt, så blir det självständigt.”

2. *Patriotismen debatterad från social och ekonomisk ståndpunkt.* — I sin artikel i “Patrioten” för den 24 dec. 1792, som har till rubrik “Tankar öfver franska revolutionen” samt till underskrift “av innerlig känsla och öfvertygelse tecknadt af F. W. Lejonanker”, gör *Lejonanker* gällande, att “mot grundprinciperna till en fri stat och fria medborgare och deras naturliga följder har franska revolutionen högeligen syndat. Den har utdömt skuggan, nämligen titlar och ärvtligt adelsskap, men lämnat oantastad kroppen, nämligen rättigheten att få bli jordagodsägare av hela landskaper och egare av hela städer, om man kan därtill skrapa ihop nog pängar, varigenom den värkliga jordbrukaren och värkliga husbeboaren blir egarens slav och skattdragare. Och denna motnaturliga inkräktning tillåta de än bli ärvtlig och få transporteras på barn och barnbarn”. Lejonanker angriper arvsrätten som privaträttslig samhällsinstitution, den han vill helt och hållet ha upphävd. Han blir sålunda en arvsteoretisk svensk föregångare till saint simonismen. Han proklamerar ävenledes jorden “georgeistiskt“ som allas tillhörighet.

Om jorden som allas tillhörighet yttrar Lejonanker sig på sätt som följer:

“Jorden är alla människors gemensamma boställe och dess skötande till livsbärgning människans första göromål. Hon har då rättighet att ega av jorden så mycket som fordras till livets behov. Men som hon kan arbeta mera jord än till egen föda fordras, så kan hon få tillbyta sig all den jord som hon nota bene med sin egen flit kan bearbeta av andra, som icke ha lust åt jord och vilka sedan med annat arbete

betala jordbrukarens möda. — Allt egande av jord som man icke själv förvärvat eller brukar är en inkräktning på människornas allmänna rätt, och då denna inkräktning blev tillåten lades första fjättran på friheten och den första som vågade säga: ’denna jorden som jag dock själv icke förvärvat eller kan bearbeta är min och eho som här vill arbeta och föda sig skall vara min slav, min tjänare eller skattdragare’, han var den första våldsvärkaren, den första tyrann (man märker här Rousseaus inflytande, G. H. H.), och detta lilla tyranni är grund och urbild till allt

det tyranni och välde, som i stort trycker människosläktet. — Sedan städer uppkommo, där de skulle bo tillsammans, vilkas rörelse fordrar flera händer, blev en ny eganderätt, nämligen boningsplats. En var stadsborgare borde då ega tomt tillräcklig för ett hus proportionerad efter hans rörelse. Men när någon kunde säga sig egare av det hus han icke själv förvärvat eller mera tomt än dess rörelse fordrar, blev han en inkräktare av människors allmänna rätt.“

“Friheten existerar“, sager han med avseende speciellt på arv och bärnauppfostran, “icke, där man 1:o) kan göra inkräktningar på den allmänna eganderätten och 2:o) dar man kan transportera på barn eller arvtagare sin förvärvning och därigenom i födslen göra barn genast till herrar eller sätta dem i stand att utan eget arbete leva. Det allmänna bör vara allas moder och alla barn vara statens. Alla barn böra få sadan uppfostran, som utvecklar deras infödda böjelser och förmögenheter, men ock allt arv tillfalla staten och därav icke tillkomma vart mer än så mycket jord envar kan sköta med därtill nödigt inventarium eller ock hus och tomt efter det näringsyrke, som barnet väljer. Var en människa kan da i ett sådant samhälle med sitt egna arbete bliva rik för sin egen del och sitt egna njutande utan att skada friheten, som fordrar att ingen födes rikare än den andra. Den allmänna modern bör utstyra alla sina barn lika.“

Om möjligt ännu mer visar Lejonanker sig som son av den franska revolutionen i följande utveckling av privilegiernas uppkomst och frihetsfientlighet:

“När man tillstadde exklusiva rättigheter till vissa yrken och näringsgrenar, varigenom andra hugade avhöllos från

det arbete därtill de naturligen hugfäldes, så tillskapades ett nytt tvång, en ny inkräktning å allmän rättighet. När de annars så nyttiga pängarna uppkommo, som blevo representanter av arbete och av nötande och tärande varor och man tillät denna representativa styrka få hopa sig i enskiltas gömmo för att transporteras i arv, så alstrades åter ett välde som är mot naturen, mot det allmänna väl, mot den enskilta friheten. När eganderätten av jord, tomter, pängar blev ärvtlig, så uppfanns titlar att exprimera den rikes storhet. Då blev en rik bonde frälseman, en ännu rikare i äldre tider merändels rövare eller viking, härs och jarl, det är baron eller greve, och i senare tider gjorde en rik florentinsk köpman sig till egare och envåldshärskare ej allenast över sitt fria fosterland utan ock över sina fria medborgare.”

Förf. gör emellertid tiden några eftergifter. Till förekommande av “misstag” finner han sig pliktig att anmärka att han “på intet sätt vill såra eganderätten eller stöta det evigt billiga att var och en bör ostörd ega vad han själv förvärvat”. Han vill blott bjuda till att visa att “genom arv ega vad andra arbetat sig till, det inför makt och en sådan makt tyranni“. Han underkastar ock “åt det allmänna förståndets granskning” huruvida hans tankar äro sanna; “de kunna möjligen vara falska”. Vad han anfört angår, menar han, “mera Frankrike än något annat land” och “endast i Frankrike kan bli fråga om värkställighet”. Han anser till sist att hans tankar “endast kunna antagas och appliceras i ett land, där en hög grad av upplysning är allmän, där folket i allmänhet är förståndigt och dygdigt, där allas högsta sällhet är var och ens högsta önskan och föremål”.

Lejonanker har sålunda överflyttat Voltaires relativt tagna politiska antipatriotism på de sociala och ekonomiska områdena. Han har såmedelst blivit en svensk exponent för den *ekonomiska* antipatriotism, som fått sitt klaraste, mäst systematiska och mäst positiva uttryck först hos Karl Marx i det av honom tillsammans med Engels redigerade

kommunistiska manifestet av 1848 och sedan i en dogmatisk form hos den suspenderade förre franske professorn Gustav Hervé under namn av hervéism, men som denne sedan utvecklat till en internationalistisk teori i sina två böcker “Leur Patrie” (De rikes fädernesland) och “L’internationalisme“.

Marx har i sagda manifest förklarat världsproletariatet icke ega något fädernesland, motiverande detta därmed att man icke kan fråntaga det vad det icke har. I vad mån han inlagt en internationalistisk tanke i denna sats har aldrig blivit fullt klart. Nutidens socialdemokrati, vilken upprätthåller nationalitetsidén, har emellertid utsagt : “Har proletariatet intet fädernesland, så vilja vi skaffa det ett sådant.“

I den av *Kautsky* “utopiskt” framställda “framtidsstaten” (i “Das Erfurterprogram”) blir det socialistiska produktionssättet, varvid produktionsmedlen övergå till att vara gemensamhets- eller nationalegendom, till en början infört inom varje enskild stats gräns. De enskilda socialistiska nationerna komma sedan så småningom att sammansmälta till ett enda världssamhälle, organiserat som världsrepublik.

Hervé säger i likhet med en del sociologer (t. ex. Gumplowicz) att det är omöjligt att på vetenskapligt tillfredsställande sätt fixera begreppen nationalitet och fäderneslandet. Kärleken till hembygden är, anser Hervé, en naturlig känsla. Men kärleken till fäderneslandet, “de stora fäderneslanden”, varest slumpen låtit oss födas, är en förvärvad, artificiell känsla, som för övrigt näres och underhalles medelst konstlade medel i fråga om uppfostran och undervisning. De ha haft sitt berättigande, anser han dock. Bästa beviset därför är att de ha uppstått och att de ha egt bestånd. Under vissa omständigheter och epoker ha de

t. o. m. kunnat vara en bidragande orsak till släktets allmänna utveckling. Alla ha vi också varit patrioter, säger han. Hervé skulle ha varit patriot som sina landsmän, revolutionärerna av 1789 och 93, om han då levat. Men genom socialismen, vilken grupperar människorna i fattiga mot rika, i klass mot klass utan att hålla räkning på skillnader i ras och språk, oavsett de av historien dragna gränserna och de nya ekonomiska villkor som ångan, elektriciteten och maskinväsendet skapat, har en omvälvning i förhållandet folken emellan inträttKapitalismen, som faktiskt är utan fädernesland, går rent evolutionistiskt mot internationalism genom dess bildande av internationella truster, varigenom den allt mer reglerar världsproduktionen. Som motsättning därtill kan ställas ett världsproletariatets världsförbund eller en arbetarinternational, som likaledes på ekonomisk väg förvärkligade den mänsklighetens International, varom *Pottier* sjunger i sin internationella arbetarsång “Internationalen”, ehuru det icke kommer riktigt fram i den svenska översättningen av sången, som talar endast om Internationalen, medan det franska originalet talar om “Internationalen som skall vara mänskligheten” (“l’internationale sera le genre humain”).

Saknaden av kommunikationer mellan folken har varit det egentliga hindret för internationalismen. Ända in i det 19:e århundradet ha varje folk, provins, stad, kommun levat avsöndrade för sig själva blott undantagsvis i förbindelse med varandra. Internationalismen är därför framför allt en trafikfråga; en fråga om kommunikationsmedel, som tillstädja folkens och civilisationernas ömsesidiga beblandning och uppgående i och sammansmältning med varandra. “Internationalismen är icke något annat än den instinktiva eller modärna tidens reflekterade strävan mot högre politiska former än de nuvarande fäderneslanden; det är tendensen att utplåna de av historien dragna

gränserna för att ge mänskligheten rum att leva förenad i ett enda fädernesland — une patrie unique — som är utsträckt över hela världen, varest nutidens nationer skola vara endast provinser och administrativa delar av det stora universella fäderneslandet” — la grande patrie universelle*Hervé,* L’Internationalisme, 1910, s. 5—6; Leur Patrie, 1911, s. 226.. Det är emellertid icke fråga om att redan i morgon grunda mänsklighetens nation — la patrie humaine. Uppgiften är av blygsammare beskaffenhet; det är blott fråga om att lägga grunden för “det europeiska fäderneslandet samt hindra i väntan därpå att man, under förevändning att vi vilja försvara de nuvarande fäderneslanden, låter oss mördas: franska, tyska, italienska, ryska socialister, vilka känna sig alla redan som europeiska landsmän”*Hervé,* L’Internationalisme, 1910, s. 5—6; Leur Patrie, 1911, s. 226..

I förbigående må vi ock här erinra om ett mindre, 1885 utkommet svenskt arbete “Republiken och kungadömet” av v. häradshövding *Alex. Nilsson,* vilken bl. a. säger (s. 73) “att (till överdrift) älska sitt land, sin nation och sitt språk vore riktigt”, om (för Sverges vidkommande) ”Sverge vore jordens paradis, svenska folket ädlast av alla nationer och svenskan utmärktast bland språken, ty man bör naturligtvis föredraga det som vid jämförelse med andra visar sig vara bäst — ensamt den omständigheten att slumpen låtit en födas i Sverge utgör icke tillräcklig grund för dylik kärlek ... Den rätta åsikten är att människan har hela jorden till sitt fädernesland, att man bör sammansmälta länderna till ett statsförbund med gemensam demokratisk författning, att alla människor äro syskon och böra såsom sådana älska varandra och att i mån samfärdseln ökas uppstår det även

ett språk, som förstås av alla jordens inbyggare”.

Internationalismen kan skärskådas och den har även blivit så både som produkt av en kosmopolitisk eller uteslutande religiös idéföreställning, nämligen av mänsklighetens förbrödringsidé, och som produkt av en ekonomisk utvecklingslag i enlighet med marxismens “materialistiska” historieuppfattning. Bägge föreställningssätten leda anmärkningsvärt till samma resultat.

Federalism.</h2<

1. *Allmän historik.* — Allt sedan människans allmänna rättigheter hade fått sin allmänna formel i 1789 års franska rättsdeklaration, vilken inneslöt fröet till internationalismen som en mänsklighetsrätt, har intresset för federalismens princip varit synnerligen stort i Frankrike. Praktiskt tog det sig uttryck först i konventet, då en av konventets deputerade, en preussisk bankir *Clotz,* vid dess sammanträde den 20 april 1793 utvecklade en organisationsplan för en universell republik, som skulle vara uppdelad i departemang, ha människans rättighetsförklaring till författningsgrund samt ett världsparlament med deputerade från primärförsamlingarna världen runt.

Knappt 20 år senare vänder *Saint Simon* sig till de i Wien till fredskonferens 1815 församlade statsmakternas furstar och statsmän med en skrift “Om behovet av ett europeiskt parlament”, givande där anvisning på hur Europas folk bör organisera sig i ett gemensamt politiskt förbund under bevarandet äv deras nationella oavhängighet.

Hans lärjunge *August Comte,* berömd som grundläggare av ett filosofiskt system, positivismen, utvecklar sedermera sin tanke om ett federativt förbund av mindre stater på 1 till 3 miljoner invånare. Till att börja med skulle den västra

världens stater under namn av “Västerländska republiken” ingå med varandra förbund. Han var motståndare till de stora staterna; och i stället för regering med parlament föreslår han för de enskilda förbundsstaterna “en direkt regering, utövad genom ett exekutivt råd, som förstärker sig självt, men som i sin värksamhet övervakas och är personligt ansvarigt inför var och en av folket”Jfr Samtiden, 1871, s. 338..

Nämnda förslag gå samtliga ut på en centralistisk statsfederalism, enligt vilken staten som sådan bildar grundenheten och som har till förfogande densamma underordnade administrativa, judiciella och ecklesiastika organ: lands- och statskommuner, lands- och stadsförsamlingar, fögderier, länsstater o. s. v. I motsats till denna

finns det en samhällsfederalism, som vi ju kunna benämna kommunalfederalism, alldenstund kommunen här utgör den federativa organisationens kärna, cell eller grundenhet. Organisationen går här nedifrån uppåt, icke som vid statsfederalism uppifrån nedåt.

Proudhon kräver statens upplösning i frivilliga associationer. Frankrike skulle vara efter hans tanke uppdelat i 36 kommuner. *Bakunin* föreslår först en fri federation av kommuner i provinser, provinserna i nationer, nationerna i Europas förenade stater. Denna federation av kommuner omdanade han, såsom Hervé påpekat, mot slutet av sitt liv till en allmän arbetskonfederation, organiserad nedifrån uppåt genom en fri sammanslutning av syndikat i lokala federationer; de lokala federationerna i distrikts- eller nationella federationer, nationalfederationerna i ett internationellt förbund*Hervé,* L'Internationalisme, s. 112..

Fourier tänker sig ävenledes smärre samhällen,

vilka äro socialekonomiskt organiserade i falanger. Dessa industrisamhällen med omkring ett par tusen människor eller 3- à 400 familjer på en kvadratmils omkrets kallas av honom falangstärer eller måhända riktigare industrifalanger, enär själva bostadspalatset benämnes falanstär. Men hans lärjungar benämna dem vanligen kommuner — "societära kommuner". "Industrifalangerna" äro sins emellan federativt förbundna till allt större enheter. "Individerna och familjerna associera sig i falanger, falangerna i provinser, provinserna i nationer och folken i mänsklighetens stora enhet". Eller såsom man ock uttrycker sig: kommunerna uppgå i kantoner, kantonerna i provinser, provinserna i små riken, dessa i stora riken och de stora rikena i kontinenter, vilka i sin tur till sist uppgå i en högsta enhet, varande en centralregering för hela vår bebodda planet*Considerant,* Fouriers System der sozialen Reform. Hft. 6 av Hauptwerke des Sozialismus u. der Sozialpolitik, sidd. 107 o. 46.. Centralregeringen är förlagd så mycket som möjligt i centrum av världsförbundet. Fourier hade tänkt som plats för densamma Konstantinopel. I spetsen för denna regering står en omniark, en hövdingarnas hövding. Mellanorganisationerna, vilka vardera även ha sin regering eller bestyrelse med en hövding inom varje förvaltningsdistrikt — unark för första gruppen, duark för gruppen däröver, triark för den därpå följande gruppen o. s. v. — förmedlar rapporten mellan kommunerna och världsregeringen. Efter hand som kommuner uppstå, sker också samorganiseringen mellan dem. Hela vår jord sålunda omdanad till ett enda stort världssamhälle utgör enligt denna plan en sammanfattning av kommuner eller rättare självständiga associationer, utbredda över hela världen. Kommunen är

världssamhällets, världsassociationens cell eller grundval. Vill man tänka på att förvärkliga en ny social organisation, så måste man, säger fourieristen, börja med kommunen.

2. *Svensk kommunalfederalist.* — Arbetskarlen *Nils Nilsson* alias Nils Herman Quiding säger detsamma. Han säger sålunda i sina "Förklaringar", som åtfölja kvartupplagan av hans samhällsbok "att sista säkra räddningen undan mänsklighetens iråkade djupa fördärv måste sökas på kommunallagstiftningens väg. Statens deltagande kan icke omfatta den enskilde. Han ser honom icke ens bland miljonerna. Staten är till för dessa miljoner. Kommunen är till för den enskilde"*Quiding,* Slutliqvid med Sveriges lag, kvartuppl. 1886, s. 404.. Quidings "distriktsförfattning" är därför även förutsättningen och grundvillkoret för genomförande av den internationalistiska kommunalfederalism han utarbetat i en i detalj genomtänkt plan. Problemet om världssamhällets organisering reducerar sig till fastställandet av det bästa systemet för kommunens organisation. "Europas grundlag" betecknades, då den utkom, av en recensent, vilken Quiding i kvartupplagan av sin bok åberopar, dock ledsamt nog utan att nämna honom vid namn eller tidningen, där hans anmälan stod, som "enastående såsom hela världslitteraturens politiska avdelnings allra märkligaste företeelse", vilket värkligt intelligenta omdöme ingen någorlunda underrättad person torde kunna eller ens vilja jävaJfr ock *Holmberg,* Nils Herman Quiding, 1909, s. 49..

Liksom för Fourier och hans skola så är för Quiding kommunen, den han hälst kallar krets, grundvalen för ett

världssamhälle, omfattande till en början Europa, sedermera i tidernas fullbordan hela jorden. De successivt i varandra uppgående enheterna benämnas som vi sett av honom krets, härad, land, rike samt världsstat.

Kommunen är “självhärskare” inom sitt område. Underdistrikten äro alla så vitt möjligt till invånarantalet lika stora, så att det ena riket eller landet eller häradet eller kretsen icke är större än det andra. Om den areala storleken nämnes ingenstädes särskilt, men torde den vara avpassad efter folkökningen samt utrymmesbehovet för industri och jordbruk. De respektive “distrikten”, världsstaten inbegripen, stå alla under förvaltning av var sin hövding, sålunda kretsen under kretshövdingen och världsstaten under världshövdingen. De resp. styrelserna bestå av råd och nämnd. Nämnden är den egentliga representationen — riksdag vill han icke nämna den, som väl ock vore oegentligt efter den distriktsindelning han föreslår — med samma antal ledamöter alltid vad rådet beträffar inom alla distrikten. Världsrådet har fördenskull icke fler medlemmar än t. ex. kretsrådet. Kretsen väljer råd och nämnd omedelbart genom allmän omröstning bland män och kvinnor. Val av råd och nämnd i de övre distrikten ske däremot alla medelst elektorer. Nämnderna, vilka sammansättas av råden för det närmast lägre distriktet, välja övre distrikts råd och hövding. Rådens antal kan då alltid bli detsamma, av Quiding fixerat till tre. Antalet ledamöter i nämnderna växlar däremot efter antalet råd från distriktens härad, land och riken. Antalet ledamöter i kretsnämnderna, varifrån häradens rådsledamöter utgå, vilka i sin tur tillsammans utgöra landsnämnden, som i sin ordning väljer landsrådet o. s. v., fastställes av Quiding till 12. Endast kretsen innehar egendom.

Återgång till förra tiders isoleringstendenser, lokalpatriotism och självöverskattning, då varje kommun eller provins utgjorde ett slutet helt för sig, kan här icke ifrågakomma, alldenstund denna en ny tids kommuner eller kretsar städse stå i öppet samband med varandra och äro av varandra

beroende både i fråga om kommunikationer och i fråga om förmedling av kulturarbetets frukter och en fri tävlan för övrigt är rådande mellan de över omätliga ytor fördelade kommunerna eller associationerna. Kommunen har även i sista hand oinskränkt beslutanderätt över sina *egna* angelägenheter, varför den aldrig kan påtvingas från “högre ort“ beslut, som den icke vill godkänna. Fatta kommunerna beslut eller eljes vidtaga åtgärder, som stå i strid med kulturutvecklingen, bli de därpå själva lidande, men kanske tvingas av utvecklingens egen lag att följa med sin tid.

Den historiska utvecklingen går i en kretsgång, har det sagts samt gjorts gällande som en vetenskaplig sanning. Och man har kallat denna kretsgång “det skenbara tillbakagåendets lag“. (Se *Ferri,* Socialism och modärn vetenskap, sv. övers. 1903). Denna “lag“ kan lika väl tillämpas på reorganisation av samhällenas *territoriella* omläggning som på reorganisation av samhällenas *ekonomiska* omläggning. Enligt marxismen befinner sig samhället i sin första fas på den primitiva kommunismens stadium. I sin andra fas övergår det i ett kommunismen rakt motsatt stadium, utmärkt av privat egendom, privat produktion och klasskillnad. Denna fas drives av sig själv över till en tredje, kapitalismens fas, då produktionen åter får social karaktär. Denna tredje fas går med nödvändighet sin upplösning till mötes. Samhället inträder i sin fjärde socialistiska fas, produktionen regleras nu av samhället självt; en ny kommunism, kommunism till produktionsmedlen, gör sig på nytt gällande. Vad skulle hindra att inrikta samma synpunkt på samhällenas “*distriktsförfattning*“ enligt Quidings idé, om man icke är en alltför inbiten dogmatiker?

3. *Svensk girondist.* — Under den första franska revolutionen var som bekant gironden ett av nationalkonventets tre parlamentspartier, uppkallat efter ett av landets departemang Gironde. Och dess till ett par hundra uppgående medlemmar tillhörde alla den välmående bildade medelklassen med borgerligt liberala intressen. En värklig typ för denna det 18:e århundradets Frankrike är i Sverge tre kvarts sekel senare *K. Fr. Bergstedt.* Förmögen, med stor och mångsidigt omfattande bildning hyllar han även åsikter, vilka stå mäst i överensstämmelse med de åsikter, som hyllades av girondens högt kultiverade politiker, bland vars ledare räknades Brissot, efter vilken Proudhon påstås upptagit de bevingade orden “egendom är stöld“. Girondisterna hävdade gent emot huvudstadens övermakt departemangens självständighet och fingo därför av “bärget“ sig kastade i ansiktet “federalister“. “Federalist” hade då dålig klang bland de franska national-patrioterna i allmänhet. Om Bergstedt sålunda icke kan nämnas “socialist”, vad Proudhon ej häller var annat än delvisProudhon var socialist genom sin lära om arbetets utsugning genom ränteväsendet med alla dess former: arrenden, hyror, tomthyra, jordränta,

låneränta o. s. v. Eljes angrep han sin samtids socialister och kommunister på det häftigaste, kallade dem ”skenheliga reformatorer” och “egendomsrättens maskerade anhängare... till förmån för sin buk”. Som “en realisationens och framåtskridandets man” tillbakavisar han “den på idéer tomma, vanmäktiga, omoraliska socialismen, endast i stånd att dupera och skapa skälmar... en bedrövlig illusion hos en föraktad socialism, det yrande rusets sista dröm... Jag avskyr av alla mina krafter denna vanmäktiga, osedliga socialism, som till intet annat duger än att skapa narrar och bedragare... jag är ren från de socialistiska skändligheterna” o. s. v., o. s. v. — Han låter, käre Proudhon, ju här fruktansvärt reaktionär. Men därmed är det icke så farligt. Han är blott stark i uttrycken och tror på sin gudasändning.,

så eger likväl hans uppfattning av federalismen icke minst med hänsyn till Pariskommunen 1871 ett så stort intresse för socialismens svenska historia att huvuddragen därav här försvara sin plats.

Bergstedt skriver år 1871 i huvudsak sålunda:

“I forntidens små samhällen, där hela antalet av fria medborgare inskränkte sig till några få tusental — det var 20,000 i Atén, då denna stat stod på höjden av sin makt — var det möjligt för det allsmäktiga folket att själv utöva sin befogenhet. Och vi ha sett att tanken på en självstyrelse i denna mening vaknat till liv hos några av vår tids revolutionära tänkare, vilka också av denna anledning vilja bryta sönder de stora samhällena i små, av varandra fullständigt oberoende grupper. (Jfr allmänna historiken i kapitlets början). I stater, som räkna 30 till 40 miljoner inbyggare av vilka omkring fjärdedelen äro myndiga män, är det naturligtvis omöjligt för folket att behålla makten i egna händer, och det måste således anförtro den åt delegerade, vilka utöva den på folkets vägnar. Men den på detta sätt överlåtna maktfullkomligheten har varit obegränsad och däri ligger felet.“ (Samtiden, 1871, s. 738).

Kommunen (i Paris) hade utspelat sin roll för denna gång och Versaille-regeringen hade genom sin seger över den upproriska huvudstaden lyckats åstadkomma “en skenbar statsenhet”. Men i längden låter det sig svårligen göra. Och få torde de sangviniska personer vara, säger han, som hoppas att Frankrikes lidanden nu äro överståndna. “Den energiska, hänsynslösa och ouppfostrade parisiska arbetarbefolkningen är för tillfället kuvad, men icke besegrad, än mindre politiskt omvänd, och fastän de hitintills mäktiga ledarna äro slagna och förskingrade, skall det icke dröja länge innan nya rörelsemän framträda på skådeplatsen och ånyo bringa de ofullkomligt dämpade passionerna i full svallning. Vad är då att göra? En militärdiktatur, sådan som Napoleons under de första åren av hans regering, som kvävde

all yttranderätt, slog pressen i bojor och deporterade eller landsförvisade alla oroliga huvuden, är numera en omöjlighet och en moderat styrelse, antingen monarkisk eller republikansk, sådan hela det övriga Frankrike genom sitt val till nationalförsamlingen visat sig vänta och behöva, har inga chanser att under någon längre tid hålla den svårhandterliga huvudstaden i styrsel. Vad är då att göra annat än att ingå på en frivillig boskillnad. Det visar sig ganska ofta att äkta makar, vilkas tvungna sammanlevnad varit en enda kedja av kiv och oenighet, blivit ganska goda vänner sedan de var på sitt håll fått frihet att sköta sig själva.“

Bergstedt förordar m. a. o. att Paris lämnas frihet att konstituera sig såsom en egen socialistisk eller kommunistisk republik, under det att landet för övrigt får utgöra en monarki eller “en federativ republik”, såsom Schweiz eller Nordamerikas förenta stater. Det är, säger han, ”ingen ovillkorlig nödvändighet att hela världens politiska utveckling skall ovilkorligt löpa i samma spår och intet hinder att ju icke flera olika system kunna existera bredvid varandra...”

“Vi medgiva gärna att tidens allmänna politiska lynne synes föra i en alldeles motsatt riktning. Italiens förening till ett enda rike, förberedd allt sedan den stora europeiska restaurationen 1814 och 15, har först under det förflutna året blivit till allas glädje slutligen förvärkligad. Och om icke det nya tyska käjsardömet givit anledning till en lika odelad belåtenhet hos de utomtyska nationerna, är det emellertid numera ett fullbordat faktum... Redan en gång förr har den politiska strömsättningen i Tyskland och Frankrike gått i motsatta riktningar, nämligen mot slutet av medeltiden, då de tyska vasallstaterna mer och mer lösgjorde sig från det romerska riket, under det tvärtom de franska konungarna med sin stat införlivade den ena främmande beståndsdelen efter den

andra... Under kriget med Tyskland bildades de sista månaderna förlidet år i södra Frankrike mellan de gamla provinserna Dauphiné, Provence och en del av Languedoc, den s. k. Ligue du Midi (Söderns liga), vars öppet erkända ändamål var att för de landsdelar den omfattade bilda en särskild styrelse i förening med, men icke beroende av centralregeringen. De stora städerna i södern ha en avgjord fallenhet att stå på egen botten och många av de

uppfostrade klasserna sysselsätta sig på fullt allvar med frågan om möjligheten att på frivillighetens väg stifta ett samhälle utan allt avseende på medfödd nationalitet...”

“För den värkliga civilisationen kan ett federerat Frankrike bli lika nyttigt som ett unierat och troligen mycket mer, ty den högsta odlingen har aldrig varit någon gunstling hos styrelserna i stora, strängt centraliserade stater. Och detta är helt naturligt, ty anden, den forskande liksom den skapande, vill ha fritt utrymme i alla riktningar och enformigheten, som är de stora regeringarnas lifsluft, är dess död. Vi kunna tänka oss en framtid för Paris såsom ett fritt samhälle, men knappast nog såsom regeringssäte för en moderat fransk republik eller ett borgerligt konungarike.

I förra fallet skulle det kunna leva sitt eget liv såsom en medelpunkt för allt vad Europa har lysande av snille och talanger, konst och vetenskap, arbetsskicklighet och förfining, i det senare skulle dess oroliga och njutningslystna invånare känna sig bundna och tryckta av gemensamheten med det tarvliga allvaret hos ett folk, som har sista krigets oerhörda lidanden att reparera, ungefär såsom Pegasus vid plogen...“

“Det fruktansvärda ligger ej i försvinnandet av en stormakt med dess officiella personligheter, dess statsflärd, ministrar, ärkebiskopar och generaler utan däri att så mycket blod blivit utgjutet, så mycken egendom skövlad, så mycken mänsklig lycka förspild, om allt detta icke skulle vara födslosmärtorna för något nytt och livgivande för mänskligheten utan endast värka såsom en åderlåtning till nedsättande av livskrafter, som genom sitt övermått blivit besvärliga för andra...“ (Samtiden 1871, sidd. 341—43).

4. *Rich. Kleen som internationalist.* — Den svenske rättsfilosofen och folkrättsteoretikern *Richard Kleen* utvecklar i sitt jätteverk över naturrätten från även politiska och ekonomiska synpunkter den statsfederalistiska internationalismen och fördenskull av socialistiskt intresse utan att förf. själv på något vis kan påstås vara socialist.

Federationen är enligt Kleen, vars egna ord vi i det följande begagna, naturligare än helstaten, som bevisas redan därav att samhällena uppstått ur smärre samhällen*Kleen,* Naturrätt etc., Senare avd., del II, s. 281.. Huruvida mänskligheten någonsin blir en enda och enhetlig stat, en världsstat, beror därav huruvida hon någonsin får så många och viktiga intressen gemensamma att dessa behärska de nationella intressena. Göra de det icke, så förbli de nationella stater, även om de skulle förena sig i ett universellt förbund. Men redan nu är mänskligheten högsta mellanfolkliga rättssubjekt, emedan det gives en mänsklighetsrätt, som behärskar folkens rätt. Och redan nu existerar ett världssamhälle i den systematiskt ordnade lagsamling, som gemensamt för alla nationer reglerar en stat och ständigt växande mängd av väsentliga kulturmålS. 496..

Frågan om världssamhället blir alltså en fråga om världsintressena, huruvida det finnes eller kommer att finnas världsintressen, vilka sammanbinda alla civiliserade stater och nationer till en universell samfällighet... Sådana världsintressen finnas redan nu. Och de tilltaga oupphörligt i vikt och mängd till den grad att man därav måste sluta till en likaledes i innerlighet tilltagande universell samhällskropps slutliga bildande för deras skullS. 488.. Redan nu bilda alla civiliserade stater och nationer en värklig världsstat i vissa avseenden, reglerad icke blott naturligt genom intressenas värkliga identitet, men dessutom positivt genom formliga världstraktater, antagna vid världskongresser och bindande för alla. Oupphörligt ansluta sig därtill allt flera stater, i den mån allt flera vinnas för världsodlingen. Och desslikes utsträckas själva överenskommelserna och ökas både till antal och innehåll, i det att allt flera mål och ärenden göras till föremål för universella avtal och sålunda bli världslagar. Fortgår denha dubbla rörelse på samma sätt, så är det icke blott tänkbart, men svårligen underkastat tvivel att slutligen alla nationer på jorden vinnas för civilisationens välgärningar

och alla kulturmål göras till föremål för gemensam reglering genom världsfördrag, universellt bindande överenskommelser. Redan då äro världens stater bundna vid varandra till ett världssamhälle. Och detta på en naturlig och orubblig grundval, det egna intressets, emedan den enes motgång eller medgång blir den andres... Slutligen fordrar gemensamhet i lagars stiftande och skipande en gemensam förvaltning, en gemensam styrelse, gemensamma medel och alltså gemensam beskattningsrätt. Och världsstaten är färdig*Kleen,* Naturrätt etc., Senare avd., del II, s. 495.

Reformism och revolutionism.

Frågan om huruvida samhällets nydaning skall försiggå på reformatorisk eller revolutionär väg kommer även till behandling på denna tid.

Bergman är typisk i fråga om extrem reformism.

Han ultalar “den bestämdaste protest mot alla yttre tvångsmedel, allt våld, det må nu förete sig mera sublimerat i ett fegt och listigt undergrävande av andras rättigheter eller ock i öppet framträdande gemensamma excesser, såsom i det romerska slavkriget, det tyska bondekriget... Övergången från en gammal till en ny ekonomisk princip är att genomföra av historien själv. Försåvitt den enskilde mer eller mindre värksamt deltager i denna övergång blir det för honom av vikt att uppställa en norm, efter vilken detta deltagande kan bestämmas. Denna norm är lagen ... endast i överensstämmelse med lagarna och så nämligen att ingen legal vilja eller personlighet icke vinner sin fulla talan och får sin rätt, savitt den icke är honom garanterad i status quo... De överlämnade formerna ha ock sin stora rätt liksom de, vilka uppbära dem... Blott i den mån de reaktionära viljorna kunna bringas till ett godvilligt uppgivande av sina i den positiva rätten dem tillförsäkrade rättigheter äro dessa rättigheter och fördelar att till det allmännas tjänst övertaga.” (Den sociala frågan, s. 88).

Skulle “de sundaste intalanden” och “de mäst övertygande rättsdeduktioner“ icke förslå, vill Bergman ändock icke

”tillförsäkra nagon rätten att mot denna de reaktionäras envishet vidtaga någon åtgärd, varigenom den upphävdes, skulle denna också kosta tusendes liv ... ända till den grad

är den lagenliga, långsamma, lugnt reformatoriska och organiska historieutvecklingen för mig dyrbar mot den revolutionära och våldsamma”. (S. 89).

Men å andra sidan kan, säger Bergman, reaktionen icke nog varnas för att den ej såvitt möjligt låter det komma till denna punkt. För Sverges vidkommande hyser han den förvissningen att de maktegande här skola “taga sig i akt“ och att “de praktiska männen på status quo småningom söka inympa principen för den nya ekonomin och så i roten dämpa ett ont, som ännu endast hunnit visa sig i brodden” (s. 89). För Englands vidkommande fruktar han, åberopande här Engels’ arbete om den engelska arbetarens ställning, däremot att den sociala frågan därstädes “till slutet ej låter lösa sig på den av oss så högt uppskattade reformens väg“.

Tre chanser äro möjliga i detta land, yttrar Bergman efter Engels, som citeras. “Antingen dukar England under i den nu inledda konkurrensen med Amerika och Tyskland, varav följer, om de nuvarande sociala tillstånden fortfara, att massan av proletariatet för alltid blir överflödig och intet annat val har än att förhungra eller revolutionera. Bibehåller åter England det industriella monopolet, så skall dock det genom de industriella krisernas upprepande i oerhörd progression växande proletariatet slutligen hinna den punkt, da det — att tala med Engels — såsom nu utgörande hela nationen med undantag av några få miljonärer, inser huru lätt det vore för det att störta den bestående sociala makten, och då följer en revolution.” Ett tredje är emellertid möjligt. “Varken det ena eller det andra av de ifrågasatta fallen skall inträffa. Handelskriserna, den mäktigaste hävstång för proletariatets självständiga utveckling, skola i förbindelse med den utländska konkurrensen och medelklassens växande ruin avgöra saken kortare.” En avgörande handelskris skall, av Engels fixerad till åren 1852 och 53 — kristeorin har som bekant i marxismens tidigare stadium spelat en dominerande roll — komma att hemsöka

England. “Om till dess den engelska bourgeoisin icke besinnar sig — och det gör hon enligt allt utseende visst ej — så skall en revolution följa, med vilken ingen föregående kan mäta sig. De till

förtvivlan drivna proletärerna skola gripa brandfacklan, folkhämden skall övas med ett raseri, varom 1793 ännu icke ens ger oss någon föreställning. De fattigas krig mot de rika skall vara det blodigaste som någonsin blivit fört.“ (S. 89—90).

Så kan det komma att gå i England, men så kommer det nog aldrig att hända i Sverge, är Bergmans tro.

Franz Sjöberg skriver i sin egande tidning “Folkets Röst“ för den 27 okt. 1849 i en filippik med Lars Johan Hjerta i “Aftonbladet”: “... långt ifrån att uppmana till hat eller avund är det däremot vår liksom alla socialisters mäst brinnande önskan att förena hela mänskligheten genom kärlekens och broderlighetens band“. Han vill den sociala frågans lösning, såsom vi förut sett (s. 93), icke “på annan väg än genom lagarna”.

Götrek vittnar i sin lilla skrift “Om proletariatet” om sina meningsfränder, att “de fridsamt progressiva kommunisterna ej önska något annat än genom den nationella viljan beredda, på laglig väg vunna reformer... De åsyfta ej någon våldsam omstörtning, någon revolution, övertygade som de äro icke allenast om det ändamålslösa utan även om det skadliga i alla sammansvärjningar”. Men tillägger han: “de veta likaledes att revolutioner icke göras avsiktligt och ovillkorligt utan att de överallt och alltid äro nödvändiga följder av omständigheter, vilka alldeles icke äro beroende av enskilda partiers, icke häller av hela klassers vilja och ledning; de inse även att proletariatets medborgarrätt i nästan alla länder på jorden våldsamt undertryckes av de egendomsegande klasserna och att härigenom en revolution våldsamt bearbetas av kommunisternas motståndare. Skulle härigenom det förtryckta proletariatet injagas i en revolution, så är det i sin ordning att kommunisterna då med handling, även såväl

som förut med ord, försvara proletariatets sak. Desto mera den stora massan vid en dylik katastrof hunnit göra sig bekant med kommunismens fredliga och människoälskande grundsatser, desto mindre har man att befara den hämdlystnad, den blodtörst och de fasor, som vanligtvis åtfölja revolutionerna”.

Götrek utesluter sålunda icke under alla omständigheter möjligheten av en omstörtning, en revolution. Han står alltså häri många steg till vänster om Bergman. Till “revolutionärer” räknar Götrek “med största skäl” även de konservativa, vilka “genom sitt ihärdiga spjärnande mot udden mer än några andra göra ställningen kritisk”. Samhällets fredliga reorganisation bör enligt Götrek ske genom en successiv förändring av den nuvarande lagstiftningen, som upprätthåller och skyddar den enskildes eganderätt, i riktning mot egendomsgemenskap, ty “tiden för massornas utveckling låter icke på förhand bestämma sig och är beroende av utvecklingen av de förhållanden, uti vilka dessa massor leva, och kan därför endast småningom gå för sig“.

Men för att även detta må förvärkligas, måste proletariatets existens betryggas och en demokratisk statsförfattning införas. Medlen till ernående av detta övergångsstadium sammanfattas av honom sålunda:

1. En genom lagstiftning åvägabrakt inskränkning i den privata eganderätten, privategendomens småningom skeende förvandling till samhällig egendom t. ex. genom progressiva skatter och inskränkning i arvsrätten till statens förmån. 2. Arbetarnas sysselsättning i nationella värkstäder och fabriker samt på nationalgodsen. 3. Alla barns uppfostran på statens bekostnad, så att de från den tid de kunna undvara den första modersvården,

uppfostras, vårdas och undervisas i av staten inrättade anstalter. — Man bör jämföra dessa övergångsprojekt med de i Marx’ kommunistiska manifest föreslagna åtgärder som “oundvikliga medel till en revolution av hela produktionssystemet. (S. 30, sv. övers. 1909).

Quiding anser desslikes “den fredliga reformvägen erbjuda stora fördelar”. Men är “överklassen rent omöjlig och sålunda själv framkallar den våldsamma omstörtningen, må då tillfället åtminstone begagnas väl“. (Oktavuppl. II: 6). Han anser t. o. m. “massornas diktatur”, uttrycket är hans eget (använt i kvartuppl.), kunna bli nödvändigt. Han kan för övrigt icke nog gissla “det historiska förnuftets man“, vilken “stannar med vördnad framför le fait accompli“, vilken är “blint undergiven vanans makt ... och tål icke andra reformer än sådana som föra med

tuppfjät framåt på den historiska kontinuitetens väg“, vilken “icke mäktar se skogen för bara träd”, vilken “möjligen känner förträffligt vad som består men litet eller intet av vad som borde bestå“. (Oktavuppl., I: 128, 152, 158, 177 m. fl. ställen).

För *Almquist,* diktaren och allmogedyrkaren, är blotta ordet revolution “förhatligt”, icke minst på grund av ordets godtyckliga användande i tid och otid. Revolutionen är för honom under alla omständigheter en laglig revolution. Lagen skall upphävas genom lagen, av den myndighet som därtill eger laga makt. (Monografin, s. 547).

Våra svenska samhällsreformatorer hysa samma motvilja för våldsamma omvälvningar som de franska samhällslärarna Saint Simon, Fourier, Cabet och Proudhon, deras lärare. Proudhon förlägger tyngdpunkten för samhällets nydaning till en omläggning av cirkulationen eller varuomsättningen medelst införande av ett banksystem utan nu

förekommande ränteväsen. Fourier i Frankrike och Owen i England anbefalla den rent experimentella, kooperativa vägen. Såväl deras som Proudhons projekt äro helt och hållet av opolitisk natur. Proudhon förklarade att de våldsamma revolutionerna fått en ände genom hans “revolutionära” bankprojekt. Man kan häller icke i ett mer flammande språk läsa något mer drastiskt än Proudhons skräckmålningar av en revolutionEtt litet brottstycke må anföras: “En trashöld, hetsad, väpnad massa, rusig av hämdlystnad och raseri, pikar, yxor, dragna sablar, slaktarknivar och släggor, staden dyster och stum, portarna stängda och bevakade, husen genomsprängda, fängelserna stormade, fångarna slaktade, larmkanonen dundrande, polisen inne i familjernas sköte, misstänkta åsikter, bevakade ord, observerade tårar, räknade suckar, belurad tystnad, spioneri och angivelser, obevekliga rekvisitioner, tvångslån och progressiva lån, pappersmyntet underkänt, varuuppköp i mängd för att skinna andra, matvaror nedgrävda, fruktan för hungersnöden ännu fasligare än själva hungern, inbördes krig och främmande härar vid gränserna, nedriga avsvärjelser, hycklade avfall, gemena förnekelser, obändiga, obarmhärtiga prokonsulater, allmänt välfärdsutskott, högsta tribunal med kopparhjärta, fasa och schavotter — se där frukterna av en revolution!” (Jfr *Posthumus,* Mina samtida, IV: 28).. Cabet, principiell motståndare till ett partiellt genomförande av socialismen i mer eller mindre från det övriga samhället och kulturen isolerade bygder, ehuru han mot sin vilja drogs in på denna av honom principiellt förkastade bana genom den folkrörelse hans “ikariska” folkskrifter framkallade, var liksom saint simonisterna ivrig anhängare av “lagvägen”.

Sålunda säger han i sina till svenskan översatta kommunistiska trosbekännelser att

“kommunismen endast kan införas genom allmänna omdömets makt, genom nationalviljan, genom ett enhälligt samtycke eller genom en stor pluralitet, med ett ord genom lagen ... Jag tror att man för att bilda det allmänna

omdömet måste undersöka, uppmuntra, behaga, övertyga, överbevisa... Jag tror att val- och parlamentsreformen är en nödvändighet, som bör föregå och att alla demokrater böra antaga den såsom medel till att fredligt komma till alla samhälls- och politiska reformer t. o. m. till kommunismens införande, demokratins slutliga mål... Jag är mer reformist än deltagare i revolution; jag är först och främst demokrat; jag understödjer alla ansträngningar hos alla de sekter som vilja framskrida, såsom socialister, saint simonister, fourierister m. fl., uppmuntrande dem att icke stanna på halva vägen. Jag skall säga åt reformisterna: jag skulle önska att man först beviljade oss den parlamentariska reformen; åt socialisterna: jag ber gud att man måtte bevilja oss arbetarnas förening; åt fourieristerna: jag skulle vara lika lycklig som ni, om man underlättade för eder anläggandet av ett stort antal falangstärer. Men jag är varken hébertist eller bavouvist... Då kommunismen av allmänna rösträtten blivit antagen, skall dess införande bli lätt...“

De så kallade utopisterna voro alla reformister; och centralisterna bland dem, statssocialisterna, voro demokrater. De bekämpade våldet, framförallt den våldsamma revolutionen, och förordade i stället propaganda, sinnenas bearbetning genom upplysning och föreställningar samt reformatorisk politik medelst experiment eller lagstiftning.

Inledning.

1. *Den modärna socialismens utgångspunkt.* — All nutida socialism leder omedelbart sitt ursprung från 1789 års stora franska revolution, som i världshistorisk betydelse står utan motstycke. Den rättsdeklaration, som det då tillbakasatta franska tredje ståndet, såsom konstituerande nationalförsamling, nämnda år antog, har blivit rättsnormen för den sociala pånyttfödelsen. Rättighetsförklaringen ifråga var en principförklaring rörande rättigheterna, vilka böra vara självskrivna människan som människa och som samhällsmedlem och sålunda henne oavytterliga. Gillad som urkund för de människan medfödda såväl som förvärvade rättigheter, vilka äro henne oskiljaktiga som förnuftig varelse och samhällsnyttig individ samt i denna mening ett för alla tider i huvudsak giltigt frihetsmanifest, upptogs den som ledande norm för Frankrikes första grundlag efter det första utbrottet av ifrågavarande borgerliga revolution.

Som förebild till denna rättsdeklaration hade tjänat den amerikanska rättighetsförklaringen, som uppsattes, då nordamerikanerna 1776 proklamerade sin oavhängighet av England som moderland, ytterligare bekräftad då konstitutionen för Norra Amerikas förenta stater blev 1787 å kongress

antagen. Rättsdeklarationen inleder både den franska och den amerikanska statsförfattningen, av vilka den sålunda utgör en beståndsdel, ja mer än så då den är de nämnda författningarnas grundval och alltså icke blott och bart ett fristående aktstycke, som utan vidare skulle kunna läggas å sido.

“Alla människor födas”, förklarar den amerikanska rättsdeklarationen, “lika fria och självständiga samt ega naturliga rättigheter, oskiljaktiga från deras personer, dem de icke kunna genom vad överenskommelse som hälst beröva eller taga ifrån deras efterkommande. Sådana rättigheter äro livet och friheten att med alla medel förvärva och besitta egendom, att söka och njuta sällhet och säkerhet“. Människorna förklaras alltså vara födda jämlika och till deras “oförytterliga“ rättigheter höra frihet, liv, gods, säkerhet och sällhet.

Den franska deklarationens motsvarande punkter lyda: “Människorna födas och förbliva fria och jämlika i rättigheter; social åtskillnad kan endast motiveras med omtanken för det allmännas bästa“. — “Varje politisk sammanslutnings ändamål är upprätthållandet av människans naturliga och oförytterliga rättigheter. Dessa äro frihet, egendom, säkerhet och rätt till motstånd mot förtryck.” Utom den naturliga rättigheten att födas, leva och dö fri samt i övrigt jämlikhet i rättigheter, betonas här rätt till motstånd mot enskildas, klassers och statens förtryck.

Som “okunnighet om, försummelse av och förakt för människorättigheterna äro de enda orsakerna till offentliga olyckor och korruption i regeringen, ha det franska folkets representanter, organiserade i nationalförsamling, beslutat” — heter det dessutom i ingressen till rättsförklaringen — “att i en högtidlig förklaring kungöra de naturliga,

oförytterliga och heliga människorättigheterna, på det att, då denna förklaring ständigt är inför alla samhällsmedlemmars ögon, en var må utan avbrott vara medveten om sina rättigheter och sina plikter ...”

Den stora franska revolutionen kom icke att fylla dessa mänsklighetskrav. Den blev blott en revolution rörande politiska rättigheter. Men ej häller i det avseendet blev dess värk fullföljt. Ty de politiska rättigheterna kommo icke alla medborgare till godo, endast en klass av samhällsmedlemmar, nämligen den, vilken går under den hävdvunna gemensamma benämningen bourgeoisin, sådan den blivit definierad i förra avdelningen sidan 7. Före revolutionen var tredje ståndet intet, efter densamma förklarade det sig vara som bekant allt. Den tog makten för sin räkning och blev pänningens representant och självskrivna maktinnehavare.

Vad den stora franska revolutionen sagt sig vilja, hade den icke infriat av hänsyn till den nya, till makten komna klassens, storborgardömets klassintressen. Som tolk för den svikna massans åsidosättande och hjälplöshet framträder då *Babeuf,* vilken på goda grunder betecknats som den första praktiska socialisten och initiativtagaren till hela den modärna proletärrörelsenJfr t. ex. *Andler,* Le Manifeste communiste etc., 1910, II: 6 m. fl. st.). Han

utfärdar å de egendomslösas vägnar år 1795 en ny rättsdeklaration, men olik den borgerliga revolutionens genom dess sociala innebörd och hävdande av ekonomisk likställighet, men icke blott likställighet inför lagen.

I ett “ekonomiskt dekret” utvecklas de allmänna grunderna, efter vilka all enskild, stiftelsers och

kommunal egendom småningom skall övergå i statens, i “den nationella samhällighetens“ eller det nationella gemensamhetssamhällets ego. Profetiskt förklaras i ett manifest, som skall ha haft till författare en anhängare till Babeuf *Sylvain Maréchal* (icke Babeuf, jfr *Diehl,* Socialismen, sv. övers., 1913, s. 49) den franska revolutionen vara blott “förelöparen till en mycket större, mycket allvarligare revolution som skall vara den sista“. För egen del trodde Babeuf sig kunna genomföra den sociala revolutionen lika lätt som den nyss förut genomförda politiska och sålunda fullständiga denna med den sociala revolutionen. Han hade i spetsen för sitt parti, “de jämlika” eller egalitärerna, vilka snart räknade 16,000 (enligt annan uppgift 12,000) förklarade anhängare och bland vilka funnos medlemmar av de upplösta klubbarna, jakobinerklubben m. fl., demokratiska republikaner, militärer o. s. v., vidtagit åtgärder därför, men förekoms av direktoriet, som fann bekvämast att skicka honom till schavotten. Han avrättades 37 år gammal i maj 1796, dömd efter en av Robespierre genomdriven lagparagraf, enligt vilken egendomen som privategendom var oantastlig.

Babeufs brännmärkning av den stora franska frihetsrevolutionens ofullbordade värk samt förutsägelserna om en ny slutlig social revolution gå sedan igen även hos sociala och historiska författare här hemma samt i en och annan svensk folklig tidning från 1800-talets mitt. “1848 års revolution är en fortsättning av revolutionen 1789, ja, man kan säga att den endast är en fortsättning av den 9 Thermidor, då den genom bärgpartiets störtande våldsamt avbröts”, skriver veckotidningen “Reform“ i sitt första nummer eller för den 17 dec. 1849 samt tillägger, att Napoleons uppträdande, 1815 års restauration och Ludvig Filips

tronbestigning 1830 voro i grunden ingenting annat än “ett intermesso i den franska revolutionens gång“.

Samma uppfattning om människorättigheternas allt fortfarande ofullbordade revolution träffa vi på även hos en så betänksam svensk historieskrivare som framlidne prof. *Svedelius,* vilken spörjer huruvida franska revolutionen är slutad.

“Det är så i dessa stora samhällsrörelser att de ej äro lika våldsamma alltigenom. Där bliver en stiltje i rörelsen emellanåt, det synes för den ovana blicken såsom vore saken avgjord, låt åren gå, så varder den villan nog skingrad . . .” Den födslovånda som började 1789 pågår ännu ... ”Frihet, allas likas lika rätt och mänsklighetens broderskap äro dock eviga tankar, om de ock mången gång på ett vänsterhänt sätt tillämpas.” (Inledn. till Europas och Amerikas statskunskap, 1876, II: 174 o. 179).

Ett par andra förf. *C. Fr. Bergstedt* och *G. Swederus* se: den förre i Paris-kommunen 1871 och den senare i kommunismen en fortsättning på den borgerliga revolutionen 1789Samtiden, årg. 1871, s. 339. — *Swederus,* Om fattigväsendet, 1847, s. 319.).

2. *Den franska revolutionspolitikens återvärkan på svensk revolutionspolitik samt pressen.* — Den nya värld, som den franska upplysningsfilosofin och den stora franska revolutionen samfällt rullade upp för mänskligheten, fann i Sverge en rik jordmån. Under inflytande av Voltaire, Rousseau och Montesquieu, vilka allmänt lästes inom de bildade klasserna, samt av Frankrikes tätt på varandra följande revolutioner 1789, 1792, 1830 och 1848 utvecklade sig hos oss i slutet av det 18:e och förra hälvten av det 19:e århundradet efter hand en radikalism i tänkesätt och uppslag, som näppeligen överträffats av en senare tid. De långt gående

läror, förslag och idéer, som nu förkunnas, finna vi lika öppet och i många hänseenden lika bra och sina gånger bättre utvecklade än med den socialistiska bildning som vi nu ega i landet. Arbetarklassens egen talan kom visserligen icke till sin rätt, “småfolket” beskrevs och betraktades som “en sämre hop“ som saknade förutsättningar och förmåga att taga egna angelägenheter i egen hand. Men det var ett tidslyte, om man överhuvud så kan säga, som delades av utlandets samhällsteoretiker av även socialistisk riktning: allt för arbetarna, knappast någonting genom arbetarna; ovanifrån icke nedifrån skulle hjälpen komma, allt ordnas och

allt uttänkas; en tidsuppfattning som är lätt förklarlig. Idén om proletariatets organisering och organisationsförmåga var då icke uttalad så klart som i vår marxistiska tid.

Sverges egna inre förhållanden voro politiskt även särskilt gynnsamma för de franska revolutionsidéernas hastiga insteg i landet. Enväldet florerade, trycktvång och tidningscensur hängde munlås för det fria ordet och det adliga godsegar- och ämbetsmannaväldet var tillräckligt stort och omfattande för att sticka folk i ögonen. När republiken under dramatiska former proklamerades i Frankrike 1792, började man även här bli republikansk. "Halva nationen blev jakobin", påstår *Malmström,* en av den svenska vitterhetens många historieskrivare. Men tillägger han på ett annat ställe för att bryta udden av den svåra anklagelsen: "man skulle mycket bedraga sig om man föreställer sig att dessa svenska jakobiner hade synnerligen mycket gemensamt med de samtidiga franska". Om de större städernas proletariat frånräknades, bestod, enligt Malmström, "pluraliteten av Sverges folk alltför mycket av ett slags jordbrukande aristokrati för att någonsin bli

sansculotter eller kommunister". (Sv. vitterhetens historia, IV: 8 o. 44—45).

Den franska andan, sådan den tager sig uttryck i den politiska visan, i kritiken av patriotismen och i hoppet om nationernas förbrödring och sammansmältning, återfinna vi även hos oss. Den politiska visan, ett slags revolutionär ströväxs, odlas efter franskt mönster av överklassungdom, av unge män "i värken", av ämbets- och tjänstemän, "magistrar" och officerare i och ur tjänst. Man går skarpt och gisslande till rätta med "ljusets fiender", kungadömet, skrivardömet, riksdags- och regeringspolitik, adelshögfärd och pänningvälde, även med det sociala eländet. Och fortsättes därmed in i det följande århundradet till slutet av 30-talet, då den tyckes utsina med överstelöjtnant Gustaf Hjertas bekanta "Tryckfrihetsharpan" (1838), som var ägnad Carl Johan och hans godtyckliga regeringssystem.

A. G. Silverstolpe, känd som skald och politiker samt en av de män, som införde den nya konstitutionella författningen efter Gustaf den fjärde Adolfs avsättning, skriver år 1800 i en av hans samtids mäst lästa tidskrifter "Läsning i blandade ämnen" en uppsats om patriotismen, hållen i Voltaires antipatriotiska anda. Kommer man icke i åtnjutande av frihet och säkerhet i det land man kallar sitt fosterland kan man icke älska det, vill han säga. Man är då utan ett sådant, ty mitt fosterland är där, varest jag finner mig väl och eger mina mänskliga rättigheter. Hans antipatriotism är sålunda taget i relativ mening. Men han framhäver även hembygdskänslan såsom en mäktigare känsla än fosterlandskänslan, ja, den är egentligen den enda äkta fosterlandskärleken.

Mäst kändes trycket av osäkerheten att i skrift få uttala sina tankar under de båda Gustavernas

och Carl Johans regeringar. Utgivaren av "Patrioten", *L. M. Philipson,* läkare till yrket, blev på befallning av justitiekanslärsämbetet samma år Gustaf den tredje på en operamaskerad blev skjuten av en gardeskapten åtalad för högförräderi, för det han infört i sin tidning den amerikanska statsförfattningens rättsdeklaration, där kungadömets ärvtlighet i Sverge ansågs hotad. Högförräderimålet i fråga, som utförligt refereras i tidningen, torde vara i sitt slag unikt i Sverges brottmålsannaler beträffande både ämne i och för sig och själva handläggningen av målet i Svea hovrätt. Han gick omsider fri, men tidningsnumret förklarades konfiskerat för all tid. Av likadan anledning träffades även en annan tidning från samma tid, "Medborgaren", som utgavs av protokollssekreteraren vid utrikes statsexpeditionen *C. Fr. Nordenskiöld.* Tidningen hade i 6:e numret för den 23 jan. 1790 infört i sammandrag och med kommentarier den franska rättsdeklarationen rörande "människans rättigheter". För denna sin publicistiska dristighet blev tidningen av myndigheterna indragen från det 10:e numret för den 6 febr. s. å. Men lämnas två och ett halft år senare på nytt tillstånd att utgivas eller från den 6 okt. 1792. Hon tillkännager då i en offentlig förklaring "Till det allmänna", att hon är "av intet stånd, intet parti, ingen sekt"; "hela världen är hennes fädernesland". Hon begär "ingen högre titel" än att vara människovän och medborgare. Brottet att återge den franska statsförfattningens rättsförklaring blev visserligen icke fastställt som högmålsbrott, men att tidningen hindrades utkomma i över 2 1/2 år tyder ju på att hon var för vederbörande misshaglig, för att icke säga något annat. Hon upphörde för alltid 1793.

Sedan författningsfrågan fått sin relativa lösning

genom 1809 års författning, samlades intresset huvudsakligen kring representationsfrågan, ståndsväldets upphävande och ersättande med alternativt ett enkammar- eller tvåkammarsystem. Man agiterade för rösträtt åt kvinnor, vilka man på motståndarhåll artigt betitlade “elektoralpigor”, liksom underklass-männen hedrades med epitetet “elektoraldrängar“. *Almquist,* diktaren och allmogedyrkaren, ivrade i skrift t. o. m. för politisk rösträtt åt den av alla klasser mäst ringaktade och föraktade klassen, tjänstehjonets talrika klass. 50 år gick det emellertid om innan riksdagen med fyra stånd blev utbytt mot en riksdag på två kammare. Och åter står man i våra dagar inför en ny författningsrevision, vars ståndpunkt är precis densamma som 40-talets radikala. Längre har man inte hunnit på politikens vädjobana.

Liksom Frankrike hade sin Patriote français, La Réforme, Voix du peuple o. s. v., så fick Stockholm efter hand Medborgaren, varav två utkommo på 1700-talet och en på 1830-talet, Patrioten, Reform, Folkets Röst, Demokraten o. s. v.

Den av Nordenskiöld utgivna “Medborgaren” (1788—90, 1792—93) åberopar sig på Rousseau och Montesquieu samt är demokratisk. “Patrioten” (1792—94) är utpräglat republikansk och avsätter genom en av sina medarbetare *F. W. Lejonanker* en socialistisk frukt, som gav prof. Ljungberg, som vi sågo, anledning att benämna den för “härolden för en radikalism, som icke skyggade tillbaka för t. o. m. kommunistiska slutföljder“. “Werlds-Borgaren” (1792) säger sig skola föra kosmopolitismens talan, men varav dock ingenting förmärkes — annat än skildringar om “upplysningsfilosoferna” på Europas troner m. m. dyl.

Marseljäsen, den allbekanta franska patriotiska

krigssången, översättes redan 1792 och införes sagda år i “Extra Posten” för den 12 dec.

Man hade i Frankrike blivit patriot av glädje över revolutionens löften, men även av med fruktan uppblandad harm över de europeiska furstarnas sammansvärjning mot revolutionen och republiken. Vid sidan om denna de nya förhållandenas patriotism stryka kosmopolitiska tendenser genom tiden, varav spår märkas även hos oss, hos Nordenskiöld, som vi nyss sågo, och senare hos K. V. Bergman och andra. I sin huvudsakligen åt Proudhon ägnade sociala roman “Clara Winqvist” (1849) låter *Bergman* en av personerna utropa: “Nationernas tid är förbi, nationens börjar (mänsklighetens)”. I en recension av denna roman i den litterära tidskriften “Frey”, för vilken Bergstedt denna tid var redaktör, vinner satsen dennes synbara gillande. (Frey, 1849). Hjertas “Medborgaren” har för den 3 april 1832 inne en anmälan av “Bulletin universel”, organ för det franska sällskapet för vetenskapernas och industrins befrämjande, varest bl. a. läses: “redan äro de skrankor, som åtskilde nationerna, fallna och instörta med varje dag ännu mera. Nationalfiendskapen skingras alltmer för att giva rum åt strävandet till en allmän förening.”

Före Babeuf och hans partis kommunistiska statsmanifest hade de socialistiska och kommunistiska idéerna gjort sig märkbara i den praktiska politiken under den egentliga revolutionsperioden 1789—1793 och sålunda icke enbart i litteraturen före och under revolutionen, såsom Jaurés, Kropotkin, Lichtenberger m. fl. i sina arbeten om franska revolutionen ådagalagtHistoire socialiste. Sous la direction de Jaurés, u. å. — *Kropotkine,* La grande révolution 1789—1793, 2:a uppl. 1909. — *Lichtenberger,* Le Socialisme au 18:e siecle etc., 1895 samt Le Socialisme utopique etc. 1898.. Jord-

och arvsfrågorna voro de huvudfrågor, som då förnämligast upptogo sinnena i 1789 och 91 års nationalförsamlingar samt bland folkledarna utom riksdagen. Jorden skulle vara nationens. Röster höjdes även för industrins, livsmedlens och handelns socialisering samt för arvrättens begränsning eller avskaffande.

I vad mån *Lejonanker* i sin kritik av franska revolutionen och dess resultat i “Patrioten” för den 24 dec. 1792 påvärkats av revolutionsperiodens socialistiska rörelser kan ej fixeras. Men nog tyder den märkliga artikelns ton och hållning på att han stått under deras omedelbara inflytande med pressen i utlandet som förmedlare. Man följde uppmärksamt den franska pressen redan nu här hemma, varom Gustaf den tredjes och fjärde Adolfs försök att genom administrativa förbud söka förhindra återgivandet av händelserna i Frankrike i svenska tidningar talar sitt tydliga språkHuruvida nämnda Lejonanker är identisk med den F. W. Leijonancker som Anrep upptar i sin

adelsmatrikel (II: 623) lämnas därhän. Själv undertecknade han sin artikel F. W. Lejonanker (utan både i och c). I tidningsregistret i sista årgången av "Patrioten" står Leyonanker, som kan bero på tryckfel eller brist på typer. "Leyonankar" är under alla omständigheter felaktigt. Wrangels, Anreps och Stiernmans matriklar samt Hofbergs biograflexikon, del 7 ha ett par namn Lejonankar (med och utan i eller c), men av de personerna är den ene död 1668 och den andre 1756. — Låta vi Anrep gälla, avancerade nämnda artikelförf. småningom från löjtnant vid sjöförsvaret till kontre-amiral samt dog 1801..

Vid tal om den stora franska revolutionen 1789—1793 har man alltid att skilja mellan dess rent politiska karaktär och dess sociala eller socialpolitiska tendenser och riktningar. Egendomen upptogs visserligen i rättsförklaringen som en bland människans och medborgarens naturliga och

omistliga rättigheter. Men man gav egendomsbegreppet endast betydelse av individuell eller privat egendom. Men äro människorna födda "jämlika i rättigheter", så borde som följd därav de ju även vara födda jämlika i egendom, d. v. s. födda egendomsbesittare. Men så ville man icke tyda saken. Om egendomen kommo fördenskull de motsatta intressena att grupperas.

Å den ena sidan var det det politiska förtrycket, som skulle bekämpas. För de s. k. upplysningsfilosoferna (Voltaire och andra) var den politiska nydaningen, störtandet av det absoluta kungadömet och det därmed sammanhängande präst- och feodalväldet huvudmålet. Det grundväsentliga i ett samhällstillstånd, samhällsekonomin och dess organisering, blev förgätet för politiken, som sin natur likmätigt endast kan skapa de formella rättigheterna rörande frihet, jämlikhet och broderskap utan något faktiskt underlag delvis stöpta i förordningarnas, lagarnas och författningarnas former.

Å den motsatta sidan framhölls revolutionens ekonomiskt-sociala uppgift, som det ävenledes var statens plikt att taga hand om. Revolutionen var, så länge denna försummades, med den nyss timade 1789—93 års liberala revolution därför icke fullbordad, lödo *Babeufs* hotfulla ord under direktoriets regering, ty allt fortfarande "suga de rika åt sig allt livets goda och äro ensamma härskande, medan de fattiga arbeta som slavar, täras bort i elände och intet betyda i staten". Staten gjordes liktydigt med folket. Man förklarade sig som anhängare av centraliserad socialism eller statskommunism.

Förebud till ett socialdemokratiskt parti.

K. V. Bergman är hos oss den förste, vilken varslar om ankomsten av ett socialdemokratiskt parti i sin 1848 utgivna skrift "Den sociala frågan". De liberala och konservativa partierna ha varit, säger han, de enda partier, vilka uppburits av och lett den allmänna meningen. Under medvärkan av en ömsom liberal, ömsom konservativ regering ha de styrt det svenska statsskeppet "genom tidsnödens och de sig utvecklande sociala vedervärdigheternas och förtrasslingarnas bränningar". Liberalerna hade likväl synbarligen kommit till en beständigt avgjordare seger över de konservativa, vilka allt mera förlorat marken under fötterna. Deras ställning uppehölls ännu blott eller företrädesvis genom det inflytande tradition och parlamentarisk makt förlänade dem.

Men även liberalerna hade stannat i "ett i liberaliteten utdanat status quo". På grund såväl därav som av tidsandan utformas vid sidan av de båda äldre partierna ett nytt tredje parti, vilket Bergman benämner "socialisternas". Detta partis strävan skall enligt Bergman vara att bilda medelpunkten för den nya rörelse, som följdriktigt utvecklas ur de båda äldre partiernas söndring, vara m. a. o. deras "enhet" — syntes skulle en nutidens

marxist ha sagt — ävensom att åstadkomma "den sanning och harmoni" som de mot varandra söndrade partierna icke hade kunnat åvägabringa.

Liberalismen blir, förklaras det vidare, i längden oskicklig att bestämma och ge riktning åt regeringens åtgöranden till införande av en sund, harmonisk statsorganisation. Som bevis för denna dess oskicklighet anföres de sociala missförhållandena i de industriellt mera utvecklade stora länderna såväl som i de i detta hänseende

mindre utvecklade små länderna.

Det modärna proletariatet och pauperismen äro, säger han, frukter av civilisationen. Proletariatet är en företeelse, som tillhör helt och hållet våra modärna samhällen och som aldrig i någon tid förut blivit spord som sådan i mänsklighetens historiska utveckling. Fattigdom har visserligen i alla tider existerat och kanhända i enskilda fall varit “avskyvärdare ju längre vi gå tillbaka i tiden“. Men detta till trots erbjuder sig “en så stor åtskillnad mellan fattigdomen i forna tider och i dag att den senare måste sättas såsom ett egendomligt världshistoriskt fenomen, vilket står där såsom det enda i sitt slag“. Den modärna fattigdomen är en produkt av hela den historiska utvecklingen, som leder därjämte sitt upphov från den ställning arbetet intagit till kapitalet i den modärna industrin. Arbetet uppskattas, förklaras det, ”uteslutande på ett mekaniskt sätt som ett ting och som en marknadsvara, vars värde bestämmes efter döda, helt mekaniska lagar ... Arbetskrafterna utbytas till pänningvinst för en särskild klass i samhället och alltsom denna klass’ intresse fordrar, tagas de i anspråk eller överlämnas skoningslöst åt förhungrandet ... Det modärna proletariatet är ett civilisationens resultat, som genom en *objektiv* nödvändighet störtar massan i nöden”.

Bergman synes det viktigt att de politiska idéerna angående rösträtt och folkrepresentation realiseras, ty “man skall av erfarenheten bäst lära sig huru mycket de betyda i grunden”. Han framhåller med hänsyn härtill förhållandena i Frankrike. Den stora franska revolutionen förintade den privilegierade jordegendomen, befriade lantbefolkningen och brakte genom indragning av prästerskapets (kyrkans) samt emigranternas — de till utlandet flyktande ädlingarnas — egendom en oerhörd massa jordegendom i cirkulation. Men revolutionen bröt blott adelns makt för att sätta ett nytt privilegium i dess ställe.

“Nu är det“ — erinrar han om för sin tid — “200,000 familjer med egendom, i vilkas händer herraväldet är koncentrerat. Dessa stifta lagarna, rådslå över budgeten, bestämma skatternas fördelning, förfoga alltså över landets krafter, och erfarenheten visar att de just icke göra det till sin egen skada. Det är i Frankrike därhän att intet mått och steg av allmänt intresse mer kan företagas, om det kolliderar med den stora fabrikantens intresse ... förnekas kan nu ej häller det i de lägre samhällsklasserna, särdeles i Frankrike och England avtagande intresset för den blott politiska friheten: det ser nästan så ut som väntade man numera ej av densamma några så utomordentliga förmåner för den fria saken“Allt går igen. Samma resonnemang för i dag syndikalismen. — Jfr uttalandena sidan 96..

Författningsfrågan och den därmed sammanhängande representationsfrågans lösning kan dock ha sin betydelse som en genomgångspunkt för den sociala pånyttfödelsen, särdeles i samhällen, varest de politiska fri- och rättigheterna äro lika ojämt som orättvist fördelade eller undertryckta. Bergman skiljer på social statskonst och politisk statskonst samt uttalar att införandet av fri författning och allmän rösträtt bör vara ägnat “att göra den blott politiska statskonsten mera

överflödig och föra oss den sociala statskonsten närmare”. 1848 års franska revolution, medelst vilken social lagstiftning för första gången kom till praktiskt, om ock misslyckat utförande, har ådagalagt att de sociala missförhållandena “icke kunna hjälpas genom blott politiska recepter“. Honom synes det klart att Europas nationer sträva mot republik; samt önskar han en återgång till den klassiska forntidens, från “tidsbristens tillfälligheter” renade politiska visdom, då t. ex. domare- och krigsmakten var lagd i “folkets hand“.

Statssocialism.

En socialistisk kritik av gällande samhälls-och rättsordning.

1. *Socialismen i pressen.* — Inom pressen uppträder som försvarare av den politiska socialismen under de första två, tre åren av sin tillvaro “Folkets Röst“, som har hovrättsnotarien *Franz Sjöberg* till förläggare och redaktör

samt utges från Stockholm. Proudhons socialekonomiska läror voro då här kända genom Bergman samt saint simonismen och Cabets kommunism — den s. k. ikariska kommunismen eller “dygdekommunismen“ — genom P. Götrek och Gustaf Hjerta.

I sin korta anmälan i första numret för den 6 oktober 1849 säger tidningen i avseende på sin blivande tendens sig “endast böra förklara att den skall vara att bekämpa maktens missbruk och vindicera även de arbetande och medellösa folkklassernas mänskliga och medborgerliga rättigheter”. Tidningen har dock inne i samma nummer sin “trosbekännelse”. Den lyder i huvudsak sålunda:

“Vi äro kort och gott socialister. Då vi avlägga denna förklaring, känna vi fullkomligt de farhågor mången även uppriktig vän av frihet och mänsklighet hyser för socialismen.

Makten och de nu lyckliga samhällsklasserna ha städse framställt socialismens bekännare såsom värkliga Catalinar utan annat strävande än att omintetgöra ordningen, familjen och eganderätten, utan annat mål än förstörelse, plundring och brand — egennyttan å ena, förskräckelsen och en fullkomlig obekantskap med socialismens värkliga karaktär och syften å den andra sidan ha givit en rik skörd åt detta lögnens och människohatets utsäde.

Men långt ifrån att dessa farhågor skulle avskräcka oss att öppet angiva det mål, vartill vi sträva, se vi tvärtom däri en ökad anledning att framlägga våra politiska läror. Socialismen, lika som alla nya sanningar, har blivit missförstådd och beljugen. Att rätta villfarelserna och avkläda tillvitelserna har oftast varit nog för att göra dem till ett evangelium för mänskligheten.”

“För att bekämpa socialismen åberopar man nu ordningen, familjen och eganderätten.

Men vad är det då väl för ordning, som står tillsamman med allt det elände som omger oss, med så många prostitutioner, svek, stölder och mord, med överfyllda fängelser, med spöslitningar och dödsstraff, dem man icke vågar avskaffa? Vad är det för en ordning som för samhällena från kris till kris, från emöt (uppror) till revolution, från revolution till inbördes krig, som suspenderar lagarna, slår tankarna i bojor, häktar, proskriberar och nedgör tusentals människor, som kungör belägringstillstånd över städer och land och som utsuger nationerna för att underhålla härar till deras slaktande? Eller är det kanske ordning denna fattigdom som blygs över sina försakelser; denna smärta som kväver sina suckar; detta hat som konspirerar; denna nya revolution som Europa snart går till möte? Himmelske gud! vilken oordning är då jämförlig med denna ordning?

Men månne det då förhåller sig bättre med

familjen? Nej, visst icke. Och tvivlar man på våra ord, må man då kasta en blick i domstolarnas arkiver. Och vilka hemska dramer möter man icke där? Se t. ex. denna hustru som förgiftat sin man för att med hans besparingar köpa en äventyrares kärlek; dessa bröder som knappt återkomna från faderns grav redan träta om arvet; dessa skandaler mellan äkta makar som kalla hela allmänheten till vittne över deras husliga olevnad; dessa späda varelser som dagligen mördas eller utkastas; denna far som inövar sin son i stölder och missgärningar; denna mor som ockrar på sin dotters vanära! Och vilken obetydlig del är likväl icke detta av alla de ännu mera upprörande tilldragelser, varöver slöjan aldrig blir lyftad! Men i en tid, då begäret efter pänningar fört de lyckligare samhällsklasserna ända därhän att de betrakta äktenskapet blott som ett medel att förvärva egendom; då den naturliga böjelsen aldrig mera rådfrågas utan äktenskapet i stället för en förening mellan tvänne hjärtan, hänförda av kärlek och tillgivenhet, övergått till en handelsspekulation och då, såsom språkbruket ganska träffande uttrycker, man numera icke gifter sig med en kvinna som man älskar utan till 20,000, 40,000 rdr — huru kan det också då vara annorlunda? Att älska sin maka är ju också överflödigt för den rike. Arbetsklassens nöd är honom en säker borgen att för sin hustrus hemgift kunna köpa huru många älskarinnor som hälst. Och medan familjen är sådan inom de högre samhällsklasserna, vad kan då väntas av de fattiga?

Nedtryckta under kapitalets tyranni kunna arbetarna knappast förtjäna sitt dagliga bröd än mindre avsätta en besparing för sina nakna och hungrande barns uppfostran. Och när därför varje beta bröd som räcks åt barnet blir en hård försakelse för

föräldrarna, huru kan man då begära att kärleken skall kunna nedtysta hungern? Eller vad är väl naturligare än att dessa barn, vilkas hjärtan aldrig blivit värmda vid ömhetens barm, som aldrig funnit annan vedergällning för dygden än försakelse, omsider duka under för lastens lockelser och sluta sin kamp med eländet och nöden, sonen på fästning och dottern på bordellen?

Det återstår att kasta en blick även på eganderätten och dess natur.

Om vi därvid åberopa ett offentligt yttrande av socialismens häftigaste motståndare, hr Thiers, "att själva grundvalen för all eganderätt är arbetet", så böra vi väl få hoppas att man icke skall kunna tillvita oss ensidighet. Men månne denna princip även är den gällande? Eller låtsar man sig kanske icke känna dessa tusentals människor, som nu arbeta utan hopp att någonsin få ega någonting? Eller vem tillhör väl detta ståtliga hus: dem som byggt det? Nej, visst icke! de äro kanske husvilla. Vem dessa granna tyger? kanske dem som tillvärkat dem? Nej, de äro höljda i trasor. Eller åt vem tillredes dessa läckra måltider? Åt dem som hämta skördarna ur jordens sköte? Nej, de ega kanske icke bröd att stilla sin hunger. Och emellertid lär ju hr Thiers även förklarat att eganderätten är "en väsentlig del av mänskliga naturen". Har hr Thiers rätt häri och vem bland våra motståndare vill jäva honom? Vad är det väl för slags varelser alla dessa arbetare, dessa proletärer som aldrig egt och aldrig kunna hoppas att ega något alls? De skulle ju således icke häller vara människor? Nog har väl ändock försynen tänkt sig dem såsom sådana, ehuru samhället visserligen uppbjudit sin förmåga för att omintetgöra dess värk.

Och efter allt detta, hurudan är då den ordning som våra motståndare åberopa? Jo, styrkans och våldets, det är m. a. o. en evig oordning, alstrad av en himmelskriande orättvisa, som, i det den skänker samhällets alla fördelar åt några få individer, gör de övriga till en samhällsordnings naturliga fiender. Hurudan den familj som de påstå sig beskydda? Jo, ett privilegium för några få att leva i lättja, vällust och överflöd, medan den stora mängden trälar, hungrar och försakar.

Och huru ha däremot vi uppfattat ordningen, familjen och eganderätten? Jo, vi vilja en ordning som icke behöver försvaras varken med styrkan eller våldet utan som vilar på den säkra grundvalen att förbinda allas intresse med allas rätt. Vi vilja en familj, där kärleken ersätter egennyttan, där icke nöden vägrar någon att älska och vårda sina barn och icke hungern driver mannen till brott eller kvinnan till prostitutionen. Vi vilja slutligen en eganderätt, som icke mera gör arbetet till slav under kapitalet, som icke hopar och underhåller överflöd hos vissa individer och familjer samt därigenom för andra kränker en "väsentlig del av den mänskliga naturen" och som slutligen återgår till vad den rätteligen bör vara: arbetets lön.

Att visa mänskligheten vägen till detta mål är socialismens och det 19:e seklets uppgift. Och är detta att vilja omintetgöra ordningen, familjen och eganderätten, var ha väl dessa då sina sanna försvarare? Men huru också nå detta mål?

Vi svara härtill med Voltaire: att allt det onda som är en naturlig följd av egendomens alltför ojämna fördelning visst icke har sin grund i själva eganderätten utan i lagarna och lika litet som vi tro på möjligheten av den samhällsordning, som nu består genom den starkares rätt, lika litet önska vi därför också att den sociala frågan löses på annan väg än genom lagarna. För detta ändamål måste dock en politisk reform föregå samt genom den suveräniteten och lagstiftningen återgivas åt folket, som det enligt själva naturen av allt samhälle också ostridigt tillhöra ... Med handen på hjärtat förklara vi att vi anse socialismen i trots av varje motstånd och varje hinder en gång skall utbreda sina läror över hela världen ... den utgör alla lidandes och förtrycktas hopp om hjälp och förlossning — och världen har nu ledsnat vid eländet."

*

Socialismen skall dock snart komma att förblekna i tidningen för att till sist alldeles utplånas. I en ny pressdeklaration "Vad vill Folkets Röst?" för den 8 dec. 1852 talas endast om politik och folkets politiska rättslöshet utan att ordet socialism ens nämnes. Tidningens hållning blir allt mattare och slutligen färglös. Även jordgloben i tidningens vignett, som hade intagits från och med det andra numret av tidningens första årgång och

som bar som devis “Upplysning, Frihet och Bröd“ försvinner i och med dess sjunde årgång. När den för alltid upphör den 16 mars 1861, tillkännager redaktionen att “den hällre avträder från den publicistiska arenan än att kämpa med vapen som den ogillar”. Den hade icke haft fria händer.

2. *Andra pressröster.* — Även i landsorten framträder ett och annat pressorgan, vilka under intrycket av tidens revolutionära händelser begagna ett språk, som ifråga om kraft och must överträffar även huvudstadens radikalaste press.

Från Landskrona utges “Nya Korrespondenten”, som har till utgivare och boktryckare stadsmäklaren och fabrikören *J. W. Boldt.* Dess

provnummer utkom i dec. 1845. Tidningen kallar sig då blott “Correspondenten“. Men från okt. 1846 ändras tidningens titel till ”Nya Korrespondenten” samt kommer från och med 1847 ut 2 gånger i veckan efter att förut ha utkommit en gång i veckan. I tidningens anmälan för 1847, för 1848 och för 1849 förklaras hennes spalter stå öppna för insända artiklar som avse sak men icke person och vilka äro avfattade i “ett hyvsat språk”. Redaktionen för sin del ger i anmälan för 1848 uttryckligen till känna att den “omfattar och söker understödja de demokratiska idéer, som inom laglighetens område kunna göra sig gällande, då de bilda yttringen av en samlad folkvilja”, samt för 1849 att den, såvitt dess förmåga medger, värkar “för folkets sak på allt möjligt vis“. Det är också under dessa båda år som tidningen anslår en skarpare politisk ton, som 1849 stiger till sin höjdpunkt i en artikel för den 30 oktober “Kampen i vårt århundrade”.

”Om folken” — skriver nu “Nya Korrespondenten” — ”hade medvetande av att de genom att förjaga sina tyranner, genom att ändra sina statsformer, genom att proklamera republiken, skulle erhålla den frihet, varefter de sträva, så hade vi redan för lång tid sedan ingen furste på Europas jord, utan skulle sedan länge hava sett demokratin härska i folkens statsliv. Ty mot den allmänna folkövertygelsens makt skydda inga bajonetter och inga kanoner, intet belägringstillstånd och ingen ståndsrätt. Men ett sådant medvetande hava icke folken och kunna ej hava det“; förhållandena i Frankrike — “denna världshistoriens barometer” — hade visat detta alltför väl. “Vem har gjort“, frågar tidningen, “de sista årens revolutioner? Vem har kämpat på barrikaderna? Proletariatet. Vilka äro revolutionens avsvurnaste fiender, mot vilkas förräderi, mot vilkas seghet hava alla dessa storartade resningar bland de europeiska nationerna strandat? Ej vansinniga despoters trots, ej furstliga

bajonetters tvångmakt har förintat våra revolutioner, det var bourgeoisin som gjorde dem onyttiga. Vem ar det som i Frankrike, varest revolutionen hade tillkämpat sig en demokratisk statsform, förstörde och förtryckte denna demokrati...? Det var bourgeoisin, som åt sin gud, pänningpåsen, offrade ära, frihet, allt och befästade sin skändliga seger med de ädlaste fosterlandssöners blod. Dessa båda elementer, proletariatet, civilisationens misshandlade parias, och bourgeoisin, forpästade pänningmänniskors trångbröstade krämarsjälar, kämpa en förstörelsens kamp mellan förnuft och vansinne, mellan likhet och privilegium... De två sista årens historia är en oavbruten kedja av fegt förräderi å denna bourgeoisis sida...”

“Likväl är det ej blott pänningmännen, som begripa karaktären av våra revolutioner, även folket vet varom frågan är. Folket har fått den övertygelsen och genom Frankrikes varnande och sorgliga exempel har det medvetandet genomträngt detsamma att ingen statsförfattning vare sig monarkisk eller republikansk kan garantera möjligheten av frihet och jämlikhet. Folket vet nu att det är lika möjligt i republiken som i monarkin att undertrycka dess förnuftiga vilja genom en väpnad minoritet. Därför har folket ej mera någon lust att utgjuta sitt blod för en revolution som endast gäckat den sanna friheten. Därav den indifferentism som överallt gjort sig gällande och vars andemening är: proletariatet är trött att för pänningväldets tyranni kämpa mot bajonetternas och med sitt blod trygga bourgeoisins makt. Folket inser att det ej har att vända sina vapen mot furstarnas bajonetter utan mot bourgeoisins pänningpåsar.

Med detta medvetande är allt vunnet och vi glädja oss över denna folkets likgiltighet mot den politiska reaktionen, om ock vansinnets ögonblickliga seger över det sunda förnuftet skulle uppröra oss. Den är det säkraste tecknet att nästa revolution ej blint och utan högre principer skall vända sig mot det yttre skenbara

tyranniet utan att den skall angripa och tillintetgöra den djupare och enda sanna grunden till olikheten människorna emellan, den olika fördelningen av förmögenheten.

“Vad gagnar det folket att statsförfattningen tillerkänner alla rätter vara fria, att den proklamerar likhet inför lagen för alla? Får genom denna tillerkända rätt den fattige proletären, som natt och dag måste arbeta i de osundaste värkstäder för att kunna förtjäna så mycket att han med sin familj ej svälter ihjäl, möjligheten given att vara fri, d. v. s. att med alla de anlag som i honom slumra, med alla de böjelser som röra sig inom honom utveckla sig som människa? Är det en människa, denna bleka, usla gestalt, som är dömd att framsläpa hela sitt liv under de smutsigaste sysselsättningar som oxen under oket? Finns här det minsta spår av den förnuftiga utveckling, av den levnadsnjutning, vartill alla människor äro bestämda?

“Så visst som — slutar artikeln som är osignerad, såsom tidens sed då vanligen var — att alla människor till sitt väsende äro lika, enär alla äro människor, så visst hava alla lika rätt till njutningen av livet och denna jordens goda. Allt vad som finns tillhör alla. Har den enskilde tillägnat sig en del av detta goda för sig allena, så är detta ett rov från samhället, det är tjuveri, ty blott alla hava rätt till jordens goda. Således måste dessa tillhörigheter förvaltas av alla, av totaliteten av människor; och var och en måste få det vartill han har rätt, d. v. s. det som han behöver för sin utveckling som människa. Det måste vara var och en beskärt att kunna naturenligt utveckla sina anlag och böjelser. Då först kan man tala om frihet och jämlikhet.”

Något i samma anda träffar man även på i en av major *A. Öhman* från Stockholm utgiven politisk tidskrift “Oden“, en fortsättning på tidningen “Oden“, varav endast 12 nummer utkommo (1848). Arbetarfrågan behandlas i en artikel med denna som rubrik, varest juli-monarkins eller Ludvig Filips “vrångvisa statskonst” förklaras ha tillintetgjort frukterna av 1789 års revolution. Konungen utpekas som “den förste kapitalisten och procentaren”; och då kunde ej annat än

“kapitalets välde“ bli det politiska och sociala systemets uteslutande föremål. Detta var orsaken, säger artikelförf., “till pänningmännens eller den s. k. bourgeoisins förtryckande av de arbetande klasserna och då detta förtryck nått sin höjd, även till arbetarens väpnade reaktion däremot”.

Till arbetsklassen räknar tidskriften icke endast “den ringa procent individer, vilka uteslutande tillhöra särskilda hantvärksföreningar och andra yrken, förnämligast de mäst underordnade däribland, såsom gesäller, lärlingar, fabriksarbetare o. dyl.“ utan alla som äro beroende av sina händers arbete. Nio tiondedelar av svenska folket bli därigenom räknade till den arbetande klassen. Dessa 99/100:delar av befolkningen (eller 3 miljoner människor) befinna sig “genom en orättvis och fåvisk lagstiftning brakta i torvtighet och vad ännu svårare är i ett nästan slaviskt beroende av en vrångvis samhällsmakt”. (Oden, första häftet 1848).

Patriotismen under debatt.

1. *Patriotismen debatterad från politisk ståndpunkt.* — I Adlersparres bekanta tidskrift “Läsning i blandade ämnen” skriver *A. G. Silverstolpe* vid sekelskiftet mellan det 18:e och 19:e århundradet eller år 1800, anonymt en artikel, den han ger till rubrik “Försök om patriotismen” och som inledes med följande satser av Voltaire:Uppgiften att Silverstolpe är förf. till ifrågavarande artikel ha vi hämtat från *Malmström,* Sv. vitterhetens historia, IV: 112. *Hildebrand,* Sverges historia, IX: 42 lämnar samma uppgift.

Har en jude ett fädernesland? Om han är född i Coimbra, så är det mitt ibland en skara av okunniga och orimliga, som argumentera mot honom och åt vilka han skulle ge orimliga svar, om han vågade svara. Han är bevakad av inkvisitörer, som låta bränna honom, om de få veta att han icke äter fläsk. Och all hans egendom tillhör då dem. Är hans fädernesland i Coimbra? Är Jerusalem hans fädernesland ? Han har hört omtalas att hans förfäder fordom bebott detta steniga och ofruktbara gebit, omgivet av en faslig ödemark och att turkarna nu äro herrar över detta lilla land, varav de erhålla nästan ingenting. Jerusalem är ej hans fädernesland. Han har ej något, han har på jorden ej en kvadratfot som tillhör honom. GuebernGueber, namn på perser som hylla Zoroasters filosofi.,

äldre och hundrade gånger vördnadsvärdare än juden, slav under turkarna eller perserna eller Stora Mogol, — kan han räkna för sitt

fädernesland några pyréerPyréer = små tempel., som han i hemlighet uppför på bärgen? BanjanenBanjan = indisk köpman. och armeniern, vilka tillbringa sin levnad att genomlöpa hela Orienten i egenskap av mäklare, kunna de säga: mitt kära fädernesland, mitt kära fädernesland? De ha ej något annat än sin pung och sin räkning.

Om vi föra tanken på våra europeiska nationer, ha alla dessa mördare, vilka hyra ut sina tjänster och sälja sitt blod åt den första kung, som vill betala dem, ha de ett fädernesland? De ha det mycket mindre än en rovfågel som alla aftnar återkommer till hålan av den klippa, där dess moder byggt sitt näste. Skulle munkarna våga säga att de ha ett fädernesland? Det är i himmeln, säga de. Väl! Men här på jorden känner jag ej något för dem.

Vad är då fäderneslandet? Skulle det ej händelsevis vara ett skönt fält, vars egare, bekvämt boende i en väl underhållen byggnad, kunde säga: detta fält som jag odlar, detta hus som jag byggt tillhöra mig, jag lever där under hägn av lagar, dem ingen tyrann kan våldföra. När de, vilka liksom jag ega fält och hus, samlas för sina gemensamma intressen, så har jag min röst i denna samling, jag är en del av det hela, en del av det allmänna, en del av makten. Se där mitt fädernesland. Allt vad som ej är denna boning av människor, är det ej understundom ett stall av hästar under en stallmästare, som efter behag ger dem pisksmällar? Man har ett fädernesland under en god regent, man har ej något under en elak.

Vad är det för ett ord jag tecknat? frågar *Silverstolpe.* Vet detta tidevarv mer vad det betyder? Har det en bemärkelse för trälen? Har det en för anarkisten? (Som man finner, begagnades ordet anarkist redan nu i svenska språket av svenska män! G. H. H.)... Ehuru vältaliga uppmaningar man än må göra att älska fosterlandet, älskar ändå ingen, om ej av ädelmod eller vana, ett land, som han ej har intresse att älska. Orsaken igenfinnes lätt i den lovliga självkärlek som är ofrånskiljelig från människans natur. Det gives ingen annan grund för ett samhälle än ett förbund. Ett förbund är icke förbund, om det ej är frivilligt. Ingen förbinder sig frivilligt mot sitt intresse; ingen gör uppoffringar utan mot förmåner, dem han lika eller högre värderar.

En enstaka varelse, en varelse, stadd utan förbindelse med andra, är svag- och värnlös. Varför ingår han då i samfund, om ej för att få en ökning i sin styrka; ett hägn för sina rättigheter; ett befrämjande för det fria bruket av sina förmögenheter? Sådan är hans fordran. Han förbinder sig att offra sin tanke och sin möda, att i nödfall blottställa sitt liv för andra och gemensamt med andra. Men det sker ej egentligen för deras skull; det sker för hans egen; det sker därför att han på samma gång gör dessa uppoffringar för sig själv och att alla förbundna göra desamma för honom.

När man i den frasen kärlek till fäderneslandet nämner ordet fäderneslandet, menar man alltså ej nödvändigt det land, där man är född eller uppfostrad eller där ens förfäder levat, lyst och gagnat eller deras ben vila. Det kan vara detta land man älskar, men då är det ock där man njuter eller förväntar den sällhet, vartill man såsom samfundsvarelse är berättigad. Utan njutningen och utan hoppet därav är det ej sitt födelseland man älskar. Det är blott de få individer där, som utgöra ens anhöriga, vänner, välgörare; det är de få ställen, vilkas åsyn eller åtanka bibringa hågkomster efter barnaålderns lyckliga eller ynglingaålderns obekymrade dagar. Jag ville våga allt till försvar av den inskränkta jordrymd, där vart steg jag gör påminner mig om min första oskulds och min sällhets stunder; av den begravningsplats, där — ej mina förfäder, likgiltiga i fall de varit oförtjänta — men mina föräldrar, dem jag själv älskat, vila; av de ömma anhöriga och vänner, som danat eller vårdat mig; av de välgörare, vilkas armar lyftat mig ur nöden, vilkas lyckligare villkor lättat mina; av den maka, vars omsorger bidragit till mitt välstånd och min sinnesfrid, vars dygder framlockat eller bekraftigat mina, vars trohet delat lika villigt mina vidriga som mina glada öden...

Men omgives denna jordrymd av en omätlig sträcka, där jag ej upptäcker något kärt för min syn eller mitt minne, icke något lockande för min inbillning, icke ens någon hugnande förmodan om andras sällhet; går jag utom denna lilla krets

av människor icke ett steg utan att möta antingen miljoner blinda, kalla, lidande, vanmäktiga varelser utan

kunskap om ett samband med mig och utan håg därtill eller egenmäktiga förtryckare, behandlande alla underhavande såsom blotta värktyg, befallande med viljor i stället för med skäl, hämnande i stället för straffande, inkräktande på samhällsförbundet i stället för att vörda det, egande begrepp blott om maktens värde, icke om människans, icke om min oavhändliga rätt till säkerhet och frihet; för denna omätliga landsträcka, för dessa fåkunniga och kalla miljoner, för dessa förtryckare offrar jag ej, om ej av ädelmod eller fruktan, det ringaste av min tid, min tanke, min möda eller mitt blod; de utgöra ej mitt fädernesland; det är ej dem jag älskar, jag har ej skäl därtill; det är ej en gemensam jord, där en familj för gemensamma intressen samlas, där densamma gör frivilliga överenskommelser, där de bäst betrodda värkställa dem; det är lindrigast liknat en öppen plats, där en mängd vildar av olika peuplader mötas, söka att bedraga varandra på byteshandel, använda armstyrkan, där listen ej lyckas, och åtskiljas med lika stridiga intressen som de ditkommo. Nej, jag upprepar det, det är ej detta land, dessa människor jag älskar...”

På samma gång artikelförfattaren i Adlersparres tidskrift framhåller kärleken till hembygden och den naturliga hembygdskänslan samt intressenas föreningsband, går hans kritik av patriotismen å andra sidan ut från synpunkten av en ofullgången statsförfattnings medvetna orättfärdighet.

“Orimligt utan tvivel vore“, säger han som ett slags ursäkt, “det påståendet att i något land under vad lagar, vad styrelse som hälst, var medlem av staten skulle kunna njuta en jämn och full lycksalighet. Inga fullkomliga lagar ha hittills funnits... Men ett folk begär värkligen föga för att finna sig lyckligt. Det är ej ömtåligt på detaljerna av sin lagstiftning.” Det begär “blott riktigheten i grunderna, blott frihet för sina naturliga förmögenheter, hägn för sina gemensamma rättigheter... de flesta lagstiftare ha ej insett detta. De ha främst tänkt på statens makt och självständighet, sedan på dess inbyggares säkerhet och frihet; främst på statens förhållande till andra stater, sedan på individernas till varandra; främst på jordens försvar, sedan på människornas sällhet... Gör ett folk först lyckligt, så blir det självständigt.”

2. *Patriotismen debatterad från social och ekonomisk ståndpunkt.* — I sin artikel i “Patrioten” för den 24 dec. 1792, som har till rubrik “Tankar öfver franska revolutionen” samt till underskrift “av innerlig känsla och öfvertygelse tecknadt af F. W. Lejonanker”, gör *Lejonanker* gällande, att “mot grundprinciperna till en fri stat och fria medborgare och deras naturliga följder har franska revolutionen högeligen syndat. Den har utdömt skuggan, nämligen titlar och ärvtligt adelsskap, men lämnat oantastad kroppen, nämligen rättigheten att få bli jordagodsägare av hela landskaper och egare av hela städer, om man kan därtill skrapa ihop nog pängar, varigenom den värkliga jordbrukaren och värkliga husbeboaren blir egarens slav och skattdragare. Och denna motnaturliga inkräktning tillåta de än bli ärvtlig och få transporteras på barn och barnbarn”. Lejonanker angriper arvsrätten som privaträttslig samhällsinstitution, den han vill helt och hållet ha upphävd. Han blir sålunda en arvsteoretisk svensk föregångare till saint simonismen. Han proklamerar ävenledes jorden “georgeistiskt“ som allas tillhörighet.

Om jorden som allas tillhörighet yttrar Lejonanker sig på sätt som följer:

“Jorden är alla människors gemensamma boställe och dess skötande till livsbärgning människans första göromål. Hon har då rättighet att ega av jorden så mycket som fordras till livets behov. Men som hon kan arbeta mera jord än till egen föda fordras, så kan hon få tillbyta sig all den jord som hon nota bene med sin egen flit kan bearbeta av andra, som icke ha lust åt jord och vilka sedan med annat arbete betala jordbrukarens möda. — Allt egande av jord som man icke själv förvärvat eller brukar är en inkräktning på människornas allmänna rätt, och då denna inkräktning blev tillåten lades första fjättran på friheten och den första som vågade säga: ’denna jorden som jag dock själv icke förvärvat eller kan bearbeta är min och eho som här vill arbeta och föda sig skall vara min slav, min tjänare eller skattdragare’, han var den första våldsvärkaren, den första tyrann (man märker här Rousseaus inflytande, G. H. H.), och detta lilla tyranni är grund och urbild till allt det tyranni och välde, som i stort trycker människosläktet. — Sedan städer uppkommo, där de skulle bo tillsammans, vilkas rörelse fordrar flera händer, blev en ny eganderätt, nämligen boningsplats. En var

stadsborgare borde då ega tomt tillräcklig för ett hus proportionerad efter hans rörelse. Men när någon kunde säga sig egare av det hus han icke själv förvärvat eller mera tomt än dess rörelse fordrar, blev han en inkräktare av människors allmänna rätt.“

“Friheten existerar“, sager han med avseende speciellt på arv och bärnauppfostran, “icke, där man 1:o) kan göra inkräktningar på den allmänna eganderätten och 2:o) dar man kan transportera på barn eller arvtagare sin förvärvning och därigenom i födslen göra barn genast till herrar eller sätta dem i stand att utan eget arbete leva. Det allmänna bör vara allas moder och alla barn vara statens. Alla barn böra få sadan uppfostran, som utvecklar deras infödda böjelser och förmögenheter, men ock allt arv tillfalla staten och därav icke tillkomma vart mer än så mycket jord envar kan sköta med därtill nödigt inventarium eller ock hus och tomt efter det näringsyrke, som barnet väljer. Var en människa kan da i ett sådant samhälle med sitt egna arbete bliva rik för sin egen del och sitt egna njutande utan att skada friheten, som fordrar att ingen födes rikare än den andra. Den allmänna modern bör utstyra alla sina barn lika.“

Om möjligt ännu mer visar Lejonanker sig som son av den franska revolutionen i följande utveckling av privilegiernas uppkomst och frihetsfientlighet:

“När man tillstadde exklusiva rättigheter till vissa yrken och näringsgrenar, varigenom andra hugade avhöllos från

det arbete därtill de naturligen hugfäldes, så tillskapades ett nytt tvång, en ny inkräktning å allmän rättighet. När de annars så nyttiga pängarna uppkommo, som blevo representanter av arbete och av nötande och tärande varor och man tillät denna representativa styrka få hopa sig i enskiltas gömmo för att transporteras i arv, så alstrades åter ett välde som är mot naturen, mot det allmänna väl, mot den enskilta friheten. När eganderätten av jord, tomter, pängar blev ärvtlig, så uppfanns titlar att exprimera den rikes storhet. Då blev en rik bonde frälseman, en ännu rikare i äldre tider merändels rövare eller viking, härs och jarl, det är baron eller greve, och i senare tider gjorde en rik florentinsk köpman sig till egare och envåldshärskare ej allenast över sitt fria fosterland utan ock över sina fria medborgare.”

Förf. gör emellertid tiden några eftergifter. Till förekommande av “misstag” finner han sig pliktig att anmärka att han “på intet sätt vill såra eganderätten eller stöta det evigt billiga att var och en bör ostörd ega vad han själv förvärvat”. Han vill blott bjuda till att visa att “genom arv ega vad andra arbetat sig till, det inför makt och en sådan makt tyranni“. Han underkastar ock “åt det allmänna förståndets granskning” huruvida hans tankar äro sanna; “de kunna möjligen vara falska”. Vad han anfört angår, menar han, “mera Frankrike än något annat land” och “endast i Frankrike kan bli fråga om värkställighet”. Han anser till sist att hans tankar “endast kunna antagas och appliceras i ett land, där en hög grad av upplysning är allmän, där folket i allmänhet är förståndigt och dygdigt, där allas högsta sällhet är var och ens högsta önskan och föremål”.

Lejonanker har sålunda överflyttat Voltaires relativt tagna politiska antipatriotism på de sociala och ekonomiska områdena. Han har såmedelst blivit en svensk exponent för den *ekonomiska* antipatriotism, som fått sitt klaraste, mäst systematiska och mäst positiva uttryck först hos Karl Marx i det av honom tillsammans med Engels redigerade

kommunistiska manifestet av 1848 och sedan i en dogmatisk form hos den suspenderade förre franske professorn Gustav Hervé under namn av hervéism, men som denne sedan utvecklat till en internationalistisk teori i sina två böcker “Leur Patrie” (De rikes fädernesland) och “L’internationalisme“.

Marx har i sagda manifest förklarat världsproletariatet icke ega något fädernesland, motiverande detta därmed att man icke kan fråntaga det vad det icke har. I vad mån han inlagt en internationalistisk tanke i denna sats har aldrig blivit fullt klart. Nutidens socialdemokrati, vilken upprätthåller nationalitetsidén, har emellertid utsagt : “Har proletariatet intet fädernesland, så vilja vi skaffa det ett sådant.“

I den av *Kautsky* “utopiskt” framställda “framtidsstaten” (i “Das Erfurterprogram”) blir det socialistiska

produktionssättet, varvid produktionsmedlen övergå till att vara gemensamhets- eller nationalegendom, till en början infört inom varje enskild stats gräns. De enskilda socialistiska nationerna komma sedan så småningom att sammansmälta till ett enda världssamhälle, organiserat som världsrepublik.

Hervé säger i likhet med en del sociologer (t. ex. Gumplowicz) att det är omöjligt att på vetenskapligt tillfredsställande sätt fixera begreppen nationalitet och fädernesland. Kärleken till hembygden är, anser Hervé, en naturlig känsla. Men kärleken till fäderneslandet, “de stora fäderneslanden”, varest slumpen låtit oss födas, är en förvärvad, artificiell känsla, som för övrigt näres och underhalles medelst konstlade medel i fråga om uppfostran och undervisning. De ha haft sitt berättigande, anser han dock. Bästa beviset därför är att de ha uppstått och att de ha egt bestånd. Under vissa omständigheter och epoker ha de

t. o. m. kunnat vara en bidragande orsak till släktets allmänna utveckling. Alla ha vi också varit patrioter, säger han. Hervé skulle ha varit patriot som sina landsmän, revolutionärerna av 1789 och 93, om han då levat. Men genom socialismen, vilken grupperar människorna i fattiga mot rika, i klass mot klass utan att hålla räkning på skillnader i ras och språk, oavsett de av historien dragna gränserna och de nya ekonomiska villkor som ångan, elektriciteten och maskinväsendet skapat, har en omvälvning i förhållandet folken emellan inträttKapitalismen, som faktiskt är utan fädernesland, går rent evolutionistiskt mot internationalism genom dess bildande av internationella truster, varigenom den allt mer reglerar världsproduktionen. Som motsättning därtill kan ställas ett världsproletariatets världsförbund eller en arbetarinternational, som likaledes på ekonomisk väg förvärkligade den mänsklighetens International, varom *Pottier* sjunger i sin internationella arbetarsång “Internationalen”, ehuru det icke kommer riktigt fram i den svenska översättningen av sången, som talar endast om Internationalen, medan det franska originalet talar om “Internationalen som skall vara mänskligheten” (“l’internationale sera le genre humain”).

Saknaden av kommunikationer mellan folken har varit det egentliga hindret för internationalismen. Ända in i det 19:e århundradet ha varje folk, provins, stad, kommun levat avsöndrade för sig själva blott undantagsvis i förbindelse med varandra. Internationalismen är därför framför allt en trafikfråga; en fråga om kommunikationsmedel, som tillstädja folkens och civilisationernas ömsesidiga beblandning och uppgående i och sammansmältning med varandra. “Internationalismen är icke något annat än den instinktiva eller modärna tidens reflekterade strävan mot högre politiska former än de nuvarande fäderneslanden; det är tendensen att utplåna de av historien dragna

gränserna för att ge mänskligheten rum att leva förenad i ett enda fädernesland — une patrie unique — som är utsträckt över hela världen, varest nutidens nationer skola vara endast provinser och administrativa delar av det stora universella fäderneslandet” — la grande patrie universelle*Hervé,* L’Internationalisme, 1910, s. 5—6; Leur Patrie, 1911, s. 226.. Det är emellertid icke fråga om att redan i morgon grunda mänsklighetens nation — la patrie humaine. Uppgiften är av blygsammare beskaffenhet; det är blott fråga om att lägga grunden för “det europeiska fäderneslandet samt hindra i väntan därpå att man, under förevändning att vi vilja försvara de nuvarande fäderneslanden, låter oss mördas: franska, tyska, italienska, ryska socialister, vilka känna sig alla redan som europeiska landsmän”*Hervé,* L’Internationalisme, 1910, s. 5—6; Leur Patrie, 1911, s. 226..

I förbigående må vi ock här erinra om ett mindre, 1885 utkommet svenskt arbete “Republiken och kungadömet” av v. häradshövding *Alex. Nilsson,* vilken bl. a. säger (s. 73) “att (till överdrift) älska sitt land, sin nation och sitt språk vore riktigt”, om (för Sverges vidkommande) ”Sverge vore jordens paradis, svenska folket ädlast av alla nationer och svenskan utmärktast bland språken, ty man bör naturligtvis föredraga det som vid jämförelse med andra visar sig vara bäst — ensamt den omständigheten att slumpen låtit en födas i Sverge utgör icke tillräcklig grund för dylik kärlek ... Den rätta åsikten är att människan har hela jorden till sitt fädernesland, att man bör sammansmälta länderna till ett statsförbund med gemensam demokratisk författning, att alla människor äro syskon och böra såsom sådana älska varandra och att i mån samfärdseln ökas uppstår det även

ett språk, som förstås av alla jordens inbyggare”.

Internationalismen kan skärskådas och den har även blivit så både som produkt av en kosmopolitisk eller uteslutande religiös idéföreställning, nämligen av mänsklighetens förbrödringsidé, och som produkt av en ekonomisk utvecklingslag i enlighet med marxismens “materialistiska” historieuppfattning. Bägge föreställningssätten leda anmärkningsvärt till samma resultat.

Federalism.</h2<

1. *Allmän historik.* — Allt sedan människans allmänna rättigheter hade fått sin allmänna formel i 1789 års franska rättsdeklaration, vilken inneslöt fröet till internationalismen som en mänsklighetsrätt, har intresset för federalismens princip varit synnerligen stort i Frankrike. Praktiskt tog det sig uttryck först i konventet, då en av konventets deputerade, en preussisk bankir *Clotz,* vid dess sammanträde den 20 april 1793 utvecklade en organisationsplan för en universell republik, som skulle vara uppdelad i departemang, ha människans rättighetsförklaring till författningsgrund samt ett världsparlament med deputerade från primärförsamlingarna världen runt.

Knappt 20 år senare vänder *Saint Simon* sig till de i Wien till fredskonferens 1815 församlade statsmakternas furstar och statsmän med en skrift “Om behovet av ett europeiskt parlament”, givande där anvisning på hur Europas folk bör organisera sig i ett gemensamt politiskt förbund under bevarandet äv deras nationella oavhängighet.

Hans lärjunge *August Comte,* berömd som grundläggare av ett filosofiskt system, positivismen, utvecklar sedermera sin tanke om ett federativt förbund av mindre stater på 1 till 3 miljoner invånare. Till att börja med skulle den västra

världens stater under namn av “Västerländska republiken” ingå med varandra förbund. Han var motståndare till de stora staterna; och i stället för regering med parlament föreslår han för de enskilda förbundsstaterna “en direkt regering, utövad genom ett exekutivt råd, som förstärker sig självt, men som i sin värksamhet övervakas och är personligt ansvarigt inför var och en av folket”Jfr Samtiden, 1871, s. 338..

Nämnda förslag gå samtliga ut på en centralistisk statsfederalism, enligt vilken staten som sådan bildar grundenheten och som har till förfogande densamma underordnade administrativa, judiciella och ecklesiastika organ: lands- och statskommuner, lands- och stadsförsamlingar, fögderier, länsstater o. s. v. I motsats till denna finns det en samhällsfederalism, som vi ju kunna benämna kommunalfederalism, alldenstund kommunen här

utgör den federativa organisationens kärna, cell eller grundenhet. Organisationen går här nedifrån uppåt, icke som vid statsfederalism uppifrån nedåt.

Proudhon kräver statens upplösning i frivilliga associationer. Frankrike skulle vara efter hans tanke uppdelat i 36 kommuner. *Bakunin* föreslår först en fri federation av kommuner i provinser, provinserna i nationer, nationerna i Europas förenade stater. Denna federation av kommuner omdanade han, såsom Hervé påpekat, mot slutet av sitt liv till en allmän arbetskonfederation, organiserad nedifrån uppåt genom en fri sammanslutning av syndikat i lokala federationer; de lokala federationerna i distrikts- eller nationella federationer, nationalfederationerna i ett internationellt förbund*Hervé,* L'Internationalisme, s. 112..

Fourier tänker sig ävenledes smärre samhällen,

vilka äro socialekonomiskt organiserade i falanger. Dessa industrisamhällen med omkring ett par tusen människor eller 3- à 400 familjer på en kvadratmils omkrets kallas av honom falangstärer eller måhända riktigare industrifalanger, enär själva bostadspalatset benämnes falanstär. Men hans lärjungar benämna dem vanligen kommuner — "societära kommuner". "Industrifalangerna" äro sins emellan federativt förbundna till allt större enheter. "Individerna och familjerna associera sig i falanger, falangerna i provinser, provinserna i nationer och folken i mänsklighetens stora enhet". Eller såsom man ock uttrycker sig: kommunerna uppgå i kantoner, kantonerna i provinser, provinserna i små riken, dessa i stora riken och de stora rikena i kontinenter, vilka i sin tur till sist uppgå i en högsta enhet, varande en centralregering för hela vår bebodda planet*Considerant,* Fouriers System der sozialen Reform. Hft. 6 av Hauptwerke des Sozialismus u. der Sozialpolitik, sidd. 107 o. 46.. Centralregeringen är förlagd så mycket som möjligt i centrum av världsförbundet. Fourier hade tänkt som plats för densamma Konstantinopel. I spetsen för denna regering står en omniark, en hövdingarnas hövding. Mellanorganisationerna, vilka vardera även ha sin regering eller bestyrelse med en hövding inom varje förvaltningsdistrikt — unark för första gruppen, duark för gruppen däröver, triark för den därpå följande gruppen o. s. v. — förmedlar rapporten mellan kommunerna och världsregeringen. Efter hand som kommuner uppstå, sker också samorganiseringen mellan dem. Hela vår jord sålunda omdanad till ett enda stort världssamhälle utgör enligt denna plan en sammanfattning av kommuner eller rättare självständiga associationer, utbredda över hela världen. Kommunen är

världssamhällets, världsassociationens cell eller grundval. Vill man tänka på att förverkliga en ny social organisation, så måste man, säger fourieristen, börja med kommunen.

2. *Svensk kommunalfederalist.* — Arbetskarlen *Nils Nilsson* alias Nils Herman Quiding säger detsamma. Han säger sålunda i sina "Förklaringar", som åtfölja kvartupplagan av hans samhällsbok "att sista säkra räddningen undan mänsklighetens iråkade djupa fördärv måste sökas på kommunallagstiftningens väg. Statens deltagande kan icke omfatta den enskilde. Han ser honom icke ens bland miljonerna. Staten är till för dessa miljoner. Kommunen är till för den enskilde"*Quiding,* Slutliqvid med Sveriges lag, kvartuppl. 1886, s. 404.. Quidings "distriktsförfattning" är därför även förutsättningen och grundvillkoret för genomförande av den internationalistiska kommunalfederalism han utarbetat i en i detalj genomtänkt plan. Problemet om världssamhällets organisering reducerar sig till fastställandet av det bästa systemet för kommunens organisation. "Europas grundlag" betecknades, då den utkom, av en recensent, vilken Quiding i kvartupplagan av sin bok åberopar, dock ledsamt nog utan att nämna honom vid namn eller tidningen, där hans anmälan stod, som "enastående såsom hela världslitteraturens politiska avdelnings allra märkligaste företeelse", vilket värkligt intelligenta omdöme ingen någorlunda underrättad person torde kunna eller ens vilja jävaJfr ock *Holmberg,* Nils Herman Quiding, 1909, s. 49..

Liksom för Fourier och hans skola så är för Quiding kommunen, den han hälst kallar krets, grundvalen för ett

världssamhälle, omfattande till en början Europa, sedermera i tidernas fullbordan hela jorden. De successivt i varandra uppgående enheterna benämnas som vi sett av honom krets, härad, land, rike samt världsstat. Kommunen är "självhärskare" inom sitt område. Underdistrikten äro alla så vitt möjligt till invånarantalet lika

stora, så att det ena riket eller landet eller häradet eller kretsen icke är större än det andra. Om den areala storleken nämnes ingenstädes särskilt, men torde den vara avpassad efter folkökningen samt utrymmesbehovet för industri och jordbruk. De respektive “distrikten”, världsstaten inbegripen, stå alla under förvaltning av var sin hövding, sålunda kretsen under kretshövdingen och världsstaten under världshövdingen. De resp. styrelserna bestå av råd och nämnd. Nämnden är den egentliga representationen — riksdag vill han icke nämna den, som väl ock vore oegentligt efter den distriktsindelning han föreslår — med samma antal ledamöter alltid vad rådet beträffar inom alla distrikten. Världsrådet har fördenskull icke fler medlemmar än t. ex. kretsrådet. Kretsen väljer råd och nämnd omedelbart genom allmän omröstning bland män och kvinnor. Val av råd och nämnd i de övre distrikten ske däremot alla medelst elektorer. Nämnderna, vilka sammansättas av råden för det närmast lägre distriktet, välja övre distrikts råd och hövding. Rådens antal kan då alltid bli detsamma, av Quiding fixerat till tre. Antalet ledamöter i nämnderna växlar däremot efter antalet råd från distriktens härad, land och riken. Antalet ledamöter i kretsnämnderna, varifrån häradens rådsledamöter utgå, vilka i sin tur tillsammans utgöra landsnämnden, som i sin ordning väljer landsrådet o. s. v., fastställes av Quiding till 12. Endast kretsen innehar egendom.

Återgång till förra tiders isoleringstendenser, lokalpatriotism och självöverskattning, då varje kommun eller provins utgjorde ett slutet helt för sig, kan här icke ifrågakomma, alldenstund denna en ny tids kommuner eller kretsar städse stå i öppet samband med varandra och äro av varandra

beroende både i fråga om kommunikationer och i fråga om förmedling av kulturarbetets frukter och en fri tävlan för övrigt är rådande mellan de över omätliga ytor fördelade kommunerna eller associationerna. Kommunen har även i sista hand oinskränkt beslutanderätt över sina *egna* angelägenheter, varför den aldrig kan påtvingas från “högre ort“ beslut, som den icke vill godkänna. Fatta kommunerna beslut eller eljes vidtaga åtgärder, som stå i strid med kulturutvecklingen, bli de därpå själva lidande, men kanske tvingas av utvecklingens egen lag att följa med sin tid.

Den historiska utvecklingen går i en kretsgång, har det sagts samt gjorts gällande som en vetenskaplig sanning. Och man har kallat denna kretsgång “det skenbara tillbakagåendets lag“. (Se *Ferri,* Socialism och modärn vetenskap, sv. övers. 1903). Denna “lag“ kan lika väl tillämpas på reorganisation av samhällenas *territoriella* omläggning som på reorganisation av samhällenas *ekonomiska* omläggning. Enligt marxismen befinner sig samhället i sin första fas på den primitiva kommunismens stadium. I sin andra fas övergår det i ett kommunismen rakt motsatt stadium, utmärkt av privat egendom, privat produktion och klasskillnad. Denna fas drives av sig själv över till en tredje, kapitalismens fas, då produktionen åter får social karaktär. Denna tredje fas går med nödvändighet sin upplösning till mötes. Samhället inträder i sin fjärde socialistiska fas, produktionen regleras nu av samhället självt; en ny kommunism, kommunism till produktionsmedlen, gör sig på nytt gällande. Vad skulle hindra att inrikta samma synpunkt på samhällenas “*distriktsförfattning*“ enligt Quidings idé, om man icke är en alltför inbiten dogmatiker?

3. *Svensk girondist.* — Under den första franska revolutionen var som bekant gironden ett av nationalkonventets tre parlamentspartier, uppkallat efter ett av landets departemang Gironde. Och dess till ett par hundra uppgående medlemmar tillhörde alla den välmående bildade medelklassen med borgerligt liberala intressen. En värklig typ för denna det 18:e århundradets Frankrike är i Sverge tre kvarts sekel senare *K. Fr. Bergstedt.* Förmögen, med stor och mångsidigt omfattande bildning hyllar han även åsikter, vilka stå mäst i överensstämmelse med de åsikter, som hyllades av girondens högt kultiverade politiker, bland vars ledare räknades Brissot, efter vilken Proudhon påstås upptagit de bevingade orden “egendom är stöld“. Girondisterna hävdade gent emot huvudstadens övermakt departemangens självständighet och fingo därför av “bärget“ sig kastade i ansiktet “federalister“. “Federalist” hade då dålig klang bland de franska national-patrioterna i allmänhet. Om Bergstedt sålunda icke kan nämnas “socialist”, vad Proudhon ej häller var annat än delvisProudhon var socialist genom sin lära om arbetets utsugning genom ränteväsendet med alla dess former: arrenden, hyror, tomthyra, jordränta, låneränta o. s. v. Eljes angrep han sin samtids socialister och kommunister på det häftigaste, kallade dem

”skenheliga reformatorer” och “egendomsrättens maskerade anhängare... till förmån för sin buk”. Som “en realisationens och framåtskridandets man” tillbakavisar han “den på idéer tomma, vanmäktiga, omoraliska socialismen, endast i stånd att dupera och skapa skälmar... en bedrövlig illusion hos en föraktad socialism, det yrande rusets sista dröm... Jag avskyr av alla mina krafter denna vanmäktiga, osedliga socialism, som till intet annat duger än att skapa narrar och bedragare... jag är ren från de socialistiska skändligheterna” o. s. v., o. s. v. — Han låter, käre Proudhon, ju här fruktansvärt reaktionär. Men därmed är det icke så farligt. Han är blott stark i uttrycken och tror på sin gudasändning.,

så eger likväl hans uppfattning av federalismen icke minst med hänsyn till Pariskommunen 1871 ett så stort intresse för socialismens svenska historia att huvuddragen därav här försvara sin plats.

Bergstedt skriver år 1871 i huvudsak sålunda:

“I forntidens små samhällen, där hela antalet av fria medborgare inskränkte sig till några få tusental — det var 20,000 i Atén, då denna stat stod på höjden av sin makt — var det möjligt för det allsmäktiga folket att själv utöva sin befogenhet. Och vi ha sett att tanken på en självstyrelse i denna mening vaknat till liv hos några av vår tids revolutionära tänkare, vilka också av denna anledning vilja bryta sönder de stora samhällena i små, av varandra fullständigt oberoende grupper. (Jfr allmänna historiken i kapitlets början). I stater, som räkna 30 till 40 miljoner inbyggare av vilka omkring fjärdedelen äro myndiga män, är det naturligtvis omöjligt för folket att behålla makten i egna händer, och det måste således anförtro den åt delegerade, vilka utöva den på folkets vägnar. Men den på detta sätt överlåtna maktfullkomligheten har varit obegränsad och däri ligger felet.“ (Samtiden, 1871, s. 738).

Kommunen (i Paris) hade utspelat sin roll för denna gång och Versaille-regeringen hade genom sin seger över den upproriska huvudstaden lyckats åstadkomma “en skenbar statsenhet”. Men i längden låter det sig svårligen göra. Och få torde de sangviniska personer vara, säger han, som hoppas att Frankrikes lidanden nu äro överståndna. “Den energiska, hänsynslösa och ouppfostrade parisiska arbetarbefolkningen är för tillfället kuvad, men icke besegrad, än mindre politiskt omvänd, och fastän de hitintills mäktiga ledarna äro slagna och förskingrade, skall det icke dröja länge innan nya rörelsemän framträda på skådeplatsen och ånyo bringa de ofullkomligt dämpade passionerna i full svallning. Vad är då att göra? En militärdiktatur, sådan som Napoleons under de första åren av hans regering, som kvävde

all yttranderätt, slog pressen i bojor och deporterade eller landsförvisade alla oroliga huvuden, är numera en omöjlighet och en moderat styrelse, antingen monarkisk eller republikansk, sådan hela det övriga Frankrike genom sitt val till nationalförsamlingen visat sig vänta och behöva, har inga chanser att under någon längre tid hålla den svårhandterliga huvudstaden i styrsel. Vad är då att göra annat än att ingå på en frivillig boskillnad. Det visar sig ganska ofta att äkta makar, vilkas tvungna sammanlevnad varit en enda kedja av kiv och oenighet, blivit ganska goda vänner sedan de var på sitt håll fått frihet att sköta sig själva.“

Bergstedt förordar m. a. o. att Paris lämnas frihet att konstituera sig såsom en egen socialistisk eller kommunistisk republik, under det att landet för övrigt får utgöra en monarki eller “en federativ republik”, såsom Schweiz eller Nordamerikas förenta stater. Det är, säger han, ”ingen ovillkorlig nödvändighet att hela världens politiska utveckling skall ovilkorligt löpa i samma spår och intet hinder att ju icke flera olika system kunna existera bredvid varandra...”

“Vi medgiva gärna att tidens allmänna politiska lynne synes föra i en alldeles motsatt riktning. Italiens förening till ett enda rike, förberedd allt sedan den stora europeiska restaurationen 1814 och 15, har först under det förflutna året blivit till allas glädje slutligen förvärkligad. Och om icke det nya tyska käjsardömet givit anledning till en lika odelad belåtenhet hos de utomtyska nationerna, är det emellertid numera ett fullbordat faktum... Redan en gång förr har den politiska strömsättningen i Tyskland och Frankrike gått i motsatta riktningar, nämligen mot slutet av medeltiden, då de tyska vasallstaterna mer och mer lösgjorde sig från det romerska riket, under det tvärtom de franska konungarna med sin stat införlivade den ena främmande beståndsdelen efter den andra... Under kriget med Tyskland bildades de sista månaderna förlidet år i södra Frankrike mellan de gamla

provinserna Dauphiné, Provence och en del av Languedoc, den s. k. Ligue du Midi (Söderns liga), vars öppet erkända ändamål var att för de landsdelar den omfattade bilda en särskild styrelse i förening med, men icke beroende av centralregeringen. De stora städerna i södern ha en avgjord fallenhet att stå på egen botten och många av de

uppfostrade klasserna sysselsätta sig på fullt allvar med frågan om möjligheten att på frivillighetens väg stifta ett samhälle utan allt avseende på medfödd nationalitet...”

“För den värkliga civilisationen kan ett federerat Frankrike bli lika nyttigt som ett unierat och troligen mycket mer, ty den högsta odlingen har aldrig varit någon gunstling hos styrelserna i stora, strängt centraliserade stater. Och detta är helt naturligt, ty anden, den forskande liksom den skapande, vill ha fritt utrymme i alla riktningar och enformigheten, som är de stora regeringarnas lifsluft, är dess död. Vi kunna tänka oss en framtid för Paris såsom ett fritt samhälle, men knappast nog såsom regeringssäte för en moderat fransk republik eller ett borgerligt konungarike.

I förra fallet skulle det kunna leva sitt eget liv såsom en medelpunkt för allt vad Europa har lysande av snille och talanger, konst och vetenskap, arbetsskicklighet och förfining, i det senare skulle dess oroliga och njutningslystna invånare känna sig bundna och tryckta av gemensamheten med det tarvliga allvaret hos ett folk, som har sista krigets oerhörda lidanden att reparera, ungefär såsom Pegasus vid plogen...“

“Det fruktansvärda ligger ej i försvinnandet av en stormakt med dess officiella personligheter, dess statsflärd, ministrar, ärkebiskopar och generaler utan däri att så mycket blod blivit utgjutet, så mycken egendom skövlad, så mycken mänsklig lycka förspild, om allt detta icke skulle vara födslosmärtorna för något nytt och livgivande för mänskligheten utan endast värka såsom en åderlåtning till nedsättande av livskrafter, som genom sitt övermått blivit besvärliga för andra...“ (Samtiden 1871, sidd. 341—43).

4. *Rich. Kleen som internationalist.* — Den svenske rättsfilosofen och folkrättsteoretikern *Richard Kleen* utvecklar i sitt jätteverk över naturrätten från även politiska och ekonomiska synpunkter den statsfederalistiska internationalismen och fördenskull av socialistiskt intresse utan att förf. själv på något vis kan påstås vara socialist.

Federationen är enligt Kleen, vars egna ord vi i det följande begagna, naturligare än helstaten, som bevisas redan därav att samhällena uppstått ur smärre samhällen*Kleen,* Naturrätt etc., Senare avd., del II, s. 281.. Huruvida mänskligheten någonsin blir en enda och enhetlig stat, en världsstat, beror därav huruvida hon någonsin får så många och viktiga intressen gemensamma att dessa behärska de nationella intressena. Göra de det icke, så förbli de nationella stater, även om de skulle förena sig i ett universellt förbund. Men redan nu är mänskligheten högsta mellanfolkliga rättssubjekt, emedan det gives en mänsklighetsrätt, som behärskar folkens rätt. Och redan nu existerar ett världssamhälle i den systematiskt ordnade lagsamling, som gemensamt för alla nationer reglerar en stat och ständigt växande mängd av väsentliga kulturmålS. 496..

Frågan om världssamhället blir alltså en fråga om världsintressena, huruvida det finnes eller kommer att finnas världsintressen, vilka sammanbinda alla civiliserade stater och nationer till en universell samfällighet... Sådana världsintressen finnas redan nu. Och de tilltaga oupphörligt i vikt och mängd till den grad att man därav måste sluta till en likaledes i innerlighet tilltagande universell samhällskropps slutliga bildande för deras skullS. 488.. Redan nu bilda alla civiliserade stater och nationer en värklig världsstat i vissa avseenden, reglerad icke blott naturligt genom intressenas värkliga identitet, men dessutom positivt genom formliga världstraktater, antagna vid världskongresser och bindande för alla. Oupphörligt ansluta sig därtill allt flera stater, i den mån allt flera vinnas för världsodlingen. Och desslikes utsträckas själva överenskommelserna och ökas både till antal och innehåll, i det att allt flera mål och ärenden göras till föremål för universella avtal och sålunda bli världslagar. Fortgår denha dubbla rörelse på samma sätt, så är det icke blott tänkbart, men svårligen underkastat tvivel att slutligen alla nationer på jorden vinnas för civilisationens välgärningar

och alla kulturmål göras till föremål för gemensam reglering genom världsfördrag, universellt bindande

överenskommelser. Redan då äro världens stater bundna vid varandra till ett världssamhälle. Och detta på en naturlig och orubblig grundval, det egna intressets, emedan den enes motgång eller medgång blir den andres... Slutligen fordrar gemensamhet i lagars stiftande och skipande en gemensam förvaltning, en gemensam styrelse, gemensamma medel och alltså gemensam beskattningsrätt. Och världsstaten är färdig*Kleen,* Naturrätt etc., Senare avd., del II, s. 495.

Reformism och revolutionism.

Frågan om huruvida samhällets nydaning skall försiggå på reformatorisk eller revolutionär väg kommer även till behandling på denna tid.

Bergman är typisk i fråga om extrem reformism.

Han ultalar "den bestämdaste protest mot alla yttre tvångsmedel, allt våld, det må nu förete sig mera sublimerat i ett fegt och listigt undergrävande av andras rättigheter eller ock i öppet framträdande gemensamma excesser, såsom i det romerska slavkriget, det tyska bondekriget... Övergången från en gammal till en ny ekonomisk princip är att genomföra av historien själv. Försåvitt den enskilde mer eller mindre värksamt deltager i denna övergång blir det för honom av vikt att uppställa en norm, efter vilken detta deltagande kan bestämmas. Denna norm är lagen ... endast i överensstämmelse med lagarna och så nämligen att ingen legal vilja eller personlighet icke vinner sin fulla talan och får sin rätt, savitt den icke är honom garanterad i status quo... De överlämnade formerna ha ock sin stora rätt liksom de, vilka uppbära dem... Blott i den mån de reaktionära viljorna kunna bringas till ett godvilligt uppgivande av sina i den positiva rätten dem tillförsäkrade rättigheter äro dessa rättigheter och fördelar att till det allmännas tjänst övertaga." (Den sociala frågan, s. 88).

Skulle "de sundaste intalanden" och "de mäst övertygande rättsdeduktioner" icke förslå, vill Bergman ändock icke

"tillförsäkra nagon rätten att mot denna de reaktionäras envishet vidtaga någon åtgärd, varigenom den upphävdes, skulle denna också kosta tusendes liv ... ända till den grad

är den lagenliga, långsamma, lugnt reformatoriska och organiska historieutvecklingen för mig dyrbar mot den revolutionära och våldsamma". (S. 89).

Men å andra sidan kan, säger Bergman, reaktionen icke nog varnas för att den ej såvitt möjligt låter det komma till denna punkt. För Sverges vidkommande hyser han den förvissningen att de maktegande här skola "taga sig i akt" och att "de praktiska männen på status quo småningom söka inympa principen för den nya ekonomin och så i roten dämpa ett ont, som ännu endast hunnit visa sig i brodden" (s. 89). För Englands vidkommande fruktar han, åberopande här Engels' arbete om den engelska arbetarens ställning, däremot att den sociala frågan därstädes "till slutet ej låter lösa sig på den av oss så högt uppskattade reformens väg".

Tre chanser äro möjliga i detta land, yttrar Bergman efter Engels, som citeras. "Antingen dukar England under i den nu inledda konkurrensen med Amerika och Tyskland, varav följer, om de nuvarande sociala tillstånden fortfara, att massan av proletariatet för alltid blir överflödig och intet annat val har än att förhungra eller revolutionera. Bibehåller åter England det industriella monopolet, så skall dock det genom de industriella krisernas upprepande i oerhörd progression växande proletariatet slutligen hinna den punkt, da det — att tala med Engels — såsom nu utgörande hela nationen med undantag av några få miljonärer, inser huru lätt det vore för det att störta den bestående sociala makten, och då följer en revolution." Ett tredje är emellertid möjligt. "Varken det ena eller det andra av de ifrågasatta fallen skall inträffa. Handelskriserna, den mäktigaste hävstång för proletariatets självständiga utveckling, skola i förbindelse med den utländska konkurrensen och medelklassens växande ruin avgöra saken kortare." En avgörande handelskris skall, av Engels fixerad till åren 1852 och 53 — kristeorin har som bekant i marxismens tidigare stadium spelat en dominerande roll — komma att hemsöka England. "Om till dess den engelska bourgeoisin icke besinnar sig — och det gör hon enligt allt utseende visst ej

— så skall en revolution följa, med vilken ingen föregående kan mäta sig. De till

förtvivlan drivna proletärerna skola gripa brandfacklan, folkhämden skall övas med ett raseri, varom 1793 ännu icke ens ger oss någon föreställning. De fattigas krig mot de rika skall vara det blodigaste som någonsin blivit fört.“ (S. 89—90).

Så kan det komma att gå i England, men så kommer det nog aldrig att hända i Sverge, är Bergmans tro.

Franz Sjöberg skriver i sin egande tidning “Folkets Röst“ för den 27 okt. 1849 i en filippik med Lars Johan Hjerta i “Aftonbladet”: “... långt ifrån att uppmana till hat eller avund är det däremot vår liksom alla socialisters mäst brinnande önskan att förena hela mänskligheten genom kärlekens och broderlighetens band“. Han vill den sociala frågans lösning, såsom vi förut sett (s. 93), icke “på annan väg än genom lagarna”.

Götrek vittnar i sin lilla skrift “Om proletariatet” om sina meningsfränder, att “de fridsamt progressiva kommunisterna ej önska något annat än genom den nationella viljan beredda, på laglig väg vunna reformer... De åsyfta ej någon våldsam omstörtning, någon revolution, övertygade som de äro icke allenast om det ändamålslösa utan även om det skadliga i alla sammansvärjningar”. Men tillägger han: “de veta likaledes att revolutioner icke göras avsiktligt och ovillkorligt utan att de överallt och alltid äro nödvändiga följder av omständigheter, vilka alldeles icke äro beroende av enskilda partiers, icke häller av hela klassers vilja och ledning; de inse även att proletariatets medborgarrätt i nästan alla länder på jorden våldsamt undertryckes av de egendomsegande klasserna och att härigenom en revolution våldsamt bearbetas av kommunisternas motståndare. Skulle härigenom det förtryckta proletariatet injagas i en revolution, så är det i sin ordning att kommunisterna då med handling, även såväl

som förut med ord, försvara proletariatets sak. Desto mera den stora massan vid en dylik katastrof hunnit göra sig bekant med kommunismens fredliga och människoälskande grundsatser, desto mindre har man att befara den hämdlystnad, den blodtörst och de fasor, som vanligtvis åtfölja revolutionerna”.

Götrek utesluter sålunda icke under alla omständigheter möjligheten av en omstörtning, en revolution. Han står alltså häri många steg till vänster om Bergman. Till “revolutionärer” räknar Götrek “med största skäl” även de konservativa, vilka “genom sitt ihärdiga spjärnande mot udden mer än några andra göra ställningen kritisk”. Samhällets fredliga reorganisation bör enligt Götrek ske genom en successiv förändring av den nuvarande lagstiftningen, som upprätthåller och skyddar den enskildes eganderätt, i riktning mot egendomsgemenskap, ty “tiden för massornas utveckling låter icke på förhand bestämma sig och är beroende av utvecklingen av de förhållanden, uti vilka dessa massor leva, och kan därför endast småningom gå för sig“.

Men för att även detta må förvärkligas, måste proletariatets existens betryggas och en demokratisk statsförfattning införas. Medlen till ernående av detta övergångsstadium sammanfattas av honom sålunda:

1. En genom lagstiftning åvägabrakt inskränkning i den privata eganderätten, privategendomens småningom skeende förvandling till samhällig egendom t. ex. genom progressiva skatter och inskränkning i arvsrätten till statens förmån. 2. Arbetarnas sysselsättning i nationella värkstäder och fabriker samt på nationalgodsen. 3. Alla barns uppfostran på statens bekostnad, så att de från den tid de kunna undvara den första modersvården,

uppfostras, vårdas och undervisas i av staten inrättade anstalter. — Man bör jämföra dessa övergångsprojekt med de i Marx’ kommunistiska manifest föreslagna åtgärder som “oundvikliga medel till en revolution av hela produktionssystemet. (S. 30, sv. övers. 1909).

Quiding anser desslikes “den fredliga reformvägen erbjuda stora fördelar”. Men är “överklassen rent omöjlig och sålunda själv framkallar den våldsamma omstörtningen, må då tillfället åtminstone begagnas väl“. (Oktavuppl. II: 6). Han anser t. o. m. “massornas diktatur”, uttrycket är hans eget (använt i kvartuppl.), kunna bli nödvändigt. Han kan för övrigt icke nog gissla “det historiska förnuftets man“, vilken “stannar med vördnad framför le fait accompli“, vilken är “blint undergiven vanans makt ... och tål icke andra reformer än sådana som föra med tuppfjät framåt på den historiska kontinuitetens väg“, vilken “icke mäktar se skogen för bara träd”, vilken

“möjligen känner förträffligt vad som består men litet eller intet av vad som borde bestå“. (Oktavuppl., I: 128, 152, 158, 177 m. fl. ställen).

För *Almquist,* diktaren och allmogedyrkaren, är blotta ordet revolution “förhatligt”, icke minst på grund av ordets godtyckliga användande i tid och otid. Revolutionen är för honom under alla omständigheter en laglig revolution. Lagen skall upphävas genom lagen, av den myndighet som därtill eger laga makt. (Monografin, s. 547).

Våra svenska samhällsreformatorer hysa samma motvilja för våldsamma omvälvningar som de franska samhällslärarna Saint Simon, Fourier, Cabet och Proudhon, deras lärare. Proudhon förlägger tyngdpunkten för samhällets nydaning till en omläggning av cirkulationen eller varuomsättningen medelst införande av ett banksystem utan nu

förekommande ränteväsen. Fourier i Frankrike och Owen i England anbefalla den rent experimentella, kooperativa vägen. Såväl deras som Proudhons projekt äro helt och hållet av opolitisk natur. Proudhon förklarade att de våldsamma revolutionerna fått en ände genom hans “revolutionära” bankprojekt. Man kan häller icke i ett mer flammande språk läsa något mer drastiskt än Proudhons skräckmålningar av en revolutionEtt litet brottstycke må anföras: “En trashöld, hetsad, väpnad massa, rusig av hämdlystnad och raseri, pikar, yxor, dragna sablar, slaktarknivar och släggor, staden dyster och stum, portarna stängda och bevakade, husen genomsprängda, fängelserna stormade, fångarna slaktade, larmkanonen dundrande, polisen inne i familjernas sköte, misstänkta åsikter, bevakade ord, observerade tårar, räknade suckar, belurad tystnad, spioneri och angivelser, obevekliga rekvisitioner, tvångslån och progressiva lån, pappersmyntet underkänt, varuuppköp i mängd för att skinna andra, matvaror nedgrävda, fruktan för hungersnöden ännu fasligare än själva hungern, inbördes krig och främmande härar vid gränserna, nedriga avsvärjelser, hycklade avfall, gemena förnekelser, obändiga, obarmhärtiga prokonsulater, allmänt välfärdsutskott, högsta tribunal med kopparhjärta, fasa och schavotter — se där frukterna av en revolution!” (Jfr *Posthumus,* Mina samtida, IV: 28).. Cabet, principiell motståndare till ett partiellt genomförande av socialismen i mer eller mindre från det övriga samhället och kulturen isolerade bygder, ehuru han mot sin vilja drogs in på denna av honom principiellt förkastade bana genom den folkrörelse hans “ikariska” folkskrifter framkallade, var liksom saint simonisterna ivrig anhängare av “lagvägen”.

Sålunda säger han i sina till svenskan översatta kommunistiska trosbekännelser att

“kommunismen endast kan införas genom allmänna omdömets makt, genom nationalviljan, genom ett enhälligt samtycke eller genom en stor pluralitet, med ett ord genom lagen ... Jag tror att man för att bilda det allmänna

omdömet måste undersöka, uppmuntra, behaga, övertyga, överbevisa... Jag tror att val- och parlamentsreformen är en nödvändighet, som bör föregå och att alla demokrater böra antaga den såsom medel till att fredligt komma till alla samhälls- och politiska reformer t. o. m. till kommunismens införande, demokratins slutliga mål... Jag är mer reformist än deltagare i revolution; jag är först och främst demokrat; jag understödjer alla ansträngningar hos alla de sekter som vilja framskrida, såsom socialister, saint simonister, fourierister m. fl., uppmuntrande dem att icke stanna på halva vägen. Jag skall säga åt reformisterna: jag skulle önska att man först beviljade oss den parlamentariska reformen; åt socialisterna: jag ber gud att man måtte bevilja oss arbetarnas förening; åt fourieristerna: jag skulle vara lika lycklig som ni, om man underlättade för eder anläggandet av ett stort antal falangstärer. Men jag är varken hébertist eller bavouvist... Då kommunismen av allmänna rösträtten blivit antagen, skall dess införande bli lätt...“

De så kallade utopisterna voro alla reformister; och centralisterna bland dem, statssocialisterna, voro demokrater. De bekämpade våldet, framförallt den våldsamma revolutionen, och förordade i stället propaganda, sinnenas bearbetning genom upplysning och föreställningar samt reformatorisk politik medelst experiment eller lagstiftning.

III.

EKONOMISK SOCIALISM

Inledning. — Arbetets frigörelse. —

Kooperation. — Socialism kontra religion. — Första

ansats till svensk arbetaropinion. — Omedelbar

beröring med den internationella

arbetarrörelsen. — Proletariatet som produkt

av kapitalism och industrialism. —

Kommunismen i Sverge. —

Saint simonismen

i Sverge.

Inledning.

G. Swederus, C. V. Bergman, P. Götrek, G. Hjerta samt C. J. L. Almquist äro de fem författare, hos vilka århundradets socialistiska idéströmningar återfinnas i socialismens svenska historia i förra hälvten av det gångna århundradet. I århundradets senare hälvt och intill 1886 framträder Nils Herman Quiding som enda centralgestalt. I Frankrike hade den rättspolitiska liberalismen, varav den första borgerliga revolutionen därstädes varit helt upptagen, fått träda tillbaka för en socialistisk litteraturriktning med Fourier, Saint Simon, Cabet, Louis Blanc och Proudhon som dess huvudmän. Dessa den franska socialismens målsmän koncentrera sitt intresse på spörsmålen rörande samhällsekonomin och bli våra sociala och socialistiska författares lärare.

Swederus fängslas särskilt av kooperationens idé, sådan som Buchez, den franske läkaren och f. d. konspiratören, vilken hade varit anhängare av Babeufs läror men sedan slagit om och blivit troende katolik, sökte omsätta den bland det franska proletariatet på 1830-talet och som blev därigenom den egentliga upphovsmannen till kooperationsrörelsen i Frankrike. Medelst bildandet av produktionsföreningar trodde Buchez att arbetarna

slutligen skulle kunna bli sina egna arbetsgivare och sina egna husbönder och därmed det industriella lönesystemet avskaffat. *Swederus* utvecklar samma tanke, kallande den “den fattiges försvar mot rikedomen”, i en broschyr, vilken han gav en lika lydande titel samt som undertitel “Eganderätten”, avsedd att vara första häftet av en serie småskrifter i fattigdomsfrågan, men varav någon fortsättning sedan icke utkommit. Broschyren, som utkom 1850 är i själva värket ett sammandrag av Swederus’ reformtankar i hans större värk “om fattigväsendet“ (1847).

Som resultat av en på statens bekostnad under tre år (1841—44) företagen studieresa i England, Frankrike och Tyskland uppstod hans värk “Om fattigväsendet”. Regeringen visade utan all fråga en erkännansvärd fördomsfrihet, när den föranstaltade om utgivandet av detta arbete, som är den ädlaste, mäst högsinta anklagelse mot rikedomen och dess tusende sinom tusende försyndelser, men tillika en hymn till arbetet och den industriella utvecklingen. I företalet till sin bok säger Swederus ursäktande att

“arbetets utgivande bekostas av staten, men icke så som skulle regeringen eller k. kommerskollegium, vilket senare inspekterat reseföretaget, därmed velat förklara ett godkännande och antagande av alla de åsikter förf. här yttrar, utan snarare sker detta såsom ett åläggande för att därmed låta förf. bevisa det han genom arbete och

forskningar sökt motsvara den kostnad som för själva resan beviljades ... Men däremot har det varit en naturlig liberalitet hos regeringen att låta förf. på eget ansvar inför opinionen utsätta vad som utgör frukten av hans iakttagelser och begrundande. Ett motsatt förfarande skulle inneburit en censur.”

Swederus stiftade med anledning av att han av fabrikanter i Stockholm anmodats ägna sin värksamhet åt Sverges fabriksväsen “Svenska industriföreningen”, vars organisering han

genomförde åren 1831—33. Härav hans titel “fabriksombudsman”. Han blev även vid tullvärket anställd som kontrollant för fabrikanter och hantvärkare samt var dessutom en mycket produktiv författare på vitt skilda områden. Hans stora och små ekonomiska, tekniska, politiska och historiska skrifter uppgå i det närmaste till ett femtiotal.

I *Bergman* fick Proudhon en varm förespråkare. Sin kritik av eganderätten baserar Bergman på de teorier Proudhon framlägger i sitt arbete “Vad är egendom?”, som utkom i Frankrike 1840. Den proudhonska egendomsteorin framställes i en vetenskaplig form i Bergmans 1848 utgivna skrift “Fattigdom och rikedom eller egendomen; inledande granskning av principerna för nationalekonomi och rätt“; ett första häfte till ett mera omfattande värk, som Bergman tänkte utge under den samlande titeln “Den sociala frågan“. Skriften är, som tidningen “Reform” i en anmälan därav (1/5 50) rättvisligen påpekar, “den första här i landet som systematiskt kritiserat hela den gamla ekonomin och rätten”. Av två följande bebådade häften skulle det ena omfatta “förslag till reformatoriska övergångar ur det gamla i det nya sociala läget” och det andra “utkast till en positiv och syntetisk stats- och världsordning”, men intetdera har utkommit. I Bergmans sociala roman ”Clara Winqvist”, som utkom året därpå, 1849, debatteras de proudhonska teorierna i romanens lätta samtalsform.

Clara Winqvist är en socialt intresserad, kvicktänkt vacker ung dam, dotter till en kamrer på en lantegendom i närheten av Halmstad, men vilken på äldre dagar slår sig ned som godsegare på ett gods vid Vänern. Mellan henne och en ung Wallander, som hon lärt känna som student i Halmstad, uppstår livliga meningsbyten om Proudhon och hans egendomsteorier. Under sina många utrikesresor och utrikesstudier på det merkantila området blir Wallander bekant

med en i London bosatt universalbildad man, chef för ett rikt judiskt handelshus i London, Baumgarten, vilken blir hans förtrogna vän. Genom hans mellankomst bli diskussionerna om Proudhon annu livligare och allt mer ingående, så att till sist är även Wallander vunnen för Proudhon, “den nya proletär som trätt opp och predikat vett och visdom for den bildade världen”. Fourier var “den siste store socialisten” före honom. Men såsom Hegel fick sin överman i Feuerbach, vilken totalt söndersmulade hans av halvheter späckade stolta filosofiska världssystem, så fann ock Fourier sin överman i Proudhon. Trion samlas sedermera på Wallanders egendom i Östergötland, dar Wallander framlever sina angenäma dagar som miljonär, lyckligt gift med Clara och i sällskap med sin vän från London, som numera blivit bibliotekarie för Wallanders med all världslitteratur i tidens alla frågor överfyllda bibliotek. Sin förmögenhet hade den på samlande av pängar mycket begivne Wallander förvärvat till stor del genom affärsspekulationer. Men som omvänd proudhonist kunde han icke alldeles gilla åtkomsten av sin förmögenhet. Den fick nu gälla som bevis på sannfärdigheten av Proudhons teori att egendom under vissa förhållanden och vissa former är medveten eller omedveten stöld. Clara hade genast från början som 17-årig tös entusiastiskt omfattat Proudhon.

Bergman är något vacklande i sin bekännelse till Proudhon. Ena ögonblicket erkännes Proudhon, andra ögonblicket blir han smått förnekad. Han gillar icke Proudhons definition på egendom att den är stöld, som han finner vara “ett rått uttryck”, ehuru Bergman ju bör veta den speciella betydelse, vari ordet användes av Proudhon. Gent emot påståendet, att han skulle vara “en inkarnerad kommunist”, ställer han en motfråga huruvida han föreslagit egendomsgemensamhet? Han medger att “en inkarnerad socialist”, Baumgarten, uppträder i omskrivna roman. “Men av allt annat blott icke härav är det tillständigt klassificera mig såsom sådan.“ Om en skald roade sig med att måla djävulen — måste han därför nödvändigt vara djävulen själv? frågar Bergman en smula naivt. Men därhän går det med “den politiska

fanatismens logik”. Han tycker riktigast vara “att ej fästa mänsklighetens lycksalighet vid blotta namn, de

komma och gå, men idéerna äro det eviga”. Annars beklagar han att han vid sin undersökning av egendomen icke haft tillgång till den proudhonska litteraturen, varigenom den skulle vunnit både i klarhet och omfattning. Dock, säger han, “återstår i alla fall det, att innehållet i grunden är detsamma som i Qu’est-ce que la propriété“ (titeln på Proudhons bok om egendomen).

Den nuvarande privata egendomen bör enligt Proudhons egendomsteori omvandlas till vad den i själva värket från början varit och alltid bör vara: arbetsegendom. Det sker efter vad Proudhon tror genom att avskaffa de nuvarande arbetsfria inkomsterna och inkomstkällorna; dessa inkomster som jordegaren utan eget arbete, endast i egenskap av egare till jorden uppbär i form av jordränta, arrenden, tomthyra o. dyl.; dessa inkomster som kapitalisten utan eget arbete, endast i egenskap av en förmögen man uppbär i form av hushyror, låneräntor, utdelning å allehanda industri- och börspapper. Proudhon anfaller med andra ord hela det nu existerande kapital- och jordräntesystemet. På det går han löst med all sin originalitets kraft och logiska skarpsinnighet. En egendom, som icke uppkommer genom arbete eller bibehåller sig genom arbete, är — stöld. Proudhon är i förbigående ävenledes en ivrig försvarare av den enskilda arvsrätten, den enskilda familjen samt av en försoning mellan klasserna. *Bergman* förkastar helt och hållet arvsrätten som privaträttslig institution, men önskar den enskilda familjen bevarad som sådan.

Om *Götreks* rastlösa själ ha vi i inledningen till första avdelningen redan erinrat. Först saint simonist, övergår han till Cabets ikariska kommunism och samlar en liten krets omkring sig, medan han är bosatt i huvudstaden, samt livnär sig bl. a. på inkomsten av en liten antikvarisk bokhandel. Han är eljes aktiv i såväl Stockholms bildningscirkel som skydds- och arbetarföreningar, när de bildas, samt dör 1876 som privatlärare i Karlskrona. Götrek går i Stockholmspressen under

namn av magister Götrek. Han översätter 1850 Louis Blanc’s föreläsningar över socialismen, hållna i London i oktober 1849, men varav dock endast ett oavslutat häfte utkommer. Några av saint simonistiska skolans skrifter bearbetas av honom i ett par småskrifter 1831 och 1833. Efter sin övergång till Cabet skriver Götrek en broschyr “Om proletariatet och dess befrielse genom den sanna kommunismen” (1847). Och är det efter all sannolikhet även han som värkställer en översättning av Cabets kommunistiska trosbekännelser under titeln “Upplysningar om kommunismen” (1846). Den anonyme översättaren kallar sig Ritou. Franska juli-revolutionen 1830 var knappt till ända förrän Götrek i en skrift samma år skildrar dess förlopp efter franska källor.

Han var som man ser rask i vändningarna och stod i rapport med händelserna i utlandet. Almquist, vilken var en inom Sverge mycket berest man, berättar att man på denna tid reste från Stockholm till Paris på “samma tid som man för några årtionden sedan behövde för att komma från Stockholm till Göteborg eller (ännu) från Stockholm till Lund“, om man färdades landvägen. En stockholmare kom bekvämare till London än till Falun; och kunde han “påhälsa Berlin på samma tid som en Jönköpingsbo behöver för att hinna till Växiö”, såvitt han icke reste med “för-bud“. (Monografin, s. 563). Det förklarar ju något. Men utan vakenhet och påpasslighet blir det även ingenting av med de bekvämaste och snabbaste kommunikationer.

Några månader efter det Marx’ kommunistiska manifest hade utkommit i London, föreligger en översättning därav av *Götrek,* vilken här återigen ådagalägger sitt brinnande intresse för sin tids socialistiska idéer. Manifestets slutord “proletärer

i alla länder, förenen eder” saknas i Götreks översättning, eljes är den lika med de senare upplagda editionerna, frånsett vidtagna språkliga redigeringar med avseende på uttryckssätt o. dyl.Exemplar därav finns i riksbiblioteket, vilket här må nämnas, emedan det säges i den svenska översättningen — editionerna av 1903 o. 1909 — icke vara förhållandet. Ett ex. finns numera även i Arbetarrörelsens arkiv..

Om Götrek är en liten anekdot i svang, som måhända karaktäriserar hans något naiva sinnelag, om vi icke fastmer böra säga humoristiska läggning.

Kapten *Anders Lindeberg,* kungadömets och Carl Johans oppositionella motståndare, hade dömts till döden, emedan han i skrift djärfts påstå, det konungen gått grundlagsvidrigt tillväga i en fråga rörande k. teaterns

teatermonopol. Straffet blev av konungen förvandlat till 3 års fängelse å Vaxholms fästning. I sin föresats att vägra mottaga denna “nåd“ skall Lindeberg ha stärkts av Götrek med dessa tröstens ord på sin blivande färd till galgbacken å södra bärgen i Stockholm: “låt de ta ditt huvud, låt dom ta’et, det gör så gott, så gott“, Situationen, som för vederbörande var nog så obehaglig, då affären hade ådragit sig bland allmänheten det största uppseende, räddades genom att Carl Johan fann en anledning att utfärda en allmän amnesti för statsförbrytare, varigenom L. blev frigiven oaktat sina energiska protester. Själv såg Lindeberg i dödsdomens trädande i värkställighet en “för fäderneslandet gagnelig” gärning. Han menade att han gärna gav sitt huvud för fäderneslandets frihet och räddning från kunglig despotism.

Gustaf Hjerta, överstelöjtnanten, politikern och bondeståndets “skrivkunnige” sakförare, är mäst upptagen av att freda sig mot pressens ständiga påstående om honom och hans tidning “Medborgaren“ att stå i saint simonismens tjänst. Sin tidning, som på grund av de många åtalstrakasserier den var utsatt för från myndigheternas sida även tidvis kallade sig under sin korta tillvaro “Svenska Medborgaren” m. m., hade han uppsatt

i juni 1829, såsom tidningen i sin anmälan själv säger, i anledning av det otillfredsställande sätt, varpå tidningarna i allmänhet refererade oppositionens anföranden i riksdagen, varigenom den utsattes för tadel och angrepp utan att “sällan någon tidning ansåg sig kunna eller böra taga de angripna i försvar”. Föll tidningen, såsom *P. Wieselgren* påstår, “till märkbar del för sin ömma omfamning av saint simonismen” (Sveriges sköna litteratur, V: 212), så kan detta vara sannt, men berodde tvivelsutan lika mycket och kanske dock mäst på bladets övriga politiska ställning som “riddarhusoppositionens” speciella organ och de därav framkallade ständiga anfallen för att icke säga överfallen från pressen i klump. Saint simonismen var ett bland medlen att göra Hjerta och hans tidning misstänkt hos en oreflekterande och med förhållandena obekant allmänhet. Så mycket påtagligare är detta, när man känner “Nya Argus” ideliga anfall på honom och tidningen.

Vad *C. J. L. Almquist* beträffar är han en borgerligt liberal i rätt nedstigande led från den franska borgerliga revolutionens liberalism, men följer noga sin tids socialistiska strömningar. Särskilt i ett par av sina voluminösa sociala romaner — Gabrièle Mimanso (1841—42) och “Tre fruar i Småland” (1842—43) sysselsätter han sig med saint simonismen och Fouriers falangstärsystem, Louis Blanc och den revolutionära arbetarrörelsen under Ludvig Filip. I “Tre fruar“ förflyttas vi till en lantegendom i Småland, varest en litterär, filantropisk, religiös dam, hovmarskalkinnan Abelcrona på Blommenäs utvecklar i ett helt kapitel för en informator, hr Medenberg, Fouriers falangstär. Hon tillhör, förklarar hon, varken saint simonisterna, kommunisterna eller Owens parti. Däremot anser hon “tidevarvets största tanke till utrotande av

själens och kroppens nöd från människosläktet ligga förborgad i falangstären”. Men redan ett par kapitel senare tänker hon icke mera på någon falangstär. Hon har nu fått nya intressen till “utrotande av själens och kroppens nöd“. Almquist saknar fast grund och kastas därför i sina sociala intressen hit och dit. Själv förklarar han att han, såsom man hade tagit till vana, icke får göras identisk med någon av de personer han låter uppträda i sina sociala romaner, ehuru, måste han tillstå, “det ej kan och behöver bestridas att var och en av dem varmt uttalar någon sida som säkert Almquist — Almquist talar i “Monografin” om sig själv i tredje person — på ett eller annat sätt intresserar sig för” (Monografin, s. 282). Det är emellertid icke alltid så lätt att avgöra vilka dessa sidor tilläventyrs kunna vara. Almquist var en rätt slingrig och lös karaktär, vilken, som vi nyss sågo, ömsom kastade ut teorier, ömsom tog dem tillbaka, då han icke rent förnekade dem vara hans, allt eftersom han från motståndarhåll ansattes. Och motståndare och fiender hade han i legio, både de fegaste och de gemenaste som gärna tänkas kan. Han var en mycket olycklig människa, därtill ett geni.

Av de få sociala förslag han gör är förutom förhållandet mellan mannen och kvinnan förslaget rörande avhjälpandet av de fördärvliga sociala följderna av den privata eganderätten medelst “en förändring av arvssättet” tvivelsutan ett av de märkligaste. Han står här under direkt inflytande av saint simonismen, vars grundtema just är den privata arvsrättens förkastlighet.

Sin ställning till egendomsfrågan sammanfattar han sålunda:

“Till eganderätten hör att var och en under sin livstid skall kunna styra och ställa med sitt efter behag. Men

varken följer härmed en rätt till egendomen även efter döden, då man för sin person ej längre *kan* besitta den, följaktligen de facto ej vidare har eganderätt däröver; ej häller förknippar sig härmed att egendomen nödvändigt *skall* övergå till en viss annan person, t. ex. ens egna barn eller släktingar. Ty detta måste då bli en *ny* eganderätt i dens hand, vartill egendomen flyttas.”

Hän varnar uttryckligen för “falangstären” och “det slags kommunism som genom individualismens upphävande i ekonomisk väg skulle medföra ett det värsta slaveri”. Något mera än att “varje person under all sin livstid okränkt besitter vad han en gång fått eller ytterligare förvärvar behöver ej innefattas i eganderätten”. (Europeiska missnöjets grunder, Bergs edit., V: 215—16).

I sin utredning av “livet i familjen“, d. v. s. förhållandet mellan man och kvinna och deras avkomma, tror han sig ha trängt djupare än “något annat hittills i Frankrike, England eller Tyskland publicerat system, även det mäst socialistiska”, motiverande detta påstående med att hans projekt “fordrar själva familjens ombildning“. Och familjen är enligt den tidens föreställning samhällets grundval.

För svenska arbetarklassens vidkommande är den svenska industri- och lantarbetaren Almquist alldeles främmande. Han är visst icke blind för klassens framträdande som “ett nytt fenomen på Frankrikes, Englands och Tysklands politiska himmel” Tvärtom följer han i sin “Monografi” (utgiven 1844—45 i syfte att vara en överblick av Almquists ställning till vissa bland hans tids frågor) med förstående blick proletärrörelsen i dessa land. Men han ingår aldrig på någon prövning av eller jämförelse med motsvarande kategorier hemma. Med det att han lämnar de europeiska arbetarförhållandena, lämnar Almquist även de europeiska synpunkterna. Han samlar i stället

hela sitt intresse på den svenska bonden, vilken han omfattar med värklig lidelse. Bondeklassen är “det stora ståndet, som på sina armar bär oss alla, med sitt arbete huvudsakligen närer oss alla, försvarar oss i farans stund och i sitt sköte bär vår — måhända hela Europas — framtida hopp i dess skönaste blomning”. (Monografin, s. 599—600). Arbetaren är helt och hållet förgäten. Hans intresse för tjänstehjonsklassen står i samband med hans kärlek till allmogeklassen, till stor del utgången som den är ur nämnda klass. Almquist gisslar även regeringslustan och det myckna lagstiftandet (i “Ormus och Ariman“), men det är snarare ett utslag av hans politiska liberalism än uttryck för någon anarkistisk tendens, såsom Ellen Key antar i sin monografi över Almquist. I ett par berättelser “Silkeshåren på Hagalund” och “Purpurgrefven” framlägger Almquist idén till vad vi i dag skulle benämna ett hemgårdssystem. I stället för det nuvarande privata hushållet med all dess plåga för husmödrar och tjänare skulle centralkök inrättas med allmän hushållning och yrkesutbildade hushållsfunktionärer.

För ett rätt bedömande av Almquist som “reformator” och “revolutionär” bör man framför allt utgå från hans filosofiska och politiska avhandlingar rörande de inhemska förhållandena, desto nödvändigare som han som sagt lämnar de europeiska synpunkterna, så snart han beträder svensk mark. Man skall då finna att han med avseende på samhällsfrågornas radikala lösning är mer borgerlig än socialistisk, mer liberal än revolutionär; eller han röjer med andra ord drag av socialistiska tendenser, men tendenserna stanna blott vid ansatser.

Begynnelsen till praktisk socialism eller socialistisk arbetarrörelse, riktigast kanske är att säga

arbetaropinion, framträder hos oss med uppkomsten av de mångskiftande arbetarbildningsföreningarna på 1840- och 50-talen. Gesällvandringarna, sådana de utvecklades under skråtiden, pågå ännu. Svenska hantvärksgesäller uppehålla sig i utlandet: i Tyskland, i Frankrike, i Paris. De hemföra utlandets kommunistiska läror. *R. Löwstädt* (namnet ha vi sett stavat på tre olika sätt), till yrket skräddargesäll, som snart blir sin egen mästare i Stockholm, har åhört Cabets föreläsningar i Paris. *S. Trägårdh,* ävenledes skräddargesäll, som blir egen mästare, betecknas som den svenska arbetarklassens första politiska taleman, utgången ur klassens egna led. En tredje skräddargesäll *Söderstedt* gör stockholmarna bekant med franska produktionsföreningar och kooperativa matlag.

Arbetets frigörelse.

“Arbetets frigörelse, det är tidens egentliga fråga”, förklarar *Swederus* i sin lilla skrift “Den fattiges försvar mot rikedomen” (1850) samt utförligare i sitt större värk “Om fattigväsendet” (1847).

“Den fattige är, påstå vi, rätt och slätt fattig därför att eganderätten icke fullt strängt och konsekvent tillämpas”. Eganderätten, varmed Swederus här förstår den individuella eganderätten, är efter hans förmenande grundad i naturen — i skapelseakten; och det är fördenskull eganderätten, som skall vara grund för människans tillvaro, då människan icke förmår upphäva det som ligger i naturen. Samhällighetens drift hos människan leder dock henne till gemensamma företag, varför det visst icke är meningen att var och en skall lita på sig själv, uträtta allt själv. Hon kan och bör följa samhällighetsdriften och sålunda arbeta tillsammans med andra. Men även “det allmännaste och mäst gemensamma” övergår dock alltid till sist till “ett särskilt och eget“. “Allt eget för var och en person särskilt” är för honom en naturrätt och en naturlag. Egendomsgemensamheten upphäver personlighetsbegreppet, men på det att arbetet skall få i frihet utvecklas och

arbetaren-producenten komma till arbetets rätt, d. v. s. bli i åtnjutande av sitt arbetes avkastning eller produkt oavkortat, återstår, så framt man skall kunna kringgå egendomsgemensamhet i kommunistisk mening, “ingen annan utväg än att proklamera egendom tillhöra personer individuellt, men att, *då* arbetet är gemensamt, också vaka över att *förvärvandet* blir gemensamt... Det förvärvade är odelbar tillhörighet; förvärvandet och skörden äro däremot gemensamma, så snart förvärvandet är det.“ Och skall i senare fallet gemensamma arbetens samfällda avkastning fördelas i proportion efter de faktorer, vilka däri ingått: förlag, kunskaper, omtanke, handkraft. Det är som man finner helt och hållet en Fouriers princip.

En likhet i villkor kan Swederus icke tänka sig vara möjlig att åstadkomma lika litet i yttre levnadsvillkor som med avseende på själs- och kroppsegenskaper. Men en jämlikhet finns i alla fall; och denna består i att “låta var och en i fullt mått få njuta frukten av sin värksamhet”. Sker det, “ha vi erhållit den jämlikhet som naturen åsyftat och människoförnuftet kan fatta och hylla“.

“Den jämlikhet som låter var och en människa skörda frukten av sin värksamhet; den jämlikhet som vid den värkande personligheten binder produkten av hennes värksamhet; den jämlikhet som gör att hos alla det egna användandet av själ och kropp försäkrar den värkande att intet går förlorat av det som personen sålunda åstadkommer; denna jämlikhet finns icke, men den borde finnas, ifall det skall vara en sanning i människans liv.“

Det är rikedomens och den individuella egendomens missbruk Swederus vill hindra och göra om intet, icke den privata egendomen eller eganderätten själv. “Här är icke fråga om lidande, om klagan och prat“, säger Swederus; “här är avsikten

att uppge huruledes grundsatserna för den allmänna hushållningen äro sådana att de befordra *allas* välstånd i lika mån.“ Men det göra de icke. Ty “den ene får arbeta för den andre, vilket märkes icke därigenom att den ene blir rikare än den andre — det är en oundviklig tillfällighet — men däri att den enes kapital icke beräknas ega något värde, den andres däremot allt“. Rådande lönesystem, daglöneriet, såsom det av Swederus benämnes i hans bok om fattigväsendet, är “det hyrda slavtillståndet“. Det hyrda slaveriet är mycket farligare än köpslaveriet; det senares avskaffande ha av staterna proklamerats, men det förra låta de bestå. Utgör, frågar Swederus, “dagsvärkslönen annat än att till eget bästa tillskansa sig en annans värksamhet? ... man kan aldrig godkänna detsamma från annan synpunkt än våldets, rovlystnadens, förtryckets... Den rike skummar gräddan, mottager det egentliga arbetsresultatet och låter den fattige behålla just jämt så mycket att han, även för den följande dagen, eger kvar tillräcklig förmåga att åter kunna användas för den rikes räkning”.

“Arbetaren är fattig”, betonar han i broschyren, “för det att hans arbete icke gäller så mycket som pänningen. Fattigdomens existens har sin grund i den allmänna åsikten, som tilldelat pänningkapitalet och förmögenheten *all* rätt, men däremot vägrat upptaga arbetarens förmåga såsom något, varpå ett anspråk kan grundas. Man säger att ’den fattige är ju fri, kan göra hur han vill, arbeta eller icke efter eget behag, den rike kan icke tvinga honom till

arbete'. Men detta tal är falskt huru sannt det låter. Den rike tvingar icke den fattige, men *fattigdomen tvingar* honom att mottaga vad som kan erhållas".

"När nu arbetaren måste använda sig i andras arbete, får han gemenligen intet mera därför än vad som jämt

behöves för honom att uppehålla sig. Detta räknas dessutom nästan såsom en välgärning. Och när arbetaren på lördagen får likvid på kontoret, anses det blott vara en lycka för honom att erhålla den bestämda pänningen. Vad han gjort under loppet av veckan omtalas icke, men den som betalar honom har i sina magasiner hela resultatet av den andres arbete". Han plundras.

"Förtrycket över dem som sakna medel att själva förtrycka är det, som hittills skapat rikedomen... Barnen till den rike arbetsgivaren veta icke att det är de fattiga familjerna på godset eller i fabriken som föda, rikligen föda patronen. Tvärtom tveka barnen intet ögonblick att antaga att det är deras föräldrar, av vilka den fattige arbetaren har sin bärgning."

Vad nu göra?

"För att få ställningen bättre, måste vi söka åstadkomma ett sådant förhållande, vid vilket arbetet gäller allt vad det bör gälla i stället för att det nu gäller endast vad det *kan* gälla." Arbetets rätt varder förvärkligad därigenom att man värkliggör "grundsatsen för arbetarens intressentskap i produkten eller allmännare sagt arbetets intressentskap i dess egen produkt". Arbetet måste utföras medelst "fri förening mellan de arbetande, så att var och en får sitt och ingen egare, principal, husbonde eller vad man behagar kalla honom, i frossande vällevnad skall njuta utav mängdens slavtillstånd med åtföljande moraliska förnedring".

Arbetarna skola slå in på sammanslutningens väg, associera sig med varandra, bilda arbetarassociationer eller grunda, såsom vi i dag skulle säga, produktionsföreningar. Såmedelst får arbetaren hela avkastningen av sitt arbete, det allmänna välståndet blir utsträckt till förmån för den obemedlade. Bolag äro bildade i handel och andra företag, varför kunna, frågar Swederus, icke de som utföra arbetet själva stifta sådana bolag?

Därmed vore, menar han, på en gång allt det vunnet som man rättvisligen och med framgång kan fordra.

Swederus' kritik av fattigdomen och rikedomen är alltigenom socialismens. I likhet med sin tids associalister hade han för hög tanke om produktionsföreningarnas nivellerande förmåga. Produktionsföreningarna i föreslagna syfte ha också visat sig icke kunna bestå i allmänhet. Storkapitalet skall bli arbetarassociationerna övermäktigt i konkurrensen. Nutidens kooperation utgår fördenskull icke från produktionsföreningen utan från konsumtionsföreningen som grundval för den kooperativa produktionen. Genom bildandet av ett nät av konsumtionsföreningar skall enligt nutida uppfattning och erfarenhet det vara möjligt att skapa värkstäder, fabriker och jordbruk med säker och jämn avsättning hos sina egna konsumenter, vilka sålunda reglera sin egen produktion. Det finns alltså alltid kvar i Swederus' kooperationsprojekt, till vilken vi strax skola aterkomma, en fullt modärn idé, nämligen arbetets frigörelse på kooperativ väg och därmed även arbetsklassens frigörelse från det nuvarande industriella lönesystemet.

Huvudsyftet med sitt arbete "Om fattigväsendet" är, anger Swederus själv, "icke att framställa fattigdomen utan vidare sammanhang med samhällsförhållandena utan avsikten är just att giva väckelse åt uppmärksamheten på sambandet mellan fattigdom och de villkor, under vilka människans arbete eger rum". Några av hans tankar med avseende därpå må här anföras i form av några satser hämtade ur hans tankerika stora värk:

Man bör icke blott angripa fattigdomens företeelse, man skall angripa fattigdomens hoppförstörande rot eller den ursprungliga egoistiska grundsatsen att människor måste arbeta för andra och icke för sig själva (s. 138).

"Arbetaren är sin lön värd", vilket för att icke missförstås hälst bör sägas sålunda att "arbetet är värt sin lön". Det är just detta som på det mäst omoraliska sätt kommit i förgätenhet i och genom industrialismen eller den förr omnämnda riktning av produktionen, där man antager att den största produktion i och för sig utan all vidare relativitet utgör den största rikedom (s. 338).

Det är visserligen ingen *ny* sak det sätt förmedelst vilket pänningen visar övermakt över arbetaren. Man har alltid

känt och benämnt det *prejeri,* men det har aldrig förut haft stöd i någon erkänd grundsats förrän man framkastade läran om rikedomen såsom ledande sin uppkomst av den största möjliga materiella produktion. Denna grundsats, efter vilken hela den engelska industrin systematiskt inrättat sig (sedan densamma ävenledes först genom sin praxis givit upphov åt teorin), har därstädes föranlett en oerhörd progression av materiella medels hopande, under det att en fattigdom därbredvid uppstått, så gräslig att man av dess förvridna anletsdrag lärt sig erkänna det en missriktning överkommit staten och att en rikedom, som alstrar en sådan fattigdom, icke måste vara någon värklig rikedom och i alla fall aldrig kan vara önskvärd för samhället (s. 339—40).

Pauperismen erkänner man allmänt att denna i sin konkreta företeelse förnämligast sammanhänger med fabriksväsendet och dess två infernaliska hävstänger våldet och egoismen; det förra uttalat genom kapitalernas välde såsom medel; den senare såsom förestavande njutning på andras bekostnad (s. 136). — Bestämt vet man att egentlig fattigdom, pauperism, aldrig förekommer i slavkolonierna, varemot denna kräfta så mycket allmännare tär på statens märg i alla de länder, varest arbetarna kallas fria utan att vara det (s. 484—85).

Lyckas det någon, tillfälligt gynnad, att komma ut ur betryckets tillstånd, så sker det sålunda att han själv övergår till de förtryckandes klass. En fri klass, som varken är förtryckt eller själv förtrycker, gives det icke ännu hos de kultiverade folken (s.. 324).

Huru mycket ökad fattigdom på de ställen, där man med upphävande av skrårättigheterna i allmänhet bibehållit det värsta av alla, rikedomsskrået, varåt man då på bekostnad av människans arbetsskicklighet givit monopol över alla näringar (s. 478).

Det är en stor skam för varje samhälle att ha fattiga och följaktligen fattigvård. De uppoffringar man därvid gör äro lumpna i jämförelse med de stora massor förmögenhet man samtidigt låter fråntagas arbetaren och förutan vilken plundring han icke skulle vara fattig (s. 477).

Kooperation.

Swederus svävar ingalunda i okunnighet om arbetarassociationernas misslyckande på hans tid. Tvärtom säger han att “de hava lyckats till en tid och åter fallit och därmed föll också förhoppningen att däri finna en utväg till arbetarens emancipation undan kapitalförtrycket”. Saken får likväl icke bedömas så hastigt, säger han. “Allt kommer ju an på både sättet och principen för sådana associationer.”

Någon annan gemensamhet än gemensamhet i arbetsinstrument och arbete på den fria överenskommelsens väg vill han emellertid icke veta av. Han förkastar sålunda de socialistiska former av association, för vilka Fourier i Frankrike och Owen i England äro typiska målsmän; associationer med icke blott gemensamhetsdrift utan även gemensam hushållning, oavsett eljes fördelningen, som hos Owen är kommunistisk, hos Fourier individuell. Den kommunistiska associationen utgör efter Swederus’ förmenande icke nog sporre till arbete till men för arbetsresultatet, ej häller bereda Fouriers och Owens system individen den trevnad och frihet som det enskilda hushållet och den enskilda familjen, även om han icke kan eller vill förneka att en hel del besparingar ifråga om tid och arbetskraft därmed vunnes. “Det lilla samhälle som

naturen stiftat eller familjen får icke upphävas”, säger han sålunda. “Det måste vara en trosartikel för varje organisationsförsök. Endast inom den kan en gemensamhet av egendom ega rum utan att fjättrande invärka på det helas fria utveckling. Men gemensamhet i arbete kan ega rum villkorligt mellan huru många som hälst. Denna gemensamhet i arbete får icke stanna vid sitt första moment. Den måste fortsättas under gemensamhet för syftemål och sluta i gemensamhet av skörden.”

Hos *Swederus* ingår i vart fall alltid ett viktigt kooperativt moment, som gör honom i det avseendet till en värklig socialist. Han fordrar nämligen som vi sett det nuvarande arbetslönesystemets avskaffande, i det att alla producenter, de i produktionsföreningar associerade, skola vara sina egna principaler, sina egna husbönder, sina egna arbetsgivare. Han kräver m. a. o. arbetets frigörelse från kapitalistisk utsugning samt kapitalistiskt förtryck

och överherrskap.

Alla nya anläggningar borde ske utan principaler.

“Arbetarna skola inom sig ha alla till arbetsorganisationen — värkstaden eller fabriken — hörande funktioner fullt ordnade. Dit hör också att ha en som överser och leder det hela. Men han skulle icke vara deras husbonde, skulle icke leva av deras arbete; han skulle göra skäl för sig, förtjäna genom sitt eget arbete såsom medvärkande till hela företagets framgång. Alla dessa arbetare, från och med den nu nämnde genom alla funktionerna, räkenskapsförare, avsättande (= försäljare) och alla som tillhörde arbetsdelningens alla modifikationer, skulle känna sig vara på samma ståndpunkt; känna sig såsom frie män, de där berodde av sig själva, vilka egde att anklaga sig själva för vad som bruste, men också i sin ställning egde en väckelse, en ovillkorligt tvingande nödvändighet att utsträcka synkretsen utöver det dagliga, vilket nu tyvärr icke är händelsen.”

Betalningen av arbetet samt fördelningen av affärsvinsten möta inga svårigheter. Man kan följa samma grunder som hittills genom beräkning efter dagsvärken och efter särskilda arbetsbeting samt slutligen efter fördelning av överskottet, som eljes vore principalens. Den förra fördelningen kunde ske genom likvider varje vecka, den senare vid varje kvartals eller halvårs bokslut.

“Kan icke inom arbetsfördelningen i vilket fack som hälst var och en av de associerade besörja *sitt* arbete, frågar Swederus, beräkna det efter särskild norm (t. ex. i brist av bättre efter nu gällande norm för betingsarbete) och sedan såsom tiondedels eller tjugondedels egare taga motsvarande anpart i yrkets behållning? Kan icke en av dessa ha på sin arbetsfördelningsandel sådant som principalen nu besörjer? Kan icke denne också ha sitt beting och slutligen sin ena lott såsom intressent för tiondedelen, tjugondedelen o. s. v. ? Saken är ganska enkel och kommer att värkställas, så snart arbetaren i allmänhet erövrat den bildning att han har en översikt av sin ställning i medborgerligheten.“

Swederus är åtminstone i social-tekniskt hänseende ”korporativ socialist” i likhet med Louis Blanc och Lassalle på deras tid, Jaurés och Hertzka i dag. Swederus’ samtida Bergman är det i ännu högre grad, social-organisatoriskt sett.

Bergman sammanfattar i sin bok om den sociala frågan “den nya ekonomins” grundsatser sålunda:

Alla produktiva fonder i industri och jordbruk bli samegendom. I förhållande till de förut såvitt möjligt uträknade förbrukningsbehoven sättas dessa i värksamhet av dem, vilkas arbete omedelbart förlänar dem rätt till deltagande i denna kollektiva egendom. Genom denna industrins och rättens anordning kan varje medborgare bli omedelbart egare, alla värkliga behovs tillfredsställande tillförsäkras, den ene står i broderlig samdräkt med den andre, kapitalerna utnyttjas för alla och tillåtas ej mera att utsuga massan.

Socialism kontra religion.

Till arbetets frigörelse hör för både *Bergman* och *Swederus* även en klar och bestämd ställning till den religiösa frågan.

I sin ekonomiska skrift säger sålunda Bergman att “utan kritik av religionen förlorar sig all även den skarpaste socialkritik och förrinner i sanden“... emancipera vi oss “icke från det transcendenta slaveriet” — han menar därmed tron på ett “bättre“ liv efter detta — “så skola vi i evighet bli slavar i immanensen” . . . “Den religiösa befrielsen må gå i jämbredd med eller före den sociala... Om icke å ena sidan den sociala frågan utgår från den religiösa frågan och undersökning och kritik av densamma samt å den andra inträder i arbetarnas medvetande — där förskaffar sig sin jordmån och sina rötter — så skall ingen fortkomst och seger åt densamma vara att förvänta utan antingen förflackning eller bortfuskning.“ (Sidd. VIII o. XI).

Bergman, vilken skrivit ett arbete i religionsfrågan, betitlat “Den religiösa frågan” och utgivet samma år som hans arbete om fattigdomen och rikedomen, stödjer sig på den religionskritik, som Feuerbach och Strauss

utövade, utan att, såsom han själv framhåller, de båda filosoferna i allt ha tillfredsställt hans egna andliga behov och kritiska sinne. Strauss, vilken i politiskt hänseende var

reaktionär, är som religionsforskare en mycket fördomsfri man. Han tvivlar på, för att icke säga, förnekar Kristus som en historisk person och fördenskull är benägen att hänvisa honom till myten. Som Kristus faktiskt bildar utgångspunkten för och är källan till den kristna dogmatiken, så blir denna givetvis även utsatt för Strauss' kritik. Kristendomen är enligt honom också blott ett övergångsstadium i människosläktets bildning. Strauss' arbete "Jesu leverne" — översatt till svenska av komminister Ignell i Stockholm — var som annan den tidens s. k. fritänkarlitteratur mycket läst bland arbetarna i utlandet. Bergman anför efter Engels att Strauss hade sina läsare bland dem, men inga i överklassen. Och som av Engels anförts i hans bok om den engelska arbetarklassen såsom bevis på den europeiska arbetarens allt skarpare framträdande indifferentism och fientlighet mot allt teologiskt och i egentlig mening kyrkligt.

Swederus, vilken under alla omständigheter är en religiös-filosofiskt troende man, finner det löjligt att begära moralitet av massan under dess kamp för brödet. Han ställer fördenskull till moralpredikanterna en så lydande fråga: "tror man då att den (moraliteten) skall komma av sederegler eller föreskrifter och läror av religionen?" De kunna enligt honom uträtta något endast såvida de äro levande och praktiska till sitt ursprung, d. v. s. sammanhängande med människans väsende. Men det äro de icke, betonar han.

Den äldre modärna socialismen var i allmänhet religiös och betraktade sig som arvtagare av Jesus och hans kärlekslära. Både Fourier och Saint Simon utgåvo ju sig själva som en ny Jesus eller som hans fortsättare, Saint Simon t. o. m. som den nye religionsstiftaren, vilken hade fullbordat

vad Jesus endast hade förberett, nämligen mänsklighetens broderskap. Saint Simon skrev, då hans andes spänstiga kraft redan var bruten av all den nöd och alla de bittra motgångar han hade genomgått, i dialogform "den nya kristendomen".

Cabet skriver desslikes en bok "Den sanna kristendomen enligt Jesus Krist" (Le vrai Christianisme suivant Jesus Christ) och blir av sina trogna hälsad som en ny Jesus eller religionsstiftare. Han tilltalas med namnet "fader". Hans skrifter föreläsas såsom ur en bibel och begagnas i de enskilda familjerna som täxt till predikningar, vartill de för övrigt voro särskilt lämpade på grund av den apostlatro, som genomgår dem och språkets varma religiösa ton.

Man var även häri söner av den stora franska revolutionen. Om också Voltaire hade fört en häftig strid med sin tids namnkristna samt framställt kristendomen som "vidskepelsens, intoleransens och fanatismens religion", som med blodfyllda spår betecknat sin gång genom tiderna; om också inga voro så ivriga som hébertisterna att ställa kristendomen på avskrivning, så förblev det oaktat Kristus i mängdens ögon alltjämt idealet för en social reformator. Jesus var till och med i Héberts egna ögon den gode sansculotten; och vid Marats grav sjunger man O, cor Jesus! O, cor Marat! O, Jesu heliga hjärta! O, heliga Marats hjärta!

Proudhon, som rasar mot alla himlens och världens gudar, slutar sin bok om egendomen med en bön till "frihetens och jämlikhetens gud" så varm, att en kristens bön skulle icke kunna vara innerligare och ödmjukare.

Under denna tid ställer man sålunda Kristus utanför den av staten auktoriserade kristendomen och bedömer honom helt mänskligt som den

oförliknelige sociale reformatorn. I kristendomen själv ser man en fientlig makt även hos oss.

"I religionens namn går", säger sålunda "Reform" för den 24 april 1850, "förtrycket så mycket lättare och jesuitismens orm gnager i alla länder på mänsklighetens livsträd. Under tiden sucka miljoner... Så ser man i Frankrike, så i Tyskland, Italien och Ungern, att ej tala om England och Sverge, hur den fängslade Promethevs, folket, grinar under sina fjättrar samt hur man ej aktar för rov att pålägga honom än hårdare... Ja för dem som hava makten, som leva av att utsuga andras must, för dem har... kärlek och rätt varit detsamma som att leva på andras bekostnad. De hava ej annan gud än sig själva och det är förgäves man vädjar till deras samvete... Vi

betvivla att den ursprungliga kristendomen (sådan doktor P. Wieselgren vill hava den) tillfredsställer människoanden, som under 1800 år vuxit ifrån ganska många barnsliga föreställningar.”

Första ansats till svensk arbetaropinion.

Bergman säger i sitt arbete om den sociala frågan sig ha förmärkt en uppspirande arbetarrörelse i Sverge som inger honom de ljusaste förväntningar. Sålunda yttrar han: “livliga och sköna äro de väckelser och rörelser som inom den svenska arbetsklassen nu synas och göra sig gällande till hävdandet av en ny tingens ordning; ett nytt Jerusalem, som på och ur det gamlas grund skall höja sig, förvärkligande och fullbringande idealernas värld, giva liv och sanning åt tänkarens och skaldens drömmar, åt människosläktets och de unges djärvaste förhoppningar. Vi stå mitt i rörelsen.” Vad det är som egentligen väcker hans glädje framgår icke klart av hans ord; ej häller vad det är som ger honom anledning att tala om en redan utbruten arbetarrörelse. Nogare besett, torde det likväl ha varit de allmänna tendenser till en arbetaropinion som hade börjat göra sig gällande i förening med den politiska oro, som går genom tiden. För bildningscirklarna, som då redan hade börjat komma till stånd, hyste Bergman just ingen vidare stor tillit beträffande deras förmåga att bli till värkligt gagn för arbetarklassen.

Så säger han att “det är svårt att förutse varthän inrättningar av ovannämnda syfte för de arbetande klasserna, städse utbredda och konsoliderade, i längden skola föra. Genom föredrag söker man där bibringa kännedom i naturvetenskaperna, historia och poesi. Det är billigt att gilla det. Men ännu återstår att inse att bildningscirklarna i fri diskussion över ekonomiska och sociala frågor skola uppfylla sin bestämmelse, varigenom de synas mera än nu komma att träda i opposition mot de liberala doktrinärerna, och, om vi så få säga, bilda en skola för socialismens praktiska genombrott och födelse i fäderneslandet.” (Sidd. VIII—IX).

1. *Bildningscirklarna.* — Den första bildningscirkeln bildas i Stockholm i oktober 1845 på initiativ av dåvarande skrädderigesällerna *O. Renhult* och *S. Trägårdh* under medvärkan av några personer ur de bildade klasserna.

Som namnet antyder, var bildningscirklarnas huvuduppgift att “hos medlemmarna väcka och underhålla intresset för bildande sysselsättningar samt bringa arbetaren i beröring med bildade personer ur andra samhällsklasser”. Politik skulle icke få förekomma, men upptogs av Stockholms bildningscirkel på programmet (enligt “Reform” för 1/5,) på förslag av “en ledamot av det socialistiska partiet” från april 1850. Styrelse och nämnd fattade då vid sammanträde beslut om att “motioner rörande arbetsklassens intressen kunde få väckas inom bildningscirkeln vid allmän sammankomst av vilken ledamot som hälst för att sedermera, åtföljt av styrelsens och nämndens betänkande, till diskussion på ett följande sammanträde upptagas”.

Till en början bestående av ett tiotal personer, växer Stockholmscirkeln dock snart ut, så att, när medlemssiffran var som högst, sällskapet räknade över 1,500 medlemmar. Under 1848 —49 utgjorde enligt årsberättelsen de ordinarie ledamöternas antal 1,236 och under 1849—50 1,693, utvisande

en ökning under förra perioden av 973 och under den senare 457 personer. Av dessa senare tillkommande nya medlemmar voro 412 hantvärkare (vari även gesäller torde vara inräknade), 14 handlande, 12 ämbets- och tjänstemän, 5 militärer, 4 artister och 4 studerande. (Morgonbladet, 29/10, 50). Under 50-talet sjunker emellertid medlemsantalet, intresset för bildningscirkeln avtar och innan årtiondets slut var sällskapet upplöst.

Bildningscirklar bildas även i ett flertal landsortsstäder. I februari 1851 finnas sådana i 8 städer, i Karlskrona, Falun, Göteborg, Gävle, Jönköping, Vadstena, Vänersborg och Örebro. Men intresset måtte ha varit lamt på sina håll att döma av en broschyr på ett 80-tal sidor som ordf. för Karlskrona bildningscirkel boktryckaren *G. Améen* utger 1848, betitlad “Tre ord om bildningscirklarna”.

Han klagar över de högre klassernas bristande intresse, ehuru “något var som ej för mycket vidhänger hittills allmänt gängse fördomar bör kunna inse att uppkomsten av dessa cirklar icke kan tillskrivas en flyktig nyck av välviljan eller fåfängan utan har sin grund i ett insett och tvingande behov, att de som nitälska för förändring i det inre av samfundslivet äro lika aktningsvärda som de, vilkas bemödanden syfta åt omgestaltandet av samhällets

yttre politiska beskaffenhet”. Bildningscirklarnas ändamål synes honom vara: “de arbetande klassernas bildning och deras närmande till de högre medelst gemensamma intressen, medelst inbördes aktning, förtroende och tillgivenhet”. Förfela de sin “syftning” och bara “de skadliga frukter i stället för välgörande”, så få de bära ansvaret, vilka genom sina “högre krafter och insikter” äro skickade att leda rörelsen, men undandraga sig “mödan och blott stå utanför och ropa korsfäst”.

Under Stockholms bildningscirkels värksammaste tid grundades där ett eget bibliotek på c:a 3,000 band samt bildades egen sångkör, utbildad i egen sångskola. Kostnadsfri undervisning lämnades i tyska och engelska språken, dock endast under de första åren av dess tillvaro. En

nödhjälpskassa inrättades till bistående av nödlidande personer inom hantvärkarklassen och ur vilken kassa räntefria lån beviljades. Vid aftoncirklarna, som började kl. 6 och slutade kl. 9, trakterade cirkelns sångkör sång samt hölls föredrag, varvid ofta vetenskapsmän medvärkade.

I januari 1847 höll en för tidens frågor varmt intresserad prästman *N. Ignell,* komminister i Katarina församling i Stockholm, ett föredrag om kommunismen och dess förhållande till kristendomen, därvid han sökte påvisa deras oförenlighet. Föredraget stod därpå infört i “Dagligt Allehanda” för den 29 och 30 januari samt för den 2 och 5 februari, ävensom utdrag därav i “Aftonbladet” för den 29 jan. Föredraget väckte gensaga.

C. D. Forssell, vid nämnda tid hantvärksgesäll, men som sedermera blir icke blott en tid egen skräddarmästare utan slutar sina dagar som boktryckare i Karlstad samt utgivare av Wärmlands läns tidning, numera Karlstads-Tidningen, vistas för tillfället i södra Sverge, men tillställer *Götrek* en uppsats med anledning av Ignells refererade föredrag med begäran att han ville uppläsa den vid någon av bildningscirkelns sammankomster. Han kallar sig i uppsatsen kommunist, tager kommunismen i försvar och gör tvärt emot Ignell gällande kristendomens och kommunismens förenlighet med varandra. Götrek föredrar uppsatsen vid sammankomsten den 21 februari. Till protokollet antecknar Götrek:

“Vän av idéernas fria och frimodiga utbyte vill jag, då han i sitt handbrev givit mig tillkänna att han icke hade någon annan än mig att vända sig till, ej göra mig skyldig till brottet att ha supprimerat den fria diskussionen, då en svagare stämma velat däri deltaga.” Avsändaren hade använt natten före postens avgång för att nedskriva uppsatsen, och det var en ytterligare anledning för Götrek att uppläsa den, då han ej velat att “en arbetares natt blivit förgäves genomvakad”.

Genom Götreks försorg befordras Forssells föredrag även till trycket och utkommer under titeln “Kommunismen och kristendomen. Anförande i bildningscirkeln den 21 februari 1847 i anledning av komminister Ignells föredrag därstädes rörande kommunismen. Av C. D. Forssell, kommunist. Å fleras begäran till trycket befordrat”.

Forssell inleder sin uppsats med att framhålla “att män givas som bättre än han äro i stånd att svara på de anmärkningar, som blivit av en för djup teologisk lärdom och sann religiositet aktad prästman gjorda och offentliggjorda mot kommunismen, men vill likväl, ehuru blott en arbetare, ej egande någon annan bildning och upplysning än den han själv förmått giva sig, ej förbli tyst, där fråga är att försvara sanningen”. För att mönstra de kommunistiska lärorna fordras dock, förklarar han med skärpa i tonen, “något mer än att ytligt känna dem genom broschyrer och läsa tidningsartiklar. Jag har mindre lärt känna dem genom böcker utan fastmer genom umgänge med personer i utlandet av stort andligt inflytande på tidevarvet, vilka, hyllande jämlikhetsprincipen, ej försmående bekantskapen med hantvärksgesäller, meddelat mig tillräcklig kunskap i det viktiga ämnet för att inse att författaren till det i bildningscirkeln hållna föredrag rörande kommunismen ej gjort sig nog bekant med ämnet för att med tillförsikt bedöma och ännu mindre för att med skäl kunna fördöma den“.

Forssell besvarar därefter frågorna vad kommunism är och vad kommunismen åsyftar, huru den uppkommit och utsikterna för dess framgång samt dess förhållande till kristendomen. Så går han över till att påvisa motsatsen mellan kommunism och individualism.

Kommunismen påstår att ingen inom ett samhälle har rätt till överflödet, så länge var och en inom samma

samhälle icke eger det nödvändiga. Den fordrar att var och en arbetar för det allmänna i mån av sina krafter och sin skicklighet och att var och en tilldelas däremot vad han behöver. Den anser varje arbetsgren såsom ett ämbete och varje ämbete såsom en arbetsgren. Naturen har skapat oss alla jorden till ett paradis. Varför vill man nödvändigt göra en himmel och ett helvete därav? En himmel för några få och ett helvete för de övriga. En lära, som vill taga bort detta helvete, måste förnämligast tilldraga sig de arbetande klasserna. Om icke den näringsgren uppstått att på laglig väg leva av andras svett och möda, om ej slaveriet under pänningaristokratin uppstått, så hade troligen icke häller någon kommunistisk idé uppkommit. Nu, då kristendomen med munnen så väldigt predikas, huru ha ej de fornkristliga moraliska begreppen urartat. Se vi ej ofta de förnämsta platser i samhället intagas av personer utan allt sinne för medborgerlighet, endast åsyftande att samla en stor egen förmögenhet? Se vi ej ofta att stort anseende gives åt ockraren, som efter min mening är den onyttigaste och skadligaste medlem i samhället?

Ignells föredrag om kommunismen ger även anledning till en tidningspolemik genom en rad insändare bl. a. i Aftonbladet. I ett nummer av denna tidning för den 19 juli 1847 bemöter Ignell en av dessa insändare, vilken han ger vitsordet att vara “den förste som på ett lugnt och oväldigt sätt sökt beriktiga och upptaga till vidare bearbetning något utlåtande av honom“. Annars hade han för föredraget och eljes i tryck uttalade tankar “mästadels blivit i allmänna ordalag antingen smädad eller berömd”. Insändaren i fråga säger sig ha tagit till orda utan att därför vilja anses som kommunist i “detta ords vanliga mening” särskildt med anledning av att Aftonbladet hade

gjort en invit till en diskussion i ämnet. Artikeln, som går genom två av tidningens nummer, nämligen för den 22 och 25 juni, åberopar sig på Louis Blanc’s Arbetets organisation, Burets arbete om arbetsklassens elände i Frankrike och England samt 1808 års upplaga av Fouriers Theorie des quatre mouvements m. fl.

Samma afton som de bekanta marsoroligheterna utbröto i Stockholm, den 18 mars 1848, håller kapten *Fahnehjelm* i bildningscirkeln föredrag om järnvägarna — han är en av cirkelns flitigaste föredragshållare samt en tid även dess ordförande —; prof. *Stephens* om aktning hos arbetsklassen och om aktning för arbetsklassen samt en k. sekter *Hedlund* om greve Rudenschölds bekanta allmogeskola på Leckö vid Vänern.

Femårsdagen av bildningscirkelns stiftande firas med en fäst å De la Croix’ salong den 27 oktober 1850. Den var besökt av så många som salongen och dess läktare kunde rymma eller 1,000 personer. Efter ett hälsningstal av cirkelns dåvarande ordf. *F. Th. Borg,* håller “representanten av den andliga kommunismen inom bildningscirkeln” skeppsbyggmästare *Andersson* föredrag om huru han tänker bildningscirkeln skall komma att se ut efter 10 och 95 år, då den vid senare tillfället firar sin sekularfäst. Han gör ock cirkeln sin reverens samt fredar den för varje misstanke att vara “en kommunistisk och socialistisk klubb“. En fästen refererande tidning “Demokraten” antecknar att denna ursäkt “föreföll mången obehövlig”, men tillägger ändock att hr Anderssons förklaring värkade “ganska lugnande”.

Anmärkningsvärt är ock det anförande, som bildningscirkelns sekreterare kammarjunkaren *E. M. C. Pontin* därpå höll. Han anställer en jämförelse mellan forntidens slaveri och vår tids

modärna “vita” slaveri. Enligt nyss nämnda tidning gjorde han detta med “en grundlighet som hade kunnat anstå den mäst på djupet gående socialist” samt med “en frimodighet som man trodde endast kunde finnas hos en son av det unga Europa”.

I vårt fosterland, skall hr Pontin ha yttrat, hade ej ännu det vita slaveriet inträngt, men tecken därtill ha hos oss redan visat sig i stattorparsystemet samt i den modärna industrins försök att även hos oss göra arbetaren till maskin, d. v. s. till en intet egande proletär. Endast genom sig själv, genom att förskaffa sig upplysning och kraft, genom association kan den arbetande klassen värna sig mot det hotande vita slaveriet och nödga industrialismen att erkänna arbetet såsom en av kapitalets faktorer, varigenom arbetarens rättighet till deltagande i vinsten blir en följd, ävensom han ej vidare bör kunna betraktas såsom en blott arbetsmaskin i industrialismens tjänst.

Efter vad referatet meddelar, belönades talaren vid talets slut med de flesta åhörarnas bifallsyttringar, men på

några personer kunde man dock skönja, säger tidningen, “ett tydligt ogillande över dylika socialistiska åsikters inträngande inom bildningscirkeln och några observerades, vilka funno sig föranlåtna att innan talets slut avlägsna sig”. Några lära dock ha påstått att avlägsnandet ej skedde för annan orsak än för att “ej behöva deltaga i den därefter på programmet upptagna hymnen till konungen“.

Kammarjunkaren måtte i vart fall ha rönt obehag för sin frispråkighet eller ock kommit till en mognare eftertanke om frågans innebörd, ty omkring en vecka senare eller den 8 november innehåller hans tidning “Morgonbladet” en osignerad artikel så lydande “Hjälper demokratin mot proletariatet?”, varest “det vita slaveriet” på nytt upptages till behandling och synes ämnad att vara en utläggning av vad han hade yttrat vid ifrågavarande

fäst, om nu icke artikeln rent av bör stämplas som ett mycket fult dubbelspel — tidningen utmärkte sig för en långt driven socialistskräck och var alltid en av de främsta, när det gällde att fara ut mot tidens kommunism och politiska radikalism, som hon ansåg vara “kommunismens moder“. “Försynen hade“, tillkännages det här, “sannolikt velat att samhällena lika litet som individerna skulle bliva fullkomligt lyckliga här nere utan att människan mera borde arbeta på att bereda sig lycksaligheten i ett liv, där dennas villkor finnas”.

2. *Skyddsföreningen.* — Ett par år senare eller i juli 1847 bildas i Stockholm efter utländskt mönster “Svenska skyddsföreningen” med det uppgivna ändamålet att medvärka till brottens förekommande och sålunda till förhindrande av fängelsernas befolkande. Till detta måls vinnande skulle bl. a. undersökningar anställas rörande bespisningsställena, de fattigas levnadssätt, deras bostäder, fattigvården, allmänna sjukvården, skolorna för fattiga barn och fängelserna. Bland medlemmarna märkas en del jurister, justitiekanslärn och ett justitieråd, lärde, prästmän, fångvårdsmän, militärer, fabrikörer, Aftonbladskungen Lars Johan Hjerta o. s. v.Uppgifterna om skyddsföreningen äro hämtade ur ett antal nummer av Aftonbladet för 1847..

I denna celebra förening, som strax från början räknade ett 60-tal medlemmar, uppträder, såsom *Bergman* säger, för första gången den svenska arbetaren och blandar sin stämma i de offentliga förhandlingarna. Han menar de allmänt politiska. Vid föreningens andra månadssammanträde den 11 augusti håller skrädderiarbetaren *S. Trägårdh,*

alltså fem månader efter Forssells föredrag i bildningscirkeln, ett politiskt föredrag, i vilket han går synnerligen oförskräckt till rätta med en del arbetsklassen berörande allmänna frågor samt på ett sätt som har måst förefalla de till ett hundratal uppgående åhörarna såsom något alldeles splitter nytt. Föredraget väckte emellertid “mycken och förtjänt uppmärksamhet” omtalar Aftonbladet, som återger det så gott som fullständigt.

Även *Trägårdh* börjar sitt anförande med att beklaga sin ringhet. “Då jag“, yttrar han, “i dag vågar mig att för en bildad och upplyst samling av herrar och damer uppträda och tala i ämnen som ligga så långt utom min kunskaps- och värksamhetssfär, borde jag väl i främsta rummet förutskicka några ursäkter och utbedja mig herrskapets överseende med de stora bristerna och det osammanhängande i framställningen av mitt föredrag. Men som jag vet att denna förening ej kommit till stånd för att nagelfara ord utan för ett för fäderneslandet, mänskligheten och det allmänna bästa viktigt och maktpåliggande ändamål och då i föreningen är lämnat tillfälle även för arbetaren att vinna inträde, ävensom att yttra sina tankar och åsikter över de ämnen här komma att behandlas, ja t. o. m. efter några ledamöters yttrande det vore önskvärt att av arbetarna få höra vad de tänka och tro om det syfte skyddsföreningen sig föresatt, har jag låtit de farhågor vika, vilka alltid framställa sig, då den olärde arbetaren, inseende det äventyrliga därav, inlåter sig på ett för honom så främmande fält.“

Efter några allmänna reflexioner över föreningens program, övergår Trägårdh till kritik av arbetsklassens utestängning från representation i riksdagen, anförande skäl som äro desamma ännu i dag.

“Arbetarnas tillvaro vill man knappast en gång erkänna annat än som en tryckande last på samhällets skuldra. Och likväl är det denna klass, som odlar jorden, som uppför dessa massor av byggnader av alla slag, som bryter malmen ur bärgens djup, som på oceanerna trotsar hetta och köld för att utbyta landets produkter mot andra länders. Och vad ha de för alla dessa mödor? Jo, föda och kläder för

dagen och det ofta knappt nog, men för morgondagen, den kraftlösa ålderdomen ha de intet — arbetets avkastning blir litet ojämt fördelad, se där orsaken! Det är även de som i händelse av behov skola försvara fosterlandets frihet och självständighet. Att allt detta är sannt kan väl ingen bestrida. Och är det sannt, så kan väl ingen rättvist tänkande människa frångå, det även åt dem bör tillerkännas lika rättigheter med dem som aldrig gjort eller göra det allmänna något gagn, men på vilka en tillfällig lyckans nyck hopat börd eller egendom utan att de själva måhända varit värda det ringaste av dess håvor och vilka äro odugliga att själva sköta det ringaste av dessa sina egodelar, vilka således bli bearbetade av denna rättighetslösa klass, utan vilken de mäktiga skulle taga sig ganska slätt ut.

Vartill tjäna lagarna och religionen? Lagarna tjäna till att skydda den del av folket som har egendom samt i det närmaste utestänga och hindra samt göra det omöjligt för den som intet eger att förvärva något. Religionen däremot, såsom den allmännast tydes och tillämpas, är till för att trösta arbetaren däröver att han intet har och intet kan få. Vaka, arbeta och bed: se där religionens bud för den fattige; lida brist, försaka och tro gud om gott, han hjälper dig nog, sker det ej här i livet, så sker det i ett tillkommande. Lika gott om du här, sedan du arbetat så länge dina krafter medgivit, skulle hungra eller frysa ihjäl. Endast du tror att för dig har gud ej skapat något av vad den härliga jorden bär, har du utsikt att få se himlen öppen för dig, usla tröst!

Rättegångsväsendet är ej häller så beskaffat att det kan förekomma den fattiges förtryck, det vill det ej häller. Så länge rättvisans handhavare godtyckligt kunna gripa, anklaga och i fängelse inkasta vem de vilja utan de ringaste skäl, så länge de kunna inför rätta söka förmå dessa olyckliga, oskyldigt anklagade att med lock eller hot bekänna och på sig taga förbrytelser, vilka dessa ej någonsin begått och på vilkas möjlighet de ej en gång tänkt och så vidare, så länge skola en mängd nuvarande missförhållanden allt framgent ega rum.“

Den bristfälliga uppfostran som en orsak till demoralisationen utgör härpå föremål för Trägårdhs kritik. Han påpekar här hur olämpliga läsämnena i de lägre skolorna äro valda eller påbjudna.

“I stället för att av vad de läsa finna sig uppmuntrade till vidare och fortfarande ansträngningar till vinnande av kunskaper efter deras ålders fattningsförmåga, få de små barnen sinnet nedtryckt och läslusten förkvävd av de läseböckers olämplighet, vilka de en lång följd av år måste oupphörligt omtugga utan att därav begripa eller förstå det ringaste.”

Som andra omständigheter, vilka menligt invärka på de arbetande klassernas ställning, anföres vidare sjukvården, bostadsnöden, dryckenskapen.

“Så länge det är eller anses vara en förtjänst att av ett sunt och nödvändigt födoämne förädla jordens avkastning till ett både i fysiskt och moraliskt hänseende fördärvligt gift, så länge denna förädling är tillåten eller förbehållen en viss klass, så länge denna förädlade produkt är en lönande och hedrande handelsvara, så länge det av hög och låg anses för en skam att ej supa brännvin, så länge det ej allmänt anses för en skam att supa: så länge är det i det närmaste omöjligt att ens våga hoppas det varken fylleriet, fattigdomen eller brottsligheten skola synnerligen förminskas.”

Till sist riktar föredragshållaren till auditoriet följande kraftord, vilka en liten inskjuten ödmjuk mellansats ej förmår avtrubba:

“Då I insett behovet av förbättring i de fattiga arbetarnas ställning och önsken åstadkomma den, väljen då de rätta medlen för att ernå detta mål som I så livligt önsken. Det anstår icke mig, en fattig, okunnig arbetare att giva eder råd, jag kan det ej häller, men — en bön, en önskan vill jag likväl framställa: visen genom edert handlingssätt att I värkligen viljen folkets väl och att I ej förenat eder för

att för folket uthänga en ny och vacker skylt, som lovar mycket och håller intet. — Må de tre orden i följande värs av Leopold bli edert valspråk: Tre stora ord, min son, vår samhällslära pryda: Upplysning, Frihet, Mänskorätt. Om himlen unnar dig förstå, vad de betyda, Förklara dem en dag för mänskors usla ätt! Har man ännu förstått dem rätt? Vill man ännu förstå dem rätt?

Skyddsföreningen går snart ur tiden. Och mot bildningscirklarna uppstår bland arbetarna ett allt mer växande

missnöje, som slutligen flerestädes leder till en utbrytning ur dessa. Ett nytt slags föreningar se dagen, nämligen arbetarföreningarnaOm sin tids skyddsföreningar fäller Swederus följande omdöme:

“De föreningar, vilka man i senare år bildat för frigivna fångars beskyddande, äro i rangen bra lika en oändlig mängd av de många fradgiga idéer, på vilka samtiden kastat sig under förmodan att hava tillägnat sig realiteter. Dessa föreningar äro en ljudande malm och en klingande bjällra. Vad kunna de uträtta? Bildade personer i en avundsvärd samhällsställning skola där gripa sig an att vara den brottsliges bröder, tänka för honom och jämna hans nya bana. På vilket sätt göra då dessa bröder och nya fäder? Huvudsakligen bereda de sig att för *sina* skyddslingar skaffa inträde i goda familjer, där de skola anställas såsom tjänare.” (Om fattigväsendet, s. 526—27). — En ny “Stockholms skyddsförening för frigivna” bildades i Stockholm 1879, samt hade förut under 70-talet dylika fångvårds- eller skyddsföreningar bildats på flera orter i landet..

3. *Arbetarföreningarna.* — Bildningscirklarna fortfara dock att ännu en tid bestå vid sidan av arbetarföreningarna, med vilka de till en början i enskilda fall samarbeta, när t. ex. petitioner i någon politisk fråga o. dyl. ifrågakomma. Även finnas personer, vilka äro medlemmar av båda föreningarna. Sista bildningscirkeln, den i Karlskrona, upphörde 1877.

Under påvärkan av händelserna i Norge, varest

arbetarföreningarna genom Marcus Thranes oförtrutna arbete fått ett större uppsving och vilka följdes av den svenska huvudstadspressen med erkännansvärd uppmärksamhet, hade några arbetare i Stockholm, vilka voro medlemmar av stadens bildningscirkel i november 1849 kommit tillsammans och överlagt om nyttan av en förening, där man dagligen kunde komma tillsammans, läsa tidningar och arbetarnas specialintressen bättre tillgodoságos än som var förhållandet i bildningscirkeln. Anklagelserna mot bildningscirklarna att urarta till sammanslutningar, där man blott roade sig, blevo allt allmännare.

Sålunda kom Stockholms arbetarförening till stånd i februari 1850 och erhöll från början 90 medlemmar, som följande år i februari hade växt till 150. Man hade också stått i korrespondens med Thrane angående hans arbetarföreningar och övriga agitationsvärksamhet i Norge, innan han råkade i konflikt med myndigheterna, som slutligen skulle förskaffa honom 4 års straffarbete som “uppviglare”, ehuru hans agitation bland Norges arbetare och husmän var den tidens fredligt socialistiska propaganda. Hösten 1850 hade Thrane även ämnat sig till Stockholm, men blivit i Karlstad nekad pass och därför måst återvända. Hans brev härom är i sin helhet intaget i den i Stockholm utkommande tidningen Demokraten för den 9 nov. 1850.

Arbetarföreningarna i Stockholm och Göteborg synas ha betraktats av myndigheterna som farliga härdar för samhällets lugna utveckling. Ordföranden i Göteborgs arbetarförening *J. Sandvall,* en för övrigt affärsspekulativ herre, trakasseras av prästerskap och magistrater, mäst dock som utgivare av Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, för vars spridning bland landsbygdens skollärarkår

han ivrigt agiterar. Landshövdingen i Jönköping, i vilken stad Sandvall var ofördelaktigt känd sedan sin värksamhet som kamrer vid Smålands privatbank, varnar i en allmän kungörelse länets allmänhet att prenumerera på nämnda tidning, som enligt landshövdingeämbetets mening “vore fientlig ej allenast mot landets regeringssätt utan även mot det samhällstillstånd som är“. Länsstyrelsen hoppas genom sin hövding att folkskollärarna icke måtte förnedra sin vackra bestämmelse som folkets uppfostrare genom att bli “skadliga tidningsskrivares och folkledares hantlangare, förgifta samhällsfriden och draga ofärd över samtida och kommande släkten”. Även erinras om huruledes “den hederliga Wärmlandsallmogen med förakt avvisat Thranes försök att där i landet vinna medhållare och anhängare”Jfr *Posthumus,* Mina samtida, IV: 233—34..

Polismästaren i Stockholm söker öva tryck på därvarande arbetarförenings sammankomster genom att, då han icke egde befogenhet att förbjuda dem, ge sin önskan tillkänna att föreningens allmänna sammankomster, vid vilka enligt statuterna diskussioner och föredrag anordnas, icke vidare skulle hållas. När polismästarens skrivelse den 17 mars samma år föreningen hade bildats kom till behandling, hade en arbetare vid namn *Bauhahn,* tysk till börden, hållit ett “med mycket bifall“ mottaget anförande angående “den splittring man sökte att uppväcka

genom att injaga förskräckelse hos de förmögnare klasserna för de nybörjade rörelserna bland arbetarna." Arbetaren borde tillbakavisa alla dessa beskyllningar genom allvar och värdighet och genom att visa att han endast ville utöva en rätt som ingen kunde fråntaga honom, "den att i kärlekens och broderlighetens namn förenas för att avhandla det som rör honom närmast, hans rättigheter som människa". (Reform för 20/3 1850).

Såväl i huvudstaden som i landsorten framföres klagan över att "husbönder och mästare" söka hindra arbetarna att ingå i föreningarna. (Demokraten för 8/2 1851).

Arbetarföreningar uppstå efter hand i landsortsstäderna, sannolikt av samma skäl som Stockholms arbetarförening. I ett föredrag om arbetarföreningar på ett möte i Lund i mars 1851 ställer en arbetare, medlem av platsens bildningscirkel, en uppmaning till sina kamrater att låta bildningscirkeln uppgå i den nya arbetarföreningen.

"Inom hela den arbetande klassen går", säger han, "en känsla, en dunkel aning om att den vill framåt... i de kring snart sagt hela landet spridda bildningscirklarna finner man denna aning uttalad... Men icke är det bildning att endast kunna tillägna sig det högre samhällslivets yttre former. Nej, bröder! Skalet är intet utan kärna och kärnan sakna vi. Vi ega icke de medel som kunna tillåta oss ett mera förfinat liv och utan denna kärna betyder skalet ingenting... Bildningscirklarnas största fel är att icke ha låtit arbetaren komma till kännedom om sina skyldigheter och rättigheter som människa. Ty var och en som har skyldigheter måste också ha rättigheter. Och så länge arbetaren icke lärt sig inse detta är han blott en halv människa." (e. Demokraten för 19/4, 1851).

Bergman fick sålunda rätt i sin förut omnämnda misstro till bildningscirklarna.

Den 24 februari 1850, på årsdagen av franska republikens proklamering inviges Stockholms arbetarförening med en större sexa å värdshuset "Claes på hörnet" i närvaro av 370 personer. Skålar utbringas. En av styrelsemedlemmarna, arbetaren *J. E. Lundberg,* talar för den tvååriga franska republiken; en annan styrelseledamot, skrädderiarbetaren *R. Löwstädt* talar för proletariatets frigörelse; den ene av föreningens två sekreterare

F. Th. Borg talar för kvinnan samt en fjärde styrelsemedlem förutnämnde *L. Bauhahn* talade enligt referat i "Reform" med stort bifall för nationaliteternas försvinnande.

Bland föredrag, som första året hållas i föreningen, anteckna vi ett föredrag av *P. Götrek,* den andre av föreningens sekreterare, om kommunismen vid föreningens allmänna sammankomst den 12 maj. Han förklarade sig i detta föredrag vara kommunist trots alla de oblida omdömen, som man hade fällt rörande kommunismen. Han ansåg sig emellertid ej äventyra något vid denna frimodiga bekännelse, då kommunismen endast vore ett nytt namn på en gammal sak, kristendomen. Sitt tal utgav Götrek sedan på eget förlag. Vid samma sammankomst, som var besökt av 300 personer, tillhörande föreningen samt "ett stort antal damer och några resande", uppträdde även en arbetare vid namn *Möller,* vilken höll föredrag om arbetarnas bildning. Påskdagen föredras en levnadsteckning över den franske revolutionshjälten Armand Barbés och hans politiska värksamhet. Barbés var bland huvudledarna för 1830-talets republikanska sammansvärjningar samt en av ledarna för arbetarresningen i Paris i maj 1848, för vilket han hade dömts till livstids fängelse, men benådats 1854. Minnesteckningen ådrog sig några talares missnöje, vilka "förmanade" föreningen till "fosterlandskärlek, gudsfruktan, arbetsamhet, aktning för lagarna och enighet"*Posthumus,* anf. arb., IV: 227.. Följande år på hösten lämnar Götrek för alltid Stockholm.

Första året av föreningens värksamhet hade knappt gått till ända förrän den blev utsatt för en rätt hårdhänt kritik. En politisk tidning, "Rätt och Sanning", som hade startats den 11 dec. 1850

i anledning av att, såsom hon säger i sin anmälan, "de större oppositionstidningarna försjunkit i en matt undfallenhet för viljorna på samhällets höjder", men som dock icke kunde hålla sig uppe längre än till den 16 juli påföljande år, tycker att det inom föreningen talades för mycket och uträttades för litet. I sitt nummer för den 26 febr. 1851 låter hon föreningen förstå att "om den skall få någon betydelse, bör den icke uppträda såsom

docerande och ävlas om inträde i bildningscirkeln, där hovorganen är(o) själen i massan”Sekreterare i bildningscirkeln var kammarjunkaren Pontin, tillika utgivare av tidningen “Morgonbladet”. Han gick allmänt och gällde för “hovets hemliga agent”. (Folkets Röst, 9/3 1850)..

“Av munväder är“, fortsätter tidningen, “landet nog fullt, till och med av bara riksdagens... Då föreningen vet vad den vill och detta gillas av allmänna omdömet, har Arbetarföreningen hunnit nog långt på vetandets väg. Arbetarföreningen bör förnämligast räkna på den fysiska kraften och huru många knytnävar den kan uppställa. Att använda styrkan klokt och mäktigt bör vara föreningens studium, men aldrig att bilda prästerskapet... Ledamöterna i föreningen böra mindre vinnlägga sig om konsten att hålla tal än att föra vapen, barrikadera o. dyl. Kan Arbetarföreningen (i Stockholm) bilda ett nationalgarde, bestående av järnbärare, spanmålsbärare, sjömän, arbetare av andra klasser etc. till tusen man, så blir föreningen respektabel. — Utan arbetarföreningars värkställande kraft hade Frankrike nu icke varit republik.”

Vad föreningen själv tänkte om “Rätt och Sannings” ifrågavarande artikel om arbetarföreningen, därom blev ingenting försport. Men myndigheterna funno artikeln innebära uppmaning till myteri och uppror och åtal väcktes mot tidningen därför. Juryn förklarade den skyldig och ansvarige utgivaren dömdes till fyra månaders fästning. Som tidningens senast anmälda utgivare stod bokbinderigesällen F. Th. Dahlgren; de två föregående hade

varit f. d. notarien Sundborg och f. d. landsfiskal J. A. Bråvik. (Lundstedt, Sveriges periodiska litteratur).

Redan under föreningens första år uppstår det slitningar inom föreningen, särskilt med en av dess styrelseledamöter Franz Sjöberg, Folkets Rösts redaktör, samt om där hållna föredrag och diskussioner, som framgår av en protest som publiceras. I denna protest avsäger föreningen sig

“all överensstämmelse med sådana personer eller tidningar, som tro sig kunna värka för arbetsklassens väl medelst försök att härstädes utan urskiljning upprepa och efterhärma vissa satser och åsikter, som utpuffats såsom socialistiska grundsatser, men ingalunda kunna medvärka till en sann social utveckling, samt ett diskussionssätt, som redan spelt ut sin roll inför det sunda omdömet bland frihetens och demokratins värkliga vänner i andra länder”.

Här åsyftas förutom Sjöbergs tidning tvivelsutan Götrek och “kommunisterna” över lag.

Föreningens värksamhet avstannar så småningom och upphör innan decenniets slut. Dess tidning “Reform”, som, sedan den blivit föreningens officiösa organ bar tilläggstiteln “tidning för arbetarföreningen”, hade dock upphört redan den 29 maj samma år föreningen stiftades utan att den fick något nytt i stället, försåvitt icke tidningen “Demokraten” skall få gälla som sådant, alldenstund den följer föreningens värksamhet med särskild uppmärksamhet.

I sina rätt kuriösa avskedsord till prenumeranterna meddelar redaktionen av “Reform” att den aldrig hade räknat på någon vinst av tidningen samt att den redan från början varit fullt på det klara med att tidningen icke hade att påräkna publik “bland den mindre bildade delen av folket”. Språket hade “icke varit lämpat för densamma”... Till en början ville redaktionen skriva för den mera bildade i hopp att “sedan även tränga ned till massan“. Prenumerationen syntes ga bra i början, men så hade tidningen utan att redaktionen hade kunnat komma underfund med orsaken

blivit “misshaglig för flera” och man hade “gjort allt för att hämma dess framgång”. Detta skulle icke ha avskräckt tidningen att fortsätta med sin värksamhet. Men då “socialismen här lika litet som i det övriga Europa utsläckes, även om den för ögonbliket bleve berövad sina målsmän”, finner tidningen sig kunna upphöra att utkomma.

Huvudredaktören för tidningen var *F. Th. Borg,* sedan bekant som ledamot av riksdagens första kammare och redaktör av “Öresundsposten”.

1850-talets arbetarföreningar upphörde som sagt under decenniet. Men på 60-talet uppstå de på nytt under så att

säga en ny regim. Norrköpings arbetarförening stiftas 1860, Hälsingborgs 1862, Stockholms och Göteborgs nya arbetarföreningar båda samma år eller 1866 o. s. v. De fingo en avgjord “praktisk” riktning och blevo, för att tala med den som statistiker förtjänte, men som politiker mycket konservativa riksdagsmannen m. m. *C. E. Ljungberg,* “fullkomligt fria ej blott för alla socialistiska och kommunistiska svärmerier utan även för politiska strävanden”*Ljungberg,* Den nya tidens associationsväsende, 1869, s. 23.. Kooperationen omhuldas i stället så mycket mer, den art av densamma som hade Schulze-Delitzsch i Tyskland till sin främste målsman och som kan betecknas som de kristligt-socialas konservativa kooperation. Några “för arbetarnas bästa nitälskande män av den bildade klassen” stiftade 1865 ett “sällskap för arbetareföreningars främjande”. Utom kooperativa handelsföreningar bildades även ett antal produktionsföreningar, nämligen i Stockholm en association av målare med 30 à 40 medlemmar, en silverarbetarförening, en association av pianoarbetare, en förening för tillvärkning av järn-, stål- och mässingsarbeten; i Norrköping en association för tillvärkning av yllevävnader, två kooperativa snickeribolag, ett kooperativt plåtslageribolag och ett kooperativt mekaniskt värkstadsbolag o. s. v. Vid sidan härav grundades även understödskassor dels fristående, dels i samband med arbetarföreningarna. Stockholms nya arbetarförening grundade sålunda både en handelsförening och en sjuk- och begravningsfond.

Boktryckeriarbetarnas association och en skrädderiarbetarassociation voro bildade redan under den förra perioden (1852). En tidigare år 1846 bildad fackförening i Stockholm (nämnda boktryckeriarbetar- och skrädderiarbetarassociationerna voro icke fackföreningar utan produktionsföreningar), nämligen “Typografiska föreningen” hade så gott som uteslutande en sällskaplig karaktär. Den har emellertid utgjort embryot till vår tids fast organiserade Typografiska förbund. Skrädderiarbetaren *Söderstedt* höll, tydligen med erfarenheter från uppehåll i Paris, 1852 i februari i Stockholms arbetarförening föredrag om vikten och betydelsen av arbetarassociationer för arbetarklassens höjande i moraliskt och intellektuellt hänseende samt till förbättrandet av dess ekonomiska villkor. Han meddelade då också att en förening för gemensamt inköp av livsmedel och gemensam matlagning vore under bildning inom arbetarklassen. Ifrågavarande “matassociation” konstituerades i april nämnda år vid en gemensam sammankomst av arbetarföreningen och bildningscirkeln under ordförandeskap av sekreteraren i bildningscirkeln, förutnämnde kammarjunkaren *Pontin.* 20 personer antecknade sig vid tillfället som medlemmar. I den provisoriskt tillsatta styrelsen invaldes två silverarbetare, en skrädderiarbetare, nämnde Söderstedt, en kortarbetare. De övriga utgjordes av en kammarjunkare, nämnde Pontin, en baron, en privatlärare samt en skräddarmästare.

Under denna arbetarföreningarnas andra period föranstaltas de första skandinaviska så kallade arbetarmötena.

År 1870 eger det första skandinaviska arbetarmötet rum i Stockholm, vartill “Sällskapet för arbetarföreningars befrämjande” hade utfärdat inbjudning, sedan styrelsen, vars ordförande var *C. E. Ljungberg,* genom en den 3 dec. 1869 dagtecknad rundskrivelse hade förvissat sig om anslutning från föreningarnas sida. Efter cirkulärets utsändande att döma skulle då ha funnits i Sverge ett 50-tal kooperationsföreningar. Av inkomna 33 svar hade 32 (svenska) föreningar förklarat sig önska ett nordiskt arbetarmöte. Trollhättans förening hade funnit frågan vara för tidigt väckt. Vid ett möte i Kristiania sommaren 1869 mellan norska arbetarföreningar och några svenska och danska vänner av associationsrörelsen bland arbetarna som ock vid ett annat möte kort därefter i Stockholm av några sydsvenska föreningar och “Köpenhamns Arbejderforening av 1860“ hade samma önskan blivit uttalad.

Mötet gick också av stapeln i Stockholm den 30 juni i slöjdskolans stora hörsal och pågick i fyra dagar. De å programmet upptagna 16 överläggningsämnena voro fördelade på tre avdelningar, av vilka den första avdelningen behandlade frågor som avsågo främjandet av arbetarnas upplysning och sedlighet; den andra: frågor rörande sättet att ändamålsenligast ordna särskilda slag av föreningar, utveckla associationsväsendet och att mellan föreningarna åstadkomma nödigt samband samt den tredje: frågor angående förbättrandet av den arbetande klassens ställning i allmänhet.

I överläggningarna deltogo blott överklass, skolmän och politiker, hantvärksmästare och fabrikörer med undantag av i diskussionen rörande

emigrationsfrågan, i vilken *en* som sådan titulerad arbetare deltog. Svenska arbetaren prisades för det den slagit in på associationens väg i stället för som i England på strejk- och den trade-unionistiska vägen.

Mötets bestyrelse hade utgjorts av C. E. Ljungberg, föreståndaren för Stockholms slöjdskola kapten Björkman, folkskoleinspektören C. J. Meijerberg, kapten Mankell, skräddarmästaren J. U. Söderstedt (förutnämnde skrädderiarbetaren), Adolf Hedin, lärftskramhandlare Ditzinger samt E. G. Sundberg, bestyrelsens sekreterare.

Det andra nordiska arbetarmötet beslöts skola hållas i Köpenhamn sommaren 1873, men kom aldrig till stånd. Komiterade, tre från vartdera av de tre länderna, vilka utsågos vid det första mötet för detsammas anordnande "hörde ej av sig, om den upplöst sig själv eller ännu i all tysthet arbetar på planen för det nya mötet är obekant" heter det i de utgivna förhandlingarna vid första *svenska* "arbetarmötet" i Stockholm 16—19 juli 1879.

Inhemska s. k. arbetarmöten hållas i Stockholm 1879, i Norrköping 1882, i Örebro 1886, i Stockholm 1890. Å detta möte beslöts omlägga de hittillsvarande "arbetarmötena" till "social-politiska kongresser". Och skulle den första social-politiska kongressen ega rum i Göteborg 1893, så vitt oförutsedda hinder ej inträffade. Sådana förhinder måtte ha inställt sig, ty någon kongress i angivna syfte blev aldrig kungjord.

De värkliga arbetarmötena, där arbetarna själva infinna sig och besluta om sina egna klassangelägenheter, sammanfalla med socialdemokratins intåg i landet kring mitten av 1880-talet. Fackföreningar, som då finnas, börja åter få en socialistisk anstrykning i likhet med Stockholms arbetarförening under dess första organisationsår. När *August Palm* börjar 1881 i Stockholm sin agitation, är

det Stockholms snickeriarbetarförening (senare kallad Stockholms träarbetarförening) som ger honom den första handräckningen. Från denna tidpunkt ingår den svenska arbetarrörelsen i sitt tredje socialistiska skede, men som tillhör en senare tids historia, som vi icke här ha att behandla.

Omedelbar beröring med den internationella arbetarrörelsen.

Bland sällskap som bildades under 1840-talet var även "Skandinaviska sällskapet" i Stockholm, som stiftades på hösten 1847 och som skall ha bestått "till stor del av ledamöter ur de arbetande klasserna" eller närmare bestämt: hantvärksgesällerna inom sällskapet bildade en egen avdelningJfr. *Posthumus,* Anf. arb., II: 201 samt III: 75—76. — Första skandinaviska, sällskapet stiftades i Uppsala 1843 med Bergstedt som dess första sekreterare.. Några av dem, vilka i utlandet lärt känna personer, vilka voro värksamma för spridning av lärorna om socialism och kommunism, fortforo att stå i förbindelse med dessa; och sökte man genom sällskapet sprida kännedom om de kommunistiska lärorna. Vid sällskapets (eller sektionens?) första sammankomst den 25 okt. hade *Götrek* fungerat som ordförande. Genom de s. k. gesällvandringarna, vilka voro så vanliga under skråordningens dagar och som understundom utsträcktes till besök i andra land, var det som svenska arbetare blevo i tillfälle att stifta personlig bekantskap med utlandets arbetarrörelse. Forssell, Löwstädt, Söderstedt, kanske ock Trägårdh, hade varit på vandring i utlandet.

Senare, då arbetar-Internationalen hade blivit bildad 1864, påstås den ha haft "anhängare" här i landet. *Posthumus,* förf. till "Mina samtida", kan t. o. m. uppge medlemmarnas antal, nämligen till 2,000 (i företalet till del V av hans memoarer). Han synes emellertid ha förblandat Internationalen med en äldre likaledes internationell organisation, kallad Europas demokratiska centralkommitté, bildad i juli 1850 och med säte i London. Harro Harring — Thranes samtida och som politisk flykting bosatt några månader i Norge, tills han därifrån utvisades i maj 1850 och efter utvisningen bosatt än här än där i utlandet, mäst i England — drev en ivrig propaganda för nämnda organisation i Norden. Han icke blott erbjöd sig att vara de tre nordiska ländernas representant i kommittén samt att som deras ombud deltaga i en tilltänkt världskongress av deputerade från Amerika och Europa i London i maj 1851; han sökte även från London få till stånd en sektion av organisationen i Skandinavien. För detta ändamål hade ett gemensamt möte av ombud för skandinaviska arbetarföreningar varit ifrågasatt att hållas i Göteborg såsom den mäst lämpliga mötesplatsen, men synes mötet icke ha egt rum. Varifrån

Posthumus fått sin siffra är emellertid en mystifikation. Även *Bergstedt,* utgivaren av “Samtiden”, påstår, utan att uppge någon medlemssiffra, att en sektion av Internationalen fanns här liksom i Danmark, men tyckes han dels fått denna sin uppgift från en fransk förf. i Journal des Economistes, dels grundat den på ryktena som korsade varandra på denna tid om den fruktade Internationalen. Han meddelar ock i sin veckoskrift endast ryktesvis till en början att pänningunderstöd ingick från Sverge till Internationalen. Så skriver han bland annat att “det uppgives med stor säkerhet av

personer som pläga vara väl underrättade att icke obetydliga bidrag samlas på svenska värkstäder för det internationella sällskapets räkning”. Men redan i följande årgång av tidskriften har ryktet tagit fast form; och nu finns det som sagt en sektion av densamma. De många arbetsinställningar, som skola ha förekommit nästan samtidigt på skilda orter i landet, sättas i samband med de svenska arbetarnas helt visst apokryfiska förbindelse med InternationalenSå “många“ kunna “arbetsinställningarna” icke ha varit, om ens några, vid denna tid. Senare under 1870-talet, då Internationalen var upplöst, utbröto ett par stora sågvärksarbetarsträjker i Norrland, “det stora upploppet” i Gävle i maj 1875 samt den ännu våldsammare, mycket omskrivna Sundsvallssträjken 1879. Om “upploppet” i Gävle skrev Aftonbladet 8/6 efter dess slut bl. a. dessa ord: “En av våra förnämsta och idogaste landsortsstäder har i dessa dagar varit skådeplatsen för uppträden av en synnerligen beklagansvärd art. Efter vad det vill synas, är visserligen den genom brädgårdsarbetarnas i Gävle arbetsinställelse störda samhällsordningen nu återställd, men vi befara att genom vad som tilldragit sig och genom vederbörande myndigheters sätt att därvid gå till väga, aktningen för lag och ordning i landet erhållit en svår stöt.“ (Se vidare “Tillägget“ i slutet av boken).. I Danmark däremot fanns faktiskt en sektion av Internationalen, bildad av Pio, som därstädes under åren 1871 och 72 hade skapat fram en kraftig socialistisk arbetarrörelse, men som redan 73 blev helt och hållet undertryckt av myndigheterna. Från Danmark gick rörelsen över till Norge, varest en dansk snickerigesäll M. Jantzen och en svensk snickare *J. O. Ljungdahl* tillsammans med en norsk student O. J. Fjörtoft drevo internationalistisk agitation, som likväl blev naturligen av kort varaktighet.

Proletariatet som produkt av kapitalism och industrialism.

Över detta ämne skriver *P. Götrek* äkta “marxistiskt” i sin 1847 utgivna lilla skrift “Om proletariatet”. Marx hade då ännu icke gjort sig gällande; hans kommunistiska manifest utkom först följande år i februari, då det genast översattes av Götrek till vårt språk. Marx’ tidigare arbeten “Elend der Philosophie” m. fl. voro ej ens kända i hans eget hemland, Tyskland.

Proletariatet är enligt Götrek den klass i samhället, som uteslutande lever av sitt arbete och icke av vinsten av något kapital; den klass, vars väl eller ve, vars liv och död i följd därav beror av växlingen av goda eller dåliga konjunkturer, som med ett ord beror av den ökade eller minskade konkurrensen.

“I det gamla Rom kallade man de medborgare proletarii, vilka hade så ringa inkomst att de måste från all skatt till staten befrias och vilka ej kunde vara staten till någon nytta annat än genom de barn (proles) de lämnade den. Fattiga och arbetsklasser har det i alla tider givits, även voro de arbetande nästan alltid de fattiga, men proletärer har det ej alltid givits och det lika litet som konkurrensen ej alltid varit fri.“

Hans egna ord lyda i fortsättningen sålunda:

“Proletariet har uppkommit genom införandet av maskinerna, vilka sedan medlet av 18:e seklet

blivit uppfunna och av vilka de viktigaste äro ångmaskinerna, spinnmaskinerna och de mekaniska vävstolarna. Dessa maskiner, vilka voro ganska dyra och sålunda endast kunde anskaffas av rika personer, utträngde de dåvarande arbetarna, alldenstund man medelst maskinerna kunde leverera varorna för bättre pris och med mera skyndsamhet än det var möjligt för de hittills varande arbetarna på deras ofullkomliga spinnrockar och vävstolar. Maskinerna överantvardade därigenom industrins viktigaste grenar helt och hållet i de stora kapitalisternas händer och gjorde att arbetarens ringa egendom, som huvudsakligen bestod av hans värktyg, vävstolar och

dylikt, blev alldeles utan värde, så att kapitalisten kunde behålla allt för sig, lämnade intet övrigt åt arbetaren. Sålunda blev fabrikssystemet infört.

Då kapitalisterna sågo huru förmånligt detta system för dem var, sökte de att utsträcka det till allt flera arbetsgrenar. De fördelade arbetet allt mer och mer bland arbetarna, så att dessa senare, som förut var och en gjort ett helt stycke arbete, nu endast gjorde en del av detta stycke. Härigenom användes själva arbetaren såsom en maskin och genom det sålunda förenklade arbetet kunde man lämna produkter skyndsammare och i följd därav till billigare priser än förut. Slutligen fann man att de organiska maskinerna eller arbetarna i de flesta fall kunde utbytas mot mekaniska, så att i nästan varje arbetsgren maskiner kunde användas. Så snart nu en arbetsgren blev driven maskinmässigt, föll den, alldeles som förut spånad och vävnad, i de stora kapitalisternas händer, och arbetaren undandrogs den sista återstoden av självständighet. Småningom ha vi kommit därhän att nästan alla arbetsgrenar, synnerligast i England, Frankrike, Tyskland och Amerika, drivas

fabriksmässigt. Därigenom har den hittillsvarande medelklassen, i synnerhet den mindre hantvärksmästaren blivit allt mer ruinerad, arbetarnas forna läge helt och hållet förändrat och tvänne nya klasser, som småningom uppsluka alla de övriga, ha uppkommit, nämligen 1. *de stora kapitalisternas klass,* som i alla i industriellt hänseende fortskridande länder nästan uteslutande är i besittning av de förnödenheter, som för livets bibehållande behövas och av de medel (maskiner, fabriker, värkstäder), varmedelst dessa förnödenheter bli åtkomliga. Detta är den klass, som kallas bourgeois eller bourgeoisi, 2. de *ingenting egandes klass,* som är tvungen att sälja sin arbetskraft till bourgeoisklassen endast för att erhålla levnadsbehoven. Men då de båda parterna vid denna handel ej äro till varandra i lika ställning utan fördelarna alltid på bourgeoisins sida, så måste de ingenting egande foga sig efter de av bourgeoisin föreslagna dåliga villkoren. Denna av bourgeoisin beroende klass kallas proletärernas klass eller det förut nämnda proletariatet.

De bägge stora samhällsklasserna, bourgeoisin och proletariatet, skola i anseende till deras olika samhällsställning och intressen förr eller senare ställa sig som tvänne fientliga makter mot varandra. Striden kan ej undvikas. Den gäller samhället; den gäller mänskligheten och dess framtid.”

“Det vore skäl”, menar dock Götrek, “att den, medan ännu tid är, bilades. En våldsam omstörtning, en revolution är oundviklig, såvida ej en reform på fredlig väg dessförinnan beredes ... Under sådana förhållanden kunna vår tids politici ej utgöra mer än tvänne partier, antingen äro de reformvänner eller revolutionärer.”

Utan sitt föregående studium av saint simonismen skulle Götrek icke ha kunnat ge en så klar bild som den han här ger av proletariatets uppkomst

och av maskinteknikens återvärkan på detsamma. Såsom förut nämnts (s. 64) har Tugan-Baranowsky ådagalagt i sitt arbete om den modärna socialismens historiska utveckling att Saint Simon och hans skola givit läran om klasskampen, sådan den i dag förstås, en klar och tydlig formulering, ehuru saint simonisterna själva hade den föreställningen att de genom sin lära om en ny reformerad kristendom hade gjort den överflödig.

Om maskintekniken skriver *Götrek* i samma lilla skrift:

I våra dagar tillskynda maskinerna rikedom åt en, då de ruinera hundrade eller tusende. De äro ett fördärv för massan av arbetare, vilka i sin förtvivlan ofta äventyra fängelse eller döden för att förstöra dem. Och likväl är det omöjligt att hindra fördubblandet i oändlighet av nya maskiner och detta maskinernas ökade antal, allt mer ökande arbetarnas elände, skall otvivelaktigt, om ej reformer i tid hindra det, förorsaka förskräckliga katastrofer. Men maskinerna äro i och för sig ett gott, alldenstund de lätta arbetarnas möda och öka produktionen. Det är den sociala organisationen, som är fördärvlig och som skadar allt. Det är nödvändigt att uppfinna en bättre organisation för arbetet och för samhället, varigenom maskinerna bli nyttiga för alla utan att skada någon.“

Kommunismen löser detta problem fullständigt och fullkomligt, förklarar Götrek, tänkande då först och främst på Cabets ikariska kommunism.

“Inom det samhälle, som antagit gemensamhetsgrundsatsen, gagna maskinerna alla och äro på intet sätt till skada

för någon, emedan alla arbetare eller alla medborgare äro associerade och tillgodonjuta allesamman av produkterna; och alla böra vara intresserade av att man uppfinner nya maskiner.”

Kommunismen i Sverge.

1. *Resumé. — Götrek* hade efter sin övergång till Cabet gjort hans lära bekant, såväl genom sin översättning av hans trosartiklar som genom egen popularisering av hans grundsatser under markering att Cabets kommunism vore den sanna kommunismen. Sedan följer Götreks översättning av Marx’ manifest. I Stockholms bildningscirkel hade *Forssell* framlagt sin uppfattning av kommunismen samt dennes förhållande till kristendomen. En av cirkelns medlemmar, skeppsbyggmästare *Andersson,* hade vid en av dess fäster proklamerat sig som anhängare av “den andliga kommunismen”. Samtliga stående under de läror Cabet hade förkunnat. Bland hemkomna svenska arbetare hade *Löwstädt,* ledamot av Stockholms arbetarförenings styrelse, varit en av hans åhörare vid de av Cabet anordnade föreläsningarna i Paris.

Cabets kommunistiska system har blivit kallad till skillnad från andra kommunistiska system den ikariska kommunismen efter hans sociala roman “Resan till Ikarien“, vilken utgör en beskrivning i minsta detalj av den kommuniststat han givit det fingerade namnet Ikarien. En engelsk lord William Carisdale, under vilkens förklädnad Cabet döljer sig, företager en resa till landet in spe,

skriver en dagbok om landets seder och bruk, författning och institutioner samt förälskar sig i en ikariska, den han slutligen äktar. Hans kommunism har även blivit kallad dygdekommunismen, emedan enda drivfjädern till alla handlingar skulle vara dygd.

Enligt Cabet bör ett lands hela territoriella område betraktas som ett enda gods, vilket utan att kunna delas tillhör samhället under hägnet och ledningen av en centralmakt eller stat. Folkets fullmäktige förvalta detta allmänna gods och fördela genom sina organ såväl avkastningen som arbetet, inrätta värkstäder för varje yrke samt förena arbetarna av samma yrke. Det enskilda äktenskapet, det enskilda hushållet och den enskilda familjen bibehållas hälst, men är ej oundgängligen nödvändigt. Barnen åtnjuta alla utan undantag lika uppfostran, men stanna hos föräldrarna. Städer fortbestå; och upprätthålles således skillnad mellan land och stad. Det nationella området står som sagt under statens uppsikt, kontroll och ledning. Envälдet tillhör folket, men folket utövar sitt envälde genom regeringsformen, fastställd och godkänd av hela folket, samt genom lagen, uttrycket för den allmänna viljan, men stiftad av en av alla medborgare vald national-representation och “så mycket som möjligt” gillad av hela folket. Alla till myndig ålder komna medborgare äro valbara och valberättigade. Regeringsformen omfattar kommunismens grundsatser samt innehåller bestämmelser i alla frågor som röra föda, kläder, husrum, äktenska, familjeliv, uppfostran, arbete o. s. v. Cabets kommunistiska stat är *politiskt* en stat grundad på nu gällande demokratiska grundsatser: allmän rösträtt, parlament och regering.

2. *Kommunistiska manifestet av Marx.* — Anskönt *Götrek* betonar Cabets kommunism vara “den sanna kommunismen” till skillnad från den “materialistiska” kommunismen, som enligt Götrek har på sitt program både materialism och ateism, äktenskapets och familjelivets upphävande samt egendomsgemenskapens omedelbara införande genom våld, översätter han ändock de tyska kommunisternas “materialistiska” manifest, som på

svenska givits titeln “Kommunismens röst“. Utkommet anmäles manifestet av både “Posttidningen” och “Demokraten”, men som ger anledning till en liten ordtvist mellan de bägge tidningarna som onekligen är av historiskt intresse. Omnämnandena ske dock först några år sedan manifestet utkommit eller år 1851. Båda införa de utdrag ur detsamma. “Demokraten” väljer kapitlet om “den konservativa eller bourgeoisi-socialismen”, medan “Posttidningen”, som enligt “Demokraten” “numera tyckes vara tämligen kommunistisk”, föredrar manifestets sista kapitel “kommunisternas ställning till de olika oppositionspartierna”.

“Vi för vår del finna“, skriver “Demokraten”, “detta stycke för våra svenska läsare ej väl valt, alldenstund vi ej

inom vårt land ännu förmärkt några kommunistiska rörelser. Vad den s. k. socialismen däremot beträffar, så igenfinna vi den överallt. Vi finna socialistiska skriftställare från kungaborgen ända ned till Didrik Ficks gränd. Vi finna socialism överallt hos våra publicister och riksdagstalare, på sockenstämmorna, inom de välgörande sällskaperna m. fl. ställenAnspelningarna på kungaborgen torde hänsyfta på Oscar I, vilken som bekant visade ett kungligt intresse för den sociala frågan, ungefärligen på liknande sätt som hans höga kollega i Frankrike Napoleon III under hans prinstid, då han skrev en "socialistisk" broschyr "Fattigdomens avskaffande". — Förre statsrådet J. D. af Wingård har skrivit (1850) memoarer, dem han gav den underliga titeln "Gammaldags socialistiska åsikter".. Men denna socialism är ej den som vill rubba det bestående, varför den i broschyren även kallas den konservativa eller bourgeoisi-socialismen. Och för denna sanna teckning den gör av socialismens närvarande ståndpunkt i Sverge låna vi ur förenämnda broschyr det kapitel, som har ovannämnda socialism till överskrift, vilken vi över vår artikel för en del av våra läsares räkning förändra till Nosce te ipsum"Känn dig själv..

På detta utfall nöjer "Posttidningen" sig med att endast konstatera, det "Demokraten" åter

börjat annonsera om broschyren. Sedan hon omnämnt de språk, till vilka manifestet översatts, anför hon omedelbart därefter ifrågavarande kapitel som "en liten provbit".

"Demokraten" omnämner manifestet även i ett tidigare nummer (för den 5 april s. å.) som "den nya tidens socialistiska program", som bör "noga studeras av var och en som vill ega någon närmare kännedom om de stora frågor som det blivit vår tids uppgift att lösa".

Eljes rådde i allmänhet inom det konservativa lägret stor skräck för kommunismen. "Hotar kommunismen?" frågar ett av de värst skräckslagna bladen, nämligen förut omnämnde kammarjunkar Pontins tidning "Morgonbladet", i en artikel med denna rubrik för den 8 jan. 1850. "Icke ännu", svarar tidningen på sin fråga. "Men förhållanden kunna, lättare än mången tycks föreställa sig, uppkomma, då detta rysliga samhällsonda bliver en värklig fara även för Sverge." Bladet finner dock en tröst i att befolkningen på Sverges landsbygd ännu är alldeles främmande för den politiska radikalismen, vid denna tid liktydig med Aftonbladsradikalismen, och av "Morgonbladet" betecknad som "kommunismens moder".

3. *Religiös kommunism.* — Med pietismens införande i landet uppstod en religiös kommunism, som kring medio av 1700-talet ledde till bildandet av några kommunistiska jordbrukskolonier. Den religiösa kommunismen är alltid gruppkommunism, en sammanslutning mellan en grupp religiöst liktänkande individer, vilka leva sitt gemensamhetsliv utan att bekymra sig om den övriga, för dem främmande yttre världen.

Gemensamheten av all egendom skall åter

införas, sådan den var i kristendomens första tid, är en av pietismens grund- eller trossatser.

Av ett par bröder *Jakob* och *Erik Eriksson,* söner till en kyrkoherde i Finland, bildades ett pietistiskt trossamfund i Stockholm omkring år 1730. Men några år därefter, 1734, utvisades både stiftarna och de till ett 60-tal uppgående samfundsmedlemmarna ur landet för irrlärighet. Efter ett av förföljelser uppfyllt liv i Danmark, Holland och Tyskland kommo Erikssönerna tillbaka elva år senare (1745) med sin lilla skara. Och fingo de då av myndigheterna tillåtelse att slå sig ned på Skevik, en lantegendom om ett mantal på Värmdön i närheten av Stockholm. Medlemsantalet hade då smält samman till 26 personer, men växte snart på nytt, när sekten fick fast bostad. Gården inköptes 1746 för 16,000 rdr av en rik köpman i Linköping vid namn Almqvist, vilken överlät den på samfundet, varefter sekten sedan fick namnet Skevikarna. Män och kvinnor, varibland även funnos tyska, danska och finska familjer och enskilda, bodde här såsom i ett kloster, hade allting gemensamt samt stodo under uppsikt av en föreståndare. Så länge båda Erikssönerna levde, var sammanhållningen god, men med Erik Erikssons död 1761 började efter hand split och tvist vinna insteg, vartill säkerligen mäst bidrog den förmögenhet, som hade tillfallit samfundet. När Almqvist, som med sin hustru 1766 flyttat till Skevik och där ingått i samfundet, avled 1770, tillföll det icke blott Skeviks gård utan även en större gård i Östergötland om 7 mantal, värderad till 54,000 rdr samt kontant och i säkra fordringar 227,500 rdr. Enligt de testamentariska

bestämmelserna skulle förmögenheten förvaltas av sju personer. De följande med oinskränkt makt utrustade föreståndarna, mäst tyskar, samt övriga styrelseledamöter, varibland märkes en protokollssekreterare i Stockholm, synas ha haft åtrå efter samfundets egendom. Efter Almqvists död invecklas samfundet genom sina föreståndare och styrelsemedlemmar i en rad processer, vilka pågå i årtionden. Pänningkapitalet var på några årtionden slutligen förslösat; åbyggnaderna på gården förföllo; jorden kom i lägervall och egendomen intecknades till betydligt belopp. 1832 överlämnades Skevik av dess dåvarande fåtaliga invånare mot ett betingat livstidsunderhåll till Värmdö församlings fattigkassa. Sekten upplöstes efter att ha bestått 115 år. Som ett bevis på dess ryktbarhet kan ju alltid tjäna Gustaf III:s besök på Skevik 1779 och Gustaf IV Adolfs föräring av en silverkanna till samfundet. Skevikarnas historia är skildrad 1866 av G. Janzon, då pastor å Värmdö.

Utom skevikarna i Stockholms län gjorde "åkeanerna" i Småland sig särskilt bemärkta som ett kommunistiskt trossamfund. De uppkallades efter en bonde *Åke Svensson,* vilken 1784 bildade ett religiöst samfund med egendomsgemenskap och utan äktenskap.

Saint simonismen i Sverge.

1. *Hjerta, Götrek och Nya Argus.* — Under och efter den stora franska revolutionen 1789 uppstod en ofantlig mängd tidningar i Frankrike; och den franska pressen nådde så småningom en hög grad av utveckling. Tidens publicistiska sed var då här i landet att vid sidan om det svenska materialet hämta stoff för tidningarnas innehåll ur den franska, engelska och tyska, men framför allt ur den franska pressen. Naturligtvis anlitades då företrädesvis sådana tidningar, vilka i utlandet stodo mäst i ropet. Bland franska tidningar var "Le Globe", som hade startats 1824 som litterär och filosofisk journal men som snart upptog även politik, fördelaktigt känd för sitt välredigerade innehåll och rikedom på uppsatser rörande de politiska förhållandena i ett flertal av Europas länder. Efter att ha blivit politisk övergick tidningen 1831 genom köp till saint simonisterna, vilkas organ den var jan. 1831—april 1832, då den för alltid upphör. Samtidigt härmed börja ock de saint simonistiska artiklarna att visa sig i *Hjertas* tidning "Medborgaren", som från början hade uppsatts, såsom förut nämnts, företrädesvis som riddarhus-oppositionens organ, vilken opposition också var den egentligen ledande oppositionen i landet. Men alltifrån tidningens början hade

artiklar varit införda, hämtade enbart ur "Le Globe" enligt följande överslag: för 1829 4 allmänt politiska artiklar samt för 1830 8 allmänt politiska samt en artikel, handlande om den tyska litteraturens tillstånd; de speciellt saint simonistiska artiklarna utgöra 1831 15 och 1832 5, under det att de allmänt politiska äro resp. 9 och 2.

De saint simonistiska artiklarna synas ha vunnit Hjertas beaktande framför allt för deras allmänmänskliga tendenser och övriga förtjänster i medborgerligt hänseende. I den mån de äro allmänmänskliga och ega allmängiltighet intressera de honom. I inledningen till en artikel, undertecknad Fredr. Rådberg, "Om anledningarna till jäsningstillståndet i Europa" för den 10 juni 1831 prisas "Le Globe" för "den sanningskärlek, den värma för befordrandet av mänsklighetens högre intressen och det till roten av ämnet intrångande forskningsbegär som utmärka denna förtjänstfulla tidnings uppsatser".

För den 25 febr. samma år bifogas till en ur "Le Globe" översatt artikel om "Politikens och religionens överensstämmelse" — ett av dessa föredrag, predikningar (prédications) som de av "sekten" vanligen benämnas, som någon av riktningens ledare då och då höll i saint simonisternas församlingssal i Paris — de saint simonistiska grundsatserna, men förklarar Hjerta tiden icke mogen för stiftandet av det samhälle saint simonismen företräder. Varje strävande till utvecklingen av dess idéer förtjänar likväl "människovännens erkänsla — skulle deras tid vara än aldrig så avlägsen".

De oupphörliga angrepp, för vilka Hjerta utsättes från en del Stockholmstidningar, nog att nämna Crusenstolpes officiösa politiska tidning "Fäderneslandet" samt "Nya Argus", på grund av tidningens uppträdande för saint simonismen, förklarar han till

en början sig mottaga med likgiltighet. Men han finner sig slutligen tvungen att allt mer precisera sin och tidningens ståndpunkt till saint simonismen: “huruledes vi (Medborgaren) betrakta denna lära och vad vi däri anse viktigt”. (2/8).

“Vi tillstå”, skriver tidningen för den 18 okt. 1831, ”uppriktigt att vi funno dessa läror i flera fall icke endast intressanta utan även förtjänta av en djupare forskning. Vi hava för vår del en så grundad övertygelse att alla samhällsinrättningar böra hava till mål förbättrandet av den talrikaste och torvtigaste folkklassens moraliska, fysiska och intellektuella ställning, att alla födselns företrädesrättigheter utan undantag böra avskaffas, att en var bör belönas efter sin skicklighet och att vars och ens skicklighet bör bedömas efter hans värk, att vi icke kunde annat än gilla de bemödanden den nya sekten i Frankrike ägnar åt värkliggörandet av dessa grundsatser i samhällsformerna... Vi hava aldrig förmärkt att den nya franska sektens mål skulle vara att störta eganderätten. I sådant fall försäkra vi att vi aldrig skulle hava fästat så stor uppmärksamhet på dess författares skrifter och dess talares i övrigt märkvärdiga framställningar.”

Bland de nyss antydda saint simonistiska grundsatserna lyder punkt 2:

“rättigheten till arv bör ej finnas. Vid varje medlems död faller hans egendom till statskassan. Själv utan arv, är vars och ens egen förmögenhet endast priset för hans arbetskraft”; punkt 3: “all uppfostran är gemensam och sker på statens bekostnad. Efter fullbordad uppfostran, väljer var och en sitt levnadsyrke antingen inom den prästerliga, vetenskapliga eller näringsidkande klassen. Statskassan förskjuter en nödig summa för vars och ens bosättning och hans skicklighet belönas jämväl av staten”; punkt 4: “kvinnorna äro männens jämlikar. De uppfostras även gemensamt och måste liksom männen välja den plats i en av samhällets tre klasser, vartill deras naturanlag bestämma dem. De få ingen hemgift av staten.”

Sin politiska självdeklaration avger Hjerta i anledning av nya angrepp ännu en gång, nämligen för den 20 jan. 1832. Denna förklaring, den han

betecknar som den sista, sammanfattar han i 14 punkter. Han förklarar sig här “icke varit eller vara anhängare av någon sekt, något parti, kotteri eller organiserad fraktion av samhället”; önskar ej häller bli “anhängare av någon sekt vare sig politisk eller religiös”. Han “tror sig ännu se mycket nyttigt, mycket upplysande i saint simonistiska sektens läror och skrifter”, men tycker sig tillika däri se misstag och brister. “Det förra tror han sig böra följa med uppmärksamhet; de senare kunna bliva föremål för hans ogillande, men ej för hans åtlöje eller gäckeri”.

Att göra Hjerta och hans tidning till speciella anhängare av saint simonismen — vad däremot *Götrek* var innan han övergick till CabetGötrek översatte och bearbetade som nämnt är i Inledningen även ett par saint simonistiska småskrifter, nämligen 1831 “Framtidens religion uppenbarad af Saint Simon, en kort framställning af den nya religionsläran enligt saint simonisternas skrifter“ samt, när den förra blivit slutsåld, 1833 “Saint Simons religionslära i kort sammandrag”. Den förra broschyren omfattar 48, den senare 36 sidor. — torde, av det vi här anfört, icke kunna anses vara överensstämmande med de faktiska förhållandena eller i övrigt med hans många reservationer och uttalanden, vida fler än dem vi här kunnat omnämna. Ej häller förmärkes någon som hälst saint simonism vare sig i hans riksdagsvärksamhet eller i de senare av honom utgivna tidningarna ”Budbäraren”, en politisk och litterär veckoskrift, som utkom några månader under 1851—52, samt ”Stockholmsbladet”, en politisk tidning, utkommen lika kort tid under 1838—39. Saint simonismen var då visserligen för flera år sedan avsomnad som rörelse, men i sin anmälan den 13 dec. 1851 av “Budbäraren” yttrar Hjerta dessa icke så alldeles betydelselösa ord:

”Den riktning i socialt avseende som denna tidskrift kommer att följa, blir varken den så kallade kommunismen eller den orätt förstådda socialismen, vilka under större eller mindre inskränkning av den individuella friheten och familjebanden underkasta samhället en mer eller mindre utsträckt, men i själva värket lika tryckande hierarkisk styrelseform som enväldet. “

Det var för övrigt mycket vanligt att stämpla allt politiskt nytt som “saint simonistiskt”, när denna rörelse var på modet, som allt “jakobinskt”, då jakobinismen var som mäst modärn. Förutnämnde kapten Anders Lindeberg

utpekas även som saint simonist av B. v. Beskow i dennes arbete “Har Sverge publicitet och publicister” (II: 124, 1839), ehuru liberal av den franska revolutionära riktningen.

I ett den 3 september 1832 till sina prenumeranter ställt cirkulär anför “Medborgaren” som skäl för sitt upphörande “oväntade svårigheter att finna någon i huvudstaden boende person med det oberoende och de tänkesätt som under närvarande förhållanden erfordras för att åtaga sig det juridiska ansvaret för tidningen”. Och då Hjerta “icke kan anmoda någon i landsorten boende att åtaga sig sådant ansvar på en tid, då den myndighet, som har att vaka över tryckpressen, genom oupphörliga åtal jäktar och besvärar tidningens utgivare”, samt då han “icke förmår att genom betalning förskaffa sig en sådan ansvarighet, enär vida betydligare anbud säkert genast skulle undandraga honom densamma”, ser han sig “nödsakad att tillkännagiva det jag ej kan fortsätta tidningens utgivande”.

Inblandning av Hjertas dåliga privata ekonomi, såsom tal om hans spelskulder o. dyl., i samband med tidningens upphörande och Hjertas publicistiska värksamhet, kan möjligen passa sensationella skribenter och journalistiska dagsländor,

men på den som tar sin uppgift på allvar värkar sådant tal som en förolämpning mot och besudling av Gustav Hjertas i det stora hela manliga och storvulna karaktär.

Det bleve för vidlyftigt att närmare inlåta oss på angreppen, som utgingo från tidningen “Nya Argus” — Hjertas hätskaste motståndare inom pressen — utan att ega något motsvarande intresse från socialistisk synpunkt. Det må här blott konstateras att, sedan “Nya Argus“ med kollegers hjälp blivit kvitt sin besvärliga konkurrent — själv säger det värda bladet i sublim älskvärdhet att det skulle “sett bättre ut om Medborgare-red. ej av Nya Argus blivit tvingad att upphöra“ — slog den, horibile dictu, sig till riddare för saint simonismen. Hjertas tidning hade, försäkrar “Nya Argus“ för den 2 nov. 1831, “i politisk hänsikt kunnat bliva ett frö till de mäst betänkliga följder, i fall det lyckats Medborgare-apostlarna att sprida dessa läror till de lägre klasserna och bland dem organisera en ny läsaresekt av simonistiska församlingar”, men är det nu ”slut med denna galenskap som i 10, 12 månader fyllt nästan varje nummer av Medborgaren” o. s. v., o. s. v.

Det som varit galenskap upphör att vara galenskap, när “Nya Argus” får taga hand om det. För den 16 maj 1832 avger tidningen en ny försäkran rakt motsatt den redaktionen avgivit några månader förut. “Saint simonismen har”, säges det nu, “ej förlorat som lära sin livskraft” genom den skism inom skolan som ledde till hennes upplösning. “Tvärtom: genom upphörandet av predikningarna och gycklet med gudstjänsten kan läran endast vinna.” Några veckor tidigare eller i en artikel för den 28 april s. å. “Vad är saint simonismen?” skriver dess förf. alldeles hänförd bl. a. “att den i vår tid och kanske företrädesvis i Sverge är

både viktig och t. o. m. nödvändig att känna. För det att man hört ett och annat om simonisternas predikningar och sektväsende, för det att man skrattat åt deras löjligheter eller harmats över någon av deras dogmer och den användning som därav gjorts, så känner man därför icke saint simonismen”. Och så går förf. på i samma stil spalt ned och spalt upp.

Man må veta att “Nya Argus“ var i Sverge organ för den storborgerliga medelklassen i fransk mening. Medelklassen är enligt tidningen den upplysta, bildade demokratins representant, vars uppgift det är “att gjuta förnyad livskraft i staterna... dess uppfostran, levnadsvanor, belägenhet i staten, allt samvärkar att bereda ingång åt de läror som stödja samhälle och regeringsmakt, icke på en murknad aristokrati och ett privilegierat prästerskap men på fri, ädelsinnad medborgerlighet, varhälst den träffas inom samhällets regioner”. Den “råa“ demokratin, varmed menas folkets breda bottenlager, intar jämte en “utlevad aristokrati” däremot en mot medelklassen fientlig riktning, som intet annat åsyftar än “en fullkomlig social omstörtning“ icke endast av regeringar utan även av samhällena. Strid står därför mellan dessa båda riktningar, den bildade och den råa demokratin, om eganderätten, som “pöbeldemagogin” vill avskaffa; mellan “dem som ingenting ha och dem som ha något att förlora, mellan nöden och lättjan å ena sidan samt industrin och fliten å den andra”. Den råa demokratins ledare förmena sig vara “de äkta liberala, som veta vad de vilja, som ej stannat på halva vägen utan gått till botten av saken“. Gent emot denna “pöbeldemagogi“, såsom den tager sig uttryck i saint simonisternas

läror i Frankrike och Oweniternas i England, skulle det storligen förvåna “Nya Argus“, om bland

medelklassen i Sverge många funnes som “kunde vara nog inskränkta, nog okunniga, ja, sägom rent ut, nog dumma att låta förvilla sig av rörelsens skrik mot juste miljöpartiet, vilket ej vill säga annat än mot medelklassens inflytande” *Nya Argus,* 1831 24/12 o. 1832 28/7..

Men så blir det omsider “Nya Argus“ klart att saint simonismen kan vara den “upplysta” demokratins herravälde ett utmärkt stöd genom sin kritik av bördsprivilegierna och yrkande på upphävandet av alla bördens privilegier, inklusive även arvsrätt. Och sålunda kommer det sig att det storborgerliga organet blir saint simonismens vapendragare.

2. *C. J. L. Almquist.* — Kärnan i saint simonismens socialism är dess principiella utdömande av arvsinstitutionen, utan att dock detta är något särskilt originelt för riktningen. *Lejonanker* hade hos oss uttalat samma idé; och under den stora franska revolutionen hade framkommit förslag om dess avskaffande. Gamla arbetar-Internationalen hade senare upptagit frågan på några av sina kongresser. På kongressen i Basel 1869 väckte Bakunin förslag om ett uttalande för arvsrättens fulla avskrivning. I rapporten, som generalrådet avgav till kongressen, skriven som vanligt av Marx, gjordes däremot gällande att lagstiftningen rörande arv icke är orsaken utan värkan, den juridiska konsekvensen av den nuvarande ekonomiska organisationen. Arvsrättens försvinnande kommer därför att bli det naturliga resultatet av den sociala omvälvningen med dess upphävande av privategendomen till produktionsmedlen. Åtgärder vidkommande arvsrätten kunna blott ifrågakomma på de bestående förhållandena, såsom

t. ex. i form av progressiv beskattning av arv och inskränkning i rätten till kvarlåtenskap. Intetdera av förslagen erhöll vid kongressen absolut majoritet; ett flertal ombud nedlade sina röster och ett av de engelska ombuden framställde som ett medlingsförslag progressiv skatt på arv. På så sätt har i den äldre socialismen arvsrättsfrågan kommit att utgöra en av de centralaste bland dess praktiska frågor.

Synbarligen påvärkad av saint simonismen framlägger *Almquist* ett arvsrättsprojekt, som står i samband med hans lära om äktenskapet, samlivet mellan man och kvinna — han var som vi i inledningen redan omnämnt mot såväl kyrklig som civil vigsel, makarnas sammanboende som en påbjuden skyldighet samt för kvinnans fullständiga oberoende av mannen i ekonomiskt avseende. För att icke äventyra barnens uppfostran och existens under de fria former han önskar äktenskapets ingående, fordrar han stiftandet av ett “barnförsäkringsvärk”, som garanterar barnen deras uppfostran och utkomst i deras blivande yrke. Barnafaderns namn är icke känt eller det bör åtminstone icke vara obligatoriskt. Barnen tillhöra därför modern, stå under hennes omedelbara vård och ledning, bo hos henne. Och då det är samhällets skyldighet att förebygga barnens undergång, i ty att barnen äro samhällets framtid, men kostnaderna för deras vård och uppfostran icke kunna läggas som en börda blott på modern, skall nämnda barnförsäkringskassa tjäna till bestridande av alla utgifter för barnen tills de hunnit sin myndighetsålder, för flicka till 18 år och för yngling till 21 år.

“Varje moder skall för varje sitt barn från barnförsäkringsvärket i församlingen, i häradet, i landskapet eller för hela riket, huru man finner lämpligast att stadga, hava att årligen

uppbära en inkomst som svarar mot minimum av barnets underhålls- och uppfostringskostnad ända till myndighetsåldern. Den myndigblivna ynglingen eller flickan har då att av värket bekomma ett förlag i löst eller fast till den egna levnadens begynnelse. Detta allt skall alldeles icke givas såsom fattighjälp med all den skam och förtret, som nödens barn måste uthärda, utan såsom en ordnad samhällssak, gällande för *alla* barn från det de födas.“ (Europeiska missnöjets grunder, Bergs edit., sidd. 210—13).

Förslaget, Almquist här gör, “inskränker på intet sätt eganderätten”, förklarar han, “det blott förändrar arvsättet; och framför allt, det gör ej ringaste ingrepp i varje individs rätt att under sin livstid sköta och begagna sin egendom” (s. 215).

Då samhället alltså åtager sig i legal mening alla barns underhålls- och uppfostringskostnad till dess minimum, är

det den rätte att taga arv efter männen. En tredjedel, hälvten eller två tredjedelar, allt efter olika länder och tider, av mannens kvarlåtenskap går vid hans död till barnkassan. Har han om det övriga gjort testamentariska dispositioner, så tillfaller det dem som han härtill förordnat, i annat fall hör även detta barnkassan till. Under sin livstid eger han, om han vill, bortge av sin fastighet t. o. m. två tredjedelar, den övriga tredjedelen bör vid hans död tillkomma barnkassan och kan således icke på förhand bortskänkas men väl lösas, om orsaker göra att man vill bortgiva fastigheten odelad. Ingen fader skall häller "vara hindrad från att ge de barn han vet sig hava av sitt goda, medan han lever, och vid sin död ända till två tredjedelar, om han behagar, av vad han efterlämnar". Vid moderns död ärves all hennes kvarlåtenskap av hennes barn, lika mellan båda könen. Utan barn går hennes egendom till den allmänna barnförsäkringskassan (sidd. 206—14).

Saint simonisterna själva hade som ett praktiskt övergångsförslag förordat arvsrättens inskränkning medelst införande av en progressiv beskattning rörande arv i rätt nedstigande led, men dess fullständiga upphävande i avlägsna led. *Gustaf Hjerta* anslöt sig till denna eftergift för arvsrättens

partiella bibehållande. Det vore, säger han, "icke otjänligt att åtminstone upphäva arvsrätten i allt vad den innebär rättighet att *fordra* arv samt att till en början bibehålla testamentsrätten". Skulle arvsrätt för barn, föräldrar eller syskon böra kvarstå, så bör i alla händelser avlägsnare sidoarvingars arvsrätt utgå. (Medborgaren, 1831, 2/8).

Bergman anser under alla omständigheter att arvsrätten står i strid med "idén av en förnuftig åtkomst". På samma gång Bergman förklarar arvet såsom motsägande rättsidén, inbjuder han "jurister och rättsfilosofer till ett grundligare försvar av detsamma än som hittills blivit presterat". (Soc. frågan, s. 37). Överklassen vill icke till något pris mista sin ärvdabalk, säger å sin sida *Quiding-Nils Nilsson* arbetskarl. "Han skall fortfara att samla stora guldhögar för att efterlämna åt sina barn i den dåraktiga tanke att så hava på bästa sätt sörjt för både högarna och barnen". (Oktav-uppl., II: 36). Enligt Quiding bör ärvdabalkens reformering, resp. upphävande föregå all annan reformering. I "Allianser mellan arbetare och arbetsgivare" (1902, s. 14) har — kan i förbigående erinras — *Knut Wicksell* framställt ett förslag i enlighet med Almquists om den sociala frågans huvudsakliga lösning medelst en omläggning eller utvidgning av arvsinstitutionen.

Inledning.

G. Swederus, C. V. Bergman, P. Götrek, G. Hjerta samt C. J. L. Almquist äro de fem författare, hos vilka århundradets socialistiska idéströmningar återfinnas i socialismens svenska historia i förra hälvten av det gångna århundradet. I århundradets senare hälvt och intill 1886 framträder Nils Herman Quiding som enda centralgestalt. I Frankrike hade den rättspolitiska liberalismen, varav den första borgerliga revolutionen därstädes varit helt upptagen, fått träda tillbaka för en socialistisk litteraturriktning med Fourier, Saint Simon, Cabet, Louis Blanc och Proudhon som dess huvudmän. Dessa den franska socialismens målsmän koncentrera sitt intresse på spörsmålen rörande samhällsekonomin och bli våra sociala och socialistiska författares lärare.

Swederus fängslas särskilt av kooperationens idé, sådan som Buchez, den franske läkaren och f. d. konspiratören, vilken hade varit anhängare av Babeufs läror men sedan slagit om och blivit troende katolik, sökte omsätta den bland det franska proletariatet på 1830-talet och som blev därigenom den egentliga upphovsmannen till kooperationsrörelsen i Frankrike. Medelst bildandet av produktionsföreningar trodde Buchez att arbetarna

slutligen skulle kunna bli sina egna arbetsgivare och sina egna husbönder och därmed det industriella lönesystemet avskaffat. *Swederus* utvecklar samma tanke, kallande den "den fattiges försvar mot rikedomen", i en broschyr, vilken han gav en lika lydande titel samt som undertitel "Eganderätten", avsedd att vara första häftet av en serie småskrifter i fattigdomsfrågan, men varav någon fortsättning sedan icke utkommit. Broschyren, som utkom 1850 är i själva värket ett sammandrag av Swederus' reformtankar i hans större värk "om fattigväsendet" (1847).

Som resultat av en på statens bekostnad under tre år (1841—44) företagen studieresa i England, Frankrike och Tyskland uppstod hans värk “Om fattigväsendet”. Regeringen visade utan all fråga en erkännansvärd fördomsfrihet, när den föranstaltade om utgivandet av detta arbete, som är den ädlaste, mäst högsinta anklagelse mot rikedomen och dess tusende sinom tusende försyndelser, men tillika en hymn till arbetet och den industriella utvecklingen. I företalet till sin bok säger Swederus ursäktande att

“arbetets utgivande bekostas av staten, men icke så som skulle regeringen eller k. kommerskollegium, vilket senare inspekterat reseföretaget, därmed velat förklara ett godkännande och antagande av alla de åsikter förf. här yttrar, utan snarare sker detta såsom ett åläggande för att därmed låta förf. bevisa det han genom arbete och forskningar sökt motsvara den kostnad som för själva resan beviljades ... Men däremot har det varit en naturlig liberalitet hos regeringen att låta förf. på eget ansvar inför opinionen utsätta vad som utgör frukten av hans iakttagelser och begrundande. Ett motsatt förfarande skulle inneburit en censur.”

Swederus stiftade med anledning av att han av fabrikanter i Stockholm anmodats ägna sin värksamhet åt Sverges fabriksväsen “Svenska industriföreningen”, vars organisering han

genomförde åren 1831—33. Härav hans titel “fabriksombudsman”. Han blev även vid tullvärket anställd som kontrollant för fabrikanter och hantvärkare samt var dessutom en mycket produktiv författare på vitt skilda områden. Hans stora och små ekonomiska, tekniska, politiska och historiska skrifter uppgå i det närmaste till ett femtiotal.

I *Bergman* fick Proudhon en varm förespråkare. Sin kritik av eganderätten baserar Bergman på de teorier Proudhon framlägger i sitt arbete “Vad är egendom?”, som utkom i Frankrike 1840. Den proudhonska egendomsteorin framställes i en vetenskaplig form i Bergmans 1848 utgivna skrift “Fattigdom och rikedom eller egendomen; inledande granskning av principerna för nationalekonomi och rätt“; ett första häfte till ett mera omfattande värk, som Bergman tänkte utge under den samlande titeln “Den sociala frågan“. Skriften är, som tidningen “Reform” i en anmälan därav (1/5 50) rättvisligen påpekar, “den första här i landet som systematiskt kritiserat hela den gamla ekonomin och rätten”. Av två följande bebådade häften skulle det ena omfatta “förslag till reformatoriska övergångar ur det gamla i det nya sociala läget” och det andra “utkast till en positiv och syntetisk stats- och världsordning”, men intetdera har utkommit. I Bergmans sociala roman ”Clara Winqvist”, som utkom året därpå, 1849, debatteras de proudhonska teorierna i romanens lätta samtalsform.

Clara Winqvist är en socialt intresserad, kvicktänkt vacker ung dam, dotter till en kamrer på en lantegendom i närheten av Halmstad, men vilken på äldre dagar slår sig ned som godsegare på ett gods vid Vänern. Mellan henne och en ung Wallander, som hon lärt känna som student i Halmstad, uppstår livliga meningsbyten om Proudhon och hans egendomsteorier. Under sina många utrikesresor och utrikesstudier på det merkantila området blir Wallander bekant

med en i London bosatt universalbildad man, chef för ett rikt judiskt handelshus i London, Baumgarten, vilken blir hans förtrogna vän. Genom hans mellankomst bli diskussionerna om Proudhon annu livligare och allt mer ingående, så att till sist är även Wallander vunnen för Proudhon, “den nya proletär som trätt opp och predikat vett och visdom for den bildade världen”. Fourier var “den siste store socialisten” före honom. Men såsom Hegel fick sin överman i Feuerbach, vilken totalt söndersmulade hans av halvheter späckade stolta filosofiska världssystem, så fann ock Fourier sin överman i Proudhon. Trion samlas sedermera på Wallanders egendom i Östergötland, dar Wallander framlever sina angenäma dagar som miljonär, lyckligt gift med Clara och i sällskap med sin vän från London, som numera blivit bibliotekarie för Wallanders med all världslitteratur i tidens alla frågor överfyllda bibliotek. Sin förmögenhet hade den på samlande av pängar mycket begivne Wallander förvärvat till stor del genom affärsspekulationer. Men som omvänd proudhonist kunde han icke alldeles gilla åtkomsten av sin förmögenhet. Den fick nu gälla som bevis på sannfärdigheten av Proudhons teori att egendom under vissa förhållanden och vissa former är medveten eller omedveten stöld. Clara hade genast från början som 17-årig tös entusiastiskt omfattat Proudhon.

Bergman är något vacklande i sin bekännelse till Proudhon. Ena ögonblicket erkännes Proudhon, andra

ögonblicket blir han smått förnekad. Han gillar icke Proudhons definition på egendom att den är stöld, som han finner vara “ett rått uttryck”, ehuru Bergman ju bör veta den speciella betydelse, vari ordet användes av Proudhon. Gent emot påståendet, att han skulle vara “en inkarnerad kommunist”, ställer han en motfråga huruvida han föreslagit egendomsgemensamhet? Han medger att “en inkarnerad socialist”, Baumgarten, uppträder i omskrivna roman. “Men av allt annat blott icke härav är det tillständigt klassificera mig såsom sådan.“ Om en skald roade sig med att måla djävulen — måste han därför nödvändigt vara djävulen själv? frågar Bergman en smula naivt. Men därhän går det med “den politiska

fanatismens logik”. Han tycker riktigast vara “att ej fästa mänsklighetens lycksalighet vid blotta namn, de komma och gå, men idéerna äro det eviga”. Annars beklagar han att han vid sin undersökning av egendomen icke haft tillgång till den proudhonska litteraturen, varigenom den skulle vunnit både i klarhet och omfattning. Dock, säger han, “återstår i alla fall det, att innehållet i grunden är detsamma som i Qu’est-ce que la propriété“ (titeln på Proudhons bok om egendomen).

Den nuvarande privata egendomen bör enligt Proudhons egendomsteori omvandlas till vad den i själva värket från början varit och alltid bör vara: arbetsegendom. Det sker efter vad Proudhon tror genom att avskaffa de nuvarande arbetsfria inkomsterna och inkomstkällorna; dessa inkomster som jordegaren utan eget arbete, endast i egenskap av egare till jorden uppbär i form av jordränta, arrenden, tomthyra o. dyl.; dessa inkomster som kapitalisten utan eget arbete, endast i egenskap av en förmögen man uppbär i form av hushyror, låneräntor, utdelning å allehanda industri- och börspapper. Proudhon anfaller med andra ord hela det nu existerande kapital- och jordräntesystemet. På det går han löst med all sin originalitets kraft och logiska skarpsinnighet. En egendom, som icke uppkommer genom arbete eller bibehåller sig genom arbete, är — stöld. Proudhon är i förbigående ävenledes en ivrig försvarare av den enskilda arvsrätten, den enskilda familjen samt av en försoning mellan klasserna. *Bergman* förkastar helt och hållet arvsrätten som privaträttslig institution, men önskar den enskilda familjen bevarad som sådan.

Om *Götreks* rastlösa själ ha vi i inledningen till första avdelningen redan erinrat. Först saint simonist, övergår han till Cabets ikariska kommunism och samlar en liten krets omkring sig, medan han är bosatt i huvudstaden, samt livnär sig bl. a. på inkomsten av en liten antikvarisk bokhandel. Han är eljes aktiv i såväl Stockholms bildningscirkel som skydds- och arbetarföreningar, när de bildas, samt dör 1876 som privatlärare i Karlskrona. Götrek går i Stockholmspressen under

namn av magister Götrek. Han översätter 1850 Louis Blanc’s föreläsningar över socialismen, hållna i London i oktober 1849, men varav dock endast ett oavslutat häfte utkommer. Några av saint simonistiska skolans skrifter bearbetas av honom i ett par småskrifter 1831 och 1833. Efter sin övergång till Cabet skriver Götrek en broschyr “Om proletariatet och dess befrielse genom den sanna kommunismen” (1847). Och är det efter all sannolikhet även han som värkställer en översättning av Cabets kommunistiska trosbekännelser under titeln “Upplysningar om kommunismen” (1846). Den anonyme översättaren kallar sig Ritou. Franska juli-revolutionen 1830 var knappt till ända förrän Götrek i en skrift samma år skildrar dess förlopp efter franska källor.

Han var som man ser rask i vändningarna och stod i rapport med händelserna i utlandet. Almquist, vilken var en inom Sverge mycket berest man, berättar att man på denna tid reste från Stockholm till Paris på “samma tid som man för några årtionden sedan behövde för att komma från Stockholm till Göteborg eller (ännu) från Stockholm till Lund“, om man färdades landvägen. En stockholmare kom bekvämare till London än till Falun; och kunde han “påhälsa Berlin på samma tid som en Jönköpingsbo behöver för att hinna till Växiö”, såvitt han icke reste med “för-bud“. (Monografin, s. 563). Det förklarar ju något. Men utan vakenhet och påpasslighet blir det även ingenting av med de bekvämaste och snabbaste kommunikationer.

Några månader efter det Marx’ kommunistiska manifest hade utkommit i London, föreligger en översättning därav av *Götrek,* vilken här återigen ådagalägger sitt brinnande intresse för sin tids socialistiska idéer. Manifestets slutord “proletärer

i alla länder, förenen eder” saknas i Götreks översättning, eljes är den lika med de senare upplagda editionerna, frånsett vidtagna språkliga redigeringar med avseende på uttryckssätt o. dyl.Exemplar därav finns i riksbiblioteket, vilket här må nämnas, emedan det säges i den svenska översättningen — editionerna av 1903 o. 1909 — icke vara förhållandet. Ett ex. finns numera även i Arbetarrörelsens arkiv..

Om Götrek är en liten anekdot i svang, som måhända karaktäriserar hans något naiva sinnelag, om vi icke fastmer böra säga humoristiska läggning.

Kapten *Anders Lindeberg,* kungadömets och Carl Johans oppositionella motståndare, hade dömts till döden, emedan han i skrift djärfts påstå, det konungen gått grundlagsvidrigt tillväga i en fråga rörande k. teaterns teatermonopol. Straffet blev av konungen förvandlat till 3 års fängelse å Vaxholms fästning. I sin föresats att vägra mottaga denna “nåd“ skall Lindeberg ha stärkts av Götrek med dessa tröstens ord på sin blivande färd till galgbacken å södra bärgen i Stockholm: “låt de ta ditt huvud, låt dom ta’et, det gör så gott, så gott“, Situationen, som för vederbörande var nog så obehaglig, då affären hade ådragit sig bland allmänheten det största uppseende, räddades genom att Carl Johan fann en anledning att utfärda en allmän amnesti för statsförbrytare, varigenom L. blev frigiven oaktat sina energiska protester. Själv såg Lindeberg i dödsdomens trädande i värkställighet en “för fäderneslandet gagnelig” gärning. Han menade att han gärna gav sitt huvud för fäderneslandets frihet och räddning från kunglig despotism.

Gustaf Hjerta, överstelöjtnanten, politikern och bondeståndets “skrivkunnige” sakförare, är mäst upptagen av att freda sig mot pressens ständiga påstående om honom och hans tidning “Medborgaren“ att stå i saint simonismens tjänst. Sin tidning, som på grund av de många åtalstrakasserier den var utsatt för från myndigheternas sida även tidvis kallade sig under sin korta tillvaro “Svenska Medborgaren” m. m., hade han uppsatt

i juni 1829, såsom tidningen i sin anmälan själv säger, i anledning av det otillfredsställande sätt, varpå tidningarna i allmänhet refererade oppositionens anföranden i riksdagen, varigenom den utsattes för tadel och angrepp utan att “sällan någon tidning ansåg sig kunna eller böra taga de angripna i försvar”. Föll tidningen, såsom *P. Wieselgren* påstår, “till märkbar del för sin ömma omfamning av saint simonismen” (Sveriges sköna litteratur, V: 212), så kan detta vara sannt, men berodde tvivelsutan lika mycket och kanske dock mäst på bladets övriga politiska ställning som “riddarhusoppositionens” speciella organ och de därav framkallade ständiga anfallen för att icke säga överfallen från pressen i klump. Saint simonismen var ett bland medlen att göra Hjerta och hans tidning misstänkt hos en oreflekterande och med förhållandena obekant allmänhet. Så mycket påtagligare är detta, när man känner “Nya Argus” ideliga anfall på honom och tidningen.

Vad *C. J. L. Almquist* beträffar är han en borgerligt liberal i rätt nedstigande led från den franska borgerliga revolutionens liberalism, men följer noga sin tids socialistiska strömningar. Särskilt i ett par av sina voluminösa sociala romaner — Gabrièle Mimanso (1841—42) och “Tre fruar i Småland” (1842—43) sysselsätter han sig med saint simonismen och Fouriers falangstärsystem, Louis Blanc och den revolutionära arbetarrörelsen under Ludvig Filip. I “Tre fruar“ förflyttas vi till en lantegendom i Småland, varest en litterär, filantropisk, religiös dam, hovmarskalkinnan Abelcrona på Blommenäs utvecklar i ett helt kapitel för en informator, hr Medenberg, Fouriers falangstär. Hon tillhör, förklarar hon, varken saint simonisterna, kommunisterna eller Owens parti. Däremot anser hon “tidevarvets största tanke till utrotande av

själens och kroppens nöd från människosläktet ligga förborgad i falangstären”. Men redan ett par kapitel senare tänker hon icke mera på någon falangstär. Hon har nu fått nya intressen till “utrotande av själens och kroppens nöd“. Almquist saknar fast grund och kastas därför i sina sociala intressen hit och dit. Själv förklarar han att han, såsom man hade tagit till vana, icke får göras identisk med någon av de personer han låter uppträda i sina sociala romaner, ehuru, måste han tillstå, “det ej kan och behöver bestridas att var och en av dem varmt uttalar någon sida som säkert Almquist — Almquist talar i “Monografin” om sig själv i tredje person — på ett eller annat sätt intresserar sig för” (Monografin, s. 282). Det är emellertid icke alltid så lätt att avgöra vilka dessa sidor tilläventyrs kunna vara. Almquist var en rätt slingrig och lös karaktär, vilken, som vi nyss sågo, ömsom kastade

ut teorier, ömsom tog dem tillbaka, då han icke rent förnekade dem vara hans, allt eftersom han från motståndarhåll ansattes. Och motståndare och fiender hade han i legio, både de fegaste och de gemenaste som gärna tänkas kan. Han var en mycket olycklig människa, därtill ett geni.

Av de få sociala förslag han gör är förutom förhållandet mellan mannen och kvinnan förslaget rörande avhjälpandet av de fördärvliga sociala följderna av den privata eganderätten medelst "en förändring av arvssättet" tvivelsutan ett av de märkligaste. Han står här under direkt inflytande av saint simonismen, vars grundtema just är den privata arvsrättens förkastlighet.

Sin ställning till egendomsfrågan sammanfattar han sålunda:

"Till eganderätten hör att var och en under sin livstid skall kunna styra och ställa med sitt efter behag. Men

varken följer härmed en rätt till egendomen även efter döden, då man för sin person ej längre *kan* besitta den, följaktligen de facto ej vidare har eganderätt däröver; ej häller förknippar sig härmed att egendomen nödvändigt *skall* övergå till en viss annan person, t. ex. ens egna barn eller släktingar. Ty detta måste då bli en *ny* eganderätt i dens hand, vartill egendomen flyttas."

Hän varnar uttryckligen för "falangstären" och "det slags kommunism som genom individualismens upphävande i ekonomisk väg skulle medföra ett det värsta slaveri". Något mera än att "varje person under all sin livstid okränkt besitter vad han en gång fått eller ytterligare förvärvar behöver ej innefattas i eganderätten". (Europeiska missnöjets grunder, Bergs edit., V: 215—16).

I sin utredning av "livet i familjen", d. v. s. förhållandet mellan man och kvinna och deras avkomma, tror han sig ha trängt djupare än "något annat hittills i Frankrike, England eller Tyskland publicerat system, även det mäst socialistiska", motiverande detta påstående med att hans projekt "fordrar själva familjens ombildning". Och familjen är enligt den tidens föreställning samhällets grundval.

För svenska arbetarklassens vidkommande är den svenska industri- och lantarbetaren Almquist alldeles främmande. Han är visst icke blind för klassens framträdande som "ett nytt fenomen på Frankrikes, Englands och Tysklands politiska himmel" Tvärtom följer han i sin "Monografi" (utgiven 1844—45 i syfte att vara en överblick av Almquists ställning till vissa bland hans tids frågor) med förstående blick proletärrörelsen i dessa land. Men han ingår aldrig på någon prövning av eller jämförelse med motsvarande kategorier hemma. Med det att han lämnar de europeiska arbetarförhållandena, lämnar Almquist även de europeiska synpunkterna. Han samlar i stället

hela sitt intresse på den svenska bonden, vilken han omfattar med värklig lidelse. Bondeklassen är "det stora ståndet, som på sina armar bär oss alla, med sitt arbete huvudsakligen närer oss alla, försvarar oss i farans stund och i sitt sköte bär vår — måhända hela Europas — framtida hopp i dess skönaste blomning". (Monografin, s. 599—600). Arbetaren är helt och hållet förgäten. Hans intresse för tjänstehjonsklassen står i samband med hans kärlek till allmogeklassen, till stor del utgången som den är ur nämnda klass. Almquist gisslar även regeringslustan och det myckna lagstiftandet (i "Ormus och Ariman"), men det är snarare ett utslag av hans politiska liberalism än uttryck för någon anarkistisk tendens, såsom Ellen Key antar i sin monografi över Almquist. I ett par berättelser "Silkeshåren på Hagalund" och "Purpurgrefven" framlägger Almquist idén till vad vi i dag skulle benämna ett hemgårdssystem. I stället för det nuvarande privata hushållet med all dess plåga för husmödrar och tjänare skulle centralkök inrättas med allmän hushållning och yrkesutbildade hushållsfunktionärer.

För ett rätt bedömande av Almquist som "reformator" och "revolutionär" bör man framför allt utgå från hans filosofiska och politiska avhandlingar rörande de inhemska förhållandena, desto nödvändigare som han som sagt lämnar de europeiska synpunkterna, så snart han beträder svensk mark. Man skall då finna att han med avseende på samhällsfrågornas radikala lösning är mer borgerlig än socialistisk, mer liberal än revolutionär; eller han röjer med andra ord drag av socialistiska tendenser, men tendenserna stanna blott vid ansatser.

Begynnelsen till praktisk socialism eller socialistisk arbetarrörelse, riktigast kanske är att säga

arbetaropinion, framträder hos oss med uppkomsten av de mångskiftande arbetarbildningsföreningarna på 1840- och 50-talen. Gesällvandringarna, sådana de utvecklades under skråtiden, pågå ännu. Svenska hantvärksgesäller uppehålla sig i utlandet: i Tyskland, i Frankrike, i Paris. De hemföra utlandets kommunistiska läror. *R. Löwstädt* (namnet ha vi sett stavat på tre olika sätt), till yrket skräddargesäll, som snart blir sin egen mästare i Stockholm, har åhört Cabets föreläsningar i Paris. *S. Trägårdh,* ävenledes skräddargesäll, som blir egen mästare, betecknas som den svenska arbetarklassens första politiska taleman, utgången ur klassens egna led. En tredje skräddargesäll *Söderstedt* gör stockholmarna bekant med franska produktionsföreningar och kooperativa matlag.

Arbetets frigörelse.

“Arbetets frigörelse, det är tidens egentliga fråga”, förklarar *Swederus* i sin lilla skrift “Den fattiges försvar mot rikedomen” (1850) samt utförligare i sitt större värk “Om fattigväsendet” (1847).

“Den fattige är, påstå vi, rätt och slätt fattig därför att eganderätten icke fullt strängt och konsekvent tillämpas”. Eganderätten, varmed Swederus här förstår den individuella eganderätten, är efter hans förmenande grundad i naturen — i skapelseakten; och det är fördenskull eganderätten, som skall vara grund för människans tillvaro, då människan icke förmår upphäva det som ligger i naturen. Samhällighetens drift hos människan leder dock henne till gemensamma företag, varför det visst icke är meningen att var och en skall lita på sig själv, uträtta allt själv. Hon kan och bör följa samhällighetsdriften och sålunda arbeta tillsammans med andra. Men även “det allmännaste och mäst gemensamma” övergår dock alltid till sist till “ett särskilt och eget“. “Allt eget för var och en person särskilt” är för honom en naturrätt och en naturlag. Egendomsgemensamheten upphäver personlighetsbegreppet, men på det att arbetet skall få i frihet utvecklas och

arbetaren-producenten komma till arbetets rätt, d. v. s. bli i åtnjutande av sitt arbetes avkastning eller produkt oavkortat, återstår, så framt man skall kunna kringgå egendomsgemensamhet i kommunistisk mening, “ingen annan utväg än att proklamera egendom tillhöra personer individuellt, men att, *då* arbetet är gemensamt, också vaka över att *förvärvandet* blir gemensamt... Det förvärvade är odelbar tillhörighet; förvärvandet och skörden äro däremot gemensamma, så snart förvärvandet är det.“ Och skall i senare fallet gemensamma arbetens samfällda avkastning fördelas i proportion efter de faktorer, vilka däri ingått: förlag, kunskaper, omtanke, handkraft. Det är som man finner helt och hållet en Fouriers princip.

En likhet i villkor kan Swederus icke tänka sig vara möjlig att åstadkomma lika litet i yttre levnadsvillkor som med avseende på själs- och kroppsegenskaper. Men en jämlikhet finns i alla fall; och denna består i att “låta var och en i fullt mått få njuta frukten av sin värksamhet”. Sker det, “ha vi erhållit den jämlikhet som naturen åsyftat och människoförnuftet kan fatta och hylla“.

“Den jämlikhet som låter var och en människa skörda frukten av sin värksamhet; den jämlikhet som vid den värkande personligheten binder produkten av hennes värksamhet; den jämlikhet som gör att hos alla det egna användandet av själ och kropp försäkrar den värkande att intet går förlorat av det som personen sålunda åstadkommer; denna jämlikhet finns icke, men den borde finnas, ifall det skall vara en sanning i människans liv.“

Det är rikedomens och den individuella egendomens missbruk Swederus vill hindra och göra om intet, icke den privata egendomen eller eganderätten själv. “Här är icke fråga om lidande, om klagan och prat“, säger Swederus; “här är avsikten

att uppge huruledes grundsatserna för den allmänna hushållningen äro sådana att de befordra *allas* välstånd i lika mån.“ Men det göra de icke. Ty “den ene får arbeta för den andre, vilket märkes icke därigenom att den ene blir rikare än den andre — det är en oundviklig tillfällighet — men däri att den enes kapital icke beräknas ega något värde, den andres däremot allt“. Rådande lönesystem, daglöneriet, såsom det av Swederus benämnes i hans bok

om fattigväsendet, är “det hyrda slavtillståndet“. Det hyrda slaveriet är mycket farligare än köpslaveriet; det senares avskaffande ha av staterna proklamerats, men det förra låta de bestå. Utgör, frågar Swederus, “dagsvärkslönen annat än att till eget bästa tillskansa sig en annans värksamhet? ... man kan aldrig godkänna detsamma från annan synpunkt än våldets, rovlystnadens, förtryckets... Den rike skummar gräddan, mottager det egentliga arbetsresultatet och låter den fattige behålla just jämt så mycket att han, även för den följande dagen, eger kvar tillräcklig förmåga att åter kunna användas för den rikes räkning”.

“Arbetaren är fattig”, betonar han i broschyren, “för det att hans arbete icke gäller så mycket som pänningen. Fattigdomens existens har sin grund i den allmänna åsikten, som tilldelat pänningkapitalet och förmögenheten *all* rätt, men däremot vägrat upptaga arbetarens förmåga såsom något, varpå ett anspråk kan grundas. Man säger att ’den fattige är ju fri, kan göra hur han vill, arbeta eller icke efter eget behag, den rike kan icke tvinga honom till arbete’. Men detta tal är falskt huru sannt det låter. Den rike tvingar icke den fattige, men *fattigdomen tvingar* honom att mottaga vad som kan erhållas”.

“När nu arbetaren måste använda sig i andras arbete, får han gemenligen intet mera därför än vad som jämt behöves för honom att uppehålla sig. Detta räknas dessutom nästan såsom en välgärning. Och när arbetaren på lördagen får likvid på kontoret, anses det blott vara en lycka för honom att erhålla den bestämda pänningen. Vad han gjort under loppet av veckan omtalas icke, men den som betalar honom har i sina magasiner hela resultatet av den andres arbete”. Han plundras.

“Förtrycket över dem som sakna medel att själva förtrycka är det, som hittills skapat rikedomen... Barnen till den rike arbetsgivaren veta icke att det är de fattiga familjerna på godset eller i fabriken som föda, rikligen föda patronen. Tvärtom tveka barnen intet ögonblick att antaga att det är deras föräldrar, av vilka den fattige arbetaren har sin bärgning.“

Vad nu göra?

“För att få ställningen bättre, måste vi söka åstadkomma ett sådant förhållande, vid vilket arbetet gäller allt vad det bör gälla i stället för att det nu gäller endast vad det *kan* gälla.“ Arbetets rätt varder förvärkligad därigenom att man värkliggör “grundsatsen för arbetarens intressentskap i produkten eller allmännare sagt arbetets intressentskap i dess egen produkt”. Arbetet måste utföras medelst “fri förening mellan de arbetande, så att var och en får sitt och ingen egare, principal, husbonde eller vad man behagar kalla honom, i frossande vällevnad skall njuta utav mängdens slavtillstånd med åtföljande moraliska förnedring”.

Arbetarna skola slå in på sammanslutningens väg, associera sig med varandra, bilda arbetarassociationer eller grunda, såsom vi i dag skulle säga, produktionsföreningar. Såmedelst får arbetaren hela avkastningen av sitt arbete, det allmänna välståndet blir utsträckt till förmån för den obemedlade. Bolag äro bildade i handel och andra företag, varför kunna, frågar Swederus, icke de som utföra arbetet själva stifta sådana bolag?

Därmed vore, menar han, på en gång allt det vunnet som man rättvisligen och med framgång kan fordra.

Swederus’ kritik av fattigdomen och rikedomen är alltigenom socialismens. I likhet med sin tids associalister hade han för hög tanke om produktionsföreningarnas nivellerande förmåga. Produktionsföreningarna i föreslagna syfte ha också visat sig icke kunna bestå i allmänhet. Storkapitalet skall bli arbetarassociationerna övermäktigt i konkurrensen. Nutidens kooperation utgår fördenskull icke från produktionsföreningen utan från konsumtionsföreningen som grundval för den kooperativa produktionen. Genom bildandet av ett nät av konsumtionsföreningar skall enligt nutida uppfattning och erfarenhet det vara möjligt att skapa värkstäder, fabriker och jordbruk med säker och jämn avsättning hos sina egna konsumenter, vilka sålunda reglera sin egen produktion. Det finns alltså alltid kvar i Swederus’ kooperationsprojekt, till vilken vi strax skola aterkomma, en fullt modärn idé, nämligen arbetets frigörelse på kooperativ väg och därmed även arbetsklassens frigörelse från det nuvarande industriella lönesystemet.

Huvudsyftet med sitt arbete “Om fattigväsendet” är, anger Swederus själv, “icke att framställa fattigdomen utan

vidare sammanhang med samhällsförhållandena utan avsikten är just att giva väckelse åt uppmärksamheten på sambandet mellan fattigdom och de villkor, under vilka människans arbete eger rum“. Några av hans tankar med avseende därpå må här anföras i form av några satser hämtade ur hans tankerika stora värk:

Man bör icke blott angripa fattigdomens företeelse, man skall angripa fattigdomens hoppförstörande rot eller den ursprungliga egoistiska grundsatsen att människor måste arbeta för andra och icke för sig själva (s. 138).

“Arbetaren är sin lön värd“, vilket för att icke missförstås hälst bör sägas sålunda att “arbetet är värt sin lön“. Det är just detta som på det mäst omoraliska sätt kommit i förgätenhet i och genom industrialismen eller den förr omnämnda riktning av produktionen, där man antager att den största produktion i och för sig utan all vidare relativitet utgör den största rikedom (s. 338).

Det är visserligen ingen *ny* sak det sätt förmedelst vilket pänningen visar övermakt över arbetaren. Man har alltid känt och benämnt det *prejeri,* men det har aldrig förut haft stöd i någon erkänd grundsats förrän man framkastade läran om rikedomen såsom ledande sin uppkomst av den största möjliga materiella produktion. Denna grundsats, efter vilken hela den engelska industrin systematiskt inrättat sig (sedan densamma ävenledes först genom sin praxis givit upphov åt teorin), har därstädes föranlett en oerhörd progression av materiella medels hopande, under det att en fattigdom därbredvid uppstått, så gräslig att man av dess förvridna anletsdrag lärt sig erkänna det en missriktning överkommit staten och att en rikedom, som alstrar en sådan fattigdom, icke måste vara någon värklig rikedom och i alla fall aldrig kan vara önskvärd för samhället (s. 339—40).

Pauperismen erkänner man allmänt att denna i sin konkreta företeelse förnämligast sammanhänger med fabriksväsendet och dess två infernaliska hävstänger våldet och egoismen; det förra uttalat genom kapitalernas välde såsom medel; den senare såsom förestavande njutning på andras bekostnad (s. 136). — Bestämt vet man att egentlig fattigdom, pauperism, aldrig förekommer i slavkolonierna, varemot denna kräfta så mycket allmännare tär på statens märg i alla de länder, varest arbetarna kallas fria utan att vara det (s. 484—85).

Lyckas det någon, tillfälligt gynnad, att komma ut ur betryckets tillstånd, så sker det sålunda att han själv övergår till de förtryckandes klass. En fri klass, som varken är förtryckt eller själv förtrycker, gives det icke ännu hos de kultiverade folken (s.. 324).

Huru mycket ökad fattigdom på de ställen, där man med upphävande av skrårättigheterna i allmänhet bibehållit det värsta av alla, rikedomsskrået, varåt man då på bekostnad av människans arbetsskicklighet givit monopol över alla näringar (s. 478).

Det är en stor skam för varje samhälle att ha fattiga och följaktligen fattigvård. De uppoffringar man därvid gör äro lumpna i jämförelse med de stora massor förmögenhet man samtidigt låter fråntagas arbetaren och förutan vilken plundring han icke skulle vara fattig (s. 477).

Kooperation.

Swederus svävar ingalunda i okunnighet om arbetarassociationernas misslyckande på hans tid. Tvärtom säger han att “de hava lyckats till en tid och åter fallit och därmed föll också förhoppningen att däri finna en utväg till arbetarens emancipation undan kapitalförtrycket”. Saken får likväl icke bedömas så hastigt, säger han. “Allt kommer ju an på både sättet och principen för sådana associationer.”

Någon annan gemensamhet än gemensamhet i arbetsinstrument och arbete på den fria överenskommelsens väg vill han emellertid icke veta av. Han förkastar sålunda de socialistiska former av association, för vilka Fourier i Frankrike och Owen i England äro typiska målsmän; associationer med icke blott gemensamhetsdrift utan även gemensam hushållning, oavsett eljes fördelningen, som hos Owen är kommunistisk, hos Fourier individuell. Den kommunistiska associationen utgör efter Swederus’ förmenande icke nog sporre till arbete till men för arbetsresultatet, ej häller bereda Fouriers och Owens system individen den trevnad och frihet som det enskilda

hushållet och den enskilda familjen, även om han icke kan eller vill förneka att en hel del besparingar ifråga om tid och arbetskraft därmed vunnes. “Det lilla samhälle som

naturen stiftat eller familjen får icke upphävas”, säger han sålunda. “Det måste vara en trosartikel för varje organisationsförsök. Endast inom den kan en gemensamhet av egendom ega rum utan att fjättrande invärka på det helas fria utveckling. Men gemensamhet i arbete kan ega rum villkorligt mellan huru många som hälst. Denna gemensamhet i arbete får icke stanna vid sitt första moment. Den måste fortsättas under gemensamhet för syftemål och sluta i gemensamhet av skörden.”

Hos *Swederus* ingår i vart fall alltid ett viktigt kooperativt moment, som gör honom i det avseendet till en värklig socialist. Han fordrar nämligen som vi sett det nuvarande arbetslönesystemets avskaffande, i det att alla producenter, de i produktionsföreningar associerade, skola vara sina egna principaler, sina egna husbönder, sina egna arbetsgivare. Han kräver m. a. o. arbetets frigörelse från kapitalistisk utsugning samt kapitalistiskt förtryck och överherrskap.

Alla nya anläggningar borde ske utan principaler.

“Arbetarna skola inom sig ha alla till arbetsorganisationen — värkstaden eller fabriken — hörande funktioner fullt ordnade. Dit hör också att ha en som överser och leder det hela. Men han skulle icke vara deras husbonde, skulle icke leva av deras arbete; han skulle göra skäl för sig, förtjäna genom sitt eget arbete såsom medvärkande till hela företagets framgång. Alla dessa arbetare, från och med den nu nämnde genom alla funktionerna, räkenskapsförare, avsättande (= försäljare) och alla som tillhörde arbetsdelningens alla modifikationer, skulle känna sig vara på samma ståndpunkt; känna sig såsom frie män, de där berodde av sig själva, vilka egde att anklaga sig själva för vad som bruste, men också i sin ställning egde en väckelse, en ovillkorligt tvingande nödvändighet att utsträcka synkretsen utöver det dagliga, vilket nu tyvärr icke är händelsen.”

Betalningen av arbetet samt fördelningen av affärsvinsten möta inga svårigheter. Man kan följa samma grunder som hittills genom beräkning efter dagsvärken och efter särskilda arbetsbeting samt slutligen efter fördelning av överskottet, som eljes vore principalens. Den förra fördelningen kunde ske genom likvider varje vecka, den senare vid varje kvartals eller halvårs bokslut.

“Kan icke inom arbetsfördelningen i vilket fack som hälst var och en av de associerade besörja *sitt* arbete, frågar Swederus, beräkna det efter särskild norm (t. ex. i brist av bättre efter nu gällande norm för betingsarbete) och sedan såsom tiondedels eller tjugondedels egare taga motsvarande anpart i yrkets behållning? Kan icke en av dessa ha på sin arbetsfördelningsandel sådant som principalen nu besörjer? Kan icke denne också ha sitt beting och slutligen sin ena lott såsom intressent för tiondedelen, tjugondedelen o. s. v. ? Saken är ganska enkel och kommer att värkställas, så snart arbetaren i allmänhet erövrat den bildning att han har en översikt av sin ställning i medborgerligheten.“

Swederus är åtminstone i social-tekniskt hänseende ”korporativ socialist” i likhet med Louis Blanc och Lassalle på deras tid, Jaurés och Hertzka i dag. Swederus’ samtida Bergman är det i ännu högre grad, social-organisatoriskt sett.

Bergman sammanfattar i sin bok om den sociala frågan “den nya ekonomins” grundsatser sålunda:

Alla produktiva fonder i industri och jordbruk bli samegendom. I förhållande till de förut såvitt möjligt uträknade förbrukningsbehoven sättas dessa i värksamhet av dem, vilkas arbete omedelbart förlänar dem rätt till deltagande i denna kollektiva egendom. Genom denna industrins och rättens anordning kan varje medborgare bli omedelbart egare, alla värkliga behovs tillfredsställande tillförsäkras, den ene står i broderlig samdräkt med den andre, kapitalerna utnyttjas för alla och tillåtas ej mera att utsuga massan.

Socialism kontra religion.

Till arbetets frigörelse hör för både *Bergman* och *Swederus* även en klar och bestämd ställning till den religiösa frågan.

I sin ekonomiska skrift säger sålunda Bergman att “utan kritik av religionen förlorar sig all även den skarpaste socialkritik och förrinner i sanden“... emancipera vi oss “icke från det transcendenta slaveriet” — han menar därmed tron på ett “bättre“ liv efter detta — “så skola vi i evighet bli slavar i immanensen” . . . “Den religiösa befrielsen må gå i jämbredd med eller före den sociala... Om icke å ena sidan den sociala frågan utgår från den religiösa frågan och undersökning och kritik av densamma samt å den andra inträder i arbetarnas medvetande — där förskaffar sig sin jordmån och sina rötter — så skall ingen fortkomst och seger åt densamma vara att förvänta utan antingen förflackning eller bortfuskning.“ (Sidd. VIII o. XI).

Bergman, vilken skrivit ett arbete i religionsfrågan, betitlat “Den religiösa frågan” och utgivet samma år som hans arbete om fattigdomen och rikedomen, stödjer sig på den religionskritik, som Feuerbach och Strauss utövade, utan att, såsom han själv framhåller, de båda filosoferna i allt ha tillfredsställt hans egna andliga behov och kritiska sinne. Strauss, vilken i politiskt hänseende var

reaktionär, är som religionsforskare en mycket fördomsfri man. Han tvivlar på, för att icke säga, förnekar Kristus som en historisk person och fördenskull är benägen att hänvisa honom till myten. Som Kristus faktiskt bildar utgångspunkten för och är källan till den kristna dogmatiken, så blir denna givetvis även utsatt för Strauss’ kritik. Kristendomen är enligt honom också blott ett övergångsstadium i människosläktets bildning. Strauss’ arbete “Jesu leverne” — översatt till svenska av komminister Ignell i Stockholm — var som annan den tidens s. k. fritänkarlitteratur mycket läst bland arbetarna i utlandet. Bergman anför efter Engels att Strauss hade sina läsare bland dem, men inga i överklassen. Och som av Engels anförts i hans bok om den engelska arbetarklassen såsom bevis på den europeiska arbetarens allt skarpare framträdande indifferentism och fientlighet mot allt teologiskt och i egentlig mening kyrkligt.

Swederus, vilken under alla omständigheter är en religiös-filosofiskt troende man, finner det löjligt att begära moralitet av massan under dess kamp för brödet. Han ställer fördenskull till moralpredikanterna en så lydande fråga: “tror man då att den (moraliteten) skall komma av sederegler eller föreskrifter och läror av religionen?” De kunna enligt honom uträtta något endast såvida de äro levande och praktiska till sitt ursprung, d. v. s. sammanhängande med människans väsende. Men det äro de icke, betonar han.

Den äldre modärna socialismen var i allmänhet religiös och betraktade sig som arvtagare av Jesus och hans kärlekslära. Både Fourier och Saint Simon utgåvo ju sig själva som en ny Jesus eller som hans fortsättare, Saint Simon t. o. m. som den nye religionsstiftaren, vilken hade fullbordat

vad Jesus endast hade förberett, nämligen mänsklighetens broderskap. Saint Simon skrev, då hans andes spänstiga kraft redan var bruten av all den nöd och alla de bittra motgångar han hade genomgått, i dialogform “den nya kristendomen”.

Cabet skriver desslikes en bok “Den sanna kristendomen enligt Jesus Krist” (Le vrai Christianisme suivant Jesus Christ) och blir av sina trogna hälsad som en ny Jesus eller religionsstiftare. Han tilltalas med namnet “fader“. Hans skrifter föreläsas såsom ur en bibel och begagnas i de enskilda familjerna som täxt till predikningar, vartill de för övrigt voro särskilt lämpade på grund av den apostlatro, som genomgår dem och språkets varma religiösa ton.

Man var även häri söner av den stora franska revolutionen. Om också Voltaire hade fört en häftig strid med sin tids namnkristna samt framställt kristendomen som “vidskepelsens, intoleransens och fanatismens religion”, som med blodfyllda spår betecknat sin gång genom tiderna; om också inga voro så ivriga som hébertisterna att ställa kristendomen på avskrivning, så förblev det oaktat Kristus i mängdens ögon alltjämt idealet för en social reformator. Jesus var till och med i Héberts egna ögon den gode sansculotten; och vid Marats grav sjunger man O, cor Jesus! O, cor Marat! O, Jesu heliga hjärta! O, heliga Marats hjärta!

Proudhon, som rasar mot alla himlens och världens gudar, slutar sin bok om egendomen med en bön till

“frihetens och jämlikhetens gud“ så varm, att en kristens bön skulle icke kunna vara innerligare och ödmjukare.

Under denna tid ställer man sålunda Kristus utanför den av staten auktoriserade kristendomen och bedömer honom helt mänskligt som den

oförliknelige sociale reformatorn. I kristendomen själv ser man en fientlig makt även hos oss.

“I religionens namn går“, säger sålunda “Reform” för den 24 april 1850, “förtrycket så mycket lättare och jesuitismens orm gnager i alla länder på mänsklighetens livsträd. Under tiden sucka miljoner... Så ser man i Frankrike, så i Tyskland, Italien och Ungern, att ej tala om England och Sverge, hur den fängslade Promethevs, folket, grinar under sina fjättrar samt hur man ej aktar för rov att pålägga honom än hårdare... Ja för dem som hava makten, som leva av att utsuga andras must, för dem har... kärlek och rätt varit detsamma som att leva på andras bekostnad. De hava ej annan gud än sig själva och det är förgäves man vädjar till deras samvete... Vi betvivla att den ursprungliga kristendomen (sådan doktor P. Wieselgren vill hava den) tillfredsställer människoanden, som under 1800 år vuxit ifrån ganska många barnsliga föreställningar.”

Första ansats till svensk arbetaropinion.

Bergman säger i sitt arbete om den sociala frågan sig ha förmärkt en uppspirande arbetarrörelse i Sverge som inger honom de ljusaste förväntningar. Sålunda yttrar han: “livliga och sköna äro de väckelser och rörelser som inom den svenska arbetsklassen nu synas och göra sig gällande till hävdandet av en ny tingens ordning; ett nytt Jerusalem, som på och ur det gamlas grund skall höja sig, förvärkligande och fullbringande idealernas värld, giva liv och sanning åt tänkarens och skaldens drömmar, åt människosläktets och de unges djärvaste förhoppningar. Vi stå mitt i rörelsen.” Vad det är som egentligen väcker hans glädje framgår icke klart av hans ord; ej häller vad det är som ger honom anledning att tala om en redan utbruten arbetarrörelse. Nogare besett, torde det likväl ha varit de allmänna tendenser till en arbetaropinion som hade börjat göra sig gällande i förening med den politiska oro, som går genom tiden. För bildningscirklarna, som då redan hade börjat komma till stånd, hyste Bergman just ingen vidare stor tillit beträffande deras förmåga att bli till värkligt gagn för arbetarklassen.

Så säger han att “det är svårt att förutse varthän inrättningar av ovannämnda syfte för de arbetande klasserna, städse utbredda och konsoliderade, i längden skola föra. Genom föredrag söker man där bibringa kännedom i naturvetenskaperna, historia och poesi. Det är billigt att gilla det. Men ännu återstår att inse att bildningscirklarna i fri diskussion över ekonomiska och sociala frågor skola uppfylla sin bestämmelse, varigenom de synas mera än nu komma att träda i opposition mot de liberala doktrinärerna, och, om vi så få säga, bilda en skola för socialismens praktiska genombrott och födelse i fäderneslandet.” (Sidd. VIII—IX).

1. *Bildningscirklarna.* — Den första bildningscirkeln bildas i Stockholm i oktober 1845 på initiativ av dåvarande skrädderigesällerna *O. Renhult* och *S. Trägårdh* under medvärkan av några personer ur de bildade klasserna.

Som namnet antyder, var bildningscirklarnas huvuduppgift att “hos medlemmarna väcka och underhålla intresset för bildande sysselsättningar samt bringa arbetaren i beröring med bildade personer ur andra samhällsklasser”. Politik skulle icke få förekomma, men upptogs av Stockholms bildningscirkel på programmet (enligt “Reform” för 1/5,) på förslag av “en ledamot av det socialistiska partiet” från april 1850. Styrelse och nämnd fattade då vid sammanträde beslut om att “motioner rörande arbetsklassens intressen kunde få väckas inom bildningscirkeln vid allmän sammankomst av vilken ledamot som hälst för att sedermera, åtföljt av styrelsens och nämndens betänkande, till diskussion på ett följande sammanträde upptagas”.

Till en början bestående av ett tiotal personer, växer Stockholmscirkeln dock snart ut, så att, när medlemssiffran var som högst, sällskapet räknade över 1,500 medlemmar. Under 1848 —49 utgjorde enligt årsberättelsen de ordinarie ledamöternas antal 1,236 och under 1849—50 1,693, utvisande

en ökning under förra perioden av 973 och under den senare 457 personer. Av dessa senare tillkommande nya

medlemmar voro 412 hantvärkare (vari även gesäller torde vara inräknade), 14 handlande, 12 ämbets- och tjänstemän, 5 militärer, 4 artister och 4 studerande. (Morgonbladet, 29/10, 50). Under 50-talet sjunker emellertid medlemsantalet, intresset för bildningscirkeln avtar och innan årtiondets slut var sällskapet upplöst.

Bildningscirklar bildas även i ett flertal landsortsstäder. I februari 1851 finnas sådana i 8 städer, i Karlskrona, Falun, Göteborg, Gävle, Jönköping, Vadstena, Vänersborg och Örebro. Men intresset måtte ha varit lamt på sina håll att döma av en broschyr på ett 80-tal sidor som ordf. för Karlskrona bildningscirkel boktryckaren *G. Améen* utger 1848, betitlad "Tre ord om bildningscirklarna".

Han klagar över de högre klassernas bristande intresse, ehuru "något var som ej för mycket vidhänger hittills allmänt gängse fördomar bör kunna inse att uppkomsten av dessa cirklar icke kan tillskrivas en flyktig nyck av välviljan eller fåfängan utan har sin grund i ett insett och tvingande behov, att de som nitälska för förändring i det inre av samfundslivet äro lika aktningsvärda som de, vilkas bemödanden syfta åt omgestaltandet av samhällets yttre politiska beskaffenhet". Bildningscirklarnas ändamål synes honom vara: "de arbetande klassernas bildning och deras närmande till de högre medelst gemensamma intressen, medelst inbördes aktning, förtroende och tillgivenhet". Förfela de sin "syftning" och bara "de skadliga frukter i stället för välgörande", så få de bära ansvaret, vilka genom sina "högre krafter och insikter" äro skickade att leda rörelsen, men undandraga sig "mödan och blott stå utanför och ropa korsfäst".

Under Stockholms bildningscirkels värksammaste tid grundades där ett eget bibliotek på c:a 3,000 band samt bildades egen sångkör, utbildad i egen sångskola. Kostnadsfri undervisning lämnades i tyska och engelska språken, dock endast under de första åren av dess tillvaro. En

nödhjälpskassa inrättades till bistående av nödlidande personer inom hantvärkarklassen och ur vilken kassa räntefria lån beviljades. Vid aftoncirklarna, som började kl. 6 och slutade kl. 9, trakterade cirkelns sångkör sång samt hölls föredrag, varvid ofta vetenskapsmän medvärkade.

I januari 1847 höll en för tidens frågor varmt intresserad prästman *N. Ignell,* komminister i Katarina församling i Stockholm, ett föredrag om kommunismen och dess förhållande till kristendomen, därvid han sökte påvisa deras oförenlighet. Föredraget stod därpå infört i "Dagligt Allehanda" för den 29 och 30 januari samt för den 2 och 5 februari, ävensom utdrag därav i "Aftonbladet" för den 29 jan. Föredraget väckte gensaga.

C. D. Forssell, vid nämnda tid hantvärksgesäll, men som sedermera blir icke blott en tid egen skräddarmästare utan slutar sina dagar som boktryckare i Karlstad samt utgivare av Wärmlands läns tidning, numera Karlstads-Tidningen, vistas för tillfället i södra Sverge, men tillställer *Götrek* en uppsats med anledning av Ignells refererade föredrag med begäran att han ville uppläsa den vid någon av bildningscirkelns sammankomster. Han kallar sig i uppsatsen kommunist, tager kommunismen i försvar och gör tvärt emot Ignell gällande kristendomens och kommunismens förenlighet med varandra. Götrek föredrar uppsatsen vid sammankomsten den 21 februari. Till protokollet antecknar Götrek:

"Vän av idéernas fria och frimodiga utbyte vill jag, då han i sitt handbrev givit mig tillkänna att han icke hade någon annan än mig att vända sig till, ej göra mig skyldig till brottet att ha supprimerat den fria diskussionen, då en svagare stämma velat däri deltaga." Avsändaren hade använt natten före postens avgång för att nedskriva uppsatsen, och det var en ytterligare anledning för Götrek att uppläsa den, då han ej velat att "en arbetares natt blivit förgäves genomvakad".

Genom Götreks försorg befordras Forssells föredrag även till trycket och utkommer under titeln "Kommunismen och kristendomen. Anförande i bildningscirkeln den 21 februari 1847 i anledning av komminister Ignells föredrag därstädes rörande kommunismen. Av C. D. Forssell, kommunist. Å fleras begäran till trycket befordrat".

Forssell inleder sin uppsats med att framhålla "att män givas som bättre än han äro i stånd att svara på de anmärkningar, som blivit av en för djup teologisk lärdom och sann religiositet aktad prästman gjorda och offentliggjorda mot kommunismen, men vill likväl, ehuru blott en arbetare, ej egande någon annan bildning och

upplysning än den han själv förmått giva sig, ej förbli tyst, där fråga är att försvara sanningen”. För att mönstra de kommunistiska lärorna fordras dock, förklarar han med skärpa i tonen, “något mer än att ytligt känna dem genom broschyrer och läsa tidningsartiklar. Jag har mindre lärt känna dem genom böcker utan fastmer genom umgänge med personer i utlandet av stort andligt inflytande på tidevarvet, vilka, hyllande jämlikhetsprincipen, ej försmående bekantskapen med hantvärksgesäller, meddelat mig tillräcklig kunskap i det viktiga ämnet för att inse att författaren till det i bildningscirkeln hållna föredrag rörande kommunismen ej gjort sig nog bekant med ämnet för att med tillförsikt bedöma och ännu mindre för att med skäl kunna fördöma den“.

Forssell besvarar därefter frågorna vad kommunism är och vad kommunismen åsyftar, huru den uppkommit och utsikterna för dess framgång samt dess förhållande till kristendomen. Så går han över till att påvisa motsatsen mellan kommunism och individualism.

Kommunismen påstår att ingen inom ett samhälle har rätt till överflödet, så länge var och en inom samma samhälle icke eger det nödvändiga. Den fordrar att var och en arbetar för det allmänna i mån av sina krafter och sin skicklighet och att var och en tilldelas däremot vad han behöver. Den anser varje arbetsgren såsom ett ämbete och varje ämbete såsom en arbetsgren. Naturen har skapat oss alla jorden till ett paradis. Varför vill man nödvändigt göra en himmel och ett helvete därav? En himmel för några få och ett helvete för de övriga. En lära, som vill taga bort detta helvete, måste förnämligast tilldraga sig de arbetande klasserna. Om icke den näringsgren uppstått att på laglig väg leva av andras svett och möda, om ej slaveriet under pänningaristokratin uppstått, så hade troligen icke häller någon kommunistisk idé uppkommit. Nu, då kristendomen med munnen så väldigt predikas, huru ha ej de fornkristliga moraliska begreppen urartat. Se vi ej ofta de förnämsta platser i samhället intagas av personer utan allt sinne för medborgerlighet, endast åsyftande att samla en stor egen förmögenhet? Se vi ej ofta att stort anseende gives åt ockraren, som efter min mening är den onyttigaste och skadligaste medlem i samhället?

Ignells föredrag om kommunismen ger även anledning till en tidningspolemik genom en rad insändare bl. a. i Aftonbladet. I ett nummer av denna tidning för den 19 juli 1847 bemöter Ignell en av dessa insändare, vilken han ger vitsordet att vara “den förste som på ett lugnt och opartiskt sätt sökt beriktiga och upptaga till vidare bearbetning något utlåtande av honom“. Annars hade han för föredraget och eljes i tryck uttalade tankar “mästadels blivit i allmänna ordalag antingen smädad eller berömd”. Insändaren i fråga säger sig ha tagit till orda utan att därför vilja anses som kommunist i “detta ords vanliga mening” särskildt med anledning av att Aftonbladet hade

gjort en invit till en diskussion i ämnet. Artikeln, som går genom två av tidningens nummer, nämligen för den 22 och 25 juni, åberopar sig på Louis Blanc’s Arbetets organisation, Burets arbete om arbetsklassens elände i Frankrike och England samt 1808 års upplaga av Fouriers Theorie des quatre mouvements m. fl.

Samma afton som de bekanta marsoroligheterna utbröto i Stockholm, den 18 mars 1848, håller kapten *Fahnehjelm* i bildningscirkeln föredrag om järnvägarna — han är en av cirkelns flitigaste föredragshållare samt en tid även dess ordförande —; prof. *Stephens* om aktning hos arbetsklassen och om aktning för arbetsklassen samt en k. sekter *Hedlund* om greve Rudenschölds bekanta allmogeskola på Leckö vid Vänern.

Femårsdagen av bildningscirkelns stiftande firas med en fäst å De la Croix’ salong den 27 oktober 1850. Den var besökt av så många som salongen och dess läktare kunde rymma eller 1,000 personer. Efter ett hälsningstal av cirkelns dåvarande ordf. *F. Th. Borg,* håller “representanten av den andliga kommunismen inom bildningscirkeln” skeppsbyggmästare *Andersson* föredrag om huru han tänker bildningscirkeln skall komma att se ut efter 10 och 95 år, då den vid senare tillfället firar sin sekularfäst. Han gör ock cirkeln sin reverens samt fredar den för varje misstanke att vara “en kommunistisk och socialistisk klubb“. En fästen refererande tidning “Demokraten” antecknar att denna ursäkt “föreföll mången obehövlig”, men tillägger ändock att hr Anderssons förklaring värkade “ganska lugnande”.

Anmärkningsvärt är ock det anförande, som bildningscirkelns sekreterare kammarjunkaren *E. M. C. Pontin* därpå

höll. Han anställer en jämförelse mellan forntidens slaveri och vår tids

modärna “vita” slaveri. Enligt nyss nämnda tidning gjorde han detta med “en grundlighet som hade kunnat anstå den mäst på djupet gående socialist” samt med “en frimodighet som man trodde endast kunde finnas hos en son av det unga Europa”.

I vårt fosterland, skall hr Pontin ha yttrat, hade ej ännu det vita slaveriet inträngt, men tecken därtill ha hos oss redan visat sig i stattorparsystemet samt i den modärna industrins försök att även hos oss göra arbetaren till maskin, d. v. s. till en intet egande proletär. Endast genom sig själv, genom att förskaffa sig upplysning och kraft, genom association kan den arbetande klassen värna sig mot det hotande vita slaveriet och nödga industrialismen att erkänna arbetet såsom en av kapitalets faktorer, varigenom arbetarens rättighet till deltagande i vinsten blir en följd, ävensom han ej vidare bör kunna betraktas såsom en blott arbetsmaskin i industrialismens tjänst.

Efter vad referatet meddelar, belönades talaren vid talets slut med de flesta åhörarnas bifallsyttringar, men på några personer kunde man dock skönja, säger tidningen, “ett tydligt ogillande över dylika socialistiska åsikters inträngande inom bildningscirkeln och några observerades, vilka funno sig föranlåtna att innan talets slut avlägsna sig”. Några lära dock ha påstått att avlägsnandet ej skedde för annan orsak än för att “ej behöva deltaga i den därefter på programmet upptagna hymnen till konungen“.

Kammarjunkaren måtte i vart fall ha rönt obehag för sin frispråkighet eller ock kommit till en mognare eftertanke om frågans innebörd, ty omkring en vecka senare eller den 8 november innehåller hans tidning “Morgonbladet” en osignerad artikel så lydande “Hjälper demokratin mot proletariatet?”, varest “det vita slaveriet” på nytt upptages till behandling och synes ämnad att vara en utläggning av vad han hade yttrat vid ifrågavarande

fäst, om nu icke artikeln rent av bör stämplas som ett mycket fult dubbelspel — tidningen utmärkte sig för en långt driven socialistskräck och var alltid en av de främsta, när det gällde att fara ut mot tidens kommunism och politiska radikalism, som hon ansåg vara “kommunismens moder“. “Försynen hade“, tillkännages det här, “sannolikt velat att samhällena lika litet som individerna skulle bliva fullkomligt lyckliga här nere utan att människan mera borde arbeta på att bereda sig lycksaligheten i ett liv, där dennas villkor finnas”.

2. *Skyddsföreningen.* — Ett par år senare eller i juli 1847 bildas i Stockholm efter utländskt mönster “Svenska skyddsföreningen” med det uppgivna ändamålet att medvärka till brottens förekommande och sålunda till förhindrande av fängelsernas befolkande. Till detta måls vinnande skulle bl. a. undersökningar anställas rörande bespisningsställena, de fattigas levnadssätt, deras bostäder, fattigvården, allmänna sjukvården, skolorna för fattiga barn och fängelserna. Bland medlemmarna märkas en del jurister, justitiekanslärn och ett justitieråd, lärde, prästmän, fångvårdsmän, militärer, fabrikörer, Aftonbladskungen Lars Johan Hjerta o. s. v.Uppgifterna om skyddsföreningen äro hämtade ur ett antal nummer av Aftonbladet för 1847..

I denna celebra förening, som strax från början räknade ett 60-tal medlemmar, uppträder, såsom *Bergman* säger, för första gången den svenska arbetaren och blandar sin stämma i de offentliga förhandlingarna. Han menar de allmänt politiska. Vid föreningens andra månadssammanträde den 11 augusti håller skrädderiarbetaren *S. Trägårdh,*

alltså fem månader efter Forssells föredrag i bildningscirkeln, ett politiskt föredrag, i vilket han går synnerligen oförskräckt till rätta med en del arbetsklassen berörande allmänna frågor samt på ett sätt som har måst förefalla de till ett hundratal uppgående åhörarna såsom något alldeles splitter nytt. Föredraget väckte emellertid “mycken och förtjänt uppmärksamhet” omtalar Aftonbladet, som återger det så gott som fullständigt.

Även *Trägårdh* börjar sitt anförande med att beklaga sin ringhet. “Då jag“, yttrar han, “i dag vågar mig att för en bildad och upplyst samling av herrar och damer uppträda och tala i ämnen som ligga så långt utom min kunskaps- och värksamhetssfär, borde jag väl i främsta rummet förutskicka några ursäkter och utbedja mig herrskapets överseende med de stora bristerna och det osammanhängande i framställningen av mitt föredrag. Men som jag vet att denna förening ej kommit till stånd för att nagelfara ord utan för ett för fäderneslandet,

mänskligheten och det allmänna bästa viktigt och maktpåliggande ändamål och då i föreningen är lämnat tillfälle även för arbetaren att vinna inträde, ävensom att yttra sina tankar och åsikter över de ämnen här komma att behandlas, ja t. o. m. efter några ledamöters yttrande det vore önskvärt att av arbetarna få höra vad de tänka och tro om det syfte skyddsföreningen sig föresatt, har jag låtit de farhågor vika, vilka alltid framställa sig, då den olärde arbetaren, inseende det äventyrliga därav, inlåter sig på ett för honom så främmande fält.“

Efter några allmänna reflexioner över föreningens program, övergår Trägårdh till kritik av arbetsklassens utestängning från representation i riksdagen, anförande skäl som äro desamma ännu i dag.

“Arbetarnas tillvaro vill man knappast en gång erkänna annat än som en tryckande last på samhällets skuldra. Och likväl är det denna klass, som odlar jorden, som uppför dessa massor av byggnader av alla slag, som bryter malmen ur bärgens djup, som på oceanerna trotsar hetta och köld för att utbyta landets produkter mot andra länders. Och vad ha de för alla dessa mödor? Jo, föda och kläder för

dagen och det ofta knappt nog, men för morgondagen, den kraftlösa ålderdomen ha de intet — arbetets avkastning blir litet ojämt fördelad, se där orsaken! Det är även de som i händelse av behov skola försvara fosterlandets frihet och självständighet. Att allt detta är sannt kan väl ingen bestrida. Och är det sannt, så kan väl ingen rättvist tänkande människa frångå, det även åt dem bör tillerkännas lika rättigheter med dem som aldrig gjort eller göra det allmänna något gagn, men på vilka en tillfällig lyckans nyck hopat börd eller egendom utan att de själva måhända varit värda det ringaste av dess håvor och vilka äro odugliga att själva sköta det ringaste av dessa sina egodelar, vilka således bli bearbetade av denna rättighetslösa klass, utan vilken de mäktiga skulle taga sig ganska slätt ut.

Vartill tjäna lagarna och religionen? Lagarna tjäna till att skydda den del av folket som har egendom samt i det närmaste utestänga och hindra samt göra det omöjligt för den som intet eger att förvärva något. Religionen däremot, såsom den allmännast tydes och tillämpas, är till för att trösta arbetaren däröver att han intet har och intet kan få. Vaka, arbeta och bed: se där religionens bud för den fattige; lida brist, försaka och tro gud om gott, han hjälper dig nog, sker det ej här i livet, så sker det i ett tillkommande. Lika gott om du här, sedan du arbetat så länge dina krafter medgivit, skulle hungra eller frysa ihjäl. Endast du tror att för dig har gud ej skapat något av vad den härliga jorden bär, har du utsikt att få se himlen öppen för dig, usla tröst!

Rättegångsväsendet är ej häller så beskaffat att det kan förekomma den fattiges förtryck, det vill det ej häller. Så länge rättvisans handhavare godtyckligt kunna gripa, anklaga och i fängelse inkasta vem de vilja utan de ringaste skäl, så länge de kunna inför rätta söka förmå dessa olyckliga, oskyldigt anklagade att med lock eller hot bekänna och på sig taga förbrytelser, vilka dessa ej någonsin begått och på vilkas möjlighet de ej en gång tänkt och så vidare, så länge skola en mängd nuvarande missförhållanden allt framgent ega rum.“

Den bristfälliga uppfostran som en orsak till demoralisationen utgör härpå föremål för Trägårdhs kritik. Han påpekar här hur olämpliga läsämnena i de lägre skolorna äro valda eller påbjudna.

“I stället för att av vad de läsa finna sig uppmuntrade till vidare och fortfarande ansträngningar till vinnande av kunskaper efter deras ålders fattningsförmåga, få de små barnen sinnet nedtryckt och läslusten förkvävd av de läseböckers olämplighet, vilka de en lång följd av år måste oupphörligt omtugga utan att därav begripa eller förstå det ringaste.”

Som andra omständigheter, vilka menligt inverka på de arbetande klassernas ställning, anföres vidare sjukvården, bostadsnöden, dryckenskapen.

“Så länge det är eller anses vara en förtjänst att av ett sunt och nödvändigt födoämne förädla jordens avkastning till ett både i fysiskt och moraliskt hänseende fördärvligt gift, så länge denna förädling är tillåten eller förbehållen en viss klass, så länge denna förädlade produkt är en lönande och hedrande handelsvara, så länge det av hög och låg anses för en skam att ej supa brännvin, så länge det ej allmänt anses för en skam att supa: så länge är det i det närmaste omöjligt att ens våga hoppas det varken fylleriet, fattigdomen eller brottsligheten skola synnerligen förminskas.”

Till sist riktar föredragshållaren till auditoriet följande kraftord, vilka en liten inskjuten ödmjuk mellansats ej förmår avtrubba:

“Då I insett behovet av förbättring i de fattiga arbetarnas ställning och önsken åstadkomma den, väljen då de rätta medlen för att ernå detta mål som I så livligt önsken. Det anstår icke mig, en fattig, okunnig arbetare att giva eder råd, jag kan det ej häller, men — en bön, en önskan vill jag likväl framställa: visen genom edert handlingssätt att I värkligen viljen folkets väl och att I ej förenat eder för

att för folket uthänga en ny och vacker skylt, som lovar mycket och håller intet. — Må de tre orden i följande värs av Leopold bli edert valspråk: Tre stora ord, min son, vår samhällslära pryda: Upplysning, Frihet, Mänskorätt. Om himlen unnar dig förstå, vad de betyda, Förklara dem en dag för mänskors usla ätt! Har man ännu förstått dem rätt? Vill man ännu förstå dem rätt?

Skyddsföreningen går snart ur tiden. Och mot bildningscirklarna uppstår bland arbetarna ett allt mer växande missnöje, som slutligen flerestädes leder till en utbrytning ur dessa. Ett nytt slags föreningar se dagen, nämligen arbetarföreningarnaOm sin tids skyddsföreningar fäller Swederus följande omdöme:

“De föreningar, vilka man i senare år bildat för frigivna fångars beskyddande, äro i rangen bra lika en oändlig mängd av de många fradgiga idéer, på vilka samtiden kastat sig under förmodan att hava tillägnat sig realiteter. Dessa föreningar äro en ljudande malm och en klingande bjällra. Vad kunna de uträtta? Bildade personer i en avundsvärd samhällsställning skola där gripa sig an att vara den brottsliges bröder, tänka för honom och jämna hans nya bana. På vilket sätt göra då dessa bröder och nya fäder? Huvudsakligen bereda de sig att för *sina* skyddslingar skaffa inträde i goda familjer, där de skola anställas såsom tjänare.” (Om fattigväsendet, s. 526—27). — En ny “Stockholms skyddsförening för frigivna” bildades i Stockholm 1879, samt hade förut under 70-talet dylika fångvårds- eller skyddsföreningar bildats på flera orter i landet..

3. *Arbetarföreningarna.* — Bildningscirklarna fortfara dock att ännu en tid bestå vid sidan av arbetarföreningarna, med vilka de till en början i enskilda fall samarbeta, när t. ex. petitioner i någon politisk fråga o. dyl. ifrågakomma. Även finnas personer, vilka äro medlemmar av båda föreningarna. Sista bildningscirkeln, den i Karlskrona, upphörde 1877.

Under påvärkan av händelserna i Norge, varest

arbetarföreningarna genom Marcus Thranes oförtrutna arbete fått ett större uppsving och vilka följdes av den svenska huvudstadspressen med erkännansvärd uppmärksamhet, hade några arbetare i Stockholm, vilka voro medlemmar av stadens bildningscirkel i november 1849 kommit tillsammans och överlagt om nyttan av en förening, där man dagligen kunde komma tillsammans, läsa tidningar och arbetarnas specialintressen bättre tillgodosågos än som var förhållandet i bildningscirkeln. Anklagelserna mot bildningscirklarna att urarta till sammanslutningar, där man blott roade sig, blevo allt allmännare.

Sålunda kom Stockholms arbetarförening till stånd i februari 1850 och erhöll från början 90 medlemmar, som följande år i februari hade växt till 150. Man hade också stått i korrespondens med Thrane angående hans arbetarföreningar och övriga agitationsvärksamhet i Norge, innan han råkade i konflikt med myndigheterna, som slutligen skulle förskaffa honom 4 års straffarbete som “uppviglare”, ehuru hans agitation bland Norges arbetare och husmän var den tidens fredligt socialistiska propaganda. Hösten 1850 hade Thrane även ämnat sig till Stockholm, men blivit i Karlstad nekad pass och därför måst återvända. Hans brev härom är i sin helhet intaget i den i Stockholm utkommande tidningen Demokraten för den 9 nov. 1850.

Arbetarföreningarna i Stockholm och Göteborg synas ha betraktats av myndigheterna som farliga härdar för samhällets lugna utveckling. Ordföranden i Göteborgs arbetarförening *J. Sandvall,* en för övrigt affärsspekulativ herre, trakasseras av prästerskap och magistrater, mäst dock som utgivare av Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, för vars spridning bland landsbygdens skollärarkår

han ivrigt agiterar. Landshövdingen i Jönköping, i vilken stad Sandvall var ofördelaktigt känd sedan sin

värksamhet som kamrer vid Smålands privatbank, varnar i en allmän kungörelse länets allmänhet att prenumerera på nämnda tidning, som enligt landshövdingeämbetets mening “vore fientlig ej allenast mot landets regeringssätt utan även mot det samhällstillstånd som är“. Länsstyrelsen hoppas genom sin hövding att folkskollärarna icke måtte förnedra sin vackra bestämmelse som folkets uppfostrare genom att bli “skadliga tidningsskrivares och folkledares hantlangare, förgifta samhällsfriden och draga ofärd över samtida och kommande släkten”. Även erinras om huruledes “den hederliga Wärmlandsallmogen med förakt avvisat Thranes försök att där i landet vinna medhållare och anhängare”Jfr *Posthumus,* Mina samtida, IV: 233—34..

Polismästaren i Stockholm söker öva tryck på därvarande arbetarförenings sammankomster genom att, då han icke egde befogenhet att förbjuda dem, ge sin önskan tillkänna att föreningens allmänna sammankomster, vid vilka enligt statuterna diskussioner och föredrag anordnas, icke vidare skulle hållas. När polismästarens skrivelse den 17 mars samma år föreningen hade bildats kom till behandling, hade en arbetare vid namn *Bauhahn,* tysk till börden, hållit ett “med mycket bifall“ mottaget anförande angående “den splittring man sökte att uppväcka genom att injaga förskräckelse hos de förmögnare klasserna för de nybörjade rörelserna bland arbetarna.” Arbetaren borde tillbakavisa alla dessa beskyllningar genom allvar och värdighet och genom att visa att han endast ville utöva en rätt som ingen kunde fråntaga honom, “den att i kärlekens och broderlighetens namn förenas för att avhandla det som rör honom närmast, hans rättigheter som människa”. (Reform för 20/3 1850).

Såväl i huvudstaden som i landsorten framföres klagan över att “husbönder och mästare” söka hindra arbetarna att ingå i föreningarna. (Demokraten för 8/2 1851).

Arbetarföreningar uppstå efter hand i landsortsstäderna, sannolikt av samma skäl som Stockholms arbetarförening. I ett föredrag om arbetarföreningar på ett möte i Lund i mars 1851 ställer en arbetare, medlem av platsens bildningscirkel, en uppmaning till sina kamrater att låta bildningscirkeln uppgå i den nya arbetarföreningen.

“Inom hela den arbetande klassen går”, säger han, “en känsla, en dunkel aning om att den vill framåt... i de kring snart sagt hela landet spridda bildningscirklarna finner man denna aning uttalad... Men icke är det bildning att endast kunna tillägna sig det högre samhällslivets yttre former. Nej, bröder! Skalet är intet utan kärna och kärnan sakna vi. Vi ega icke de medel som kunna tillåta oss ett mera förfinat liv och utan denna kärna betyder skalet ingenting... Bildningscirklarnas största fel är att icke ha låtit arbetaren komma till kännedom om sina skyldigheter och rättigheter som människa. Ty var och en som har skyldigheter måste också ha rättigheter. Och så länge arbetaren icke lärt sig inse detta är han blott en halv människa.” (e. Demokraten för 19/4, 1851).

Bergman fick sålunda rätt i sin förut omnämnda misstro till bildningscirklarna.

Den 24 februari 1850, på årsdagen av franska republikens proklamering inviges Stockholms arbetarförening med en större sexa å värdshuset “Claes på hörnet“ i närvaro av 370 personer. Skålar utbringas. En av styrelsemedlemmarna, arbetaren *J. E. Lundberg,* talar för den tvååriga franska republiken; en annan styrelseledamot, skrädderiarbetaren *R. Löwstädt* talar för proletariatets frigörelse; den ene av föreningens två sekreterare

F. Th. Borg talar för kvinnan samt en fjärde styrelsemedlem förutnämnde *L. Bauhahn* talade enligt referat i “Reform” med stort bifall för nationaliteternas försvinnande.

Bland föredrag, som första året hållas i föreningen, anteckna vi ett föredrag av *P. Götrek,* den andre av föreningens sekreterare, om kommunismen vid föreningens allmänna sammankomst den 12 maj. Han förklarade sig i detta föredrag vara kommunist trots alla de oblida omdömen, som man hade fällt rörande kommunismen. Han ansåg sig emellertid ej äventyra något vid denna frimodiga bekännelse, då kommunismen endast vore ett nytt namn på en gammal sak, kristendomen. Sitt tal utgav Götrek sedan på eget förlag. Vid samma sammankomst, som var besökt av 300 personer, tillhörande föreningen samt “ett stort antal damer och några resande”, uppträdde även en arbetare vid namn *Möller,* vilken höll föredrag om arbetarnas bildning. Påskdagen

föredras en levnadsteckning över den franske revolutionshjälten Armand Barbés och hans politiska värksamhet. Barbés var bland huvudledarna för 1830-talets republikanska sammansvärjningar samt en av ledarna för arbetarresningen i Paris i maj 1848, för vilket han hade dömts till livstids fängelse, men benådats 1854. Minnesteckningen ådrog sig några talares missnöje, vilka "förmanade" föreningen till "fosterlandskärlek, gudsfruktan, arbetsamhet, aktning för lagarna och enighet"*Posthumus,* anf. arb., IV: 227.. Följande år på hösten lämnar Götrek för alltid Stockholm.

Första året av föreningens värksamhet hade knappt gått till ända förrän den blev utsatt för en rätt hårdhänt kritik. En politisk tidning, "Rätt och Sanning", som hade startats den 11 dec. 1850

i anledning av att, såsom hon säger i sin anmälan, "de större oppositionstidningarna försjunkit i en matt undfallenhet för viljorna på samhällets höjder", men som dock icke kunde hålla sig uppe längre än till den 16 juli påföljande år, tycker att det inom föreningen talades för mycket och uträttades för litet. I sitt nummer för den 26 febr. 1851 låter hon föreningen förstå att "om den skall få någon betydelse, bör den icke uppträda såsom docerande och ävlas om inträde i bildningscirkeln, där hovorganen är(o) själen i massan"Sekreterare i bildningscirkeln var kammarjunkaren Pontin, tillika utgivare av tidningen "Morgonbladet". Han gick allmänt och gällde för "hovets hemliga agent". (Folkets Röst, 9/3 1850)..

"Av munväder är", fortsätter tidningen, "landet nog fullt, till och med av bara riksdagens... Då föreningen vet vad den vill och detta gillas av allmänna omdömet, har Arbetarföreningen hunnit nog långt på vetandets väg. Arbetarföreningen bör förnämligast räkna på den fysiska kraften och huru många knytnävar den kan uppställa. Att använda styrkan klokt och mäktigt bör vara föreningens studium, men aldrig att bilda prästerskapet... Ledamöterna i föreningen böra mindre vinnlägga sig om konsten att hålla tal än att föra vapen, barrikadera o. dyl. Kan Arbetarföreningen (i Stockholm) bilda ett nationalgarde, bestående av järnbärare, spanmålsbärare, sjömän, arbetare av andra klasser etc. till tusen man, så blir föreningen respektabel. — Utan arbetarföreningars värkställande kraft hade Frankrike nu icke varit republik."

Vad föreningen själv tänkte om "Rätt och Sannings" ifrågavarande artikel om arbetarföreningen, därom blev ingenting försport. Men myndigheterna funno artikeln innebära uppmaning till myteri och uppror och åtal väcktes mot tidningen därför. Juryn förklarade den skyldig och ansvarige utgivaren dömdes till fyra månaders fästning. Som tidningens senast anmälda utgivare stod bokbinderigesällen F. Th. Dahlgren; de två föregående hade

varit f. d. notarien Sundborg och f. d. landsfiskal J. A. Bråvik. (Lundstedt, Sveriges periodiska litteratur).

Redan under föreningens första år uppstår det slitningar inom föreningen, särskilt med en av dess styrelseledamöter Franz Sjöberg, Folkets Rösts redaktör, samt om där hållna föredrag och diskussioner, som framgår av en protest som publiceras. I denna protest avsäger föreningen sig

"all överensstämmelse med sådana personer eller tidningar, som tro sig kunna värka för arbetsklassens väl medelst försök att härstädes utan urskiljning upprepa och efterhärma vissa satser och åsikter, som utpuffats såsom socialistiska grundsatser, men ingalunda kunna medvärka till en sann social utveckling, samt ett diskussionssätt, som redan spelt ut sin roll inför det sunda omdömet bland frihetens och demokratins värkliga vänner i andra länder".

Här åsyftas förutom Sjöbergs tidning tvivelsutan Götrek och "kommunisterna" över lag.

Föreningens värksamhet avstannar så småningom och upphör innan decenniets slut. Dess tidning "Reform", som, sedan den blivit föreningens officiösa organ bar tilläggstiteln "tidning för arbetarföreningen", hade dock upphört redan den 29 maj samma år föreningen stiftades utan att den fick något nytt i stället, försåvitt icke tidningen "Demokraten" skall få gälla som sådant, alldenstund den följer föreningens värksamhet med särskild uppmärksamhet.

I sina rätt kuriösa avskedsord till prenumeranterna meddelar redaktionen av "Reform" att den aldrig hade räknat

på någon vinst av tidningen samt att den redan från början varit fullt på det klara med att tidningen icke hade att påräkna publik “bland den mindre bildade delen av folket”. Språket hade “icke varit lämpat för densamma”... Till en början ville redaktionen skriva för den mera bildade i hopp att “sedan även tränga ned till massan“. Prenumerationen syntes ga bra i början, men så hade tidningen utan att redaktionen hade kunnat komma underfund med orsaken

blivit “misshaglig för flera” och man hade “gjort allt för att hämma dess framgång”. Detta skulle icke ha avskräckt tidningen att fortsätta med sin värksamhet. Men då “socialismen här lika litet som i det övriga Europa utsläckes, även om den för ögonbliket bleve berövad sina målsmän”, finner tidningen sig kunna upphöra att utkomma.

Huvudredaktören för tidningen var *F. Th. Borg,* sedan bekant som ledamot av riksdagens första kammare och redaktör av “Öresundsposten”.

1850-talets arbetarföreningar upphörde som sagt under decenniet. Men på 60-talet uppstå de på nytt under så att säga en ny regim. Norrköpings arbetarförening stiftas 1860, Hälsingborgs 1862, Stockholms och Göteborgs nya arbetarföreningar båda samma år eller 1866 o. s. v. De fingo en avgjord “praktisk” riktning och blevo, för att tala med den som statistiker förtjänte, men som politiker mycket konservativa riksdagsmannen m. m. *C. E. Ljungberg,* “fullkomligt fria ej blott för alla socialistiska och kommunistiska svärmerier utan även för politiska strävanden”*Ljungberg,* Den nya tidens associationsväsende, 1869, s. 23.. Kooperationen omhuldas i stället så mycket mer, den art av densamma som hade Schulze-Delitzsch i Tyskland till sin främste målsman och som kan betecknas som de kristligt-socialas konservativa kooperation. Några “för arbetarnas bästa nitälskande män av den bildade klassen” stiftade 1865 ett “sällskap för arbetareföreningars främjande”. Utom kooperativa handelsföreningar bildades även ett antal produktionsföreningar, nämligen i Stockholm en association av målare med 30 à 40 medlemmar, en silverarbetarförening, en association av pianoarbetare, en förening för tillvärkning av järn-, stål- och mässingsarbeten; i Norrköping en association för tillvärkning av yllevävnader, två kooperativa snickeribolag, ett kooperativt plåtslageribolag och ett kooperativt mekaniskt värkstadsbolag o. s. v. Vid sidan härav grundades även understödskassor dels fristående, dels i samband med arbetarföreningarna. Stockholms nya arbetarförening grundade sålunda både en handelsförening och en sjuk- och begravningsfond.

Boktryckeriarbetarnas association och en skrädderiarbetarassociation voro bildade redan under den förra perioden (1852). En tidigare år 1846 bildad fackförening i Stockholm (nämnda boktryckeriarbetar- och skrädderiarbetarassociationerna voro icke fackföreningar utan produktionsföreningar), nämligen “Typografiska föreningen” hade så gott som uteslutande en sällskaplig karaktär. Den har emellertid utgjort embryot till vår tids fast organiserade Typografiska förbund. Skrädderiarbetaren *Söderstedt* höll, tydligen med erfarenheter från uppehåll i Paris, 1852 i februari i Stockholms arbetarförening föredrag om vikten och betydelsen av arbetarassociationer för arbetarklassens höjande i moraliskt och intellektuellt hänseende samt till förbättrandet av dess ekonomiska villkor. Han meddelade då också att en förening för gemensamt inköp av livsmedel och gemensam matlagning vore under bildning inom arbetarklassen. Ifrågavarande “matassociation” konstituerades i april nämnda år vid en gemensam sammankomst av arbetarföreningen och bildningscirkeln under ordförandeskap av sekreteraren i bildningscirkeln, förutnämnde kammarjunkaren *Pontin.* 20 personer antecknade sig vid tillfället som medlemmar. I den provisoriskt tillsatta styrelsen invaldes två silverarbetare, en skrädderiarbetare, nämnde Söderstedt, en kortarbetare. De övriga utgjordes av en kammarjunkare, nämnde Pontin, en baron, en privatlärare samt en skräddarmästare.

Under denna arbetarföreningarnas andra period föranstaltas de första skandinaviska så kallade arbetarmötena.

År 1870 eger det första skandinaviska arbetarmötet rum i Stockholm, vartill “Sällskapet för arbetarföreningars befrämjande” hade utfärdat inbjudning, sedan styrelsen, vars ordförande var *C. E. Ljungberg,* genom en den 3 dec. 1869 dagtecknad rundskrivelse hade förvissat sig om anslutning från föreningarnas sida. Efter cirkulärets utsändande att döma skulle då ha funnits i Sverge ett 50-tal kooperationsföreningar. Av inkomna 33 svar hade 32

(svenska) föreningar förklarat sig önska ett nordiskt arbetarmöte. Trollhättans förening hade funnit frågan vara för tidigt väckt. Vid ett möte i Kristiania sommaren 1869 mellan norska arbetarföreningar och några svenska och danska vänner av associationsrörelsen bland arbetarna som ock vid ett annat möte kort därefter i Stockholm av några sydsvenska föreningar och “Köpenhamns Arbejderforening av 1860“ hade samma önskan blivit uttalad.

Mötet gick också av stapeln i Stockholm den 30 juni i slöjdskolans stora hörsal och pågick i fyra dagar. De å programmet upptagna 16 överläggningsämnena voro fördelade på tre avdelningar, av vilka den första avdelningen behandlade frågor som avsågo främjandet av arbetarnas upplysning och sedlighet; den andra: frågor rörande sättet att ändamålsenligast ordna särskilda slag av föreningar, utveckla associationsväsendet och att mellan föreningarna åstadkomma nödigt samband samt den tredje: frågor angående förbättrandet av den arbetande klassens ställning i allmänhet.

I överläggningarna deltogo blott överklass, skolmän och politiker, hantvärksmästare och fabrikörer med undantag av i diskussionen rörande

emigrationsfrågan, i vilken *en* som sådan titulerad arbetare deltog. Svenska arbetaren prisades för det den slagit in på associationens väg i stället för som i England på sträjk- och den trade-unionistiska vägen.

Mötets bestyrelse hade utgjorts av C. E. Ljungberg, föreståndaren för Stockholms slöjdskola kapten Björkman, folkskoleinspektören C. J. Meijerberg, kapten Mankell, skräddarmästaren J. U. Söderstedt (förutnämnde skrädderiarbetaren), Adolf Hedin, lärftskramhandlare Ditzinger samt E. G. Sundberg, bestyrelsens sekreterare.

Det andra nordiska arbetarmötet beslöts skola hållas i Köpenhamn sommaren 1873, men kom aldrig till stånd. Komiterade, tre från vartdera av de tre länderna, vilka utsågos vid det första mötet för detsammas anordnande “hörde ej av sig, om den upplöst sig själv eller ännu i all tysthet arbetar på planen för det nya mötet är obekant” heter det i de utgivna förhandlingarna vid första *svenska* “arbetarmötet” i Stockholm 16—19 juli 1879.

Inhemska s. k. arbetarmöten hållas i Stockholm 1879, i Norrköping 1882, i Örebro 1886, i Stockholm 1890. Å detta möte beslöts omlägga de hittillsvarande “arbetarmötena” till “social-politiska kongresser”. Och skulle den första social-politiska kongressen ega rum i Göteborg 1893, så vitt oförutsedda hinder ej inträffade. Sådana förhinder måtte ha inställt sig, ty någon kongress i angivna syfte blev aldrig kungjord.

De värkliga arbetarmötena, där arbetarna själva infinna sig och besluta om sina egna klassangelägenheter, sammanfalla med socialdemokratins intåg i landet kring mitten av 1880-talet. Fackföreningar, som då finnas, börja åter få en socialistisk anstrykning i likhet med Stockholms arbetarförening under dess första organisationsår. När *August Palm* börjar 1881 i Stockholm sin agitation, är

det Stockholms snickeriarbetarförening (senare kallad Stockholms träarbetarförening) som ger honom den första handräckningen. Från denna tidpunkt ingår den svenska arbetarrörelsen i sitt tredje socialistiska skede, men som tillhör en senare tids historia, som vi icke här ha att behandla.

Omedelbar beröring med den internationella arbetarrörelsen.

Bland sällskap som bildades under 1840-talet var även “Skandinaviska sällskapet” i Stockholm, som stiftades på hösten 1847 och som skall ha bestått “till stor del av ledamöter ur de arbetande klasserna” eller närmare bestämt: hantvärksgesällerna inom sällskapet bildade en egen avdelningJfr. *Posthumus,* Anf. arb., II: 201 samt III: 75—76. — Första skandinaviska, sällskapet stiftades i Uppsala 1843 med Bergstedt som dess första sekreterare.. Några av dem, vilka i utlandet lärt känna personer, vilka voro värksamma för spridning av lärorna om socialism och kommunism, fortforo att stå i förbindelse med dessa; och sökte man genom sällskapet sprida kännedom om de kommunistiska lärorna. Vid sällskapets (eller sektionens?) första sammankomst den 25 okt. hade *Götrek* fungerat som ordförande. Genom de s. k. gesällvandringarna, vilka voro så vanliga under skråordningens dagar och som understundom utsträcktes till besök i andra land, var det som svenska arbetare blevo i tillfälle att stifta

personlig bekantskap med utlandets arbetarrörelse. Forssell, Löwstädt, Söderstedt, kanske ock Trägårdh, hade varit på vandring i utlandet.

Senare, då arbetar-Internationalen hade blivit bildad 1864, påstås den ha haft “anhängare” här i landet. *Posthumus,* förf. till “Mina samtida”, kan t. o. m. uppge medlemmarnas antal, nämligen till 2,000 (i företalet till del V av hans memoarer). Han synes emellertid ha förblandat Internationalen med en äldre likaledes internationell organisation, kallad Europas demokratiska centralkommitté, bildad i juli 1850 och med säte i London. Harro Harring — Thranes samtida och som politisk flykting bosatt några månader i Norge, tills han därifrån utvisades i maj 1850 och efter utvisningen bosatt än här än där i utlandet, mäst i England — drev en ivrig propaganda för nämnda organisation i Norden. Han icke blott erbjöd sig att vara de tre nordiska ländernas representant i kommittén samt att som deras ombud deltaga i en tilltänkt världskongress av deputerade från Amerika och Europa i London i maj 1851; han sökte även från London få till stånd en sektion av organisationen i Skandinavien. För detta ändamål hade ett gemensamt möte av ombud för skandinaviska arbetarföreningar varit ifrågasatt att hållas i Göteborg såsom den mäst lämpliga mötesplatsen, men synes mötet icke ha egt rum. Varifrån Posthumus fått sin siffra är emellertid en mystifikation. Även *Bergstedt,* utgivaren av “Samtiden”, påstår, utan att uppge någon medlemssiffra, att en sektion av Internationalen fanns här liksom i Danmark, men tyckes han dels fått denna sin uppgift från en fransk förf. i Journal des Economistes, dels grundat den på ryktena som korsade varandra på denna tid om den fruktade Internationalen. Han meddelar ock i sin veckoskrift endast ryktesvis till en början att pänningunderstöd ingick från Sverge till Internationalen. Så skriver han bland annat att “det uppgives med stor säkerhet av

personer som pläga vara väl underrättade att icke obetydliga bidrag samlas på svenska värkstäder för det internationella sällskapets räkning”. Men redan i följande årgång av tidskriften har ryktet tagit fast form; och nu finns det som sagt en sektion av densamma. De många arbetsinställningar, som skola ha förekommit nästan samtidigt på skilda orter i landet, sättas i samband med de svenska arbetarnas helt visst apokryfiska förbindelse med InternationalenSå “många“ kunna “arbetsinställningarna” icke ha varit, om ens några, vid denna tid. Senare under 1870-talet, då Internationalen var upplöst, utbröto ett par stora sågvärksarbetarstrejker i Norrland, “det stora upploppet” i Gävle i maj 1875 samt den ännu våldsammare, mycket omskrivna Sundsvallsstrejken 1879. Om “upploppet” i Gävle skrev Aftonbladet 8/6 efter dess slut bl. a. dessa ord: “En av våra förnämsta och idogaste landsortsstäder har i dessa dagar varit skådeplatsen för uppträden av en synnerligen beklagansvärd art. Efter vad det vill synas, är visserligen den genom brädgårdsarbetarnas i Gävle arbetsinställelse störda samhällsordningen nu återställd, men vi befara att genom vad som tilldragit sig och genom vederbörande myndigheters sätt att därvid gå till väga, aktningen för lag och ordning i landet erhållit en svår stöt.“ (Se vidare “Tillägget“ i slutet av boken).. I Danmark däremot fanns faktiskt en sektion av Internationalen, bildad av Pio, som därstädes under åren 1871 och 72 hade skapat fram en kraftig socialistisk arbetarrörelse, men som redan 73 blev helt och hållet undertryckt av myndigheterna. Från Danmark gick rörelsen över till Norge, varest en dansk snickerigesäll M. Jantzen och en svensk snickare *J. O. Ljungdahl* tillsammans med en norsk student O. J. Fjörtoft drevo internationalistisk agitation, som likväl blev naturligen av kort varaktighet.

Proletariatet som produkt av kapitalism och industrialism.

Över detta ämne skriver *P. Götrek* äkta “marxistiskt” i sin 1847 utgivna lilla skrift “Om proletariatet”. Marx hade då ännu icke gjort sig gällande; hans kommunistiska manifest utkom först följande år i februari, då det genast översattes av Götrek till vårt språk. Marx’ tidigare arbeten “Elend der Philosophie” m. fl. voro ej ens kända i hans eget hemland, Tyskland.

Proletariatet är enligt Götrek den klass i samhället, som uteslutande lever av sitt arbete och icke av vinsten av något kapital; den klass, vars väl eller ve, vars liv och död i följd därav beror av växlingen av goda eller dåliga konjunkturer, som med ett ord beror av den ökade eller minskade konkurrensen.

“I det gamla Rom kallade man de medborgare proletarii, vilka hade så ringa inkomst att de måste från all skatt till staten befrias och vilka ej kunde vara staten till någon nytta annat än genom de barn (proles) de lämnade den. Fattiga och arbetsklasser har det i alla tider givits, även voro de arbetande nästan alltid de fattiga, men proletärer har det ej alltid givits och det lika litet som konkurrensen ej alltid varit fri.“

Hans egna ord lyda i fortsättningen sålunda:

“Proletariet har uppkommit genom införandet av maskinerna, vilka sedan medlet av 18:e seklet

blivit uppfunna och av vilka de viktigaste äro ångmaskinerna, spinnmaskinerna och de mekaniska vävstolarna. Dessa maskiner, vilka voro ganska dyra och sålunda endast kunde anskaffas av rika personer, uttrángde de dåvarande arbetarna, alldenstund man medelst maskinerna kunde leverera varorna för bättre pris och med mera skyndsamhet än det var möjligt för de hittills varande arbetarna på deras ofullkomliga spinnrockar och vävstolar. Maskinerna överantvardade därigenom industrins viktigaste grenar helt och hållet i de stora kapitalisternas händer och gjorde att arbetarens ringa egendom, som huvudsakligen bestod av hans värktyg, vävstolar och dylikt, blev alldeles utan värde, så att kapitalisten kunde behålla allt för sig, lämnade intet övrigt åt arbetaren. Sålunda blev fabrikssystemet infört.

Då kapitalisterna sågo huru förmånligt detta system för dem var, sökte de att utsträcka det till allt flera arbetsgrenar. De fördelade arbetet allt mer och mer bland arbetarna, så att dessa senare, som förut var och en gjort ett helt stycke arbete, nu endast gjorde en del av detta stycke. Härigenom användes själva arbetaren såsom en maskin och genom det sålunda förenklade arbetet kunde man lämna produkter skyndsammare och i följd därav till billigare priser än förut. Slutligen fann man att de organiska maskinerna eller arbetarna i de flesta fall kunde utbytas mot mekaniska, så att i nästan varje arbetsgren maskiner kunde användas. Så snart nu en arbetsgren blev driven maskinmässigt, föll den, alldeles som förut spånad och vävnad, i de stora kapitalisternas händer, och arbetaren undandrogs den sista återstoden av självständighet. Småningom ha vi kommit därhän att nästan alla arbetsgrenar, synnerligast i England, Frankrike, Tyskland och Amerika, drivas

fabriksmässigt. Därigenom har den hittillsvarande medelklassen, i synnerhet den mindre hantvärksmästaren blivit allt mer ruinerad, arbetarnas forna läge helt och hållet förändrat och tvänne nya klasser, som småningom uppsluka alla de övriga, ha uppkommit, nämligen 1. *de stora kapitalisternas klass,* som i alla i industriellt hänseende fortskridande länder nästan uteslutande är i besittning av de förnödenheter, som för livets bibehållande behövas och av de medel (maskiner, fabriker, värkstäder), varmedelst dessa förnödenheter bli åtkomliga. Detta är den klass, som kallas bourgeois eller bourgeoisi, 2. de *ingenting egandes klass,* som är tvungen att sälja sin arbetskraft till bourgeoisklassen endast för att erhålla levnadsbehoven. Men då de båda parterna vid denna handel ej äro till varandra i lika ställning utan fördelarna alltid på bourgeoisins sida, så måste de ingenting egande foga sig efter de av bourgeoisin föreslagna dåliga villkoren. Denna av bourgeoisin beroende klass kallas proletärernas klass eller det förut nämnda proletariatet.

De bägge stora samhällsklasserna, bourgeoisin och proletariatet, skola i anseende till deras olika samhällsställning och intressen förr eller senare ställa sig som tvänne fientliga makter mot varandra. Striden kan ej undvikas. Den gäller samhället; den gäller mänskligheten och dess framtid.”

“Det vore skäl”, menar dock Götrek, “att den, medan ännu tid är, bilades. En våldsam omstörtning, en revolution är oundviklig, såvida ej en reform på fredlig väg dessförinnan beredes ... Under sådana förhållanden kunna vår tids politici ej utgöra mer än tvänne partier, antingen äro de reformvänner eller revolutionärer.”

Utan sitt föregående studium av saint simonismen skulle Götrek icke ha kunnat ge en så klar bild som den han här ger av proletariatets uppkomst

och av maskinteknikens återvärkan på detsamma. Såsom förut nämnts (s. 64) har Tugan-Baranowsky ådagalagt i sitt arbete om den modärna socialismens historiska utveckling att Saint Simon och hans skola givit läran om klasskampen, sådan den i dag förstås, en klar och tydlig formulering, ehuru saint simonisterna själva hade den föreställningen att de genom sin lära om en ny reformerad kristendom hade gjort den överflödig.

Om maskintekniken skriver *Götrek* i samma lilla skrift:

I våra dagar tillskynda maskinerna rikedom åt en, då de ruinera hundrade eller tusende. De äro ett fördärv för massan av arbetare, vilka i sin förtvivlan ofta äventyra fängelse eller döden för att förstöra dem. Och likväl är det omöjligt att hindra fördubblandet i oändlighet av nya maskiner och detta maskinernas ökade antal, allt mer ökande arbetarnas elände, skall otvivelaktigt, om ej reformer i tid hindra det, förorsaka förskräckliga katastrofer. Men maskinerna äro i och för sig ett gott, alldenstund de lätta arbetarnas möda och öka produktionen. Det är den sociala organisationen, som är fördärvlig och som skadar allt. Det är nödvändigt att uppfinna en bättre organisation för arbetet och för samhället, varigenom maskinerna bli nyttiga för alla utan att skada någon.“

Kommunismen löser detta problem fullständigt och fullkomligt, förklarar Götrek, tänkande då först och främst på Cabets ikariska kommunism.

“Inom det samhälle, som antagit gemensamhetsgrundsatsen, gagna maskinerna alla och äro på intet sätt till skada för någon, emedan alla arbetare eller alla medborgare äro associerade och tillgodonjuta allesamman av produkterna; och alla böra vara intresserade av att man uppfinner nya maskiner.”

Kommunismen i Sverge.

1. *Resumé. — Götrek* hade efter sin övergång till Cabet gjort hans lära bekant, såväl genom sin översättning av hans trosartiklar som genom egen popularisering av hans grundsatser under markering att Cabets kommunism vore den sanna kommunismen. Sedan följer Götreks översättning av Marx’ manifest. I Stockholms bildningscirkel hade *Forssell* framlagt sin uppfattning av kommunismen samt dennes förhållande till kristendomen. En av cirkelns medlemmar, skeppsbyggmästare *Andersson,* hade vid en av dess fäster proklamerat sig som anhängare av “den andliga kommunismen”. Samtliga stående under de läror Cabet hade förkunnat. Bland hemkomna svenska arbetare hade *Löwstädt,* ledamot av Stockholms arbetarförenings styrelse, varit en av hans åhörare vid de av Cabet anordnade föreläsningarna i Paris.

Cabets kommunistiska system har blivit kallad till skillnad från andra kommunistiska system den ikariska kommunismen efter hans sociala roman “Resan till Ikarien“, vilken utgör en beskrivning i minsta detalj av den kommuniststat han givit det fingerade namnet Ikarien. En engelsk lord William Carisdale, under vilkens förklädnad Cabet döljer sig, företager en resa till landet in spe,

skriver en dagbok om landets seder och bruk, författning och institutioner samt förälskar sig i en ikariska, den han slutligen äktar. Hans kommunism har även blivit kallad dygdekommunismen, emedan enda drivfjädern till alla handlingar skulle vara dygd.

Enligt Cabet bör ett lands hela territoriella område betraktas som ett enda gods, vilket utan att kunna delas tillhör samhället under hägnet och ledningen av en centralmakt eller stat. Folkets fullmäktige förvalta detta allmänna gods och fördela genom sina organ såväl avkastningen som arbetet, inrätta värkstäder för varje yrke samt förena arbetarna av samma yrke. Det enskilda äktenskapet, det enskilda hushållet och den enskilda familjen bibehållas hälst, men är ej oundgängligen nödvändigt. Barnen åtnjuta alla utan undantag lika uppfostran, men stanna hos föräldrarna. Städer fortbestå; och upprätthålles således skillnad mellan land och stad. Det nationella området står som sagt under statens uppsikt, kontroll och ledning. Envältet tillhör folket, men folket utövar sitt envälde genom regeringsformen, fastställd och godkänd av hela folket, samt genom lagen, uttrycket för den allmänna viljan, men stiftad av en av alla medborgare vald national-representation och “så mycket som möjligt” gillad av hela folket. Alla till myndig ålder komna medborgare äro valbara och valberättigade. Regeringsformen omfattar kommunismens grundsatser samt innehåller bestämmelser i alla frågor som röra föda, kläder, husrum, äktenska, familjeliv, uppfostran, arbete o. s. v. Cabets kommunistiska stat är *politiskt* en stat grundad på nu gällande demokratiska grundsatser: allmän rösträtt, parlament och regering.

2. *Kommunistiska manifestet av Marx.* — Anskönt *Götrek* betonar Cabets kommunism vara “den sanna kommunismen” till skillnad från den “materialistiska” kommunismen, som enligt Götrek har på sitt program både materialism och ateism, äktenskapets och familjelivets upphävande samt egendomsgemenskapens omedelbara införande genom våld, översätter han ändock de tyska kommunisternas “materialistiska” manifest, som på

svenska givits titeln “Kommunismens röst“. Utkommet anmäles manifestet av både “Posttidningen” och “Demokraten”, men som ger anledning till en liten ordtvist mellan de bägge tidningarna som onekligen är av historiskt intresse. Omnämnandena ske dock först några år sedan manifestet utkommit eller år 1851. Båda införa de utdrag ur detsamma. “Demokraten” väljer kapitlet om “den konservativa eller bourgeoisi-socialismen”, medan “Posttidningen”, som enligt “Demokraten” “numera tyckes vara tämligen kommunistisk”, föredrar manifestets sista kapitel “kommunisternas ställning till de olika oppositionspartierna”.

“Vi för vår del finna“, skriver “Demokraten”, “detta stycke för våra svenska läsare ej väl valt, alldenstund vi ej inom vårt land ännu förmärkt några kommunistiska rörelser. Vad den s. k. socialismen däremot beträffar, så igenfinna vi den överallt. Vi finna socialistiska skriftställare från kungaborgen ända ned till Didrik Ficks gränd. Vi finna socialism överallt hos våra publicister och riksdagstalare, på sockenstämmorna, inom de välgörande sällskaperna m. fl. ställenAnspelningarna på kungaborgen torde hänsyfta på Oscar I, vilken som bekant visade ett kungligt intresse för den sociala frågan, ungefärligen på liknande sätt som hans höga kollega i Frankrike Napoleon III under hans prinstid, då han skrev en “socialistisk” broschyr “Fattigdomens avskaffande”. — Förre statsrådet J. D. af Wingård har skrivit (1850) memoarer, dem han gav den underliga titeln “Gammaldags socialistiska åsikter”.. Men denna socialism är ej den som vill rubba det bestående, varför den i broschyren även kallas den konservativa eller bourgeoisi-socialismen. Och för denna sanna teckning den gör av socialismens närvarande ståndpunkt i Sverge låna vi ur förenämnda broschyr det kapitel, som har ovannämnda socialism till överskrift, vilken vi över vår artikel för en del av våra läsares räkning förändra till Nosce te ipsum”Känn dig själv..

På detta utfall nöjer “Posttidningen” sig med att endast konstatera, det “Demokraten” åter

börjat annonsera om broschyren. Sedan hon omnämnt de språk, till vilka manifestet översatts, anför hon omedelbart därefter ifrågavarande kapitel som “en liten provbit”.

“Demokraten” omnämner manifestet även i ett tidigare nummer (för den 5 april s. å.) som “den nya tidens socialistiska program”, som bör “noga studeras av var och en som vill ega någon närmare kännedom om de stora frågor som det blivit vår tids uppgift att lösa”.

Eljes rådde i allmänhet inom det konservativa lägret stor skräck för kommunismen. “Hotar kommunismen?” frågar ett av de värst skräckslagna bladen, nämligen förut omnämnde kammarjunkar Pontins tidning “Morgonbladet”, i en artikel med denna rubrik för den 8 jan. 1850. “Icke ännu”, svarar tidningen på sin fråga. “Men förhållanden kunna, lättare än mången tycks föreställa sig, uppkomma, då detta rysliga samhällsonda bliver en värklig fara även för Sverge.” Bladet finner dock en tröst i att befolkningen på Sverges landsbygd ännu är alldeles främmande för den politiska radikalismen, vid denna tid liktydig med Aftonbladsradikalismen, och av ”Morgonbladet” betecknad som “kommunismens moder”.

3. *Religiös kommunism.* — Med pietismens införande i landet uppstod en religiös kommunism, som kring medio av 1700-talet ledde till bildandet av några kommunistiska jordbrukskolonier. Den religiösa kommunismen är alltid gruppkommunism, en sammanslutning mellan en grupp religiöst liktänkande individer, vilka leva sitt gemensamhetsliv utan att bekymra sig om den övriga, för dem främmande yttre världen.

Gemensamheten av all egendom skall åter

införas, sådan den var i kristendomens första tid, är en av pietismens grund- eller trossatser.

Av ett par bröder *Jakob* och *Erik Eriksson,* söner till en kyrkoherde i Finland, bildades ett pietistiskt trossamfund

i Stockholm omkring år 1730. Men några år därefter, 1734, utvisades både stiftarna och de till ett 60-tal uppgående samfundsmedlemmarna ur landet för irrlärighet. Efter ett av förföljelser uppfyllt liv i Danmark, Holland och Tyskland kommo Erikssönerna tillbaka elva år senare (1745) med sin lilla skara. Och fingo de då av myndigheterna tillåtelse att slå sig ned på Skevik, en lantegendom om ett mantal på Värmdön i närheten av Stockholm. Medlemsantalet hade då smält samman till 26 personer, men växte snart på nytt, när sekten fick fast bostad. Gården inköptes 1746 för 16,000 rdr av en rik köpman i Linköping vid namn Almqvist, vilken överlät den på samfundet, varefter sekten sedan fick namnet Skevikarna. Män och kvinnor, varibland även funnos tyska, danska och finska familjer och enskilda, bodde här såsom i ett kloster, hade allting gemensamt samt stodo under uppsikt av en föreståndare. Så länge båda Erikssönerna levde, var sammanhållningen god, men med Erik Erikssons död 1761 började efter hand split och tvist vinna insteg, vartill säkerligen mäst bidrog den förmögenhet, som hade tillfallit samfundet. När Almqvist, som med sin hustru 1766 flyttat till Skevik och där ingått i samfundet, avled 1770, tillföll det icke blott Skeviks gård utan även en större gård i Östergötland om 7 mantal, värderad till 54,000 rdr samt kontant och i säkra fordringar 227,500 rdr. Enligt de testamentariska bestämmelserna skulle förmögenheten förvaltas av sju personer. De följande med oinskränkt makt utrustade föreståndarna, mäst tyskar, samt övriga styrelseledamöter, varibland märkes en protokollssekreterare i Stockholm, synas ha haft åtrå efter samfundets egendom. Efter Almqvists död invecklas samfundet genom sina föreståndare och styrelsemedlemmar i en rad processer, vilka pågå i årtionden. Pänningkapitalet var på några årtionden slutligen förslösat; åbyggnaderna på gården förföllo; jorden kom i lägervall och egendomen intecknades till betydligt belopp. 1832 överlämnades Skevik av dess dåvarande fåtaliga invånare mot ett betingat livstidsunderhåll till Värmdö församlings fattigkassa. Sekten upplöstes efter att ha bestått 115 år. Som ett bevis på dess ryktbarhet kan ju alltid tjäna Gustaf III:s besök på Skevik 1779 och Gustaf IV Adolfs föräring av en silverkanna till samfundet. Skevikarnas historia är skildrad 1866 av G. Janzon, då pastor å Värmdö.

Utom skevikarna i Stockholms län gjorde “åkeanerna” i Småland sig särskilt bemärkta som ett kommunistiskt trossamfund. De uppkallades efter en bonde *Åke Svensson,* vilken 1784 bildade ett religiöst samfund med egendomsgemenskap och utan äktenskap.

Saint simonismen i Sverge.

1. *Hjerta, Götrek och Nya Argus.* — Under och efter den stora franska revolutionen 1789 uppstod en ofantlig mängd tidningar i Frankrike; och den franska pressen nådde så småningom en hög grad av utveckling. Tidens publicistiska sed var då här i landet att vid sidan om det svenska materialet hämta stoff för tidningarnas innehåll ur den franska, engelska och tyska, men framför allt ur den franska pressen. Naturligtvis anlitades då företrädesvis sådana tidningar, vilka i utlandet stodo mäst i ropet. Bland franska tidningar var “Le Globe“, som hade startats 1824 som litterär och filosofisk journal men som snart upptog även politik, fördelaktigt känd för sitt välredigerade innehåll och rikedom på uppsatser rörande de politiska förhållandena i ett flertal av Europas länder. Efter att ha blivit politisk övergick tidningen 1831 genom köp till saint simonisterna, vilkas organ den var jan. 1831—april 1832, då den för alltid upphör. Samtidigt härmed börja ock de saint simonistiska artiklarna att visa sig i *Hjertas* tidning “Medborgaren”, som från början hade uppsatts, såsom förut nämnts, företrädesvis som riddarhus-oppositionens organ, vilken opposition också var den egentligen ledande oppositionen i landet. Men alltifrån tidningens början hade

artiklar varit införda, hämtade enbart ur “Le Globe“ enligt följande överslag: för 1829 4 allmänt politiska artiklar samt för 1830 8 allmänt politiska samt en artikel, handlande om den tyska litteraturens tillstånd; de speciellt saint simonistiska artiklarna utgöra 1831 15 och 1832 5, under det att de allmänt politiska äro resp. 9 och 2.

De saint simonistiska artiklarna synas ha vunnit Hjertas beaktande framför allt för deras allmänmänskliga tendenser och övriga förtjänster i medborgerligt hänseende. I den mån de äro allmänmänskliga och ega allmängiltighet intressera de honom. I inledningen till en artikel, undertecknad Fredr. Rådberg, “Om

anledningarna till jäsningstillståndet i Europa“ för den 10 juni 1831 prisas “Le Globe“ för “den sanningskärlek, den värma för befordrandet av mänsklighetens högre intressen och det till roten av ämnet inträngande forskningsbegär som utmärka denna förtjänstfulla tidnings uppsatser”.

För den 25 febr. samma år bifogas till en ur “Le Globe“ översatt artikel om “Politikens och religionens överensstämmelse” — ett av dessa föredrag, predikningar (prédications) som de av ”sekten” vanligen benämnas, som någon av riktningens ledare då och då höll i saint simonisternas församlingssal i Paris — de saint simonistiska grundsatserna, men förklarar Hjerta tiden icke mogen för stiftandet av det samhälle saint simonismen företräder. Varje strävande till utvecklingen av dess idéer förtjänar likväl “människovännens erkänsla — skulle deras tid vara än aldrig så avlägsen”.

De oupphörliga angrepp, för vilka Hjerta utsättes från en del Stockholmstidningar, nog att nämna Crusenstolpes officiösa politiska tidning “Fäderneslandet” samt “Nya Argus”, på grund av tidningens uppträdande för saint simonismen, förklarar han till

en början sig mottaga med likgiltighet. Men han finner sig slutligen tvungen att allt mer precisera sin och tidningens ståndpunkt till saint simonismen: “huruledes vi (Medborgaren) betrakta denna lära och vad vi däri anse viktigt”. (2/8).

“Vi tillstå”, skriver tidningen för den 18 okt. 1831, ”uppriktigt att vi funno dessa läror i flera fall icke endast intressanta utan även förtjänta av en djupare forskning. Vi hava för vår del en så grundad övertygelse att alla samhällsinrättningar böra hava till mål förbättrandet av den talrikaste och torvtigaste folkklassens moraliska, fysiska och intellektuella ställning, att alla födselns företrädesrättigheter utan undantag böra avskaffas, att en var bör belönas efter sin skicklighet och att vars och ens skicklighet bör bedömas efter hans värk, att vi icke kunde annat än gilla de bemödanden den nya sekten i Frankrike ägnar åt värkliggörandet av dessa grundsatser i samhällsformerna... Vi hava aldrig förmärkt att den nya franska sektens mål skulle vara att störta eganderätten. I sådant fall försäkra vi att vi aldrig skulle hava fästat så stor uppmärksamhet på dess författares skrifter och dess talares i övrigt märkvärdiga framställningar.”

Bland de nyss antydda saint simonistiska grundsatserna lyder punkt 2:

“rättigheten till arv bör ej finnas. Vid varje medlems död faller hans egendom till statskassan. Själv utan arv, är vars och ens egen förmögenhet endast priset för hans arbetskraft”; punkt 3: “all uppfostran är gemensam och sker på statens bekostnad. Efter fullbordad uppfostran, väljer var och en sitt levnadsyrke antingen inom den prästerliga, vetenskapliga eller näringsidkande klassen. Statskassan förskjuter en nödig summa för vars och ens bosättning och hans skicklighet belönas jämväl av staten”; punkt 4: “kvinnorna äro männens jämlikar. De uppfostras även gemensamt och måste liksom männen välja den plats i en av samhällets tre klasser, vartill deras naturanlag bestämma dem. De få ingen hemgift av staten.”

Sin politiska självdeklaration avger Hjerta i anledning av nya angrepp ännu en gång, nämligen för den 20 jan. 1832. Denna förklaring, den han

betecknar som den sista, sammanfattar han i 14 punkter. Han förklarar sig här “icke varit eller vara anhängare av någon sekt, något parti, kotteri eller organiserad fraktion av samhället”; önskar ej häller bli “anhängare av någon sekt vare sig politisk eller religiös”. Han “tror sig ännu se mycket nyttigt, mycket upplysande i saint simonistiska sektens läror och skrifter”, men tycker sig tillika däri se misstag och brister. “Det förra tror han sig böra följa med uppmärksamhet; de senare kunna bliva föremål för hans ogillande, men ej för hans åtlöje eller gäckeri”.

Att göra Hjerta och hans tidning till speciella anhängare av saint simonismen — vad däremot *Götrek* var innan han övergick till CabetGötrek översatte och bearbetade som nämnt är i Inledningen även ett par saint simonistiska småskrifter, nämligen 1831 “Framtidens religion uppenbarad af Saint Simon, en kort framställning af den nya religionsläran enligt saint simonisternas skrifter“ samt, när den förra blivit slutsåld, 1833 “Saint Simons religionslära i kort sammandrag”. Den förra broschyren omfattar 48, den senare 36 sidor. — torde, av det vi här anfört, icke kunna anses vara överensstämmande med de faktiska förhållandena eller i övrigt med hans

många reservationer och uttalanden, vida fler än dem vi här kunnat omnämna. Ej häller förmärkes någon som hälst saint simonism vare sig i hans riksdagsvärksamhet eller i de senare av honom utgivna tidningarna ”Budbäraren”, en politisk och litterär veckoskrift, som utkom några månader under 1851—52, samt ”Stockholmsbladet”, en politisk tidning, utkommen lika kort tid under 1838—39. Saint simonismen var då visserligen för flera år sedan avsomnad som rörelse, men i sin anmälan den 13 dec. 1851 av “Budbäraren” yttrar Hjerta dessa icke så alldeles betydelselösa ord:

”Den riktning i socialt avseende som denna tidskrift kommer att följa, blir varken den så kallade kommunismen eller den orätt förstådda socialismen, vilka under större eller mindre inskränkning av den individuella friheten och familjebanden underkasta samhället en mer eller mindre utsträckt, men i själva värket lika tryckande hierarkisk styrelseform som enväldet. “

Det var för övrigt mycket vanligt att stämpla allt politiskt nytt som “saint simonistiskt”, när denna rörelse var på modet, som allt “jakobinskt”, då jakobinismen var som mäst modärn. Förutnämnde kapten Anders Lindeberg utpekas även som saint simonist av B. v. Beskow i dennes arbete “Har Sverge publicitet och publicister” (II: 124, 1839), ehuru liberal av den franska revolutionära riktningen.

I ett den 3 september 1832 till sina prenumeranter ställt cirkulär anför “Medborgaren” som skäl för sitt upphörande “oväntade svårigheter att finna någon i huvudstaden boende person med det oberoende och de tänkesätt som under närvarande förhållanden erfordras för att åtaga sig det juridiska ansvaret för tidningen”. Och då Hjerta “icke kan anmoda någon i landsorten boende att åtaga sig sådant ansvar på en tid, då den myndighet, som har att vaka över tryckpressen, genom oupphörliga åtal jäktar och besvärar tidningens utgivare”, samt då han “icke förmår att genom betalning förskaffa sig en sådan ansvarighet, enär vida betydligare anbud säkert genast skulle undandraga honom densamma”, ser han sig “nödsakad att tillkännagiva det jag ej kan fortsätta tidningens utgivande”.

Inblandning av Hjertas dåliga privata ekonomi, såsom tal om hans spelskulder o. dyl., i samband med tidningens upphörande och Hjertas publicistiska värksamhet, kan möjligen passa sensationella skribenter och journalistiska dagsländor,

men på den som tar sin uppgift på allvar värkar sådant tal som en förolämpning mot och besudling av Gustav Hjertas i det stora hela manliga och storvulna karaktär.

Det bleve för vidlyftigt att närmare inlåta oss på angreppen, som utgingo från tidningen “Nya Argus” — Hjertas hätskaste motståndare inom pressen — utan att ega något motsvarande intresse från socialistisk synpunkt. Det må här blott konstateras att, sedan “Nya Argus“ med kollegers hjälp blivit kvitt sin besvärliga konkurrent — själv säger det värda bladet i sublim älskvärdhet att det skulle “sett bättre ut om Medborgare-red. ej av Nya Argus blivit tvingad att upphöra“ — slog den, horibile dictu, sig till riddare för saint simonismen. Hjertas tidning hade, försäkrar “Nya Argus“ för den 2 nov. 1831, “i politisk hänsikt kunnat bliva ett frö till de mäst betänkliga följder, i fall det lyckats Medborgare-apostlarna att sprida dessa läror till de lägre klasserna och bland dem organisera en ny läsaresekt av simonistiska församlingar”, men är det nu ”slut med denna galenskap som i 10, 12 månader fyllt nästan varje nummer av Medborgaren” o. s. v., o. s. v.

Det som varit galenskap upphör att vara galenskap, när “Nya Argus” får taga hand om det. För den 16 maj 1832 avger tidningen en ny försäkran rakt motsatt den redaktionen avgivit några månader förut. “Saint simonismen har”, säges det nu, “ej förlorat som lära sin livskraft” genom den skism inom skolan som ledde till hennes upplösning. “Tvärtom: genom upphörandet av predikningarna och gycklet med gudstjänsten kan läran endast vinna.” Några veckor tidigare eller i en artikel för den 28 april s. å. “Vad är saint simonismen?” skriver dess förf. alldeles hänförd bl. a. “att den i vår tid och kanske företrädesvis i Sverge är

både viktig och t. o. m. nödvändig att känna. För det att man hört ett och annat om simonisternas predikningar och sektväsende, för det att man skrattat åt deras löjligheter eller harmats över någon av deras dogmer och den användning som därav gjorts, så känner man därför icke saint simonismen”. Och så går förf. på i samma stil spalt

ned och spalt upp.

Man må veta att “Nya Argus“ var i Sverge organ för den storborgerliga medelklassen i fransk mening. Medelklassen är enligt tidningen den upplysta, bildade demokratins representant, vars uppgift det är “att gjuta förnyad livskraft i staterna... dess uppfostran, levnadsvanor, belägenhet i staten, allt samvärkar att bereda ingång åt de läror som stödja samhälle och regeringsmakt, icke på en murknad aristokrati och ett privilegierat prästerskap men på fri, ädelsinnad medborgerlighet, varhälst den träffas inom samhällets regioner”. Den “råa“ demokratin, varmed menas folkets breda bottenlager, intar jämte en “utlevad aristokrati” däremot en mot medelklassen fientlig riktning, som intet annat åsyftar än “en fullkomlig social omstörtning“ icke endast av regeringar utan även av samhällena. Strid står därför mellan dessa båda riktningar, den bildade och den råa demokratin, om eganderätten, som “pöbeldemagogin” vill avskaffa; mellan “dem som ingenting ha och dem som ha något att förlora, mellan nöden och lättjan å ena sidan samt industrin och fliten å den andra”. Den råa demokratins ledare förmena sig vara “de äkta liberala, som veta vad de vilja, som ej stannat på halva vägen utan gått till botten av saken“. Gent emot denna “pöbeldemagogi“, såsom den tager sig uttryck i saint simonisternas läror i Frankrike och Oweniternas i England, skulle det storligen förvåna “Nya Argus“, om bland

medelklassen i Sverge många funnes som “kunde vara nog inskränkta, nog okunniga, ja, sägom rent ut, nog dumma att låta förvilla sig av rörelsens skrik mot juste miljöpartiet, vilket ej vill säga annat än mot medelklassens inflytande” *Nya Argus,* 1831 24/12 o. 1832 28/7..

Men så blir det omsider “Nya Argus“ klart att saint simonismen kan vara den “upplysta” demokratins herravälde ett utmärkt stöd genom sin kritik av bördsprivilegierna och yrkande på upphävandet av alla bördens privilegier, inklusive även arvsrätt. Och sålunda kommer det sig att det storborgerliga organet blir saint simonismens vapendragare.

2. *C. J. L. Almquist.* — Kärnan i saint simonismens socialism är dess principiella utdömande av arvsinstitutionen, utan att dock detta är något särskilt originelt för riktningen. *Lejonanker* hade hos oss uttalat samma idé; och under den stora franska revolutionen hade framkommit förslag om dess avskaffande. Gamla arbetar-Internationalen hade senare upptagit frågan på några av sina kongresser. På kongressen i Basel 1869 väckte Bakunin förslag om ett uttalande för arvsrättens fulla avskrivning. I rapporten, som generalrådet avgav till kongressen, skriven som vanligt av Marx, gjordes däremot gällande att lagstiftningen rörande arv icke är orsaken utan värkan, den juridiska konsekvensen av den nuvarande ekonomiska organisationen. Arvsrättens försvinnande kommer därför att bli det naturliga resultatet av den sociala omvälvningen med dess upphävande av privategendomen till produktionsmedlen. Åtgärder vidkommande arvsrätten kunna blott ifrågakomma på de bestående förhållandena, såsom

t. ex. i form av progressiv beskattning av arv och inskränkning i rätten till kvarlåtenskap. Intetdera av förslagen erhöll vid kongressen absolut majoritet; ett flertal ombud nedlade sina röster och ett av de engelska ombuden framställde som ett medlingsförslag progressiv skatt på arv. På så sätt har i den äldre socialismen arvsrättsfrågan kommit att utgöra en av de centralaste bland dess praktiska frågor.

Synbarligen påvärkad av saint simonismen framlägger *Almquist* ett arvsrättsprojekt, som står i samband med hans lära om äktenskapet, samlivet mellan man och kvinna — han var som vi i inledningen redan omnämnt mot såväl kyrklig som civil vigsel, makarnas sammanboende som en påbjuden skyldighet samt för kvinnans fullständiga oberoende av mannen i ekonomiskt avseende. För att icke äventyra barnens uppfostran och existens under de fria former han önskar äktenskapets ingående, fordrar han stiftandet av ett “barnförsäkringsvärk”, som garanterar barnen deras uppfostran och utkomst i deras blivande yrke. Barnafaderns namn är icke känt eller det bör åtminstone icke vara obligatoriskt. Barnen tillhöra därför modern, stå under hennes omedelbara vård och ledning, bo hos henne. Och då det är samhällets skyldighet att förebygga barnens undergång, i ty att barnen äro samhällets framtid, men kostnaderna för deras vård och uppfostran icke kunna läggas som en börda blott på modern, skall nämnda barnförsäkringskassa tjäna till bestridande av alla utgifter för barnen tills de hunnit sin myndighetsålder, för flicka till 18 år och för yngling till 21 år.

“Varje moder skall för varje sitt barn från barnförsäkringsvärket i församlingen, i häradet, i landskapet eller för hela riket, huru man finner lämpligast att stadga, hava att årligen

uppbära en inkomst som svarar mot minimum av barnets underhålls- och uppfostringskostnad ända till myndighetsåldern. Den myndigblivna ynglingen eller flickan har då att av värket bekomma ett förlag i löst eller fast till den egna levnadens begynnelse. Detta allt skall alldeles icke givas såsom fattighjälp med all den skam och förtret, som nödens barn måste uthärda, utan såsom en ordnad samhällssak, gällande för *alla* barn från det de födas.“ (Europeiska missnöjets grunder, Bergs edit., sidd. 210—13).

Förslaget, Almquist här gör, “inskränker på intet sätt eganderätten”, förklarar han, “det blott förändrar arvsättet; och framför allt, det gör ej ringaste ingrepp i varje individs rätt att under sin livstid sköta och begagna sin egendom” (s. 215).

Då samhället alltså åtager sig i legal mening alla barns underhålls- och uppfostringskostnad till dess minimum, är det den rätte att taga arv efter männen. En tredjedel, hälvten eller två tredjedelar, allt efter olika länder och tider, av mannens kvarlåtenskap går vid hans död till barnkassan. Har han om det övriga gjort testamentariska dispositioner, så tillfaller det dem som han härtill förordnat, i annat fall hör även detta barnkassan till. Under sin livstid eger han, om han vill, bortge av sin fastighet t. o. m. två tredjedelar, den övriga tredjedelen bör vid hans död tillkomma barnkassan och kan således icke på förhand bortskänkas men väl lösas, om orsaker göra att man vill bortgiva fastigheten odelad. Ingen fader skall häller “vara hindrad från att ge de barn han vet sig hava av sitt goda, medan han lever, och vid sin död ända till två tredjedelar, om han behagar, av vad han efterlämnar”. Vid moderns död ärves all hennes kvarlåtenskap av hennes barn, lika mellan båda könen. Utan barn går hennes egendom till den allmänna barnförsäkringskassan (sidd. 206—14).

Saint simonisterna själva hade som ett praktiskt övergångsförslag förordat arvsrättens inskränkning medelst införande av en progressiv beskattning rörande arv i rätt nedstigande led, men dess fullständiga upphävande i avlägsna led. *Gustaf Hjerta* anslöt sig till denna eftergift för arvsrättens

partiella bibehållande. Det vore, säger han, “icke otjänligt att åtminstone upphäva arvsrätten i allt vad den innebär rättighet att *fordra* arv samt att till en början bibehålla testamentsrätten“. Skulle arvsrätt för barn, föräldrar eller syskon böra kvarstå, så bör i alla händelser avlägsnare sidoarvingars arvsrätt utgå. (Medborgaren, 1831, 2/8).

Bergman anser under alla omständigheter att arvsrätten står i strid med “idén av en förnuftig åtkomst“. På samma gång Bergman förklarar arvet såsom motsägande rättsidén, inbjuder han “jurister och rättsfilosofer till ett grundligare försvar av detsamma än som hittills blivit presterat”. (Soc. frågan, s. 37). Överklassen vill icke till något pris mista sin ärvdabalk, säger å sin sida *Quiding-Nils Nilsson* arbetskarl. “Han skall fortfara att samla stora guldhögar för att efterlämna åt sina barn i den dåraktiga tanke att så hava på bästa sätt sörjt för både högarna och barnen”. (Oktav-uppl., II: 36). Enligt Quiding bör ärvdabalkens reformering, resp. upphävande föregå all annan reformering. I “Allianser mellan arbetare och arbetsgivare” (1902, s. 14) har — kan i förbigående erinras — *Knut Wicksell* framställt ett förslag i enlighet med Almquists om den sociala frågans huvudsakliga lösning medelst en omläggning eller utvidgning av arvsinstitutionen.

IV. VÅR ENDA SOCIALISTISKA TÄNKARE OCH TEORETIKER MED EGET SYSTEM NILS HERMAN QUIDING — DEN SVENSKA UNDERKLASSENS HISTORIESKRIVARE

Inledning. — Rättssocialism. — Individrätt och

samhällsrätt. — Maktteorin. — Quidings

historieuppfattning. — Huru Quiding

bör läsas och förstås.

Inledning.

1. *Quiding, upphovsman till ett sammanhängande svenskt socialistiskt system.* — Hos *Quiding* återfinner man hans samtids socialistiska tankar och idéer om samhället och dess reorganisering. Men han företräder därjämte en fullt självständig, oftast originell uppfattning av nutidens ekonomiska företeelser och rättsförhållanden. Den är hos honom sammanfattad till ett helt, in i de minsta detaljer genomtänkt, sammanhängande system, som utformats till ett fullständigt kommunistiskt system. Man kan fördenskull med allt skäl beteckna honom icke blott som vårt lands första och hittills enda socialistiska teoretiker och tänkare med eget system utan även som den, vilken avslutar här behandlade epok i den svenska socialismens historia. Andra författare hos oss, vilka under ifrågavarande tid sysselsatt sig med socialismen, ega inga självständiga idéer eller uppslag, utan samtliga ha de varit kommentatorer av fransk socialism. Några, såsom t. ex. *C. V. Bergman,* ha följt Proudhon och Louis Blanc, andra, såsom t. ex. *P. Götrek,* upprepa Cabet och saint simonismen, åter andra, såsom t. ex. *G. Swederus* och *C. J. L. Almquist,* ha tagit intryck av Fourier och hans associationsidéer. *Richard Kleen* står i

sin kritik av de olika riktningarna av socialism och kommunism samt historisk materialism på egen rättsfilosofisk eller liberal individualistisk grund. Men avslutar Quiding den svenska socialismen i dess första skede, så kan man utan överdrift tillika säga att han genom sin kritik av nu gällande rättsordning även inleder en ny epok däri. Rättssocialismen har numera bildat skola. Vad han här presterat ställer honom jämsides med en Lassalle, en Anton Menger m. fl. rättssocialister.

Tillhör Quiding den äldre franska socialismens tidsålder, så varken kunna eller vilja vi därmed påstå honom vara av den omedelbart påvärkad. I vad mån och på vilka vägar han därav påvärkats torde förbli en ständig gåta, då han därom iakttagit en fullständig tystnad i sina skrifter; och han, efter vad man har all anledning antaga, då man läser hans självbekännelser här och var i hans stora samhällsbok, aldrig egt under sin livstid någon förtrolig vän, så förtrolig och med honom så andligen befryndad att han stått med honom i korrespondens. Quiding var dömd till ensamhet, säkerligen mot sin vilja, ty han var av en mycket sällskaplig naturSjälv säger Quiding: “det fria umgänget människor emellan är alla nöjens grundvillkor och på samma gång själv ett nöje av bästa slag. Knappast gives något medel som förmår så uppliva sinnet efter arbetets möda och stärka till nya ansträngningar, förutsatt nämligen att var och en får vara den han är“. — “Ensamheten övar, i längden och envist fortsatt, en förstörande invärkan på människan, icke minst därför att hennes nöjen såmedelst lätt vända sig till onatur. Hon är ett animal sociale”. (Oktavuppl., I: 121 o. 169).. Att han också var andligen talat biltog i sitt eget hem, i sin egen familj, därom behöver man ej vara i tvivel efter läsningen av hans i skönlitterärt hänseende utmärkt begåvade dotter Annie Åkerhielms utkomna lilla politiska skrift “Till tidens frågor”. En god ledning skulle

hans bibliotek tvivelsutan kunnat ge eller om man i övrigt haft kännedom om den litteratur han anlitadeDe författare, vilka Quiding nämner i sin samhällsbok, äro, vad vi funnit, endast Plato, Aristoteles, benämnd “det historiska förnuftets man”, Moses, benämnd “detta väldiga snille”, Fryxell, Macaulay, “en bland överklassens värdigaste medlemmar”, Göthe, omnämnd som “klen i allt utom i leken med ord“, Kant, Cervantes samt helt och hållet i förbigående Homerus, Cicero, Tegnér, Gibbern, Cabet och Varnhagen von Ensse.

Vid genomgåendet av en bokauktionskatalog med förteckning på böcker, som hade tillhört rådman Quiding och som försåldes genom Lunds bokauktionskammare 5 nov. 1887, ha vi där icke funnit någon som hälst socialistisk litteratur. Förteckningen upptar mäst uteslutande svensk och norsk juridisk facklitteratur samt några juristvärk på latin, främst romerska rättens lagbok Corpus juris civilis. Den ekonomiska litteraturen är representerad av några arbeten av Botin, Nyström, Agardh, Ljungberg, Tengberg, af Forsell (Statistik över Sverige). Den religiösa

litteraturen är ännu sparsammare: predikningar av Thomander och Hagberg, Melins Heliga skrift, Norbecks teologi, Baelters kyrkoceremonier. Av historiska arbeten funnos upptagna Beckers Världshistoria på danska, Geijers Sv. folkets historia, Nordströms Sv. samhälisförf:s hist., Guizots Frankrikes historia, sv. övers. 1872, samt några äldre rättshistoriska värk på latin rörande Skandinavien från 16- o. 1700-talen. Slutligen lade vi märke till Platos Dialoger på danska, 8 del., Voltaires Samlade arbeten på franska, 18 band. Bland samlingen fanns även ”Mina samtida” av Posthumus, utkommet dock först på 70-talet, där den franska socialismen flerestädes kommer till tals. Förteckningen i sin helhet upptager inalles blott 280 nummer, varibland enl. katalogen dock icke alla gällt Quidings boksamling, ty inom parentes står “m. fl.”.

Quiding var i vart fall i så måtto exponent för sin tids franska socialism som hos honom ingår hela den idévärld, som är utmärkande för densamma; och vilken franska socialism då gav socialismen i allmänhet dess karaktär. Quiding ville, såsom han själv säger, utbreda sin och ingen annans lära, men han “rår icke för om utrikes

man kommit till mer eller mindre liknande tankar” och sålunda hade bekräftat sanningen av hans egna. (Oktavuppl. III: 42). Härav skulle man kunna sluta att han icke frågat eller rättat sig efter de av honom så benämnda utrikesmännen. Han skulle då ha levat sin tankevärld omedveten om vad han utifrån blivit bibragt. Troligt är att han icke studerat “utrikesmännen”, d. v. s. de franska socialisternas egna värk.

Men sedan det genom mina egna forskningar blivit mig i detalj bekant all den äldre socialism som finns nedlagd i äldre svensk litteratur från 17- och 1800-talen, synes det mig alldeles påtagligt att Quiding icke har kunnat vara helt och hållet främmande för den — hans egna invändningar till trots att icke ha haft någon som hälst beröring med den socialistiska litteraturen, om Cabets översatta kommunistiska trosartiklar, om vilken lilla skrift han uttalar sig helt ringaktande, undantages.

Så säger han: “säkert är att jag aldrig läst en socialistisk författares bok, om jag undantager en liten broschyr av en herre vid namn Cabet, som för omkring fyrtio år sedan L. J. Hjerta lät översätta och utgiva, och vars innehåll kan stämplas med vad ordspråket kallar varken hackat eller malet“. (Kv.-uppl., s. 573).

Det låter dock mycket väl tänka sig att han omedvetet har insupit enskilda av dessa idéer, dem han assimilerat under utarbetningen av sitt eget socialistiska system. Om ock detta nödvändigtvis måste antagas — det skulle icke förvåna oss, om Swederus arbete “Om fattigväsendet” gjort ett mäktigt intryck på Quiding; Swederus behandlade ävenledes arbetets och fattigdomens problem företrädesvis ur rättssynpunkt; och hade dessutom *Lundell* i sitt arbete om näringsfriheten och arbetets organisation gjort en exposé, antagligen efter

Stein, av den franska socialismens läror och huvudförfattare, vilket arbete näppeligen har varit Quiding obekant, Lundaprofessor som Lundell för övrigt var — så är det å andra sidan även möjligt att han ifråga om egendomsgemenskapen tagit djupast intryck av såväl den platonska som den religiösa socialismen.

Åtskilligt tyder på att Quiding studerade bibeln som ett socialt historievärk. Belysande i det avseendet är Quidings omdöme om Moses och om det mosaiska äktenskapet. Han påstår rent av att “det egentligen är på Moses’ grundidéer civilisationen nu levat i tusental av år“. Men tillägger han: “med Moses var icke all visdom kommen i världen, om ock villigt bör erkännas att vi hava honom jämte många senare vise att tacka för det vi nu kunna se sakerna mera opartiskt”. (Oktavuppl., III: 53). Vad det mosaiska äktenskapet vidkommer, så var det “klokt beräknat för den enskilda rättens behov“, men eljes både “natur- och förnuftsvidrigt”. Det har även, påminner Quiding, “rotfästat sig överallt såsom den enda rättmätiga formen för könsdriftens tillfredsställande, om än detsamma i olika länder uppträtt i olika mer eller mindre förmildrad gestalt”. (III: 63—64)Vi begagna i det följande oktavupplagan av Quidings “Slutliqvid med Sveriges lag”, där icke kvartupplagan särskilt anföres. De romerska siffrorna ange ifrågavarande del..

Platos inflytande torde beträffande egendomsgemenskapen ha varit mindre, enär han ju förfäktar klass- och ståndsskillnad samt kommunism för endast de två högsta stånden. Hur stor Quidings beundran är för Plato och hans intill senaste tider tongivande idealism, ser han på honom likväl med en kritisk blick, ty just om Platos ideal-stat fäller Quiding det omdömet att han i sin bok om staten

kommit “på det mäst logiska sätt till de mäst befängda resultater“ (III: 22). Det är de socialistiska tendenserna i Platos stat som i praktiskt hänseende framför allt vinna Quidings erkännande, vi nämna bl. a. Platos “bortkastande” av släktväsendet.

Såsom *Kleen* i sitt filosofiska värk över naturrätten framhåller, gjorde den ojämna egendomsfördelningen och de enskildas fikande efter stora rikedomar redan tidigt idealisterna fallna för kommunism. “Mången eljes upplyst rättstänkare har blivit kommunist vid åsynen av egendomsrättens missbruk: lyxen och överflödet hos den ene vid sidan av den andres saknad av det nödvändiga; förtryckets och eländets uppkomst ur den rikes maktbegär och härsklystnad“. (Naturrätt, förra avdelningen, del II: 1200). Så Pytagoras, så Plato.

Quiding har blivit, låter det tänka sig, kommunist just på denna väg. Hans egen självständiga historiegranskning, vilken gav honom nyckeln till hans sociala rättsteori, såväl som nöden omkring honom, som icke häller har kunnat undgå hans forskande öga, har tvivelsutan givit honom rikligt med stoff. Han har själv sagt att “den enklaste vägen att lära känna samhället tyckes dock vara att se sig om i landet... pauperismen är säkraste beviset på samhällsinrättningarnas oduglighet”. (I: 154).

Icke en utan många omständigheter ha sålunda med all säkerhet medvärkat till Quidings beträdande av samhällsforskningens stig. Den lösning han anser sig ha funnit var i hans ögon begripligen den enda rätta och möjliga; och den han orubbligen omfattade, sålunda i det hänseendet en ättling av den franska socialismen. Fourier hade samma orubbliga tro på sin lösning:

associationen, Proudhon på sin: national- eller folkbanken, Cabet på sin: en genomgående statskommunism.

Men det kommer icke så mycket an på framtidsprojekten såsom sådana att de skola vara avgörande vid bedömandet av Quidings betydelse som den svenska underklassens samhällslärare. Det är alldeles icke nödvändigt att hänga upp sig på de enskilda detaljerna vidkommande framtidssamhället, så beaktansvärda många bland dem än kunna i och för sig vara hos Quiding. Utan är det Quidings uppfattning i allmänhet om samhället, om rätten, om militarismen, om kapitalismen, om klasskampen, om äktenskapet, om ceremoniväsendet, om arbete och nöje, om byråkratin o. s. v. som framför allt gör honom till underklassens, enkannerligen den svenska underklassens lärare i ordets mäst eminenta mening. Vad beträffar hans framtidsperspektiv så få de sitt större eller mindre värde i den mån utvecklingen fortskrider och samhällshändelserna hopa sig. På det behöver man värkligen varken förbruka hela sitt intresse eller ådagalägga sin kompletta oförståelse.

Det värkligt originella hos Quiding, och vilket gör honom till en social tänkare i sann mening, är hans studium av historien i allmänhet och av svensk laghistoria i synnerhet, ävensom hans åsikt om framtidssamhällenas territoriella omläggning i enlighet med hans “fria distriktsförfattning“, en på “rationella grunder” föreslagen uppdelning av Europas världsdel i kretsar, härader, land, riken och slutligen hela Europa såsom en enda stat. Man kan i sistnämnda avseende väl även här påvisa besläktade läror och projekt gemensamma för all federativ socialism. Men den utredning Quiding ger är utan all fråga av ursprunglig originalitet.

Quiding har benämnt sin samhällsbok “Slutlikvid med Sveriges lag“, varmed han menar en

slutuppgörelse med nu bestående rättssamhälle eller som är detsamma med bestående rättsordning. Vad som gäller det svenska rättssamhället och Sverges rikes lag, eger även i huvudsak tillämpning på alla nutida samhällen och olika lands rikslagar, de må heta tysk, fransk, engelsk etc. rikslag. Såsom han själv sagt, ville han på äldre dagar, då hans tänkande hade nått full mognad, göra upp sin “vidräkning mellan över- och underklass hos *alla* folk i form av en slutlikvid med Sveriges lag“ (IV: 113).

“Likvidation” och “social likvidation” voro brukliga termer i den äldre franska socialistiska litteraturen, tagna i samma betydelse som Quiding ger dem. *Bakunin* använde dem och förstod därmed en juridisk expropriering av all nuvarande privat egendom. *Swederus* begagnar dem i sitt värk om fattigväsendet, såsom då han säger: “slutligen kommer den revolution, som med sina rysliga likvidationer salderar det övriga — till tack för det att man skapade en rikedom på falsk grund” (s. 451). Så sent som 1874 utkom i Frankrike en så betitlad broschyr

“Liquidation sociale”. Genom den nya socialistiska rörelse, som uppstått i Frankrike under namn av juridisk eller nysocialism, ha deras användning åter kommit i bruk.

2. *Det svenska över- och underskattningsbegäret.* — Om sina högt begåvade landsmän har den bekante italienske antropologen *Lombroso* fällt det omdömet att de utan rim och reson skatta åt utlandets litterära företeelser. De bästa italienske lärde finna erkännande i sitt eget land först sedan de blivit kända i utlandet. Den italienska vetenskapen åberopar förträffligt fransk, tysk, engelsk o. s. v. litteratur och vetenskap. Italienska författare, vilka gjort sig förtjänta om vetenskapen

och som skrivit över speciella ämnen, bli däremot hemma inte ens åberopade blott emedan de äro italienare. Det och mycket annat förebrår Lombroso sina landsmän författarna och vetenskapsmännen, efter vad prof. *R. Michels,* en utmärkt kännare av italiensk kultur och vetenskap, meddelar i en, som allt som härflyter från denna sociolog, innehållsrik uppsats i “Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“ (24: 258).

Svensken skulle sålunda icke vara alldeles ensam om den underskattning av sitt eget som självständiga författare — vi nämna blott Almquist, Agardh och Strindberg — sedan länge funnit vara det svenska folkets egenhet. Nu senast har detta faktum fått en ny belysning av prof. *G. Sundbärg,* frånsett alldeles de konsekvenser vartill han kommit, i sin bok om “Det svenska folklynnet”, vilket arbete nog så karaktäristiskt lästs i många tusen fler exemplar i Danmark (och Norge) än i hans eget land enligt en notis som på sin tid gick genom huvudstadens press.

“Framställer en svensk vetenskapsman en ny teori, ställa sig de svenska fackmännen i regeln tvivlande... Man fortfar helt enkelt att tvivla, så länge man lever — eller tills den nya teorin är erkänd i utlandet” (Sundbärg, s. 45). — “Han (svensken) ser icke bokstavligen talat ett arbetes värde, när det är svenskt. Hjärtat är tomt och munnen är stum“ (s. 46). — “Aldrig vågar svensken tro något vara av värkligt värde, om det är uträttat av svenskar, det glömmes eller förringas” (s. 47). Så lyda några av Sundbärgs aforismer, skrivna som voro de ämnade *Quiding,* ehuru de dess värre avse att gälla i största allmänhet.

Svensken i gemen har svårt eller är alldeles oförmögen att erkänna det personliga arbetet och den personliga förtjänsten förrän det blivit

vederbörligen utropat hälst av främlingar, då man vanligen slår över till den motsatta ytterligheten: prisar och beundrar utöver alla rimliga gränser. Hur Quidings värk förringades, när det först såg dagen, kan man finna tillfyllestgörande bevismateriel hos Quiding själv i hans företal till tredje delen av hans samhällsbok. Namn nämnas icke, ty de anfallande voro anonyma, men vilka blivit sedermera så småningom uppdagade; Quiding visste säkerligen icke häller något om deras borgerliga namn.

Viktor Rydberg kunde så illa uppskatta “arbetskarlens” märkliga bok att han trodde att den kunde avspisas med gyckel och hån. Hans anmälan om bokens andra del införes osignerad och med en särskilt utmärkande stil som ledare i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, vars redaktion han då tillhörde, för den 11 juni 1872. *Bergstedt,* en man med, som vi förut framhållit, stor och omfattande bildning samt i hög grad intresserad för sin tids sociala företeelser, talar i sin tidskrift “Samtiden” med största respekt om August Comtes mönsterrepublik m. fl. förslag, men har endast löje för samma idéer och förslag, då de gå igen hos Quiding. Comte förstod Bergstedt utmärkt men Quiding inte alls, utan att detta kan läggas Quiding till skuld. Quiding värkar som ett enda stort frågetecken. Han var “arbetskarlen” som ingen rätt visste huru han rätteligen borde tagas: skulle man ta honom på allvar eller driva nojs med honom? Man försökte båda delarna, men det ville icke riktigt lyckas, man var för osäker om honom.

Bergstedt skriver vidare i sin tidskrift i berömmande ordalag om en i England utkommen och sedermera år 1871 till svenskan under titeln “Ett kommande släkte” översatt utopi “The coming

Race“ av BulwerSe bokförteckningen på utopisk översättningslitteratur s. 51.. Men om Quidings utopi, som byggts av Quiding på historisk och sålunda faktisk grund, har B. endast nedsättande och spefulla ord, totalt blind

för de båda arbetenas olika utgångspunkt, plan och ämnesbehandling och sålunda komplett ojämförliga. Ja, han begår till och med en litterär ohederlighet, då han inte ens jämför Bulwers fantastiska utopi med Quidings egentliga utopi “Platos stat i korrigerad bild“; något som ju då ej häller var möjligt, alldenstund denna del av Quidings samhällsbok kom ut först fem år senare. I stället får den historiska, första delen tjäna till skottavla för Bergstedts spydigheter och sarkasmerJfr “Samtiden”, årg. 1871, s. 503 ff..

Bergstedt kan vidare icke nog mycket berömma en preussisk deputerad, med. dr Jacobus och hans politiska värksamhet som socialdemokrat, jämförande ett valtal (!) av honom i Berlin 1871 med Nils Nilsson arbetskarls bok, vars “framtidstavla” förklaras för övrigt vara mycket tarvlig i jämförelse med den som upprullas i “Ett kommande släkte“. Quiding är med andra ord icke nog fantastisk. Han “draperar sina figurer i buldan“, Bulwer “i purpursammet“Samma årg., s. 818 samt årg. 1872, s. 423.. Arbetskarlen, vilken Bergstedt inte kunde få riktigt klart för sig vem han månde vara, är blott “en ärlig, kanske något enfaldig men icke så litet beläsen man“Årg. 1872, s. 429..

Anmärkningsvärt är dessutom att Bergstedt, som omständligt “refererade” de två första delarna av Quidings samhällsbok, ingenting har att säga, när den tredje delen utkommer, ehuru hans tidskrift då ännu utgavs, både 1873, då nämnda del

utkom, och 1874. Inledningen till tredje delen, där Quiding går till rätta med sina anonyma recensenter, förtog tydligen Bergstedt lusten att fortsätta med att bespotta Quiding. Bergstedt var under alla förhållanden en god och hederlig samt socialt upplyst man. Han torde nu insett att han visavi Quiding slagit in på en falsk stråt. Ehuru i Bergstedts ögon en fantast, ger Bergstedt dock Quiding så pass mycket erkännande att han säger, att “man lärer mera förnuft av en sådan än av många, som i hela sin tid aldrig skrivit något annat än snustorrt förnuft”Jfr “Samtiden”, årg. 1872, s. 429..

Om anmälarna i G. H. T. (Rydberg) och i “Samtiden” (Bergstedt) uttalar Quiding som sitt slutomdöme ifråga om halten av deras kritik att “deras referat av hans bok äro ungefär lika bra.“

“Samtiden har icke förmått ens rimligt referera första bokens innehåll och syfte. Han uppställer därutur härs och tvärs lösryckta bitar, dem han påstår sig hava uttryckt bättre än jag, vilket är möjligt. Och tyckes mena till slut: så och så säger han; har ni hört på maken? Jag vill hålla troligt att icke många hört maken, därtill äro både tankar och uttryck allt för egna. Men ändå ett strå vassare kan “Samtiden” få höra, om han lever. Emellertid utvisar hans raffinerade stil en i formelt hänseende fullständigt utlärd författare, för vilken nu blott återstår att lära sig tänka i sak egna tankar.” (III: 13-14 o. 18).

Att Quiding varit glömd, okänd och underskattad även senare, därom lämnar till en början *von Bergens* tidskrift “Framtiden” vittnesbörd. Den översätter gång efter annan tyska och franska uppsatser om den franska socialismen och dess banérförare. More och Campanella ägnas en uppsats av själva *C. D. af Wirsén.* Men om Quiding och hans samhällsbok inte ett jota. Han var visst dem för svårsmält. I Quiding-monografin

har något berörts (s. 7) den sällsamma likgiltighet, för vilken Quiding varit utsatt i en del litteraturalster, där hans plats borde ha varit självskriven. Till vad vi där yttrade, böra vi erinra om ännu några fall; vi skola icke nämna alla vi antecknat. I “Seklernas hopp“ av *K. P. Arnoldson* finns bland där över 600 uppräknade namn ingenstädes Quiding, ehuru hans utveckling av världsfredsidén kanske är det originellaste och mäst systematiska som därom blivit skrivet. (Jfr den förut sidan 113 omnämnde recensentens omdöme). *Ellen Key* citerar utländska författarnamn con amore; och ofta har hon än bittert, än hånfullt beklagat svensk oförmåga att uppskatta och begripa landets egna andens store män och kvinnor. Men tror någon att Quiding någonstädes fått så mycket som en rad bland de många främmande namnen, änskönt han har skrivit den vackraste den fria kärlekens *värkliga* psykologi, i klarhet vida överträffande Almquist, Törnrosbokens store diktare, helt och hållet fri från dennes mystik och romantiskt översvinnliga idealitet. *Bengt Lidforss* går i sin levnadsteckning av Axel Danielsson helt och hållet med tystnad förbi Danielssons förhållande till Quiding under hans fleråriga tvekamp med Malmö rådstugurätt, av Danielsson vid olika tillfällen utförligt refererad i “Arbetet”. I urvalet av hans skrifter finnas

emellertid ett par tidningsartiklar upptagna, nämligen “Med Guds nåde och vålds rätt“ samt “Sex månaders tjänstledighet — tolv månaders fängelse”, vilka äro skrivna under impuls av Quiding. Danielsson är den ende hos oss som sökt föra ut Quiding i det praktiska livet. Han fann en naturlig anknytningspunkt i sina ifrågavarande bekanta förbindelser med rätten i Malmö, Quidings födelse- och värksamhetsstad. Försök i samma syfte har undertecknad gjort med sitt

inlägg rörande opinionsrörelsen för de tre s. k. Amaltheamännen i det å Holmströms förlag utgivna lilla häftet “Uttalanden om Amalthea-attentatet“ (1913). Det är — vill det synas — huvudsakligen på denna väg som möjlighet skall finnas att få ögonen öppnade för Quidings betydelse för underklassen. Danielsson läste Quiding, men studerade honom gjorde han nog inte, så upptagen som han städse var av krävande tidningsarbete. Vi sakna honom; han hade kanske i dag varit Quiding och hans sak till god hjälp. Jörgen är även dödRedaktör *Wennerström* ger i sina artiklar om “Svenska utopister” i “Tiden”, aprilhäftet för 1912 (s. 117) Rådbergs Friedland vitsord att vara “vår enda originella och hemmasvenska Utopia”. Ett erkännande är ju alltid detta. Han konstaterar vidare för sin personliga del i febr.-häftet s. å. (s. 33) att våra hemmasvenska utopister sakna ”de stora utopisternas tankeskärpa, framsynthet, klarsynthet och vidsynthet”. Antingen har hr W. icke funnit tid eller möda värd att studera Quiding eller ock räknar han honom icke bland utopisterna, som knappast är troligt. Det vore önskligt, om man börjar studera *svenska* förhållanden från socialistisk ståndpunkt, man då också ville skriva med tanke på kommande tiders forskningar och studium..

Huru förklara den tystnad vi här berört? Folklynnet har utan all fråga sin väsentliga andel däri, men svårligen tillfyllest. Quidings förklaring av det oförstånd, varav han mötts i Bergstedts person, slår säkerligen huvudet på spiken, så mycker mer som även det sammanhänger med det s. k. folklynnet, nämligen att “han visst läst för mycket för att kunna begripa vad han icke förut läst i tryck, hallstämplat med berömda hälst utländska namn“ (III: 14).

En förklarlig och giltig ursäkt — dock icke för alla — ligger alltid i den ledsamma omständigheten att Quidings skrifter äro så ytterst svåra att komma över och inga finnas om honom på ett enda

undantag när. Han finns icke att få annat än genom en lyckträff hos antikvariska bokhandlare eller någon enda gång vid de allmänna bokauktionerna, varigenom de olika upplagorna och utdragen av hans samhällsbok numera äro bokrariteter. Kvartupplagan, tryckt endast i ett hundratal exemplar, är redan därigenom så gott som oåtkomlig annanstädes än i något av de tre bibliotek i Stockholm, Uppsala och Lund, till vilka boktryckare är skyldig avlämna exemplar.

Sista två, tre åren före sin död skrev som bekant *August Strindberg* en mängd artiklar i tidningarna “Aftontidningen” och “Social-Demokraten“ om överklass, examensväsen, författningsrevision m. m. Quiding blev då några gånger nämnd, men endast i förbigående. Strindberg skrev i en av dessa artiklar nästan harmset, som om det skulle kunna betvivlas, att hans “utredningar om stat och samhälle“ voro “lika avancerade som Nils Quidings och litet mer än Leo Tolstojs“. Tolstoj ägnade Strindberg flera artiklar i Social-Demokraten. De om “Tolstojs demokratism” samt “Tolstoj och den lärda överklassen”, den förra i synnerhet, äro till språk och ton så lika Quidings språk och ton som likheten till utseende och stämma mellan en far och hans son. Om Quiding, till vilken Strindberg dock öppet erkänt sig stå i tacksamhetsskuld och som i en av dessa artiklar förklarar sig med honom likställd i “avancerade” åsikter, har Strindberg ingenting att säga annat än vad som i förbigående kan falla honom in vid nedskrivandet av sina artiklar. Kunde han icke ha ägnat även Quiding en av dessa artiklar han så frikostigt strödde kring sig! Med sitt namn och sin auktoritet skulle han i ett slag ha kunnat lyfta Quiding till det plan, där han en gång skall varda placerad, ty sådan är den allmänna opinionen. Han hade

— vi veta det med visshet — på nytt börjat sysselsätta sig med Quiding, varom tidningsartiklarna ifråga för övrigt bära tillräckligt vittnesbörd. Varför skrev han inte en artikel för Quiding? Ja, varför? Tolstoj är till överflöd bearbetad och kommenterad; en hel litteratur har vuxit upp kring hans namn. Quiding väntar allt fortfarande på ett allvarligt studium, på bearbetare och uttolkare. Det kan ju alltid få gälla som *en* förklaring. Skulle Strindberg känt sig icke så hemmastadd med Quidings mångsidiga system och dess förutsättningar att han ville äventyra en

artikel som kunde kompromettera honom? Eller ock, kan man tänka sig, fann han Quidings idévärld så sammanflätad i hans system att det syntes honom omöjligt att ge en tillfredsställande bild av Quiding, då han eljes icke var känd genom bearbetningar o. dyl., såsom exempelvis Tolstoj, som redan hade ett namn som suggererade.

Strindbergs-artiklarna ifråga blevo åter en anledning till upprepande av det envist fasthållna påståendet att Strindberg skulle vara "skapare av de genialiska (sic!) slagorden överklass och underklass", såsom nu senast av *Laurin,* ehuru han själv visst gör anspråk på att vara expert på även social litteratur, i en bok, den han kallar "Svensk självprövning" (s. 84). Quiding har tydligt och klart sagt i sin samhällsbok att han med uttrycken över- och underklass velat "*skapa nya och bättre namn*" för de båda klasser han benämner "de berättigade eller herrarna och de rättslösa eller slavarna" för att "*kunna användas på alla tider och alla förhållanden*". (I: 8). Eller såsom han i kvartupplagan (s. 431) mer sorglöst uttrycker sig:

"Det ursprungliga förhållandet mellan herrar och slavar har under tidernas längd undergått otaliga omgestaltningar men kvarstår märkvärdigt nog ännu den dag som är...

För att skaffa till stånd en benämning på de två klasserna som lämpar sig för alla tider och alla former har N(ilsson) hittat på ett icke oävet uttryck i orden överklassen och underklassen"Att det går an att sysselsätta sig med utopister av vida primitivare slag än Quiding någonsin kan anses vara, det visar, utom vad därom sagts i första avdelningen, den danske filosofen Höffdings studium av hans danska kollega prof. F. C. Sibbern som utopist och författare till en utopisk samhällsroman av det fantastiska slaget "Meddelelser af indholdet af et skrift fra aaret 2135" (1862). Sin studie skrev Höffding 1885; och den ingår bland uppsatserna i "Mindre arbejder" (1899). Betecknande innehåller Nordisk familjebok, 1:a uppl., en av Höffding skriven artikel om Sibbern, där hans utopi refereras, under det Quiding bekostats några få rader utan att något blivit sagt om hans samhällsboks innehåll..

Innan vi gå närmare in på Quiding, vilja vi först lämna en kort redogörelse för rättssocialismen, såsom den i våra dagar tagit gestalt, samt sedan även för den så kallade maktteorin, såsom den i dag blir utlagd av den modärna sociologen, inklusive rättssocialisten. Quiding skall säkerligen genom en sådan redogörelse bli bättre förstådd även av dem som tilläventyrs tro att han är för vår tid för gammalmodig för att det skulle löna sig att sysselsätta sig med honom.

Rättssocialismen.

Rättsstudiet från proletär- och underklasssynpunkt är hos oss i högsta grad tillbakasatt.

1. *Rättssocialismen har bildat skola.* — Den sig själv så benämnda *Nils Nilsson* arbetskarl alias Nils Herman Quiding är att räkna som en av de främsta bland genombrottsmännen för den specialitet av socialismen som vi kunna benämna rättssocialism, det är socialismen betraktad från rättslig, d. v. s. från juridisk och lagstiftningssynpunkt.

Särskilt i Frankrike har det uppstått under de två senaste årtiondena t. o. m. en socialistisk rättsskola. Den utgår från den modärna socialismens grundsatser om klasskampen och arbetsmedlens socialisering eller förvandling i kollektivegendom. Men rätten betraktas icke enbart som en överbyggnad på samhällets ekonomiska grundval. För denna nya riktning, som kallar sig än "nysocialism", än juridisk socialism (socialisme juridique), på grund av att den betraktar som sin huvudsakliga uppgift socialismens bearbetning från juridiska synpunkter, är den juridiska rätten en lika avgörande faktor i samhällslivets gestaltning som de rent ekonomiska faktorerna, men icke som idé, som förmenas påvärka människans

tänke- och levnadssätt, utan som *en ren maktfaktor.*

Marx var på grund av sin teori om de ekonomiska krafternas omgestaltningsförmåga och huvudroll i all

samhällsutveckling ursprungligen benägen att underskatta de övriga samhällsbildande faktorerna, vilka han betraktade helt och hållet underordnade de ekonomiska samt av dem ständigt beroende. Engels, hans medarbetare, drev de ekonomiska marx'ska lärosatserna formellt till deras yttersta konsekvenser, varav följden blev stor ensidighet. Båda ha sedermera, när kritiken blev för påträngande, i företal, brev och tidskriftsuppsatser givit till känna att då de så uteslutande betonade såväl de ekonomiska krafternas invärkan på samhällenas historiska utveckling som produktionens grundläggande betydelse för människornas sätt att tänka och att inrätta sitt liv, så var det som en nödvändig reaktion mot den naiva tron på idéernas allsmäktiga förmåga att leda utvecklingen i en för kulturen lycklig riktning som vid deras framträdande i litteraturen var förhärskande eller ensamrådande. Samhällsinstitutionerna, har Engels nödgats erkänna, bli själva "sociala makter", vilka återvärka på utvecklingen, befordra den, hämma den eller länka den i andra banor, varibland rätten är en sådan pådrivande eller tillbakahållande samhällsinstitutionJfr *Bernstein,* Socialismens förutsättningar, sv. övers., 1907, sidd. 10, 11, 13 m. fl. samt *Wigfors,* Materialistisk historieuppfattning, 1908, s, 47 ff. — Se aven *Hägerstrom,* Social teleologi i marxismen, 1909, jämförliga ställen..

En av de tongivande franska utläggarna av skolans rättsteori, *Emmanuel Lévy,* har sökt ge i ett av sina arbeten "Kollektivrättens konstituering" (L'affirmation du droit collectif) — från början ett föredrag hållet vid en konferens av

jurister i Lyon 1903 — klasskampen "en juridisk formel", såsom prof. Andler i företalet till ifrågavarande skrift uttrycker sig. Skolan betonar nödvändigheten av att antagonismen mellan kapitalet och arbetet, mellan bourgeoisin och proletariatet såväl som övriga samhällsfrågor, som vänta på sin lösning, framställas i en juridisk form, ty endast därigenom få de enligt skolan en klar och bindande gestalt. Rätten är den institution, som i sista instans ger bekräftelse på de fordringar och ombildningar, vilka samhället uppställer och genomgår.

Genom att ge nämnda stora samhällskonflikt en juridisk formel ställes den därmed under juridisk synvinkel utan att dess ekonomiska karaktär undanskymmes. Genom att så behandlas, ådagalägges tillika, såsom Lévy säger, socialismens både juridiska och logiska berättigande. Lévy anser för sin del att klasskampen varder avvecklad till arbetarklassens fördel icke genom "något suveränt och diktatoriskt domslut" men helt naturligt, genom fortsatt utveckling av de juridiska institutioner, vilka bourgeoisin själv givit sig.

I nämnda föredrag ställer Lévy bourgeoisin och proletariatet i samma förhållande som det som eger rum mellan borgenär och gäldenär. Hittills ha arbetarna varit de ständiga gäldenärerna. Men förhållandena ändras, när de organisera sig. De bli nu i sin tur fordringsegare, kunna som sådana med kraft göra sig gällande, vilka kräva sin växande andel såväl i den årliga sociala nettobehållningen som i de genom tiderna uppsamlade allmänna fonderna de varit med om att bilda som klass. De stå noga taget i samma förhållande till samhället som aktieegare till det bolag, den kartell eller trust, vars fonder de genom sina insatser gemensamt bildat och av vilkas avkastning och årsvinster de sedan njuta en kvotandel. Kapitalets rättigheter komma så småningom att absorberas av arbetets rättigheter och slutligen den dag randas, då arbetets rättigheter, med andra ord arbetsrätten blivit förvärkligad. Såsom egendomen skall varda absorberad av arbetej, så skall då även staten varda absorberad av kollektiviteten. Lévy gör här gällande det rent antistatliga

och revolutionära elementet i skolans tendens. Staten spelar på rättens område samma roll som kapitalismen på det ekonomiska området. De bereda båda enligt sakens natur sitt eget fall, sin egen upplösning: "såsom egendomen, en gång frigjord från det feodala bandet, hör sin dödstimma slå, så skall ock staten, då den förvärvat alla rättigheter och åter gjort rätten till sin, i sin tur ha förberett sitt fall genom sin frigörelse. Och såsom egendomen skall absorberas av arbetet, så skall ock staten absorberas av kollektiviteten. Den dagen skall rätten till arbetet, arbetets rättigheter vara realiserade*Lévy,* anf. arb., s. 30—31.."

Samma tankegång är ju förut utvecklad av Engels i "Socialismens utveckling från utopi till vetenskap" (s. 56), där han säger:

"den första akt vari staten värkligen träder fram som representant för hela samhället — besittningstagandet av

produktionsmedlen i samhällets namn — är på samma gång dess sista självständiga akt som stat. På det ena området efter det andra blir det överflödigt att någon statsmakt griper in i samhälliga förhållanden, sådant upphör följaktligen av sig självt.”

Den juridiskt-socialistiska skolans både metod och fältrop lyda: “rättens användande mot rätten“ — l’emploi du droit contre le droit. Vid sidan av och utanför lagen driver den, vad den kallar, en extra-legislativ propaganda. “En hel plejad av socialistiska doktorer (akademiker) har gripit sig an med att ge den ekonomiska förvandlingsprocess, som den nuvarande samhällsordningen är underkastad, en juridisk formel“, yttrar en juris professor vid juridiska fakulteten i Grenobel *Hitier* i en uppsats han skrivit i en fransk tidskrift rörande den nya socialismen såsom den senaste teoretiska utvecklingen av socialismen*Hitier,* La dernière évolution doctrinale du socialisme. Le socialisme juridique i Revue d’Économie politique, 1906.. För den juridiska socialismen gäller det att lägga fram för öppen dag allt som kan vara juridiskt åskådningsmateriel

i socialistiskt hänseende. Såsom en äldre tids kungadöme i sin strid med den feodala lagstiftningen använde till sin fördel vissa väsentligen feodalistiska teorier mot feodalismen själv, så böra ock socialisterna, enligt vad en av skolans män *Mater* gör gällande, “till bourgeoisins förgörande” bland sig ega “legister“, vilka i den juridiska arsenalen uppsöka alla täxter, argument, privilegier, resonnemang som man kan vända och använda mot den kapitalistiska världen”. (Citerat efter Hitier).

Quiding har sålunda här fått ett stöd och ett understöd i sin rätts-socialistiska mission som han knappast kunnat ana. Och skall denna nya företeelse vi här sysselsätta oss med måhända bli vägen till hans erkännande och fulla uppskattning. Huru var det Quiding säger om den allmänna opinionen: “blott en enda medhållare ökar tankens trovärdighet något, flera göra en stor förändring och genom ganska mångas instämmande mening växer allmänhetens tro till full övertygelse, vilket möjliggör samma tankes inträde som värkande kraft i det praktiska livet” (II: 139).

Bestående rätt är skolans såväl utgångspunkt som attack. Rättssocialisten intresserar sig endast så tillvida för de juridiska disciplinerna — sådana äro exempelvis civilrätt, förmögenhets- och personrätt, straffrätt, processrätt, förvaltningsrätt, rättshistoria o. s. v. — som de äro användbara till att modifiera eller omintetgöra den nuvarande borgerliga rätten, säger samma nyss åberopade rätts-socialist Mater, vilken Hitier nämner såsom den, som särskilt arbetat på en systematisering av den nya läran. Rätten betraktas ej mera som ett “konserverings- och konsolidationsinstrument av förvärvade rättigheter och ställningar”. Från att ha varit “ett vapen till förtryck, kan rätten under ledning av de socialistiska juristerna bli ett vapen

till frigörelse”. (Hitier). Huvudpunkten i skolans program är utarbetandet av en socialistisk rättsdeklaration i ändamål att vara ett motstycke till den politiska rättsdeklaration, som den franska konstituerande nationalförsamlingen 1789 utfärdade och lade till grund för statsförfattningen 1793, samt som följd därav fastställande av vägar och medel till genomförande av den nya rätten.

2. *Anhängarna.* — Anhängarna av riktningen intaga i övrigt en rätt skiftande ståndpunkt, varför det mött och möter svårigheter att samla dem under en hatt och att nogare precisera deras gemenskap i såväl teori som praxis. Alltifrån början har det sålunda funnits en moderatare och en i egentlig mening revolutionär grupp, man kan väl ock säga en höger och en vänster och t. o. m. en center. De, vilka räknas bland riktningens tongivande anhängare inom och utom Frankrike, ge redan en antydan därom. Utom jurister, *Lévy* och *Mater* i Frankrike och *Anton Menger* i Österrike, anföras *Jaurés,* de förenade franska socialisternas partichef, och hans speciella antagonist *G. Sorel,* känd som syndikalistisk teoretiker och privatlärd, ortodox marxist samt f. d. ingenjör vid franska statens väg- och vattenbyggnadskår, som han lämnade 45 år gammal dekorerad med hederslegionen, *Ch. Andler,* litteraturhistoriker m. m. vid universitetet i Paris och “jaurésistisk socialist”, *Bernstein* i Tyskland m. fl.

Under det Jaurés numera omfattar den fredliga omvandlingens taktik, samhällets stegvisa omläggning till ett socialistiskt samhälle på laglig väg, håller Sorel fast vid Marx’ revolutionära grundsatser, varom Jaurés uttalat sig

rätt respektlöstSå säger *Jaurés* i “Aus Theorie u. Praxis”, Berlin 1902, en övers, av hans “Etudes socialistes”, om Marx’ system: “det vilar på dels utslitna historiska, dels onöjaktiga ekonomiska hypoteser”. Jfr *Hammer,* Social Retsudvikling i Statsekonomisk Tidsskrift (den norska), 1904, s. 131—32.— *Jaurés* vädjar numera även till vissa humanitets- och mänsklighetsideal. Jfr *Diehl,* Socialismen etc., sv. övers., 1913, s. 157.,

tagande även katastrofteorin för god, visserligen icke som ett faktum utan som en på proletariatet värkande revolutionär “myt“. Andler anlitas mästadels som förf. av företal till rättssocialistiska skrifter. Så har han skrivit sådana till översättningarna av Lassalles och Mengers arbeten, till Lévys ovannämnda broschyr o. s. v. Främst nämnes *Anton Menger,* den österrikiske rättsläraren, som den, vilken varit omedelbar orsak till den rätt rikhaltiga rättssocialistiska litteraturen och skolans konstituering som skola och “rörelse” genom de av honom utgivna skrifterna i rättssocialism, vilkas rad inledes med hans 1886 utkomna debutarbete “Rätten till arbetets fulla avkastning”.

Som den socialistiska rättens grundvalarEtt “remarkabelt” franskt arbete av Eichthal utkom 1899 med en så lydande titel “Les bases du droit socialiste”., vilka tillika äro att betrakta som rättssocialismens ekonomiska rättsdeklaration, ha av Menger proklamerats de tre “ekonomiska grundrätterna”: rätten till arbete, rätten till existens och rätten till arbetets hela avkastning. Den äldre franska rättsdeklarationen statuerade människornas likhet med avseende på deras rättigheter som människa och medborgare, men förklarades på samma gång den privata egendomen, av Menger anförd som den mäktigaste källan till all olikhet, för en naturlig och oförytterlig rätt. (Jfr för övrigt vad därom säges i inledningen till andra avdelningen av detta arbete s. 83—84). Den ekonomiska rättsdeklarationen upphäver denna så kallade omistliga urrätt

till privategendom och statuerar i stället en alla människors medfödda rätt till delaktighet i naturen och i de materiella existensvillkoren, vilket är möjligt endast därigenom att arbetsmedlen bli gemensam egendom eller, som uttrycket även lyder, socialiseras. Menger uppställer fördenskull en långt gående kommunistisk samhällsordning.

Av Menger tydligen påvärkad, intar *G. F. Steffen* hos oss en rätts-socialistisk ståndpunkt till höger om Menger, sålunda högerståndpunkt. Socialismen definieras av honom som “den ekonomiska rättsordning, den anordning av egendomsrätten och den reglering av ekonomisk maktutövning i samhället som omöjliggör att någon enda medborgare blir utesluten från andel uti egendom och andel uti ekonomisk makt, när folkhushållningen är organiserad enligt arbetsdelningens, stordriftens och storkapitalismens system”. (Sociala studier, XIII, s. 125).

Mengers andliga släktskap med *Quiding* är slående både vad beträffar åsikter i allmänhet och grundtankar i synnerhet. Allt vad Menger, folkpolitikens teoretiska mästare, säger om familje- och släktintressena, om domstolarna och om juristerna som skrå; om kyrkan, prästlisten och den “kristna” moralen; om den konservativa rättsskolan och dess män; om regeringsformerna m. m. m. m. är ända till uttryckssättet så i överensstämmelse med vad Quiding uttalar i dessa stycken att en någorlunda uppmärksam och intresserad läsare av dem bägge näppeligen skall kunna undgå att lägga märke därtill. Rättssynpunkterna i allmänhet äro också hos dessa båda desamma rörande våld, makt och rätt. Organisationsförslagen sammanfalla i somliga, divergera i andra avseenden, beroende på deras olika uppfattning om staten och om lagars befogenhet att inskrida i

människornas inbördes förhållanden. Båda äro de kommunister, men Quiding är den längst avancerade av dem. Menger yrkar på att bruksföremål, såsom bostäder, möbler, husgeråd, trädgårdar, böcker o. dyl. bli stats- eller allmänegendom, men upplåtet med nyttjanderätt åt den enskilde samt att produktions- och trafikmedel, såsom jord, gruvor, fabriker, järnvägar, ångbåtar, råmateriel egas av och uteslutande disponeras av staten eller kommunerna, medan däremot konsumtionsföremål som omedelbart förbrukas, såsom livsmedel o. dyl., skola falla under enskild eganderätt. Quidings “nya kommunallära“ gör även konsumtionsföremålen till gemensamhetsegendom. Är Quiding sålunda helkommunist, så kan Menger ju benämnas trefjärdedelskommunist. Kommunen är hos Menger ett kollektivstatens lydorgan, ehuru genom och inom kommunen egendom och ekonomisk värksamhet regleras, medan “kretsen” hos Quiding är alldeles självständig

beträffande dess egna angelägenhet, utgörande ett helt för sig, under det att staten är för honom liktydigt med världssamhället, vadan någon nationalstat icke existerar för Quiding.

Båda äro avlidna och saknade de all kännedom om varandra. Men man bör noga lägga märke till att Quiding avled samma år Menger debuterade som social författare med nämnda skrift om arbetsavkastningen. Quiding hade sålunda slutat sitt värk, då Menger började.

Liksom Lévy, så betraktar Quiding underklassen som det bestående samhällets på en gång gäldenärer och borgenärer. Sålunda omnämner Quiding på ett par ställen underklassen som "gäldenärernas stora klass" samt ironiskt som "vårt kära fosterlands gäldenärer" (I: 70 o. II: 73). Han talar annorstädes även om en riksförsamling, bestående av

en underklass, som dekreterar exempelvis en lag, som suspenderar domars värkställighet i gäldsaker (I: 90).

"Tänk", utbrister Quiding, "om en riksförsamling bleve så uppblandad med underklass att den förr än någon anar kom underfund med rättens hemlighet och det misstag, som ligger i exekutionsvärkets princip, samt dekreterade en lag ungefär så: vill icke ni, överklass, själv riskera era pänningar i industriella företag, så låna ut dem... men se själv till huru ni får dem åter. Ty inbilla er icke att landet skall hålla ett dyrbart rätts- och exekutionsvärk endast för er skull för att garantera er det liv i kräslighet och arbetslöshet som är den säkra räntetagarens lott och för att skaffa pänningarna tillbaka, i fall ni lånar ut dem till oärligt folk som ingen välgärning förtjänar. Det är dessutom svårt, om icke omöjligt, att i sådana fall förhjälpa er till er rätt."

Quiding vill emellertid icke "driva raljeriet till övermått", utan tröstar i stället "levande bankmatadorer" med försäkran om att denna lag kommer att låta vänta på sig.

I likhet med den nutida rättssocialisten talar *Quiding* ävenledes om den borgerliga rättens övergång i en socialistisk rätt på reformatorisk eller evolutionistisk väg utan att dock utesluta möjligheten av en "extra-legislativ", d. v. s. utanför eller vid sidan om lagen framkallad resning. Han tänker sig, såsom vi förut erfarit (2:a avdeln., s. 126), möjligheten av en proletariatets diktatur à la Marx såsom en yttersta utväg att genomdriva en ny socialistisk samhällsordning, för vilken han anser tiden nu vara inne. Ett förslag till en ny konstitution bör av sakkännare utarbetas, av samhället diskuteras samt, om det vinner allmännare genklang åtminstone hos underklassen, av den upphöjas till lag medelst massornas diktatur, så framt överklassen icke vill ge vika, varefter deras diktatur snarast möjligt bör upphöra. (Kvartuppl., s. 453. — Jfr även *Holmberg,* Nils Herman Quiding, 1909, s. 198—99).

Individrätt och samhällsrätt.

Det nuvarande borgerliga rättssamhället är enligt *Quiding* den på individrätten baserade samhällsordning, som har till sitt förnämsta kännemärke den enskilda, privata egendomsrätten. Individrätten betecknar Quiding i definitionens koncisa och bindande form än som "de regler egarna uttänkt till ordning och skydd för sin egendom" (IV: 8); än som "det vidlyftiga befästningsvärk som till skydd för sitt jordiska goda överklassen uppfört på den enskilda eganderättens grundsten" (III: 42); än som "det bestående samhällets faktotum" (I: 123); än som "inbegreppet av de regler som överklassen uttänkt eller låtit uttänka åt sig för att göra egendomsrättens frukter permanenta" (I: 32); än som "våldet bragt i system och under lag" (Kvartuppl., s. 406). Individrätten liknas vidare än vid en "dunstbild, som, i det man närmar sig för att med den komma underfund, alldeles förflyktar, således ej kan bevisas utan genom maktspråket hos en sista instans som säger: detta är rätt" (I: 148); än vid "ett inbillningsfoster" ... "ty att några få prompt vilja för sin enskilda räkning besitta och begagna vad som obestridligen tillhör alla, det kan icke kallas för annat än lindrigast sagt en förvänd inbillning; flera tänkare ha kallat

det för stöld". (Kvartuppl., s. 516). Slutligen, säger Quiding, ha rätt och orätt, framsprungna ur "lagarnas rätt", blivit uttryck för att beteckna handlingars sedliga värde: "en handling som icke instämde med överklassens lagar

eller med gudstjänstens ritual blev en last, en synd“. (I: 38).

Men såsom marxisten och sociologen av den materialistiska historieuppfattningen förklara exempelvis slaveriet ha varit nödvändigt för kulturen, så erkänner ock *Quiding* att individrätten haft trots all därmed sammanhängande grymhet och brutalitet sin kulturella bestämmelse. Han förliknar den t. ex. vid “yxan, som röjer fältet och skapar materialier för den allgagneliga odlingens byggnad... Överklassens genom (individ-)rätten stadfästade egendomstillgrepp satte honom i stånd att ägna tid, krafter och medel åt kunskap och konst, vilka sedan genom världshandeln och krigen spredos jorden runt. Om ock få bland överklassen fattade en sådan dess högre bestämmelse och i syftning däråt använde sin egendom, blev dock allmänna följden av en så ringa människoavdelnings predominerande ställning andliga behovs uppkomst och uppehållande genom mörka tidskiften”. (IV: 108; jfr även Quidingmonografin, noten s. 125).

Kan det sålunda icke förbises att den odling, som mänskligheten uppnått, tillkommit under rättens, d. v. s. individrättens hägn, så följer av detta förhållande ingalunda dess absoluta nödvändighet för all tid. Den har varit nödig blott som övergångsstadium till “ett nytt kulturens tidevarv”, då efter vidtagna vederbörliga reformer “samhällsinrättningarna finnas till icke för rättens (d. v. s. individrättens) utan för samhällets egen skull... avseende endast och allenast den mänskliga odlingens gagn“. (I: 123).

Gent emot individrättens relativt goda sidor stå hennes mörka. Såsom sådana anför Quiding:

1. Underklassens kroppsliga och andliga elände. 2. Överklassens skeva ställning till samhället och därigenom uppkomna förfalskning av livet i alla riktningar. 3. Kvinnokönets slaviska beroende av männen. 4. Krigen med alla deras olyckor. 5) Brotten med alla deras rysligheter. (III: 49).

Under våldets och rättens tillskyndelse har jorden som arbetets urkälla och inbegrepp av allt materiellt gott fallit i händerna på blott några få. Därav blev följden: 1. att flertalet för att stilla sin hunger måst arbeta i fåtalets intresse, 2. att fåtalet använt flertalet som medel för sin enskilda vinning, 3. att flertalet sig emellan måst strida om arbetet för att hålla sig uppe, liksom fåtalet sig emellan stritt om högsta vinsten. Allt detta har till slut haft till följd 4. ett oavbrutet krig mellan alla enskilda om jordens goda. (IV: 9).

Det är de gamla romarna, vilka varit senare tiders juridiks egentliga läromästare. Det är också de vilka givit individrätten hennes utbildning och teoretiska byggnad. Deras stora lagvärk — corpus juris civilis — av *Dühring,* själv fackman, benämnd “den juridiska bibeln“, har varit den borgerliga rättens lagbok samt är tillika, såsom Dühring säger, “uttryck för en på erövring, andra folks utsugning och slaveri baserad folkhushållning. (Sociale Rettung durch wirkliches Recht etc., 1907, s. 121 o. 141). Eller såsom *Quiding* uttrycker sig: “denna rätt (underförstått individrätten) utbildades företrädesvis under romerska världsväldet till en hög grad av spetsfundighet och har allt sedan fått karaktären av någonting absolut, något i natur och förnuft grundat som under alla förhållanden bör vara så, ehuru för varje av vanor och traditioner oförvillat omdöme måste vara klart att rätten är ingenting annat än en helt naturlig följd av våld och list... De skarpsinnigaste jurister och filosofer hava nöjt sig med detta axiom och blott arbetat på rättens (individrättens) utbildande och förbättring”. (Kv.-uppl., s. 431, 433). Att den romerska lagen kunde komma till “sådan ära“ att den dels tillämpades omedelbart, dels lades till grund vid ombildandet av egna rättsinstitutioner, så att

“Rom ännu från graven behärskade Europa”, förklarar *Quiding* bero på de gamla romarnas högt uppdrivna samhällsliv, som hade gjort rättskollisionerna allt flera samt att “intet folks lagar hade att uppvisa något liknande i skarpsinne och fullständighet“. En juristskola uppstod som drev juridiken “till en förvånande grad av subtil spekulation”. (1: 30).

Ännu i dag utgör den romerska rätten ett av huvudämnena vid vårt lands tre juridiska fakulteter i Stockholm, Uppsala och Lund.

Individrätten, sedvanligen benämnd än civil-, än privaträtt, är *Quidings* benämning på den borgerliga rätten. Denna rätt sammanfaller med den privata egendomsrätten och är alltså lika gammal som privategendomen. En

produkt av historien, innefattar individrätten de under tidernas lopp *förvärvade* historiska rättigheterna i motsats till de *mänskliga,* de människan som människa tillkommande naturliga rättigheterna, som de förvärvade historiska rättigheterna förkvävt eller hindrat att komma fram och göra sig gällande. Sådana förvärvade rättigheter äro de ärvda klass- och ståndsprivilegierna. Det är då just ingenting märkvärdigt eller ens naturvidrigt att historien varit en historia om klasstrider, såsom *Marx* säger; en historia om kampen för rätten, såsom *Ihering* säger; en historia om raskampen om herravälde, såsom *Gumplowicz* säger. Samtliga definitioner äro olika uttryck för ett och samma historiska faktum, nämligen människans herravälde över människan eller kampen mellan de sociala gruppernas motsatta intressen: utsugning och härsklystnad å ena sidan, utarmning och förtryck å den andra.

Individen är rättens källa. Han är, såsom den franska rättssocialisten uttrycker sig, på en gång rättens föremål och mål. Rättigheterna äro organiserade och garanterade uteslutande i individens intresse i enlighet med den liberala politikens

grundsatser om frikonkurrens, avtalsfrihet, förvärvsfrihet till båtnad för den starkare, för den andligt eller materiellt överlägsnare, för den med yttre eller inre förmåner berättigade. All individens strävan går fördenskull ut på att framför allt upprätthålla redan förvärvade ställningar, oavsett huru långt tillbaka i tiden de ha sina rötter.

Gent emot individrätten står i dag samhällsrätten såsom en alla samhällsmedlemmars gemensamma rätt, en rätt som bör komma alla lika till del utan att sålunda den ena individen gynnas på den andras bekostnad medelst konstlade och raffinerade medel.

Anmärkas bör till sist att den modärna franska rättssocialisten använder ett med individrätt adekvat uttryck, nämligen droit de l'individu.

Samhällsrätten kan naturligtvis vara olika normerad. I själva värket äro förslagen därom lika många som det finns socialistiska system. Quiding har sitt.

*

Quiding talar flerestädes i sin samhällsbok om ett "rättslöst" samhälle och om "ett samhälle utan rätt". Han menar därmed dels att en mängd med privaträtten sammanhängande "rätter" komma att bortfalla i ett av honom tänkt kommunistiskt samhälle, dels att en del individuella rätter uppgå i eller övertagas av samhällsrätten, dels att samhällstillstånd kunna tänkas *utan* allt slags rätt.

Rätt är enligt Quiding något annat än lag, därvid underförstått en viss, given rätt, individrätten. Kan "rätten" försvinna, så måste å andra sidan ändock lag alltid finnas som norm för ett ordnat samhällsliv. "Lag är regeln för samhällslivet". Men denna lag skall ingalunda vara en mångfald av lagar som aldrig taga ett slut, men vilka individrätten med alla dess tusen tvister har gjort nödvändiga. Den skall

inskränkas till det allra nödvändigaste, till det som gör överhuvud sammanlevnad möjlig inom och mellan samhällena. "Lagen är", säger fördenskull Quiding, "ingenting annat än en promemoria eller minneslista, som ingalunda vill anses ofelbar eller tilltvinga sig gudomlig vördnad". (I: 175). För att kunna fylla sin uppgift av promemoria måste "rättslagen", vilken är lagen om varandras rättigheter och åligganden inom och mellan samfälligheterna, vara enkel och kortfattad, klar och tydlig, på sätt Quiding givit prov med sin utarbetning av "Europas grundlag" och "ny svensk kommunallag", Lagen, sådan den i dag är, "syftar icke på samhällsordning utan på bevarande av överklassens rätt, varmed samhällsordningen får följa så gott den kan". (I: 176). De lindringar, som under tidernas lopp kommit den underkuvade underklassen till godo och som införts i den maktegande överklassens lag, har underklassen sig själv att tacka. "Olikheten i dessa klassers samhällsställning har, så långt historien går tillbaka, lett till fiendskap och strider. Och framstegen i civilisationen böra egentligen räknas efter de framgångar underklassen småningom förmått tillkämpa sig till höjande och betryggande av sin existens. Varje sådan framgång har icke kunnat vinnas utan större och mindre ingrepp i överklassens rätt." (Kv.-uppl., s. 431).

Kommunen är enligt Quiding det första samhället. I kretssamhället är all fast och lös egendom samt arbetsavkastningen alla kretsmedlemmars gemensamma egendom. Kretsrätten, som reglerar såväl denna gemenskap som förvaltningen och fördelningen av arbetsprodukterna mellan kretsmedlemmarna, har dessutom till en viss tid samma funktion mellan kretssamhällen och distrikten inbördes som individrätten under det nuvarande samhällsskicket individerna och staterna emellan. Under övergångsstadiet, innan alltså alla kretsar kunnat genomföra den kommunistiska rättsordningen, som avses införd efter hand, anser Quiding "rätten" icke kunna fullständigt undvaras, men "betagas det mästa av sina onda värkningar" genom dess utsträckning från individen till kretsen samt sedan mellan kommunerna: "det

samhällsskick låter ännu icke tänka sig, under vilket all (juridisk) rätt skulle kunna försvinna". (II: 14).

Anarkismen, som har tagit till sin speciella teoretiska uppgift att utreda rättsproblemet, har bland sig tongivande förespråkare, vilka hysa en liknande uppfattning som Quiding angående rättens nödvändighet*Proudhon* förkastar icke rätten, men så gott som alla enskilda rättsnormer. Den enda rättsnorm han uppställer är att avtal, fördrag *måste* hållas, det enda rättsförhållande han gillar är rättsförhållandet mellan avtalsslutande parter. — *Bakunin* godtager rätten, men utdömer lagrätten. Lagrätten menar han är oskiljaktig staten. Avtal *måste* enligt honom även hållas grundad på frihet, rätten till fri sammanslutning och skilsmässa är den första och viktigaste av alla politiska rätter. — *Kropotkin* akcepterar Bakunins idé att rätten skall bestå men lagrätten försvinna. I lagrättens ställe träder sedvanerätten. Kropotkin kräver en rättsnorm i kraft varav alla ting äro gemensam egendom, en rättsnorm i kraft varav gemensamt arbete gäller i produktionen. Avtal *måste* hållas. — Enligt *Tucker* skola rättsnormer gälla som bero på allmänna viljan. I nödfall kunna alla medel tillgripas för deras genomförande: även fängelse, dödsstraff. Till rättsnormerna höra bl. a. skydd mot kränkning, skydd för egen arbetsprodukt. Avtal hållas. I stället för stat frivillig sammanslutning mellan avtalsslutande individer. — Jfr *Eltzbacher,* Der Anarchismus, 1900..

Så som det är i det nuvarande samhället inom en familj som icke utifrån påvärkas av "rätten", så skall det bli inom kretsen, vilken kan betraktas som en enda stor familj.

"Ingen civillag uppställer där skillnad mellan mitt och ditt, ingen strafflag skrämmer från den farliga handlingen, ingen exekutionslag hotar den tredskande. Det oaktat går allt bättre i denna lilla krets än i det större samhället. Den ene låter den andre få vad han behöver, såvitt tillgångarna medgiva. Var förrättar sin syssla ordentligt utan betalning. Arbeten som fordra den största uthållighet, tålamod och ansträngning utföras med nöje... Ingen avundas, beljuger, bestjäler, slår eller förolämpar den andre. Individen söker

blott hela familjens väl och glädes över vad en annan därtill kan bidraga. Den enes lycka och nöje är allas. Med ett ord det bästa människan kan här på jorden hoppas, frid, trevnad och sällhet, såvitt livet har att bjuda på, utmärker denna sammanlevnad och ingenstädes finner sig i längden individen så väl som inom sin familj, där han kan få vara fullkomligt sig själv." (I: 128).

Makt-teorin.

Marxismen har, ensidigt betraktande samhällsutvecklingen från dess ekonomiska sida, tidigare bestritt våldet, resp. makten all roll i samhällsordningens ursprungliga uppkomst och även i densammas vidare utbildning, men anfört arbetsdelningen som den ensamt avgörande faktorn. I sitt arbete om parlamentarismen förklarar *Kautsky* kort och gott att "våldsteorin är icke blott tröstlös, den förklarar häller ingenting". Den förklarar "icke det ringaste varför hos alla folk just på den eller den kulturgraden den eller den sorten av förment starkare eller klokare känt behovet att underkuva de svagare och enfaldigare och varför det lyckats dem just på den kulturgraden". Den är tröstlös, ty den sociala klasskillnaden skulle enligt denna teori vara evigt beståndande såsom grundad i naturen efter vad naturrättsteoretiker av en gammal föråldrad historisk rättsskola lära, mästadels med stöd av Darwins teori om det s. k. naturliga urvalet, därvid den starkare och bättre utrustade segrar över den

svage och sämre utrustade i kampen för tillvaron.

Icke våldet men de för varje kulturgrad utmärkande egendomligheterna ge klaven till klasskillnadens uppkomst. Grundvalen för

egendomligheterna bildar de olika kulturstadiernas produktionssätt. Produktionssättet — intet annat än produktionssättet — förklarar de olika klassernas samhällsförrättningar. Och varje klass' funktioner bestämma den roll, som klassen spelar i samhället. Uttrycket för produktionssätten är arbetsfördelningen, som med varje nytt produktionssätt antager rent tekniskt allt hårdare former för dem, vilka kroppsarbetet "tillfallit". (Der Parlamentarismus etc., 1893, s. 5—6).

I sin av Marx genomsedda och gillade och av Marx delvis skrivna polemiska skrift mot Dühring, populärt kallad "Anti-Dühring"I företalet till 3:e uppl. av "Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft" (1894), s. XII skriver Engels att han före tryckningen hade förelagt Marx hela manuskriptet samt att Marx har skrivit 2:a avdelningens 10:e kapitel., förnekar Engels allt egentligt inflytande av våldet i historien. Privategendomen läsa vi där är i allmänhet taget icke resultatet av plundringen eller våldet... Den har uppkommit av ekonomiska orsaker. Våldet har alls ingen del i dess skapande... Hela historien om privategendomens uppkomst är baserad på uteslutande ekonomiska orsaker och för att förklara den är det ej en gång behövligt att tillgripa våldet, rovet, staten eller vilken annan politisk inblandning. Egendom måste skapas genom arbetet. Man kan icke tillägna sig den genom styrkan. Innan slaveriet är möjligt, är det nödvändigt att olikhet i produktionen och fördelningen redan inträtt. — Alltså, icke våldet, icke makten, ej häller staten... det är produktionen själv som åstadkommer klassskillnaden, förtrycket, slaveriet! (Anf. arbete, sidd. 165, 167—69).

På grund av bokens polemiska karaktär och den vid tiden för dess tillkomst förbittrade stämning, vari författaren, resp. författarna befunno sig mot sin då fruktade kritiska motståndare, ha i denna bok uttalade satser fått en skärpa i formuleringen som under lugnare och fredligare förhållanden de knappast hade kommit att få. Nu stupa de på sin egen ensidighet och självtillräcklighet. Marx

har dock i vart fall för sin del så tydligt och upprepade gånger påvisat våldets roll i samhällsförrättningarnas utveckling, i "Elend der Philosophie" m. fl. skrifter, att man behöver alls icke stanna i tvivel rörande hans tanke därom, om ock dualismen i hans ekonomiska lära understundom kunnat draga en slöja däröver. "En undertryckt klass är livsvillkoret för varje samhälle, grundat på klassmotsatsen", säger han sålunda i nyssnämnda skrift (s. 181). Förtryck utan våld låter icke tänka sig, är en logisk orimlighet. Att tvinga människor till vissa arbeten kan ej häller ske utan våld; någon människa, stode hon ock på djurets ståndpunkt, går ej häller frivilligt under slaveriets ok.

Gumplowicz, österrikisk rättslärd som Anton Menger, påpekar i sitt imposanta arbete "Raskampen" (Der Rassenkampf, 2:a uppl., 1909) just i anledning av arbetsdelningens ensidiga framhävande som utvecklingsfaktor den "naiva" optimism som härleder klassernas uppkomst från ett behov efter arbetsdelning. En förklaring, som går igen, säger han, i otaliga variationer hos historiker, filosofer, etnografer och socialoger och över vilken även de största tänkare icke kommit. Vid människornas förökning, så ungefär lyder denna argumentering, inställde sig behovet av arbetets delning: nu blev den ene bonde, den andre hantvärkare och några herrar. (Anf. arb., s. 217).

Ådagalägger Gumplowicz (uttalas Gomplåvitj) människans naturliga begär efter makt till sin egen och sina likställdas fördel men på övriga människors bekostnad, så betonar han i samma arbete å andra sidan att maktförhållandet, som uppkommer genom den enes herravälde över den andre, är "även alltid samtidigt ett allmänt-ekonomiskt arbetsdelningsförhållande" (ein Verhältniss der

Teilung der volkswirtschaftlichen Arbeit unter die einzelnen Bestandteile, s. 208). Herraväldet definierar han som "en genom övermakt reglerad delning av arbetet, varvid de grövre och tyngre arbetena tillfalla de behärskade, de högre och behagligare — ofta endast befäl och förvaltning — de maktegande" (s. 236). "Men liksom utan delning av arbetet ingen kultur är tänkbar, så är utan makt ingen ändamålsenlig delning av arbetet möjligt, emedan ingen frivilligt underkastar sig utförande av grövre och tyngre arbeten" (s. 236). Så länge den

ursprungliga människoflocken bestod av fullkomligt lika och lika fria individer och envar var sysselsatt med tillfredsställandet av sina egna behov antingen för sig eller i samvärkan, så länge kunde det då ej häller vara något tal om kultur. Ty även den obetydligaste kultur, dess första och primitivaste utvecklingsfaser betingas av en delning av arbetet i kraft varav den ene tillfaller lägre och tyngre, den andre finare och lättare arbeten (s. 233—34). Alltid och överallt har det varit dels fysiskt tvång, dels naturliga, tvingande förhållanden som ha framkallat den sociala arbets- och yrkesfördelningen: Våld eller list ha berett den väg, eljes skulle den icke ha funnits i dag. “Ingen människa skulle någonsin frivilligt besluta sig för att göra slavtjänst för en ’herre’; intet folk skulle någonsin utan att det blev överlistat låta utsuga sig av ett främmande, handelsidkande folk“ (s. 218). Världshistorien är ingenting annat än en stor exempelsamling till konstaterandet av dessa och andra likadana satser. “Vad äro”, frågar Gumplowicz, “staternas och folkens krig annat än organiserade plundringståg i syfte att exploatera heterogena etniska eller sociala element? Vad som bland primitiva stammar eller s. k. naturfolk eger rum i liten skala, upprepar sig på en senare

utvecklingsgrad bland “civiliserade nationer” under prunkande namn och i “finare former” (s. 158). Kapitalismen är icke någon ny företeelse. Den finns, förklarar Gumplowicz som anhängare av den materialistiska eller, såsom han föredrar att säga, realistiska eller sociologiska historieuppfattningen, men mera fördjupat än MarxSå säger Gumplowicz att Marx ekonomiska historieuppfattning innehåller “en ny och till största delen riktig uppfattning av staten” — han finner endast att den “sociala antagonismen” är ur sociologisk synpunkt för snäft uppdragen genom dess uppdelning i endast två klasser. Marxisternas senare utveckling av begreppet “materialistisk” till att inbegripa alla faktiskt och realt värkande orsaker synes honom vara en mycket förbättrad, fullständigad och förfinad uppfattning av det historiska förloppet. — “Staten är” — säger Gumplowicz — “icke förvärkligandet av en före den existerande rättsidé, utan en organisation av sociala element, vilkas kamp först alstrar rätten, dock alltid blott inom den statliga organisationens skrankor, alldenstund det utan stat icke kan finnas någon rätt, enär staten är förutsättningen sine qua non för all rätt”. Se *Gumplowicz,* Geschichte der Staatstheorien, 1905, sidd. 372—73 samt Die soziologische Staatsidee, 1902, sidd, 147 o. 152., “redan då den med klubba beväpnade vilden överföll och slog ihjäl den obeväpnade honom främmande vilden för att äta honom. I vilken form kapitalet framträder ändrar ingenting i saken: det förblir alltid medlet, varmed man tvingar ’de andra’ att tjäna sig“. (Die soziologische Staatsidee, 2:a uppl., 1902, s. 39).

Gumplowicz ser i maktförhållandet en nödvändighet, t. o. m. en naturnödvändighet för kulturens uppkomst och allt vidare framsteg, men han menar fördenskull ingalunda att makten för alltid skall vila hos dem som en gång fått makten och sedan gått i arv på deras arvtagare. Han är likväl icke socialist. I allt maktväsen ligger herravälde; och herravälde skall bestå så länge det finns människor och mänskligt samliv. Icke avskaffa, men förbättra, “harmonisera” herraväldet” måste vara alla förnuftiga människors mål, anser han.

Även “ett fritt samhälle” skall alltid vara behärskat, det kommer blott an på “huru“. (Anf. arb., s. 47). I all social kamp går utvecklingen i riktning av en ständigt uppåtgående ström av de undre och understa gruppelementen och ett relativt utsinande och försvinnande av de översta; en kamp som är under ständig föryngring på en allt högre utvecklingsgrad med alltid en ny följande reglering av gränserna för de enskilda maktsfärerna. Det är, säger han, den enda rättvisa som historien känner (s. 139—140). Han förnekar möjligheten av att allas frihet, frid, jämlikhet, broderskap någonsin skall varda förvärkligat. Men hans kritik av den historiska utvecklingens gång är överväldigande rik på vyer, klara och fördomsfria tankar. Som den värklighetssociolog han är, säger Gumplowicz, såsom t. ex. Marx om slaveriet, att realisten nöjer sig med att *konstatera* sakförhållandena såsom produkt av en “oundviklig, naturnödvändig process” utan varje försök till deras uppförgyllande med ideologiska floskler. (Jfr anf. arb., s. 40). Men ifråga om framtiden tror Marx i motsats till Gumplowicz, vilken förnekar allt slags idealism, att både klasskillnad och politisk makt skola en gång försvinna.

Till upprätthållande av makten och till skydd mot upprorselementen, som icke kunde känna sig solidariska med den maktegande gruppen och på vilka de maktegande därför icke kunde lita, uppkom rätten. Inom en alltigenom likartad stam eller hord utan underkuvade och utan blandade folk- och klasselement, där alltså alla äro lika, kan

ingen rätt uppstå. Rätten är på grund av den sociala kampen underkastad en ständig ombildning, som Gumplowicz säger, “en kompromiss mellan två eller flera grupper, en etapp i en evig kamp“ (s. 164). Med “grupp“ förstår Gumplowicz å ena sidan den etniska gruppbildningen, såsom flock, stam, folk, nation, stat; å den andra sidan den sociala gruppbildningen, såsom klass, stånd, yrke, parti, klick. (Etnisk kommer av grekiska ethnos som betyder folk; etnisk användes sålunda i betydelsen av det som är utmärkande för en folkstam).

Såsom makten och herraväldet är en intressekamp, så är även rätten en intressekamp och av denna reglerad. “Den *första* rätten uppstod”, säger en tysk sociolog *Schäffle,* vilken, när dessa ord fälldes, ännu var marxist, “ur våldets och listens första seger“. (Bau u. Leben des socialen Körpers, 1881, II: 62). All följande utveckling karaktäriseras av honom som resultatet av andlig, fysisk och ekonomisk överlägsenhet, som en följd av en legalt och moraliskt värksam övermakt. Grundad på andlig och fysisk övermakt är varje mystisk förklaring av rättens och rättsprincipernas uppkomst “ur en annan värld plötsligt inkastad i våra samveten” falsk och konstlad. (Anf. arb., II: 68). “Rätt och rättvisa falla icke färdiga från himmelen“. (II: 495). Rätt kan icke uppstå utan makt. Den ädlaste filosof kan icke höja rätten till en makt, om han icke förstår att vinna därför sin tids makter, folkets ledare och genom dem folkets massa. Makten går till tiden före rätten. Rätten utan en kraft som gör den gällande är otänkbar. (II: 77—78). Någon högre utveckling av samhället och civilisationen är emellertid icke möjlig utan idealism. Den driver oss till lösningen av nya framstegsuppgifter. Den etiska socialismen uppställer allt högre mål för rättsbildningen. Ingen tid är tillfreds med sina förhållanden. Ju djupare och allmännare den rättsligt-sedliga korruptionen blivit, desto mer ingripa först enskilda, sedan massan. (IV: 187).

Av maktens två beståndsdelar våldet och rätten träder med civilisationens framsteg våldet relativt mer tillbaka, medan rätten blir allt mer den starkare av de två maktbildande faktorerna. (IV: 332). Var det i en förfluten tid nödvändigt att stödja rättsbildningen på familje- och klassövermakt, så vore det å andra sidan falskt att därav draga den

slutsatsen att “rätten till enskilda andligt och ekonomiskt övermäktiga klassers herravälde” måste för beständigt upprätthållas. Det “fjärde” ståndets emancipationskrav i vår tid har bragt sådana felslut på skam. (II: 78).

I sin berömda, även till svenskan 1879 översatta lilla skrift “Striden för rätten” — Kampf ums Recht — utvecklar *Ihering,* tysk rättslärd, ävenledes maktens juridiska teori. Han har fullständigt brutit med den av Savigny grundade konservativa tyska historiska rättsskolan, vilken för övrigt Marx, som på den tid han studerade juridik vid Berlins universitet åhörde Savignys föreläsningar, skarpt nagelfarit liksom Quiding hos oss i sin kritik av “det historiska förnuftets män“.

“All rätt som finns i världen är“, säger Ihering, “vunnen genom strid, varje rättssats har först måst avvinnas dem som bestredo den... Det ges tusenden av individer, vilkas liv går sin jämna gång utan stötar och hinder i rättens regelbundna banor. Och skulle vi säga åt dem: rätten är kamp, skulle de icke förstå oss. De känna honom blott såsom ett tillstånd av frid och ordning. Och rådfråga de endast sin egen erfarenhet, ha de fullkomligt rätt alldeles som den rike arvtagaren, som utan möda fått i sin hand den mogna frukten, av andras arbete, icke kan fatta den satsen att egendom är arbete... Det var en tid på modet att pryda urtiden med alla sköna egenskaper: sanning, öppenhet, trohet, barnsligt sinne och from tro. I sådan jordmån skulle säkert ock rätten ha kunnat trivas utan all annan drivkraft än rättskänslan makt: hand och svärd hade han icke behövt. Men i våra dagar vet envar att denna fromma urtid hade en alldeles motsatt karaktär”... (Anf. arb., s. 1—2, 11). Med svärdet är romerska världen grundad. Och svärdet eller spjutet är den romerska rättens äldsta symbol... Romarna ha ingen ’härledd’ egendom i rättsspråkets betydelse, härlett från gud eller andra människor, utan de ha en ’ursprunglig’, vid vilken egaren är sin egen autor: de ha tagit sig den, varest de funno den. Romarens förvärv bestod im capere, egendom är för honom vad han tagit med handen”Citerat efter *Hägerström,* Stat och rätt, Uppsala 1904, s. 170..

Vacklande mellan de olika rättsskolorna anmärker prof. *Hägerström* i Uppsala att

“man kan nu härvid diskutera, om det icke var i bakgrunden liggande nyttighetshänsyn som gav åt den äldsta romerska eganderättsidén, sådan den här av Ihering framställes, dess kraft. Men säkert är att i själva idén,

betraktad juridiskt eller efter dess objektiva innebörd, låg just föreställningen om personens naturliga makt i dess grövsta form, denna och intet annat, såsom grundläggande egendomsrätten. Om nu värkligen Ihering har rätt i sin framställning, har det nämnda förhållandet en stor betydelse för uppfattningen av privategendomen överhuvud. Om det kan sägas att den romerska privaträtten övat ett avgjort inflytande på rättsbildningen i hela den civiliserade världen och om den rena maktsynpunkten är juridiskt sett bestämmande för den privata eganderätten i dess ursprungliga form i den romerska rätten, så har man stark anledning att antaga att detta institut även i sin modärna utbildning skall juridiskt sett vara genomdragen av maktsynpunkter“. (Stat o. rätt, s. 170—71).

Det är vad *Quiding* med sådan energi gör gällande i sin slutlikvid med nutidens rättssamhälle.

Rätten är grundad varken på fördrag eller på massans, folkets “tysta” samtycke, ej häller någon “omedveten skapelse av folksjälen”, något som uppkommit så till sägandes av sig självt, oförmärkt, man vet icke riktigt hur, på samma sätt som t. ex. språket, såsom Savignys konservativa rättskola så utomordentligt filosofiskt lär. Rätt är helt enkelt makt och övermakt, varvid människans ädlare känslor ingalunda varit de avgörande. Så föga är det fallet att enligt Schäffle ha “förmeringsdriften, d. v. s. förvärvsbegäret, egoismen, härsklystnaden, äregirigheten samt i en senare tid till mindre del idealism, såsom allmänanda, människokärlek, altruism; enligt Gumplowicz hat, avsky, antipati, avsöndringen mellan klasser, flockar, folk o. s. v. varit “de stora stridsväckande drivkrafterna”.

Proletariatet har som bekant framställts av Marx som en revolutionär maktfaktor i utvecklingen och som en organiserad makt, som skall “erövra” den politiska makten för att omvandla den nuvarande “klasstaten” till en association, vad namn den nu må ha eller få. Han säger visserligen å ena sidan, då han objektivt beskriver den historiska utvecklingens ekonomiska lag, att kapitalismen förstör sig själv, är sin egen dödgrävare just på grund av den ekonomiska utvecklingens egna lagar, som värka naturnödvändigt oberoende av människans vilja; å den andra, då han subjektivt som den revolutionära organisatören och utopisten utvecklar proletariatets historiska uppgift, att det kapitalistiska systemets tillintetgörande och skapandet av den socialistiska samhällsordningen — sålunda då också av en “ny“ rätt — måste vara det medvetna värket av en social klass — proletariatet. Denna Marx’ dualism har vållat ändlösa diskurser, kostat mycket bläck och många heta debatter. Leder den ekonomiska utvecklingen värkligen själv utan varje åtgörande av det mänskliga medvetandet till socialismens seger, varför, frågar man, skulle då arbetarklassen behöva delta i den sociala kampen och förbruka sin kraft på något som den förutan måste oundvikligen ske?*Tugan-Baranowsky,* Moderne Sozialismus etc., 1908, s. 91 m. fl. ställen.. Huru som hälst, som faktum står fast att proletariatet enligt Marx är en makt som bygger sin frigörelse på makt.

Marx’ hängivne anhängare i Italien, framlidne rättsfilosofen vid universitet i Rom Antonio Labriola har även kunnat säga, det “historien icke varit en process, varigenom förnuftet kommer till herraväldet i rätten. Hittills har den icke varit något

annat än en serie förändringar som lett till underkastelse och slaveri, varit m. a. o. från början till slut en strid om intressen, varvid rätten endast och allenast är det auktorativa uttrycket för intressen som gått segrande ur striden”. (Essais sur la conception matérialiste de l’histoire, Paris, 2:a uppl., 1902, s. 225).

Lassalle, vilken hyllade en från Marx avvikande “ideologisk” uppfattning av rätten, anser likväl att ett lands sociala och politiska förhållanden stå i beroende av de i ett land faktiskt rådande tillstånden och reala maktförhållandena. Rätten borde gå före makten, i värkligheten går dock alltid makt före rätt, alltid och så länge tills rätten å sin sida har samlat bakom sig en tillräcklig makt för att krossa orättens makt. All social och politisk rätt har hittills alltid varit en fråga om “reala, faktiska maktförhållanden”. En författning, nedskriven på papperet, är utan betydelse, blott “ett blad papper”, om en makt icke står därbakom och den icke motsvarar de värkliga i samhället bestående maktförhållandena.

Gick rätt före makt eller makt före rätt, frågar Lassalle med hänsyn till sitt lands politiska förhållanden på hans tid, då den preussiska nationalförsamlingen i november 1848 sprängdes med bajonetter? Gick rätt före makt eller makt före rätt, då den till revision inkallade kammaren trots artikeln 112 i den oktrojerade författningen 1849 på

nytt upplöstes? Och så fortsätter Lassalle att fråga med hänsyftning på sitt lands politiska rättsbrott och regeringsdespotism. (Ueber Verfassungswesen, etc., av Bernstein utg. uppl. 1907).

Åsikten om att stats- och rättsordningen blivit av fåtalet påtvingad flertalet genom krig och strid är enligt *Anton Menger* maktteorins innehåll. (Folkpolitik, s. 5). “Alla hittillsvarande rättsordningar ha uppstått i sista hand ur maktförhållanden och ha fördenskull alltid fullföljt ändamålet att främja

de få mäktigas nytta på de breda folklagrens bekostnad”. (Neue Staatslehre, s. 3). Egendomsordningen definieras av Menger som “en fordomtima genom list och våld grundad ordning”. (Folkpolitik, s. 27). *G. F. Steffen,* vilken vänder sig mot uppfattningen att klassindelningen eger sin förnuftiga och uteslutande grund i arbetsfördelningen, möjliggörande samhällsfunktionernas utövning, och enligt vilken äldre tiders förhållande mellan slavegare och slavar, länsherrar och livegna och en nyare tids förhållanden mellan arbetsgivare och arbetare “i grunden skulle vara varken mer eller mindre än den bästa (av människonaturens bristfälliga beskaffenhet på varje särskilt utvecklingsstadium betingade) anordning för den ekonomiska produktionens organisering och de ekonomiska företagens ledning” — gör likaledes gällande att människorna drivits av “ett dominerande begär att utöva våld mot medmänniskor och att härska över dem i främsta rummet för vålds- och härskarvärksamhetens egen skull och blott i andra rummet, först senare i utvecklingen därjämte för att uppnå vissa ekonomiska fördelar”. Och ännu i dag sträva de härskande folken och klasserna “efter en för deras politiska och rättsliga herravälde möjligast effektiv social organisation”. (Sociologi, 1911, s. 434, 436 o. 437).

Quidings historieuppfattning.

Efter den orientering vi nu värkställt angående makten och rätten, sådana dessa blivit förklarade av socialister och modärna sociologer — vilka senare synas allt mer avlösa marxismen eller måhända riktigare marxismen absorberas av dem som *beståndsdel* i en djupare gående sociologisk samhällsteori — skall man säkerligen bättre förstå *Quiding.* Och vi kunna för vår del med fullkomlig tillförsikt nu låta en framställning av Quidings historieuppfattning rörande individrätten, dess uppkomst och fortbestånd, här följa.

I sin “historiska återblick” — utgörande första delen av hans samhällsbok och som egentligen är en hel sociologi, varest alla de rättsinstitutioner, vilka falla och stå med det nuvarande “rättssamhället”, underkastas en omstörtande revision: klass- och släktväldet, arvsinstitutionen, prästväldet, domstolsväsendet, myntväsendet, egendoms-institutionen, äktenskapsinstitutionen o. s. v. — uppställer Quiding följande teser:

1. Den starkare blev medveten om sin styrkas värkningar och slog den svagare till marken. Styrkans välde blev därmed proklamerad såsom lag för den mänskliga sammanlevnaden.

2. Den svage mannen blev den starkes slav. Vad den förre innehade av jordens goda kom i den senares besittning. Han blev egendomslös. Ingen egde utan kraft att försvara det han tagit för sig av jordens goda.

3. Kvinnan liksom hennes avkomma blev desslikes den starkes egendom.

4. Med städernas uppkomst skapas ett nytt medel till egendomsförvärv i stället för det nästan enda som dittills existerat: våldet, nämligen arbetet. Kapitalisten exploaterar småningom arbetet såsom jordegaren tidigare småningom exploaterat jorden. Egendomskällorna äro: på landet jorden, i staden pänningen.

5. De enskildes egendom garanteras egaren först genom vana eller hävd; sedan genom lag, som de egande själva giva sig till skydd för sig och sina arvtagare samt för egen säkerhet. Rättssamhället tager gestalt; individrätten är dess grundval.

6. Egendom fanns före “individrätten”, eganderätt före “samhället”. Egendom har varit förutsättning för uppkomsten av individrätten. Egendomsrätt fanns före lagen, lagen gav den blott sanktion i de makt- och egendomsegandes intresse.

Dessa teser äro helt och hållet en bekräftelse på den modärna historiska maktteorin eller, omvänt, den modärna

maktteorin är en bekräftelse på dem, om ock med en till dels annan vetenskapligare motivering och utgångspunkt. Quidings undersökningsmetod är den historiska. Och till sina slutsatser har han kommit, såsom han själv säger, “på rent historisk väg“. Han framställer sedan det historiska förloppet “under bilden av en enda handling”, den han beskriver sålunda: “den starkare blev medveten om sin styrkas värkningar och slog den svagare till marken“. Det är alldeles samma tanke, varåt Gumplowicz ger uttryck, när han i “Der Rassenkampf“ förklarar den historiska utvecklingens princip vara

”raskampen om herraväldet” i alla dess former, av honom även beskriven under “en bild“ (uttrycket hans eget) av nästan oavbrutna krig mellan stammar, folk, stater, nationer (s. 179) samt som ett uttryck av “de starkares och överlägsnares utsugnings- och härsklystnad”. “Vad som sammanför från tidernas början de olika folkelementen och under den vidare historiska utvecklingen de olika samhällsgrupperna; vad som följer och dikteras av den och sålunda sätter den sociala naturprocessen i rörelse är de starkares och överlägsnares eviga utpressnings- och härsklystnad. Raskampen om herraväldet i alla dess former, i såväl de öppna och brutala som de latenta och fredliga, är alltså historiens egentliga rörelseprincip, värkande kraft”“Was die heterogenen ethnischen Elemente von Uranfange an und die heterogenen sozialen Bestandteile in der weiteren Entwicklung der Geschichte zusammenführt, was sie aufeinander anweist und bezieht und auf diese Weise den sozialen Naturprozess in Bewegung setzt: das ist (wie wir gesehen haben) die ewige Ausbeutungs- und Herrschsucht der Stärkeren und Ueberlegeneren. Der Rassenkampf um Herrschaft in allen seinen Formen, in den offenen und gewalttätigen, wie in den latenten und friedlichen, ist daher das eigentlich treibende Prinzip, die bewegende Kraft der Geschichte” (s. 219)..

Nu är det väl att märka att “ras” användes av Gumplowicz i en alldeles särskild, alldeles ny betydelse, nämligen icke som “ett antropologiskt begrepp”, som en produkt av en blott fysiologisk eller biologisk process, på blott härstamning o. dyl. beroende produkt, utan som ”ett historiskt begrepp”, som en produkt av historiens utvecklingsprocess, som beteckning på olikartade etniska och sociala grupper: stam, folk, nation, stat å ena sidan samt stånd, klass, parti o. s. v. å den andra sidan, på deras sammansmältning och uppgående i varandra till nya eller allt större enheter under

en ständig inbördeskamp, i en ständigt pågående ombildningsprocess. (Jfr Der Rassenkampf, t. ex. sidd. 195 o. 253).

Energiskt gör Quiding gällande sin historiska metods giltighet. “Av slutledningar från det historiskt kända till vad dessförinnan måste hava timat, blev det mig omsider klart att den enskilda människans eganderätt, all rätts ursprung, var mästadels genom den starkares eller listigares tilltagsenhet ett fullbordat faktum långt innan något samhälle existerade... Av vad vi känna om människosläktets historiska tid kunna vi sluta huru det tillgått i den förhistoriska... Jag har låtit historien vara vad hon är, men har ansett mig berättigad att av henne draga slutsatser för att kunna föreställa mig en tid som ligger långt bortom all historia. Av vad man känner får slutas till det obekanta, av historien till huru dessförinnan tillgåttKvartuppl., sidd. 5, 430, 574—75.. Så lyda några bland hans många satser i avseende härpå. Det är i det stora hela samma metod som både *Schäffle* och *Gumplowicz* förklara vara den enda vetenskapligt möjliga, om man vill komma till klarhet om förgångna tiders sociala förhållanden och förstå förutsättningarna för sin egen sociala tid. “Den äldre rättshistorien är“, säger sålunda Schäffle, “full av luckor och börjar först nu genom det etnografiskt jämförande studiet av levande folk på lägre utvecklingsgrad bli belyst. Genom sovring av de organisationsgrader och organisationsrester, som kunna iakttagas hos vildar, skall i en icke avlägsen tid den jämförande etnografin, vad vi vilja hoppas, tillstädja utfyllandet av dessa luckor”. (Bau u. Leben des socialen Körpers, 1881, II: 83, 86). Gumplowicz säger: “är mänsklighetens utveckling en naturprocess,

alltså en serie av förlopp, vilka äro beroende av en naturlag — ej tillfällighet — samt av den behärskas, så måste de förlopp, varav denna naturprocess är sammansatt, alltid och allestädes ha varit de vi iakttaga både i förfluten tid av kända historiska akter och i närvarande tid“. (Der Rassenkampf, s. 176—177). Genom hela sitt glansfulla värk följer Gumplowicz samma tankegång rörande folkstammarnas utveckling alltifrån deras begynnelse —

“uranfang“ — som Quiding rörande rättsbildningens historia alltifrån dess ursprung “i urtidernas natt“.

Eganderätten har, understryker Quiding, icke utgått “från en förnuftig insikt om vad som borde vara utan har endast och allenast en historisk grund”. (I: 8). Rättens ursprung är “ett rent historiskt”. Rätten är “helt enkelt ett från hedenhös kvarstående faktum; och dess utbildning till det skick vi nu hava för ögonen har skett efter hand par la force des choses... Genom de under tidernas lopp förändrade rättslagarna har man blott sökt att för tillfället komma från varje tids svårigheter, dem en sådan rätt måste hava i följe desto mera, ju mer de industriella förhållandena växte från barndomstillståndet”. (Kvartuppl., s. 454).

Genom Quidings stränga särskiljande mellan *historisk* och *filosofisk* forskning har hans historieuppfattning fått en dubbelmening, som är alldeles nödvändig att noga beakta, om man vill låta honom komma till sin fulla rätt. Enligt Quiding ser den historiska forskningen “sakerna sådana de äro“; den filosofiska forskningen “därutöver vad de enligt deras natur, deras idé borde vara... den förra är detaljernas, den senare översikternas upptagare; den förra samlar fakta, den senare bedömer dem“. (I: 100).

Quiding bedömer det närvarande och det förgångna sålunda realistiskt efter en historisk måttstock, men framtiden skådar han med *filosofens* ögon. Hädanefter skall förnuftet, det klara

medvetandet om världsordningens harmoni och möjligheten alltså även av en harmonisk samhällsordning vara den styrande principen och icke såsom hittills en lekboll för blinda eller ensidigt värkande historiska drifkrafter. Som filosof omfattar Quiding den platonska och nyplatonska idealismen. Om fördenskull hans samhällsbok beträffande dess filosofiska del är uppfylld av den platonska idealismens uråldriga terminologi och begreppsföreställningar om gud, sanningen och människoandens strävande mot ett fullkomningsmål bort i det osinligas värld, så är det ingenting att förundra sig över, då ingen undgår att vara barn av sin tid.

Hans historieuppfattning är med hänsyn till *framtiden* och till sin filosofiska del en rationalistisk historieuppfattning. Även den gamla hedniska grekiska idealismen hyllade en rationalistisk (och metafysisk) historieuppfattning. Den utgick nämligen från det mänskliga förnuftet som källan för allt skeende på det sociala området samt sökte i människans karaktär, i hennes egenskaper, i hennes intressen, drifter och lidelser orsakerna till hennes handlingar. Den “materialistiska” historieuppfattningen betraktar som bekant mänskligheten som en “ofri“ del av naturen och vars utveckling följer naturnödvändigt de naturlagar som äro för henne utstakade. Med hänsyn till samhällenas framtida utveckling har Marx, såsom vi sett, dock även en ideell (förnuftig) föreställning om socialismen som den sociala utvecklingens “slutmål”, påskyndat genom ett stridande proletariats medvetna ingrepp. En alltigenom konsekvent materialistisk eller, såsom han hälst säger, naturalistisk historieuppfattning företräder däremot Gumplowicz, men så är ock hans lära kemiskt ren från varje spår av idealism, den må vara av vad slag som hälst.

Quidings på såväl historisk som ekonomisk grund

uppförda system är till sin metodiska del rationell och kritisk samt till sin uppbyggande del konstruktiv socialism. Sin lära har han framställt från icke mindre än fyra sidor. *För det första* har han givit henne en genomgående historisk belysning, utgått från faktiska, av historien bekräftade samhällsförhållanden, betraktade från speciell juridisk synpunkt. *För det andra* har han givit henne innehåll och form av en reformlära samt anknytit sina reformplaner vid gällande rättsinstitutioner, förordningar och lagar, varigenom den på så sätt får ett bestämt praktiskt värde och avklädes varje sken av hugskott och tygellös fantasi. Quiding har därmed gjort sin lära till ett samhällsprogram. *För det tredje* har han givit den en grundlags knapphändiga men koncisa form. *För det fjärde* har den iklätts en berättelses lätta dräkt i form av ett samtal mellan ett par personer, vilka tillsammans vandra genom det nya samhället utan namn.

Om något, är väl detta originellt! Vilket land kan uppvisa ett motstycke? Intet. All denna kolossala möda för — en utopi! Ett par och femtio år gammal var Quiding färdig med sin historiska revision av gällande lagar i den första av sin “slutlikvids“ fyra böcker. Vid fyra och femtio hade han sin reformlära utarbetad, vid sju och femtio

“Europas grundlag” samt författade 68 år gammal sin utopi i egentlig mening “Platos stat i korrigerad bild”. Må man lägga vederbörligen märke till den ordning, i vilken Quiding författar de olika avdelningarna av sin samhällslära.

För utarbetningen av sitt, låt oss hällre än samhällsutopi säga samhällsprogram har tvivelsutan följande grundsats varit för Quiding bestämmande:

“Allt måste nödvändigt vara tillfyllest genomtänkt såsom helhet, innan bestämt svar är möjligt”. (II: 146).

”Samhället i dess helhet måste för reformatorns inre öga, om hans uppträdande skall utmärkas av fasthet i vilja och handling, stå klart i dess fullkomligaste gestalt, som hans tanke däråt förmår att giva. Ett dylikt ideal kan icke bliva annat än högst begränsat och bristfälligt. Vilka former samhällslivet skall antaga efter tusental av år kan den skarpaste siareblick icke urskilja; den förmår på sin höjd, vägledd av historiens fackla, skåda ungefärliga beskaffenheten av det samhällsskick som närmaste framtiden skall medföra och delvis ana det följande”. (II: 6—7).

Huru Quiding bör läsas och förstås.

Frågar man huru *Quiding* bör läsas och förstås, kan det i korthet svaras sålunda:

1. Quiding måste studeras. Det är t. ex. icke tillräckligt att endast mekaniskt återge någon gång ett och annat utdrag ur hans samhällsbok. Han måste naturligtvis göras levande genom att studeras, bearbetas, ställas i ett förtydligande samband med dagsföreteelserna, så länge Quiding är så okänd och oförstådd som han är och, vi kunna säga även med fara att missförstås, måste vara. Man bör gå till väga alldeles som man gör med andra litteraturens och det offentliga livets stora eller blott bemärkta personligheter. Vi ha högar av bearbetad litteratur över den svenska skönlitteraturens föregångs- och märkesmän. Det är så som jag menar Quiding bör studeras och bearbetas utan att därför förfalla till mångskriveri. Vi äro själva fullt medvetna om huru vid fortsatt studium av Quiding ideligen nya synpunkter, nya detaljer, nya sidor av hans rika författarpersonlighet göra sig påminta, varför man inte häller med ens kan vara färdig i sin slutuppfattning av honom. Han hör till de betydande andar som måste läsas om och om igen, studeras, skärskådas, begrundas, ägnas eftertanke och kärlek. Man skall då finna att han

växer under det man var gång läser honom och mediterar över honom.

Ett bland kännemärken på en värklig tänkare är mångsidigheten och djupet i hans tänkande, tillika detta utgör villkoret för och möjlighet att kunna bli föremål för bearbetningar, utläggningar och betraktelser. Quiding är en sådan första ordningens tänkare, eger fördenskull ett outtömligt förråd av bearbetningsstoff. Såsom alla betydande tänkare, måste han bearbetas och skärskådas från andras synpunkter och ställningar, varigenom betydelsen av hans värk blir fullt begriplig och klar. Det är nu en gång så att människorna i allmänhet inte kunna lita på sig själva och sitt omdöme. De måste först höra andras meningar för att bli säkra på sig själva, innan de kunna tro och förstå att det kan ligga något fördolt till människors lycka i den ensamme tänkarens liv och värk. Huru vi än må förneka vårt oberoende av auktoriteter, kunna vi ändå inte helt undvara dem, skulle vi ock vara de värsta auktoritetsförnekande individualister.

2. Quiding bör ställas i belysning av andras läror och teorier samt av en senare tids företeelser. Försök härtill har gjorts i det föregående genom uppdragandet av paralleller mellan honom och särskilt de nyaste utslagen av rättssocialism och maktföreställningen. Vi tillåta oss upprepa vad som sagts i en not i Quiding-monografin (s. 212). “Det kunde vara nog så lockande att jämföra olika revolutionära författares åsikter och förslag angående ’revolutionen dagen efter’ med de av Quiding företrädda åsikterna och förslagen”. Att Quidings system tål att utsättas för en sådan jämförelse är ett bland många bevis på att Quiding besitter originalitet, självständighet, ursprunglighet. Hos honom finns inte så mycket som ens skymten av en skrävlare.

3. Genom sovring bör Quidings värk avklädas sin något gammaldags (ny-)platonska språkbeklädnad. Var tid har

sitt sätt att uttrycka sig liksom var tid sitt mode att kläda sig. Quiding levde i en tidsmiljö, då idealismen som filosofisk lära behärskade människornas tänkesätt. Och som Plato, såsom den idealistiska filosofins skapare, i två tusen år och några århundraden därtill behärskat tänkesättet, så faller det av sig självt att Quiding, Platos beundrare, måste gå i en nog så gammaldags klädnad. Men kan Plato läsas än i dag, så kan Quiding det så mycket mer. Kan Tolstoj läsas av anti-kristna, så kan Quiding det också med lika stor och större fördel.

4. Quiding kan med lika gott resultat göras till föremål för systematisk bearbetning som för detaljstudium av vissa av hans lärosystems partier. En förnumstig liten skribent, som gav sig utseende av att ha studerat Quiding, ehuru hans alster var ett skamlöst plagiat, skrev i en månadsjournal en höstmånad år 1910 att bland Nils Nilsson arbetskarls "mångenstädes mycket (!) egendomliga (!!) samhällstankar" var hans uppfattning om kvinnan och äktenskapet "förtjänt" (!!!) av att särskilt uppmärksammas. Det finns emellertid ofantligt mycket mer som "förtjänar" särskild uppmärksamhet. Man har ännu inte börjat ens ana allt som kan finnas att taga vara på hos Quiding; han, den svenska underklassens hittills enda historieskildrare.

Några huvudpunkter skola vi i det följande spika fast.

1. Quiding har sin egen **kunskapsteori.** Förnuftet, fantasin och känslan utgöra tillsammans kunskapsförmågan, genom vilken människan kommer till insikt om sig själv och världen. Stödd på *erfarenhetens fakta* arbetar förnuftet sig fram till full visshet och övertygelse medelst begrepp,

omdömen och slutledningar. Genom fantasin förskaffar människan sig en inre bild av abstrakta och ännu icke förvärkligade ting och livsyttringar. På ingivelsens — hjärtats eller känslans — väg sättes hon i stånd "att hålla något för sannt, änskönt det icke skulle kunna varken begripas eller bildligt fattas", t. ex. tro. Som kunskapskällor supplera och kontrollera förnuftet, fantasin och känslan varandra. Förnuftets sanningar värka upplysning, fantasins sanningar bildning, hjärtats sanningar hänförelse. Fantasin och hjärtat äro som själskrafter icke några "säkra vägledare till målet, utan behöva själva föras i ledband av en tredje kallt undersökande och beräknande kraft", nämligen förnuftet. En rätt kunskap benämner Quiding sanning.

2. Quiding har sin egen **psykologi,** sin egen själslära, varå han, såsom han själv säger, grundat sin slutlikvid med såväl Sverges som alla andra länders lagar. Den framträder alldeles speciellt i hans teorier om eganderätten, om kärlekslivet, om nöjet, om ceremoniväsendet, om brottet o. s. v.

Eganderätten har sin *första* upprinnelse i människans driftliv, icke i någon yttre omständighet, såsom i behovet av arbetsdelning eller dylikt. "Icke vishet utan kroppslig styrka ledde våra förfäder till eganderättens begrepp" är ett av Quidings många djupa sanningsord. (III: 40).

Quiding har även sagt att "av samhällslärans alla specialiteter är *äktenskapet* den svåraste att utreda" (III: 15). Könsfrågan utgör fördenskull ett bland de förnämsta kapitlen i Quidings slutuppgörelse med det borgerliga samhället. Han räknar ock kvinnokönets slaviska beroende av mannen bland individrättens värsta följder. "Rättighet till kärlek", sådan den tagit form i den nuvarande äktenskapsinstitutionen, är i Quidings

ögon "det befängdaste av allt vad rätten åstadkommit under sin långa regeringstid". (I: 138). Rättens "kontinuitet" vilar också på äktenskapet; och dess första lag är, såsom Quiding erinrar, nog så betecknande giftermålsbalken. (II: 34). Som "kärleken framför allt vill vara till för sin egen skull" (I: 138), kräver fördenskull Quiding även "kärleksfrihet" — uttrycket är hans eget — som en bland människans oförytterliga urrättigheter, hittills utesluten därifrån. (III: 55). Quiding sätter hela sitt hopp om en rätt uppskattning och en rätt utövning av kärleken till 1. naturens egna lagar och insikt om följderna av deras missbruk; till 2. de ungas uppfostran och självtukt; till 3. kvinnans valfrihet samt till 4. omintetgörande av alla beräkningar, nu i regel oskiljaktiga vid ingående av äktenskap, genom samhällets omläggning, så att grunden för dessa beräkningar bortfaller.

En konsekvens av det nuvarande tvångsäktenskapets upphävande som samhällsinstitution blir upplösning av det enskilda hushållet och familjelivet, enskild barnuppfostran samt släktväsendet. Liksom Plato (och Kristus) ser Quiding i *släktväsendet,* som i historien spelat en stor roll som befrämjare av klass- och ståndsskillnaden, ett ont,

som måste utrotas.

“Bäst vore om samhället kunde så inrättas att människan icke behövde känna varken sina föräldrar eller sina barn.” De jämte hela den övriga släkten äro människan “blott till hinders i både arbete och nöje“. Skulle människan företrädesvis älska och leva för sina barn, så komme hon, säger vidare Quiding, “blott allt för ofta att älska slynglar och slynor”. Många urarta ock genom uppfostran i föräldrahemmet samt inträda i världen med “pretentioner som göra dem och andra olyckliga”. (III: 64).

Nöje och arbete stå i intimaste växelvärkan med varandra. Nöjet, i vilket enligt Quiding kärlekslivet ingår som en viktig beståndsdel, eger “sitt

berättigande och sitt värde såsom upplivande och stärkande kropps- och själskrafterna till nya mödor. Det skall därför icke föraktas utan tvärtom aktas såsom andra sidan av det andliga livet, om arbetet anses som den ena“. (I: 116). Det har legat i överklassens intresse att låta kyrkan, hennes “tjänare” och “värkmästare”, predika “arbete, evinnerligt arbete från morgon till kväll, år ut och år in“. Nöjet, som är uppfriskande och stimulerande, kunde, befarade man, värka “en frimodighet eller något ännu mer, som man icke behöver frukta under det slaviska arbetet”. (I: 126.) Den undre klassens lott har fördenskull alltid varit ett liv utan nöjen. Nöjet ingår därför som huvudprincip i en ny samhällsordning.

Här som på övriga samhällsområden vänder sig Quiding med stor skärpa mot det “oerhörda” ofog som i alla tider bedrivits med ordet synd och “syndaväsendet” i allmänhet och som av honom ställts i samband med individrättens upprätthållande. Synd har blivit ett “magiskt” ord, som begagnas som skräckbild för att göra människorna hörsamma under kyrkans och överklassens vilja. Räknande ”sina anor ända från den tid, då Moses genomvandrade öknen med Israels uppstudsiga barn”, begagnades det av honom att ingjuta fruktan hos dem för Jehovahs straffande hämd, om de ej ville lyda honom. Juridiken och den kristna kyrkan, båda individrättens värktyg, ha sedan använt det så snart deras bestånd hotats eller deras lagar överträtts. Lagbrott är synd, att roa sig är synd, naturdriftens tillfredsställande annorledes än kyrkan bestämmer är synd o. s. v. (I: 108—09; III: 53).

Quiding förklarar trots sin kristligt färgade idealism icke blott att det är “alls icke meningen

att det själviska sinnelaget skall försvinna, ty människan är i sanning skapad för sin egen skull” (III: 66) utan även att “gott och ont, dygd och last m. fl. dylika uttryck, vilka häntyda på det sköna eller fula i handling och leverne äro konventionella begrepp, föranledda av olika slags odlingsgrad, vanor och traditioner”. (Kvartuppl., s. 429). “En allmän, absolut så kallad sedelära eller moral kan icke givas”. (I: 111). Quiding betecknar emellertid eganderättens införlivande med ”rättssamhället” som ett “syndafall”. Men, såsom han själv säger, menar han därmed icke “syndafallet, varom det talas i första Mosebok”, utan i första boken av hans Slutlikvid med Sverges och alla nutida länders lagar. (II: 61).

Ceremoniväsendet i alla dess former: ståt, utmärkelser, titlar, rang, uniformer och ordensprydandet har en ofantlig makt över människors sinnen och sålunda då även en viktig beståndsdel av samhällspsykologin. Genom sin makt över sinnena kan ceremoniväsendet upprätthålla för länge sedan fallfärdiga institutioner och ges dem sken t. o. m. av ett högre, gudomligt ursprung. Man erinre sig blott kyrkans, enkannerligen den katolska kyrkans insövande ceremonier och lockande mystik; kröningsceremonierna; den militära ståten; ordensutnämningarna som regeringarnas ärebevisningar. “En tanke som i sig själv är fördömlig kan, omklädd med ceremonier, vinna insteg och göras trodd av mängden. Också begagnades för politiska ändamål denna konst i alla tider av överklassen, självskriven ceremonimästare; och vad hon uträttat till uppehållande och befästande av den yttre gudstjänsten övergår all föreställning.” (I: 37). Prästerna blevo också mästare i ceremonikonsten. (I: 44). Ceremonierna utgöra ävenledes ett väsentligt medel till opinionens bildande och

ledande. (I: 154). I allt ceremoniväsende döljer sig lögn, svek, förställning, med ett ord list satt i system. Quiding har upptagit ceremoniväsendet såsom en bland hörnstenarna i civilrätten och står därmed i rapport med vår tids bästa socialpsykologiska författare*) När borgmästare *Zahle* bildade ny ministär i Köpenhamn i juni d. å., hade han anhållit hos konungen att de nya ministrarna måtte fritagas från titlar, rang och uniform. Så demoraliserande

är rang-, titel-, ordens- och paraduniformsväsendets invärkan på individer som komma under dess makt. — Borgmästaren i Stockholm *Carl Lindhagen* har vid senaste riksdagar sökt genom motioner och interpellationer, fast förgäves, få det lysande eländet avskaffat. — Konstitutionsutskottet vid 1840 års, för övrigt rätt stormiga riksdag framhöll beträffande utdelningen av de tomma titlarna att de "i sin mån gåvo näring åt en allt mer överhandtagande flärd som hotade att undergräva nationens moraliska kraft. — Vid 1913 års svenska riksdag fick Lindhagen ensam och övergiven försvara sin ståndpunkt, som borde ha varit "nationens". — Ju mer feodalmässigt ett land regeras, såsom t. ex. det tyska käjsardömet i våra dagar, desto frikostigare utdelas nådevedermälen och upprätthålles rangordning bland militär, inom ämbetsmannakårer o. s. v., allt i syfte att stötta tronen. — Bland svenska skrifter, vilka behandla ifrågavarande saker, kan särskilt rekommenderas "Republiken och konungadömet" (1885) av v. häradshövding *A. Nilsson.*.

Straffrätten är en bland individrättens specialrätter och som därför kommer att försvinna med denna. Den har sprungit fram ur eganderätten och är så tillvida dess supplement som den allt ifrån början tjänat till värn för den övre klassens egodelar gent emot den egendomslösa undre klassen. Sålunda kom "missgärningsbalken" att bli full av all djävulsk grymhet, tortyr och marter. I stället för de nu gällande straffen, vilka Quiding anser vara "helt enkelt en kvarleva från den forna överklassens vana att martera sina slavar" (I: 24), skall träda tvångsuppfostran för de egentligen samhällsvådliga men eljes tillräkneliga individerna

samt asylvård för abnormt belastade. Brott bör enligt Quiding bedömas efter psykologiska grunder men icke efter vare sig lagparagrafer eller graderad brottskala. Ur samhällssynpunkt finns det blott ett slags brott, lagens överträdande. Men med lagen förstår Quiding endast en norm, en regel för människornas sammanlevnad i ordnade samhällen. Lagöverträdelsen bör tillrättavisas men icke bestraffas. Allt straff är onatur. (III: 47). "När rätten (individrätten) hunnit reduceras till sitt intet, skall samhället icke veta av mer än ett slags lag och ett slags brott, det är lagbrottet, precis lika brottsligt, vilken lag som brytes och evad skadan därav anses större eller mindre. Människan skall icke styras med yttre tvång utan med inre — sätt i stället för lagar dem överklassen blott i sitt intresse stiftat, dem som avse allas väl. Och människan skall utan yttre tvång samt gärna efterkomma lagens bud, emedan hon begriper att den är nödvändig för samhället". (II: 63).

Quiding står ifråga om orsakerna till de av individrätten själv framkallade brotten i samklang med den modärna socialismen, som söker dem framför allt i de ekonomiska förhållandena. Han står ock i jämhöjd med och till dels även framom den nya italienska s. k. straffrättsskolan. Såsom den, betraktar han brottet socialpsykologiskt; det är icke "brottet" ensamt utan brottslingen och hans miljö som böra undersökas. Den metoden leder till andra konsekvenser än ett blott stirrande på det begångna brottet. Samhället blir ansvarigt, om ock icke ensamt ansvarigt.

3. Quiding har sin egen **pedagogik.** Barnen uppfostras utan åtskillnad på samhällets bekostnad. Skolgången är för alla barn obligatorisk och undervisningen är lika för dem alla. Skolans mål skall

vara icke så mycket förvärvandet av kunskaper som fastmer förmåga att framdeles kunna studera och forska på egen hand. Om endast fakta, d. v. s. om de olika vetenskapernas "säkra resultater" lämnas undervisning. Allt dött och onyttigt lärdomskram är fullständigt bannlyst från "den nya tidens" uppfostran. Skolan är tillika internat, d. v. s. lärjungen har där sitt hem, bor och spisar inom anstalten samt står under lärarens ständiga uppsikt och ledning. Betyg, klassflyttningar och examensväsen är bortrensat som ogräs i den nya tidens skola. Betyg inplanta hos barnen auktoritetstro, men "under intet villkor får barnet tillvänjas auktoritetstro utan snarare misstro till mänskliga omdömen". (II: 81). Skolan är inrättad icke med hänsyn till genomgångna examina, utan med hänsyn till barnets växande förståndsutveckling. All elementär undervisning avslutas med det 17:e året, varefter vidtager den fackliga utbildningen vid specialskolor, yrkes- och högskolor. Examensväsendet är "en kvarleva från den gamla tid, då slaven skulle visa sin herre, vilken massa lärdom han inpluggat i herrens son". (II: 81). Ungdomen skall "läsa för livet, icke för att pråla i examen". (II: 82). Den "bästa" kontrollen över åtnjuten undervisning och uppfostran ligger i "det uppvuxna släktets beskaffenhet". Resultaten av nuvarande undervisningssystem äro bl. a. "liten upplysning i allmänhet, oförmåga till självständig forskning, undergivenhet för vanor och hävdvunna

åsikter, tillväxt i pauperism, brott och allt slags elände, en mängd ämbetskandidater, som för högfärdiga till näringsyrken vilja leva på det allmänna". (II: 79).

Quiding är vän av de fria studierna och den fria forskningen men på en god, fast och praktiskt gagnelig elementär underbyggnad. Undervisning

och studier skola under alla omständigheter vara grundliga. Han vill ingalunda uppamma klåperi och dilettantism.

4. Quiding har sin egen lära om **kapitalismen,** som sammanfaller med den modärna socialismen. Såsom för Marx, så är ett samhälle utan klasser även Quidings ideal. *Klasskampen,* dess väsen och roll i historien har Quiding fattat så klart som trots någon utan att ha läst ett ord av Marx. Varken frihet, ej häller fosterland eger den klass som ända till 90 % av landets befolkning är beroende av dess överklass. Deras sammansmältning är även omöjlig, så länge enskild rätt existerar. (III: 62).

Arbetslöshetsproblemet behandlas i samband med hans kritik av det nu härskande självförsörjningssystemet, på vars skylt står: "försörj dig själv eller svält ihjäl" och baserat som det är på arbetsmedlens exploatering av enskilda, av vilkas gunst och nåd massan av människor sålunda beror. Nuvarande *ocker- och ränteväsen* framträder bjärtast i Quidings kritik av rådande enskildas, kommuners och staters skuldsättningar. I stället för det nu härskande skuldsättningssystemet bör införas ett kooperativt undsättningssystem, vari de kommunistiskt ordnade samhällena, associationerna eller kommunerna, vad man nu hälst vill kalla dem, bistå varandra till främjande av varandras ekonomiska utveckling såväl som vid inträffade brydsamma svårigheter, vilka tarva hjälp och undsättning, utan några som hälst utpressningar i form av räntor o. dyl. Däremot kvarstår amorteringsskyldighet å försträckta kapital. För såvitt kommunen-gäldenären blir insolvent, ställes han i nödfall under administration, tills han kommit på fötter igen.

Det nu rådande *myntsystemet* (med "metallbitar"), en av "rättssamhällets" stödjepelare, skall

avlösas av ett pappersmyntsystem, för vilket jorden, "alla varors stammoder", men icke guldet, självt en handelsvara och därför underkastat rubbningar, skall utgöra realsäkerheten. Redan nu, säger Quiding, utge bankerna sedlar att gälla som mynt. Dessa papper ha också blivit det huvudsakliga betalningsmedlet. Och ehuru bankerna utge sedlar till vida större belopp än de ega i mynt och metalltackor, cirkulerar sedelmyntet likväl förträffligt som värkligt mynt; ett bevis "till de övriga att det icke är myntets värde som bestämmer dess gångbarhet och antaglighet utan det förtroende innehavaren hyser till samhället som utgivit myntet". (I: 93).

Som bekant anse mer framsynta nationalekonomiska fackmän det icke ligga utom möjlighetens gräns att pappersmyntet (icke att förväxla med det nutida kreditpappersmyntet) kommer att bli framtidens myntSe t. ex. *Gide,* Nationalekonomins grunddrag — obligatorisk lärobok vid svenska universitet (Uppsala). I en intressant avhandling "Vad är pänningen?" (1838) tager *C. J. L. Almquist,* som visserligen icke var "man av facket", även till orda för pappersmyntet, då "pänningen blir allenast en idé, vilken den är ämnad att bli och otvivelaktigt också en gång blir". I "Ekonomisk Tidskrift" för 1904 träder en man av facket *Knut Wicksell* i en uppsats om "Framtidens myntproblem" inom skranket for "ett av metallvärdet oberoende pappersmynt, som "är det i rent teoretiskt avseende mäst fullkomliga uttrycket för själva pänningens idé". Men ingendera av dessa två nämnda ägnar såsom Quiding det metalliska myntets karaktär av utsugningsmedel mot en trälande, egendomslös underklass någon särskild tanke, än mindre då som en bland

grundvalarna för det kapitalistiska "rättssamhället". Allt låneväsen blir enligt Quiding omöjliggjort genom det nya idémynt han förordar. Det kan icke göras affär med det, icke göras till medel till inkomster utan arbete eller till ett flott, sysslolöst liv för dem, vilka händelsevis ega pängar, aldrig bli föremål för vinningslystnad, då det utfärdas "nätt opp i den myckenhet som samhället en gång för alla bestämt". I förbigående kan erinras om att även Marx har avskaffat metallmyntet. Men han lägger arbetskostnaden till grund för varu- eller arbetspriset, beräknat efter använda antal arbetstimmar. Producenten mottar "pappersanvisningar", mot vilkas uppvisande han erhåller av "samhällets konsumtionsförråd" en hans arbetstid motsvarande mängd varor. (Das Kapital, 1885, II:

349).

Den modärna socialismens tre stora (av Fourier formulerade) krav *rätten* till arbete, *rätten* till arbetets avkastning samt *rätten* till existens äro ävenledes Quidings. Har människan rätt att vara, så måste hon ock ha rätt till utkomst, säger Quiding, vilken förkastar välgörenheten och välgörenhetsinrättningarna, av honom benämnda ostatsinrättningar, som jämmerliga palliativ till fattigdomens avhjälpande. “Största delen av dessa inrättningar utgöra de så kallade fromma stiftelserna, tillkomna i bästa fall av godhjärtade överklass-människors medlidande vid åsynen av underklassens himmelsskriande elände, vars värkliga orsaker ligga över deras fattning, och som de därför trott sig kunna avhjälpa genom dylika palliativer, att förlikna vid en droppe balsam i lidandets hav”. (I: 64).

5. Quiding har slutligen sin egen lära om **folkrätt** och **internationalism.** Quiding säger som Anton Menger att de egendomslösa folkklasserna böra betrakta “hela världen såsom sitt

fädernesland, hela mänskligheten såsom sin nation” (Menger, Folkpolitik, sv. övers., s. 49). Varför skulle nutidens stater såsom fosterland vara mer värt än andra delar av jorden? Tvärtom böra vi taga oss till vara för att låta “instänga oss inom gränser och former, som de gamla tidernas överklasser och deras krig uppställt”. (I: 51). Hembygden, kretsen, kommunen är “det rätta fäderneslandet”. Var annars sätta gränsen? frågar Quiding i likhet med en nutidens vetenskapligt skolad internationalist, Hervé, då häradet, landet, riket, världen utgöra ett enda samhälle. (III: 67). Krigsmaktens innersta och egentliga syfte har alltid varit att upprätthålla en på erövring, rov och övermakt grundad samhällsordning; det gäller staterna icke mindre än överklasserna.

Som det nya samhället enligt Quidings plan bör återuppbyggas på kommunen, existerar för Quiding ingen statsrätt i ordets nuvarande betydelse. Quiding undviker också alltid att begagna ordet stat utan säger alltid rike, där man nu vanligen begagnar stat som territoriellt eller nationellt begrepp. Världssamhället kallar han, av brist på något bättre ord, stat. Vi kunna kalla det så, såsom han uttrycker sig. (I: 169).

Om Quidings stil. — Kritik av en författares stil och språkbehandling äro vissa kritikers vanligen största trumf. Har man just ingenting annat av vikt att säga, så kan man ju alltid ta sin tillflykt till språktekniken. Vi mena givetvis icke att inte anmärkningar kunna vara på sin plats, tvärtom är det varje författares ovillkorliga plikt, han må kallas stor eller liten, att iakttaga aktsamhet om språkets rykt. Men att göra det så som om allt eller det huvudsakliga hängde därpå är väl ändå en något för stor, hur skola vi säga —

språkkänslighet. Även de största författare gå sällan fri från anmärkning av rent tekniska, grammatikaliska fel, som understundom kunna bero lika mycket på brådska och hets som på ren vårdslöshet. Vi erinra i förbigående t. ex. om *C. D. af Wirséns* bokanmälningar, utgivna i bok under titeln “Kritiker” (1901); *Bengt Lidforss’* hudflängningar av Levertins osvenska under den bekanta Strindbergsfäjden 1910. *Ellen Key,* som en gång sagt att hon icke kan skriva svenska, skriver ändock i tusendes tycke “härlig” svenska. Riksspråksförbundets egendomliga stiftare, forne ledare och språkrensare, *O. C. Kjellberg,* hur våldsamt har han inte gått fram över språkets ogräsbemängda odlingsfält.

Icke blott *Bergstedt* i “Samtiden” utan ännu i dag föreställer man sig att Quiding både skriver tung svenska och brister i disposition och systematisering. Ingenting kan vara oriktigare. Hans stil eger kristallens klara genomskinlighet. Hans systematiseringar och ämnesgrupperingar sträcka sig ända till lagspråkets klara överskådlighet, att nu icke tala om huru varje hans påstående omedelbart åtföljes av en esomoftast originell och snabb motivering. Quiding har en gång jämförts med Fourier, Quiding naturligtvis till nackdel, men alldeles med orätt. Visserligen är Fouriers stil spirituell, men bearbetarna av hans många arbeten säga — närmast tänka vi på Gide som 1890 utgav ett urval av Fouriers arbeten — att deras möda städse varit stor för att få system i de i arbetena kaotiskt kringkastade tankarna och idéerna samt vid tydningen av hans svårbegripliga stilSå säger *Gide* i “Charles Fourier, Oeuvres choisies“, 1890, att “hans idéer äro kastade om vart annat och utan ordning i alla hans volymer” samt i ett senare arbete “La Coopération etc.“ talar Gide om Fouriers “le style inintelligible“. (S. 281, 1:a uppl. 1900)..

Märkligt är för rästen att liknande anmärkningar göras om Saint Simon av dennes senaste biograf Muckle. Enligt honom äro Saint Simons skrifter osystematiska, fulla av motsägelser och i enskildheter oklart avfattade, men stilen som sådan är av “obeskrivligt” behag, egande “det ofullbordades reiz“. (Henri de St. Simon, die Persönlichkeit u. ihr Werk, 1908, sidd. 229 o. 251). Det har emellertid icke utgjort något hinder för deras studerande. Mer än någonsin läses och kommenteras Fourier i våra dagars Frankrike, varom den ständigt nya litteratur som utkommer om honom bär ett glädjande och intelligent vittnesbörd1911 utkom t. o. m. en “Dictionnaire de sociologie phalanstérienne. Guide des oeuvres complêtes de Charles Fourier” om 459 sidor jämte 11 sidor inledning..

Quidings stil har tvivelsutan även sitt behag: djärv, skoningslös och etsande som den är utom övriga goda egenskaper. Gent emot dem, vilka fått en förutfattad mening om Quiding speciellt vidkommande hans stil, är det med värklig tillfredsställelse vi kunna anföra även en annans omdöme än vårt eget personliga. *Hj. Branting,* som ju icke är så alldeles bortkommen i sitt modersmåls behandling, har i sin dödsruna över Quiding i “Dagens Krönika” funnit Quidings åsikter framställda i “en mönstergill stil“ (1887, s. 199). Ehuru fällt för ett kvarts sekel sedan, får Brantings omdöme om Quidings stil väl fortfarande anses ega giltighet. Åtminstone kunna vi icke annat än instämma däri.

Slutord. Säkerligen skola många stämmor och mer än en penna krävas, innan *Quiding* får den plats i den svenska socialismens panteon som utan all fråga tillhör honom såsom dess första, värkligt

stora centralgestalt. Hur bearbetas inte litteraturens stormän hos oss inom alla områden *utom* på det socialistiska området. I utlandet, varest det enskilda initiativet är stort, vaket och intresserat och varest kunnige män förutsättningslöst sätta, en ära i att ge socialismen sin röst och sitt hjärta, skulle helt visst pennorna sedan länge varit i full gång, om blott Quiding hade kunnat nås av någon av dem; och han vore dem bekant. Att tänka sig något annat är icke möjligt, försåvitt de litterära företeelserna i utlandet få gälla även fallet Quiding.

Quidings Slutuppgörelse med nutidens samhällen — han har ingalunda tänkt uteslutande på Sverge: hans vidräkning mellan överklass och underklass gäller nämnda klasser hos alla folk — är utan all överdrift att inrangera bland den internationella socialpolitikens och socialismens huvudvärk Som bekant utges för närvarande i Tyskland under prof. G. Adlers redaktion en samling värk av olika lands äldre socialistiska och socialpolitiska författare under samlingstiteln “Hauptwerke des Sozialismus und der Sozialpolitik”. När en gång Quidings värk kommer att utges i original och såmedelst bli den läsande allmänheten tillgängligt, bör början göras med den avdelning i kvartupplagan av hans samhällsbok som Quiding givit titeln “Försök till en lättfattlig exposé af Nilssonska samhällsteorien”, utgörande sammanlagt 67 trycksidor, där ämnena fått en detaljerad gruppering och klassificering och sålunda hans system därigenom blivit än överskådligare.

I detta sammanhang må omtalas vad efter Quiding-monografins utgivning blivit mig berättat från trovärdigt håll, nämligen att när Quiding utgav sista redigeringen av sin samhällsbok, kvartupplagan 1886, men endast i ett hundra exemplar, skall en kvinlig anhörig till honom sökt komma över dem alla för att ge dem till rov åt lågorna. Hon tyckte visst att hans kärlekslära var värd det offret. Samma år dog Quiding!. Quiding felas blott den främmande

notabilitet, som är i besittning av nog stor makt och myndighet att placera honom på hans rätta plats. Hos oss hade måhända *Strindberg* varit mannen att göra det. Strindbergs eljes omutligt starka rättfärdighetskänsla svek emellertid honom här — av vilken orsak? Ja, av vilken orsak? I en välvillig anmälan av Quiding-monografin yttrar anmälaren i “Dagens Nyheter” för den 31 dec. 1909 halvt skeptiskt, halvt optimistiskt att genom bearbetningar av dylikt slag kunde det vara möjligt att Quiding blir “mera känd och uppskattad än han någonsin var i livstiden”. Som det visat sig, än så länge en alltför optimistisk tanke!

Quiding avslutar den svenska socialismens första epok, men genom sin kritik av gällande rättsordning — den borgerliga rätten — inleder han därjämte en ny epok. Så som “överklass och underklass” stå till varandra, så stå till varandra “individrätt och samhällsrätt”. De två senare uttrycken bli kanhända en dag lika bevingade som nu

de två förraTermerna överklass och underklass ha numera vunnit burskap även i tyska språket i den tyska socialpolitiska litteraturen. Fr. Oppenheimer använder Oberklasse och Unterklasse samt Ober- und Unterklasse i sin avhandling “Staat und Gesellschaft” i det nya sammelvärket “Handbuch der Politik” (1912)..

Den svenska underklassen får aldrig glömma eller undanhållas en så betydelsefull sanning att arbetskarlen Nils Nilsson alias Nils Herman Quiding är den förste och ende, vilken skrivit dess sociala historia.

Inledning.

1. *Quiding, upphovsman till ett sammanhängande svenskt socialistiskt system.* — Hos *Quiding* återfinner man hans samtids socialistiska tankar och idéer om samhället och dess reorganisering. Men han företräder därjämte en fullt självständig, oftast originell uppfattning av nutidens ekonomiska företeelser och rättsförhållanden. Den är hos honom sammanfattad till ett helt, in i de minsta detaljer genomtänkt, sammanhängande system, som utformats till ett fullständigt kommunistiskt system. Man kan fördenskull med allt skäl beteckna honom icke blott som vårt lands första och hittills enda socialistiska teoretiker och tänkare med eget system utan även som den, vilken avslutar här behandlade epok i den svenska socialismens historia. Andra författare hos oss, vilka under ifrågavarande tid sysselsatt sig med socialismen, ega inga självständiga idéer eller uppslag, utan samtliga ha de varit kommentatorer av fransk socialism. Några, såsom t. ex. *C. V. Bergman,* ha följt Proudhon och Louis Blanc, andra, såsom t. ex. *P. Götrek,* upprepa Cabet och saint simonismen, åter andra, såsom t. ex. *G. Swederus* och *C. J. L. Almquist,* ha tagit intryck av Fourier och hans associationsidéer. *Richard Kleen* står i

sin kritik av de olika riktningarna av socialism och kommunism samt historisk materialism på egen rättsfilosofisk eller liberal individualistisk grund. Men avslutar Quiding den svenska socialismen i dess första skede, så kan man utan överdrift tillika säga att han genom sin kritik av nu gällande rättsordning även inleder en ny epok däri. Rättssocialismen har numera bildat skola. Vad han här presterat ställer honom jämsides med en Lassalle, en Anton Menger m. fl. rättssocialister.

Tillhör Quiding den äldre franska socialismens tidsålder, så varken kunna eller vilja vi därmed påstå honom vara av den omedelbart påvärkad. I vad mån och på vilka vägar han därav påvärkats torde förbli en ständig gåta, då han därom iakttagit en fullständig tystnad i sina skrifter; och han, efter vad man har all anledning antaga, då man läser hans självbekännelser här och var i hans stora samhällsbok, aldrig egt under sin livstid någon förtrolig vän, så förtrolig och med honom så andligen befryndad att han stått med honom i korrespondens. Quiding var dömd till ensamhet, säkerligen mot sin vilja, ty han var av en mycket sällskaplig naturSjälv säger Quiding: “det fria umgänget människor emellan är alla nöjens grundvillkor och på samma gång själv ett nöje av bästa slag. Knappast gives något medel som förmår så uppliva sinnet efter arbetets möda och stärka till nya ansträngningar, förutsatt nämligen att var och en får vara den han är“. — “Ensamheten övar, i längden och envist fortsatt, en förstörande invärkan på människan, icke minst därför att hennes nöjen såmedelst lätt vända sig till onatur. Hon är ett animal sociale”. (Oktavuppl., I: 121 o. 169).. Att han också var andligen talat biltog i sitt eget hem, i sin egen familj, därom behöver man ej vara i tvivel efter läsningen av hans i skönlitterärt hänseende utmärkt begåvade dotter Annie Åkerhielms utkomna lilla politiska skrift “Till tidens frågor”. En god ledning skulle

hans bibliotek tvivelsutan kunnat ge eller om man i övrigt haft kännedom om den litteratur han anlitadeDe författare, vilka Quiding nämner i sin samhällsbok, äro, vad vi funnit, endast Plato, Aristoteles, benämnd “det historiska förnuftets man”, Moses, benämnd “detta väldiga snille”, Fryxell, Macaulay, “en bland överklassens värdigaste medlemmar”, Göthe, omnämnd som “klen i allt utom i leken med ord“, Kant, Cervantes samt helt och hållet i förbigående Homerus, Cicero, Tegnér, Gibbern, Cabet och Varnhagen von Ensse.

Vid genomgåendet av en bokauktionskatalog med förteckning på böcker, som hade tillhört rådman Quiding och som försåldes genom Lunds bokauktionskammare 5 nov. 1887, ha vi där icke funnit någon som hälst socialistisk litteratur. Förteckningen upptar mäst uteslutande svensk och norsk juridisk facklitteratur samt några juristvärk på

latin, främst romerska rättens lagbok Corpus juris civilis. Den ekonomiska litteraturen är representerad av några arbeten av Botin, Nyström, Agardh, Ljungberg, Tengberg, af Forsell (Statistik över Sverige). Den religiösa litteraturen är ännu sparsammare: predikningar av Thomander och Hagberg, Melins Heliga skrift, Norbecks teologi, Baelters kyrkoceremonier. Av historiska arbeten funnos upptagna Beckers Världshistoria på danska, Geijers Sv. folkets historia, Nordströms Sv. samhälisförf:s hist., Guizots Frankrikes historia, sv. övers. 1872, samt några äldre rättshistoriska värk på latin rörande Skandinavien från 16- o. 1700-talen. Slutligen lade vi märke till Platos Dialoger på danska, 8 del., Voltaires Samlade arbeten på franska, 18 band. Bland samlingen fanns även ”Mina samtida” av Posthumus, utkommet dock först på 70-talet, där den franska socialismen flerestädes kommer till tals. Förteckningen i sin helhet upptager inalles blott 280 nummer, varibland enl. katalogen dock icke alla gällt Quidings boksamling, ty inom parentes står “m. fl.”.

Quiding var i vart fall i så måtto exponent för sin tids franska socialism som hos honom ingår hela den idévärld, som är utmärkande för densamma; och vilken franska socialism då gav socialismen i allmänhet dess karaktär. Quiding ville, såsom han själv säger, utbreda sin och ingen annans lära, men han “rår icke för om utrikes

man kommit till mer eller mindre liknande tankar” och sålunda hade bekräftat sanningen av hans egna. (Oktavuppl. III: 42). Härav skulle man kunna sluta att han icke frågat eller rättat sig efter de av honom så benämnda utrikesmännen. Han skulle då ha levat sin tankevärld omedveten om vad han utifrån blivit bibragt. Troligt är att han icke studerat “utrikesmännen”, d. v. s. de franska socialisternas egna värk.

Men sedan det genom mina egna forskningar blivit mig i detalj bekant all den äldre socialism som finns nedlagd i äldre svensk litteratur från 17- och 1800-talen, synes det mig alldeles påtagligt att Quiding icke har kunnat vara helt och hållet främmande för den — hans egna invändningar till trots att icke ha haft någon som hälst beröring med den socialistiska litteraturen, om Cabets översatta kommunistiska trosartiklar, om vilken lilla skrift han uttalar sig helt ringaktande, undantages.

Så säger han: “säkert är att jag aldrig läst en socialistisk författares bok, om jag undantager en liten broschyr av en herre vid namn Cabet, som för omkring fyrtio år sedan L. J. Hjerta lät översätta och utgiva, och vars innehåll kan stämplas med vad ordspråket kallar varken hackat eller malet“. (Kv.-uppl., s. 573).

Det låter dock mycket väl tänka sig att han omedvetet har insupit enskilda av dessa idéer, dem han assimilerat under utarbetningen av sitt eget socialistiska system. Om ock detta nödvändigtvis måste antagas — det skulle icke förvåna oss, om Swederus arbete “Om fattigväsendet” gjort ett mäktigt intryck på Quiding; Swederus behandlade ävenledes arbetets och fattigdomens problem företrädesvis ur rättssynpunkt; och hade dessutom *Lundell* i sitt arbete om näringsfriheten och arbetets organisation gjort en exposé, antagligen efter

Stein, av den franska socialismens läror och huvudförfattare, vilket arbete näppeligen har varit Quiding obekant, Lundaprofessor som Lundell för övrigt var — så är det å andra sidan även möjligt att han ifråga om egendomsgemenskapen tagit djupast intryck av såväl den platonska som den religiösa socialismen.

Åtskilligt tyder på att Quiding studerade bibeln som ett socialt historievärk. Belysande i det avseendet är Quidings omdöme om Moses och om det mosaiska äktenskapet. Han påstår rent av att “det egentligen är på Moses’ grundidéer civilisationen nu levat i tusental av år“. Men tillägger han: “med Moses var icke all visdom kommen i världen, om ock villigt bör erkännas att vi hava honom jämte många senare vise att tacka för det vi nu kunna se sakerna mera opartiskt”. (Oktavuppl., III: 53). Vad det mosaiska äktenskapet vidkommer, så var det “klokt beräknat för den enskilda rättens behov“, men eljes både “natur- och förnuftsvidrigt”. Det har även, påminner Quiding, “rotfästat sig överallt såsom den enda rättmätiga formen för könsdriftens tillfredsställande, om än detsamma i olika länder uppträtt i olika mer eller mindre förmildrad gestalt”. (III: 63—64)Vi begagna i det följande oktavupplagan av Quidings “Slutliqvid med Sveriges lag”, där icke kvartupplagan särskilt anföres. De romerska siffrorna ange ifrågavarande del..

Platos inflytande torde beträffande egendomsgemenskapen ha varit mindre, enär han ju förfäktar klass- och ståndsskillnad samt kommunism för endast de två högsta stånden. Hur stor Quidings beundran är för Plato och

hans intill senaste tider tongivande idealism, ser han på honom likväl med en kritisk blick, ty just om Platos ideal-stat fäller Quiding det omdömet att han i sin bok om staten

kommit “på det mäst logiska sätt till de mäst befängda resultater“ (III: 22). Det är de socialistiska tendenserna i Platos stat som i praktiskt hänseende framför allt vinna Quidings erkännande, vi nämna bl. a. Platos “bortkastande” av släktväsendet.

Såsom *Kleen* i sitt filosofiska värk över naturrätten framhåller, gjorde den ojämna egendomsfördelningen och de enskildas fikande efter stora rikedomar redan tidigt idealisterna fallna för kommunism. “Mången eljes upplyst rättstänkare har blivit kommunist vid åsynen av egendomsrättens missbruk: lyxen och överflödet hos den ene vid sidan av den andres saknad av det nödvändiga; förtryckets och eländets uppkomst ur den rikes maktbegär och härsklystnad“. (Naturrätt, förra avdelningen, del II: 1200). Så Pytagoras, så Plato.

Quiding har blivit, låter det tänka sig, kommunist just på denna väg. Hans egen självständiga historiegranskning, vilken gav honom nyckeln till hans sociala rättsteori, såväl som nöden omkring honom, som icke häller har kunnat undgå hans forskande öga, har tvivelsutan givit honom rikligt med stoff. Han har själv sagt att “den enklaste vägen att lära känna samhället tyckes dock vara att se sig om i landet... pauperismen är säkraste beviset på samhällsinrättningarnas oduglighet”. (I: 154).

Icke en utan många omständigheter ha sålunda med all säkerhet medvärkat till Quidings beträdande av samhällsforskningens stig. Den lösning han anser sig ha funnit var i hans ögon begripligen den enda rätta och möjliga; och den han orubbligen omfattade, sålunda i det hänseendet en ättling av den franska socialismen. Fourier hade samma orubbliga tro på sin lösning:

associationen, Proudhon på sin: national- eller folkbanken, Cabet på sin: en genomgående statskommunism.

Men det kommer icke så mycket an på framtidsprojekten såsom sådana att de skola vara avgörande vid bedömandet av Quidings betydelse som den svenska underklassens samhällslärare. Det är alldeles icke nödvändigt att hänga upp sig på de enskilda detaljerna vidkommande framtidssamhället, så beaktansvärda många bland dem än kunna i och för sig vara hos Quiding. Utan är det Quidings uppfattning i allmänhet om samhället, om rätten, om militarismen, om kapitalismen, om klasskampen, om äktenskapet, om ceremoniväsendet, om arbete och nöje, om byråkratin o. s. v. som framför allt gör honom till underklassens, enkannerligen den svenska underklassens lärare i ordets mäst eminenta mening. Vad beträffar hans framtidsperspektiv så få de sitt större eller mindre värde i den mån utvecklingen fortskrider och samhällshändelserna hopa sig. På det behöver man värkligen varken förbruka hela sitt intresse eller ådagalägga sin kompletta oförståelse.

Det värkligt originella hos Quiding, och vilket gör honom till en social tänkare i sann mening, är hans studium av historien i allmänhet och av svensk laghistoria i synnerhet, ävensom hans åsikt om framtidssamhällenas territoriella omläggning i enlighet med hans “fria distriktsförfattning“, en på “rationella grunder” föreslagen uppdelning av Europas världsdel i kretsar, härader, land, riken och slutligen hela Europa såsom en enda stat. Man kan i sistnämnda avseende väl även här påvisa besläktade läror och projekt gemensamma för all federativ socialism. Men den utredning Quiding ger är utan all fråga av ursprunglig originalitet.

Quiding har benämnt sin samhällsbok “Slutlikvid med Sveriges lag“, varmed han menar en

slutuppgörelse med nu bestående rättssamhälle eller som är detsamma med bestående rättsordning. Vad som gäller det svenska rättssamhället och Sverges rikes lag, eger även i huvudsak tillämpning på alla nutida samhällen och olika lands rikslagar, de må heta tysk, fransk, engelsk etc. rikslag. Såsom han själv sagt, ville han på äldre dagar, då hans tänkande hade nått full mognad, göra upp sin “vidräkning mellan över- och underklass hos *alla* folk i form av en slutlikvid med Sveriges lag“ (IV: 113).

“Likvidation” och “social likvidation” voro brukliga termer i den äldre franska socialistiska litteraturen, tagna i samma betydelse som Quiding ger dem. *Bakunin* använde dem och förstod därmed en juridisk expropriering av all nuvarande privat egendom. *Swederus* begagnar dem i sitt värk om fattigväsendet, såsom då han säger:

“slutligen kommer den revolution, som med sina rysliga likvidationer salderar det övriga — till tack för det att man skapade en rikedom på falsk grund” (s. 451). Så sent som 1874 utkom i Frankrike en så betitlad broschyr “Liquidation sociale”. Genom den nya socialistiska rörelse, som uppstått i Frankrike under namn av juridisk eller nysocialism, ha deras användning åter kommit i bruk.

2. *Det svenska över- och underskattningsbegäret.* — Om sina högt begåvade landsmän har den bekante italienske antropologen *Lombroso* fällt det omdömet att de utan rim och reson skatta åt utlandets litterära företeelser. De bästa italienske lärde finna erkännande i sitt eget land först sedan de blivit kända i utlandet. Den italienska vetenskapen åberopar förträffligt fransk, tysk, engelsk o. s. v. litteratur och vetenskap. Italienska författare, vilka gjort sig förtjänta om vetenskapen

och som skrivit över speciella ämnen, bli däremot hemma inte ens åberopade blott emedan de äro italienare. Det och mycket annat förebrår Lombroso sina landsmän författarna och vetenskapsmännen, efter vad prof. *R. Michels,* en utmärkt kännare av italiensk kultur och vetenskap, meddelar i en, som allt som härflyter från denna sociolog, innehållsrik uppsats i “Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“ (24: 258).

Svensken skulle sålunda icke vara alldeles ensam om den underskattning av sitt eget som självständiga författare — vi nämna blott Almquist, Agardh och Strindberg — sedan länge funnit vara det svenska folkets egenhet. Nu senast har detta faktum fått en ny belysning av prof. *G. Sundbärg,* frånsett alldeles de konsekvenser vartill han kommit, i sin bok om “Det svenska folklynnet”, vilket arbete nog så karaktäristiskt lästs i många tusen fler exemplar i Danmark (och Norge) än i hans eget land enligt en notis som på sin tid gick genom huvudstadens press.

“Framställer en svensk vetenskapsman en ny teori, ställa sig de svenska fackmännen i regeln tvivlande... Man fortfar helt enkelt att tvivla, så länge man lever — eller tills den nya teorin är erkänd i utlandet” (Sundbärg, s. 45). — “Han (svensken) ser icke bokstavligen talat ett arbetes värde, när det är svenskt. Hjärtat är tomt och munnen är stum“ (s. 46). — “Aldrig vågar svensken tro något vara av värkligt värde, om det är uträttat av svenskar, det glömmes eller förringas” (s. 47). Så lyda några av Sundbärgs aforismer, skrivna som voro de ämnade *Quiding,* ehuru de dess värre avse att gälla i största allmänhet.

Svensken i gemen har svårt eller är alldeles oförmögen att erkänna det personliga arbetet och den personliga förtjänsten förrän det blivit

vederbörligen utropat hälst av främlingar, då man vanligen slår över till den motsatta ytterligheten: prisar och beundrar utöver alla rimliga gränser. Hur Quidings värk förringades, när det först såg dagen, kan man finna tillfyllestgörande bevismateriel hos Quiding själv i hans företal till tredje delen av hans samhällsbok. Namn nämnas icke, ty de anfallande voro anonyma, men vilka blivit sedermera så småningom uppdagade; Quiding visste säkerligen icke häller något om deras borgerliga namn.

Viktor Rydberg kunde så illa uppskatta “arbetskarlens” märkliga bok att han trodde att den kunde avspisas med gyckel och hån. Hans anmälan om bokens andra del införes osignerad och med en särskilt utmärkande stil som ledare i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, vars redaktion han då tillhörde, för den 11 juni 1872. *Bergstedt,* en man med, som vi förut framhållit, stor och omfattande bildning samt i hög grad intresserad för sin tids sociala företeelser, talar i sin tidskrift “Samtiden” med största respekt om August Comtes mönsterrepublik m. fl. förslag, men har endast löje för samma idéer och förslag, då de gå igen hos Quiding. Comte förstod Bergstedt utmärkt men Quiding inte alls, utan att detta kan läggas Quiding till skuld. Quiding värkar som ett enda stort frågetecken. Han var “arbetskarlen” som ingen rätt visste huru han rätteligen borde tagas: skulle man ta honom på allvar eller driva nojs med honom? Man försökte båda delarna, men det ville icke riktigt lyckas, man var för osäker om honom.

Bergstedt skriver vidare i sin tidskrift i berömmande ordalag om en i England utkommen och sedermera år 1871 till svenskan under titeln “Ett kommande släkte” översatt utopi “The coming

Race“ av BulwerSe bokförteckningen på utopisk översättningslitteratur s. 51.. Men om Quidings utopi, som byggts av Quiding på historisk och sålunda faktisk grund, har B. endast nedsättande och spefulla ord, totalt blind för de båda arbetenas olika utgångspunkt, plan och ämnesbehandling och sålunda komplett ojämförliga. Ja, han begår till och med en litterär ohederlighet, då han inte ens jämför Bulwers fantastiska utopi med Quidings egentliga utopi “Platos stat i korrigerad bild“; något som ju då ej häller var möjligt, alldenstund denna del av Quidings samhällsbok kom ut först fem år senare. I stället får den historiska, första delen tjäna till skottavla för Bergstedts spydigheter och sarkasmerJfr “Samtiden”, årg. 1871, s. 503 ff..

Bergstedt kan vidare icke nog mycket berömma en preussisk deputerad, med. dr Jacobus och hans politiska värksamhet som socialdemokrat, jämförande ett valtal (!) av honom i Berlin 1871 med Nils Nilsson arbetskarls bok, vars “framtidstavla” förklaras för övrigt vara mycket tarvlig i jämförelse med den som upprullas i “Ett kommande släkte“. Quiding är med andra ord icke nog fantastisk. Han “draperar sina figurer i buldan“, Bulwer “i purpursammet“Samma årg., s. 818 samt årg. 1872, s. 423.. Arbetskarlen, vilken Bergstedt inte kunde få riktigt klart för sig vem han månde vara, är blott “en ärlig, kanske något enfaldig men icke så litet beläsen man“Årg. 1872, s. 429..

Anmärkningsvärt är dessutom att Bergstedt, som omständligt “refererade” de två första delarna av Quidings samhällsbok, ingenting har att säga, när den tredje delen utkommer, ehuru hans tidskrift då ännu utgavs, både 1873, då nämnda del

utkom, och 1874. Inledningen till tredje delen, där Quiding går till rätta med sina anonyma recensenter, förtog tydligen Bergstedt lusten att fortsätta med att bespotta Quiding. Bergstedt var under alla förhållanden en god och hederlig samt socialt upplyst man. Han torde nu insett att han visavi Quiding slagit in på en falsk stråt. Ehuru i Bergstedts ögon en fantast, ger Bergstedt dock Quiding så pass mycket erkännande att han säger, att “man lärer mera förnuft av en sådan än av många, som i hela sin tid aldrig skrivit något annat än snustorrt förnuft”Jfr “Samtiden”, årg. 1872, s. 429..

Om anmälarna i G. H. T. (Rydberg) och i “Samtiden” (Bergstedt) uttalar Quiding som sitt slutomdöme ifråga om halten av deras kritik att “deras referat av hans bok äro ungefär lika bra.“

“Samtiden har icke förmått ens rimligt referera första bokens innehåll och syfte. Han uppställer därutur härs och tvärs lösryckta bitar, dem han påstår sig hava uttryckt bättre än jag, vilket är möjligt. Och tyckes mena till slut: så och så säger han; har ni hört på maken? Jag vill hålla troligt att icke många hört maken, därtill äro både tankar och uttryck allt för egna. Men ändå ett strå vassare kan “Samtiden” få höra, om han lever. Emellertid utvisar hans raffinerade stil en i formelt hänseende fullständigt utlärd författare, för vilken nu blott återstår att lära sig tänka i sak egna tankar.” (III: 13-14 o. 18).

Att Quiding varit glömd, okänd och underskattad även senare, därom lämnar till en början *von Bergens* tidskrift “Framtiden” vittnesbörd. Den översätter gång efter annan tyska och franska uppsatser om den franska socialismen och dess banérförare. More och Campanella ägnas en uppsats av själva *C. D. af Wirsén.* Men om Quiding och hans samhällsbok inte ett jota. Han var visst dem för svårsmält. I Quiding-monografin

har något berörts (s. 7) den sällsamma likgiltighet, för vilken Quiding varit utsatt i en del litteraturalster, där hans plats borde ha varit självskriven. Till vad vi där yttrade, böra vi erinra om ännu några fall; vi skola icke nämna alla vi antecknat. I “Seklernas hopp“ av *K. P. Arnoldson* finns bland där över 600 uppräknade namn ingenstädes Quiding, ehuru hans utveckling av världsfredsidén kanske är det originellaste och mäst systematiska som därom blivit skrivet. (Jfr den förut sidan 113 omnämnde recensentens omdöme). *Ellen Key* citerar utländska författarnamn con amore; och ofta har hon än bittert, än hånfullt beklagat svensk oförmåga att uppskatta och begripa landets egna andens store män och kvinnor. Men tror någon att Quiding någonstädes fått så mycket som en rad bland de många främmande namnen, änskönt han har skrivit den vackraste den fria kärlekens *värkliga* psykologi, i klarhet vida överträffande Almquist, Törnrosbokens store diktare, helt och hållet fri från dennes mystik och romantiskt översvinnliga idealitet. *Bengt Lidforss* går i sin levnadsteckning av Axel Danielsson helt

och hållet med tystnad förbi Danielssons förhållande till Quiding under hans fleråriga tvekamp med Malmö rådstugurätt, av Danielsson vid olika tillfällen utförligt refererad i "Arbetet". I urvalet av hans skrifter finnas emellertid ett par tidningsartiklar upptagna, nämligen "Med Guds nåde och vålds rätt" samt "Sex månaders tjänstledighet — tolv månaders fängelse", vilka äro skrivna under impuls av Quiding. Danielsson är den ende hos oss som sökt föra ut Quiding i det praktiska livet. Han fann en naturlig anknytningspunkt i sina ifrågavarande bekanta förbindelser med rätten i Malmö, Quidings födelse- och värksamhetsstad. Försök i samma syfte har undertecknad gjort med sitt

inlägg rörande opinionsrörelsen för de tre s. k. Amaltheamännnen i det å Holmströms förlag utgivna lilla häftet "Uttalanden om Amalthea-attentatet" (1913). Det är — vill det synas — huvudsakligen på denna väg som möjlighet skall finnas att få ögonen öppnade för Quidings betydelse för underklassen. Danielsson läste Quiding, men studerade honom gjorde han nog inte, så upptagen som han städse var av krävande tidningsarbete. Vi sakna honom; han hade kanske i dag varit Quiding och hans sak till god hjälp. Jörgen är även dödRedaktör *Wennerström* ger i sina artiklar om "Svenska utopister" i "Tiden", aprilhäftet för 1912 (s. 117) Rådbergs Friedland vitsord att vara "vår enda originella och hemmasvenska Utopia". Ett erkännande är ju alltid detta. Han konstaterar vidare för sin personliga del i febr.-häftet s. å. (s. 33) att våra hemmasvenska utopister sakna "de stora utopisternas tankeskärpa, framsynthet, klarsynthet och vidsynthet". Antingen har hr W. icke funnit tid eller möda värd att studera Quiding eller ock räknar han honom icke bland utopisterna, som knappast är troligt. Det vore önskligt, om man börjar studera *svenska* förhållanden från socialistisk ståndpunkt, man då också ville skriva med tanke på kommande tiders forskningar och studium..

Huru förklara den tystnad vi här berört? Folklynnet har utan all fråga sin väsentliga andel däri, men svårligen tillfyllest. Quidings förklaring av det oförstånd, varav han mötts i Bergstedts person, slår säkerligen huvudet på spiken, så mycker mer som även det sammanhänger med det s. k. folklynnet, nämligen att "han visst läst för mycket för att kunna begripa vad han icke förut läst i tryck, hallstämplat med berömda hälst utländska namn" (III: 14).

En förklarlig och giltig ursäkt — dock icke för alla — ligger alltid i den ledsamma omständigheten att Quidings skrifter äro så ytterst svåra att komma över och inga finnas om honom på ett enda

undantag när. Han finns icke att få annat än genom en lyckträff hos antikvariska bokhandlare eller någon enda gång vid de allmänna bokauktionerna, varigenom de olika upplagorna och utdragen av hans samhällsbok numera äro bokrariteter. Kvartupplagan, tryckt endast i ett hundratal exemplar, är redan därigenom så gott som oåtkomlig annanstädes än i något av de tre bibliotek i Stockholm, Uppsala och Lund, till vilka boktryckare är skyldig avlämna exemplar.

Sista två, tre åren före sin död skrev som bekant *August Strindberg* en mängd artiklar i tidningarna "Aftontidningen" och "Social-Demokraten" om överklass, examensväsen, författningsrevision m. m. Quiding blev då några gånger nämnd, men endast i förbigående. Strindberg skrev i en av dessa artiklar nästan harmset, som om det skulle kunna betvivlas, att hans "utredningar om stat och samhälle" voro "lika avancerade som Nils Quidings och litet mer än Leo Tolstojs". Tolstoj ägnade Strindberg flera artiklar i Social-Demokraten. De om "Tolstojs demokratism" samt "Tolstoj och den lärda överklassen", den förra i synnerhet, äro till språk och ton så lika Quidings språk och ton som likheten till utseende och stämma mellan en far och hans son. Om Quiding, till vilken Strindberg dock öppet erkänt sig stå i tacksamhetsskuld och som i en av dessa artiklar förklarar sig med honom likställd i "avancerade" åsikter, har Strindberg ingenting att säga annat än vad som i förbigående kan falla honom in vid nedskrivandet av sina artiklar. Kunde han icke ha ägnat även Quiding en av dessa artiklar han så frikostigt strödde kring sig! Med sitt namn och sin auktoritet skulle han i ett slag ha kunnat lyfta Quiding till det plan, där han en gång skall varda placerad, ty sådan är den allmänna opinionen. Han hade

— vi veta det med visshet — på nytt börjat sysselsätta sig med Quiding, varom tidningsartiklarna ifråga för övrigt bära tillräckligt vittnesbörd. Varför skrev han inte en artikel för Quiding? Ja, varför? Tolstoj är till överflöd bearbetad och kommenterad; en hel litteratur har vuxit upp kring hans namn. Quiding väntar allt fortfarande på

ett allvarligt studium, på bearbetare och uttolkare. Det kan ju alltid få gälla som *en* förklaring. Skulle Strindberg känt sig icke så hemmastadd med Quidings mångsidiga system och dess förutsättningar att han ville äventyra en artikel som kunde kompromettera honom? Eller ock, kan man tänka sig, fann han Quidings idévärld så sammanflätad i hans system att det syntes honom omöjligt att ge en tillfredsställande bild av Quiding, då han eljes icke var känd genom bearbetningar o. dyl., såsom exempelvis Tolstoj, som redan hade ett namn som suggererade.

Strindbergs-artiklarna ifråga blevo åter en anledning till upprepande av det envist fasthållna påståendet att Strindberg skulle vara "skapare av de genialiska (sic!) slagorden överklass och underklass", såsom nu senast av *Laurin,* ehuru han själv visst gör anspråk på att vara expert på även social litteratur, i en bok, den han kallar "Svensk självprövning" (s. 84). Quiding har tydligt och klart sagt i sin samhällsbok att han med uttrycken över- och underklass velat "*skapa nya och bättre namn*" för de båda klasser han benämner "de berättigade eller herrarna och de rättslösa eller slavarna" för att "*kunna användas på alla tider och alla förhållanden*". (I: 8). Eller såsom han i kvartupplagan (s. 431) mer sorglöst uttrycker sig:

"Det ursprungliga förhållandet mellan herrar och slavar har under tidernas längd undergått otaliga omgestaltningar men kvarstår märkvärdigt nog ännu den dag som är...

För att skaffa till stånd en benämning på de två klasserna som lämpar sig för alla tider och alla former har N(ilsson) hittat på ett icke oävet uttryck i orden överklassen och underklassen"Att det går an att sysselsätta sig med utopister av vida primitivare slag än Quiding någonsin kan anses vara, det visar, utom vad därom sagts i första avdelningen, den danske filosofen Höffdings studium av hans danska kollega prof. F. C. Sibbern som utopist och författare till en utopisk samhällsroman av det fantastiska slaget "Meddelelser af indholdet af et skrift fra aaret 2135" (1862). Sin studie skrev Höffding 1885; och den ingår bland uppsatserna i "Mindre arbejder" (1899). Betecknande innehåller Nordisk familjebok, 1:a uppl., en av Höffding skriven artikel om Sibbern, där hans utopi refereras, under det Quiding bekostats några få rader utan att något blivit sagt om hans samhällsboks innehåll..

Innan vi gå närmare in på Quiding, vilja vi först lämna en kort redogörelse för rättssocialismen, såsom den i våra dagar tagit gestalt, samt sedan även för den så kallade maktteorin, såsom den i dag blir utlagd av den modärna sociologen, inklusive rättssocialisten. Quiding skall säkerligen genom en sådan redogörelse bli bättre förstådd även av dem som tilläventyrs tro att han är för vår tid för gammalmodig för att det skulle löna sig att sysselsätta sig med honom.

Rättssocialismen.

Rättsstudiet från proletär- och underklasssynpunkt är hos oss i högsta grad tillbakasatt.

1. *Rättssocialismen har bildat skola.* — Den sig själv så benämnda *Nils Nilsson* arbetskarl alias Nils Herman Quiding är att räkna som en av de främsta bland genombrottsmännen för den specialitet av socialismen som vi kunna benämna rättssocialism, det är socialismen betraktad från rättslig, d. v. s. från juridisk och lagstiftningssynpunkt.

Särskilt i Frankrike har det uppstått under de två senaste årtiondena t. o. m. en socialistisk rättsskola. Den utgår från den modärna socialismens grundsatser om klasskampen och arbetsmedlens socialisering eller förvandling i kollektivegendom. Men rätten betraktas icke enbart som en överbyggnad på samhällets ekonomiska grundval. För denna nya riktning, som kallar sig än "nysocialism", än juridisk socialism (socialisme juridique), på grund av att den betraktar som sin huvudsakliga uppgift socialismens bearbetning från juridiska synpunkter, är den juridiska rätten en lika avgörande faktor i samhällslivets gestaltning som de rent ekonomiska faktorerna, men icke som idé, som förmenas påvärka människans

tänke- och levnadssätt, utan som *en ren maktfaktor.*

Marx var på grund av sin teori om de ekonomiska krafternas omgestaltningsförmåga och huvudroll i all samhällsutveckling ursprungligen benägen att underskatta de övriga samhällsbildande faktorerna, vilka han betraktade helt och hållet underordnade de ekonomiska samt av dem ständigt beroende. Engels, hans medarbetare, drev de ekonomiska marx'ska lärosatserna formellt till deras yttersta konsekvenser, varav följden blev stor ensidighet. Båda ha sedermera, när kritiken blev för påträngande, i företal, brev och tidskriftsuppsatser givit till känna att då de så uteslutande betonade såväl de ekonomiska krafternas invärkan på samhällenas historiska utveckling som produktionens grundläggande betydelse för människornas sätt att tänka och att inrätta sitt liv, så var det som en nödvändig reaktion mot den naiva tron på idéernas allsmäktiga förmåga att leda utvecklingen i en för kulturen lycklig riktning som vid deras framträdande i litteraturen var förhärskande eller ensamrådande. Samhällsinstitutionerna, har Engels nödgats erkänna, bli själva "sociala makter", vilka återvärka på utvecklingen, befordra den, hämma den eller länka den i andra banor, varibland rätten är en sådan pådrivande eller tillbakahållande samhällsinstitutionJfr *Bernstein,* Socialismens förutsättningar, sv. övers., 1907, sidd. 10, 11, 13 m. fl. samt *Wigfors,* Materialistisk historieuppfattning, 1908, s, 47 ff. — Se aven *Hägerstrom,* Social teleologi i marxismen, 1909, jämförliga ställen..

En av de tongivande franska utläggarna av skolans rättsteori, *Emmanuel Lévy,* har sökt ge i ett av sina arbeten "Kollektivrättens konstituering" (L'affirmation du droit collectif) — från början ett föredrag hållet vid en konferens av

jurister i Lyon 1903 — klasskampen "en juridisk formel", såsom prof. Andler i företalet till ifrågavarande skrift uttrycker sig. Skolan betonar nödvändigheten av att antagonismen mellan kapitalet och arbetet, mellan bourgeoisin och proletariatet såväl som övriga samhällsfrågor, som vänta på sin lösning, framställas i en juridisk form, ty endast därigenom få de enligt skolan en klar och bindande gestalt. Rätten är den institution, som i sista instans ger bekräftelse på de fordringar och ombildningar, vilka samhället uppställer och genomgår.

Genom att ge nämnda stora samhällskonflikt en juridisk formel ställes den därmed under juridisk synvinkel utan att dess ekonomiska karaktär undanskymmes. Genom att så behandlas, ådagalägges tillika, såsom Lévy säger, socialismens både juridiska och logiska berättigande. Lévy anser för sin del att klasskampen varder avvecklad till arbetarklassens fördel icke genom "något suveränt och diktatoriskt domslut" men helt naturligt, genom fortsatt utveckling av de juridiska institutioner, vilka bourgeoisin själv givit sig.

I nämnda föredrag ställer Lévy bourgeoisin och proletariatet i samma förhållande som det som eger rum mellan borgenär och gäldenär. Hittills ha arbetarna varit de ständiga gäldenärerna. Men förhållandena ändras, när de organisera sig. De bli nu i sin tur fordringsegare, kunna som sådana med kraft göra sig gällande, vilka kräva sin växande andel såväl i den årliga sociala nettobehållningen som i de genom tiderna uppsamlade allmänna fonderna de varit med om att bilda som klass. De stå noga taget i samma förhållande till samhället som aktieegare till det bolag, den kartell eller trust, vars fonder de genom sina insatser gemensamt bildat och av vilkas avkastning och årsvinster de sedan njuta en kvotandel. Kapitalets rättigheter komma så småningom att absorberas av arbetets rättigheter och slutligen den dag randas, då arbetets rättigheter, med andra ord arbetsrätten blivit förvärkligad. Såsom egendomen skall varda absorberad av arbetej, så skall då även staten varda absorberad av kollektiviteten. Lévy gör här gällande det rent antistatliga

och revolutionära elementet i skolans tendens. Staten spelar på rättens område samma roll som kapitalismen på det ekonomiska området. De bereda båda enligt sakens natur sitt eget fall, sin egen upplösning: "såsom egendomen, en gång frigjord från det feodala bandet, hör sin dödstimma slå, så skall ock staten, då den förvärvat alla rättigheter och åter gjort rätten till sin, i sin tur ha förberett sitt fall genom sin frigörelse. Och såsom egendomen skall absorberas av arbetet, så skall ock staten absorberas av kollektiviteten. Den dagen skall rätten till arbetet, arbetets rättigheter vara realiseradeLévy, anf. arb., s. 30—31.."

Samma tankegång är ju förut utvecklad av Engels i "Socialismens utveckling från utopi till vetenskap" (s. 56), där han säger:

“den första akt vari staten värkligen träder fram som representant för hela samhället — besittningstagandet av produktionsmedlen i samhällets namn — är på samma gång dess sista självständiga akt som stat. På det ena området efter det andra blir det överflödigt att någon statsmakt griper in i samhälliga förhållanden, sådant upphör följaktligen av sig självt.”

Den juridiskt-socialistiska skolans både metod och fältrop lyda: “rättens användande mot rätten“ — l’emploi du droit contre le droit. Vid sidan av och utanför lagen driver den, vad den kallar, en extra-legislativ propaganda. “En hel plejad av socialistiska doktorer (akademiker) har gripit sig an med att ge den ekonomiska förvandlingsprocess, som den nuvarande samhällsordningen är underkastad, en juridisk formel“, yttrar en juris professor vid juridiska fakulteten i Grenobel *Hitier* i en uppsats han skrivit i en fransk tidskrift rörande den nya socialismen såsom den senaste teoretiska utvecklingen av socialismen*Hitier,* La dernière évolution doctrinale du socialisme. Le socialisme juridique i Revue d’Économie politique, 1906.. För den juridiska socialismen gäller det att lägga fram för öppen dag allt som kan vara juridiskt åskådningsmateriel

i socialistiskt hänseende. Såsom en äldre tids kungadöme i sin strid med den feodala lagstiftningen använde till sin fördel vissa väsentligen feodalistiska teorier mot feodalismen själv, så böra ock socialisterna, enligt vad en av skolans män *Mater* gör gällande, “till bourgeoisins förgörande” bland sig ega “legister“, vilka i den juridiska arsenalen uppsöka alla täxter, argument, privilegier, resonnemang som man kan vända och använda mot den kapitalistiska världen”. (Citerat efter Hitier).

Quiding har sålunda här fått ett stöd och ett understöd i sin rätts-socialistiska mission som han knappast kunnat ana. Och skall denna nya företeelse vi här sysselsätta oss med måhända bli vägen till hans erkännande och fulla uppskattning. Huru var det Quiding säger om den allmänna opinionen: “blott en enda medhållare ökar tankens trovärdighet något, flera göra en stor förändring och genom ganska mångas instämmande mening växer allmänhetens tro till full övertygelse, vilket möjliggör samma tankes inträde som värkande kraft i det praktiska livet” (II: 139).

Bestående rätt är skolans såväl utgångspunkt som attack. Rättssocialisten intresserar sig endast så tillvida för de juridiska disciplinerna — sådana äro exempelvis civilrätt, förmögenhets- och personrätt, straffrätt, processrätt, förvaltningsrätt, rättshistoria o. s. v. — som de äro användbara till att modifiera eller omintetgöra den nuvarande borgerliga rätten, säger samma nyss åberopade rätts-socialist Mater, vilken Hitier nämner såsom den, som särskilt arbetat på en systematisering av den nya läran. Rätten betraktas ej mera som ett “konserverings- och konsolidationsinstrument av förvärvade rättigheter och ställningar”. Från att ha varit “ett vapen till förtryck, kan rätten under ledning av de socialistiska juristerna bli ett vapen

till frigörelse”. (Hitier). Huvudpunkten i skolans program är utarbetandet av en socialistisk rättsdeklaration i ändamål att vara ett motstycke till den politiska rättsdeklaration, som den franska konstituerande nationalförsamlingen 1789 utfärdade och lade till grund för statsförfattningen 1793, samt som följd därav fastställande av vägar och medel till genomförande av den nya rätten.

2. *Anhängarna.* — Anhängarna av riktningen intaga i övrigt en rätt skiftande ståndpunkt, varför det mött och möter svårigheter att samla dem under en hatt och att nogare precisera deras gemenskap i såväl teori som praxis. Alltifrån början har det sålunda funnits en moderatare och en i egentlig mening revolutionär grupp, man kan väl ock säga en höger och en vänster och t. o. m. en center. De, vilka räknas bland riktningens tongivande anhängare inom och utom Frankrike, ge redan en antydan därom. Utom jurister, *Lévy* och *Mater* i Frankrike och *Anton Menger* i Österrike, anföras *Jaurés,* de förenade franska socialisternas partichef, och hans speciella antagonist *G. Sorel,* känd som syndikalistisk teoretiker och privatlärd, ortodox marxist samt f. d. ingenjör vid franska statens väg- och vattenbyggnadskår, som han lämnade 45 år gammal dekorerad med hederslegionen, *Ch. Andler,* litteraturhistoriker m. m. vid universitetet i Paris och “jaurésistisk socialist”, *Bernstein* i Tyskland m. fl.

Under det Jaurés numera omfattar den fredliga omvandlingens taktik, samhällets stegvisa omläggning till ett socialistiskt samhälle på laglig väg, håller Sorel fast vid Marx’ revolutionära grundsatser, varom Jaurés uttalat sig

rätt respektlöstSå säger *Jaurés* i “Aus Theorie u. Praxis”, Berlin 1902, en övers, av hans “Etudes socialistes”, om Marx’ system: “det vilar på dels utslitna historiska, dels onöjaktiga ekonomiska hypoteser”. Jfr *Hammer,* Social Retsudvikling i Statsekonomisk Tidsskrift (den norska), 1904, s. 131—32.— *Jaurés* vädjar numera även till vissa humanitets- och mänsklighetsideal. Jfr *Diehl,* Socialismen etc., sv. övers., 1913, s. 157.,

tagande även katastrofteorin för god, visserligen icke som ett faktum utan som en på proletariatet värkande revolutionär “myt“. Andler anlitas mästadels som förf. av företal till rättssocialistiska skrifter. Så har han skrivit sådana till översättningarna av Lassalles och Mengers arbeten, till Lévys ovannämnda broschyr o. s. v. Främst nämnes *Anton Menger,* den österrikiske rättsläraren, som den, vilken varit omedelbar orsak till den rätt rikhaltiga rättssocialistiska litteraturen och skolans konstituering som skola och “rörelse” genom de av honom utgivna skrifterna i rättssocialism, vilkas rad inledes med hans 1886 utkomna debutarbete “Rätten till arbetets fulla avkastning”.

Som den socialistiska rättens grundvalarEtt “remarkabelt” franskt arbete av Eichthal utkom 1899 med en så lydande titel “Les bases du droit socialiste”., vilka tillika äro att betrakta som rättssocialismens ekonomiska rättsdeklaration, ha av Menger proklamerats de tre “ekonomiska grundrätterna”: rätten till arbete, rätten till existens och rätten till arbetets hela avkastning. Den äldre franska rättsdeklarationen statuerade människornas likhet med avseende på deras rättigheter som människa och medborgare, men förklarades på samma gång den privata egendomen, av Menger anförd som den mäktigaste källan till all olikhet, för en naturlig och oförytterlig rätt. (Jfr för övrigt vad därom säges i inledningen till andra avdelningen av detta arbete s. 83—84). Den ekonomiska rättsdeklarationen upphäver denna så kallade omistliga urrätt

till privategendom och statuerar i stället en alla människors medfödda rätt till delaktighet i naturen och i de materiella existensvillkoren, vilket är möjligt endast därigenom att arbetsmedlen bli gemensam egendom eller, som uttrycket även lyder, socialiseras. Menger uppställer fördenskull en långt gående kommunistisk samhällsordning.

Av Menger tydligen påvärkad, intar *G. F. Steffen* hos oss en rätts-socialistisk ståndpunkt till höger om Menger, sålunda högerståndpunkt. Socialismen definieras av honom som “den ekonomiska rättsordning, den anordning av egendomsrätten och den reglering av ekonomisk maktutövning i samhället som omöjliggör att någon enda medborgare blir utesluten från andel uti egendom och andel uti ekonomisk makt, när folkhushållningen är organiserad enligt arbetsdelningens, stordriftens och storkapitalismens system”. (Sociala studier, XIII, s. 125).

Mengers andliga släktskap med *Quiding* är slående både vad beträffar åsikter i allmänhet och grundtankar i synnerhet. Allt vad Menger, folkpolitikens teoretiska mästare, säger om familje- och släktintressena, om domstolarna och om juristerna som skrå; om kyrkan, prästlisten och den “kristna” moralen; om den konservativa rättsskolan och dess män; om regeringsformerna m. m. m. m. är ända till uttryckssättet så i överensstämmelse med vad Quiding uttalar i dessa stycken att en någorlunda uppmärksam och intresserad läsare av dem bägge näppeligen skall kunna undgå att lägga märke därtill. Rättssynpunkterna i allmänhet äro också hos dessa båda desamma rörande våld, makt och rätt. Organisationsförslagen sammanfalla i somliga, divergera i andra avseenden, beroende på deras olika uppfattning om staten och om lagars befogenhet att inskrida i

människornas inbördes förhållanden. Båda äro de kommunister, men Quiding är den längst avancerade av dem. Menger yrkar på att bruksföremål, såsom bostäder, möbler, husgeråd, trädgårdar, böcker o. dyl. bli stats- eller allmänegendom, men upplåtet med nyttjanderätt åt den enskilde samt att produktions- och trafikmedel, såsom jord, gruvor, fabriker, järnvägar, ångbåtar, råmateriel egas av och uteslutande disponeras av staten eller kommunerna, medan däremot konsumtionsföremål som omedelbart förbrukas, såsom livsmedel o. dyl., skola falla under enskild eganderätt. Quidings “nya kommunallära“ gör även konsumtionsföremålen till gemensamhetsegendom. Är Quiding sålunda helkommunist, så kan Menger ju benämnas trefjärdedelskommunist. Kommunen är hos Menger ett kollektivstatens lydorgan, ehuru genom och inom kommunen egendom och ekonomisk värksamhet regleras, medan “kretsen” hos Quiding är alldeles självständig

beträffande dess egna angelägenhet, utgörande ett helt för sig, under det att staten är för honom liktydigt med världssamhället, vadan någon nationalstat icke existerar för Quiding.

Båda äro avlidna och saknade de all kännedom om varandra. Men man bör noga lägga märke till att Quiding avled samma år Menger debuterade som social författare med nämnda skrift om arbetsavkastningen. Quiding hade sålunda slutat sitt värk, då Menger började.

Liksom Lévy, så betraktar Quiding underklassen som det bestående samhällets på en gång gäldenärer och borgenärer. Sålunda omnämner Quiding på ett par ställen underklassen som "gäldenärernas stora klass" samt ironiskt som "vårt kära fosterlands gäldenärer" (I: 70 o. II: 73). Han talar annorstädes även om en riksförsamling, bestående av

en underklass, som dekreterar exempelvis en lag, som suspenderar domars värkställighet i gäldsaker (I: 90).

"Tänk", utbrister Quiding, "om en riksförsamling bleve så uppblandad med underklass att den förr än någon anar kom underfund med rättens hemlighet och det misstag, som ligger i exekutionsvärkets princip, samt dekreterade en lag ungefär så: vill icke ni, överklass, själv riskera era pänningar i industriella företag, så låna ut dem... men se själv till huru ni får dem åter. Ty inbilla er icke att landet skall hålla ett dyrbart rätts- och exekutionsvärk endast för er skull för att garantera er det liv i kräslighet och arbetslöshet som är den säkra räntetagarens lott och för att skaffa pänningarna tillbaka, i fall ni lånar ut dem till oärligt folk som ingen välgärning förtjänar. Det är dessutom svårt, om icke omöjligt, att i sådana fall förhjälpa er till er rätt."

Quiding vill emellertid icke "driva raljeriet till övermått", utan tröstar i stället "levande bankmatadorer" med försäkran om att denna lag kommer att låta vänta på sig.

I likhet med den nutida rättssocialisten talar *Quiding* ävenledes om den borgerliga rättens övergång i en socialistisk rätt på reformatorisk eller evolutionistisk väg utan att dock utesluta möjligheten av en "extra-legislativ", d. v. s. utanför eller vid sidan om lagen framkallad resning. Han tänker sig, såsom vi förut erfarit (2:a avdeln., s. 126), möjligheten av en proletariatets diktatur à la Marx såsom en yttersta utväg att genomdriva en ny socialistisk samhällsordning, för vilken han anser tiden nu vara inne. Ett förslag till en ny konstitution bör av sakkännare utarbetas, av samhället diskuteras samt, om det vinner allmännare genklang åtminstone hos underklassen, av den upphöjas till lag medelst massornas diktatur, så framt överklassen icke vill ge vika, varefter deras diktatur snarast möjligt bör upphöra. (Kvartuppl., s. 453. — Jfr även *Holmberg,* Nils Herman Quiding, 1909, s. 198—99).

Individrätt och samhällsrätt.

Det nuvarande borgerliga rättssamhället är enligt *Quiding* den på individrätten baserade samhällsordning, som har till sitt förnämsta kännemärke den enskilda, privata egendomsrätten. Individrätten betecknar Quiding i definitionens koncisa och bindande form än som "de regler egarna uttänkt till ordning och skydd för sin egendom" (IV: 8); än som "det vidlyftiga befästningsvärk som till skydd för sitt jordiska goda överklassen uppfört på den enskilda eganderättens grundsten" (III: 42); än som "det bestående samhällets faktotum" (I: 123); än som "inbegreppet av de regler som överklassen uttänkt eller låtit uttänka åt sig för att göra egendomsrättens frukter permanenta" (I: 32); än som "våldet bragt i system och under lag" (Kvartuppl., s. 406). Individrätten liknas vidare än vid en "dunstbild, som, i det man närmar sig för att med den komma underfund, alldeles förflyktar, således ej kan bevisas utan genom maktspråket hos en sista instans som säger: detta är rätt" (I: 148); än vid "ett inbillningsfoster" ... "ty att några få prompt vilja för sin enskilda räkning besitta och begagna vad som obestridligen tillhör alla, det kan icke kallas för annat än lindrigast sagt en förvänd inbillning; flera tänkare ha kallat

det för stöld". (Kvartuppl., s. 516). Slutligen, säger Quiding, ha rätt och orätt, framsprungna ur "lagarnas rätt", blivit uttryck för att beteckna handlingars sedliga värde: "en handling som icke instämde med överklassens lagar

eller med gudstjänstens ritual blev en last, en synd“. (I: 38).

Men såsom marxisten och sociologen av den materialistiska historieuppfattningen förklara exempelvis slaveriet ha varit nödvändigt för kulturen, så erkänner ock *Quiding* att individrätten haft trots all därmed sammanhängande grymhet och brutalitet sin kulturella bestämmelse. Han förliknar den t. ex. vid “yxan, som röjer fältet och skapar materialier för den allgagneliga odlingens byggnad... Överklassens genom (individ-)rätten stadfästade egendomstillgrepp satte honom i stånd att ägna tid, krafter och medel åt kunskap och konst, vilka sedan genom världshandeln och krigen spredos jorden runt. Om ock få bland överklassen fattade en sådan dess högre bestämmelse och i syftning däråt använde sin egendom, blev dock allmänna följden av en så ringa människoavdelnings predominerande ställning andliga behovs uppkomst och uppehållande genom mörka tidskiften”. (IV: 108; jfr även Quidingmonografin, noten s. 125).

Kan det sålunda icke förbises att den odling, som mänskligheten uppnått, tillkommit under rättens, d. v. s. individrättens hägn, så följer av detta förhållande ingalunda dess absoluta nödvändighet för all tid. Den har varit nödig blott som övergångsstadium till “ett nytt kulturens tidevarv”, då efter vidtagna vederbörliga reformer “samhällsinrättningarna finnas till icke för rättens (d. v. s. individrättens) utan för samhällets egen skull... avseende endast och allenast den mänskliga odlingens gagn“. (I: 123).

Gent emot individrättens relativt goda sidor stå hennes mörka. Såsom sådana anför Quiding:

1. Underklassens kroppsliga och andliga elände. 2. Överklassens skeva ställning till samhället och därigenom uppkomna förfalskning av livet i alla riktningar. 3. Kvinnokönets slaviska beroende av männen. 4. Krigen med alla deras olyckor. 5) Brotten med alla deras rysligheter. (III: 49).

Under våldets och rättens tillskyndelse har jorden som arbetets urkälla och inbegrepp av allt materiellt gott fallit i händerna på blott några få. Därav blev följden: 1. att flertalet för att stilla sin hunger måst arbeta i fåtalets intresse, 2. att fåtalet använt flertalet som medel för sin enskilda vinning, 3. att flertalet sig emellan måst strida om arbetet för att hålla sig uppe, liksom fåtalet sig emellan stritt om högsta vinsten. Allt detta har till slut haft till följd 4. ett oavbrutet krig mellan alla enskilda om jordens goda. (IV: 9).

Det är de gamla romarna, vilka varit senare tiders juridiks egentliga läromästare. Det är också de vilka givit individrätten hennes utbildning och teoretiska byggnad. Deras stora lagvärk — corpus juris civilis — av *Dühring,* själv fackman, benämnd “den juridiska bibeln“, har varit den borgerliga rättens lagbok samt är tillika, såsom Dühring säger, “uttryck för en på erövring, andra folks utsugning och slaveri baserad folkhushållning. (Sociale Rettung durch wirkliches Recht etc., 1907, s. 121 o. 141). Eller såsom *Quiding* uttrycker sig: “denna rätt (underförstått individrätten) utbildades företrädesvis under romerska världsväldet till en hög grad av spetsfundighet och har allt sedan fått karaktären av någonting absolut, något i natur och förnuft grundat som under alla förhållanden bör vara så, ehuru för varje av vanor och traditioner oförvillat omdöme måste vara klart att rätten är ingenting annat än en helt naturlig följd av våld och list... De skarpsinnigaste jurister och filosofer hava nöjt sig med detta axiom och blott arbetat på rättens (individrättens) utbildande och förbättring”. (Kv.-uppl., s. 431, 433). Att den romerska lagen kunde komma till “sådan ära“ att den dels tillämpades omedelbart, dels lades till grund vid ombildandet av egna rättsinstitutioner, så att

“Rom ännu från graven behärskade Europa”, förklarar *Quiding* bero på de gamla romarnas högt uppdrivna samhällsliv, som hade gjort rättskollisionerna allt flera samt att “intet folks lagar hade att uppvisa något liknande i skarpsinne och fullständighet“. En juristskola uppstod som drev juridiken “till en förvånande grad av subtil spekulation”. (1: 30).

Ännu i dag utgör den romerska rätten ett av huvudämnena vid vårt lands tre juridiska fakulteter i Stockholm, Uppsala och Lund.

Individrätten, sedvanligen benämnd än civil-, än privaträtt, är *Quidings* benämning på den borgerliga rätten. Denna rätt sammanfaller med den privata egendomsrätten och är alltså lika gammal som privategendomen. En

produkt av historien, innefattar individrätten de under tidernas lopp *förvärvade* historiska rättigheterna i motsats till de *mänskliga,* de människan som människa tillkommande naturliga rättigheterna, som de förvärvade historiska rättigheterna förkvävt eller hindrat att komma fram och göra sig gällande. Sådana förvärvade rättigheter äro de ärvda klass- och ståndsprivilegierna. Det är då just ingenting märkvärdigt eller ens naturvidrigt att historien varit en historia om klasstrider, såsom *Marx* säger; en historia om kampen för rätten, såsom *Ihering* säger; en historia om raskampen om herravälde, såsom *Gumplowicz* säger. Samtliga definitioner äro olika uttryck för ett och samma historiska faktum, nämligen människans herravälde över människan eller kampen mellan de sociala gruppernas motsatta intressen: utsugning och härsklystnad å ena sidan, utarmning och förtryck å den andra.

Individen är rättens källa. Han är, såsom den franska rättssocialisten uttrycker sig, på en gång rättens föremål och mål. Rättigheterna äro organiserade och garanterade uteslutande i individens intresse i enlighet med den liberala politikens

grundsatser om frikonkurrens, avtalsfrihet, förvärvsfrihet till båtnad för den starkare, för den andligt eller materiellt överlägsnare, för den med yttre eller inre förmåner berättigade. All individens strävan går fördenskull ut på att framför allt upprätthålla redan förvärvade ställningar, oavsett huru långt tillbaka i tiden de ha sina rötter.

Gent emot individrätten står i dag samhällsrätten såsom en alla samhällsmedlemmars gemensamma rätt, en rätt som bör komma alla lika till del utan att sålunda den ena individen gynnas på den andras bekostnad medelst konstlade och raffinerade medel.

Anmärkas bör till sist att den modärna franska rättssocialisten använder ett med individrätt adekvat uttryck, nämligen droit de l'individu.

Samhällsrätten kan naturligtvis vara olika normerad. I själva värket äro förslagen därom lika många som det finns socialistiska system. Quiding har sitt.

*

Quiding talar flerestädes i sin samhällsbok om ett "rättslöst" samhälle och om "ett samhälle utan rätt". Han menar därmed dels att en mängd med privaträtten sammanhängande "rätter" komma att bortfalla i ett av honom tänkt kommunistiskt samhälle, dels att en del individuella rätter uppgå i eller övertagas av samhällsrätten, dels att samhällstillstånd kunna tänkas *utan* allt slags rätt.

Rätt är enligt Quiding något annat än lag, därvid underförstått en viss, given rätt, individrätten. Kan "rätten" försvinna, så måste å andra sidan ändock lag alltid finnas som norm för ett ordnat samhällsliv. "Lag är regeln för samhällslivet". Men denna lag skall ingalunda vara en mångfald av lagar som aldrig taga ett slut, men vilka individrätten med alla dess tusen tvister har gjort nödvändiga. Den skall

inskränkas till det allra nödvändigaste, till det som gör överhuvud sammanlevnad möjlig inom och mellan samhällena. "Lagen är", säger fördenskull Quiding, "ingenting annat än en promemoria eller minneslista, som ingalunda vill anses ofelbar eller tilltvinga sig gudomlig vördnad". (I: 175). För att kunna fylla sin uppgift av promemoria måste "rättslagen", vilken är lagen om varandras rättigheter och åligganden inom och mellan samfälligheterna, vara enkel och kortfattad, klar och tydlig, på sätt Quiding givit prov med sin utarbetning av "Europas grundlag" och "ny svensk kommunallag", Lagen, sådan den i dag är, "syftar icke på samhällsordning utan på bevarande av överklassens rätt, varmed samhällsordningen får följa så gott den kan". (I: 176). De lindringar, som under tidernas lopp kommit den underkuvade underklassen till godo och som införts i den maktegande överklassens lag, har underklassen sig själv att tacka. "Olikheten i dessa klassers samhällsställning har, så långt historien går tillbaka, lett till fiendskap och strider. Och framstegen i civilisationen böra egentligen räknas efter de framgångar underklassen småningom förmått tillkämpa sig till höjande och betryggande av sin existens. Varje sådan framgång har icke kunnat vinnas utan större och mindre ingrepp i överklassens rätt." (Kv.-uppl., s. 431).

Kommunen är enligt Quiding det första samhället. I kretssamhället är all fast och lös egendom samt arbetsavkastningen alla kretsmedlemmars gemensamma egendom. Kretsrätten, som reglerar såväl denna gemenskap som förvaltningen och fördelningen av arbetsprodukterna mellan kretsmedlemmarna, har dessutom till en viss tid samma funktion mellan kretssamhällen och distrikten inbördes som individrätten under det nuvarande samhällsskicket individerna och staterna emellan. Under övergångsstadiet, innan alltså alla kretsar kunnat genomföra den kommunistiska rättsordningen, som avses införd efter hand, anser Quiding "rätten" icke kunna fullständigt undvaras, men "betagas det mästa av sina onda värkningar" genom dess utsträckning från individen till kretsen samt sedan mellan kommunerna: "det

samhällsskick låter ännu icke tänka sig, under vilket all (juridisk) rätt skulle kunna försvinna". (II: 14).

Anarkismen, som har tagit till sin speciella teoretiska uppgift att utreda rättsproblemet, har bland sig tongivande förespråkare, vilka hysa en liknande uppfattning som Quiding angående rättens nödvändighet*Proudhon* förkastar icke rätten, men så gott som alla enskilda rättsnormer. Den enda rättsnorm han uppställer är att avtal, fördrag *måste* hållas, det enda rättsförhållande han gillar är rättsförhållandet mellan avtalsslutande parter. — *Bakunin* godtager rätten, men utdömer lagrätten. Lagrätten menar han är oskiljaktig staten. Avtal *måste* enligt honom även hållas grundad på frihet, rätten till fri sammanslutning och skilsmässa är den första och viktigaste av alla politiska rätter. — *Kropotkin* akcepterar Bakunins idé att rätten skall bestå men lagrätten försvinna. I lagrättens ställe träder sedvanerätten. Kropotkin kräver en rättsnorm i kraft varav alla ting äro gemensam egendom, en rättsnorm i kraft varav gemensamt arbete gäller i produktionen. Avtal *måste* hållas. — Enligt *Tucker* skola rättsnormer gälla som bero på allmänna viljan. I nödfall kunna alla medel tillgripas för deras genomförande: även fängelse, dödsstraff. Till rättsnormerna höra bl. a. skydd mot kränkning, skydd för egen arbetsprodukt. Avtal hållas. I stället för stat frivillig sammanslutning mellan avtalsslutande individer. — Jfr *Eltzbacher,* Der Anarchismus, 1900..

Så som det är i det nuvarande samhället inom en familj som icke utifrån påvärkas av "rätten", så skall det bli inom kretsen, vilken kan betraktas som en enda stor familj.

"Ingen civillag uppställer där skillnad mellan mitt och ditt, ingen strafflag skrämmer från den farliga handlingen, ingen exekutionslag hotar den tredskande. Det oaktat går allt bättre i denna lilla krets än i det större samhället. Den ene låter den andre få vad han behöver, såvitt tillgångarna medgiva. Var förrättar sin syssla ordentligt utan betalning. Arbeten som fordra den största uthållighet, tålamod och ansträngning utföras med nöje... Ingen avundas, beljuger, bestjäler, slår eller förolämpar den andre. Individen söker

blott hela familjens väl och glädes över vad en annan därtill kan bidraga. Den enes lycka och nöje är allas. Med ett ord det bästa människan kan här på jorden hoppas, frid, trevnad och sällhet, såvitt livet har att bjuda på, utmärker denna sammanlevnad och ingenstädes finner sig i längden individen så väl som inom sin familj, där han kan få vara fullkomligt sig själv." (I: 128).

Makt-teorin.

Marxismen har, ensidigt betraktande samhällsutvecklingen från dess ekonomiska sida, tidigare bestritt våldet, resp. makten all roll i samhällsordningens ursprungliga uppkomst och även i densammas vidare utbildning, men anfört arbetsdelningen som den ensamt avgörande faktorn. I sitt arbete om parlamentarismen förklarar *Kautsky* kort och gott att "våldsteorin är icke blott tröstlös, den förklarar häller ingenting". Den förklarar "icke det ringaste varför hos alla folk just på den eller den kulturgraden den eller den sorten av förment starkare eller klokare känt behovet att underkuva de svagare och enfaldigare och varför det lyckats dem just på den kulturgraden". Den är tröstlös, ty den sociala klasskillnaden skulle enligt denna teori vara evigt beståndande såsom grundad i naturen efter vad naturrättsteoretiker av en gammal föråldrad historisk rättsskola lära, mästadels med stöd av Darwins teori om det s. k. naturliga urvalet, därvid den starkare och bättre utrustade segrar över den

svage och sämre utrustade i kampen för tillvaron.

Icke våldet men de för varje kulturgrad utmärkande egendomligheterna ge klaven till klasskillnadens uppkomst. Grundvalen för

egendomligheterna bildar de olika kulturstadiernas produktionssätt. Produktionssättet — intet annat än produktionssättet — förklarar de olika klassernas samhällsförrättningar. Och varje klass' funktioner bestämma den roll, som klassen spelar i samhället. Uttrycket för produktionssätten är arbetsfördelningen, som med varje nytt produktionssätt antager rent tekniskt allt hårdare former för dem, vilka kroppsarbetet "tillfallit". (Der Parlamentarismus etc., 1893, s. 5—6).

I sin av Marx genomsedda och gillade och av Marx delvis skrivna polemiska skrift mot Dühring, populärt kallad "Anti-Dühring"I företalet till 3:e uppl. av "Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft" (1894), s. XII skriver Engels att han före tryckningen hade förelagt Marx hela manuskriptet samt att Marx har skrivit 2:a avdelningens 10:e kapitel., förnekar Engels allt egentligt inflytande av våldet i historien. Privategendomen läsa vi där är i allmänhet taget icke resultatet av plundringen eller våldet... Den har uppkommit av ekonomiska orsaker. Våldet har alls ingen del i dess skapande... Hela historien om privategendomens uppkomst är baserad på uteslutande ekonomiska orsaker och för att förklara den är det ej en gång behövligt att tillgripa våldet, rovet, staten eller vilken annan politisk inblandning. Egendom måste skapas genom arbetet. Man kan icke tillägna sig den genom styrkan. Innan slaveriet är möjligt, är det nödvändigt att olikhet i produktionen och fördelningen redan inträtt. — Alltså, icke våldet, icke makten, ej häller staten... det är produktionen själv som åstadkommer klassskillnaden, förtrycket, slaveriet! (Anf. arbete, sidd. 165, 167—69).

På grund av bokens polemiska karaktär och den vid tiden för dess tillkomst förbittrade stämning, vari författaren, resp. författarna befunno sig mot sin då fruktade kritiska motståndare, ha i denna bok uttalade satser fått en skärpa i formuleringen som under lugnare och fredligare förhållanden de knappast hade kommit att få. Nu stupa de på sin egen ensidighet och självtillräcklighet. Marx

har dock i vart fall för sin del så tydligt och upprepade gånger påvisat våldets roll i samhällsförrättningarnas utveckling, i "Elend der Philosophie" m. fl. skrifter, att man behöver alls icke stanna i tvivel rörande hans tanke därom, om ock dualismen i hans ekonomiska lära understundom kunnat draga en slöja däröver. "En undertryckt klass är livsvillkoret för varje samhälle, grundat på klassmotsatsen", säger han sålunda i nyssnämnda skrift (s. 181). Förtryck utan våld låter icke tänka sig, är en logisk orimlighet. Att tvinga människor till vissa arbeten kan ej häller ske utan våld; någon människa, stode hon ock på djurets ståndpunkt, går ej häller frivilligt under slaveriets ok.

Gumplowicz, österrikisk rättslärd som Anton Menger, påpekar i sitt imposanta arbete "Raskampen" (Der Rassenkampf, 2:a uppl., 1909) just i anledning av arbetsdelningens ensidiga framhävande som utvecklingsfaktor den "naiva" optimism som härleder klassernas uppkomst från ett behov efter arbetsdelning. En förklaring, som går igen, säger han, i otaliga variationer hos historiker, filosofer, etnografer och socialoger och över vilken även de största tänkare icke kommit. Vid människornas förökning, så ungefär lyder denna argumentering, inställde sig behovet av arbetets delning: nu blev den ene bonde, den andre hantvärkare och några herrar. (Anf. arb., s. 217).

Ådagalägger Gumplowicz (uttalas Gomplåvitj) människans naturliga begär efter makt till sin egen och sina likställdas fördel men på övriga människors bekostnad, så betonar han i samma arbete å andra sidan att maktförhållandet, som uppkommer genom den enes herravälde över den andre, är "även alltid samtidigt ett allmänt-ekonomiskt arbetsdelningsförhållande" (ein Verhältniss der

Teilung der volkswirtschaftlichen Arbeit unter die einzelnen Bestandteile, s. 208). Herraväldet definierar han som "en genom övermakt reglerad delning av arbetet, varvid de grövre och tyngre arbetena tillfalla de behärskade, de högre och behagligare — ofta endast befäl och förvaltning — de maktegande" (s. 236). "Men liksom utan delning av arbetet ingen kultur är tänkbar, så är utan makt ingen ändamålsenlig delning av arbetet möjligt, emedan ingen frivilligt underkastar sig utförande av grövre och tyngre arbeten" (s. 236). Så länge den

ursprungliga människoflocken bestod av fullkomligt lika och lika fria individer och envar var sysselsatt med tillfredsställandet av sina egna behov antingen för sig eller i samvärkan, så länge kunde det då ej häller vara något tal om kultur. Ty även den obetydligaste kultur, dess första och primitivaste utvecklingsfaser betingas av en delning av arbetet i kraft varav den ene tillfaller lägre och tyngre, den andre finare och lättare arbeten (s. 233—34). Alltid och överallt har det varit dels fysiskt tvång, dels naturliga, tvingande förhållanden som ha framkallat den sociala arbets- och yrkesfördelningen: Våld eller list ha berett den väg, eljes skulle den icke ha funnits i dag. “Ingen människa skulle någonsin frivilligt besluta sig för att göra slavtjänst för en ’herre’; intet folk skulle någonsin utan att det blev överlistat låta utsuga sig av ett främmande, handelsidkande folk“ (s. 218). Världshistorien är ingenting annat än en stor exempelsamling till konstaterandet av dessa och andra likadana satser. “Vad äro”, frågar Gumplowicz, “staternas och folkens krig annat än organiserade plundringståg i syfte att exploatera heterogena etniska eller sociala element? Vad som bland primitiva stammar eller s. k. naturfolk eger rum i liten skala, upprepar sig på en senare

utvecklingsgrad bland “civiliserade nationer” under prunkande namn och i “finare former” (s. 158). Kapitalismen är icke någon ny företeelse. Den finns, förklarar Gumplowicz som anhängare av den materialistiska eller, såsom han föredrar att säga, realistiska eller sociologiska historieuppfattningen, men mera fördjupat än MarxSå säger Gumplowicz att Marx ekonomiska historieuppfattning innehåller “en ny och till största delen riktig uppfattning av staten” — han finner endast att den “sociala antagonismen” är ur sociologisk synpunkt för snäft uppdragen genom dess uppdelning i endast två klasser. Marxisternas senare utveckling av begreppet “materialistisk” till att inbegripa alla faktiskt och realt värkande orsaker synes honom vara en mycket förbättrad, fullständigad och förfinad uppfattning av det historiska förloppet. — “Staten är” — säger Gumplowicz — “icke förvärkligandet av en före den existerande rättsidé, utan en organisation av sociala element, vilkas kamp först alstrar rätten, dock alltid blott inom den statliga organisationens skrankor, alldenstund det utan stat icke kan finnas någon rätt, enär staten är förutsättningen sine qua non för all rätt”. Se *Gumplowicz,* Geschichte der Staatstheorien, 1905, sidd. 372—73 samt Die soziologische Staatsidee, 1902, sidd, 147 o. 152., “redan då den med klubba beväpnade vilden överföll och slog ihjäl den obeväpnade honom främmande vilden för att äta honom. I vilken form kapitalet framträder ändrar ingenting i saken: det förblir alltid medlet, varmed man tvingar ’de andra’ att tjäna sig“. (Die soziologische Staatsidee, 2:a uppl., 1902, s. 39).

Gumplowicz ser i maktförhållandet en nödvändighet, t. o. m. en naturnödvändighet för kulturens uppkomst och allt vidare framsteg, men han menar fördenskull ingalunda att makten för alltid skall vila hos dem som en gång fått makten och sedan gått i arv på deras arvtagare. Han är likväl icke socialist. I allt maktväsen ligger herravälde; och herravälde skall bestå så länge det finns människor och mänskligt samliv. Icke avskaffa, men förbättra, “harmonisera” herraväldet” måste vara alla förnuftiga människors mål, anser han.

Även “ett fritt samhälle” skall alltid vara behärskat, det kommer blott an på “huru“. (Anf. arb., s. 47). I all social kamp går utvecklingen i riktning av en ständigt uppåtgående ström av de undre och understa gruppelementen och ett relativt utsinande och försvinnande av de översta; en kamp som är under ständig föryngring på en allt högre utvecklingsgrad med alltid en ny följande reglering av gränserna för de enskilda maktsfärerna. Det är, säger han, den enda rättvisa som historien känner (s. 139—140). Han förnekar möjligheten av att allas frihet, frid, jämlikhet, broderskap någonsin skall varda förvärkligat. Men hans kritik av den historiska utvecklingens gång är överväldigande rik på vyer, klara och fördomsfria tankar. Som den värklighetssociolog han är, säger Gumplowicz, såsom t. ex. Marx om slaveriet, att realisten nöjer sig med att *konstatera* sakförhållandena såsom produkt av en “oundviklig, naturnödvändig process” utan varje försök till deras uppförgyllande med ideologiska floskler. (Jfr anf. arb., s. 40). Men ifråga om framtiden tror Marx i motsats till Gumplowicz, vilken förnekar allt slags idealism, att både klasskillnad och politisk makt skola en gång försvinna.

Till upprätthållande av makten och till skydd mot upprorselementen, som icke kunde känna sig solidariska med den maktegande gruppen och på vilka de maktegande därför icke kunde lita, uppkom rätten. Inom en alltigenom likartad stam eller hord utan underkuvade och utan blandade folk- och klasselement, där alltså alla äro lika, kan

ingen rätt uppstå. Rätten är på grund av den sociala kampen underkastad en ständig ombildning, som Gumplowicz säger, “en kompromiss mellan två eller flera grupper, en etapp i en evig kamp“ (s. 164). Med “grupp“ förstår Gumplowicz å ena sidan den etniska gruppbildningen, såsom flock, stam, folk, nation, stat; å den andra sidan den sociala gruppbildningen, såsom klass, stånd, yrke, parti, klick. (Etnisk kommer av grekiska ethnos som betyder folk; etnisk användes sålunda i betydelsen av det som är utmärkande för en folkstam).

Såsom makten och herraväldet är en intressekamp, så är även rätten en intressekamp och av denna reglerad. “Den *första* rätten uppstod”, säger en tysk sociolog *Schäffle,* vilken, när dessa ord fälldes, ännu var marxist, “ur våldets och listens första seger“. (Bau u. Leben des socialen Körpers, 1881, II: 62). All följande utveckling karaktäriseras av honom som resultatet av andlig, fysisk och ekonomisk överlägsenhet, som en följd av en legalt och moraliskt värksam övermakt. Grundad på andlig och fysisk övermakt är varje mystisk förklaring av rättens och rättsprincipernas uppkomst “ur en annan värld plötsligt inkastad i våra samveten” falsk och konstlad. (Anf. arb., II: 68). “Rätt och rättvisa falla icke färdiga från himmelen“. (II: 495). Rätt kan icke uppstå utan makt. Den ädlaste filosof kan icke höja rätten till en makt, om han icke förstår att vinna därför sin tids makter, folkets ledare och genom dem folkets massa. Makten går till tiden före rätten. Rätten utan en kraft som gör den gällande är otänkbar. (II: 77—78). Någon högre utveckling av samhället och civilisationen är emellertid icke möjlig utan idealism. Den driver oss till lösningen av nya framstegsuppgifter. Den etiska socialismen uppställer allt högre mål för rättsbildningen. Ingen tid är tillfreds med sina förhållanden. Ju djupare och allmännare den rättsligt-sedliga korruptionen blivit, desto mer ingripa först enskilda, sedan massan. (IV: 187).

Av maktens två beståndsdelar våldet och rätten träder med civilisationens framsteg våldet relativt mer tillbaka, medan rätten blir allt mer den starkare av de två maktbildande faktorerna. (IV: 332). Var det i en förfluten tid nödvändigt att stödja rättsbildningen på familje- och klassövermakt, så vore det å andra sidan falskt att därav draga den

slutsatsen att “rätten till enskilda andligt och ekonomiskt övermäktiga klassers herravälde” måste för beständigt upprätthållas. Det “fjärde” ståndets emancipationskrav i vår tid har bragt sådana felslut på skam. (II: 78).

I sin berömda, även till svenskan 1879 översatta lilla skrift “Striden för rätten” — Kampf ums Recht — utvecklar *Ihering,* tysk rättslärd, ävenledes maktens juridiska teori. Han har fullständigt brutit med den av Savigny grundade konservativa tyska historiska rättsskolan, vilken för övrigt Marx, som på den tid han studerade juridik vid Berlins universitet åhörde Savignys föreläsningar, skarpt nagelfarit liksom Quiding hos oss i sin kritik av “det historiska förnuftets män“.

“All rätt som finns i världen är“, säger Ihering, “vunnen genom strid, varje rättssats har först måst avvinnas dem som bestredo den... Det ges tusenden av individer, vilkas liv går sin jämna gång utan stötar och hinder i rättens regelbundna banor. Och skulle vi säga åt dem: rätten är kamp, skulle de icke förstå oss. De känna honom blott såsom ett tillstånd av frid och ordning. Och rådfråga de endast sin egen erfarenhet, ha de fullkomligt rätt alldeles som den rike arvtagaren, som utan möda fått i sin hand den mogna frukten, av andras arbete, icke kan fatta den satsen att egendom är arbete... Det var en tid på modet att pryda urtiden med alla sköna egenskaper: sanning, öppenhet, trohet, barnsligt sinne och from tro. I sådan jordmån skulle säkert ock rätten ha kunnat trivas utan all annan drivkraft än rättskänslan makt: hand och svärd hade han icke behövt. Men i våra dagar vet envar att denna fromma urtid hade en alldeles motsatt karaktär”... (Anf. arb., s. 1—2, 11). Med svärdet är romerska världen grundad. Och svärdet eller spjutet är den romerska rättens äldsta symbol... Romarna ha ingen ’härledd’ egendom i rättsspråkets betydelse, härlett från gud eller andra människor, utan de ha en ’ursprunglig’, vid vilken egaren är sin egen autor: de ha tagit sig den, varest de funno den. Romarens förvärv bestod im capere, egendom är för honom vad han tagit med handen”Citerat efter *Hägerström,* Stat och rätt, Uppsala 1904, s. 170..

Vacklande mellan de olika rättsskolorna anmärker prof. *Hägerström* i Uppsala att

“man kan nu härvid diskutera, om det icke var i bakgrunden liggande nyttighetshänsyn som gav åt den äldsta romerska eganderättsidén, sådan den här av Ihering framställes, dess kraft. Men säkert är att i själva idén,

betraktad juridiskt eller efter dess objektiva innebörd, låg just föreställningen om personens naturliga makt i dess grövsta form, denna och intet annat, såsom grundläggande egendomsrätten. Om nu värkligen Ihering har rätt i sin framställning, har det nämnda förhållandet en stor betydelse för uppfattningen av privategendomen överhuvud. Om det kan sägas att den romerska privaträtten övat ett avgjort inflytande på rättsbildningen i hela den civiliserade världen och om den rena maktsynpunkten är juridiskt sett bestämmande för den privata eganderätten i dess ursprungliga form i den romerska rätten, så har man stark anledning att antaga att detta institut även i sin modärna utbildning skall juridiskt sett vara genomdragen av maktsynpunkter". (Stat o. rätt, s. 170—71).

Det är vad *Quiding* med sådan energi gör gällande i sin slutlikvid med nutidens rättssamhälle.

Rätten är grundad varken på fördrag eller på massans, folkets "tysta" samtycke, ej häller någon "omedveten skapelse av folksjälen", något som uppkommit så till sägandes av sig självt, oförmärkt, man vet icke riktigt hur, på samma sätt som t. ex. språket, såsom Savignys konservativa rättskola så utomordentligt filosofiskt lär. Rätt är helt enkelt makt och övermakt, varvid människans ädlare känslor ingalunda varit de avgörande. Så föga är det fallet att enligt Schäffle ha "förmeringsdriften, d. v. s. förvärvsbegäret, egoismen, härsklystnaden, äregirigheten samt i en senare tid till mindre del idealism, såsom allmänanda, människokärlek, altruism; enligt Gumplowicz hat, avsky, antipati, avsöndringen mellan klasser, flockar, folk o. s. v. varit "de stora stridsväckande drivkrafterna".

Proletariatet har som bekant framställts av Marx som en revolutionär maktfaktor i utvecklingen och som en organiserad makt, som skall "erövra" den politiska makten för att omvandla den nuvarande "klasstaten" till en association, vad namn den nu må ha eller få. Han säger visserligen å ena sidan, då han objektivt beskriver den historiska utvecklingens ekonomiska lag, att kapitalismen förstör sig själv, är sin egen dödgrävare just på grund av den ekonomiska utvecklingens egna lagar, som värka naturnödvändigt oberoende av människans vilja; å den andra, då han subjektivt som den revolutionära organisatören och utopisten utvecklar proletariatets historiska uppgift, att det kapitalistiska systemets tillintetgörande och skapandet av den socialistiska samhällsordningen — sålunda då också av en "ny" rätt — måste vara det medvetna värket av en social klass — proletariatet. Denna Marx' dualism har vållat ändlösa diskurser, kostat mycket bläck och många heta debatter. Leder den ekonomiska utvecklingen värkligen själv utan varje åtgörande av det mänskliga medvetandet till socialismens seger, varför, frågar man, skulle då arbetarklassen behöva delta i den sociala kampen och förbruka sin kraft på något som den förutan måste oundvikligen ske?*Tugan-Baranowsky,* Moderne Sozialismus etc., 1908, s. 91 m. fl. ställen.. Huru som hälst, som faktum står fast att proletariatet enligt Marx är en makt som bygger sin frigörelse på makt.

Marx' hängivne anhängare i Italien, framlidne rättsfilosofen vid universitet i Rom Antonio Labriola har även kunnat säga, det "historien icke varit en process, varigenom förnuftet kommer till herraväldet i rätten. Hittills har den icke varit något

annat än en serie förändringar som lett till underkastelse och slaveri, varit m. a. o. från början till slut en strid om intressen, varvid rätten endast och allenast är det auktorativa uttrycket för intressen som gått segrande ur striden". (Essais sur la conception matérialiste de l'histoire, Paris, 2:a uppl., 1902, s. 225).

Lassalle, vilken hyllade en från Marx avvikande "ideologisk" uppfattning av rätten, anser likväl att ett lands sociala och politiska förhållanden stå i beroende av de i ett land faktiskt rådande tillstånden och reala maktförhållandena. Rätten borde gå före makten, i värkligheten går dock alltid makt före rätt, alltid och så länge tills rätten å sin sida har samlat bakom sig en tillräcklig makt för att krossa orättens makt. All social och politisk rätt har hittills alltid varit en fråga om "reala, faktiska maktförhållanden". En författning, nedskriven på papperet, är utan betydelse, blott "ett blad papper", om en makt icke står därbakom och den icke motsvarar de värkliga i samhället bestående maktförhållandena.

Gick rätt före makt eller makt före rätt, frågar Lassalle med hänsyn till sitt lands politiska förhållanden på hans tid, då den preussiska nationalförsamlingen i november 1848 sprängdes med bajonetter? Gick rätt före makt eller makt före rätt, då den till revision inkallade kammaren trots artikeln 112 i den oktrojerade författningen 1849 på

nytt upplöstes? Och så fortsätter Lassalle att fråga med hänsyftning på sitt lands politiska rättsbrott och regeringsdespotism. (Ueber Verfassungswesen, etc., av Bernstein utg. uppl. 1907).

Åsikten om att stats- och rättsordningen blivit av fåtalet påtvingad flertalet genom krig och strid är enligt *Anton Menger* maktteorins innehåll. (Folkpolitik, s. 5). "Alla hittillsvarande rättsordningar ha uppstått i sista hand ur maktförhållanden och ha fördenskull alltid fullföljt ändamålet att främja

de få mäktigas nytta på de breda folklagrens bekostnad". (Neue Staatslehre, s. 3). Egendomsordningen definieras av Menger som "en fordomtima genom list och våld grundad ordning". (Folkpolitik, s. 27). *G. F. Steffen,* vilken vänder sig mot uppfattningen att klassindelningen eger sin förnuftiga och uteslutande grund i arbetsfördelningen, möjliggörande samhällsfunktionernas utövning, och enligt vilken äldre tiders förhållande mellan slavegare och slavar, länsherrar och livegna och en nyare tids förhållanden mellan arbetsgivare och arbetare "i grunden skulle vara varken mer eller mindre än den bästa (av människonaturens bristfälliga beskaffenhet på varje särskilt utvecklingsstadium betingade) anordning för den ekonomiska produktionens organisering och de ekonomiska företagens ledning" — gör likaledes gällande att människorna drivits av "ett dominerande begär att utöva våld mot medmänniskor och att härska över dem i främsta rummet för vålds- och härskarvärksamhetens egen skull och blott i andra rummet, först senare i utvecklingen därjämte för att uppnå vissa ekonomiska fördelar". Och ännu i dag sträva de härskande folken och klasserna "efter en för deras politiska och rättsliga herravälde möjligast effektiv social organisation". (Sociologi, 1911, s. 434, 436 o. 437).

Quidings historieuppfattning.

Efter den orientering vi nu värkställt angående makten och rätten, sådana dessa blivit förklarade av socialister och modärna sociologer — vilka senare synas allt mer avlösa marxismen eller måhända riktigare marxismen absorberas av dem som *beståndsdel* i en djupare gående sociologisk samhällsteori — skall man säkerligen bättre förstå *Quiding.* Och vi kunna för vår del med fullkomlig tillförsikt nu låta en framställning av Quidings historieuppfattning rörande individrätten, dess uppkomst och fortbestånd, här följa.

I sin "historiska återblick" — utgörande första delen av hans samhällsbok och som egentligen är en hel sociologi, varest alla de rättsinstitutioner, vilka falla och stå med det nuvarande "rättssamhället", underkastas en omstörtande revision: klass- och släktväldet, arvsinstitutionen, prästväldet, domstolsväsendet, myntväsendet, egendoms-institutionen, äktenskapsinstitutionen o. s. v. — uppställer Quiding följande teser:

1. Den starkare blev medveten om sin styrkas värkningar och slog den svagare till marken. Styrkans välde blev därmed proklamerad såsom lag för den mänskliga sammanlevnaden.

2. Den svage mannen blev den starkes slav. Vad den förre innehade av jordens goda kom i den senares besittning. Han blev egendomslös. Ingen egde utan kraft att försvara det han tagit för sig av jordens goda.

3. Kvinnan liksom hennes avkomma blev desslikes den starkes egendom.

4. Med städernas uppkomst skapas ett nytt medel till egendomsförvärv i stället för det nästan enda som dittills existerat: våldet, nämligen arbetet. Kapitalisten exploaterar småningom arbetet såsom jordegaren tidigare småningom exploaterat jorden. Egendomskällorna äro: på landet jorden, i staden pänningen.

5. De enskildes egendom garanteras egaren först genom vana eller hävd; sedan genom lag, som de egande själva giva sig till skydd för sig och sina arvtagare samt för egen säkerhet. Rättssamhället tager gestalt; individrätten är dess grundval.

6. Egendom fanns före "individrätten", eganderätt före "samhället". Egendom har varit förutsättning för uppkomsten av individrätten. Egendomsrätt fanns före lagen, lagen gav den blott sanktion i de makt- och egendomsegandes intresse.

Dessa teser äro helt och hållet en bekräftelse på den modärna historiska maktteorin eller, omvänt, den modärna

maktteorin är en bekräftelse på dem, om ock med en till dels annan vetenskapligare motivering och utgångspunkt. Quidings undersökningsmetod är den historiska. Och till sina slutsatser har han kommit, såsom han själv säger, “på rent historisk väg“. Han framställer sedan det historiska förloppet “under bilden av en enda handling”, den han beskriver sålunda: “den starkare blev medveten om sin styrkas värkningar och slog den svagare till marken“. Det är alldeles samma tanke, varåt Gumplowicz ger uttryck, när han i “Der Rassenkampf“ förklarar den historiska utvecklingens princip vara

”raskampen om herraväldet” i alla dess former, av honom även beskriven under “en bild“ (uttrycket hans eget) av nästan oavbrutna krig mellan stammar, folk, stater, nationer (s. 179) samt som ett uttryck av “de starkares och överlägsnares utsugnings- och härsklystnad”. “Vad som sammanför från tidernas början de olika folkelementen och under den vidare historiska utvecklingen de olika samhällsgrupperna; vad som följer och dikteras av den och sålunda sätter den sociala naturprocessen i rörelse är de starkares och överlägsnares eviga utpressnings- och härsklystnad. Raskampen om herraväldet i alla dess former, i såväl de öppna och brutala som de latenta och fredliga, är alltså historiens egentliga rörelseprincip, värkande kraft”“Was die heterogenen ethnischen Elemente von Uranfange an und die heterogenen sozialen Bestandteile in der weiteren Entwicklung der Geschichte zusammenführt, was sie aufeinander anweist und bezieht und auf diese Weise den sozialen Naturprozess in Bewegung setzt: das ist (wie wir gesehen haben) die ewige Ausbeutungs- und Herrschsucht der Stärkeren und Ueberlegeneren. Der Rassenkampf um Herrschaft in allen seinen Formen, in den offenen und gewalttätigen, wie in den latenten und friedlichen, ist daher das eigentlich treibende Prinzip, die bewegende Kraft der Geschichte” (s. 219)..

Nu är det väl att märka att “ras” användes av Gumplowicz i en alldeles särskild, alldeles ny betydelse, nämligen icke som “ett antropologiskt begrepp”, som en produkt av en blott fysiologisk eller biologisk process, på blott härstamning o. dyl. beroende produkt, utan som ”ett historiskt begrepp”, som en produkt av historiens utvecklingsprocess, som beteckning på olikartade etniska och sociala grupper: stam, folk, nation, stat å ena sidan samt stånd, klass, parti o. s. v. å den andra sidan, på deras sammansmältning och uppgående i varandra till nya eller allt större enheter under

en ständig inbördeskamp, i en ständigt pågående ombildningsprocess. (Jfr Der Rassenkampf, t. ex. sidd. 195 o. 253).

Energiskt gör Quiding gällande sin historiska metods giltighet. “Av slutledningar från det historiskt kända till vad dessförinnan måste hava timat, blev det mig omsider klart att den enskilda människans eganderätt, all rätts ursprung, var mästadels genom den starkares eller listigares tilltagsenhet ett fullbordat faktum långt innan något samhälle existerade... Av vad vi känna om människosläktets historiska tid kunna vi sluta huru det tillgått i den förhistoriska... Jag har låtit historien vara vad hon är, men har ansett mig berättigad att av henne draga slutsatser för att kunna föreställa mig en tid som ligger långt bortom all historia. Av vad man känner får slutas till det obekanta, av historien till huru dessförinnan tillgåttKvartuppl., sidd. 5, 430, 574—75.. Så lyda några bland hans många satser i avseende härpå. Det är i det stora hela samma metod som både *Schäffle* och *Gumplowicz* förklara vara den enda vetenskapligt möjliga, om man vill komma till klarhet om förgångna tiders sociala förhållanden och förstå förutsättningarna för sin egen sociala tid. “Den äldre rättshistorien är“, säger sålunda Schäffle, “full av luckor och börjar först nu genom det etnografiskt jämförande studiet av levande folk på lägre utvecklingsgrad bli belyst. Genom sovring av de organisationsgrader och organisationsrester, som kunna iakttagas hos vildar, skall i en icke avlägsen tid den jämförande etnografin, vad vi vilja hoppas, tillstädja utfyllandet av dessa luckor”. (Bau u. Leben des socialen Körpers, 1881, II: 83, 86). Gumplowicz säger: “är mänsklighetens utveckling en naturprocess,

alltså en serie av förlopp, vilka äro beroende av en naturlag — ej tillfällighet — samt av den behärskas, så måste de förlopp, varav denna naturprocess är sammansatt, alltid och allestädes ha varit de vi iakttaga både i förfluten tid av kända historiska akter och i närvarande tid“. (Der Rassenkampf, s. 176—177). Genom hela sitt glansfulla värk följer Gumplowicz samma tankegång rörande folkstammarnas utveckling alltifrån deras begynnelse —

“uranfang“ — som Quiding rörande rättsbildningens historia alltifrån dess ursprung “i urtidernas natt“.

Eganderätten har, understryker Quiding, icke utgått “från en förnuftig insikt om vad som borde vara utan har endast och allenast en historisk grund”. (I: 8). Rättens ursprung är “ett rent historiskt”. Rätten är “helt enkelt ett från hedenhös kvarstående faktum; och dess utbildning till det skick vi nu hava för ögonen har skett efter hand par la force des choses... Genom de under tidernas lopp förändrade rättslagarna har man blott sökt att för tillfället komma från varje tids svårigheter, dem en sådan rätt måste hava i följe desto mera, ju mer de industriella förhållandena växte från barndomstillståndet”. (Kvartuppl., s. 454).

Genom Quidings stränga särskiljande mellan *historisk* och *filosofisk* forskning har hans historieuppfattning fått en dubbelmening, som är alldeles nödvändig att noga beakta, om man vill låta honom komma till sin fulla rätt. Enligt Quiding ser den historiska forskningen “sakerna sådana de äro“; den filosofiska forskningen “därutöver vad de enligt deras natur, deras idé borde vara... den förra är detaljernas, den senare översikternas upptagare; den förra samlar fakta, den senare bedömer dem“. (I: 100).

Quiding bedömer det närvarande och det förgångna sålunda realistiskt efter en historisk måttstock, men framtiden skådar han med *filosofens* ögon. Hädanefter skall förnuftet, det klara

medvetandet om världsordningens harmoni och möjligheten alltså även av en harmonisk samhällsordning vara den styrande principen och icke såsom hittills en lekboll för blinda eller ensidigt värkande historiska drifkrafter. Som filosof omfattar Quiding den platonska och nyplatonska idealismen. Om fördenskull hans samhällsbok beträffande dess filosofiska del är uppfylld av den platonska idealismens uråldriga terminologi och begreppsföreställningar om gud, sanningen och människoandens strävande mot ett fullkomningsmål bort i det osinligas värld, så är det ingenting att förundra sig över, då ingen undgår att vara barn av sin tid.

Hans historieuppfattning är med hänsyn till *framtiden* och till sin filosofiska del en rationalistisk historieuppfattning. Även den gamla hedniska grekiska idealismen hyllade en rationalistisk (och metafysisk) historieuppfattning. Den utgick nämligen från det mänskliga förnuftet som källan för allt skeende på det sociala området samt sökte i människans karaktär, i hennes egenskaper, i hennes intressen, drifter och lidelser orsakerna till hennes handlingar. Den “materialistiska” historieuppfattningen betraktar som bekant mänskligheten som en “ofri“ del av naturen och vars utveckling följer naturnödvändigt de naturlagar som äro för henne utstakade. Med hänsyn till samhällenas framtida utveckling har Marx, såsom vi sett, dock även en ideell (förnuftig) föreställning om socialismen som den sociala utvecklingens “slutmål”, påskyndat genom ett stridande proletariats medvetna ingrepp. En alltigenom konsekvent materialistisk eller, såsom han hälst säger, naturalistisk historieuppfattning företräder däremot Gumplowicz, men så är ock hans lära kemiskt ren från varje spår av idealism, den må vara av vad slag som hälst.

Quidings på såväl historisk som ekonomisk grund

uppförda system är till sin metodiska del rationell och kritisk samt till sin uppbyggande del konstruktiv socialism. Sin lära har han framställt från icke mindre än fyra sidor. *För det första* har han givit henne en genomgående historisk belysning, utgått från faktiska, av historien bekräftade samhällsförhållanden, betraktade från speciell juridisk synpunkt. *För det andra* har han givit henne innehåll och form av en reformlära samt anknytit sina reformplaner vid gällande rättsinstitutioner, förordningar och lagar, varigenom den på så sätt får ett bestämt praktiskt värde och avklädes varje sken av hugskott och tygellös fantasi. Quiding har därmed gjort sin lära till ett samhällsprogram. *För det tredje* har han givit den en grundlags knapphändiga men koncisa form. *För det fjärde* har den iklätts en berättelses lätta dräkt i form av ett samtal mellan ett par personer, vilka tillsammans vandra genom det nya samhället utan namn.

Om något, är väl detta originellt! Vilket land kan uppvisa ett motstycke? Intet. All denna kolossala möda för — en utopi! Ett par och femtio år gammal var Quiding färdig med sin historiska revision av gällande lagar i den första av sin “slutlikvids“ fyra böcker. Vid fyra och femtio hade han sin reformlära utarbetad, vid sju och femtio

“Europas grundlag” samt författade 68 år gammal sin utopi i egentlig mening “Platos stat i korrigerad bild”. Må man lägga vederbörligen märke till den ordning, i vilken Quiding författar de olika avdelningarna av sin samhällslära.

För utarbetningen av sitt, låt oss hällre än samhällsutopi säga samhällsprogram har tvivelsutan följande grundsats varit för Quiding bestämmande:

“Allt måste nödvändigt vara tillfyllest genomtänkt såsom helhet, innan bestämt svar är möjligt”. (II: 146).

”Samhället i dess helhet måste för reformatorns inre öga, om hans uppträdande skall utmärkas av fasthet i vilja och handling, stå klart i dess fullkomligaste gestalt, som hans tanke däråt förmår att giva. Ett dylikt ideal kan icke bliva annat än högst begränsat och bristfälligt. Vilka former samhällslivet skall antaga efter tusental av år kan den skarpaste siareblick icke urskilja; den förmår på sin höjd, vägledd av historiens fackla, skåda ungefärliga beskaffenheten av det samhällsskick som närmaste framtiden skall medföra och delvis ana det följande”. (II: 6—7).

Huru Quiding bör läsas och förstås.

Frågar man huru *Quiding* bör läsas och förstås, kan det i korthet svaras sålunda:

1. Quiding måste studeras. Det är t. ex. icke tillräckligt att endast mekaniskt återge någon gång ett och annat utdrag ur hans samhällsbok. Han måste naturligtvis göras levande genom att studeras, bearbetas, ställas i ett förtydligande samband med dagsföreteelserna, så länge Quiding är så okänd och oförstådd som han är och, vi kunna säga även med fara att missförstås, måste vara. Man bör gå till väga alldeles som man gör med andra litteraturens och det offentliga livets stora eller blott bemärkta personligheter. Vi ha högar av bearbetad litteratur över den svenska skönlitteraturens föregångs- och märkesmän. Det är så som jag menar Quiding bör studeras och bearbetas utan att därför förfalla till mångskriveri. Vi äro själva fullt medvetna om huru vid fortsatt studium av Quiding ideligen nya synpunkter, nya detaljer, nya sidor av hans rika författarpersonlighet göra sig påminta, varför man inte häller med ens kan vara färdig i sin slutuppfattning av honom. Han hör till de betydande andar som måste läsas om och om igen, studeras, skärskådas, begrundas, ägnas eftertanke och kärlek. Man skall då finna att han

växer under det man var gång läser honom och mediterar över honom.

Ett bland kännemärken på en värklig tänkare är mångsidigheten och djupet i hans tänkande, tillika detta utgör villkoret för och möjlighet att kunna bli föremål för bearbetningar, utläggningar och betraktelser. Quiding är en sådan första ordningens tänkare, eger fördenskull ett outtömligt förråd av bearbetningsstoff. Såsom alla betydande tänkare, måste han bearbetas och skärskådas från andras synpunkter och ställningar, varigenom betydelsen av hans värk blir fullt begriplig och klar. Det är nu en gång så att människorna i allmänhet inte kunna lita på sig själva och sitt omdöme. De måste först höra andras meningar för att bli säkra på sig själva, innan de kunna tro och förstå att det kan ligga något fördolt till människors lycka i den ensamme tänkarens liv och värk. Huru vi än må förneka vårt oberoende av auktoriteter, kunna vi ändå inte helt undvara dem, skulle vi ock vara de värsta auktoritetsförnekande individualister.

2. Quiding bör ställas i belysning av andras läror och teorier samt av en senare tids företeelser. Försök härtill har gjorts i det föregående genom uppdragandet av paralleller mellan honom och särskilt de nyaste utslagen av rättssocialism och maktföreställningen. Vi tillåta oss upprepa vad som sagts i en not i Quiding-monografin (s. 212). “Det kunde vara nog så lockande att jämföra olika revolutionära författares åsikter och förslag angående ’revolutionen dagen efter’ med de av Quiding företrädda åsikterna och förslagen”. Att Quidings system tål att utsättas för en sådan jämförelse är ett bland många bevis på att Quiding besitter originalitet, självständighet, ursprunglighet. Hos honom finns inte så mycket som ens skymten av en skrävlare.

3. Genom sovring bör Quidings värk avklädas sin något gammaldags (ny-)platonska språkbeklädnad. Var tid har

sitt sätt att uttrycka sig liksom var tid sitt mode att kläda sig. Quiding levde i en tidsmiljö, då idealismen som filosofisk lära behärskade människornas tänkesätt. Och som Plato, såsom den idealistiska filosofins skapare, i två tusen år och några århundraden därtill behärskat tänkesättet, så faller det av sig självt att Quiding, Platos beundrare, måste gå i en nog så gammaldags klädnad. Men kan Plato läsas än i dag, så kan Quiding det så mycket mer. Kan Tolstoj läsas av anti-kristna, så kan Quiding det också med lika stor och större fördel.

4. Quiding kan med lika gott resultat göras till föremål för systematisk bearbetning som för detaljstudium av vissa av hans lärosystems partier. En förnumstig liten skribent, som gav sig utseende av att ha studerat Quiding, ehuru hans alster var ett skamlöst plagiat, skrev i en månadsjournal en höstmånad år 1910 att bland Nils Nilsson arbetskarls "mångenstädes mycket (!) egendomliga (!!) samhällstankar" var hans uppfattning om kvinnan och äktenskapet "förtjänt" (!!!) av att särskilt uppmärksammas. Det finns emellertid ofantligt mycket mer som "förtjänar" särskild uppmärksamhet. Man har ännu inte börjat ens ana allt som kan finnas att taga vara på hos Quiding; han, den svenska underklassens hittills enda historieskildrare.

Några huvudpunkter skola vi i det följande spika fast.

1. Quiding har sin egen **kunskapsteori.** Förnuftet, fantasin och känslan utgöra tillsammans kunskapsförmågan, genom vilken människan kommer till insikt om sig själv och världen. Stödd på *erfarenhetens fakta* arbetar förnuftet sig fram till full visshet och övertygelse medelst begrepp,

omdömen och slutledningar. Genom fantasin förskaffar människan sig en inre bild av abstrakta och ännu icke förvärkligade ting och livsyttringar. På ingivelsens — hjärtats eller känslans — väg sättes hon i stånd "att hålla något för sannt, änskönt det icke skulle kunna varken begripas eller bildligt fattas", t. ex. tro. Som kunskapskällor supplera och kontrollera förnuftet, fantasin och känslan varandra. Förnuftets sanningar värka upplysning, fantasins sanningar bildning, hjärtats sanningar hänförelse. Fantasin och hjärtat äro som själskrafter icke några "säkra vägledare till målet, utan behöva själva föras i ledband av en tredje kallt undersökande och beräknande kraft", nämligen förnuftet. En rätt kunskap benämner Quiding sanning.

2. Quiding har sin egen **psykologi,** sin egen själslära, varå han, såsom han själv säger, grundat sin slutlikvid med såväl Sverges som alla andra länders lagar. Den framträder alldeles speciellt i hans teorier om eganderätten, om kärlekslivet, om nöjet, om ceremoniväsendet, om brottet o. s. v.

Eganderätten har sin *första* upprinnelse i människans driftliv, icke i någon yttre omständighet, såsom i behovet av arbetsdelning eller dylikt. "Icke vishet utan kroppslig styrka ledde våra förfäder till eganderättens begrepp" är ett av Quidings många djupa sanningsord. (III: 40).

Quiding har även sagt att "av samhällslärans alla specialiteter är *äktenskapet* den svåraste att utreda" (III: 15). Könsfrågan utgör fördenskull ett bland de förnämsta kapitlen i Quidings slutuppgörelse med det borgerliga samhället. Han räknar ock kvinnokönets slaviska beroende av mannen bland individrättens värsta följder. "Rättighet till kärlek", sådan den tagit form i den nuvarande äktenskapsinstitutionen, är i Quidings

ögon "det befängdaste av allt vad rätten åstadkommit under sin långa regeringstid". (I: 138). Rättens "kontinuitet" vilar också på äktenskapet; och dess första lag är, såsom Quiding erinrar, nog så betecknande giftermålsbalken. (II: 34). Som "kärleken framför allt vill vara till för sin egen skull" (I: 138), kräver fördenskull Quiding även "kärleksfrihet" — uttrycket är hans eget — som en bland människans oförytterliga urrättigheter, hittills utesluten därifrån. (III: 55). Quiding sätter hela sitt hopp om en rätt uppskattning och en rätt utövning av kärleken till 1. naturens egna lagar och insikt om följderna av deras missbruk; till 2. de ungas uppfostran och självtukt; till 3. kvinnans valfrihet samt till 4. omintetgörande av alla beräkningar, nu i regel oskiljaktiga vid ingående av äktenskap, genom samhällets omläggning, så att grunden för dessa beräkningar bortfaller.

En konsekvens av det nuvarande tvångsäktenskapets upphävande som samhällsinstitution blir upplösning av det enskilda hushållet och familjelivet, enskild barnuppfostran samt släktväsendet. Liksom Plato (och Kristus) ser Quiding i *släktväsendet,* som i historien spelat en stor roll som befrämjare av klass- och ståndsskillnaden, ett ont,

som måste utrotas.

“Bäst vore om samhället kunde så inrättas att människan icke behövde känna varken sina föräldrar eller sina barn.” De jämte hela den övriga släkten äro människan “blott till hinders i både arbete och nöje“. Skulle människan företrädesvis älska och leva för sina barn, så komme hon, säger vidare Quiding, “blott allt för ofta att älska slynglar och slynor”. Många urarta ock genom uppfostran i föräldrahemmet samt inträda i världen med “pretentioner som göra dem och andra olyckliga”. (III: 64).

Nöje och arbete stå i intimaste växelvärkan med varandra. Nöjet, i vilket enligt Quiding kärlekslivet ingår som en viktig beståndsdel, eger “sitt

berättigande och sitt värde såsom upplivande och stärkande kropps- och själskrafterna till nya mödor. Det skall därför icke föraktas utan tvärtom aktas såsom andra sidan av det andliga livet, om arbetet anses som den ena“. (I: 116). Det har legat i överklassens intresse att låta kyrkan, hennes “tjänare” och “värkmästare”, predika “arbete, evinnerligt arbete från morgon till kväll, år ut och år in“. Nöjet, som är uppfriskande och stimulerande, kunde, befarade man, värka “en frimodighet eller något ännu mer, som man icke behöver frukta under det slaviska arbetet”. (I: 126.) Den undre klassens lott har fördenskull alltid varit ett liv utan nöjen. Nöjet ingår därför som huvudprincip i en ny samhällsordning.

Här som på övriga samhällsområden vänder sig Quiding med stor skärpa mot det “oerhörda” ofog som i alla tider bedrivits med ordet synd och “syndaväsendet” i allmänhet och som av honom ställts i samband med individrättens upprätthållande. Synd har blivit ett “magiskt” ord, som begagnas som skräckbild för att göra människorna hörsamma under kyrkans och överklassens vilja. Räknande ”sina anor ända från den tid, då Moses genomvandrade öknen med Israels uppstudsiga barn”, begagnades det av honom att ingjuta fruktan hos dem för Jehovahs straffande hämd, om de ej ville lyda honom. Juridiken och den kristna kyrkan, båda individrättens värktyg, ha sedan använt det så snart deras bestånd hotats eller deras lagar överträtts. Lagbrott är synd, att roa sig är synd, naturdriftens tillfredsställande annorledes än kyrkan bestämmer är synd o. s. v. (I: 108—09; III: 53).

Quiding förklarar trots sin kristligt färgade idealism icke blott att det är “alls icke meningen

att det själviska sinnelaget skall försvinna, ty människan är i sanning skapad för sin egen skull” (III: 66) utan även att “gott och ont, dygd och last m. fl. dylika uttryck, vilka häntyda på det sköna eller fula i handling och leverne äro konventionella begrepp, föranledda av olika slags odlingsgrad, vanor och traditioner”. (Kvartuppl., s. 429). “En allmän, absolut så kallad sedelära eller moral kan icke givas”. (I: 111). Quiding betecknar emellertid eganderättens införlivande med ”rättssamhället” som ett “syndafall”. Men, såsom han själv säger, menar han därmed icke “syndafallet, varom det talas i första Mosebok”, utan i första boken av hans Slutlikvid med Sverges och alla nutida länders lagar. (II: 61).

Ceremoniväsendet i alla dess former: ståt, utmärkelser, titlar, rang, uniformer och ordensprydandet har en ofantlig makt över människors sinnen och sålunda då även en viktig beståndsdel av samhällspsykologin. Genom sin makt över sinnena kan ceremoniväsendet upprätthålla för länge sedan fallfärdiga institutioner och ges dem sken t. o. m. av ett högre, gudomligt ursprung. Man erinre sig blott kyrkans, enkannerligen den katolska kyrkans insövande ceremonier och lockande mystik; kröningsceremonierna; den militära ståten; ordensutnämningarna som regeringarnas ärebevisningar. “En tanke som i sig själv är fördömlig kan, omklädd med ceremonier, vinna insteg och göras trodd av mängden. Också begagnades för politiska ändamål denna konst i alla tider av överklassen, självskriven ceremonimästare; och vad hon uträttat till uppehållande och befästande av den yttre gudstjänsten övergår all föreställning.” (I: 37). Prästerna blevo också mästare i ceremonikonsten. (I: 44). Ceremonierna utgöra ävenledes ett väsentligt medel till opinionens bildande och

ledande. (I: 154). I allt ceremoniväsende döljer sig lögn, svek, förställning, med ett ord list satt i system. Quiding har upptagit ceremoniväsendet såsom en bland hörnstenarna i civilrätten och står därmed i rapport med vår tids bästa socialpsykologiska författare*) När borgmästare *Zahle* bildade ny ministär i Köpenhamn i juni d. å., hade han anhållit hos konungen att de nya ministrarna måtte fritagas från titlar, rang och uniform. Så demoraliserande

är rang-, titel-, ordens- och paraduniformsväsendets invärkan på individer som komma under dess makt. — Borgmästaren i Stockholm *Carl Lindhagen* har vid senaste riksdagar sökt genom motioner och interpellationer, fast förgäves, få det lysande eländet avskaffat. — Konstitutionsutskottet vid 1840 års, för övrigt rätt stormiga riksdag framhöll beträffande utdelningen av de tomma titlarna att de “i sin mån gåvo näring åt en allt mer överhandtagande flärd som hotade att undergräva nationens moraliska kraft. — Vid 1913 års svenska riksdag fick Lindhagen ensam och övergiven försvara sin ståndpunkt, som borde ha varit “nationens”. — Ju mer feodalmässigt ett land regeras, såsom t. ex. det tyska käjsardömet i våra dagar, desto frikostigare utdelas nådevedermälen och upprätthålles rangordning bland militär, inom ämbetsmannakårer o. s. v., allt i syfte att stötta tronen. — Bland svenska skrifter, vilka behandla ifrågavarande saker, kan särskilt rekommenderas “Republiken och konungadömet” (1885) av v. häradshövding *A. Nilsson.*.

Straffrätten är en bland individrättens specialrätter och som därför kommer att försvinna med denna. Den har sprungit fram ur eganderätten och är så tillvida dess supplement som den allt ifrån början tjänat till värn för den övre klassens egodelar gent emot den egendomslösa undre klassen. Sålunda kom “missgärningsbalken“ att bli full av all djävulsk grymhet, tortyr och marter. I stället för de nu gällande straffen, vilka Quiding anser vara “helt enkelt en kvarleva från den forna överklassens vana att martera sina slavar” (I: 24), skall träda tvångsuppfostran för de egentligen samhällsvådliga men eljes tillräkneliga individerna

samt asylvård för abnormt belastade. Brott bör enligt Quiding bedömas efter psykologiska grunder men icke efter vare sig lagparagrafer eller graderad brottskala. Ur samhällssynpunkt finns det blott ett slags brott, lagens överträdande. Men med lagen förstår Quiding endast en norm, en regel för människornas sammanlevnad i ordnade samhällen. Lagöverträdelsen bör tillrättavisas men icke bestraffas. Allt straff är onatur. (III: 47). “När rätten (individrätten) hunnit reduceras till sitt intet, skall samhället icke veta av mer än ett slags lag och ett slags brott, det är lagbrottet, precis lika brottsligt, vilken lag som brytes och evad skadan därav anses större eller mindre. Människan skall icke styras med yttre tvång utan med inre — sätt i stället för lagar dem överklassen blott i sitt intresse stiftat, dem som avse allas väl. Och människan skall utan yttre tvång samt gärna efterkomma lagens bud, emedan hon begriper att den är nödvändig för samhället”. (II: 63).

Quiding står ifråga om orsakerna till de av individrätten själv framkallade brotten i samklang med den modärna socialismen, som söker dem framför allt i de ekonomiska förhållandena. Han står ock i jämhöjd med och till dels även framom den nya italienska s. k. straffrättsskolan. Såsom den, betraktar han brottet socialpsykologiskt; det är icke “brottet” ensamt utan brottslingen och hans miljö som böra undersökas. Den metoden leder till andra konsekvenser än ett blott stirrande på det begångna brottet. Samhället blir ansvarigt, om ock icke ensamt ansvarigt.

3. Quiding har sin egen **pedagogik.** Barnen uppfostras utan åtskillnad på samhällets bekostnad. Skolgången är för alla barn obligatorisk och undervisningen är lika för dem alla. Skolans mål skall

vara icke så mycket förvärvandet av kunskaper som fastmer förmåga att framdeles kunna studera och forska på egen hand. Om endast fakta, d. v. s. om de olika vetenskapernas “säkra resultater” lämnas undervisning. Allt dött och onyttigt lärdomskram är fullständigt bannlyst från “den nya tidens” uppfostran. Skolan är tillika internat, d. v. s. lärjungen har där sitt hem, bor och spisar inom anstalten samt står under lärarens ständiga uppsikt och ledning. Betyg, klassflyttningar och examensväsen är bortrensat som ogräs i den nya tidens skola. Betyg inplanta hos barnen auktoritetstro, men “under intet villkor får barnet tillvänjas auktoritetstro utan snarare misstro till mänskliga omdömen”. (II: 81). Skolan är inrättad icke med hänsyn till genomgångna examina, utan med hänsyn till barnets växande förståndsutveckling. All elementär undervisning avslutas med det 17:e året, varefter vidtager den fackliga utbildningen vid specialskolor, yrkes- och högskolor. Examensväsendet är “en kvarleva från den gamla tid, då slaven skulle visa sin herre, vilken massa lärdom han inpluggat i herrens son”. (II: 81). Ungdomen skall “läsa för livet, icke för att pråla i examen”. (II: 82). Den “bästa” kontrollen över åtnjuten undervisning och uppfostran ligger i “det uppvuxna släktets beskaffenhet”. Resultaten av nuvarande undervisningssystem äro bl. a. “liten upplysning i allmänhet, oförmåga till självständig forskning, undergivenhet för vanor och hävdvunna

åsikter, tillväxt i pauperism, brott och allt slags elände, en mängd ämbetskandidater, som för högfärdiga till näringsyrken vilja leva på det allmänna”. (II: 79).

Quiding är vän av de fria studierna och den fria forskningen men på en god, fast och praktiskt gagnelig elementär underbyggnad. Undervisning

och studier skola under alla omständigheter vara grundliga. Han vill ingalunda uppamma klåperi och dilettantism.

4. Quiding har sin egen lära om **kapitalismen,** som sammanfaller med den modärna socialismen. Såsom för Marx, så är ett samhälle utan klasser även Quidings ideal. *Klasskampen,* dess väsen och roll i historien har Quiding fattat så klart som trots någon utan att ha läst ett ord av Marx. Varken frihet, ej häller fosterland eger den klass som ända till 90 % av landets befolkning är beroende av dess överklass. Deras sammansmältning är även omöjlig, så länge enskild rätt existerar. (III: 62).

Arbetslöshetsproblemet behandlas i samband med hans kritik av det nu härskande självförsörjningssystemet, på vars skylt står: “försörj dig själv eller svält ihjäl” och baserat som det är på arbetsmedlens exploatering av enskilda, av vilkas gunst och nåd massan av människor sålunda beror. Nuvarande *ocker- och ränteväsen* framträder bjärtast i Quidings kritik av rådande enskildas, kommuners och staters skuldsättningar. I stället för det nu härskande skuldsättningssystemet bör införas ett kooperativt undsättningssystem, vari de kommunistiskt ordnade samhällena, associationerna eller kommunerna, vad man nu hälst vill kalla dem, bistå varandra till främjande av varandras ekonomiska utveckling såväl som vid inträffade brydsamma svårigheter, vilka tarva hjälp och undsättning, utan några som hälst utpressningar i form av räntor o. dyl. Däremot kvarstår amorteringsskyldighet å försträckta kapital. För såvitt kommunen-gäldenären blir insolvent, ställes han i nödfall under administration, tills han kommit på fötter igen.

Det nu rådande *myntsystemet* (med “metallbitar”), en av “rättssamhällets” stödjepelare, skall

avlösas av ett pappersmyntsystem, för vilket jorden, “alla varors stammoder”, men icke guldet, självt en handelsvara och därför underkastat rubbningar, skall utgöra realsäkerheten. Redan nu, säger Quiding, utge bankerna sedlar att gälla som mynt. Dessa papper ha också blivit det huvudsakliga betalningsmedlet. Och ehuru bankerna utge sedlar till vida större belopp än de ega i mynt och metalltackor, cirkulerar sedelmyntet likväl förträffligt som värkligt mynt; ett bevis “till de övriga att det icke är myntets värde som bestämmer dess gångbarhet och antaglighet utan det förtroende innehavaren hyser till samhället som utgivit myntet”. (I: 93).

Som bekant anse mer framsynta nationalekonomiska fackmän det icke ligga utom möjlighetens gräns att pappersmyntet (icke att förväxla med det nutida kreditpappersmyntet) kommer att bli framtidens myntSe t. ex. *Gide,* Nationalekonomins grunddrag — obligatorisk lärobok vid svenska universitet (Uppsala). I en intressant avhandling “Vad är pänningen?” (1838) tager *C. J. L. Almquist,* som visserligen icke var “man av facket”, även till orda för pappersmyntet, då “pänningen blir allenast en idé, vilken den är ämnad att bli och otvivelaktigt också en gång blir”. I “Ekonomisk Tidskrift” för 1904 träder en man av facket *Knut Wicksell* i en uppsats om “Framtidens myntproblem” inom skranket for “ett av metallvärdet oberoende pappersmynt, som “är det i rent teoretiskt avseende mäst fullkomliga uttrycket för själva pänningens idé”. Men ingendera av dessa två nämnda ägnar såsom Quiding det metalliska myntets karaktär av utsugningsmedel mot en trälande, egendomslös underklass någon särskild tanke, än mindre då som en bland

grundvalarna för det kapitalistiska “rättssamhället”. Allt låneväsen blir enligt Quiding omöjliggjort genom det nya idémynt han förordar. Det kan icke göras affär med det, icke göras till medel till inkomster utan arbete eller till ett flott, sysslolöst liv för dem, vilka händelsevis ega pängar, aldrig bli föremål för vinningslystnad, då det utfärdas “nätt opp i den myckenhet som samhället en gång för alla bestämt”. I förbigående kan erinras om att även Marx har avskaffat metallmyntet. Men han lägger arbetskostnaden till grund för varu- eller arbetspriset, beräknat efter använda antal arbetstimmar. Producenten mottar “pappersanvisningar”, mot vilkas uppvisande han erhåller av “samhällets konsumtionsförråd” en hans arbetstid motsvarande mängd varor. (Das Kapital, 1885, II:

349).

Den modärna socialismens tre stora (av Fourier formulerade) krav *rätten* till arbete, *rätten* till arbetets avkastning samt *rätten* till existens äro ävenledes Quidings. Har människan rätt att vara, så måste hon ock ha rätt till utkomst, säger Quiding, vilken förkastar välgörenheten och välgörenhetsinrättningarna, av honom benämnda ostatsinrättningar, som jämmerliga palliativ till fattigdomens avhjälpande. "Största delen av dessa inrättningar utgöra de så kallade fromma stiftelserna, tillkomna i bästa fall av godhjärtade överklass-människors medlidande vid åsynen av underklassens himmelsskriande elände, vars värkliga orsaker ligga över deras fattning, och som de därför trott sig kunna avhjälpa genom dylika palliativer, att förlikna vid en droppe balsam i lidandets hav". (I: 64).

5. Quiding har slutligen sin egen lära om **folkrätt** och **internationalism.** Quiding säger som Anton Menger att de egendomslösa folkklasserna böra betrakta "hela världen såsom sitt

fädernesland, hela mänskligheten såsom sin nation" (Menger, Folkpolitik, sv. övers., s. 49). Varför skulle nutidens stater såsom fosterland vara mer värt än andra delar av jorden? Tvärtom böra vi taga oss till vara för att låta "instänga oss inom gränser och former, som de gamla tidernas överklasser och deras krig uppställt". (I: 51). Hembygden, kretsen, kommunen är "det rätta fäderneslandet". Var annars sätta gränsen? frågar Quiding i likhet med en nutidens vetenskapligt skolad internationalist, Hervé, då häradet, landet, riket, världen utgöra ett enda samhälle. (III: 67). Krigsmaktens innersta och egentliga syfte har alltid varit att upprätthålla en på erövring, rov och övermakt grundad samhällsordning; det gäller staterna icke mindre än överklasserna.

Som det nya samhället enligt Quidings plan bör återuppbyggas på kommunen, existerar för Quiding ingen statsrätt i ordets nuvarande betydelse. Quiding undviker också alltid att begagna ordet stat utan säger alltid rike, där man nu vanligen begagnar stat som territoriellt eller nationellt begrepp. Världssamhället kallar han, av brist på något bättre ord, stat. Vi kunna kalla det så, såsom han uttrycker sig. (I: 169).

Om Quidings stil. — Kritik av en författares stil och språkbehandling äro vissa kritikers vanligen största trumf. Har man just ingenting annat av vikt att säga, så kan man ju alltid ta sin tillflykt till språktekniken. Vi mena givetvis icke att inte anmärkningar kunna vara på sin plats, tvärtom är det varje författares ovillkorliga plikt, han må kallas stor eller liten, att iakttaga aktsamhet om språkets rykt. Men att göra det så som om allt eller det huvudsakliga hängde därpå är väl ändå en något för stor, hur skola vi säga —

språkkänslighet. Även de största författare gå sällan fri från anmärkning av rent tekniska, grammatikaliska fel, som understundom kunna bero lika mycket på brådska och hets som på ren vårdslöshet. Vi erinra i förbigående t. ex. om *C. D. af Wirséns* bokanmälningar, utgivna i bok under titeln "Kritiker" (1901); *Bengt Lidforss'* hudflängningar av Levertins osvenska under den bekanta Strindbergsfäjden 1910. *Ellen Key,* som en gång sagt att hon icke kan skriva svenska, skriver ändock i tusendes tycke "härlig" svenska. Riksspråksförbundets egendomliga stiftare, forne ledare och språkrensare, *O. C. Kjellberg,* hur våldsamt har han inte gått fram över språkets ogräsbemängda odlingsfält.

Icke blott *Bergstedt* i "Samtiden" utan ännu i dag föreställer man sig att Quiding både skriver tung svenska och brister i disposition och systematisering. Ingenting kan vara oriktigare. Hans stil eger kristallens klara genomskinlighet. Hans systematiseringar och ämnesgrupperingar sträcka sig ända till lagspråkets klara överskådlighet, att nu icke tala om huru varje hans påstående omedelbart åtföljes av en esomoftast originell och snabb motivering. Quiding har en gång jämförts med Fourier, Quiding naturligtvis till nackdel, men alldeles med orätt. Visserligen är Fouriers stil spirituell, men bearbetarna av hans många arbeten säga — närmast tänka vi på Gide som 1890 utgav ett urval av Fouriers arbeten — att deras möda städse varit stor för att få system i de i arbetena kaotiskt kringkastade tankarna och idéerna samt vid tydningen av hans svårbegripliga stilSå säger *Gide* i "Charles Fourier, Oeuvres choisies", 1890, att "hans idéer äro kastade om vart annat och utan ordning i alla hans volymer" samt i ett senare arbete "La Coopération etc." talar Gide om Fouriers "le style inintelligible". (S. 281, 1:a uppl. 1900)..

Märkligt är för rästen att liknande anmärkningar göras om Saint Simon av dennes senaste biograf Muckle. Enligt honom äro Saint Simons skrifter osystematiska, fulla av motsägelser och i enskildheter oklart avfattade, men stilen som sådan är av “obeskrivligt” behag, egande “det ofullbordades reiz“. (Henri de St. Simon, die Persönlichkeit u. ihr Werk, 1908, sidd. 229 o. 251). Det har emellertid icke utgjort något hinder för deras studerande. Mer än någonsin läses och kommenteras Fourier i våra dagars Frankrike, varom den ständigt nya litteratur som utkommer om honom bär ett glädjande och intelligent vittnesbörd1911 utkom t. o. m. en “Dictionnaire de sociologie phalanstérienne. Guide des oeuvres complêtes de Charles Fourier” om 459 sidor jämte 11 sidor inledning..

Quidings stil har tvivelsutan även sitt behag: djärv, skoningslös och etsande som den är utom övriga goda egenskaper. Gent emot dem, vilka fått en förutfattad mening om Quiding speciellt vidkommande hans stil, är det med värklig tillfredsställelse vi kunna anföra även en annans omdöme än vårt eget personliga. *Hj. Branting,* som ju icke är så alldeles bortkommen i sitt modersmåls behandling, har i sin dödsruna över Quiding i “Dagens Krönika” funnit Quidings åsikter framställda i “en mönstergill stil“ (1887, s. 199). Ehuru fällt för ett kvarts sekel sedan, får Brantings omdöme om Quidings stil väl fortfarande anses ega giltighet. Åtminstone kunna vi icke annat än instämma däri.

Slutord. Säkerligen skola många stämmor och mer än en penna krävas, innan *Quiding* får den plats i den svenska socialismens panteon som utan all fråga tillhör honom såsom dess första, värkligt

stora centralgestalt. Hur bearbetas inte litteraturens stormän hos oss inom alla områden *utom* på det socialistiska området. I utlandet, varest det enskilda initiativet är stort, vaket och intresserat och varest kunnige män förutsättningslöst sätta, en ära i att ge socialismen sin röst och sitt hjärta, skulle helt visst pennorna sedan länge varit i full gång, om blott Quiding hade kunnat nås av någon av dem; och han vore dem bekant. Att tänka sig något annat är icke möjligt, försåvitt de litterära företeelserna i utlandet få gälla även fallet Quiding.

Quidings Slutuppgörelse med nutidens samhällen — han har ingalunda tänkt uteslutande på Sverge: hans vidräkning mellan överklass och underklass gäller nämnda klasser hos alla folk — är utan all överdrift att inrangera bland den internationella socialpolitikens och socialismens huvudvärk Som bekant utges för närvarande i Tyskland under prof. G. Adlers redaktion en samling värk av olika lands äldre socialistiska och socialpolitiska författare under samlingstiteln “Hauptwerke des Sozialismus und der Sozialpolitik”. När en gång Quidings värk kommer att utges i original och såmedelst bli den läsande allmänheten tillgängligt, bör början göras med den avdelning i kvartupplagan av hans samhällsbok som Quiding givit titeln “Försök till en lättfattlig exposé af Nilssonska samhällsteorien”, utgörande sammanlagt 67 trycksidor, där ämnena fått en detaljerad gruppering och klassificering och sålunda hans system därigenom blivit än överskådligare.

I detta sammanhang må omtalas vad efter Quiding-monografins utgivning blivit mig berättat från trovärdigt håll, nämligen att när Quiding utgav sista redigeringen av sin samhällsbok, kvartupplagan 1886, men endast i ett hundra exemplar, skall en kvinlig anhörig till honom sökt komma över dem alla för att ge dem till rov åt lågorna. Hon tyckte visst att hans kärlekslära var värd det offret. Samma år dog Quiding!. Quiding felas blott den främmande

notabilitet, som är i besittning av nog stor makt och myndighet att placera honom på hans rätta plats. Hos oss hade måhända *Strindberg* varit mannen att göra det. Strindbergs eljes omutligt starka rättfärdighetskänsla svek emellertid honom här — av vilken orsak? Ja, av vilken orsak? I en välvillig anmälan av Quiding-monografin yttrar anmälaren i “Dagens Nyheter” för den 31 dec. 1909 halvt skeptiskt, halvt optimistiskt att genom bearbetningar av dylikt slag kunde det vara möjligt att Quiding blir “mera känd och uppskattad än han någonsin var i livstiden”. Som det visat sig, än så länge en alltför optimistisk tanke!

Quiding avslutar den svenska socialismens första epok, men genom sin kritik av gällande rättsordning — den borgerliga rätten — inleder han därjämte en ny epok. Så som “överklass och underklass” stå till varandra, så stå till varandra “individrätt och samhällsrätt”. De två senare uttrycken bli kanhända en dag lika bevingade som nu

de två förraTermerna överklass och underklass ha numera vunnit burskap även i tyska språket i den tyska socialpolitiska litteraturen. Fr. Oppenheimer använder Oberklasse och Unterklasse samt Ober- und Unterklasse i sin avhandling “Staat und Gesellschaft” i det nya sammelvärket “Handbuch der Politik” (1912)..

Den svenska underklassen får aldrig glömma eller undanhållas en så betydelsefull sanning att arbetskarlen Nils Nilsson alias Nils Herman Quiding är den förste och ende, vilken skrivit dess sociala historia.

Tillägg. — Till s. 135 om *Götrek.* Det förtjänar att omnämnas att Götrek var föregångsman även i spridandet av kunskap om stenografin. Han utgav en lärobok i stenografi, “P. Götreks snabbskrivningslära“, som utkom i två upplagor, samt lämnade enligt annons i “Demokraten” undervisning i ämnet.

— Till s. 182 om *arbetsinställningarna* i landet. I det av svenska landsorganisationen 1912 utgivna statistiska värket “Fackföreningsrörelsen” meddelas i avdelningen Sverge, kap. IV, att den första strājk som kunnat konstateras i Sverge är hamnarbetarsträjken i Hälsingborg 1863. Under 60-talet förekom det dessutom sträjk av stenhuggare i Stockholm 1865, av brädgårdsarbetare i Gävle och hamnarbetare i Uddevalla 1867, av pappersmassearbetare i Trollhättan och varvsarbetare i Göteborg 1868 samt av fabriksarbetare i Mölndal och murare i Stockholm 1869. Enligt ett överslag s. 74 var sträjkernas antal under 1860-talet 1 1863, 1 1865, 2 1867, 3 1868, 4 1869 samt under 70-talet 1 1870, 5 1871, 8 1872, 11 1873, 9 1874, 3 1875 o. s. v.

Rättelser. — S. 7 r. 12 står introdusör, läs introduktör. — S. 12 o. s. 81 står prof. Ljungberg, läs prof. Ljunggren. — S. 36 r. 2 nedifrån står koloniseringsplatser, läs koloniseringsplaner. — S. 48 r. 14 står uppehöll sig, läs uppehöll sig på godset. — S. 77 r. 2 står revolutionens gång, läs historiens gång; samma sida r. 14 står likas som utgår. — I noten s. 83 åberopade biograflexikon är det av Palmblad m. fl. utgivna över namnkunniga svenska män. Hofberg utgår. — S. 87 r. 19 står Det är i Frankrike därhän, läs Det har i Frankrike kommit därhän. — S. 96 r. 1 står tvångmakt, läs tvångsmakt. — S. 101 r. 13 står ordet fäderneslandet, läs ordet fädernesland. — S. 102 r. 4 nedifrån står riktigheten, läs riktighet. — S. 103 r. 6 nedifrån står första göromål, läs första plikt och göromål. — S. 104 r. 13 nedifrån står vart, läs vart barn. — S. 105 r. 12 står baron eller greve, läs baron och greve. — S. 106 r. 3 nedifrån står De ha haft sitt berättigande, lägg till: de stora fäderneslanden. — S. 112 r. 6 står falanstär, läs falangstär. — S. 114 r. 3 nedifrån står denna en ny tids, läs dessa en ny tids. — S. 139 r. 15 nedifrån står i legio, i utgår. — S. 145 r. 13 o. s. 214 r. 11 nedifrån står ha, läs har. — S. 187 r. 8 nedifrån står kallad, läs kallat. — S. 209, noten, står Gibbern, läs Sibbern. — Några av läsaren lätt rättade bokstavs- och interpunktionsfel ha lämnats oanmärkta.

Tillägg. — Till s. 135 om *Götrek.* Det förtjänar att omnämnas att Götrek var föregångsman även i spridandet av kunskap om stenografin. Han utgav en lärobok i stenografi, “P. Götreks snabbskrivningslära“, som utkom i två upplagor, samt lämnade enligt annons i “Demokraten” undervisning i ämnet.

— Till s. 182 om *arbetsinställningarna* i landet. I det av svenska landsorganisationen 1912 utgivna statistiska värket “Fackföreningsrörelsen” meddelas i avdelningen Sverge, kap. IV, att den första strājk som kunnat konstateras i Sverge är hamnarbetarsträjken i Hälsingborg 1863. Under 60-talet förekom det dessutom sträjk av stenhuggare i Stockholm 1865, av brädgårdsarbetare i Gävle och hamnarbetare i Uddevalla 1867, av pappersmassearbetare i Trollhättan och varvsarbetare i Göteborg 1868 samt av fabriksarbetare i Mölndal och murare i Stockholm 1869. Enligt ett överslag s. 74 var sträjkernas antal under 1860-talet 1 1863, 1 1865, 2 1867, 3 1868, 4 1869 samt under 70-talet 1 1870, 5 1871, 8 1872, 11 1873, 9 1874, 3 1875 o. s. v.

Rättelser. — S. 7 r. 12 står introdusör, läs introduktör. — S. 12 o. s. 81 står prof. Ljungberg, läs prof. Ljunggren. — S. 36 r. 2 nedifrån står koloniseringsplatser, läs koloniseringsplaner. — S. 48 r. 14 står uppehöll sig, läs uppehöll sig på godset. — S. 77 r. 2 står revolutionens gång, läs historiens gång; samma sida r. 14 står likas som utgår. — I noten s. 83 åberopade biograflexikon är det av Palmblad m. fl. utgivna över namnkunniga svenska män. Hofberg utgår. — S. 87 r. 19 står Det är i Frankrike därhän, läs Det har i Frankrike kommit därhän. — S. 96 r. 1 står tvångmakt, läs tvångsmakt. — S. 101 r. 13 står ordet fäderneslandet, läs ordet fädernesland. — S. 102 r. 4 nedifrån står riktigheten, läs riktighet. — S. 103 r. 6 nedifrån står första göromål, läs första plikt och

göromål. — S. 104 r. 13 nedifrån står vart, läs vart barn. — S. 105 r. 12 står baron eller greve, läs baron och greve. — S. 106 r. 3 nedifrån står De ha haft sitt berättigande, lägg till: de stora fäderneslanden. — S. 112 r. 6 står falanstär, läs falangstär. — S. 114 r. 3 nedifrån står denna en ny tids, läs dessa en ny tids. — S. 139 r. 15 nedifrån står i legio, i utgår. — S. 145 r. 13 o. s. 214 r. 11 nedifrån står ha, läs har. — S. 187 r. 8 nedifrån står kallad, läs kallat. — S. 209, noten, står Gibbern, läs Sibbern. — Några av läsaren lätt rättade bokstavs- och interpunktionsfel ha lämnats oanmärkta.